St
202, II

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-1192015415-219100519-19/fragment/page=0002

Gymnasium zu Merseburg

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE POPVLI ROMANI

TOM. II.

LIBROS III.
DE ANTIQVO IVRE
PROVINCIARVM
TOTIDEM
DE ROMANÆ IVRISPRVDENTIÆ
IVDICIIS
CONTINENS.

ACCEDVNT
ANIMADVERSIONES
IOANNIS GEORGII GRAEVII.

CVM NOVO INDICE LOCVPLETISSIMO.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-1192015415-219100519-19/fragment/page=0005

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK
HALLE
(SAALE)

Universitäts- und Landesbibliothek
Zweigstelle Aufbewahrung

19409/8191 SERIES

SERIES CONTENTORVM TOM. II.

I. DE ANTIQVO IVRE PROVINCIARVM

Dedicatio - - pag. 1

LIBER PRIMVS

De origine & iure Prouinciarum.

Argumentum - - 5
Cap. I. Quid Prouincia fuerit, & quomodo confecta sit - - 7
Cap. II. De Coloniis & Municipiis Prouinciarum 15
Cap. III. De Sicilia - - 18
Cap. IV. De Sardinia & Corsica - 27
Cap. V. De citeriore atque vlteriore Hispania 29
Cap. VI. De Narbonensi Gallia & Comata 40
Cap. VII. De Illyrico - - 47
Cap. VIII. De Macedonia - - 55
Cap. IX. De Achaia - - 63
Cap. X. De Asia - - 72
Cap. XI. De Cilicia - - 87
Cap. XII. De Syria - - 93

Cap. XIII. de Bithynia & Ponto pag. 97
Cap. XIV. de Cypro - - 103
Cap. XV. de Africa - - 106
Cap. XVI. de Cyrenaica & Creta 111
Cap. XVI. de Numidia - 115
Cap. XVIII. de Mauritania - 118

LIBER SECVNDVS

De Prouinciarum administratione per Præsides & Quæstores.

Argumentum - - 120
Cap. I. Qui Præsides Prouinciarum essent & quomodo legerentur 122
Cap. II. de Comitatu Præsidum, legatis, a) tribunis militum, Præfectis reliquisque ministris - - 149
Cap. III. de Quæstoribus Prouinciarum & eorum ministris - - 170
Cap. IV. de Profectione Præsidum & Quæstorum in prouinciam - 173
Cap. V. de Potestate Præsidum, & in primis de iurisdictione - 179
Cap. VI. de imperio Præsidum, siue administratione rei militaris 212
Cap. VII. de nomine Imperatoris, & supplicatione Imperatori decretis 228
Cap. VIII. de Potestate Quæstorum 231

Cap.

a) Legatis] *Vox hæc omittitur in Thesauro Tom. II. Grænii pag. 1587.*

Cap. IX. de decessione Præsidum & Quæstorum 235
Cap. X. de Triumpho Imperatorum 238
Cap. XI. de relatis ad ærarium rationibus 248
Cap. XII. de Iudicii Præsidibus & eorum Comitibus constitutis 252

LIBER TERTIVS
De Lege curiata Magistratuum & Imperatorum.

Dedicatio pag. 253
Argumentum 256
Cap. I. de Lege curiata Magistratuum Gruchii opinio 258
Cap. II. de Lege curiata Magistratuum Sigonii opinio 273
Cap. III. de binis Comitiis, prærogativæ & iure vocatorum 281
Cap. IV. de Lege Curiata Imperatorum 289
Cap. V. Quid sit Magistratus 291
Cap. VI. Quid sit imperium 304
Cap. VII. An imperium in Magistratu fuerit insitum 305
Cap. VIII. de imperio Consulum, qui in magistratu, aut ex magistratu bellum gesserunt, aut in Prouincias profecti sint 329
Cap. IX. de imperio Prætorum, qui in Magistratu aut ex Magistratu bellum gesserunt, aut in prouincias profecti sunt 343

Cap. X. de imperio Consulum, qui summo S. C. ornati erant 350
Cap. XI. de imperio Lege Cornelia accepto 357
Cap. XII. de imperio eorum, qui ex priuatis in prouincias missi sunt 363
Cap. XIII. de imperio eorum, qui ex priuatis ad bella missi sunt 367
Cap. XIV. An Proconsules, & Proprætores, qui ex priuatis ad bella missi sunt, vt cum imperio, sic cum magistratu fuerint 371

II. DE IVDICIIS.

Dedicatio pag. 390

LIBER PRIMVS

De Iudiciis Priuatis.

Argumentum 398
Cap. I. Quæ priuata iudicia fuerint 401
Cap. II. de Controuersiis ciuilibus, siue priuatis 402
Cap. III. de Controuersiis Personarum 402
Cap. IV. de Controuersiis Rerum 403
Cap. V. de Controuersiis Obligationum 406
Cap VI. de Legibus iudiciorum priuatorum 412
Cap VII. de Prætoribus, siue de ius dicentibus 415
Cap. VIII. de Decemuiris Stlitibus iudicandis 423
Cap. IX. de Legis actionibus siue de exercenda iurisdictione 424
Cap. X. de Vindicatione, & in iure cessione 428
Cap. XI. de Emancipatione 428

Cap.

Cap. XII. de Adoptione pag. 430
Cap. XIII. de Manumisſione 431
Cap. XIV. de Poſtulatione & Datione tutoris 432
Cap. XV. de Poſtulatione & datione bonorum poſſeſſionis 432
Cap. XVI. de Poſtulatione interdicti, & interdicti interpoſitione 434
Cap. XVII. De Actionibus 438
Cap. XVIII. de in ius vocatione 446
Cap. XIX. de Editione Actionis 451
Cap. XX. de Poſtulatione actionis ſiue iudicii 453
Cap. XXI. de Intentione actionis ſiue litis 456
Cap. XXII. de Iudicibus 488
Cap. XXIII. de Iudice, & iudicio poſtulando 492
Cap. XXIV. de Iudice & Iudicio dando 494
Cap. XXV. de Teſtibus 498
Cap. XXVI. de Appellatione tribunorum plebis 499
Cap. XXVII. de Satisdationibus & Conteſtatione litis 500
Cap. XXVIII. de Iudicio faciendo 503
Cap. XXIX. de Sententiæ latione 515
Cap. XXX. de in integrum reſtitutionibus 520
Cap. XXXI. de Additione 523
Cap. XXXII. de Iudicio Calumniæ 525
Cap. XXXIII. de Iudicio Falſi 526

LIBER SECVNDVS
De Iudiciis Publicis.

Argumentum pag. 527
Cap. I. Quæ publica Iudicia fuerint 530
Cap. II. de Criminibus 531
Cap. III. de Pœnis 533
Cap. IV. de Prætoribus Quæsitoribus 538
Cap. V. de Iudicibus Quæstionum 546
Cap. VI. de Iudicibus 550
Cap. VII. de Exercitatione Actionis, siue de actione instituenda 551
Cap. VIII. de in ius vocatione 552
Cap. IX. de Postulatione 553
Cap. X. de nominis delatione 558
Cap. XI. de citando accusatore, & reo 564
Cap. XII. de iudicibus legendis 565
Cap. XIII. de Prima actione 568
Cap. XIV. de Quæstionibus 569
Cap. XV. de Testibus 571
Cap. XVI. de Tabulis 577
Cap. XVII. de Accusatione 578
Cap. XVIII. de Defensione 581
Cap. XIX. de Laudatione 583
Cap. XX. de secunda actione, quæ comperendinatio dicta est 585
Cap. XXI. de officio Quæstoris, dum caussa agebatur 586
Cap. XXII. de Latione Sententiæ 587

Cap.

Cap. XXIII. de Æstimatione litis 593
Cap. XXIV. de Animaduersione 594
Cap. XXV. de Iudicio Calumniæ, & Præuaricationis 596
Cap. XXVI. de Legibus iudiciorum publicorum 600
Cap. XXVII. de Legibus de pecuniis repetundis 601
Cap. XXVIII. de Legibus peculatus, pecuniarum residuarum, & sacrilegii 623
Cap. XXIX. de Legibus Maiestatis 627
Cap. XXX. de Legibus ambitus 636
Cap. XXXI. de Legibus inter Sicarios & Veneficii & Parricidii 662
Cap. XXXII. de Legibus Falsi 671
Cap. XXXIII. de Legibus de vi 672

LIBER TERTIVS
De Iudiciis Populi.

Argumentum pag. 682
Cap. I. Quæ fuerint iudicia populi 684
Cap. II. de Criminibus 686
Cap. II. de Pœnis 688
Cap. IV. de Iudiciis curiatis 690
Cap. V. Quorum Iudiciis tributis, & centuriatis actio fuerit 692
Cap. VI. Quo ordine Comitiis centuriatis, aut tributis actum sit 694

Cap.

Cap. VII. de die accusationi dicenda 696
Cap. VIII. de Citatione rei 698
Cap. IX. de Triplici accusatione 698
Cap. X. de Anquisitione 699
Cap. XI. de Mulctæ pœnæue irrogatione 701
Cap. XII. de Quarta accusatione & Defensione 702
Cap. XIII. de Die iudicio indicenda & auxiliis reorum 704
Cap. XIV. de Euocando Reo 710
Cap. XV. De rogatione ferenda & iudicio faciendo 712
Cap. XVI. de Animaduersione 716
Cap. XVII. de Tormentis in eculeo 720
Cap. XIIX. de Toga 725
Cap. XIX. de Tunica 740
Cap. XX. de Calceis 745

Animaduersiones Ioannis Georgii Græuii 748

Index totius Operis. 759

CAROLI SIGONII
DE ANTIQVO IVRE PROVINCIARVM. LIBRI DVO.

Ad magnificum virum

Ioan. Vincentium Pinellum.

FEci, Ioan. Vincenti Pinelle, vir magnifice, non inuitus, vt rerum Romanarum studium non mediocri à me quondam diligentia cultum, sed variis post ea de caussis intermissum hoc tempore reuocarem, quæque de iure populi Romani aliquot iam editis commentariis scribere instituissem, ea nunc demum opera repetita perficerem. Me vero, vt hoc facerem, cum res ipsa per se cognitione dignissima, tum tua in primis auctoritas impulit, quæ in omni re merito semper apud me plurimum valuit. quippe cum tu ita mecum, quæ tua est humanitas, ageres; non debere me diuturniorem eius studii operam recusare, in quo summi quondam philosophi, ac summo inge-

nio, summaque doctrina præditi, Aristoteles, & Heraclides industrie essent versati. à quibus studiose non Græcorum solum, sed etiam barbarorum respublicæ conquisitæ, atque earum mores, & instituta diligenter hominum essent memoriæ consignata. immo vero eo me vehementius oportere in hanc vnam cogitationem incumbere, quod illi tenuiorum, atque obscuriorum fere gentium iura inuestigassent, ego vnius omnium clarissimæ, ac potentissimæ statum exquirerem: illi florentium tum populorum res omnibus exploratissimas tradidissent, ego iampridem mortui, & vix pauciſſimis in litterarum monumentis spirantis instituta obscurissima ab obliuione hominum, & silentio vindicarem. Quamobrem feci, vt dixi, libenter, vt ad eos libros, quos superioribus annis de antiquo iure ciuium Romanorum atque Italiæ scripseram, tertios hos de vetere prouinciarum iure adiungerem, quæ vna mihi disputatio desiderari posse videbatur ab iis, qui perfectam veteris populi Romani iuris notitiam requirebant: feci autem ita, vt, quod in superioribus etiam obseruaui, neque idoneum tantarum tradendarum rerum ordinem, qui mire tenere lectorem solet, prætermitterem, nec, quod auctoritatem doctrinæ summopere continet, quidquam interea non certo veterum

testi-

testimonio confirmarem. vt omnes intelligere possent, ad solidam huius laudem studii persequendam facultatem mihi potius aliquam defuisse, quam voluntatem. Quod autem mea sponte propter summum meum erga te studium, tuamque constantem erga me voluntatem eram facturus, vt aliquo te scriptorum meorum genere appellando, veterem nostram necessitudinem notam posteris facerem, id mihi multo iustiore ratione in hoc libro retinendum esse duxi, vt, quod te potissimum hortatore opus ad exitum perduxissem, idem etiam in manus hominum in tuo multo ornatissimo nomine darem. vt illud omittam, quod vere mihi videor posse dicere, eum esse te, quem ego cum propter veterem erga me animi propensionem, vnice diligam, tum propter variam praestantium multarumque artium cognitionem, & incredibile, ac constans virtutis ac scientiae studium omnibus istius aetatis, ac dignitatis hominibus anteponam. Itaque cum in te omnia eluceant, quae praeclara videri hominibus, atque eximia solent, Genuae patriae claritas, Pinellae familiae decus, Cosini patris optimi, ac magnifici viri splendor, fortunarum amplitudo; tu haec omnia perpetuo vno virtutis, ac doctrinae, quo flores, studio ita obscurasti, vt, qui te laudant, hoc in maximis tuis ornamen-

tis ponant, quod his omnibus, quæ vulgo homines ſuſpiciunt, poſthabitis, ſolam laudem ex beneficentia, comitate, multarumque, atque egregiarum diſciplinarum notitia conſecteris. Quibus de rebus cum ego te, iam tum, cum in Patauino profiterer gymnaſio, præſens cæpiſſem admirari, nunc demum multis, iisque non leuiſſimis additis tui erga me amoris, ac beneuolentiæ notis abſens ita amo, vt quem aut propter virtutis opinionem colam magis, aut propter officiorum erga me magnitudinem diligam vehementius, profecto habeam neminem. Quæ cauſſa fecit, vt hoc prodi poſteris, quanquam ad laudem fortaſſe tuam exiguum, tamen ad animi mei fructum, non leue, vt ſentio, teſtimonium voluerim. vt & tu, & ceteri, ſi plura, aut maiora vel honorandæ virtuti, vel alendæ beneuolentiæ tuæ præſtare poſſem, ſtudioſiſſime præſtiturum me fuiſſe, cognoſcerent. Sed de meo erga te officio alias fortaſſe commodius. nunc, quod ſuſcepimus, quoniam, quibus in rebus iura ciuium Rom. Latinorum, atque Italicorum ſita eſſent, ſuperioribus libris oſtendimus, deinceps eodem doctrinæ ordine iura prouinciarum inueſtigemus, ac, te potiſſimum auſpice, experiamur, quantum in hac etiam parte efficere induſtria, diligentiaque poſſimus.

LIBER

LIBER PRIMVS. DE ORIGINE ET IVRE PROVINCIARVM.

Argumentum.

VEtere Italiæ expositio, deinceps prouinciarum iura aggreditur explicanda. Itaque primo libro de conficiendarum prouinciarum ratione *disputaturus, primum quid prouincia fuerit, & quomodo confecta sit, aperit.* (a) *& quoniam prouinciam regionem esse reperit, quæ vectigal populo Rom. pendat, ac magistratui eius qui iuri dicundo præsit, obtemperet, breui de vectigalium generibus prouinciis impositis, & de foris, ac conuentibus in singulis prouinciis iuris dicundi caussa constitutis disputat. Quo in loco, quoniam non omnes vnius prouinciæ ciuitates eodem modo tractatas inuenit, etiam de conditionibus ciuitatum, vt aliæ liberæ, aliæ immunes, aliæ fœderatæ fuerint, & quid in tota ordinanda prouincia obseruatum sit, atque vt aliquando etiam coloniæ & municipia in prouinciis instituta sint, docet. Quibus rebus quasi proœmii loco propositis, deinceps de singulis prouinciis sermonem instituit. quibus finibus, quo statu ante imperium*

(a) *Cap.* 1. Quid Prouincia fuerit & quomodo confecta sit.

Rom. fuerint, quam sæpe cum populo Rom. aut societatem coierint, aut bella gesserint, quibus fœderibus post victæ, aut alio modo in potestatem adductæ in amicitiam venerint, quâ victoria, per quos duces, quibus legibus in prouinciæ formam redactæ, ac demum quo iure, quibus conuentibus, quibus vectigalibus, quibus coloniis, ac municipiis, insignitæ sint (b). *In Europa autem numerat Siciliam* (c), *Sardiniam cum Corsica* (d), *citeriorem, atque vlteriorem Hispaniam* (e), *Gallias Narbonensem, & Comatam* (f) *Illyricum* (g), *Macedoniam* (h), *& Achaiam* (i): *in Asia Asiam* (k), *Ciliciam* (l), *Syriam* (m), *Bithyniam cum Ponto* (n), *& Cyprum* (o): *in Africa Africam* (p), *Cyrenaicam cum Creta* (q), *Numidiam* (r) *& Mauritaniam* (s).

CAP.

(b) *C.* 2. *de* Coloniis & Municipiis Prouinciarum. (c) *C.* 3. *de* Sicilia. (d) *C.* 4. *de* Sardinia & Corsica. (e) *C.* 5. *de* Citeriore atque vlteriore Hispania. (f) *C.* 6. *de* Narbonensi Gallia, & Comata. (g) *C.* 7. *de* Illyrico. (h) *C.* 8 *de* Macedonia. (i) *C.* 9. *de* Achaia. (k) *C.* 10. *de* Asia. (l) *C.* 11. *de* Cilicia. (m) *C.* 12. *de* Syria. (n) *C.* 13. *de* Bithynia & Ponto. (o) *C.* 14. *de* Cypro. (p) *C.* 15. *de* Africa. (q) *C.* 16. *de* Cyrenaica & Creta, (r) *C.* 17. *de* Numidia. (s) *C.* 18. *de* Mauritania.

Cap. I.

Quid Prouincia fuerit, & quomodo confecta sit.

Provinciæ nomen tribus modis populus Romanus totius huius rationis auctor accepit; vno, pro regione, quam aut armis deuictam aut quocunque modo in potestatem adductam, ipse magistratui suo administrandam subiecit; altero pro quacunque regione, in qua bellum Romanus imperator administrarit; tertio pro quacunque publici muneris procuratione. Nos autem de prouinciis locuturi, prouinciam prima, & quidem propria significatione sumemus. Quo circa, si certam prouinciæ, breuemque definitionem quæramus, sane vt Latium regionem iure Latii donatam, & Italiam regionem iure Italico affectam dicebamus; sic prouinciam definiemus, regionem, quæ ius prouinciale consecuta sit. Etenim ius ipsum singulis regionibus à populo Romano concessum, illud est potissimum, quo regio à regione distinguitur. Ius autem prouinciale, quod alio nomine Formula prouinciæ nuncupatur, vt etiam ius Latii, atque Italicum ex legibus percussi cum populo Romano fœderis emanauit. Itaque, vt fœderis leges æquiores, iniquioresque fuerunt, sic diuersa, quemadmodum ante diximus, fœderum genera intulerunt. Quoniam autem leges, quæ prouinciis datæ sunt, iniquiores fuerant, quam quæ Latio, atque Italiæ, propterea prouinciæ ius etiam deterius, quam Latium, atque Italia, sunt

adeptæ. Nam Italia vectigalis facta est illa quidem, sed tamen in vniuersum libertate donata. prouinciæ vero non solum vectigalibus, sed etiam seruitute mulctatæ sunt. quippe quæ legibus suis, ac magistratibus ius dicentibus spoliatæ sint. Id vero argumento est, quod prouincia nulla fuit, quæ non Romanum prætorem, ac quæstorem habuerit; illum, qui ius diceret; hunc, qui vectigalia procuraret. Vnde scite scriptum illud est apud Strabonem, vniuersæ regionis, quæ Romanis pareret, vnam regibus subiectam fuisse, alteram ab ipsis possessam, in eamque prouinciam dictam, prætores cum quæstoribus missos. ex quo intelligi potest, vniuersam prouinciæ rationem fuisse, vt vectigalis esset, ac populi Romani magistratui obediret.

Quoniam autem vnius regionis populi, ac ciuitates non eodem modo se aduersus populum Romanum gesserant omnes; propterea neque eodem omnes pacto tractatæ sunt, verum pro suis cuiusque meritis leges acceperunt. Quo factum est, vt aliæ ciuitates vectigales, aliæ immunes relictæ, aliæ seruitute, aliæ libertate affectæ sint. Vectigales dictæ, quibus vectigal aliquod impositum est; immunes, quibus nullum. Seruitute affectæ, quas magistratui Rom. parere voluerunt, libertate quas magistratus Roman. iurisdictione soluerunt. Vectigal porro ipsum aut certum fuit, aut incertum. certum definita fere stipendii summa, & hoc tributum, siue stipendium, & qui hoc pependerunt, tribu-

tributarii, siue stipendiarii nominati sunt; incertum, quod portubus, rebusque venalibus, agrisque constitutum est, quod portorium, scriptura, & decuma dictum est. Tributum autem duplex fuit, vnum pecuniæ ordinarium, quod in caput, atque in solum impositum quotannis exigebatur, alterum extraordinarium, quod aut ex lege, aut ex senatus consulto pro vsu prouinciæ aliquando imperabatur. veluti cum naues, nautas, milites, ac sumptum in eos dare prouinciæ iubebantur. Portorium autem fuit vectigal, quod ex importatione, & exportatione rerum venalium capiebatur; scriptura, quod ex pastione pascuorum publicorum; decuma, quod ex agris, qui frumenti decumam, siue quamuis aliam partem darent. Frumenti vero, quod ex prouinciis extrahebatur, tria genera extiterunt, decumanum, emptum & æstimatum. decumanum erat decuma, quam quisque arator sine precio dare cogebatur. quæ summa pro copia, inopiave frumenti in singulos annos erat incerta. eaque aut Romæ à censoribus, aut in prouincia à magistratu Romano vendebatur publicanis, qui ex eo decumani dicebantur, vt pro ea certam pecuniam populo Romano repræsentarent. Emptum summa altera, quam aratores vendere accepto ex senatus consulto precio cogebantur. quod frumentum Romam ad alendum populum à magistratu Romano mittebatur. Æstimatum summa alia, quam æstimabat magistratus in cellam suam in vsum familiæ suæ, cum

interdum pro frumento pecuniam acciperet. Quin etiam emptum duplex fuit, vnum decumanum, quod ex alteris item decumis precio persoluto aliquando accipiebatur; alterum imperatum, quod præter duas decumas æqualiter omnibus ciuitatibus precio item soluto imperabatur. quemadmodum perspicue ex frumentaria cognoscitur. nam fuisse etiam quoddam, quod honorarium diceretur, Cicero in Pisonem ostendit, cum dixit; *Qui modus tibi fuit frumenti æstimati, qui honorarii? siquidem potest vi, & metu extortum honorarium nominari.* Seruitus autem, quam dixi ciuitatum, tota in eo posita fuit, vt legibus, & magistratibus Romanis obtemperarent. Qua de causa in singulis prouinciis diuersæ diœceses, siue diuersi conuentus, ac diuersa fora constituebantur, eisque suæ cuique ciuitates attribuebantur, quæ eo iuris à magistratu Romano poscendi causa convenirent.

Vt autem earum ciuitatum, quæ seruitute oppressæ sunt, stipendiariæ proprie dictæ, quæ aliquid populo Romano pependerunt; immunes, quæ nihil: sic earum, quæ libertate donatæ sunt, fœderatæ præcipue appellatæ, quæ aliquid ex fœdere debuerunt; liberæ, quæ omnino nihil. Quorum nominum, quarumque conditionum omnium quæ ratio, quæque formula fuerit, post singulis afferendis, quæ cuique ciuitati datæ sunt, legibus, apparebit.

Huius autem totius beneficii, atque honoris arbitrium

bitrium ab initio penes senatum fuit vniuersum. Is enim acceptis ab imperatore de superatis hostibus, & regione in potestatem adducta litteris, secum de mulcta, ac præmiis eorum, qui victi essent, consultauit, ac quid sibi fieri placeret, imperatorem admonuit, decem, aut quinque legatis senatoribus ad eum missis, vt ex eorum sententia de hostibus, & eorum regione statueret. Quibus mandatis acceptis imperator aut ex certa senatus, si ita præscriptum fuerat, voluntate, aut de communi decem legatorum sententia victis gentibus aut ignouit, aut in prouinciæ formam redegit. ignouisse dictus est, cum liberas reliquit, ac suis vti legibus, suosque creare more patrio magistratus permisit, in prouinciæ formam redigere, cum ademptis, aut immutatis legibus eos omnino magistratui Romano quotannis ab vrbe mittendo subiecit, ac vectigalia, conuentusque constituit. Quo in genere illud humanitatis adhibuit, vt non omnes eiusdem prouinciæ ciuitates eodem modo tractaret, verum pro cuiusque meritis, aut maioribus aut minoribus, vt dixi, commodis ac detrimentis afficeret. Quæ vero cum de vniuersa regione, tum de singulis ciuitatibus, populisque constituta erant, ea in concione silentio ante per præconem facto imperator fere præconi pronuncianda mandabat, ac postremo Romam, relicto aliquo præfecto prouinciæ, decedebat. Atque hæc quidem omnia ita esse, ex iis, quæ proxime de singulis prouinciis dicentur, intelligetur.

Ex

Ex his autem perſpicuum illud eſt, prouinciam, vt propoſui, regionem fuiſſe, quæ tum vectigalia populo Romano pependit, tum magiſtratui populi Romani ex fœderis lege obtemperauit, exceptis ciuitatibus iis, quæ propter merita ſua aut immunitate, aut libertate donatæ, atque in amicorum formulas relatæ eſſent. ac propterea ius prouinciale, quo magiſtratui Romano parere coacti ſunt, multo, quam aut Italicum, aut Latinum, incommodius, ac deterius fuiſſe. ciuitates autem, populos, homines, familiasque eas excipio, quæ propter merita ſua aut libertate, aut immunitate donatæ ſunt, aut in amicorum, & ſociorum formulam, numerumque relatæ. Fuiſſe vero talem libertatis, immunitatis, atque amicitiæ formulam, licet ex vetere ſenatuſconſulto anno DCLXXV. facto, eiuſdemque memoriæ plebiſcito perſpicere. ſenatuſconſultum, prout è Græco conuerſum, atque ſuppletum eſt, huiuſmodi eſt:

COS. Q. LVTATIO. Q. F. CATVLO. M. ÆMILIO. Q. F. M. N. LEPIDO
PR. VERO. VRBANO. ET PEREGRINO. L. CORNELIO... F. SISENNA. MENSE. MAIO
Q. LVTATIVS. Q. F. CATVLVS. COS. AD SENATVM. RETTVLIT
XI. KAL. IVNIAS. IN COMITIO. SCRIBENDO. AFFVERVNT. L. FABERIVS L. F. SERGIA
C.....L. F. POPLILIA. Q. PETILLIVS. T. F. SERGIA
QVOD. Q. LVTATIVS. Q. F. CATVLVS. COS. VERBA. FECIT
ASCLE-

ASCLEPIADEM. PHILINI. F. CLAZOMENIVM. POLT-
STRATVM. POLTARCI. F. CARTSTIVM
MENISCVM. IRENÆI. F. MENISCVM. THARGELII. F.
MILESIVM
IN. CLASSE. AFFVISSE. BELLO. ITALICO. INEVNTE,
EOS. OPERAM. FORTEM. AC. FIDELEM
REIP. NOSTRÆ. NAVASSE EOS. EX. S. C. SE. SE. IN. PA-
TRIAS. RECEPISSE
VELLE. SEI. EI. VIDEATVR. VTEI PRO. REBVS. BE-
NE. GESTEIS. AB EIS
ERGA. REMP. NOSTRAM. EORVM. COMMEMORATIO.
FIAT. D. E. R. I. C
ASCLEPIADEM. PHILINI. F. CLAZOMENIVM. POLT-
STRATVM. POLTARCI. F. CARTSTIVM
MENISCVM. IRENÆI. F. MILESIVM. MENISCVM. IN-
DIDEM. TARGELII
VIROS. BONOS. PROBOSQVE. ET. AMEICOS. DE-
CLARARE. SENATVM
POPVLVMQVE. ROMANVM. EXISTIMARE. EORVM.
OPERAM. BONAM. ET. FORTEM
ET. FIDELEM. REIP. NOSTRÆ. FVISSE. QVAM. OB.
CAVSSAM. SENATVM. IVDICARE
VTEI. IEI. LEIBEREI. POSTEREIQVE. EORVM. IN.
SVEIS. PATRIEIS. IMMVNES
RERVM. OMNIVM. ET. TRIBVTORVM. EXPERTES.
SINT. SIQVÆ. TRIBVTA
EX. BONEIS. EORVM EXACTA. SVNT. POSTEA.
QVAM. E. PATRIA. REIP. NOSTRÆ
CAVSSA. DISCESSERINT. VTEI. EA. OMNIA. EIS. IN.
INTEGRVM. RESTITVANTVR
ET. SEI. QVOD. VADIMONIVM. PRÆTERIIT. EX.
QVO EX. PATRIA. REIP. NOSTRÆ
CAVSSA. DISCESSERINT. NEI. EA. RES. EIS. FRAV-
DI. SIT. NEIVE. QVID. EIS
OB. HANC. CAVSSAM. MINVS. DEBEATVR. NEIVE.
QVID. MINVS. EIS. EMERE

VEN

VENDERE. LICEAT. QVÆQVE. HEREDITATES. EIS.
SEIVE. LEIBEREIS. EORVM.
OBVENERVNT. VTEI. EAS. HABEANT. POSSIDEANT.
FRVANTVRQVE
QVÆQVE. IPSEI. LEIBEREI. POSTEREI. VXORESQVE.
EORVM. AB. ALIO. EMERINT
SEIVE. QVID. AB. EIS. LEIBEREIS. POSTEREIS. V-
XORIBVSQ. EORVM. ALII. EMERINT
VTEI. EORVM. LIBERORVM. VXORVMQVE. EORVM.
POTESTAS. ET. OPTIO. SIT
SEIVE. IN. PATRIEIS. LEGIBVS. SVEIS. VELINT. CER-
TARE. SEIVE. APVD. MAGISTRATVS
NOSTROS. APVD. IVDICES. ITALICOS. SEIVE. IN.
CIVITATE. LEIBERA. EARVM
QVÆ. VSQVE. AD. FINEM. IN. AMICITIA. POPVLEI.
ROMANEI. MANSERVNT
VBEI. VELINT. VTEI. IBEI. IVDICIVM. DE. EIS. RE-
BVS. FIAT. SEIQVA. IVDICIA
DE. EIS. ABSENTIBVS. POSTEAQVAM. E. PATRIA.
DISCESSERINT. FACTA. SVNT
EA. VTEI. IN. INTEGRVM. RESTITVANTVR. ET. DE.
INTEGRO. IVDICIVM
EX. S. C. FIAT. SEIQVAS. PECVNIAS. CIVITATES.
EORVM. PVBLICE. DEBEANT
NEIQVID. IN. HAS. PECVNIAS. DARE. DEBEANT.
MAGISTATVS. NOSTRI. QVIQVOMQVE
ASIAM. EVBOEAM. LOCABVNT. VECTIGALVE. ASIÆ.
EVBOEÆ. IMPONENT
CAVERENT. NEI. DARE. DEBERENT. ET. VTEI. Q.
LVTATIVS. M. ÆMILIVS. COS
A. A. S. E. V. EOS. IN. AMEICORVM. FORMVLAM. RE-
FERVNDOS. CVRARENT
EISQVE. ÆNEAS. TABVLAS. AMICITIÆ. IN. CAPI-
TOLIO. PONERE
SACRIFICIVMQVE. FACERE. LICERET. MVNVSQVE.
EIS. EX. FORMVLA

LOCVM

LOCVM. LAVTIAQVE. Q. VRB. EIS. LOCARE. MITTEREQVE. IVBERENT
SEIQVE. DE. REBVS. SVEIS. LEGATEI. VENIRE. VELLENT. VTEI. EIS. LEIBEREIS
POSTEREISQVE. EORVM. LEGATOS. VENIRE. MITTEREQVE. LICERET
VTEI. Q. LVTATIVS. M. ÆMILIVS. COS. A. A. SEI. EIS. V. E. LITTERAS
AD. MAGISTRATVS. NOSTROS. QVEI. ASIAM. MA- MACEDONIAM. PROVINCIAS
OPTINENT. ET. AD. MAGISTRATVS. EORVM. MITTERENT
SENATVM. VELLE. ET. ÆQVOM. CENSERE. EA. ITA. FIERI. I. V. E. E. R. P. F. S. V. E.

Plebiscitum vero post loco idoneo proferetur.

Cap. II.

De Coloniis, & Municipiis Prouinciarum.

VT autem in Italia coloniæ deductæ, municipia constituta, sic etiam in prouinciis, verum & sero admodum; & pauca, sunt. Primum, qui in prouinciis colonias collocarit, inuenio C. Gracchum, qui Carthaginem deduxit in Africa. Vnde scribit Velleius; *In Legibus Gracchi inter pernicioſisſima numerauerim, quod extra Italiam colonias poſuit. id maiores diligenter vitauerant, vt ciues Romanos ad cenſendum ex prouinciis in Italiam reuocauerint. prima autem extra Italiam colonia Carthago condita eſt.* Appianus tamen scribit, cum Gracchi lege Carthago deduceretur, senatum infaustis ominibus commotum eam deducti-

ductionem irritam reddidisse. Non multis inde post annis a Q. Marcio consule Narbonem in Gallia Velleius, in Corsica Marianam à Mario, Aleriam à Sylla dictatore deductas, Plinius prodidit. Quin etiam, cum Suetonius colonias Cæsaris alias transmarinas nominet, in quas ille dictator octoginta millia ciuium distribuerit, alias Gallicas, in quas veteranos deduxerit, sanè in prouinciis militares quoque colonias constitutas, intelligere possumus. Primus autem de ciuitate & Latinitate prouinciis danda Cn. Pompeius Strabo Magni pater tulit, qui consul, vt ante scripsi, cispadanis Gallis ciuitatem, transpadanis Latinitatem concesit, at qui primus exteris prouinciis hoc detulerit muneris, C. Cæsar dictator, vt opinor, fuit. quod Cicero innuit, cum ita queritur cum Attico: *Multa Siculis Cæsar. neque me inuito. etsi Latinitas erat non ferenda. veruntamen. ecce autem Antonius accepta grandi pecunia fixit legem á dictatore comitiis latam, qua Siculi ciues Romani. cuius rei viuo illo mentio nulla.* Itaque municipia in prouinciis florente populo aut nulla, aut certe perpauca fuerunt, exceptis iis, quæ in citeriore Gallia, id est, Italia, facta sunt. In prouinciis tamen multos ciues Romanos versatos esse, partim aratores, & pecuarios, partim publicanos, & negociatores, testatur Cicero, scribens ad fratrem. *Constat Asia*, inquit, *primum ex eo genere sociorum, quod est ex omni genere hominum humanissimum, deinde ex*

eo

eo genere ciuium, qui aut publicani sunt, aut ita negotiantur, vt locupletes sint. Et pro Fonteio: *Referta est Gallia negotiatorum, plena ciuium Romanorum. vnum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero testem producant.* Quin etiam Cæsar libro tertio, Lissum in Illyrico à se oppugnatum scribit, defendentibus ciuibus Romanis, qui eius conuentus erant. & Hirtius P. Sitrium equitem Romanum de conuentu Vticensi in Africa prodit; & alio loco, Salonam in Illyrico incoluisse fortissimos, fidelissimosque ciues Romanos. At ab Augusto, & successoribus eius, vt multa alia, sic hoc, innouatum; vt prouinciæ coloniis frequentarentur, vt aliis oppidis ciuitas, aliis Latinitas, aliis ius Italicum tribueretur. cuius rei fidem facit Suetonius, cum de prouinciis eius scribit: *Vrbium quasdam fœderatas, sed ad exitium licentia præcipites libertate priuauit. alias merita erga populum Romanum allegantes Latinitate, vel ciuitate donauit.* Quam ob rem, quæ à Plinio de tam multis coloniis, municipiis, Latini, & Italici iuris oppidis Hispaniæ, Galliæ, Illyrici, Africæque traduntur, ea ad Augusti, & successorum eius tempora vsque ad D. Titum, cuius ipse æqualis fuit, referuntur. quorum instituta alio volumine sunt nobis enucleanda. nunc antiquam prouinciarum populi consuetudinem persequamur. ac primum quæ, & quando, & quibus finibus, & quibus ducibus confectæ, & quo iure relictæ; deinde per quos, & quomodo administra-

tæ sint, demonstremus. ad hæc autem indaganda iisdem vestigiis contendamus, quibus ad ius Latii, Italicumque accessimus. nempe vetere cuiusque regionis statu exposito, à bellis cum populo Rom. gestis ad fœdera icta, à fœderibus ad iura ab eo accepta pergamus, ac de singulis quam breuissime, & quam planissime possumus, disseramus.

Cap. III.
De Sicilia.

CEterum prouinciarum conficiendarum consuetudo populo Romano recens admodum fuit. neque enim, nisi post deuictam Italiam, atque adeo post Carthaginienses bello primo Punico superatos, id est, post annum ab vrbe condita quingentesimum, prouincia vlla est instituta. quo tempore Sicilia ipsa confecta est. Hanc insulam varie quondam possessam, postremo partim Syracusani reges vetusto imperii iure iam inde à Gelone rege, qui post annum vrbis ducentesimum sexagesimum regnauit, deducto, partim Carthaginienses multis bellis in Sicilia iam inde à Gelonis temporibus gestis occupatam, præter Mamertinorum ciuitatem, tenebant. Itaque Romani insignia duo ascisendæ Siciliæ caussa gessere bella; vnum, quo Pœnorum; alterum, quo Syracusanorum regionem redegerunt in potestatem. Cum Pœnis autem hæc gerendæ rei est oblata occasio. Flagrabant iampridem odio inter se Romanus, & Pœnus. Romanum maxime perpulerat, quod Pœ-

nus

nus Tarentinos aduersus se contra vetusti fœderis leges auxilio adiuuisset; Pœnum, quod Romanus cum Hierone Syracusarum rege societatem iniisset. Itaque merito alter alterum suspectum habebat, salutemque suam in eo, si alterum sustulisset, reponebat. Quo vero tempore legio Campana D. Iubellio duce Rhegium oppidum in finibus Italiæ situm, cuius præsidio aduersus Pyrrhum regem in Italiam aduenientem præposita fuerat, occupauit, eodem etiam Campani, qui in Sicilia sub Agathocle Syracusarum rege meruerant, Messanam intra mœnia accepti, violata fide, in potestatem adduxerant. Post autem supplicio de legione Romana per Genucium consulem, anno vrbis quadringentesimo octogesimo secundo, sumpto, qui Messanam tenebant, metu perculsi, ac prælio aduersus Hieronem, qui post Agathoclem Syracusarum regnum obtinuit, fracti, partim Pœnorum, partim Romanorum imploraverant auxilium. Ita Romani veriti, ne Carthaginienses hac occasione tota insula potirentur, à Mamertinis acciti bellum cum Pœnis in annos tres ac viginti susceperunt. quod bellum iniit Ap. Claudius Caudex consul anno quadringentesimo octogesimo nono, confecit Q. Lutatius Catulus anno DXII, Amilcare Pœnorum duce Annibalis patre, deuicto. Romani decem legatis, vt scribit Polybius, missis, his legibus pacem cum Pœnis composuerunt: *Vt Pœni Sicilia, & omnibus insulis, quæ intra Italiam, & Africam sunt, excederent, duo millia, ac ducenta talenta Euboica in*

annos xx. penderent, in præsens mille; captiuos Romanos sine pretio redderent. vtriusque populi socii apud vtrumque populum tuti essent, alterius socios neuter in amicitiam acciperet, neuter in alieno imperio imperaret, neue milites conduceret. Tum vero Siciliæ partem, quam Carthaginienses possederant, in prouinciæ formam esse redactam, testatur Zonaras, cum scribit, *Q. Lutatium Cerconem consulem in Siciliam profectum omnia cum Catulo composuisse ac Siciliæ arma ademisse; atque ita Siciliam à Romanis, excepto Hieronis regno, seruitute mulctatam.* Primam autem omnium prouinciam hanc à populo Romano esse factam, profitetur Cicero in oratione de iurisdictione: *Sicilia omnium nationum exterarum princeps se ad amicitiam, fidemque populi Romani applicuit. prima omnium, id quod ornamentum imperii est, prouincia est appellata. prima docuit maiores nostros, quam præclarum esset exteris gentibus imperare.* Itaque huius administrandæ caussa ab hoc tempore prætor quotannis in Siciliam cum quæstore missus est. primus C. Flaminius prætor eam, Solino teste, sortitus est. Atque hæc quidem de primo bello.

Anno inde ab v. c. DXXXVIII. ardente Punico bello secundo Italia, Hierone rege Syracusarum socio populi Romani constantissimo vita functo, Hieronymus nepos eius, re Syracusana ad Pœnos traducta non ita multo post à coniuratis est interfectus. Quare sequenti anno M. Marcellus consul in Siciliam Hieronymi morte tumultuantem,

& ad

& ad Pœnos inclinantem profectus Syracusas à Romana amicitia alienatas, diu à se oppugnatas, tandem cepit. Quo tempore, vt verbis vtar Liuii, *cum cetera tanta fide, atque integritate composuisset, vt non modo suam gloriam, sed etiam maiestatem populi Romani augeret, ornamenta, signa vrbis, tabulasque, quibus abundabant Syracusæ, Romam deuexit. Legationes omnium ferme Siciliæ ciuitatum ad eum conuenerunt. dispar vt caussa earum, ita conditio fuit. qui ante captas Syracusas aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam, vt socii fideles accepti, cultique. quos metus post captas Syracusas dediderat, vt victi à victore leges acceperunt.* Ceterum non à Marcello regnum Syracusanum in prouinciæ formam est redactum, verum à M. Valerio Læuino consule, qui, vt idem tradit, *reliquias belli sustulit, Agrigento de hostibus capto; & aliis quibusdam oppidis receptis, Pœnisque prorsus ex insula eiectis, debellauit.* vnde in Senatu Romæ dixit; *cum annos prope sexaginta terra, marique magnis sæpe cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confecisse, neminem Carthaginiensem in Sicilia esse, neminem Siculum; qui metu inde fugati abfuerint, esse omnes in vrbes, in agros suos redactos, arare, serere; desertam recoli terram tandem, frugiferam ipsis cultoribus, populoque Romano pace, ac bello fidissimum annonæ subsidium.*

Ab hoc igitur tempore prætori vni ambæ prouinciæ sunt commissæ, vetus nimirum prouincia, & qua regnum Hieronis fuerat, Syracusæ. De

prætore sic legatus Macedonum in senatu loquitur apud Liuium: *Romani, Messanæ vt auxilio essent, primo in Siciliam conscenderunt, iterum, vt Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent, & Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent, vectigalemque prouinciam securibus, & fascibus subiecerunt.* & alius alibi ita: *Cur Syracusas, atque in alias Siciliæ Græcas vrbes prætorem quotannis cum imperio, & virgis, & securibus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis has leges imposuisse.* De duobus vero quæstoribus Lilybetano, & Syracusano testis optimus est in Diuinationem Asconius.

Inde seruilibus bellis duobus conflictata prouincia est, quorum alterum ab Euno quodam Syro, & Cleone seruis conflatum P. Rupilius consul anno DCXXXI. confecit, prouinciaque constituta leges Siculis dedit, vnde illa sunt apud Valerium: *A P. Rupilio consule leges vniuersi Siculi acceperunt, acerbissimoque prædonum, ac fugitiuorum bello liberati sunt.* & apud Ciceronem in Verrem: *P. Rupilius ex decem legatorum sententia leges Siculis conscripsit.* Alterum ab Athenione seruo commotum à M. Aquillio consule anno DCLII. est absolutum, & prouincia ordinata. Atque hunc quidem significauit idem, cum dixit in Verrem. *Post bellum, quod MP. Aquillius confecit, nullum fugitiuorum in Sicilia bellum fuit:* item: *Post MP. Aquillium omnium prætorum instituta, atque edicta fuerunt, ne quis cum telo seruus esset.* Ergo

cum

cum bellatum quater in Sicilia sit, bis cum Pœnis, bis item cum seruis, hinc quattuor etiam bellorum, ac prouinciæ confectores celebrati sunt, Q. Catulus, M. Læuinus, P. Rupilius, & M. Aquillius. de quibus fere eodem in libro Cicero: *Cum bellis Carthaginiensibus Sicilia vexata est, post nostram, patrumque memoriam cum bis in ea prouincia magnæ fugitiuorum copiæ versatæ sint, tamen aratorum internecio facta nulla est. tum qui M. Læuino, aut P. Rupilio, aut M. Aquillio prætoribus in eam prouinciam successerant, aratores reliquos non colligebant.*

Quin etiam quater est constituta prouincia, legibus de vectigalibus exigendis, & iure dicendo datis, nisi si quæ ciuitates fœderatæ, aut immunes, aut liberæ obseruatæ fidei præmium fuerint relictæ. Ac de vectigalium quidem ratione hæc sunt apud eundem: *Inter Siciliam, ceterasque prouincias in agrorum vectigalium rationibus hoc interest, quod ceteris aut impositum vectigal est certum, quod stipendiarium dicitur, vt Hispanis, & plerisque Pœnorum, quasi victoriæ præmium, ac pœna belli; aut censoria locatio constituta est, vt Asiæ lege Sempronia. Siciliæ ciuitates sic in amicitiam fidemque recepimus, vt eodem iure essent, quo fuissent, eadem conditione populo Romano parerent, qua suis antea paruissent. perpaucæ Siciliæ ciuitates sunt bello a maioribus nostris subactæ, quarum ager cum esset publicus populi Romani factus, tamen illis est redditus. fœderatæ ciuitates, ac liberæ Halesina, Se-*

gestana, Alyciensis, Panormitana. praeterea omnis ager Siciliæ ciuitatum decumanus est: itemque ante imperium populi Romani ipsorum Siculorum voluntate, ac institutis fuit. & alio loco: *Maiores nostri cum Siciliam tam opportunum subsidium belli, & pacis ad remp. adiunxissent, tanta cura Siculos tueri, & retinere voluerunt, vt non modo eorum agris vectigal nouum nullum imponerent, sed ne legem quidem venditionis decumarum, neue vendundis aut tempus, aut locum commutarent, vt certo tempore anni, vt ibidem, denique vt lege Hieronica venderent.* Quin etiam alio loco septemdecim fuisse populos vt acriores populi Romani hostes, sic deterius ab eo tractatos, ostendit, cum inquit: *An quod Tyndaritani libenter prædicent, nos in septemdecim Siciliæ populis non eramus; nos semper in omnibus Punicis, Sicilienſibusque bellis amicitiam, fidemque populi Romani sequuti sumus. a nobis omnia populo Romano semper & belli adiumenta, & pacis ornamenta subministrata sunt.* Iam vero, vt Siculi sæpe naues, nautas sumptusque in nauarchos præbuerint, ostendit idem, cum prætori Siciliæ Verri obiicit, quod cum superiores prætores naues ciuitatibus, certumque numerum nautarum, militumque imperassent, Verres Mamertinæ ciuitati nihil horum imperasset, Taurominitanæ vero æque, atque illa, fœderatæ, imperasset, & addit: *Quid si eiusmodi esse hæc duo fœdera duorum populorum doceo; vt Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum sit fœdere, ne nauem dare debeant,*

debeant, Mamertinis in ipso fœdere sanctum, ac scriptum sit, vti nauem dare necesse sit. istum autem contra fœdus & Tauromenitanis imperasse, & Mamertinis remisisse? recitentur fœdera. & paulo post: *At non hoc solum assecuti Mamertini, ne nauem darent; ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in classe, aut in præsidio esset, te prætore per triennium Mamertini dederunt?* & post: *Sumptum omnem in classem frumento, stipendio, ceterisque rebus nauarcho suo quæque ciuitas semper dare solebat. is neque vt accusaretur à nautis committere audebat, & ciuibus suis rationem referre debebat. in illo omni negotio non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. erat hoc, vt dico, factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus prouinciis, etiam in sociorum, ac Latinorum stipendio, ac sumptu, tum cum illorum auxiliis vti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperauit, vt ea pecunia omnis à ciuitatibus sibi adnumeraretur. vt is eam pecuniam tractaret, quem ipse præfecisset.* Ac de vectigalibus quidem Siculorum hæc accepimus.

De iurisdictionibus autem satis constat, multos conuentus fuisse in prouincia constitutos, in iisque prætores iuris dicendi caussa versatos, vt Syracusanum, Lilybetanum, Panormitanum, & Mamertinum, quorum sæpe meminit idem in defensione Siciliæ. Quo eodem illa Liuii pertinent: *Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam, aut Lylybæum indicitur concilium a prætore Romano. conuentus agitur. eo imperio euocati conueniunt. excelso in suggestu superba iura reddentem, stipatum*

lictoribus vident, virgæ tergo, secures ceruicibus imminent, & quotannis alium, atque alium dominum sortiuntur. Quin etiam Siculos in priuatis controuersiis præcipuo quodam iure fuisse, aperte ostendit Cicero, cum inquit: *Siculi hoc iure sunt, vt quod ciuis cum ciue agat, domi certet suis legibus, quod Siculus cum Siculo non eiusdem ciuitatis, vt de eo prætor iudices ex P. Rupilii decreto, quod is de decem legatorum sententia statuit, quam legem Siculi Rupiliam vocant, sortiatur. quod priuatus à populo petit, aut populus à priuato, senatus ex aliqua ciuitate, qui iudicet, datur, cum alternæ ciuitates reiectæ sunt. quod ciuis Romanus à Siculo petit, Siculus index datur, quod Siculus à ciue Romano, ciuis Romanus datur. ceterarum rerum selecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi solent. inter aratores, & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, iudicia fiunt.* Atque hic quidem vsque ad Cæsarem dictatorem Siciliæ status fuit. Siculos inde à Cæsare Latinitate, & post mortem Cæsaris ab Antonio consule ciuitate donatos, queritur, vt dixi, cum Attico Cicero: *Multa Siculis Cæsar neque me inuito. etsi Latinitas erat non ferenda. verumtamen. ecce autem Antonius accepta grandi pecunia fixit legem, à dictatore comitiis latam, qua Siculi ciues Romani. cuius rei viuo illo mentio nulla.* Quarum tamen legum neutram post obseruatam esse, cum multa alia documento sunt, tum quod Plinius, qui Vespasianorum fuit æqualis, Mamertinos solos ciues Ro-

Romanos appellat, Centuripinos autem, Nepinos, & Segestanos Latinæ conditionis.

Cap. IIII.

De Sardinia, & Corsica.

POst Siciliam, Sardinia, & Corsica, insulæ inter Italiam pariter, atque Africam interiectæ, subactæ sunt. Anno enim DXV, Carthaginienses à Romanis incusati, quod naues mercatorum suorum dispoliassent, Sardiniam iampridem bello à se partam, impetrandæ pacis caussa, (nam bello Africæ domestico vexabantur) Romanis tradiderant, quadriennio vero post cum Sardi instigantibus Pœnis arma cepissent, T. Manlio Torquato consule duce in potestatem redacti sunt.

Corsis arma inferendi quæ caussa fuerit, nemo tradit. illud tantum est apud Zonaram, anno DXVII, C. Licinium Varum consulem Corsicam petiturum Claudium Cliniam cum copiis præmisisse. Claudium terrore Corsis iniecto, quasi imperator esset, cum iis fœdus fecisse; Varum autem neglecto fœdere Claudiano Corsos adortum subegisse. Quin etiam biennio post à Sp. Caruilio cos. rem bene cum Corsis gestam, & post triennium eosdem à C. Papirio Masone cos. in ditionem populi Romani adductos inuenio. Hic est autem Papirius ille, qui primus in monte Albano, & quidem de Corsis, triumphauit, vt Valerius, ac Plinius prodidere.

Vtramque autem insulam his victoriis in prouinciæ formam esse redactam, multi significant, Solinus,

linus, cum Siciliam, & Sardiniam *iisdem temporibus prouinciam factam;* Velleius cum Sardiniam *T. Manlii ductu certum accepisse imperium,* scribit: Liuius, cum per hæc tempora *duos additos prætores prodit;* Pomponius *cum eosdem adiectos, vt in nouas prouincias Siciliam, & Sardiniam mitterentur,* titulo de origine iuris interpretatur. Corsica vero iam tum, vt inquit Rufus, Sardiniæ attributa est, atque ex duabus vna prouincia facta, atque vno Sardiniæ nomine insignita. Itaque vt C. Flaminius prætor Siciliam, sic M. Valerius Sardiniam, Solino teste, primus obtinuit. Rebellasse autem postea Corsos, ac multo etiam sæpius Sardos, eosdemque armis ad imperium populi Romani redactos, reperio. verum quibus fœderibus, quibusve legibus in fidem accepti sint, non inuenio. Suspicari autem aliquid de C. Cicereii prætoris victoria libet: qui anno DLXXXI. victis Corsis pacem dedit; & de Ti. Gracchi consulis, qui anno DLXXVIII, Sardos rebellantes perdomuit, atque vt est scriptum in libris de viris illustribus, *inde tantum captiuorum abduxit, vt longa venditione in prouerbium venerint, Sardi venales;* postremo vero etiam de M. Metello cos. à quo Sardos, Corsosque subactos esse Rufus prodit. id quod anno DCXL. factum opinor.

Notat præterea Strabo, Sardos in colendis agris suis negligentes, alienis diripiendis, & maxime Pisanis studuisse. idque factum prætores Romanos neque omnino concessisse, neque prorsus pro-

prohibuisse, quod exercitum in pestilentibus locis alere, inutile videretur.

Corsica, vt refert Plinius, duas colonias habuit Marianam à C. Mario deductam, & Aleriam à L. Sylla dictatore; Sardinia vnam, quæ vocata est ad turrim Libisonis. Cæsar demum ex Africano bello reuertens Sulcitanos, quod Pompeianis præsto fuissent, L-L-S centum millibus mulctauit, & pro decumis octauas pendere iussit. vt Hirtius in libro de bello Africo memoriæ prodidit. Ceterum Sardiniæ Corsicæque stipendium frumentumque impositum elicitur ex verbis Liuii cum bello Ætolico scribit, *L. Oppio prætori Sardinia à senatu imperatum, vt duas decumas frumenti exigeret. atque id frumentum Romam portandum curaret.* & bello Sardico Gracchi: *Ti. Gracchus in Sardinia multis præliis Sardos perdomuit.* XV. *millia hostium cæsa sunt. omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. stipendiarii veteribus duplex vectigal imperatum exactumque. ceteri frumentum contulerunt.* denique Persico: *Prætoribus Sicilia, Sardiniæque mandari placuit, vt alteras decumas Siculi, Sardisque imperarent.*

Cap. V.

De Citeriore, atque vlteriore Hispania.

SArdiniam Hispania est sequuta. Hispaniam Romani vocarunt quidquid terrarum Pirenæis montibus, mari mediterraneo, atque oceano ipso est conclusum, Pirenæis quidem ab oriente, mediterraneo vero à meridie, à reliquis partibus oceano.

ceano. Quantum autem ex Strabone, Plinio, & Ptolemæo cognoſci poteſt, quorum alius hæc alio tractat vberius, meridionale littus à Pirenæo, ad Iberum amnem coluerunt Indigetes, Lalætani, Ilergetes, Coſſetani, & trans Iberum Ilercaones, trans Turiam Edetani, trans Sucronem Conteſtani, cis Bætim vſque ad fretum Herculeum, & vltra Bætim vſque ad Anam flumen Baſtetani, ſiue Baſtuli. Iberus, Turia, & Sucro cis fretum in mediterraneum influunt; Bætis, & Anas vltra fretum, ſed circa Sacrum ptomontorium in meridionalem oceanum. Littus autem huic oppoſitum, quod ad ſeptentrionem vergit, tenuere Vaſcones, Barduli, Autrigones, Cantabri, & Aſtures. ad orientem Pirenæum inhabitarunt Cerretani, ad occidentem ab Ana flumine ad Durium Luſitani, à Durio vſque ad Aſtures Gallæci. Interiora cis Iberum Iacetani, Sueſſetani, Auſetani, Bargusii, vltra Iberum cis Bætim Oretani, vltra Bætim Turduli, ſiue Turditani, ſupra Turditanos Carpetani, ſupra omnes Celtiberi, & Vectones Luſitanis finitimi. Celtiberorum autem gentes quattuor, teſte Appiano, fuerunt, Titthi, Belli, Vaccæi, & Areuacci.

Inuadendæ porro Hiſpaniæ Romanis eadem cauſſa, quæ Siciliæ, fuit, nempe vt Pœnis occurrerent, qui maiorem fere partem eius Amilcare primum, deinde Aſdrubale Amilcaris genero ducibus occuparant. Itaque cum multa alia amicitiæ fœdera cum Pœnis, teſtibus Polybio, & Liuio, tum hoc poſtremum cum Aſdrubale imperatore

tore icerant, vt finis Punici imperii amnis Iberus esset, & Saguntinis trans Iberum populi Romani sociis libertas seruaretur. Mortuo vero Asdrubale cum Annibal Amilcaris filius imperium accepisset, tota ferme trans Iberum sub imperium adiuncta Hispania, cum Saguntum contra fœdus oppressit, tum exercitu Iberum traducto Illergetes, Bargusios, Ausetanos, & Iacetaniam, quæ subiecta Pirenæis montibus est, subegit. Hac de caussa Cn. Scipio procos. in Hispaniam missus, vt socios tueretur, aut vlciscerétur, orsus à Iacetanis vsque ad Iberum flumen partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis omnia fecit, & post, cum ad Pœnos iterum defeciissent, recepit. victo autem classe ad Iberum Asdrubale, Annibalis fratre, populos amplius centum viginti ex vltima Hispania ad imperium Romanum adiunxit. atque vsque ad saltum Castulonensem peruenit. Inde Publio fratre adiuncto Carpetanos subegit, & Sagunto recepta, Turditanos, qui contraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos vendidit. Horum inde gloriam P. Scipio P. F. qui postea Africanus appellatus est, cumulauit. Hic enim Hispaniam, quæ patris, patruique continuatis cladibus tota ferme defecerat, recepit, Carthagine noua trans Sucronem, & Astapa trans Bætim expugnatis, atque Asdrubale, & Magone ducibus hostium tota Hispania pulsis. Quo factum est vt Scipionis virtute imperium populi Rom. vsque ad Anam flumen propagatum sit, atque Hispania omnis

mnis præter Lusitaniam,& Gallæciam ab occidente, & Cantabriam, Asturiamque à septentrione, sub ditionem populi Romani concesserit. Hic autem annus fuit ab v. c. DXLII. quo anno Liuius *Hispaniam primam continentis prouinciam factam esse* prodidit. Appianus autem *annuos magistratus, qui pacis præsides essent, in Hispaniam mitti cœptos* notauit. Victoriæ priorum Scipionum monumentum cis Iberum fuit oppidum ad mare Tarraco, posterioris cis Bætim Italica, vt Plinius, & Appianus memoriæ prodiderunt. Decedenti vero Romam Scipioni L. Lentulus, & L. Acidinus procos. successerunt, Lentulus in citeriorem, Acidinus in vlteriorem prouinciam. Citeriorem autem tum vocabant, quæ citra Iberum esset, vlteriorem, quæ vltra. Lentulo inde post quinquennium C. Cethegus, Cethego C. Lentulus, eodemque anno Acidino L. Stertinius succesſere. Inde post biennium, nempe anno quingentesimo quinquagesimo sexto, sex prætores, vt inquit Liuius, *primum creati crescentibus iam prouinciis, & latius patescente imperio.* C. Sempronius Tuditanus citeriorem, M. Heluius Blasio vlteriorem sortitus est. iidem terminare iussi, qua vlterior, citeriorve prouincia esset. Ex quibus intelligitur, veterum prouinciarum terminos esse mutatos. cuius rei illud quoque esse documento potest; quod Celtiberi posthac, cum trans Iberum essent, tamen inter citerioris Hispaniæ populos numerati sunt. Biennio post Hispani cis Iberum defecerunt, ac bellum suo nomine commouerunt, Sedetani, Ausetani,

setani, Suessetani, & Lacetani. quos M. Cato consul citeriorem prouinciam sortitus, muris omnium oppidorum dirutis, in potestatem redegit; & vt inquit Liuius, *pacata prouincia vectigalia magna instituit ex ferrariis, argentariisque quibus tum institutis locupletior in dies prouincia fuit.* Trans Iberum autem Turditani mouentes per Manlium proconsulem pacati sunt. Leuia inde bella fuerunt partim cum Celtiberis citeriorem prouinciam vastantibus, partim cum Lusitanis in vlteriorem irrumpentibus, à variis ducibus gesta. ex quibus P. Scipio Nasica prætor vlterioris Lusitanos peruastata vlteriore prouincia cum ingenti præda domum redeuntes oppressit; C. Flaminius in citeriori oppidum Iluciam in Oretanis cepit; M. Fuluius apud Toletum oppidum cum Vaccæis, Vectonibusque, & Celtiberis signis collatis dimicauit. Flaminius fusis Vectonibus, qui subsidio venerant, Toletum in potestatem adduxit. C. Piso, & L. Quinctius, cum copias in Bæturia (Turditaniæ pars est vltra Bætim) iunxissent, in Carpetaniam, vbi hostium castra erant, progressi procul Hippone & Toleto pugnarunt vterque ex Lusitanis, & Celtiberis triumphauit. Anno vero DLXXIII. magnum bellum coortum in citeriore prouincia. ad quinque & triginta millia hominum, quantum nunquam ferme ante, Celtiberi comparauerant. à Lusonibus initium motus ortum, qui circa Iberum sunt, narrat Appianus. Q. Fuluius Flaccus, qui citeriorem prouinciam obtinebat, exercitu in Carpetaniam ducto, & apud Eburiam castris locatis,

cum Celtiberis prosperè dimicauit. Inde Contrebiam profectus, cunctante hostium auxilio, cepit; atque inde Celtiberiam populatus maximam partem in deditionem accepit. agrum vlterioris Celtiberiæ, vnde ad deditionem non venerant, vastauit. Flaccum autem Ti. Gracchus consequutus Celtiberos prælio victos ad deditionem compulit, monumentumque operum suorum, Gracchurium oppidum ibi constituit. Polybius, teste Strabone, Gracchum centum Celtiberorum oppida subuertisse; Appianus, leges pacis, ac societatis Celtiberis dedisse scribit. Quietæ inde res in Celtiberia per annos xxv. fuerunt. Anno vero ab v. c. sexcentesimo bellum renouatum, cum Segeda Areuaccum, vt inquit Strabo, Bellorum, vt Appianus, oppidum muros vrbis instaurasset, ac tributa Romanis denegasset. Neque vero a Lusitanis liberis eo tempore populis ocium, verum perpetua cum iis, qui vlteriorem obtinebant Hispaniam, bella fuerunt. Hæc autem bella Celtibericum, & Lusitanicum per multos annos, multosque duces, sed maxime per M. Marcellum, qui rerum a se gestarum monumentum Cordubam, teste Strabone, reliquit, L. Lucullum, & Ser. Galbam qui Lusitanos contra fidem datam oppressit, administrata, ac profligata à Numantino, & Viriathino excepta sunt. Numantinum bellum Numantia Areuaccum ciuitas mouit, cum sola ceteris Celtiberis subactis arma teneret; Viriathinum Viriathus Pastor, & latro in Lusitania, qui vnus fuerat ex iis, qui ex Ser. Galbæ prætoris manibus

euaserant, cum Lusitanos contra fidem publicam trucidauit. Numantinum diu parum prospere gestum tandem P. Scipio Æmilianus confecit. Viriathinum ipso redacto in potestatem Viriatho ad extremum absoluit Q. Cæpio. Lusitanos inde aliis atque aliis ducibus latrocinia exercentes D. Brutus latius est persecutus, qui vltra Durium amnem, vsque ad flumen Lethen, Miniumque penetrauit, & toto littore oceani peragrato Callæciam adhuc ab armis populi Romani integram, quod Lusitanos auxilio iuuerat, in potestatem adduxit, vnde ipse Callæci cognomen inuenit; Valentia oppido iis, qui sub Viriatho militauerant, vt tradit Liuius, assignato. Atque ita recepta Celtiberia, Lusitania, & Callæcia in potestatem venerunt. Vnde Rufus scripsit: *Rebellantes Lusitanos per D. Brutum obtinuimus, & vsque ad Gades ad Oceanum peruenimus.* & Strabo: *Callæci vltimi sunt montes incolentes. ac propterea qui subigantur, difficillimi; qui Bruto ei, qui Lusitanos debellauit, cognomen dederunt.* & alibi: *Minius amnis Bruti expeditionis terminus fuit.* Est autem Minius, quem Bænim vocat in Iberica Appianus, terminus Callæcorum, qui Bræcari dicti sunt. Quoniam autem scriptum est apud Appianum, Romanos de more decem ex senatu legatos misisse, qui regiones à Scipione, & Bruto in ditionem adductas componerent, fit, vt credam, nouas leges hac victoria esse vtrique Hispaniæ datas. Neque vero aut Lusitania latrociniis, aut Celtiberia bello postea, teste Appiano, vacauit, cuius rei cum C. Marii res

in Lusitania gestæ, tum T. Didii in Celtiberia testimonio sunt. Didius autem consul xx millia Areuacum occidit, & Termestinorum vrbem captam mœnibus nudauit, & Colendam post nonum mensem obsessam cepit, aliosque populos in deditionem redactos ex decem legatorum sententia militibus necandos tradidit. Diuturnis inde bellis fessas Hispanias bellum Sertorianum excepit, cum Lusitaniam Sertorius exul Syllæ dictatoris inimicus obtinuisset, eamque contra Syllam, & eius factionem teneret. quo bello non Lusitania solum, sed etiam Celtiberia, & Vascones, & Ilergetes, & totus ille Sucronensis, ac Durienſis tractus exarsit. tandem per Q. Metellum Pium, & Cn. Pompeium Magnum Sertorio occiso, & Perperna in potestatem adducto receptæ Hispaniæ sunt. Pompeiopolis in Vasconibus, & Pompeii trophœa in Pirenæo ad mare, illustria Pompeii victoriæ monumenta relicta sunt. Plinius libro VII. prodidit, *Pompeium solis occasum transgressum excitatis in Pirenæo trophœis oppida* DCCCI XXI. *ab alpibus ad fines vlterioris Hispaniæ redacta victoriæ suæ adscripsisse.* Postremo Cæsar, vt testis est Strabo, vlteriorem in prætura sortitus Hispaniam, non solum cum Lusitanis cis Durium latrocinia exercentibus pugnauit, sed etiam trans Durium cum Callæcis, vt Brigantium eorum etiam oppidum in potestatem redegerit. Appianus reliquum Hispaniæ ab eo domitum fuisse, scriptum reliquit. ipse etiam Cæsar apud Hirtium, se vlteriorem Hispaniam vectigalibus, quæ Metellus imposuisset, libe-

liberasse, cum à senatu petisset, profitetur. Bis deinde ab eodem in Hispania ciuilibus armis est decertatum, primum cum Afranio, Petreio, & Varrone Cn. Pompeii legatis; deinde cum Cn. & Sex. Pompeio Cn. filiis, Hispaniæque ex inimicorum potestate ereptæ.

Atque ex his quidem bellis omnibus apparet, vniuersam Hispaniam præter Cantabros, & Astures à populo Romano subactam in duas prouincias fuisse diuisam: quarum finis plerumque fuisse videtur saltus Castulonensis, vt Cæsar quoque significauit, cum scripsit, *Afranium citeriorem Hispaniam obtinuisse, Petreium à saltu Castulonensi ad Anam, Varronem Vectonum agrum, & Lusitaniam.* Strabo tamen prouinciarum harum terminos fixos negat fuisse, verum à senatu modo productos, modo reductos in gratiam prætorum, quibus prouinciæ decernebantur. Quemadmodum autem Cantabri, & Astures post ab Augusto deleti, & in prouinciam relati sint, alibi ostendemus.

Neque vero insulæ Hispaniæ prætereundæ sunt, quarum Gades, Baliares, & Cassiterides claritate ceteris præstiterunt. Ac cum Gaditanis quidem bello Punico secundo L. Martius, qui post Scipiones interfectos rem Romanam labentem sustinuit, fœdus fecit, *ea lege, vt Gaditani maiestatem populi Romani comiter conseruarent.* & ad eos præfectus est missus. Liuius bello Philippico: *Gaditanis petentibus remissum, ne præfectus Gadeis mitteretur, aduersus quod iis in fidem populi Rom. venientibus cum L. Marcio conuenisset.* fœdus inde mul-

tis post annis Q. Catulo cos. a senatu est renouatum; vt in Balbi defensione Cicero posuit. Sequuta inde sunt Cæsaris in eam ciuitatem beneficia, in prætura, & dictatura. quorum illud in eadem oratione Cicero posuit his verbis, *Omitto quantis ornamentis populum Gaditanum C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, affecerit, controuersias sedarit, iura ipsorum permissu statuerit.* Alterum fuit eiusmodi, vt Afranio, Petreioque deletis ciuitatem Romanam eis communicarit, eamque largitionem post populus Romanus, teste Dione, ratam esse iusserit.

De Baliaribus autem scriptum est in hunc modum apud Strabonem: *Cum ex Baliaribus pauci quidam improbe cum maris prædonibus conspirassent, vniuersos criminatus Metellus inuasit.* & apud Orosium: *Metellus Baliares insulas peruagatus edomuit, & piraticam infestationem, quæ ab iis tunc exercebatur plurima incolarum cæde compressit.*

Nam Cassiteridas insulas P. Crassus, teste Strabone, metallorum cupiditate, quæ ibi effodiebantur, adductus, ad imperium Romanum adiunxit.

Colonias autem alias à Metello in Baliaribus constitutas, testi Straboni assentior; alias in vlteriore Hispania à Cæsare deductas, ex eo ducor ad opinandum, quod ille multa ibi oppida suo insignita nomine, Plinio teste, reliquit, Pacem Iuliam, Scalabim, siue præsidium Iulium, Atubii siue Claritatem Iuliam, Ituci, siue Virtutem Iuliam, Olysipponem, siue præsidium Iulium. Quocirca Hirtius scriptum reliquit, Cæsarem bello eo, quod

quod vltimum in Hispania cum filiis Pompeii gessit, ad Cordubam legionem vnam ex coloniis, quæ fuerunt in iis regionibus, habuisse. confirmat Liuius, cum de M. Catonis rebus in Hispania gestis scribit: *Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuisa, vnum Græci habebant à Phocæa, alterum Hispani. tertium genus Romani coloni ab diuo Cæsare post deuictos Pompeij liberos adiecti.*

Hispanis porro stipendiarium frumentariumque vectigal esse impositum, auctor est Cicero, primum in Verrem, cum inquit, *Hispanis certum vectigal impositum esse, quod stipendiarium dicitur*; deinde pro Balbo, *Hispanos agris, stipendioque multatos.* Vnde vectigalium, & publicanorum Hispaniæ item in frumentaria meminit. Nam vt in Sicilia decumas, sic in Hispania vicesimas frumenti exactas, ostendit Liuius, qui scribit, P. Licinio & C. Cassio cos. anno vrbis quingentesimo octogesimo, secundo, *questos de magistratuum Romanorum auaritia Hispanos impetrasse, ne frumenti æstimationem magistratus Romanus haberet, neve cogeret vicesimas vendere Hispanos, quanti ipse vellet, & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur.* Verum hoc totum Hispaniense priuilegium post breui exoleuisse, ex eo apparet, quod Cicero in frumentaria scribit, frumentariam æstimationem in cellam per prætorem esse in Hispania factitatam.

Iuridicos autem conuentus Hispaniæ multos enumerat Plinius, Cordubensem, Hispalicnsem, Astigitanum, Gaditanum, Tarraconensem, Salduben-

bensem, qui etiam Cæsaraugustanus, Carthaginiensem, Clunienſem, & Lucensem; qui à populo ne omnes, an postea ab Augusto, qui totam perdomuit Hiſpaniam, inſtituti ſint, parum compertum eſt. Hiſpalenſis certe ante Auguſtum meminit Cæſar, & Cordubenſis Hirtius: cum Longinum vlterioris Hiſpaniæ proprætorem ad ius dicendum Cordubam ſe recepiſſe, ſcribit; Gaditani vero Suetonius, cum Cæſarem quæſtorem conuentus iuſſu prætoris obeuntem Gadibus ingemuiſſe ſuper Alexandri conſpecta imagine prodidit.

Cap. VI.

De Narbonenſi Gallia, & Comata.

Hiſpaniæ porro adiuncta Gallia transalpina fuit. Hanc a Pirenæis montibus ad Alpes, & flumen Rhenum pertinentem a ſeptentrione oceanus, a meridie mare mediterraneum alluit. amnes in mare poſt Alpes præcipitarunt Rhodanus, & Atax, in oceanum poſt Pirenæos Garumna, Liger, Sequana, Moſa, & Rhenus. in Rhodanum ab oriente fluxit Druentia, & ſupra Druentiam Iſara; a ſeptentrione vero, vbi ipſe ſe ab oriente in meridiem flectit, Arar, in Sequanam Matrona, in Moſam Scaldes, in Rhenum Moſella. Quibus fluminibus partes ipſæ Galliæ inter ſe antiquitus, Cæſaris auctoritate, ſunt diſcretæ, Celtica, Aquitania, & Belgica. Celtas ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Sequana diſcluſit. inter Celtas, & Aquitanos mons ſiue Cemmenus,

nus, siue Gebenna interceſſit, qui Pirenæo ex altera parte reſpondit. Atque hi ſinguli in multos populos diſtributi, alii domeſticis regibus paruerunt, alii liberi remp. communibus armis, & communi conſilio adminiſtrarunt.

Cum autem Celtæ, interprete Strabone, ab Alpibus ad Gebennam montem pertinerent, certe Salyes, Cauares, Vocontii, Allobroges, Volcæ, Ruteni, & Aruerni inter Celtas fuerunt. nam quin Heluetii, Sequani, Æduique ex Celtico genere fuerint, qui his finitimi a ſeptentrione fuerunt, nemo dubitat. Salyes autem, gens Liguſtica, a mari ad Druentiam habitarunt; Cauares, & Vocontii a Druentia ad Iſaram; Allobroges ab Iſara ad Rhodani partem eam, quæ ab ortu fertur in meridiem; trans Rhodanum autem ad occaſum fuere Volcæ vſque ad montem Gebennam; quorum qui flumen accoluerunt, Aricomici, qui montem, Tectoſages appellati ſunt. ſupra Volcas vero Ruteni, & Aruerni ſedes habuerunt; ſupra Allobrogas Heluetii, Sequani, Seguſiani, atque Ædui.

Primi e Gallis Romanorum ſocii Maſſilienſes fuerunt, qui inter Salyas ad mare habitarunt; ſecundi Ædui, qui Allobrogas, vt dixi, contigerunt. quos Æduos, teſte Cæſare, ſenatus ſæpe fratres, & conſanguineos, nedum ſocios appellarat. Vt ergo hos ſocios defenderent, Maſſilienſes quidem a Salybus, & Vocontiis, Æduos vero ab Aruernis, & Rutenis, Romani, exemplo a maioribus tradito, bellum Galliæ intulerunt, quod vno no-

mine Allobrogicum ab Allobrogibus vicinis populis, qui se quoque his armis immiscuerunt, est appellatum. atque hoc anno sexcentesimo vigesimo nono vrbis ad quinquennium, per M. Fuluium Flaccum, C. Sextium Caluinum, Cn. Domitium Ahenobarbum, & Q. Fabium Maximum consules gesserunt. Flaccus, & Sextius Salyas & Vocontios domuerunt. quorum Sextius subactis Salybus oppidum etiam a se conditum Aquas Sextias nominauit. Cum autem Allobroges Teutomalium Salyum regem receptum omni ope iuuissent, & vna cum Aruernis agros Æduorum populati essent, Domitius adducto aduersus eos exercitu ad Rhodani, & Sulgæ confluentem deuicit, Aruernorum vero regem Betuitum acie iuxta Rhodanum profligauit. Neque vero ille finem bello imposuit, quamuis victoriæ monumentum viam Domitiam reliquerit, cuius in Fonteiana Cicero meminit, sed qui ei successit, Q. Fabius, qui Allobrogibus & Aruernis ad Isaram superatis, & gente in deditionem accepta, sibi cognomen Allobrogici peperit, atque omnes in prouinciam rettulit, præter Aruernos, atque Rutenos, quibus populus Romanus ignouit. Vnde apud Cæsarem dixit Critognatus Gallus inter suos: *Respicite finitimam Galliam, quæ in prouinciæ formam redacta, iure, legibus commutatis, securibus subiecta, perpetua premitur seruitute.* & alibi Cæsar ipse: *Aruernos, Rutenosque Fabius superauit iisque populus Romanus ignouit, neque in prouinciæ formam redegit.* Atque ab hoc quidem tempore hæc regio, quæ, teste Plinio,

nio, Braccata Gallia a genere vestium dicebatur, Narbonensis Gallia est vocitata, nimirum a Narbone Tectosagum oppido, quo biennio post Q. Marcius cos. coloniam deduxit, vt Paterculus, & Eutropius memoriæ prodidere. Neque vero post aliud in hac prouincia bellum fuit vsque ad C. Marium, qui eam continuatis imperiis ab irruptione Teutonum, Ambronum, Cimbrorumque Germaniæ populorum non minore virtute, quam felicitate seruauit, atque ibi monumentum victoriæ Fossas Marianas reliquit. Postremo Allobrogas coniuratione Catilinæ, cuius participes fuerant, ad arma excitos C. Pontinius prætor aliquot oppidis expugnatis, atque hostibus acie fusis, teste Dione, perdomuit. Vnde illa sunt Ciceronis in oratione de prouinciis: *C. Pontinius fortissimus vir ortum repente bellum Allobrogum, atque scelerata coniuratione Catilinæ excitatum præliis fregit; eosque domuit, qui lacessiuerunt, & ea victoria contentus, rep. metu liberata quievit.*

Hanc igitur adepti prouinciam Romani facile post aliquot annos reliquam Galliam cognomento Comatam ad Imperium adiunxerunt. Hoc autem ductu, atque imperio C. Cæsaris. qui cum Narbonensem consul obtinuisset, eius à reliquis Gallis ex S. C. defendendæ prætextu reliquas omnes Galliæ partes perpetuo nouem annorum imperio subegit, in prouinciamque redegit: cum ab Heluetiis incœpisset, quos neque per prouinciam armatos iter facere, neque per Æduorum sociorum agrum in Santones, qui non longe à Tolosati-

ſatibus habitabant, ire permiſiſſet, atque ab Heluetiis ad Belgas & Aquitanos, reliquoſque Celtas, nouis ſemper, vt ipſe ſcribit, aut coniurationis, aut defectionis, aut hoſtibus dati, aut ſibi negati auxilii criminibus obiectis, & ad ſingulos eorum populos, inter ſe, vt nominibus, ſic imperiis diſcrepantes, arma circumtuliſſet. Quibus ſemel, atque iterum, vt res tulit, in poteſtatem adductis, totam Comatam Galliam præter ſocias, ac bene meritas ciuitates prouinciam fecit. Quod breuiter his verbis Suetonius prodidit: *Cæſar omnem Galliam, quæ a ſaltu Pirenæo, Alpibusque & monte Gebenna, fluminibus Rheno, & Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis, & tricies centum millia paſſuum, præter ſocias, ac bene meritas ciuitates in prouinciæ formam redegit.*

Ceterum vt in Narbonenſem prouinciam Salyes, Cauares, Vocontii, Allobroges, & Volcæ tum Aricomici, tum Tectoſages erant incluſi, ita vt Narbo, & Toloſa Tectoſagum, & Nemauſus Aricomicorum intra eam fuerint; vnde Cæſar prouinciales Volcas Aricomicos, & Toloſates dixit: ſic in Comatam prouinciam reliqui populi.

In re autem vectigali diuerſa Narbonenſis, & Comatæ fuit conditio. Narbonenſi agrarium potiſſimum vectigal eſt impoſitum, Comatæ vero ſtipendiarium. De Narbonenſi ſic Cicero pro Fonteio: *M. Fonteius prouinciæ Galliæ præfuit, quæ conſtat ex iis generibus hominum & ciuitatum, qui partim noſtra memoria bella cum populo Romano acerba, & diuturna geſſerunt; partim modo ab noſtris impera-*

peratoribus subacti, modo bello domiti, modo triumphis, ac monumentis notati, modo ab senatu agris, vrbibusque mulctati sunt. Quin etiam in eadem sæpe colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorumque, qui in Gallia versarentur, meminit. addit tamen, Gallis, qui iccirco magnis sæpe erant bellis superati, vt semper populo Romano parerent, magnos equitatus ad bella, magnas pecunias ad eorum stipendium, maximum frumenti numerum ad Hispanicense bellum tolerandum à Fonteio prætore esse imperatum. Comatæ autem Galliæ in singulos annos stipendii nomen impositum scribit Suetonius. Vnde Paterculus: *C. Cæsaris ductu, auspiciisque infractæ Galliæ pene idem, quod totus terrarum orbis, ignauum conferunt stipendium.*

De Narbonensium porro conditione oppidorum sic Cicero in ea, de qua dixi, oratione: *Est Narbo Marcius colonia nostrorum ciuium speculum populi Romani, ac propugnaculum istis ipsis nationibus oppositum. est vrbs Maßlia fortißimorum fidelißimorumque sociorum, qui Gallicorum bellorum pericula populo Romano copiis, armisque propulsarunt.* Strabo etiam scribit, Allobrogas & Salyas Romanis prætoribus paruisse; Vocontios vero, vt & Volcas, qui Nemausum incolerent, priuatam remp. habuisse. Quod beneficium haud satis scio Cæsaris ne, an Augusti extiterit. Cæsarem quidem constat de Narbonense ita meritum, vt multos ex ea quoque senatores allegerit, vnde dictum illud emanauit: *Galli braccas in curia deposuerunt, latum clauum sumpse-*

ſumpſerunt. Quin etiam Forum Iulium, & Apta Iulia in his locis ab eo deducta videntur. ſcribit certe Suetonius, eundem poſt bellum Alexandrinum colonias in Galliam per Ti. Neronem Tiberii, qui poſtea imperator fuit, patrem deduxiſſe, in quibus Narbonem, & Arelate fuiſſe. Maſilienſes autem, cum ei bello ciuili portas clauſiſſent, & ſe oppugnari paſſi eſſent, tamen ab eodem liberi ſunt relicti. Narbo autem ipſa ab eo iterum deducta videtur. ſiquidem in vetere aræ inſcriptione colonia Iulia Paterna Narbo Martius appellatur hoc modo:

PRO. COLONIS. INCOLISQVE. COL. IVL.
PATERN. NARB. MART.

Vtramque autem prouinciam poſt Cæſarem L. Domitius Ahenobarbus, Cæſaris inimicus obtinuit. Cæſar mox rerum potitus Narbonenſem quidem cum Hiſpania M. Lepido, Comatam vero D. Bruto, & poſt Brutum L. Planco conceſſit, qui Hirtio, & Panſa conſulibus decreto ſenatus ad confluentem Araris, & Rhodani Lugdunum, ad Rhenum in Rauracis Rauracam, vt Dio auctor eſt, condidit. Eodemq; anno cum triumuiri reip. conſtituendæ Lepidus, Octauianus, & Antonius remp. inuaſiſſent, Lepidus item cum Hiſpania Galliam Narbonenſem obtinuit, Comatam Antonius; cui poſt Brutum, & Caſſium in Macedonia profligatos etiam Narbonenſem adiunxit, atque vtramque per Fuſium Calenum, & P. Ventidium rexit. poſt autem tertia partitione Octauianus Gallias aſſequutus

quutus, in iis per M. Agrippam consulem rem gessit, qui post Cæsarem secundus Rhenum traiecit.

Cap. VII.
De Illyrico.

Illyricum autem (huc enim ex Gallia transeundum videtur) inter Italiam, quæ tum Formione amne terminabatur, ac Macedoniam, Epirum, Pannoniam, & mare superum situm gentes quidem plurimas est complexum, sed plerasque obscuras, neque vlla sane re memorabili gesta insignes. qui vero ceteris præstiterunt, Istri fuerunt, Italiæ adiacentes, & post Istros Iapudes, Liburni, Delmatæ, Daorsei, Vardæi, Labeates, Daulantii, Dassaretii, Parthini, Atintani, & Bulliones, partim domesticis regibus, partim legibus suis obtemperantes; præter quosdam, qui post Philippi Macedonis, Alexandri patris regnum, iampridem in Macedonum imperium, moresque concesserant. Istros a Iapudibus Arsia flumen discreuit, Iapudes a Liburnis Tendanius, Liburnos a Delmatis Titius. Insulæ nobiles Issa, Pharus, Melite, & Corcyra cognomento Nigra.

Cum Illyriis autem multa bella gesta sunt illa quidem, verum, vt apparet, non semper cum iisdem, atque hæc magna ex parte leuia, nec satis, vt innuit Appianus, scriptorum monumentis nobilitata. Primum bellum cum iis fuit, qui Ionium mare, atque Epirum, & Macedoniam attigerunt. quorum rex fuit Agron Pleurati filius, vt inquit Polybius, & post mortem eius Pineus infans

cum

cum matre Teuta relictus. Quæ Romanum in bellum hac de causſa incurrit. Illyrii mercatores Romanos nauigantes adorti ſpoliauerant. ea de re cum Romani C. & L. Coruncanios legatos ad Teutam miſiſſent, factum eſt, vt cum alter eorum ſuperbe ſe gerenti reginæ ferocius reſpondiſſet, iuſſu eius contra ius gentium ſit occiſus, vt refert Polybius. nam aliter aliquanto narrat Appianus. Hanc ergo vt perſequerentur iniuriam, Romani L. Albinum, & Cn. Fuluium Centumalum conſules, anno vrbis quingenteſimo triceſimo quarto, aduerſus Illyrios cum exercitu, & claſſe miſerunt; quorum cum Fuluius Corcyram, quam Demetrius Pharo ab Agrone profectus occuparat, veniſſet, atque inſulam cum ipſo Demetrio in poteſtatem adduxiſſet; Albinus autem pedeſtres copias Brunduſium perduxiſſet, ambo coniunctis copiis Corcyram, Apolloniam, Epidamnum, & Iſſam liberas inter Illyrios ciuitates, ad amicitiam traduxerunt. Regina cum paucis Rhizonem oppidum confugit, ac legatis ad Romanos miſſis pacem his conditionibus impetrauit: *Vt Pineus rex earum quotannis ſtipendium perſolueret, & Illyrico toto, præterquam pautis locis excederet, neque vltra Liſſam, quod eſt trans Drilonem amnem oppidum, niſi cum duobus iisque inermibus lembis nauigaret.* Corcyræ, & Apolloniæ libertas permiſſa eſt.

Secundo bello Iſtri petiti ſunt, anno vrbis quingenteſimo triceſimo ſecundo, cum naues & ipſi Romanorum cepiſſent, easque diripuiſſent. Quibus à P. Scipione, & M. Minucio cos. partim vi, partim

partim voluntate ad deditionem adductis, facile fuit, vt sequentes consules C. Lutatius, & L. Veturius sine pugna vsque ad alpes penetrarent. quod in Eutropii, & Zonaræ commentariis invenitur.

Tertium inde bellum Demetrio ipsi Phario postero anno est, Annibale Pœno in Italiam aduentante, illatum. caussa belli fuit, quod ille Illyricorum Roman. sociorum agros pupulatus esset, ac solicitatis Atintanis vltra Lissum quinquaginta lembis prouectus esset. Aduersus eum L. Æmilius Paulus profectus expugnato Dimalo, quod ille muniuerat, ac Pharo ditionis suæ facta, rebusque Illyrici ex arbitrio constitutis, vna cum collega M. Liuio triumphauit. Demetrius ad Philippum Macedoniæ regem, Persei patrem profugit, vt narrat Polybius. quod confirmat Liuius, qui secundo anno belli Punici legatos ad Philippum missos scribit ad deposcendum Demetrium, qui bello victus ad eum fugerat; & ad Pineum quoque regem in Illyricum alios ad stipendium, cuius dies exierat, poscendum, aut si diem proferret, accipiendos obsides. Per bellum inde Annibalis, & Philippi populus Romanus Pleurato altero rege Illyriorum amico vsus est; vnde scripsit Liuius bello Philippico absoluto, *Carisio, & Pleurato Lingum, & Parthinos, quæ gentes Illyriorum sub ditione Philippi fuerant, datos.*

Deinde bellum cum Istris est renouatum. scribit enim Liuius anno quingentesimo septuagesimo secundo, L. Duronio prætori Apuliam decre-

tam, & Istros adiectos, quod Tarentini, Brundisinique nunciabant, maritimos agros infestos transmarinarum nauium latrociniis esse. Itaque triennio post A. Manlius consul decreto Istrico bello profectus ab Aquileia castra ad lacum Timaui posuit, & collatis signis male pugnauit; post recuperata pugna Istrorum ad octo millia cæcidit. postero vero anno M. Iunius, & A. Manlius, cum Aquileiæ hibernassent, exercitu in fines Istrorum inducto, quattuor millia eorum in acie cæciderunt, eosque ad pacem petendam datis obsidibus compulerunt. dumque Nesactium oppidum, quo se principes Istrorum, & regulus ipse Æpulo receperat, summa vi oppugnabant, successor C. Claudius consul superueniens oppidum cepit. rex, ne in manus hostium perueniret, sibi mortem conscivit. duo deinde oppida Mutilam, & Faueriam vi capta deleuit. Atque ita Istria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata, omnes vndique populi obsidibus datis in ditionem venerunt.

Quinto bello Gentium Pleurati filium, cum eum Perseus rex, Philippi Macedonis filius, magna mercede promissa in belli societatem traxisse, triginta diebus cum regno suo in potestatem adduxit L. Anicius prætor, anno vrbis quingentesimo octogesimo sexto. Quo de bello hæc quasi ex quodam antiquitatis naufragio extant apud Liuium: *Gentius*, inquit, *audito, Anicium prætorem aduersus se proficisci, Lissum omnes copias contraxit. inde Carauantio fratre in Cauniorum gentem vi, aut terrore*

rore subigendam misso ipse ad Bassaniam vrbem quinque millia ab Lisso ducit. socii erant Romanorum; itaque obsidionem pati, quam se dedere maluerunt. Carauantium in Cauniis Burnium oppidum aduentantem benigne excepit, Carauantis altera vrbs excluſit. Anicio se Rhizon, & Olcinium & ceteræ vrbes regionis eius dediderunt. Ad Scodram inde ventum est, tum quod Gentii regia esset, tum quod Labeatium regionis munitissima; eamque ac regem cum tota ipsius familia in potestatem adduxit. Inde Scodræ, quo quinque legati ab Roma venerant, euocatis ex tota prouincia principibus, conuentum habuit. ibi pro tribunali pronunciauit de sententia consilii, senatum, populumque Romanum Illyrios esse liberos iubere. præsidia ex omnibus oppidis, arcibus, & castellis sese deducturum; non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses, & Taulantios, Dassaretiorum Tiustaras, Inittas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorsis quoque immunitatem dare, quod relicto Carauantio ad Romanos transissent. Scodrensibus, & Drasarensibus, & Selepitanis ceteriſque Illyriis vectigal dimidium eius quod regi pependissent, imponere. Inde in tres partes Illyricum diuisit. vnam eam fecit, quæ supra dicta est, alteram Labeates omnes, tertiam Agrauonitas, Rhizonitas, & Olceratinos, accolasque eorum.

Post Labeates subacti Delmatæ sunt, quorum caput erat Delminium. His crimini datum erat, quod Illyricos Romanorum socios diuexassent. Ergo à C. Marcio Figulo consule anno quingentesimo nonagesimo septimo, vsque ad Naronem

flumen fusi, Delminiumque compulsi sunt. à P. vero Nasica consule, Delminio ipso incenso, in potestatem adducti.

Vardæi inde, cum, vt scribit Appianus, Romanum Illyricum inuasissent, repentino bello oppressi, ac veniæ impetrandæ caussa sumptus in bellum soluere iussi cum imperata detrectarent, a Ser. Fuluio Flacco consule, teste Liuio, sunt deleti, & vt scribit Strabo, ab ora maritima in Illyrici interiora translati.

Istris inde, & Iapudibus arma illata sunt iis, qui cis montes ad mare habitabant. Istros, auctore Plinio, Iapudes, Liuio, C. Sempronius Tuditanus in consulatu subegit, ac de iis anno sexcentesimo vigesimo quarto triumphauit. Itaque quod Tuditanus, vt inquit Plinius, in statua sibi inscripserat, *Ab Aquileia ad Titium amnem stadia ducenta*, significare, credo, voluerat, se regionem ab Aquileia ad Titium amnem, quo Liburni terminabantur, populi Rom. imperio adiunxisse.

Sequutum est inde alterum cum Delmatis bellum. scribit enim Appianus, anno sexcentesimo vicesimo sexto, L. Metellum consulem aduersus Delmatas nulla eorum culpa, triumphandi tantum libidine profectum, ab iis amice exceptum; Salone eorum oppido hibernasse, deportatoque exercitu, sine caussa de iis triumphasse. cui viro vix possum assentiri, cum apud Liuium scriptum inueniam, Delmatas à L. Metello armis subactos, & apud Asconium, L. Metellum ædem Castoris de manubiis Delmatarum extruxisse, atque subactis

ctis iis cognomen Delmatici inueniſſe poſt aliquot autem annos C. Coſconium procos. magnam Delmatiæ partem, Salone capta, ſubegiſſe, prodit Eutropius.

Atque his quidem bellis cum magna Illyrici pars ad prouinciæ ius eſt redacta, tum ea maxime, quæ maritima erat. refert enim Appianus, Delmatas Liburnis Promonem oppidum ademiſſe, neque eos Cæſarem, cum ad eum Liburni confugiſſent, vlſciſci bello ciuili imminente, potuiſſe. Extrema inde duo bella fuere, vnum cum Delmatis, alterum cum Iapudibus; prius Cæſar bellis ciuilibus perfunctus geſſit; ſiquidem P. Vatinium miſit, qui tributa impoſuit, & obſides pacis accepit. quo tempore illa ſcripſit Cicero ad Vatinium: *Delmatis dii malefaciant, qui tibi moleſti ſunt.* poſterius, Octauianus; nam cum, Cæſare mortuo, Delmatæ Vatinio ſe quidquam daturos negarent, atque Vatinium ipſum arma parantem acie ſuperaſſent, Octauianus triumuir Iapudibus ciſmontanis, qui defecerant, receptis, cum tranſmontanos nondum populo Romano ſubiectos, Metulo eorum vrbe expugnata, in poteſtatem redegiſſet, poſtero anno in Delmatas Taulantiis proximos, qui poſt Vatinium victum tributum per decennium non dederant, arma conuertit, atque eos ægre, præſertim accepto vulnere, & magnis aliis affectus incommodis, tandem ſubegit, vt Dio prodidit.

Non eſt autem prætermittendum, Romanos in deſcribenda Illyrici prouincia non omnem Illyrici

regionem esse complexos, verum eam Lisso tantum oppido maritimo terminasse. reliquos autem inde vsque ad Epirum Illyricos Macedoniæ prouinciæ attribuisse. Quod cum Plinii, & Ptolemæi testimonio confirmatur, tum etiam Dionis, qui scribit, Dyrrachium, quod Epidamnus antea vocabatur, cum Illyricorum esset, qui Parthini appellabantur, bello ciuili Pompeiano Macedoniæ oppidum fuisse, idque sua etiam esse obseruatum ætate.

De iurisdictione vero in Illyrico constituta hæc habemus. Plinius tres in Illyrico conuentus nominat, Scardonam, Salonam, & Naronam. in quo quia auctore vtitur Varrone, fit, vt ita Varrone quoque, id est, rep. vigente, obseruatum esse existimem. Salonensis conuentus meminit etiam Cæsar libro tertio belli ciuilis. eadem cum in veteribus lapidibus Salona Iulia nominetur, a Cæsare videtur deducta, eo magis, quod Hirtius bello ciuili Cæsaris *Salonam ciues Romanos incoluisse*, scribit. Fuisse autem etiam colonias in Illyrico alias ostendit Cæsar, cum scribit, *Lissum se oppugnare conatum defendentibus ciuibus Romanis, qui eius erant conuentus.* siquidem extat vetus inscriptio aræ; his verbis: VTI SIS VOLENS PROPITIVS MIHI COLLEGISQ. MEIS, DECVRIONIBVS, COLONIS, INCOLIS, COLONIÆ MARTIÆ IVLIÆ SALONÆ.

CAP.

Cap. IIX.

De Macedonia.

Illyrico autem Macedonia proxima non iisdem semper circumscripta finibus fuit, quod alii nationis Macedonicæ termini fuerunt, alii regni Macedonici, alii prouinciæ Macedonicæ. Nationi fines morum, ac linguæ similitudo dederunt, a Thracia quidem, vt notat Strabo, Strymonem amnem, a Thessalia vero Peneum. inter quos fluuii alii Haliacmon, Lydius, Erigon, Axius, Echedorus, & Chabrius, in mare Ægeum omnes influxerunt, præter Erigonem, qui in Axium. Hos autem fines produxere Macedoniæ reges, in primisque Philippus Alexandri pater, cum ex finitimis gentibus quotidie aliquid Macedonico regno adiiceret, nempe Thracibus, Pæonibus, Illyriis, Epirotis, & Thessalis. ex quo fit, vt proximæ quæque Macedoniæ gentes non iisdem terminis ab omnibus scriptoribus includantur. Strabo auctor est, partem Thraciæ, quæ vltra Strymonem est, vsque ad Nessum amnem a Philippo domitam Macedoniæ esse attributam. adiungit alio loco, propter claritatem, ac potentiam Thessalorum, & Macedonum factum esse, vt vicini eorum, præsertim Epirotæ, partim voluntate, partim vi in partes Thessalorum, Macedonumve transierint; vt Athamanes, Æthices, & Talares in Thessalorum; Orestæ, Pelagones, & Elimiotæ in Macedonum. Quin etiam Pæones, Dolopes, Illyriosque aliquot Macedoniæ finitimos, vt Atintanas, postquam a Philippo subacti sint, Macedoniæ attributos, le-

gendo animaduertere possumus. Thessalia vero magna regio fuit, Peneo fere, & Sperchio amne inclusa. Hanc Herodotus in Polymnia ita descripsit, vt quidquid inter montes Pelion, & Ossam ab oriente, Olympum a borea, Pindum ab occasu, Otrym a meridie fuerit, id totum Thessaliam vocarit, eamque a quinque fluminibus irrigatam Peneo, Apidano, Onochono, Enipeo, & Pamiso prodiderit. Strabo vero aliquanto vberius eam describens latus orientale a Thermopylis ad ostium Penei habuisse inquit Achæos Phtiotas, Magnetas, & Malienses; a Pelio, & Peneo partem mediterraneam vsque ad Pæoniam, & gentes Epiroticas; a septentrione accoluisse Macedonas; a meridie montes OEteos, & Ætolicos cum Doribus, & Parnasso fuisse; ab occidente Ætolos, Acarnanes, Amphilochos, & Epirotarum Athamanes, ac Molossos; Thessaliæ vero populos prodit Magnetas, Malienses, Pelasgiotas, Thessaliotas, Perræbos, & Estiæotas. Thessaliam autem, cum proprios tyrannos haberet, quorum Iason, & Alexander præ ceteris claruerunt, in potestatem Philippus adduxerat, eaque Alexandro quoque filio eius paruerat. Mortuo vero Alexandro, qui regnum Macedoniæ tenuerunt, iidem etiam Thessalis imperarunt. quare, quo primum tempore Romani cum Macedonibus bellarunt, Thessali Macedonibus erant subiecti.

Bellarunt autem cum Philippo Demetrii F. cum Perseo Philippi F. & cum Andrisco, qui se Philippi filium esse mentiebatur. primo bello finem

nem imposuit T. Quinctius Flamininus, secundo L. Æmilius Paulus, tertio Q. Cæcilius Metellus, Macedonicus ex ea victoria nominatus. prima victoria Philippus Macedoniæ rex relictus, Thessalia, & reliquis, quæ in ditione eius erant, gentibus ei ademptis, ac libertate donatis. secunda, Perseo capto, atque in carcere necato, Macedonia ordinata, sed libera relicta. tertia, Pseudophilippo sublato, Macedonia in prouinciæ formam redacta. Cum Philippo porro bis dimicatum armis est, primum bello Punico, cum ille se Annibali socium ad inuadendam Italiam adiunxisset; iterum finito bello Punico, cum idem Athenienses populi Romani socios ab Acarnanibus impulsus bello vexaret. priore bello pax ita data est, vt fœderi Thessalos quoque rex ascriberet; posteriore, cum ad Cynoscephalas in Thessalia T. Quinctio duce debellatum esset, in has conditiones, teste Liuio, ictum fœdus est: *Vt captiuos, transfugasque redderet Romanis, & naues omnes tectas traderet, ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum vllum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniussu senatus gereret. mille talentum daret populo Romano, dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum. Orestis (Macedonum ea gens est) quod primi ab rege defeciissent, suæ leges redditæ. Magnetes, & Perrhæbi, & Dolopes, liberi quoque pronunciati. Thessalorum genti præter libertatem concessam Phtiotæ dati, Thebis Phthioticis, & Pharsalo excepto.*

Cum Perseo vero, quod contra fœdus bellum pararet, & socios populi Romani Thraces, Thes-

salos, Græcos, aut bello tentaret, aut ad defectionem solicitaret; summo prælio pugnatum est, L. Paulo imperatore ad Pidnam in Macedonia. Rege autem in Samothracia in potestatem redacto, res in hunc modum compositæ sunt: *Silentio*, inquit Liuius, *per præconem facto Paulus Latine, quæ senatui, quæ sibi ex consilii sententia visa essent, pronunciauit, ea Cn. Octauius prætor interpretata sermone Græco referebat. omnium primum liberos iubere esse Macedonas habentes vrbes easdem, agrosque vtentes legibus suis, annuos creantes magistratus. tributum dimidium eius, quod pependissent regibus, pendere populo Romano. deinde in quattuor regiones diuidi Macedoniam. vnam fore, & primam partem, quod agri inter Strymonem, & Nessum amnem sit; acceſſuram huic partem trans Nessum ad orientem versam, quam Perseus tenuisset, vicos, castella, oppida, præter AEnum, & Maroneam, & Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occasum Bisaltican omnem cum Heraclea, quam Sinticem appellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis præter Sinticem Heracleam, & Bisaltas; ab occasu, quam Axius terminaret fluuius, additis Pæonis, qui prope Axium, ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu cingunt. ad septentrionem Bora mons obiicitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quæ ab occasu præter Axium amnem porrigitur. Edessa quoque, & Berræa eodem concesserunt. Quarta regio trans Boram montem vna parte confinis Illyrico, altera Epiro. capita regionum, vbi consilia fierent, primæ regionis Amphipo-*

phipolim, secundæ Thessalicem, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. eo concilia suæ cuiusque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari iussit. pronunciauit deinde, neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. metalla quoque auri, atque argenti non exerceri; ferri, & æris permitti. vectigal exercentibus dimidium eius impositum, quod pependissent regi. Et sale inuecto vti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quod & sua fuisset, & continens esset finibus suis, omnibus dare libertatem pronunciauit, qui sub regno Persei fuissent. post non impetratam Pæoniam salis commercium dedit. tertiæ regioni imperauit, vt Stobos Pæoniæ deueherent, preciumque statuit. naualem materiam & ipsos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant) permisit, vt præsidia armata in finibus extremis haberent. Hæc pronunciata primo die conuentus, varie affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annuum vectigal. regionatim commerciis interruptis ita videri lacerata tanquam animalia in artus alterum alterius indigentes distracta. adeo quanta Macedonia esset, quam diuisu facilis, & se ipsa contenta quæque pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet fortissimos viros, (trans Nessum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas Thessalonicem & Cassandriam habet, ad hoc Palenem fertilem,

ac

ac frugiferam terram, maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronem, ac montem Atho (Æneæ vocant hunc) hunc alii ad insulam Eubœam, alii ad Hellespontum opportune versi. Tertia regio nobiles vrbes Edessam, & Berrœam, & Pellam habet, & Vettiorum bellicosam gentem, incolas quoque permultos Gallos, & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordei, & Lincestæ, & Pelagones incolunt. iuncta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis, frigida hæc omnis duraque cultu, & aspera plaga est. cultorum quoque ingenia terræ similia habet. ferociores eos & accolæ barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Leges inde Macedonibus dedit cum tanta cura, vt non hostibus victis, sed sociis bene meritis dare videretur, & quas ne vsus quidem longo tempore, qui vnus est legum corrector, experiendo argueret. Hæc Liuius. ex quibus neminem arbitror tam rudem esse, qui non intelligat, magno illum in errore versari, qui historiæ epitomem Liuianæ confecit, qui cum Liuius scribat, Macedoniam a Paulo liberam quidem, sed vectigalem esse pronunciatam, ipse in prouinciæ formam redactam esse, descripsit: quasi vero prouinciam facere sit idem, atque libertate donare.

Tertium inde bellum cum Andrisco quodam est gestum, tum cum ad falsum Philippi nomen vniuersa prope Macedonia consurrexit, atque hic quidem, anno DCV. a Q. Metello prætore, Macedonia recepta, deletus est. Hoc autem primum tempore Macedoniam prouinciam esse factam,

ctam, sunt qui significent; primum Florus, qui hac victoria *Macedoniam seruitute esse mulctatam:* deinde Iornandes, qui Macedoniam a Metello *superatam colla submisisse, Romanamque prouinciam factam*, prodit. Tum vero Thessaliam Macedoniæ formulæ esse ascriptam, facile existimarim. Nam eam item hoc bello a Romanis defensam, in Liuianorum epitoma scriptum est. ex quo suspicari licet, eandem, quod cum Macedonia defeciſſet, pariter esse cum Macedonia constitutam. cui opinioni aperte Plinius, ac Ptolemæus fauent, cum Thessaliam in Macedoniæ prouinciæ fines includunt. Neque vero Thessalos solum tum Macedoniæ prouinciæ adiunctos crediderim, sed Taulantios quoque, Parthinos, Dyrrachium, & Apolloniam, quæ eo vsque Illyrici fuerant; siquidem & Piso Cæsaris socer Macedoniæ proconsul Dyrrachinis, Apolloniatibus, Parthinis, & Bullienſibus præfuit, vt Cicero in Pisoniana testatur; & Dio, Plinius, ac Ptolemæus hos item Macedoniæ fines ascribunt. Adiicit etiam Strabo, Linceſtidem, Pelagonitim, Oreſtidem, & Elimiotim, quæ omnes ad mare Ionium sunt, superiorem Macedoniam appellatam, a posterioribus autem Liberam; fuisse etiam, qui omnem regionem vsque ad Corcyram Macedoniam dixerint, quod eadem lingua, eodemque cultu omnes vterentur. Liberæ autem Macedoniæ meminit item Cæsar libro III. belli ciuilis. *Caluinum*, inquit, *in Macedoniam proficiſci iubet; cuius prouinciæ ab ea parte, quæ Libera appellatur, Mene-*

Menedemus princeps earum regionum missis legatis omnium suorum excellens studium profitebatur. Quin etiam ex eadem Pisoniana apparet, multos Thraciæ populos, Macedoniæ proconsuli paruisse. Hi vero fuerunt, partim qui postea ab Ap. Claudio, C. Curione, M. Lucullo imperatoribus victi sunt, qui omnes Macedoniam sortiti cum Thracibus populantibus prope quotidiana bella gesserunt: vnde in oratione de prouinciis consularibus Cicero viæ militaris meminit, quæ per Macedoniam ferret in Hellespontum; partim, qui cum Asiæ regibus donati fuissent, (vt Cherronenses, quorum idem meminit in Pisonem,) post Attali mortem ad populum Romanum reciderunt. vnde dixit idem in agrariis: *Iubet venire agros Attalicos in Cherronesō.* loquitur autem de Rullo, qui agros publicos vendere cogitabat. Sed de Thracia prouincia alias. neque enim à populo, sed ab imperatoribus est adiuncta.

His ergo finibus septa Macedonia prouincia & vectigalis fuit, & prætori ius dicenti obtemperauit. De vectigalibus testis est idem, vbi Pisonis Macedonicum proconsulatum exagitat. *Qui fuit*, inquit, *modus frumenti æstimati, qui honorarij? siquidem potest vi, & metu extortum honorarium nominari. vnus tu dominus, vnus æstimator, vnus venditor tota in prouincia per triennium frumenti omnis fuisti.* Et post: *Vectigalem prouinciam singulis rebus quacunq; venirent, certo portorio imposito seruis tuis publicanis a te factam esse meministi?* item: *Mitto rationem exacti, imperatique frumenti.*

De

De iurisdictione vero inde elicitur, cum ei vitio vertit, quod contra legem liberis etiam populis ius dicere ausus sit. Hi vero præter ceteros erant, quos Cæsar primo suo consulatu libertate donarat; quemadmodum postea Thessalos, quod pro se contra Pompeium in acie Pharsalica stetissent, in dictatura donauit, vt Appianus scriptum reliquit. Conuentum vnum Thessalonicæ celeberrimum fuisse, non obscuris suspicionibus arbitror.

Cap. IX.

De Achaia.

MAcedoniæ Achaia fuit & situ regionis, & rerum gestarum ordine coniunctissima. Vt autem Macedonia Macedonas, & Thessalos est complexa; sic Achaia Epirotas, & Græcos. Epirus ab Acroceraunis montibus Illyrico, Macedoniæve finitimis vsque ad sinum Ambracium pertinens populos habuit Chaonas, Molossos, Thesprotos, Amphilochos, & Athamanes. Chaones, & Thesproti, & Molossi, vetera nomina Romanis rem in Epiro gerentibus amiserant, atque vno fere Epirotarum omnes nomine signabantur. Athamanes, cum regem haberent, in Thessalorum nomen transierant. soli celebrantur Amphilochi. Græcia inde duplex sequuta, vna extra Isthmum, Achaia nomine. in qua fuerunt Acarnanes, Ætoli, Dores, Locri, Phocenses, Megarenses, Attici, Bœoti, & Eubœenses; alteram intra Isthmum, Peloponensum dictam habitarunt Achæi, Elei

Elei, Messeni, Lacones, Argiui, Siconii, & in medio quodam modo omnium Arcades longe à mari. Quod ipsum cum ex ceteris, tum ex Liuio ipso cognoscitur, apud quem Græciæ hæc descriptio legitur: *Thermopylarum iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum septentrionem versus Epirus & Perrhæbia, & Magnesia, & Thessalia est, Phtiotæ Achæi, & sinus Maliacus; intra fauces ad meridiem vergunt Ætoliæ pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia: adiunctaque insula Eubœa, & excurrente in altum velut promontorio Attica terra sita ab tergo, & Peloponnesus.* Atque hi quidem populi omnes, sed aliis temporibus alii, gloria rei militaris excelluerunt. Lacedæmonii quidem & Athenienses, & Bœoti ante arma Macedonum, Philippi, inquam, & Alexandri Magni, qui vniuersam Græciam dicto sibi audientem esse coegerunt; Epirotæ vero, quoad Pyrrho regi vita suppeditauit, qui Alexandro ipso minor aliquanto natu fuit. Alexandro vero, & Pyrrho mortuis, cum Macedoniæ imperium post varias eius regni procellas tandem ad Philippum Demetrii filium peruenisset, harum nationum ea conditio erat, vt aliæ seruirent, aliæ liberæ essent. quæ seruiebant, aut externis regibus, aut domesticis tyrannis obtemperabant. Liberæ aut per se degebant, aut commune multarum ciuitatum concilium inibant, atque ex consilii decreto, & pacis, & belli tempora dispensabant. Inter omnes autem eminebant Achæi, & Ætoli. Achæi ad Isthum

sthmum incolentes, vt narrat Polybius, post mortem Alexandri inter se conspirauerant, & communem remp. constituerant, quattuor primum tantum ciuitatibus in vnum concilium conuenientibus, Dymis, Pharis, Patris, & Tritæa, & paucis post annis Ægio, Carynia, & Bura eodem, tyrannis suis exactis, sese adiungentibus. Quin etiam cum Achæorum arma, duxque Achæorum Aratus reliquæ in se Græciæ oculos conuertissent, vniuersa fere Peloponnesus Achaico immisceri concilio voluit, Sicyonii, Corinthii, Argiui, Messenii, Elei, Arcades, & ad extremum etiam Lacedæmonii: cum libertatem suam, quam plerique deiectis tyrannis recuperauerant; nulla alia ratione se defensuros arbitrarentur, quam si propriis abiectis legibus Achaici concilii instituta, moresque susciperent, atque communibus armis vim maxime regum Macedonum propulsarent, qui deinceps quinque regnarunt, Antigonus, cognomento Gonatas, Demetrius Antigoni filius, Antigonus Philippi tutor, Philippus Demetrii filius, & Philippi filius Perseus. Achæorum autem exemplum reliqui, sed maxime Ætoli sequuti & commune gentis concilium habebant, atque ex communi sententia bella suscipiebant, gerebant, & deponebant, & fœdera cum vicinis inibant, & dimittebant. Bello autem Punico secundo, cum Philippus Demetrii filius, Annibali fœdere coniunctus Italiæ immineret, ab Ætolis primum cum Romanis societas, amicitiaque contracta est. Siquidem, vt narrat Liuius, conscriptæ conditiones,

quibus in amicitiam, societatemque populi Romani Ætoli venirent, additumque: *Vt, si placeret, vellentque, eodem iure amicitiæ Elei, Lacedæmoniique essent. bellum vt exemplo cum Philippo terra gererent. nauibus ne minus viginti quinqueremibus adiuuarent Romanos. vrbium Corcyra tenus ab AEtolia incipienti solum tectaque, & muri cum agris AEtolorum, alia omnis præda populi Romani esset. darentque operam Romani, vt Arcaniam AEtoli haberent. si AEtoli pacem cum Philippo facerent, fœderi ascriberent, ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis sociisque, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. item, si populus Romanus fœdere iungeretur regi, vt caueret, ne ius ei belli inferendi Ætolis, sociisque eorum esset.* Neque vero multo post, cum Ætoli sine Romanorum auctoritate aduersus fœdus pacem cum Philippo fecissent, & Philippus ipse Epirotarum incommodis adductus cum Romanis fœdus percussit. Ab rege fœderi ascripti Achæi, Bœoti, Acarnanes, Epirotæ, ab Romanis Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenii, Athenienses. Bello inde Punico perfuncti Romani arma Philippo intulerunt, vt Athenienses socios suos tuerentur, quos Acarnanes auxilio vsi Philippi bello aggressi erant, & vt omnino Græciam liberarent. Eo bello Ætoli ad Romanos redierunt, Bœoti, atque Achæi cum iisdem societatem pepigerunt. Victo autem ad Cynoscephalas Philippo, pax à T. Quinctio imperatore data est in has leges: *Omnes Græcorum, quæ in Europa, quæque in Asia essent, ciuitates libertatem, & suas leges haberent. quæ sub-*

sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret. vt Corinthus, quam occupauerat Philippus, redderetur Achæis. Calcis, & Demetrias a Romanis retineretur, donec cura de Antiocho Syriæ rege decessisset. Itaque Nemeorum ludicro præco cum tubicine, vt mos est, in mediam arenam processit, ac tuba silentio facto ita pronunciauit: Senatus R. & T. Quinctius imperator Philippo rege, Macedonibusque deuictis, liberos, immunes, suis legibus esse iubet Corinthios, Phocenses; Locrensesque & insulam Eubœam. Corinthus, & Triphylia, & Herea (Peloponnesi & ipsa vrbs est) reddita Achæis. Inde Nabidi Lacedæmonio tyranno bellum illatum, & Argos, quod oppidum ille bello superiore interceperat, Achæis restituere coactus. Ita ipso relicto, præsidiis Corintho, Calcide, & Demetriade deductis libertas vniuersæ Græciæ data est. Ætoli deinde ægre passi, se nullis à Romanis eo bello præmiis decoratos, cum Antiocho Syriæ rege in Græciam aduocato, Amphilochorum regionem occupassent, atque Ambraciam Epirotarum oppidum sibi adiunxissent, tandem à M. Fuluio Nobiliore victi pacem his conditionibus impetrarunt: *Imperium maiestatemque populi Romani gens Ætolorum conseruato sine dolo malo. ne quem exercitum, qui aduersus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire sinito, neue vlla ope iuuato: hostes eosdem habeto, quos populus Rom. armaque in eos ferto. bellumque pariter gerito. perfugas, fugitiuos, captiuosque reddito Romanis, sociisque, præter quam si qui capti cum domos rediissent, iterum*

capti sunt: aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Ætoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyreorum magistratibus sine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quisque eorum primum inuentus fuerit, reddatur. obsides quadraginta arbitratu consulis Romani dato ne minores XII. *annorum, neu maiores quadraginta. obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus, neu quis, qui ante obses fuerit apud Romanos. De pecuniæ summa, quam penderet, pensionibusque eius nihil ex eo, quod cum consule conuenit, mutatum, dum pro argenteis decem aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Ætolorum iuris aliquando fuerunt, qui eorum T. Quinctio, Cn. Domitio cos. postve eos consules aut armis subacti aut voluntate in ditionem populi Rom. venerunt, neque eos Ætoli recepissent, vel in Ætolia essent, ex vrbes, agrique Acarnanum sunto.* Quin etiam Cephallenii ab eodem M. Fuluio armis subacti sunt, & Lacedæmonii demum ab Achæis Nabidis tyrannide liberati propriis dimissis legibus Achaico se concilio aggregarunt. Bello autem Persei Macedonico vniuersa Græcia in fide Romanorum mansisse videtur, Epirotis, qui ad Perseum defecerunt, exceptis, quorum prædam cum senatus exercitui dedisset, L. Paulus imperator, omni auro, atque argento tacita denunciatione vno die ex LXX. oppidis extracto, vrbes ipsas diripi, murosque dirui iussit. præda vendita omnium;

um; de ea summa militi numeratum est. Hactenus Liuius. Addit Pausanias, cum legati decem bello Persico confecto, ad Macedonicas res componendas essent missi, Callicratis Achæi impulsu omnes, qui bello Persico exercitibus præfuissent, tanquam Persei fautores Romam deduci iussos, atque in custodias coniectos, post aliquot annos alios dimissos, alios cum effugere conati essent, suppliciis affectos esse. Ergo cum soli in Græcia Achæi opibus, ac bellica laude florerent, merito Romanis suspecti esse cœperunt, eorumque concilium illi, quoad potuerunt, labefactare conati sunt. Quamobrem cum Lacedæmonii fines suos ab Achæis veteribus inimicis suis vastari, Romæ questi essent, responsum est Lacedæmoniis, se legatos in Græciam ad rem cognoscendam, controuersiasque dirimendas missuros. Legati cum venissent, & Corinthum ciuitatum principes euocassent, pronunciarunt, senatum censere Lacedæmonios, Corinthios, Argos, Heracleam, quæ ad Oetam est, & Orchomenios Arcades ab Achaico concilio segregandos; quod neque cum Achæis cognatione coniuncti essent, & sero se ad eorum concilium aggregassent. Qua sententia cognita Achæi in omnes Lacedæmonios, qui tum forte Corinthi erant, impetum fecerunt, & captos in carcerem coniecerunt. Plerique legatos etiam Romanorum violatos esse scripserunt. His Romæ cognitis, Achæos bello persequendos decernunt, ad idque bellum L. Mummium consulem mittunt. Neque vero Achæi interea, Critolao

duce populos ad arma capienda hortante, & Bœotis operam suam pollicentibus, quiescebant. Q. autem Metellus, qui Pseudophilippo victo Macedoniam pacarat, per nuncios Achæis edicebat vt Lacedæmonios, & alias ciuitates, quæ se populi Roman. fidei tradidissent, ab Achaico concilio seiungi, æquo animo paterentur, atque adhibitæ in Romanos contumaciæ veniam promittebat. Quibus non auditis, cum Achæi Romanis occurrere ausi essent, funditus sunt euersi, Critolao à Metello ad Scarphiam fugato, atque occiso, Arcadibus ad Chæroneam profligatis, & Thebis Megarisquè receptis, ac postremo Diæo duce à L. Mummio in fugam coniecto, & Corintho, ac tota Græcia in potestatem adducta. Hac autem victoria Græciam vna cum Epiro prouinciam factam, & Achaiam à principatu, quem tum Achæi inter Græcos obtinebant, nominatam, Rufus & Strabo prodidit, sed elegantissime omnium Pausanias his verbis: *Mummius deuictis ad Isthmum Achæis Corinthum patentibus portis ingressus funditus euertit, cremauitque. Viri omnes trucidati, fœminæ, & pueri sub corona venditi. Ornamenta, & signa Romam asportata, aliarum vrbium, quæ contra Romanos steterant, muri deiecti. Arma ciuibus adempta. atque hæc omnia priusquam decem ab vrbe legati mitterentur peracta. Vbi vero illi venerunt, omnem è ciuitatibus popularem administrationem sustulit. Magistratus ex censu instituit, tributa vniuersæ Græciæ imposuit. Locupletibus extra fines suos agri pos-*

possessione interdixit. Concilia omnia singularum Achaiæ nationum, & Phocensium, aut Bœotorum aut in alia parte Græciæ deleuit. Non multis autem post annis Romanos Græcorum misericordia cepit. Quare & antiqua sua concilia cuique genti restituta, & agros extra fines habere permissum. Remissæ etiam, quas Mummius constituerat, mulctæ. Bœotos enim mille, & Eubœenses Heracleotis talenta centum, Achæos Lacedæmoniis ducenta pendere iusserat. Hæc Græcis pecunia omnis condonata. Mea etiam ætate mittitur præses, quam Achaiæ, non Græciæ appellant, quod Græci subacti sint principatum Græciæ tenentibus Achæis. Confectum est Achaicum bellum Archonte Athenis Antitheo, olympiade CLX, *anno ab vrbe condita* DCVII. Hactenus, vt dixi, Pausanias.

Ab hoc ergo tempore Græcia vectigalis facta, & legibus, ac magistratibus Romanis subiecta vsque ad bellum Mithridaticum in ocio fuit; cum interea multi populi, multæque ciuitates libertate, ac legibus suis Romanorum beneficio fruerentur. Ex quibus præcipui, teste Strabone, Athenienses fuerunt. Bello autem Mithridatico cum Achæi, Lacones, Bœoti, & Athenienses Aristionis tyrannide oppressi ad Archelaum Mithridatis præfectum se contulissent, haud ita multo post aduenientе in Græciam Sylla omnes repente Mithridatem, exceptis Athenienſibus, reliquerunt, qui oppugnari se à Sylla passi, tamen recepti impetrata venia pristinam retinuere libertatem. Etenim Sylla, vt inquit Appianus, leges Athenien-

sibus prioribus iis affines, quæ à Romanis capta Græcia datæ fuerant, dedit, sed Piræum nulli parcens operi concremauit. Liberos autem alios fuisse in Achaia populos Cæsar ostendit, cum Pompeio obiicit, quod bello ciuili à liberis Achaiæ populis pecuniam exegisset. Quin etiam idem Cæsar, teste Appiano, & Dione, Athenienſibus, cum pro Pompeio aduersus se stetissent, victor ignouit, liberosque reliquit. Corinthum autem dictaturam adeptus non solum restituit, sed coloniam eam deduxit.

Agri publici in Achaia meminit Cicero contra Rullum: *Deinde vendit*, inquit, *agrum optimum, & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummii imperio, ac felicitate ad vectigalia populi Rom. adiunctus est*; iurisdictionis autem Ser. Sulpicius in epistola, quam ad Ciceronem prætor Achaiæ scripsit: *Cum ab Epidauro Piræum naui aduectus essem, ibi Marcellum collegam nostrum conueni. postero die cum ab eo digressus essem, eo consilio vt ab Athenis in Bœotiam irem, reliquamque iurisdictionem absoluerem.* Athenis autem, quanquam liberis, conuentum fuisse constitutum opinor, non vt in Athenienses ius diceretur, sed vt honos ei ciuitati haberetur.

Cap. X.

De Asia.

EXpositis, quæ a populo in Europa sunt constitutæ, prouinciis, deinceps res admonet, vt in Asiam transeamus. Asia vero tribus modis acce-

accepta est; vno, tertia orbis terrarum pars, quæ Europæ, Africæque respondet; altero, regio, quæ ab Issico sinu vsque in Pontum porrigitur, quæ Asia minor, & magna Chersonesus a Strabone, & Appiano appellatur; tertio, quam rex Pergami Attalus cognomento Philometor a maioribus suis acceptam populo Rom. testamento reliquit, quæ Mysiam, Phrygiam, Æolidem, Ioniam, Cariam, Doridem, Lydiam, Lycaoniam, & Pisidiam comprehendit. Quæ regiones in magna quidem Chersoneso, sed cis Taurum, omnes fuerunt. Varro tamen in libris de lingua Latina duobus tantum modis Asiam dici tradidit; vno eam, quæ responderet Europæ, in qua Syriam prouinciam populi Roman. collocauit; altero magnam Chersonesum, in qua duas prouincias posuit, cis Taurum Ioniam, vltra Taurum Ciliciam. Sic autem scriptum reliquit: *Asia dicitur duobus modis. Nam & Asia, quæ non Europa, in qua est Syria: & Asia dicitur prioris pars Asiæ, in qua est Ionia, & prouincia nostra Cilicia.* Ioniam autem Varro posuit pro Asia, quam nos diximus Attali. Quod cum non intelligeret magnus hac ætate vir, asserere in Aduersariis suis non dubitauit, Ciliciæ nomen è Varronis libro delendum esse, *quod in illa Asia non esset comprehensa Cilicia*, cum Attalicam Asiam à Varrone, non minorem, significatam esse, falso arbitraretur. Verum, vt ad rem redeamus, Mysia, quæ fuit huius Attalicæ pars, vt etiam Phrygia duplex, sed finibus ad distinguendum obscuriſſimis, fuit. Idque vel ipso auctore

Strabone, qui scribit: *Bithynis ad austrum finitimi sunt Phryges, ac Mysi, qui ad Olympum Mysiam incolunt: vtraque vero gens duplex est. etenim Phrygia vna maior vocatur, cuius Midias rex fuit, & cuius postea partem Galatæ occuparunt. Altera vero minor ad Hellespontum, quæ ad Olympum est, & Epictetus, ac Troas dicitur. Mysia item vna Olympena est Bithyniæ, atque Epicteto finitima, altera ad Caium amnem, & agrum Pergamenum vsque in Tetraniam, & fluminis ostium. Verum hæc adeo immutata sunt, vt etiam regionem circa Sipylum, quam antiqui Phrygiam nominant, maiorisne, an minoris Phrygiæ, pars sit, incertum sit. Ac Mysorum quidem, & Phrygum fines diuersi sunt, verum eos distinguere operosum.* Ptolemæus autem minorem Mysiam ad Propontidem, & Hellespontum à Cizyco oppido vsque ad Sigeum promontorium prouehit; minorem vero Phrygiam deinceps ad Ægeum pelagus vsque ad Assum; maiorem Mysiam vsque ad amnem Caicum, Æolidem vsque ad Hermum; ab Hermo vero ad Mæandrum, ad mare Ionium Ioniam; ad Myrtoum Cariam vsque ad Myndum oppidum; inde vsque ad Caunum in mari Rhodiaco Doridem. Ac reliquæ quidem omnes maritimæ, verum Lydia, Phrygia maior, Lycaonia, & Pisidia mediterraneæ.

Hæc igitur omnia post Alexandri Magni obitum, qui ea Persis eripuerat, duobus regibus subiecta fuerunt, Pergameno, & Syrio. Pergamum minoris Mysiæ oppidum, vt inquit Strabo, primus Phi-

Philetærus, Lysimachi Macedonis præfectus, mortuo Alexandro obtinuit. Quem Eumenes fratris filius est consequutus. Qui multorum circa locorum, Antiocho Seleuci filio rege apud Sardeis superato, potitus est. Cui deinceps Attalus fratris filius successit, qui socius à populo Roman. & à senatu rex appellatus Romanis contra Philippum Macedoniæ regem auxilio fuit; eoque bello confecto Æginam insulam, teste Liuio, à senatu obtinuit. Attalum inde Eumenes alter excepit, cui, cum pro Romanis contra Antiochum Magnum Syriæ regem stetisset, regnum auctum est. Sic enim victo Antiocho, ex senatus, & decem legatorum sententia auctore Liuio, est constitutum: *Vt cis Taurum montem, quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam, Cariamque vsque ad Mæandrum amnem. Eæ ciuitates Rhodiorum essent. Ceteræ ciuitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent; quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ, atque immunes. Itaque Lycaonia omnis, & Phrygia vtraque, & Mysia Lydiæ, Ioniæque extra oppida, quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesia ad Sipylum, & Caria, quæ Hydrela appellatur, agerque Hydreletanus ad Phrygiam vergens, & castella, vicique ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent, Telmessus item nominatim, & castra Telmessium, præter agrum, qui Ptolemæi Telmessii fuisset; hæc & ab Eumene & ab Rhodii*

diis excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ prope Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt, nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est. Bello vero, quod paulo post cum Galatis, qui veteris Phrygiæ partem tenebant, ac Galatiam appellabant, Cn. Manlio Vulsone duce gestum est, absoluto, eidem Eumeni præmia cumulata. *Ciuitatum enim*, vt inquit Liuius, *cognitis causis decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Rom. senserant iis immunitatem dederunt. quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni iusserunt. Nominatim præterea Colophoniis, qui in Notio habitant, & Cumæis, & Milesiis immunitatem concesserunt, Clazomeniis super immunitatem, & Donissam insulam dono dederunt, & Milesiis, quem Sacrum appellant, agrum restituerunt, & Ilienſibus Rhæteum, & Gergicum addiderunt, non tam ob recentia vlla merita, quam originum memoriam. Eadem & Dardanum liberandi caussa fuit. Chios quoque, & Smyrnæos, & Erythræos pro singulari fide, quam eo bello præstiterant, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus & ager, quem ante bellum habuerant, redditus, & vt legibus antiquis vterentur, permissum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto fuerant. Lycia, & Caria datæ, & vsque*

ad

ad Maandrum amnem præter Telmessum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa, & Lysimachiam, & castella, & vicos, & agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt. In Asia Phrygiam vtramque, alteram ad Hellespontum, maiorem alteram vocant, & Mysiam, quam Prusias Bithiniæ rex ademerat, restituerunt, & Lycaoniam, & Miltyadem, & Lydiam, & nominatim vrbes Tralles, Ephesum, & Telmessum. Huic ergo Eumeni tam multis beneficiis à Romanis ornato deinceps Attalus alter successit, is qui Romanos bello contra Pseudophilippum Macedonem adiuuit. Quem nouis propterea beneficiis à populo Romano auctum, verisimile est. Post quem Attalus tertius regnauit, qui superiorum beneficiorum haud immemor, sine liberis decedens patrii regni populum Rom. heredem anno vrbis DCXX. reliquit. Populus Asiæ ciuitates liberas esse iussit. Verum cum Asia paucis post annis ab Aristonico Eumenis regis ex pellice nato concitata defeciisset, per tres deinceps consules P. Crassum, M. Perpernam, & MP. Aquillium in potestatem adducta, seruitute mulctata est. Cuius rei hæc adhuc vestigia veterum extant monumentis impressa. Liuius libro LIX: *Aristonicus regis Eumenis filius Asiam occupauit, cum testamento Attali regis libera esse deberet.* Quo loco non prætereundum, Liuium de Asiæ libertate non idem sentire, quod ceteri; qui non Attali testamento, sed Romanorum liberalitati acceptam eam referunt. Iustinus libro XL: *In Crassi consulis occisi locum missus Perperna consul*

sul prima congressione Aristonicum superatum in potestatem suam redegit, Attalicasque gazas hereditarias populi Rom. nauibus impositas Romam deportauit. Quod ægre ferens successor eius MP. Aquillius consul ad eripiendum Aristonicum Perpernæ, perinde velut sui potius triumphi munus esse deberet, festinata velocitate contendit. Sed contentionem consulum mors Perpernæ diremit. Strabo libro XIIII. *M. Perperna capto Aristonico, & Romam misso bellum confecit. Aristonicus in carcere mortuus est. Perperna morbo absumptus. postea MP. Aquillius consul cum decem legatis missus prouinciam composuit in eam formam, quæ nunc est.* Et libro XIII: *Attalus cognomento Philometor, cum annos quinque regnasset, morbo extinctus est. Reliquit autem Romanos heredes, qui regionem in formam prouinciæ redegerunt, atque Asiam eodem nomine ac continentem, appellarunt.* Et Velleius; *Aristonicus mortuo rege Attalo, à quo Asia populo Rom. hereditate relicta erat, mentitus regiæ stirpis originem, armis eam occupat. Is victus à M. Perperna, ductusque in triumpho à MP. Aquillio, capite pœnas dedit.*

Hac igitur victoria regiones cis Taurum omnes, & quas reges Pergami ipsi ante bello pepererant, & quas deinceps beneficii loco Syriæ regibus ereptas à populo Roman. acceperant, in vnam prouinciam esse redactas constat. Nempe Mysiam, ac Phrygiam vtramque, Galatia, quam Gallogræci tenerent, excepta, Ioniam, Æolidem, Doridem, Cariam, Lydiam, Lycaoniam, & Pisidiam

am, eamque esse vno Asiæ nomine insignitam. Quanquam enim scribit Iustinus, Lycaoniam Ariarathi Cappadociæ regi socio à senatu fuisse concessam; & Appianus in primo Ciuilium, & in Mithridatico refert, Phrygiam Mithridati Ponti regi ab Aquillio imperatore pecunia accepta permissam, Aquillio vero eo nomine damnato, senatum Phrygiam liberam decreuisse. vtramque tamen non ita multo post prouinciæ Asiæ attributam, patet ex verbis his, quæ sunt apud Liuium epitoma LXX: *Mithridates Ponti rex Bithynia, & Cappadocia occupatis, & pulso Aquillio legato Phrygiam prouinciam populi Rom. cum ingenti exercitu intrauit.* & Plinii his: *Insident verticem Pisidæ, quorum colonia Cæsarea, eadem Antiochia appellata. Oppida Oroanda, Sagalessus. Hos includit Lycaonia in Asiaticam iurisdictionem versa, cum qua conueniunt Philomelienses.*

Hanc autem prouinciam præclaris multorum legibus, atque institutis ornatam aliquandiu beatam fuisse comperio. Primus qui huic leges dederit, MP. Aquillius fuit, per quem primum ex decem legatorum sententia constituta est. Celebratur etiam Q. Mucii Scæuolæ memoria, qui anno vrbis DCXXXVII. proconsul *eam tam sancte & tam fortiter administrauit, vt senatus*, teste Valerio, *deinceps in eam prouinciam ituris magistratibus exemplum, atque formam officii Scæuolæ decreto suo proponeret.* Quo factum est, auctore Asconio, vt Asiani in eius honorem diem festum Mucia instituerint. Post autem, cum, ciui-

ciuibus Roman. omnibus vno die tota prouincia trucidatis à Mithridate Ponti rege esset occupata, à L. Sulla recuperata, à L. Murena, L. Lucullo, Cn. Pompeio, qui deinceps eam omnes cum imperio obtinuerunt, conseruata, nouas aliquot leges, & noua instituta accepit. Vnde illa præcipue Ciceronis ad laudem Luculli manarunt: *In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandisque ciuitatibus, tanta æquitas vt hodie stet Asia Luculli institutis seruandis, & quasi vestigiis persequendis.*

De vectigalibus autem Asiæ, quæ multa, eaque magna fuerunt, tulit C. Sempronius Gracchus, qui anno DCXXX. tribunatum gessit, triennio postquam Aquillius ordinata prouincia de Asia triumpharat: *Vt ea a censoribus Romæ publicanis locarentur.* Quod significauit in Verrem Cicero, cum dixit: *Incertum vectigal constitutum est, vt Asiæ locatione censoria, lege Sempronia.* Totum autem vectigalium Asianorum negotium, quæ publicani exercerent, in decumis, portoriis, & scripturis versatum, aperte docet idem in Manilliana: *Ceterarum prouinciarum vectigalia tanta sunt, vt his ad ipsas prouincias tutandas vix contenti esse possimus. Asia tam fertilis est, vt vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine rerum earum, quæ exportantur, facile omnibus antecellat.* Item: *Cum hostium copiæ non longe absint, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conqui-*

quiescit. Itaque neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conseruari potest. Tributum ordinarium nullum Asiæ impositum est. extraordinarii vero hæc testimonia sint. Narrat Plutarchus, Asiam à Sylla xx. millibus talentorum esse mulctatam. atque hoc idem videtur innuere Cicero, cum inquit: *Flaccus prætor Asiæ descripsit pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Syllæ descriptioni. qui cum omnes Asiæ ciuitates pro portione in prouincia descripsissent, illam rationem in imperando sumptu & Pompeius, & Flaccus sequutus est.* Sumptum autem, pecuniam in classem à prætore consumptam intelligit. Postremo Cæsar superato Pompeio in Asiam venit, ac publicanis, qui eam acerbissime habuerant, dimissis, quod redigebatur ex vectigalibus in tributi collationem transtulit, vt Dio scribit.

Iam vero de conuentibus in Asia constitutis multi loquuntur; primum Cicero in oratione pro Flacco, vbi Apameæ, Laodiceæ, Adramytti, Pergami ita meminit, vt earum ciuitatum, in quibus prætor ius dicere consuesset. vnde alio loco inquit: *Negotiari libet, cur non Pergami, Smyrnæ, Trallibus, vbi & multi ciues Romani sunt, & ius à nostro magistratu dicitur?* deinde Strabo lib. XII. *Phrygiæ*, inquit, *& Lydiæ, & Cariæ, & Mysiæ loca ægre distingui possunt, quod inter se coeant. ad eorum vero confusionem non parum attulere Romani, qui non ex gentibus eos diuiserunt, sed alio modo diœceses descripserunt, in quibus*

bus fora agunt, & ius dicunt. item: *Cibyra adiectis tribus ciuitatibus Bubone, Balbura, & OEnoandro concilium instituit, cum singulæ vrbes singula suffragia haberent, Cibyra vero duo. Tyranno vero paruit vsque ad Murenam, qui eum sustulit, ac Balburam, & Bubonem Lyciæ attribuit. nihilominus Cibyratica diœcesis inter maximas Asiæ diœceses habetur.* Omnes autem Asiæ diœceses, quæ suo tempore erant, diligentissime omnium vnus collegit Plinius Cibyraticam celeberrima vrbe Laodicea, Synnadensem, Apamensem, Alabandensem. Sardianam, Smyrnæam, Ephesinam, Adramyttenam, & Pergamenam cum omnibus, qui eo conuenirent, populis insignioribus. Hellespontiam vero diœcesim, cuius meminit in epistola ad Thermum Cicero, puto esse Adramyttenam. *Si quid,* inquit, *Genucilius habebit, cum aliquo Hellespontio controuersiæ, peto vt in illam διοίκησιν reiicias.* vt autem ex his Asiaticis diœcesibus tres aliquando Ciliciæ prouinciæ attributæ sint, Cibyratica, Synnadensis, & Apamensis, mox in ipsa Cilicia demonstrabo.

Fuerunt præterea multæ etiam ciuitates in Asia liberæ. siquidem Sylla, vt scribit Appianus, Ilienses, Chios, Rhodios, Lycios, & Magnesiam liberos reliquit. Quibus adiungere etiam Cyzicenos licet, de quibus ita Suetonius: *Cyzicenis inciues Rom. quædam violentius ausis Tyberius publice libertatem ademit, quam Mithridatico bello meruerant,* eademque ratione in Pisidia Thermeses, cognomento maiores. duplex enim, au-

ctore

ctore Stephano Thermesus in Pisidia fuit, maior, & minor. Maiores autem bello Mithridatico socii populi Roman. ac liberi, immunesque lege facti sunt. Cuius legis exemplum, quale adhuc Romæ in antiqua ænea tabula extat, vt simul libertatis, immunitatisque extero populo concessæ formula cognoscatur, huic loco, quemadmodum supra promisimus, libet attexere.

C. ANTONIVS. M. F. CN. CORNELIVS. F.....
C. FVNDANIVS. C. F. TR. PL. DESS. PLEBEM. IVRE. ROGARVNT
PLEBESQVE. IVRE. SCIVIT. PRO. TRIBV..... PRIMVS. SCIVIT.

QVEI. THEMESES. MAIORES. PEISIDÆ. FVERVNT. QVEIQVE
EORVM. LEGIBVS. THERMESIVM. MAIORVM. PISIDARVM
ANTE. K. APRIL. QVÆ. FVERVNT. L. GELLIO. CN. LENTVLO. COS.
THERMESES. MAIORES. PISIDÆ. FACTI. SVNT. QEIQVE
AB. ... IEIS. PROGNATI. SVNT. ERVNT. IEI. OMNES
POSTEREIQVE. EORVM. THERMESES. MAIORES. PEISIDÆ
LEIBERI. AMICEI. SOCIEIQVE. POPVLI. ROMANI. SVNTO
EIQVE. LEGIBVS. SVEIS. ITA. VTVNTO. ITAQVE IEIS
OMNIBVS. SVEIS. LEGIBVS. THERMENSIS. MAIORIBVS
PISIDEIS. VTEI. LICETO, QVOD. ADVORSVS. HANC LEGEM. NON. FIAT

QVEI. AGRI. QVÆ. LOCA. ÆDIFICIA. PVBLICA. PRIVATAVE
THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. INTRA. FINEIS
EORVM. SVNT. FVERVNTVE. L. MARCIO. SEX. IVLIO COS.
QVÆQVE. INSVLÆ. EORVM. SVNT. FVERVNTVE. IEIS.
CONSOLIBVS. QVEI. SVPRA. SCRIPTEI. SVNT. QVOD. QVE
EARVM. RERVM. IEIS. CONSVLIBVS. IEI. HABVERVNT
POSSIDERVNT. VSEI. FRVCTEIVE. SVNT. QVÆ. DE. IEIS. REBVS
EO... ANO. VT..... QVEIQVE
DE. IEIS. REBVS..... HAC. NE
LOCENTVR..... Æ. FACTA
EST. E.. SIE..... CA. OMNIA
THErmenſes, maiores, peiſidae. HABEANT. POSSIDEANT
IEISQVE, omnibus iei... vtantur frVANTVR
ITA. VTEI. ANte bellum Mithridatis. quod. PREIMVM
FVIT. HABVERVNT. poſſiderunt. VSEI. FRVCTEIVE. SVNT
QVÆ, THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM PVBLICA
PREIVATAVE.. PRÆTER. LOCA. AGROS. ÆDIFICIA. SVNT
FVERVNTVE. ANTE. BELLVM. MITHRIDATIS QVOD. PREIMVM
FACTVM. EST. QVODQVE. EARVM. RERVM. IEI. ANTEA
HABVERVNT. POSSEDERVNT. VSEI. FRVCTEIVE. SVNT
QVOD. EIVS. IPSEI. SVA. VOLVNTATE. AB. SE NON. ABALIENARVNT
EA. OMNIA, THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM, VTI. SVNT

FVERVNT.

FVERVNT. ITA. SVNTO. ITEMQVE. IEIS. EA. OMNIA
HABERE. POSSIDERE. VVTEI. FRVIQVE. LICETO
QVOS. THERMENSES. MAIORES. PISIDÆ. LEIBEROS.
SERVOSVE
BELLO. MITHRIDATIS. AMEISERVNT. MAGISTRA-
TVS. PROVE
MAGISTRATV. QVOIA. DE. EA. RE. IVRISDICTIO.
ERIT. QVIN
DE. EA. RE. IN. IOVS. ADITVM. ERIT. ITA DE. EA.
RE. IOVS.
DEICVNTO. IVDICIA. RECVPERATIONIS. DANTO.
VTEI. IEI
EOS. RECVPERARE. POSSINT
NEI. QVIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV.
LEGATVS. NEV
QVIS. ALIVS. MEILITES. IN. OPPIDVM. THERMESVM.
MAIORVM
PISIDARVM. AGRVMVE. THERMENSIVM. MAIORVM
PISIDARVM. HIEMANDI. CAVSSA. INTRODVCITO.
NEIVE
FACITO. QVO. QVIS. EO. MEILITES. INTRODVCAT.
QVOVE. IBEI
MEILITES. HIEMENT. NISEI. SENATVS. NOMINATIM.
VTEI. THERMESVM
MAIORVM. PISIDARVM. IN. HIBERNACVLA. MEI-
LITES
DEDVCANTVR. DECREVERIT. NEIVE. QVEIS. MA-
GISTRATVS
PROVE. MAGISTRATV. LEGATVS. NEV. QVIS. A-
LIVS. FACITO
NEIVE. IMPERATO. QVO. QVID. MAGIS. IEI. DENT.
PRÆBEANT
AB. IEISVE. AVFERATVR. NISEI. QVOD. ET. S. EX.
LEGE. PORTIA
DARE. PRÆBERE. OPORTET. OPORTEBIT
QVÆ. LEGES. QVODQVE. IOVS. QVÆQVE. CON-
SVETVDO. L. MARCIO

SEX. IVLIO. COS. INTER. CIVEIS. ROMANOS. ET. TERMENSES
MAIORES. PISIDAS. FVIT. EÆDEM LEGES. EIDEMQVE. IOVS
EADEMQVE, CONSVETVDO. INTER. CIVES. ROMANOS. ET
TERMENSES. MAIORES. PISIDIAS. ESTO. QVODQVE. QVIBVSQVE
IN. REBVS. LOCEIS. AGREIS. ÆDIFICIEIS. OPPIDIS. IOVRIS
TERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. IEIS. CONSVLIBVS
QVEI. SVPRA. SCRIPTEI. SVNT. FVIT. QVOD. EIVS. PRÆTER
LOCA. AGROS. ÆDIFICIA. IPSEI. SVA. VOLVNTATE. AB. SE. NON
ABALIENARVNT. IDEM. IN. EISDEM. REBVS. LOCEIS. AGREIS
ÆDIFICIEIS. OPPIDEIS. TERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM
IOVS. ESTO. ET. QVO. MINVS. EA. QVÆ. IN. HOC. CAPITE. SCRIPTA
SVNT. ITA. SINT. FIANT. EIVS. HAC. LEGE. NIHILVM. ROGATVR
QVAM. LEGEM. PORTORIEIS. TERRESTRIBVS. MARITVMEISQVE
TERMENSES. MAIORES. PISIDÆ. CAPIVNDIS. INTRA. SVOS
FINEIS, DIXERINT. EA. LEX. IEIS. PORTORIEIS. CAPIVNDIS
ESTO. DVM. NEQVID. PORTORI. AB. IEIS. CAPIATVR. QVEI. PVBLICA
POPVLI. ROMANI. VECTIGALIA. REDEMPTA. HABERVNT. QVOS
PER. EORVM. FINEIS. PVBLICANEI. EX. EO. VECTIGALI. TRANSPORTABVNT

CAP.

Cap. XI.

De Cilicia.

CAriam inde trans Taurum Lycia, Pamphylia, ac Cilicia sequebatur. Ptolemæus Lyciam à Cauno perducit ad Balburam. Strabo à Phaselide Lyciæ oppido Pamphyliæ initium Olbyam statuit, Ciliciæ vero Celendrim. Ceterum, vt refert Marcellinus, *superatis Tauri montis verticibus, qui ad solis ortum sublimius attolluntur, Cilicia funditur. eiusque lateri dextro adnexa Isauria. quam mediam Calicadnus flumen interfluit, in qua Seleucia opus Seleuci regis.* Eadem vero, vt prodit Strabo, *duplex fuit, Trachea, siue Aspera, & Campestris. Aspera oram maritimam perangustam habuit, & nullum, vel rarum loeum planum. ei Taurus mons incubuit male habitatus vsque ad latera Septentrionalia, quæ circa Isauriam sunt, & Monadeas vsque ad Pisidiam. Campestris autem a Solis, & Tarso oppidis vsque ad Issum pertinuit. quibus à Septentrionali Tauri parte Cappadoces incubuerunt.* Plinius autem Isauriam inter Pamphyliam, ac Ciliciam collocat, queriturque Ciliciæ Pamphyliam omnes, neglecta gente Isaurica, coniunxisse.

Has ergo regiones Lyciam, Pamphyliam, Isauriam, & Ciliciam trans Taurum sitas reges Syriæ post Alexandrum Magnum obtinuerunt. Lycia Antiocho regi adempta, ac Rhodiis attributa ex fœdere, quod cum Antiocho primum, deinde cum Galatis ictum est, post, teste Liuio, Rhodiis erepta, cum illi bello Persei dubios se gessissent, in posterum libera quidem, sed tamen vectigalis fuit.

Pamphyliam autem, Isauriam, & Ciliciam piratæ Cilices occuparant, permittentibus, vt inquit Strabo, Armeniæ regibus, qui tum Syriæ regnum armis partum tenebant. Ergo Cilicibus ad latrocinia conuersis, maxime qui asperam Ciliciam incolebant, Romani eas ademerunt, atque prouincias per M. Antonium, P. Seruilium, & Cn. Pompeium fecerunt. Antonii victoriæ non obscura extant monumenta. Nam apud Obsequentem scriptum est, C. Mario, Q. Catulo cos. anno vrbis sexcentesimo quinquagesimo primo, *piratas in Cilicia fuisse deletos*; in epitoma vero Liuianorum, *M. Antonium prætorem eo tempore maritimos prædones esse in Ciliciam persecutum*; apud Tacitum, libro XII. *M. Antonium bello piratico à Bizantiis esse adiutum*. nam eundem etiam Antonium de piratis triumphasse satis constat. Ab eo vero tempore Pamphyliæ, atque Ciliciæ partem in prouinciæ formam esse redactam, facile adducor, vt credam; præsertim vero cum videam, L. Syllam, vt scriptum est in libro de viris illustribus, & in Mithridatica Appiani, haud ita multo post Ciliciam in prætura sortitum, Ariobarzanem Cappadociæ regem à Mithridate Ponti rege eiectum reducere; & in primo Ciuilium Appiani, & in quinto Athenæi, Q. Oppium Pamphyliam proconsulari imperio vna cum L. Cassio Asiæ proconsule Mithridati regi in Asiam inuadenti occurrere; & in tertio accusationis, Cn. Dolabellam, cuius Verres legatus fuit, eandem Ciliciam proconsule gubernare. P. autem Seruilii victoria aliquanto est hominum me-

memoriæ commendatior. Hic autem postea ex consulatu Pamphyliam, atque Ciliciam adeptus nouo bello cum piratis gesto vtramque regionem latius domuit, eique adiunxit Isauriam. Cuius rei præter ceteros testes sunt Cicero contra Verrem: *Phaselis illa, quam cœpit P. Seruilius, non fuerat vrbs ante Ciliciam, atque prædonum. Licii illam Græci homines incolebant, sed quod erat eiusmodi loco, atque ita proiecta in altum, vt & exeuntes è Cilicia prædones sæpe ad eam necessario deuenirent; & cum ex hisce locis reciperent, eodem deferrentur, asciuerunt sibi illud oppidum piratæ primo commercio, deinde etiam societate.* Marcellinus libro XIV. *Cilicia, & Isauria prouincia bello piratico cæteris mixtæ prædonum a P. Seruilio missæ sub iugum factæ sunt vectigales.* Iustinus libro XL: *Cilicia bello piratico perdomita in formam prouinciæ redigitur.* Vt cognomen omittam, quod Seruilius, quoniam primus Isauros aggressus est, Isaurici ex ea victoria reportauit. Postremum fuit bellum, quod cum prædonibus Cn. Pompeio imperatore est gestum. quo bello Ciliciæ reliquum, quod Romanis non parebat, in potestatem adductum, prodit in Mithridatico Appianus. qui idem addit, Pompeium partes quasdam Ciliciæ à Tigrane, Armeniæ rege occupatas Romanæ fecisse ditionis, iisque qui inopiæ caussa piraticam exercuerant, in Mallum, Adana, & Epiphaniam, aliaque deserta Tracheæ Ciliciæ oppida redactis, Solos instauraſſe, oppidum à Tigrane vastatum, eoque piratis redactis Pompeiopolim, appellasse. Neque vero Cicero est audiendus, qui in Mani-

liana ad Pompeii laudem dixit, *Pompeium, vt a Brundisio profectus est, vndequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxisse.* neque enim Pompeii victoria tota Cilicia ad ius prouinciæ videtur redacta: siquidem Eleutherocilices, id est. liberi quidam Cilices in monte Amano perpetui Romanorum hostes fuerunt, quorum oppida post ipse proconsul magnis operibus expugnauit.

Atque hæc quidem est Cilicia prouincia. quæ vt regiones tres, Pamphyliam, Isauriam, Ciliciam, sic tres conuentus, Pamphylium, Isaurium, & Cilicienſem, qui Tarsi agebatur, complexa est. Quod autem in aliis sæpe prouinciis factum est, vt ornandi præsidis causſa, cui prouincia decernebatur, præcipue vero, si cum imperio proconsulari mitteretur, prouinciæ fines augerentur, idem in hac etiam obseruatum est. nempe vt qui Ciliciæ præesset, non Pamphylicam solum, Isauricam & Cilicienſem diœcesem in potestate haberet, sed etiam tres alias ex Asia prouincia finitima demptas, atque huic attributas. vt Cn. Dolabella, P. Lentulus, Ap. Claudius, M. Cicero, qui omnes cum proconsulari imperio Ciliciæ præfuerunt, interea dum prætores Asiam obtinebant. Fuerunt autem regiones, Phrygiæ pars, Pisidia, & Lycaonia; diœceses vero, Cibyratica, Synnadensis, & Apamensis. Hoc autem demonstrat Cicero primum in orationibus, cum inquit, *Verrem Cn. Dolabellæ Ciliciæ proconsulis quæstorem Pamphyliam, Pisidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, æstiman-*

mandoque afflixisse; deinde in epistolis, cum Appium Pulchrum Ciliciæ item proconsulem pariter Phrygiæ, & Lycaoniæ præfuisse significat. Nam de se proconsule, ex epistola ad P. Seruilium liquet. in qua scribit aperte, *prouinciæ suæ Cilicienſi tres diœceſes Asiaticas fuisse attributas*; & ad Atticum, cum scribit, *Idibus Februarii se forum egisse Laodiceæ Cibyraticum, & Apamense, ex idibus Mart. ibidem Cynnadense, Pamphylium, Isauricum, ex idibus Maii in Ciliciam.* & alibi: *In prouinciam venimus Laodiceam pridie Kal. Sext. ibi morati biduum, perilluſtres fuimus; honorificisque verbis omnes iniurias reuellimus superiores. dein Apameæ quinque dies, Synnadis triduum, Philomeli quinque dies, Iconii decem fecimus; nihil ea iurisdictione æquabilius.* Vbi, cum se Laodiceæ superiores iniurias reuelliſſe dicat, atque Appium sine dubio notet, profecto Appium etiam ipsum Laodiceæ ius dixisse significat. Neque vero ego assentior iis, qui hoc primum M. Ciceroni tributum esse existimant, vt Asiaticis diœceſibus tribus præfuerit; verum ausim affirmare, omnibus hoc Ciliciæ proconsulibus esse conceſſum. Itaque L. Flaccus, prætor Asiæ, quem Cicero de repetundis ab Asianis postulatum defendit, Pisidiæ, & Lycaoniæ, vt ex eius defensione cognoscitur, non præfuit. P. autem Seruilius, qui Asiam proconsule post M. Ciceronem obtinuit, cum Laodiceæ ius dixerit, profecto Asiaticas has iurisdictiones in potestate habuit. vt Cicero in epistola ad eum demonstrat, cum rogat eum, vt Laodiceæ hospitio Andronis vti velit,

velit, cuius & ipse vsus sit, dum Ciliciæ proconsul tres diœceses Asiaticas gubernauit.

Qui vero agri in prouincia Cilicia publici fuerint, indicat Cicero in agrariis, cum inquit: *Iubet venire, quæ Attalensium, quæ Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum hæc P. Seruilii imperio, & victoria vestra facta sunt.*

Ac de Cilicia quidem, dominante populo, hæc inuenimus. nam partes eius, quæ Tarcondimoto, Archelao, Antiocho, & quidem ferè ante Augusti dominatum, conceſſæ sunt, quemadmodum post ab imperatoribus prouinciæ formæ ascriptæ sint, alio volumine ostendemus.

Lycia vero, vt supra dixi, libera fuit. quod cum Liuio, tum Straboni credimus ita de illorum rep. differenti: *Lycii adeo ciuiliter, & continenter vixerunt, vt cum vsque in Italiam mari dominarentur, tamen nullo turpi quæstu capti sint, sed in patria iurisdictione concilii Lyciaci permanserint. Sunt autem tres, ac viginti ciuitates, quæ suffragii participes sunt. conueniuntque ex vnaquaque ciuitate in commune concilium, quam ipsi probarint. ciuitatum autem maximæ tribus suffragiis singulæ præditæ sunt, mediocres duobus, aliæ vno. pro portione vero tributa conferunt, aliaque munera obeunt. Sex autem maximas Artemidorus prodidit, Xanthum, Patara, Olympum, Myra, Tion. in concilio vero primum Lyciarcha deligitur, deinde alii concilii magistratus, & iudicia reddunt communiter. Cum autem hoc modo regerentur, factum est, vt permissu Romanorum liberi fuerint, & patrios mores co-*

luc-

luerint, ac prædones deletos per Seruilium Isauricum viderint. Neque vero ut Lycia libera, sic etiam immunis fuit, sed vectigalis vna cum Pamphylia, & Pysidia, Phrygiaque, & Cilicia vniuersa. Hoc autem ex eo cognoscitur, quod obiicit Verri Ciliciæ quæstorî Cicero. *Pro quæstore vero*, inquit, *quomodo commune Myliadum vexarit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Pisidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, æstimandoque afflixerit, non est necesse demonstrare. hoc scitote, his nominibus, quæ res per eum gestæ sunt, cum iste ciuitatibus frumentum, coria, cilicia, saccos imperaret. neque ea sumeret, pro his rebus pecuniam exigeret, his nominibus solis Cn. Diolabellæ L-L-S. ad tricies litem esse æstimatam.* Confirmatur etiam ex eo, quod Lycia à M. Antonio post in triumuirato immunitate donata proditur ab Appiano libro Ciuilium quinto.

Cap. XII.
De Syria.

Cilliciam inde sequuta est Syria. Hæc ab occidente montem habuit Amanum, & mare Syriacum vsque in Ægyptum; ab oriente Eufratem, & Arabiam desertam; à septentrione Taurum; à meridie cum Arabia Petrea Ægyptum. Amanus autem ipsam à Cilicia, Taurus ab Armenia minore, Eufrates à Mesopotamia secreuit. Regiones insigniores, teste Strabone, fuerunt Comagene, Seleucis, Phœnicia, Cœlesiria, & Iudæa, quæ & Palæstina. Seleucis, quod quattuor nobilissimis ciuitatibus, Seleucia, Antiochia, Apamea,

&

& Laodicea instructa fuerit, eadem Tetrapolis appellata. Hæc autem, vt etiam Phœnicia, ad mare fuit, reliquæ mediterraneæ. De Comagene, & Iudæa, quia propriis præditæ regibus non, nisi ab imperatoribus, prouinciæ factæ sunt, alio loco: de reliquis in præsenti. Huic regioni vniversæ primum Persarum reges imperitarunt, post, eorum imperio deleto, Alexander Magnus. quo mortuo, cum aliquamdiu de illius possessione inter Satrapas eius esset certatum, tandem Seleucus Antiochi filius cognomento Nicator regnum eius constituit, atque in ea multas ciuitates ædificauit, maxime autem Seleuciam, Antiochiam, Apameam, Laodiceam, atque Berrœam. Regnum inde posteri eius deinceps acceperunt, Antiochus Soter, Antiochus Theus, Seleucus Callinicus, Seleucus Ceraunus, Antiochus Magnus, qui Syriæ regno Ciliciam, Asiæque cis Taurum, & Thraciæ partem adiunxit. Cum hoc Romani primum bellarunt, caussam belli præferentes, quod Lysimachiam in Thracia ad se pertinentem occupasset. atque ei, L. Scipione Asiatico imperatore prælio apud Sipylum montem ad Magnesiam profligato, has, vt inquit Liuius, conditiones pacis dederunt: *Vt Europa abstineret, Asiaque omni, quæ cis Taurum est decederet. pro impensis in bellum factis* XV. *millia talentorum Euboicorum daret, mille talentum per* XII. *annos penderet, Eumeni Pergami regi* CCCC. *talenta redderet.* Hunc deinceps Antiochus Philopater est consequutus, Philopatrem autem Epiphanes; qui, cum Ptolemæum Philometorem Ægypti regem

regem inuasisset, misso à Romanis Popillio legato, incœpto desistere est coactus. Inde Antiochus Eupater Epiphanis filius puer, Lysia tutore, regnauit. ad quem cum Cn. Octauius legatus missus esset de elephantis, quos contra fœdus alebat, à Leptine quodam est interfectus. Post multas inde Seleucidarum inter se dissensiones, expulsiones, & neces regnum ad Antiochum cognomento Eusebem peruenit, qui fuerat Antiochi regis cognomento Cizyceni filius. quem quidem Tigranes rex Armeniæ regno eiecit, Syriamque annis XIV. obtinuit. Cum autem Mithridatico bello conflato Lucullus Tigranem Mithridatis affinem persequeretur, Antiochus, qui Asiaticus appellatus est, Eusebis filius, Syriam, auitum quippe regnum, recepit, eamque postea permissu Luculli retinuit. Pompeius autem Luculli inimicus, & in eo bello successor, ne quid ratum relinqueret, quod ab eo actum esset, Syriam Antiocho ademit, cum diceret, Seleucidis Syriæ possessione à Tigrane deiectis, iure eam ditionis Romanorum, qui Tigranem superassent, factam esse. atque ita totam Syriam, excepta Comagene, & Iudæa, quibus reges reliquit, in prouinciæ formam redegit, & M. Scaurum decedens præfectum ibi reliquit. vt Appianus, Dio, Plutarchus, & Iosephus, vnde hæc hausimus, prodidere. Scauro inde L. Philippus, Philippo Cn. Lentulus ex prætura successerunt. deinde ex consulatu A. Gabinius, & post Gabinium M. Crassus. quo in Mesopotamia à Parthis, qui vltra Syriam tum omnia possidebant, ab ipso lacessitis, interfecto,

fecto, C. Cassius Crassi quæstor prouinciam tenuit, in eiusque locum multis post consulatum annis M. Bibulus. sequutum est inde bellum ciuile, in quo P. Scipio Pompeii socer eam obtinuit. Pompeio vero profligato, cum Sex. Iulius à Cæsare victore ei præpositus à Cæcilio Basso Pompeianarum partium homine deletus fuisset, C. Antistius Cæsaris fautor imperium arripuit, vt se etiam à M. Crispo, & L. Statio Murco passus sit obsideri. Mortuo inde Cæsare senatus Syriam P. Dolabellæ consuli, cum ab eo Trebonium in Asia interfectum accepisset, ademit, atque eam ad C. Cassium, qui Bassi ad se exercitum traduxerat, transtulit. Cassio vero prælio Philippensi interfecto, M. Antonius triumuir, cui oriens à collegis permissus fuerat, in Ægyptum decedens primum Decidium Saxam, deinde, eo à Labieno exule Romano deleto, P. Ventidium legatum præfecit.

Neque tamen quicquid Eufrate concluderetur ius à prætore Syriæ accepit; nam præter Comagenis, & Iudææ reges, multi alii dynastæ, ac tyranni regiuncularum Syriæ fuerunt, quorum alios Romani imposuerunt, alios esse, cum ante essent, passi sunt, vt Chalcidicæ, Emesæ, Trachonitidis, Batanææ, & Abellinæ, vnde dixit Cicero de Gabinio Syriæ procos. in oratione de prouinciis: *In Syria, imperatore Gabinio, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis.* & Cæsar libro tertio de P. Scipione: *Scipio detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis se se imperatorem appellauerat. quo facto ciuitatibus, tyrannisque magnas im-*

imperauerat pecunias. de quibus tyrannis tum dicemus, cum de illorum regno in prouinciam ab imperatoribus redacto agemus.

Quin etiam vectigalium, & iurisdictionis prouinciæ Syriæ iidem auctores sunt; Cicero quidem de Gabinio: *Iam vero publicanos miseros tradidit in seruitutem Iudæis, & Syriis. statuit ab initio ius publicano non dicere. pactiones sine vlla iniuria factas rescidit, custodias sustulit, vectigales multos, ac stipendiarios liberauit quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani seruum esse vetuit.* Cæsar autem de Scipione: *A publicanis suæ prouinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eisdem in sequentis anni mutuam præceperat, equitesque toti prouinciæ imperauerat.* Antiochiæ vero conuentum celeberrimum fuisse præter ceteros, facile crediderim.

Cap. XIII.

De Bithynia, & Ponto.

EOdem vero tempore, quo Syria, etiam cum Ponto Bithynia est adiuncta. quarum regionum hos Romanum ante imperium fines, huncque fuisse statum reperio. Bithyni ad Propontidem, & Pontum cognomento Euxinum vsque ad Sangarium amnem incoluerunt, post Bithynos vsque ad Parthenium Mariandeni, post hos vsque ad Halym Paphlagones, deinceps trans Halym Cappadoces vsque ad Tibarenos, & Colchos. Vt autem Bithynis reges Bithynici imperarunt, sic Mariandenis Heracleotæ, Paphlagonibus maritimis Pontici, Cappadocibus Cappadocici. Quam

partem reges Bithyniæ tenuerunt, ea semper Bithyniæ nomine nuncupata fuit; quam Heracleotæ, & reges Pontici, præcipuo Ponti signata nomine est. reliqua vero trans Halym amnem, aut Cappadociæ, aut, quoniam Pontus aliquando Cappadocia Pontica dicta est, maioris Cappadociæ nomen obtinuit. quemadmodum Strabo nostræ huic disputationi conuenientissime tradidit.

In Bithynia porro multis ante Alexandrum Magnum sæculis regnari cœptum fuerat, si Memnoni, & Appiano auctoritatem tribuimus. Nam Dildasus, & Botiras ætatem Alexandri præcesserunt. Bas autem Botiræ filius Alexandri fuit æqualis; quippe qui Calanto Alexandri duci restiterit, & Macedonas a Bithynia, teste Memnone, propulsarit. Ban inde Zipœtes est consequutus, qui cum Lysimacho, & Antiocho Seleuci filio decertauit; Zipœtem Nicomedes, qui regnum Bithyniæ stabiliuit, & vrbem Nicomediam condidit, ac Galatas in Phrygiam aduocauit, vnde pars ea Galatiæ postea nomen inuenit. Nicomedem excepit Zielas, & Zielam Prusias, qui Prusiadem ædificauit, & cum Attalo Pergameno rege armis contendit; cumque se Persico bello Macedonio medium gessisset, Romam pileatus, populi Rom. se libertum appellans, venit. primusque, quantum apparet, cum populo Rom. societatem iniuit. Prusiæ inde nepos Nicomedes, cognomento Philopater, rex a senatu appellatus, & a Mithridate Eupatore Ponti regem per fratrem ipsius minorem Socratem, cognomento Chrestum, regno pulsus, a Romanis per legatos Aquillium, & Mancinum reductus,

ctus, rursus præsentibus legatis exactus, postea a L. Sulla procos. restitutus, vt refert Appianus. Quibus beneficiis prouocatus Nicomedes filius, moriens Bithyniæ regnum testamento populo Rom. reliquit, L. Lucullo, M. Cotta cos. anno vrbis sexcentesimo septuagesimo nono, vt scribit Eutropius. quod regnum Romani in prouinciæ formam, teste Liuio, redegerunt, atque per A. Pompeium Bithynicum Romam supellectilem omnem regiam, vt inquit Festus deuexerunt.

De Ponto autem vtroque hæc habemus in annalibus. Inter Mariandenos vt dixi, a Sangario vsque ad Parthenium dominati Heracleotæ sunt. Hi primum liberi legibus suis, deinde tyrannorum imperio paruerunt, Clearchi, Satyri, Timothei, Dionysique, qui Alexandro Magno mortuo Antigonum Asiæ regem auxilio iuuit, & postremo Clearchi, atque Oxathris fratrum, quos Lysimachus successor Alexandri necavit. quo sublato ipsi iterum se vindicarunt in libertatem, fœdusque cum Romanis, Paulo Æmilio bellum cum Perseo rege Macedoniæ gerente, fecerunt. quemadmodum in Memnonis commentariis scriptum est. ad extremum autem in ditionem Mithridatis Eupatoris Ponti regis potentissimi concesserunt. Pontici vero reges regionem Paphlagoniæ maritimam a Parthenio vsque ad Halym, in eaque oppida Amastrim, Cytorum in Synopen, & trans Halym Amisum, possederunt. Hanc autem regionem, aut certe partem eius primus occuparat Mithridates Ariobarzanis filius, regio

Persarum genere oriundus, Laomedonte post mortem Alexandri Magni deleto Pharnaces inde ab hoc sextus Synopen cepit. Cuius filius Mithridates Euergetes socium se populo Romano aduersus Aristonicum Asiatico bello adiunxit. Omnes autem Ponticos reges opum, ac gloriæ magnitudine vicit filius Mithridates Eupator, a primo, vt scribit Appianus, octauus. quippe qui ab oriente Cappadociam maiorem, & Colchos, & Bosphorum, ab occidente Heracleotarum regionem Pontico regno armis adiecerit. glorioſissimus omnium ac maximus ætatis suæ rex futurus, nisi Romanorum in se arma grauissimis inferendis iniuriis, conuertisset. Nam cum Nicomedem regem Bithynia expulisset, atque inde Asiam, trucidatis vno die ciuibus Rom. omnibus, ac deinceps Græciam, populi Rom. prouincias inuasisset, a L. Sylla cedere coactus, rursus cum Bithyniam iam populi Rom. prouinciam occupasset, a L. Lucullo non Bithynia solum, sed etiam Ponto expulsus, tandem a Cn. Pompeio, & patrio regno, quod sub Luculli discessum recuperauerat, & vita ipsa exutus est. Quo facto Pompeius ex senatus sententia Pontum vtrumque a Sangario vsque ad Halym vna cum Bithynia in prouinciæ formam redegit, ut Liuius, & Appianus auctores sunt; legemque Ponticis, ac Bithynis ex decem legatorum sententia dedit. cuius meminit in epistolis ad Traianum Bithyniæ prætor Plinius: cujus vnum caput fuit huiusmodi: *Ne quis caperet magistratum, neve esset in senatu minor annorum tri-*

ginta

BIBLIOTHECA HALLE (Saale)

ginta. & vt, qui cepisset magistratum, esset in senatu, neque qui in bulen a censoribus legerentur, pecuniam darent. & vt adscriberent sibi, quos vellent ciues, dum ciuitatis non essent alienæ, sed suarum quisque matrum ciuitatum, quæ essent in Bithynia. eadem lege sancitum, quibus de caussis a senatu censoribus eiiciantur, inter quas nihil de ciue alieno cautum est. Quod autem Appianus iusto volumine, cui Mithridatici nomen imposuit, est complexus, idem etiam inuenio scriptum apud Strabonem, meliorem multo, quam ille, scriptorem his verbis; *Mithridates Eupator Ponti rex fuit. regionem vero tenuit ab Haly flumine vsque ad Tibarenos, & Armenios, & eius regionis, quæ est intra Halym, loca vsque ad Amastrim, & quasdam Paphlagoniæ partes; asciuit etiam oram maritimam vsque ad Heracleam ab occidente, a contraria vero parte vsque ad Colchidem, & minorem Armeniam, quas item Ponto adiunxit. & Pompeius, qui illum euertit, cum his finibus regionem circumscriptam accepisset, Armeniam, & Colchidem regibus sociis dedit, reliqua vero in vndecim politias distribuit, & Bithyniæ addidit, ita vt ex ambabus vna efficeretur prouincia.* & post: *Sublatis regibus Romani eosdem terminos seruauere, vt Heracleam Ponto concederent, vlteriora Bithynis.* & post: *Regionem ab Haly vsque ad Bithyniam in maritimam, & mediterraneam diuisam tenuit Eupator; maritimam quidem vsque ad Heracleam, mediterraneæ vero partem proximam, cuius etiam partes quasdam trans Halym protulit.* (nam Amisus trans Halym eius fuit.) *atque hactenus prouincia Pontica Romanis est*

terminata. Vt autem Pompeii victoria Pontus imperio Romano accessit, sic, cum idem post bello ciuili a Pharnace Mithridatis filio Bospori rege capta Amiso, esset tentatus, facile per C. Cæsarem victorem ex Ægypto redeuntem aut recuperatus, aut retentus est. quam victoriam ille tanti fecit, vt de Ponto triumphaturus titulum illum victoriæ celeritatem indicantem prætulerit, Veni, Vidi, Vici. De Heracleæ vero post hanc victoriam statu sic Strabo: *Heraclea prius libera, deinde tyrannis subiecta fuit. tum rursus se in libertatem vindicauit. postea, cum sub Romanis esset, regi paruit. accepit autem coloniam Romanorum in parte ciuitatis, & agri; cum autem hanc partem ciuitatis ab Antonio Adiatorix Meneclii tetrarchæ Galatarum filius accepisset, quam tenebant Romani, Heracleotæ paulo ante res Actiacas noctu in Romanos impetum fecerunt, eosque iugularunt, iussu, vt ille dicebat, Antonii. post victoriam autem Actiacam in triumpho ductus vna cum filio iugulatus est. ciuitas autem Ponticæ prouinciæ est eius, quæ cum Bithynia constituta est.* De Amiso vero in hunc modum; *Amisum trans Halym Eupator ornauit. hanc Lucullus primum, deinde traiecto Bosporo Pharnaces obsedit, Antonius autem regibus concessit a diuo Cæsare liberatam. Deinde a Stratone tyranno male tractata, rursus ab Augusto post res Actiacas liberata, nunc optime constituta est.*

Vt autem reliquis prouinciis, sic Bithyniæ vectigalia esse imposita, indicant societates publicanorum, quæ ibi fuerunt. de quibus admonet nos Cicero, scribens ad Crassipedem quæstorem;

Volo

Volo te scire, inquit, *me in primis amicum esse huic Bithynicæ societati. te rogo, vt eius rem & vtilitatẽ, cuius rei quantam potestatem quæstor habeat, non sum ignarus, per te defensam, & auctam velis.*

Cap. XIV.

De Cypro.

EX Asiaticis autem prouinciis vltima fuit Cyprus. Hanc insulam Ciliciæ oppositam modo propriis tyrannis, modo Persarum regibus olim subiectam, post Alexandrum Magnum, a Ptolemæis Ægypti regibus possessam, ad extremum Ptolemæus quidam Ptolemæi Auletis Ægypti regis frater tenebat. De hoc igitur rege, qui (vt verbis Ciceronis in Sextiana vtar) *si nondum erat ipse a senatu socius appellatus, erat tamen frater eius regis, qui cum esset in eadem caussa, iam erat a senatu illum honorem consequutus, erat eodem genere, iisdemque maioribus, eadem vetustate societatis, denique erat rex, si nondum socius, at non hostis; pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani regno paterno, atque aucto regali ocio perfruebatur; de hoc inquam rege, nihil cogitante, nihil suspicante,* Pisone, Gabinioque consulibus, *P. Clodius tribunus plebis legem tulit, vt præconi publico subjiceretur, ac nulla commemorata iniuria, nullis repetitis rebus cum bonis omnibus publicaretur, & ad id negotium M. Cato cum prætorio imperio mitteretur.* Rex autem, cum Catonem hac rogatione aduersus se armatum venire audisset, vim haud sibi expectandam ratus, veneno sibi mortem consciuit. Cato in Cyprum

nemine obsistente ingressus, insulam sine vllo Cypriorum certamine, teste Dione, constituit, ac supellectilem omnem regiam, quæ preciosissima erat, Romam postero anno, Lentulo, & Metello cos. anno vrbis sexcentesimo nonagesimo septimo deportavit. Velleius Cyprum tum senatus consulto, ministerio Catonis, regis morte, prouinciam factam scribit, sed falso. Nam Cicero aperte hoc lege Clodia confectum demonstrauit, in oratione, quam pro domo sua in Clodium inuectus ad pontifices dixit: *Tua vero quæ tanta impudentia est, inquit, vt audeas dicere extra ordinem dare cuiquam nihil oportere. qui cum lege nefaria Ptolemæum regem fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, caussa incognita publicasses, populumque Rom. scelere obligasses, cum in eius regnum bona, fortunas latrocinium huius imperii immisisses, cuius cum patre, auo, maioribus societas nobis, & amicitia fuisset, huius pecuniæ deportandæ, & si quis suum ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti.* Atque hoc quidem confirmatur etiam in epitoma Liuii centesima quarta; in qua est, lege lata de redigenda in prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, M. Catoni administrationem eius rei esse mandatam. Id autem a Clodio factum vlciscendæ iniuriæ caussa, quod rex se olim a piratis captum neglexisset, adiicit cum Strabone Dio.

Quanquam autem Cyprus separata prouincia, vt inquit Strabo, est instituta. placuit tamen senatui, quo honos, credo, P. Lentulo, Ap. Claudio

dio, & M. Ciceroni, proconsulibus haberetur, vt iidem cum Cilicia Cyprum quoque tenerent; ita tamen vt ex insula Cyprios non possent euocare. De Lentulo testis est Cicero in epistolis, quas ad eum scripsit; de se in iis, quas ad Atticum: *Q. Volusium*, inquit, *misi in Cyprum, ne ciues Romani, qui ibi negotiarentur, ius sibi dictum negarent. nam euocari ex insula Cyprios non licet.* An vero Clodii tribuni plebis, an P. Lentuli consulis (nam & hæc commemorantur,) rogatione leges datæ Cyprijs sint, parum liquet. Post Ciceronis autem proconsulatum, vt a Ciliciæ præside tres Asiaticæ diœceses, sic etiam Cypri administratio est ablata, ac proprius, vt ex lege debuit, prætor cum suo quæstore in eam missus est. De prætore elicitur ex Strabone, qui Cyprum à Romanis prætoriam prouinciam per se factam scribit; de quæstore, ex ipsomet Cicerone, qui Sestilium Rufum quæstorem primum in eam insulam, & quidem post se proconsulem venisse asserit in epistola, quam ad eum scripsit. *Omnes tibi*, inquit, *commendo Cyprios, sed magis Paphios. quibus tu quæcunque commodaris, erunt mihi gratissima. Eoque facio libentius, vt eos tibi commendem, quod & tuæ laudi, cuius ego fautor sum, conducere arbitror, cum primus in eam insulam quæstor veneris, ea te instituere, quæ sequantur alij: quæ, vt spero, facilius consequere si & P. Lentuli necessarii tui legem, & ea, quæ à me constituta sunt, sequi volueris.* Quæstor autem Sestilius primus propterea in Cyprum venit, quod Lentuli, & Appii, & Ciceronis quæstores aliis fortasse Ciliciæ pro-

uinciæ curis distracti, in eam venire nequiuerint. siquidem Cicero Q. Volusium misit hominem non quæstorem, sed priuatum. Venisse vero Sestilium post Cilicienſe Ciceronis imperium, apparet ex iis verbis: *Si ea; quæ a me constituta sunt, sequi volueris.*

Eadem insula, cum postea à C. Cæsare dictatore, vt scribit Dio, à M. Antonio triumuiro, vt Strabo, Arsinoæ Cleopatræ sorori esset adiudicata, post mortem eorum, populo Romano est restituta.

Cap. XV.
De Africa.

ATque has quidem prouincias in Asia populus Rom. confecit. nunc, quas tandem in Africa constituerit, exquiramus. Ceterum Africæ, tertiæ orbis terrarum partis, à freto Herculeo vsque ad Ægyptum pertinentis, prima ab occidente regio Mauritiana fuit, secunda Numidia, tertia Libya, vltima Ægypto finitima Cyrenaica. Mauritaniæ, & Numidiæ finis amnis Mulucha; Numidiæ & Libyæ Tusca; Libyæ, & Cyrenaicæ, Aræ Philænorum & Ægypti Catabathmus. Vltra Mauros ad meridiem occidentales insederunt Æthiopes, vltra Numidas Gætuli. Numidiæ partem vnam incoluere Masæsuli, alteram Massyli; Masæsuli prope Mauritaniam, Massyli prope Libyam, Apsaga flumine inter se diuisi.

Cum Romani bellum Africæ intulerunt, Mauritania reges suos Bocchi eius, qui postea amicitia

tia populi Rom. floruit, proauos habebat, Masæsuli vero Syphacem, Massyli Galam Massiniſſæ patrem. Libya, quæ eadem & Africa dicta, Carthaginienſibus libero iampridem, ac præpotenti populo obtemperabat. Cyrenas Ptolemæi Ægypti reges poſſidebant.

Cum Carthaginienſibus autem tria bella Romani geſſerunt, nomine quidem pro ſociis, re vero pro imperio, cuius vtraque gens præter ceteras auida fuit. Primum bellum pro Mamertinis ſuſceptum in Sicilia cum multis Pœnorum ducibus, ſed ad extremum cum Amilcare geſtum eſt, vt ſupra diximus. Secundum in Hiſpania, Italia, & Africa cum Annibale Amilcaris filio pro Saguntinis, idque hac occaſione: Poſt res priore bello compoſitas Romani extremum hoc cum Aſdrubale, Amilcaris genero, Pœnorum in Hiſpania, duce fœdus percuſſerant; *Ne Pœni armati Iberum flumen tranſirent. neve Saguntinos trans Iberum populi Rom. ſocios diuexarent.* Cum autem, Aſdrubale mortuo, Annibal Amilcaris filius imperium ſuſcepiſſet, Romanos ſtatim Sagunto expugnando, atque Ibero contra fœdus cum exercitu traiiciendo, bello omnium acerrimo, atque clariſſimo prouocauit. cui poſtea per plures duces in Hiſpania, Italia, atque Africa varia fortuna, ac dubia ſpe victoriæ adminiſtrato, anno tandem ſeptimo decimo, P. Cornelius Scipio, ſuperato acie in Africa, quo bellum denique translatum erat, Annibale, finem impoſuit, atque inde Africani cognomen rettulit. tum vero, teſte Liuio, pax Carthagini-

ginienſibus his legibus data eſt: *Vt liberi legibus ſuis Carthaginienſes viuerent. quas vrbes, quosque agros, quibusque finibus ante bellum tenuiſſent, tenerent; perfugas, fugitiuosque & captiuos omnes redderent Romanis, & naues roſtratas præter triremes traderent, elephantoſque, quos haberent domitos, neque domarent alios. bellum neve in Africa, neve extra Africam iniuſſu populi Romani gererent. Maſſiniſſæ res redderent, fœduſque cum eo facerent: decem millia talentum argenti deſcripta penſionibus æquis in annos quinquaginta ſoluerent. obſides centum arbitratu Scipionis darent.* Tertium inde bellum eo nomine iis indictum eſt, quod contra fœdus naues haberent, & extra fines exercitum eduxiſſent, & Maſſiniſſæ ſocio arma intuliſſent. Quod bellum quarto anno, ductu, auſpiciiſque P. Scipionis Æmiliani, Pauli Æmilii natura filii, ac P. Scipionis Africani adoptione nepotis, anno vrbis ſexcenteſimo quinto, confectum eſt, Quo bello vrbe capta, atque incenſa, & ſolo conſecrato, regio Africæ, quæ Carthaginienſibus erat ſubiecta, in prouinciam eſt relata. Atque hoc quidem prodidit in Libyca Appianus. *Capta vrbe, decem*, inquit, *ex ſuo ordine ſenatus lectiſſimos viros miſit, qui Libyam cum Scipione è re Romanorum componerent. qui quidquid reliqui erat Carthaginis exciderunt; eamque incoli vetuerunt, ſed conſecrarunt. ciuitates Pœnorum amicas deleuerunt. Romanorum ſocios parto agro donarunt, Vticenſes in primis, qui ſe initio belli dediderant, agro ab vna parte Carthaginem, ab altera Hipponem contingente. reliquis tributum impoſuerunt agris & corporibus*

ribus, viris æque, ac mulieribus. instituerunt que, vt quotannis eo prætor mitteretur. Confirmant etiam alii. Nam de vrbis consecratione sic in agrariis Cicero: *Tum ipsam veterem Carthaginem vendunt. quam P. Africanus nudatam tectis, ac mœnibus suis ad notandam Carthaginiensium calamitatem, siue ad testificandam nostram victoriam, siue ad oblatam aliquam religionem ad æternam hominum memoriam consecravit.* De regione autem magistratui subiecta in hunc modum Sallustius: *Bello Iugurthino pleraque ex Punicis oppida, & fines Carthaginiensium, quos novissime habuerant, populus Romanus per magistratus administrabat.* Neque vero hoc loco audiendus est Strabo, qui scribit regionem Carthaginiensium prouinciam quidem esse factam, verum Massinissæ, ac posteris eius traditam. neque enim tum prouincia fieri dicitur, cum socio regi, sed cum Romano magistratui administranda permittitur. aliquot tamen ex hac prouincia oppida Massinissæ permissa, crediderim; siquidem Leptim bello Iugurthino in Iugurthæ regis Numidiæ, Massinissæ nepotis, potestate fuisse, scribit Sallustius.

Huic autem prouinciæ, vt etiam Hispanis, tributum, & vectigal impositum est. Tributum quidem in capita, vectigal vero in agros Appianus interpretatur. atque hoc idem, credo, Cicero etiam voluit, cum in Balbi defensione, *Afros agris, stipendioque mulctatos* dixit; & in Verrem, cum *pleraque Pœnorum impositum vectigal certum, quod stipendiarium dicitur, quasi victoriæ præmium, ac pœnam belli.* in oratione autem pro Pompeio Africam certe

te inter tria frumentaria Romæ præsidia numerauit. ex quo intelligere possumus, vt in aliis prouinciis, sic in Africa, vectigal frumentarium per publicanorum societates esse tractatum. vnde illud est ad Q. Valerium: *Cuspius fuit bis in Africa, cum maximis societatis negotiis præesset.*

In eadem Carthago, quæ colonia à C. Graccho propter aduersa omnia deduci non potuerat, post à C. Cæsare dictatore instaurata, atque deducta est, vt Strabo cum Dione testatur. Leptitani vero cum Iugurthæ regi parerent, initio belli Iugurthini ad Bestiam consulem, & postea Romam miserunt, amicitiam, societatemque rogatum, vbi ea impetrarunt, semper boni, vt inquit Sallustius, fidelesque mansere.

Iam vero conuentus in Africa Vticensem, Thapsitanum, & Adrumetanum Hirtius celebrat, in libro de bello Africo, vbi item liberam Accillam, Leptim liberam, & immunem, & P. Sittium equitem Rom. de conuentu Vticensi, & negotiatores Italicos, aratoresque bello Africo permultos in Africa fuisse prodit.

Ex iis autem, qui hanc prouinciam cum imperio obtinuerunt, insignes fuere C. Adrianus, qui testibus Liuio, & Pediano, à prouincialibus propter crudelitatem, & auaritiam Vticæ in prætorio suo combustus est, & L. Catilina coniurationis auctor, qui ab iisdem de repetundis est postulatus.

CAP.

Cap. XVI.

De Cyrenaica, & Creta.

AFricæ vero affinis Cyrenaica Libya pars nimirũ fuit Africæ vniuersæ à Cyrenis quidem, vrbe nobilissima Cyrenaicæ, Pentapolis vero à quinque insignibus vrbibus Berenice, Arsinoe, Ptolemaide, Apollonia, & Cyrenis ipsis nomen adepta. Vltra quam pars porrecta fuit Ægypti, quæ Arida Libya dicta est, in qua, teste libro vigesimo secundo Marcellino, oppida fuerunt Parætonium, Cherecla, & Neapolis. His ergo duabus Libyis Cyrenaicæ, & Aridæ reges ex Ægyptiorum regum genere præfuerunt, atque ab his regibus hæ duæ regiones non vi, sed liberalitate deinceps ad Romanos peruenerunt. Fuerunt autem, quantum ego intelligere possum, Ptolemæi duo, superior, qui moriens Cyrenas populo Romano testamento reliquit, cum eo vt liberæ essent; posterior, cognomento Apion, qui cum Cyrenaica Aridam etiam Libyam. Quæ quidem quoniam apud veteres scriptores parce admodum, obscureque traduntur, verba eorum, ne quem fallam, mihi proferenda videntur, vt ea pro suo quisque iudicio interpretetur. Sic igitur Iornandes: *Lybiam, id est, Pentapolim totam a primo illo Ptolemæo Romanis sub libertate concessam, tamen resistentibus de hinc Apionis consilium populo Romano subdidit.* & Rufus: *Cyrenas cum ceteris ciuitatibus Libyæ Pentapolis Ptolemæi antiquioris liberalitate suscepimus, Libyam supremo Apionis regis arbitrio sumus assequuti.* & Marcellinus: *Aridam Libyam supremo Apionis regis consequuti sumus arbitrio, Cyrenas*

Cyrenas cum reſiduis ciuitatibus Libyæ Pentapoleos Ptolemæi liberalitate ſuſcepimus. Ex his ego elicio, Ptolemæum ſuperiorem Cyrenaicam reliquiſſe Romanis vectigalem, ſed tamen legibus, & magiſtratibus ſuis vtentem, Apionem autem & Cyrenaicam, & Libyam Aridam. hic autem mortuus eſt, C. Caſſio, & Cn. Domitio cos. vt ſcribit Obſequens, id eſt, anno vrbis ſexcenteſimo quinquageſimo ſeptimo. Illud tamen habet dubitationem, quod Iuſtinus Cyrenaicam ſtatim poſt regis teſtamentum prouinciam factam ſignificat, Liuius vero Cyrenæos a ſenatu libertate donatos ſcribit. Iuſtini verba ſunt hæc: *Ptolemæus Ptolemæi Soteris Ægypti regis frater ex pellice natus, cui pater Cyrenas regnum teſtamento reliquerat, herede populo Romano inſtituto deceſſit. atque ita ea Libyæ pars prouincia facta eſt.* Liuii vero hæc: *Ptolemæus Cyrenarum rex, cui cognomen Apioni fuit, mortuus heredem populum Romanum reliquit. & eius regni ciuitates ſenatus liberas eſſe iuſſit* Ego vero, vt meam hoc loco interponam ſententiam, cum Liuio Cyrenæos liberos a ſenatu relictos, poſt a tyrannis oppreſſos, exiſtimarim; atque inde populum Rom. Cyrenaicæ in prouinciam redigendæ occaſionem arripuiſſe. Video enim, L. Syllam apud Plutarchum. cum bellum aduerſus Mithridatem poſt in Aſia gereret, indignatum, quod Cyrenæi libertate, quam a ſenatu acceperant, ſpoliati male a tyrannis haberentur, per L. Lucullum quæſtorem ſuum eo miſſum, Cyrenæorum remp. tyrannis ſublatis conſtituere: itaque aut imperante Sylla

aut

aut certe post domitos Cretenses Cyrenaicam cum Creta prouinciam factam, facile crediderim. De prouincia certe Cyrenarum per ea tempora testimonium extat Ciceronis in Planciana, in qua ad Iuuentium Laterensem, Cyrenarum, vt mihi videtur Ciceronis ipsius in consulatu, quæstorem populus Rom. in hunc modum loquitur: *Desiderarunt te oculi mei, dum esses Cyrenis. me enim, quam socios, tua virtute frui malebam. & quo mea plus intererat, te adesse, eo longius aberas.* item: *Cyrenis Laterensem liberalem in publicanos, iustum in socios fuisse, quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, vt vix ea, quæ fiant in prouinciis, audiantur.* Nominat hic publicanos, at vero alibi nominat agros publicos, vt in agrariis, cum inquit, P. Rullum tribunum plebis, se consule, tulisse, *vt agri Cyrenenses, qui regis Apionis fuerant, venderentur.* meminit eorum etiam Hygenus: *In prouincia Cyrenensi*, inquit, *agri sunt regii, id est illi, quos Ptolemæus rex populo Rom. reliquit.* & Tacitus: *Cyrenenses reum agebant Atilium Strabonem missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam habitos a populo Rom. cum regno relictos proximus quisque possessor inuaserant.* Cyrenis autem in primis conuentum vnum esse illius prouinciæ actum, ad opinionem mihi maxime persuaserim.

Creta vero insula Cyrenis opposita, cum opibus, armis, ac diuturna libertate floreret, prædonibus tum late maria omnia peruagantibus fauisse existimata, merito arma in se Romana con-

uertit. Anno, vt opinor, ab vrbe condita sexcentesimo octogesimo secundo, M. Antonius triumuiri pater piratas in prætura persequens bellum Cretensibus intulit, atque eo parum prospere gesto in Creta mortuus Cretici cognomen inuenit, vt Asconius in Verrinas, Liuius libro nonagesimo septimo, Plutarchus in Antonio prodidere. Biennio post, cum Q. Hortensius consul Cretam, ac bellum cum Cretensibus gerendum sortitus, vrbe, ac foro delectatus, Q. Metello collegæ suo prouinciam exercitumque, auctore Dione, concessisset, Metellus multis præliis prospere factis, multisque operibus insulæ vrbibus expugnatis, totam ad imperium insulam triennii spacio redegit, ac Cretici cognomen inde vna cum triumpho reportauit, &, vt apud plerosque scriptum est, Cretam prouinciam fecit. sunt autem Liuius, Velleius, Iustinus, & Rufus. Liuius quidem: *Q. Metellus domitis Cretensibus liberæ in id tempus insulæ leges dedit.* Velleius: *Creta Metelli ductu longissimæ libertatis fine multata est.* Iustinus: *Creta bello piratico per domita in prouinciæ formam redacta,* Rufus: *Creta per Metellum consulem prouincia facta.* Hæc autem cum Cyrenis coniuncta, in vnam est prouinciam constituta. Vnde scripsit Appianus, post mortem Cæsaris Cassio prætori Cretam cum Cyrenis esse mandatam. quanquam ego malim Bruto, de quo ita secunda in Antonium Cicero: *Nuper fixa tabula est, qua ciuitates locupletissimæ Cretensium liberantur, statuiturque, ne post M. Brutum*

Brutum proconsulem sit Creta prouincia. Id autem ego, vt multa alia ab Antonio ex actis Cæsaris falso prolata, post seruatum non esse, opinor.

Cap. XVII.
De Numidia.

EX Numidia vero, quam in Masæsulos, & Massylos diuiseramus, Masæsuli, superato à superiore Africano ipsorum rege Syphace, Massinissæ Massylorum regi cum parte Gætulorum dati fuerant, ita vt Numidiæ cunctæ à Mulucha vsq; ad Tuscam imperaret. Is Micipsam filium, Micipsa Adherbalem. & Hiempsalem, & Iugurtham fratris filium reges reliquit. Adherbale autem, & Hiempsale per insidias à Iugurtha sublatis, solus Iugurtha Masæsulis, & Massylis, id est, vniuersæ Numidiæ præfuit. Iugurtham inde, quod contra senatus auctoritatem aliena inuasisset, Romani bello multis ducibus persecuti sunt, in primis autem Q. Metello, qui Numidicus ex ea victoria nominatus est, & C. Mario, qui Iugurtha capto, & in triumpho ducto, bellum absoluit. Quoniam vero Iugurtha a Boccho tum totius Mauritaniæ rege deditus fuerat, propterea Bocchus socius populi Rom. dictus, ac Numidiæ parte ea, quæ Mauritaniam attingit, quæque olim Masæsulorum fuerat, est donatus; vnde ipsa quoque Mauritaniæ nouæ nomen accepit. quæ vero Carthaginiensium finibus continens Massylorum fuerat, ea regi Hiempsali, ex genere, vt puto, Massinissæ, videtur concessa. siquidem Hiempsalem

regem Numidiæ apud Plutarchum inuenio, cum cum Marius vrbe a Sylla pulsus in Africam exul venit, ab eoque Marium ipsum esse adiutum. ex quo intelligi potest, aut Hiempsalem hunc, aut patrem eius post Iugurtham regnum Numidiæ obtinuisse. Hiempsali vero successit Hiarbas, quem, cum aliquot post annis Domitium, & Carbonem Marianæ factionis duces contra Syllam armis suis foueret, Sylla per Cn. Pompeium ducem vicit, & cepit, regnumq; Numidiæ Hiempsali, cuius Cicero consul in agrariis meminit, cum Gætulorum regione permisit. Hiempsal inde Iubæ filio regnum tradidit. Itaq; bello post inter Cæsarem, & Pompeium exorto, ac Pompeiana parte in Thessalia profligata, cum Scipio Pompeii socer bellum in Africa renouaret, Iubam Hiempsalis filium, citerioris, vt dixi, Numidiæ, & Gætulorum regem, socium aduersus Cæsarem habuit. Scipione vero, & Iuba deletis, cum Gætuli vltro se ad Cæsarem contulissent, Numidia a Cæsare occupata prouincia facta est, ac noua Africa appellata, vt illa, quæ Carthaginiensium fuerat, vetus. & C. Sallustius historiarum scriptor ei primus præfectus est. Atque hæc quidem omnia apud hunc ipsum Sallustium, Velleium, Plutarchum, & Appianum scripta reperiuntur. Verum de Numidia a Cæsare prouincia facta disertissime omnium Hirtius; *Cæsar Zamæ*, inquit, *auctione facta, bonisque eorum venditis, qui ciues Rom. contra populum Rom. arma tulerant, præmiisque Zamensibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis, vectigalibusque regiis irrogatis, ex regnoque pro-*

prouincia facta, atque ibi Crispo Sallustio, populi Romani proconsule, cum imperio relicto, ipse Zamam egressus, Vticam se recepit. & Dio: *Cæsar munitionibus Iuba fugiente potitus, atque omnibus vrbibus nemine resistente receptis Numidiam in suam potestatem adduxit, eique Sallustium præfecit. Quibus rebus confectis ea pars Libyæ, quæ circum Carthaginem sita, a Romanis Africa dicebatur, vetus prouincia appellata, quod iam olim subacta esset: Numidiæ vero, quia nouissime victa fuerat, nouæ prouinciæ nomen est inditum.* Quæ cum ita sint, satis mirari non possum, cur quidam hac ætate scripserint, Numidiam a C. Mario, capto Iugurtha in prouinciæ formam esse redactam. quod neque factum tradidit ex veteribus quisquam, nec fieri potuisse Hiempsale, Hiarba, Hiempsale, & Iuba deinceps ibi regnantibus, facile intelligere potuerunt. In Numidia Cirta colonia fuit, quæ regni caput fuerat, quam Sittianorum vocatam scribit Plinius; credo, quod eo Cæsar eos, qui cum P. Sittio in Mauritania exulante pro se aduersus Scipionem dimicauerant, deduxisset.

Ceterum post victoriam Cæsaris, & C. Sallustii imperium, L. Sestius Numidiæ præfuit, Q. Cornificius, & D Lælius Africæ. Post autem Octauianus in triumuiratu Africam vtramque adeptus Fuficium Fangonem legatum ei præfecit. Bruto inde, & Cassio in Macedonia superatis, Octauianus Numidiam, Antonius Africam secunda diuisione obtinuit. Tum vero Sestius

dux Antonii, cum, Fangone Octauiani duce exacto, vtrique prouinciæ præesset, aduenienti Lepido (sic enim inter triumuiros conuenerat) ambas dedit. Ad extremum autem cum Octauianus Lepidum inimicum suum, qui ambas item in tertia partitione adeptus erat, in Sicilia comprehendisset, eas per T. Statilium Taurum in potestatem adduxit, vt Dio in primis memoriæ prodidit.

Cap. XIIX.

De Mauritania.

Mauritanias vero duas, veterem a freto ad Mulucham, & nouam a Mulucha ad Ampsagam, quæ Syphaci primum Massæsulorum regi, deinde Massinissæ posteris paruit, Bocchus rex vnus, illam quidem iure hereditario, atque auito, hanc vero Iugurthæ regis Romanis traditi beneficio, primus obtinuit. deinde alter, vt puto Bocchus, de quo scriptum est in libro de viris illustribus: *M. Drusus Magulsam Mauritaniæ principem ob regis simultatem profugum accepta pecunia Boccho prodidit;* & post eum duo fratres, Bocchus alius, & Bogud, nouam quidem Bocchus, veterem vero Bogud; ambo reges a Cæsare victore, pro quo contra Pompeium pugnauerant, appellati. Mortuo vero Cæsare Octauianus in triumuiratu Bogude, quod M. Antonium aduersus se iuuisset, auxiliis Bocchi regno depulso, Bocchum ipsum vtriusque Mauritaniæ regem declarauit; Boccho vero vita functo,

cto, regnum totum in prouinciæ formam rettulit, anno vrbis septingentesimo, vicesimo primo, se iterum, & L. Tullo consulibus, vt Dio scribit. Itaque idem post enumerans prouincias, quæ ipsi Octauiano aduersus Antonium bello Actiaco præsto fuerunt, affuisse inquit Africam, cum eam, quæ antiquitus Romanis subiecta fuerat, excepta Cyrenaica, tum eam, quæ Bogudi modo, & Boccho paruerat.

Atque hæ quidem prouinciæ fuerunt, quas populus Romanus liber, aut nondum omnino seruitute oppressus, vsque ad victoriam Octauiani Actiacam, id est, ad annum vrbis septingentesimum vicesimum tertium fecit; Sicilia, Sardinia, Hispania citerior, & vlterior, Gallia citerior, de qua in libris de Italia disputaui. Gallia Narbonensis, & Comata, Illyricum, Macedonia, Achaia, Asia, Cilicia, Syria, Bithynia, Cyprus, Africa, Cyrenaica, Numidia, & Mauritania. Reliquæ vero, quæ præter has memorantur, prouinciæ, prouinciarumque diuisiones ab imperatoribus constitutæ sunt omnes, Rhætiæ, Noricum, Pannonia, Mœsia, Dacia, Britannia, iterum Mauritania Cæsariensis iam, & Tingitanæ nomen adepta, Ægyptus, Cappadocia, Galatia, Rhodus, Lycia, Comagene, Iudæa, Arabia, Mesopotamia, Armenia, & Assyria, de quibus alio volumine disseremus.

DE ANTIQVO IVRE PROVINCIARVM,

LIBER SECVNDVS,

DE ILLARVM ADMINISTRATIONE PER PRÆSIDES ET QVÆSTORES.

Argumentum.

SEcundo autem libro de prouinciarum administratione *acturus, per quos ipsæ administratæ sint, quærit. & quoniam per prætores, & proconsules a senatu lectos gubernatas, in eaque re magnas mutationes factas reperit, vniuersa ratione in quattuor tempora distributa, quid quoque tempore in mandandis prouinciis ordine, atque extra ordinem obseruatum sit, planum facit, quo in loco leges omnes, quæ de prouinciis fuerint, explicat. neque vero solum prouinciæ mandata, sed etiam vt militare imperium in iis, atque ornamenta præsidibus prouincialibus data sint, aperit. atque ordine quidem imperium lege curiata magistratibus datum, extra ordinem vero plebiscito, aut S. C. priuatis, ostendit.* (a) *Qua disputatione perfecta, alteram de præsidum comitatu aggreditur, vt legatis, tribunis militum, centurionibus, præfectis, decurionibus, itemque de ministris eorum, cohorte prætoria, contubernalibus, quales fuerint, & qua ratione*

(a) *Cap. 1.* Qui Præsides Prouinciarum essent, & quo modo legerentur.

tione delecti sint. (b) Quibus declaratis, de altero magistratu prouinciali quæstore, & illius administris agere incipit. (c) ita vt declarandum nihil sibi relinquat aliud, quam quo modo præsides imperio in Capitolio accepto vrbe excesserint, & quo ordine in prouinciam iter fecerint, eamque à decessore acceperint, (d) quo demonstrato, officium eorum duplex persequitur, vnum cognoscendi, alterum belli gerendi. de cognitione vero disputans, primum quemadmodum, & quo ordine priuatas causas, & publicas, iudicarint, quæ multiplex est disputatio, tradit. vbi de edictis, decretis, iudiciis, quæstionibus, & vniuersa iurisdictionis veteris ratione, præterea de conuentibus habendis, & opera legatorum, aliorumque comitum, & ministrorum, edisserit: deinde de curatione rei frumentariæ, tributariæ, ac viariæ, & de honoribus prouincialibus agit. (e) Rei vero bellicæ rationem ita attingit, vt explicet primum, quemadmodum exercitum acceperint, lustrarint, atque correxerint, vt nihil nisi auspicato, atque litato gesserint. deinde vero de potestate rei gerendæ, de consilio castrensi, de legibus, quibus impedirentur, (f) de honoribus, qui bene rem gerentibus haberentur. (g) Postremo quæstoris etiam officium aperit, atque eum attributam, & vectigalem pecuniam tractasse, prædam

(b) C. 2. de Comitatu Præsidum, Legatis, Tribunis militum, Præfectis, reliquisque Ministris. (c) C. 3. de Quæstoribus Prouinciarum, & eorum Ministris. (d) C. 4. de Profectione Præsidum, & Quæstorum in Prouinciam. (e) C. 5. de Potestate Præsidum, & in primis de iurisdictione. (f) C. 6. de Imperio Præsidum, siue administratione rei militaris. (g) C. 7. de Nomine Imperatoris, & supplicatione.

curasse, captiuos vendidisse ostendit. (h) *Quibus omnibus absolutis, vt praeses, ac quaestor de prouincia decesserint,* (i) *vt praeses Romae triumphauerit, & qua pompa,* (k) *vt rationes retulerint, vt comites in beneficiis ad aerarium detulerint* (l), *& quibus legibus, ac quaestionibus obnoxii fuerint, maiestatis, peculatus, repetundarumque ostendit* (m).

Cap. I.

Qui Praesides Prouinciarum essent, & quomodo legerentur.

QVo tempore, per quos duces, quibus finibus, quo iure singulae populi Romani confectae, ac constitutae prouinciae sint, satis, vt opinor, superiore libro docuimus. reliquum est, ut hoc libro per quos, & quemadmodum ius eis redditum sit, sicut ab initio instituimus, ostendamus. qua doctrina nihil esse potest aut ad vsum vberius, aut ad cognoscendum nobilius. Quoniam autem ius in omnibus prouinciis duo magistratus, praeses, & quaestor cum suis vtriusque ministris administrarunt, propterea hoc libro de praesidibus primum, eorumque ministris, quinam essent, & quomodo legerentur, deinde de quaestoribus, postremo de vtriusque munere differemus.

Praesides igitur a principio praepositi prouinciis sunt

(h) *C. 8. de* Potestate Quaestorum. (i) *C. 9. de* Decessione Praesidum, & Quaestorum. (k) *C. 10. de* Triumphis Praesidum. (l) *C. 11. de* Rationibus relatis ad Aerarium. (m) *C. 12. de* Judiciis in Praesides, & eorum comites constitutis.

sunt prætores, vt & ius prouincialibus dicerent; &, si res cogeret, bellum administrarent. Itaque prætorum numerus ob id creuit, quia prouinciarum numerus creuit. cum enim iam tum duo prætores essent, vnus, qui inter ciues; alter, qui inter ciues, & peregrinos ius diceret: ac prouinciæ duæ essent, vt dixi, Sicilia, atque Sardinia institutæ, visum est faciendum, vt prætores alii in eas duo adiicerentur. Inde duabus ad imperium adiunctis Hispaniis totidem alii acceſſerunt, qui quaterni quaternas in singulos annos prouincias gubernarent. Quoniam vero in ipsis prouinciis sæpe tumultus, ac bella grauiora excitabantur, quæ bella iam inde ab initio geri per consules erant solita, hinc etiam prouinciæ consulibus ordine sunt commissæ. Quare duo potissimum ordinarii fuerunt prouinciarum rectores: prætores, qui in prætura, & consules, qui, grauiore vrgente bello, in consulatu prouinciis præfuerunt. Qui si prorogato post præturam, aut consulatum imperio in prouinciis remansissent, proprætores sunt, ac proconsules appellati. Erant autem Prætores a Consulibus, & Proprætores a proconsulibus, vt dignitate, sic dignitatis insignibus separati. Etenim prætoribus, & proprætoribus sex lictores, totidem secures, fascesq; præferentes apparuerunt; consulibus autem, ac proconsulibus duodecim. sic enim scribit in Syria historia Appianus: *Prætores ad exercitum Romani miserunt, quos* ἑξαπελέκεις, *id est, sex securium vocant. quia consules duodecim securibus, & fascibus regum more vtuntur. prætores autem, quia dimidium dignitatis habent, etiam dimidium insigni-*

signium consecuti sunt. & in Paulo Plutarchus: *Prætor in Hispaniam missus est non cum sex securibus, (tot enim habent prætores,) sed totidem aliis assumptis, vt imperii consularis dignitatem haberet.* Quare iure Cicero de Verre Siciliæ prætore dixit: *Sex lictores circumsistunt valentissimi, & ad pulsandos, verberandosque homines exercitatissimi.* & de Pisone Macedoniæ proconsule: *Ipse cum hominibus duodecim male vestitis ad portam Cœlimontanam peruenit.*

Quoniam autem ad prouinciam cum dignitate, & vtilitate reip. obtinendam singuli præsides & potestate, & imperio, & quibusdam potestatis, atque imperii ornamentis afficiebantur, neque hæc vna ratione omnia assequebantur, videtur faciendum esse, vt primum de potestate, deinde de imperio, tum de reliquis disputemus. neque enim hac quæstione quidquam potest esse vt ad tractandum difficilius, sic ad cognoscendum ex tota Romana antiquitate iucundius. Itaque, quoniam non omnibus temporibus vno modo præsidibus prouincia, siue potestas in prouincia est commissa, verum multæ eius rei rationes inductæ, vt omnia facilius & dicantur, & intelligantur, placet hanc consuetudinem vniuersam in quattuor tempora distribuere: vnum ab institutione prouinciarum vsque ad L. Pisonem tribunum pleb. alterum à Pisone ad L. Syllam dictatorem; tertium à Sylla ad C. Cæsarem dictatorem; postremum a Cæsare ad Augustum imperatorem. Dico igitur, tum cum primum institutæ

tutæ prouinciæ sunt, vetere lege, cuius prorsus obliterata memoria est, sanctum esse, vt senatus prouincias in potestate haberet, id est, vt quas prætorias, quas consulares esse vellet, ipse quotannis pro iudicio suo statueret; illum autem, postquam consules, prætoresque designati erant, aut certe simul ac magistratum inierant, cum ad se de prouinciis facta relatio esset, quas tumultuari, aut ab hostibus vicinis tentari intelligebat, eas fere consulibus, reliquas prætoribus decreuisse. quare administrata prætorias prætores sortiri, consules consulares, siue sortiri, siue, quod facile inter duos transigi poterat, inter se comparare, iussisse, aut certe ipsum, quod minus sæpe factum est, vtrisque pro suo iudicio nominatim singulas destinasse. cum autem hoc modo prouincias, siue potestatem in prouinciis à senatu obtinuissent, tum vero militare imperium lege curiata à populo accepisse. Atque hæc quidem omnia ex Liuianæ historiæ serie cognosci possunt eorum temporum, quæ à bello Punico secundo vsque ad Persicum pertinent. ex qua licet aliquot testimonia sumere. De ordinatione prouinciarum, bello Antiochino: *Comitiis perfectis, quas prouincias prætoribus esse placeret, rettulit ad senatum consul. decreuerunt duas Romæ iurisdicundi caussa, duas extra Italiam, Siciliam, atque Sardiniam; duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi.* & bello Istrico: *Mummio prætori Sardinia evenit. Sed ea propter belli magnitudinem pro-*

vincia

vincia consularis facta. Gracchus consul eam sortitur. & alibi: *Romæ principio anni cum de prouinciis consulum, & prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti.* De sortitione vero, comparationeve hæc documento sint bello Punico: *Idibus Martiis, quo die consules magistratum inierunt, Italia ambobus prouincia decreta. prætores sortiti prouincias sunt.* bello Macedonico: *Consules, prætoresque cum Idibus Martiis magistratum inissent, prouincias sortiti sunt. Lentulo Italia, Villio Macedonia, prætoribus. Quinctio vrbana, Bæbio Gallia, Valerio Sicilia, Villio Sardinia euenit.* iterum Punico: *Consulatum ineunt Nero, & Liuius, qui quia iam designati prouincias sortiri iusserunt.* item: *Decreuerunt patres, vt consules inter se comparerent, sortirenturve prouincias.* item: *Scipio, & Crassus, vt consulatum inierunt, nominatæ consulibus prouinciæ sunt. Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, Bruttii Crasso euenerunt.* iterum Macedonico: *Decreuerunt patres, vt prouincias Macedoniam, atque Italiam consules compararent inter se, sortirenturve.* item: *Cum senatus aut sortiri, aut comparare inter se prouincias consules, iussisset.* De præcipua destinatione, quam raro vsurpatam diximus; bello Antiochino: *Tum de consulum C. Lælii, & L. Scipionis prouinciis cœptum est agi: ambo Græciam cupiebant. multum Lælius in senatu poterat. is, cum senatus aut sortiri, aut comparare inter se prouincias consules iussisset,* cle-

elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quam si sorti eam rem permisissent. Scipio respondit, facturum se quod is censeret. cum res noua, aut vetustate exemplorum memoriæ iam exoletæ relata expectatione certaminis senatum erexisset, Africanus ait, si Lucio fratri suo prouinciam Græciam decreuissent, se legatum iturum, itaque prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreuerunt. & alibi: *Hispaniæ extra sortem prioris anni consulibus seruatæ prætores ita sortiri iussi, vti flamini diali vtique altera iurisdicundi Romæ prouincia esset, peregrinam est sortitus.* De imperio vero militari lege curiata accepto, haud ita multo post disputabo. Ergo si ordinaria prouinciarum mandandarum ratio fuit, vt quotannis consulibus, & prætoribus a senatu decernerentur, a populo vero lege curiata imperium in iis traderetur, profecto extraordinaria fuit, quoties aut magistratibus, aut priuatis nominatim prouinciæ vna cum imperio tributis comitiis datæ sunt, aut in iisdem in plures annos prorogatum imperium est. Ac ex magistratibus quidem nescio, an primus hoc tentarit P. Scipio Africanus in consulatu. de quo ita Liuius: *Vulgatum erat, si apud senatum Scipio non obtinuisset, ut prouincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. itaque Q. Fuluius postulauit ab eo, vt palam in senatu diceret, permitteret ne patribus, vt de prouinciis decernerent, staturusque eo esset, quod censuissent, an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset, se quod e rep. esset, facturum, tum*

Fuluius,

Fuluius, non ego, inquit, ignarus, quid respon-surus, facturusve esses, quæsivi, quippe cum præ te feras tentare magis, quam consulere senatum, & ni prouinciam tibi, quam volueris extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. itaque a vobis tribuni pl. postulo, inquit, vt sententiam mihi ideo non dicenti quod si in meam sententi-am discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis, inde altercatio orta, cum consul ne-garet, æquum esse tribunos intercedere, quomi-nus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt: si consul se-natui de prouinciis permittit, stari eo, quo sena-tus censuerit, placet, nec de ea re ferri ad po-pulum patiemur; si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus. con-sul diem ad colloquendum cum collega petiit, post-ero die permissum senatui est. Post biennium au-tem consules Seruilius, & Claudius senatu in Ca-pitolium vocato de prouinciis rettulerunt: *Itali-am, atque Africam in sortem coniici, ambo Afri-cam cupientes, volebant, ceterum Q. Metello maxime annitente neque data, neque negata est Africa. consules iussi cum tribunis pl. agere, vt si iis videretur, populum rogarent. quem vellent in Africa bellum gerere, omnes tribus P. Scipio-nem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt.* Qui vero priuati primi iam con-stitutas prouincias a populo obtinuerunt, quos proconsules a consularibus partibus obeundis di-

xerunt,

xerunt, & Lentulus, & L. Manlius, vt opinor, fuerunt, qui Hispanias tum primum à P. Scipione confectas prouincias duas obtinuerunt, & post eos C. Cornelius Lentulus, & L. Stertinius. de quibus ita Liuius: *Plebs Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconsulibus imperium esse in Hispania iussit.* Postremo vero imperium ex S. C. in prouincia a populo, & quidem tributis comitiis prorogatum, illa nos admonent, bello Punico: *Prorogatum Philoni imperium est, vt proprætor Galliam eandem prouinciam obtineret cum iisdem legionibus, quibus prætor obtinuisset. Quod L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretum ab senatu, latumque & de prorogando imperio ad populum est.* item: *Omnes tribus eosdem Lentulum, & Manlium proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt.* Egregie. ius enim aut deferendi, aut prorogandi militaris imperii suum esse populus voluit, deferendi quidem, ordine, & magistratibus, curiatis, vt post docebo, comitiis; vtrumque vero, extra ordinem, & priuatis, tributis.

His autem ita vltra annum vrbis DC. obseruatis, tum demum noua prouinciarum est ordinatio instituta. Etenim, cum L. Calpurnius Piso, tribunus pleb. Censorino, & Manilio cos. anno ipso DCIV. teste in Bruto Tullio, primus de quæstione perpetua repetundarum tulisset, id est, vt ex prætoribus iis, qui prouincias sortiri soliti erant, vnus prouinciæ loco quæstionem repetundarum sortiretur, eique per annum in vrbe præesset; & cum idem

postea in aliis etiam quæstionibus, ac prætoribus alii alia lege sanxissent, initium introductum est, vt prætores. qui quotannis adhuc seni tantum creabantur, iurisdictiones duas, quæstiones quattuor, aut plures ex legibus, quæ de quaque quæstione latæ erant, in sortem coniicerent, easque per annum in vrbe exercerent, extremo autem anno ex S. C. prouincias in posterum sortirentur. Quin etiam eodem tempore cum populus bis prouincias Africam, & Hispaniam extra ordinem sine sorte nominatim P. Scipioni Æmiliano consuli virtutis eius admiratione mandasset, easque ipsi, itemque post aliis alias in multos annos prorogasset, in eoque veterem senatus auctoritatem imminuisset, placitum est C. Sempronio Graccho, quamuis iuris populi studiosissimo, atque retinentissimo, ius suum senatui totum aut restituere, aut conseruare. Itaque legem potius veterem rettulit, quam nouam aliquam intulit: *Vt prouinciæ futuris prætoribus, ac consulibus quotannis à senatu decernerentur;* qua lege cum prouincias ad senatus potestatem redegit, tum imperii prorogationem sustulit. Illud autem adiecit, vt puto, de suo; *Vt prætoriarum decreto intercedi liceret, consularium non liceret.* Huius autem legis meminit Sallustius bello Iugurthino; *Lege Sempronia prouinciæ futuris consulibus decretæ sunt, Numidia atque Italia, consules declarati Scipio, & Bestia. Numidia Calpurnio, Scipioni Italia obuenit.* & Cicero pro domo in Clodium: *Tu prouincias consulares, quas C. Grac-*

Gracchus non modo non abstulit à senatu, sed etiam, vt necesse esset quotannis constitui per senatum, lege sanxit, eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti. extra ordinem, sine sorte nominatim dedisti consulibus. & in oratione de prouinciis: *Decernendæ sunt nobis lege Sempronia prouinciæ duæ*, & ex interuallo: *Faciam, inquit, Syriam, & Macedoniam prætorias, vt Pisoni, & Gabinio succedatur statim, si hic sinat. tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. itaque idem ego, qui nunc consulibus, qui designati erunt, Syriam Macedoniamque decerno, decernam easdem prætorias, & vt prætores annuas prouincias habeant, & vt Gabinium, Pisonemque quamprimum videamus. Sed mihi credite, nunquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de prouinciis non licebit.* Ex quibus verbis apparet, Gracchum lege sua tuliſſe, vt prætoriis prouinciis a senatu decernendis intercedi posset, consularibus non item. Quanquam autem de prouinciis quotannis à senatu constitui, easque consulibus, & prætoribus in annum mandari subsequente sorte, aut comparatione, lex Sempronia sanxit, ex qua lege per hæc tempora C. Sempronius Tuditanus Illyricum, L. Aurelius Oreſtes Sardiniam, L. Crassus Galliam, Q. Scæuola Asiam in consulatu, C. autem Marius, & L. Sylla, postquam insignem præturam Romæ gesserant, ille Hispaniam vlteriorem, hic Ciliciam, teste Plutarcho sortiti, lege deinde curiata in iis imperium acceperunt;

sæpe etiam à lege Sempronia iisdem temporibus est receſſum, vt in C. Mario, cui consuli Numidiam, & post etiam Galliam nominatim sine sorte populus non solum mandauit, sed etiam in iis imperium prorogauit, cuique priuato Asiam, & bellum Mithridaticum, quod Sylla consul senatus consulto, & sorte erat, adeptus, commisit.

Tertia inde tempora succeſſerunt à L. Sylla dictatore vsque ad C. Cæsarem. quibus lege item Sempronia prouinciæ in senatus potestate manserunt. Indicant illa Ciceronis in oratione de prouinciis, quam multis post Syllæ dictaturam annis dixit: *Decernendæ sunt nobis lege Sempronia prouinciæ duæ.* & in epistolis ad Lentulum: *Stipendium Cæsari decretum est, & ne lege Sempronia succederetur.* Noui vero illud intulit Sylla, vt, quia tribunis plebis agendi cum populo potestatem ademerat, prorogatio imperii, quæ à populo fiebat, ipsius iniussu populi haberetur. tulit enim, *vt qui prouinciam ex S. C. obtineret, is imperium tamdiu haberet, quoad in vrbem rediisset.* quod Cicero scripsit ad Lentulum: *Appius dictitat, se, quoniam ex S. C. prouinciam habeat, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in vrbem introëat.* Sic per hos annos lege Sempronia ex prætura C. Verres Siciliam sortitus est, L. Lucullus Africam, Q. Metellus Celer, & L. Murena Galliam, C. Cæsar vlteriorem Hispaniam, ex consulatu vero L. Octauius Ciliciam, C. Cotta, & L. Lucullus Galliam, M. Cotta Bithyniam, M. Lucullus Macedoniam, Q. Hortensius Cretam. Vnde Cicero dixit in frumenta-

mentaria: *Quid agis Q. Hortensi? consul es designatus, prouinciam sortitus es.* Vsque adeo vero consules, prætoresque in potestate senatus fuerunt, vt iis etiam senatus leuissimas, ac nullius laudis prouincias decreuerit. siquidem Suetonius in Cæsare scribit, *ab optimatibus datam operam esse, vt prouinciæ futuris consulibus minimi negotii, id est, syluæ, callesque decernerentur.* Cum autem lege Cornelia, qui prouinciam ex senatus consulto habebat, is imperium, quoad in vrbem rediret, haberet, hinc factum est, vt per eadem tempora alii biennium, alii triennium, alii amplius prouinciis sine populi prorogatione præfuerint. quia, cum successor aut à senatu non esset decretus, aut decretus in prouinciam non esset profectus, tandiu imperium obtinuerunt, quoad domum redierunt; vt L. Lucullus, qui ex consulatu per septem annos Ciliciæ, & Asiæ præfuit, quia successor non est missus, & C. Verres, qui ex prætura per triennium Siciliæ, quia successor non est profectus, vt scribit Asconius. Quin etiam iisdem temporibus noui illud est illatum, vt prouincia à senatu tribueretur, vt Cn. Pompeio Hispania; credo, quia per populum, nondum potestate tribunicia restituta, dari non poterat. Itaque tradito exemplo, post tribuniciæ potestatis restitutionem idem quoque in Cn. Pisone, & C. Cæsare Octauiano est factitatum. De quibus sic Cicero in Antonium; *Sertorianum bellum Cn. Pompeio priuato datum est à senatu, quia consules recusabant. cum L. Philippus pro consulibus se eum mittere dixit, non pro*

consule. & Suetonius in Cæsare: *Cn. Pisoni ob suspicionem coniurationis vrbanæ Hispania prouincia à senatu extra ordinem data est.* & Sallustius in Conjuratione: *Piso in citeriorem Hispaniam quæstor propretore missus est.* iterum Cicero in Antonium: *C. Cæsari adolescenti imperium extraordinarium mea sententia dedi. ille enim mihi præsidium extraordinarium dederat.* Quin etiam, postquam Pompeius, & Crassus in primo consulatu tribuniciam potestatem restituerunt, prouinciæ rursus extra ordinem rogatione tribunicia à populo sæpe mandatæ, & magistratibus, & priuatis sunt; vt Gabinia quidem lege bellum piraticum; Manilia vero Asia, Bithynia, & Cilicia Pompeio priuato; Vatinia vero Gallia, & Illyricum consuli Cæsari in quinquennium data, & Trebonia in alterum quinquennium prorogata; Clodia vero Syria Gabinio, Macedonia Pisoni, cum ambo consules essent. Vnde illa Ciceronis in eadem oratione extitere: *De Cn. Pompeii imperiis extraordinariis tribuni pl. turbulenti tulerunt.* & in senatu post reditum: *A. Gabinius tribunus pleb. nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto, & egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset.* & in Vatinium: *Eripuisti senatui prouinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi iudicium, ærarii dispensationem; quæ nunquam sibi populus Romanus appetiuit; qui nunquam hæc à communi consilii gubernatione auferre conatus est.* & pro domo sua in Clodium: *Quis homini turpissimo Gabinio Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros consti-*

constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti. Gabinio precio amplificato Syriam nominatim dedisti. quid? homini deterrimo L. Pisonni nonne nominatim liberos populos tradidisti? tu prouincias consulares, quas C. Gracchus non modo non abstulit a senatu, sed etiam, vt necesse esset quotannis constitui per senatum lege sanxit, eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti, extra ordinem sine sorte nominatim dedisti consulibus. Possum etiam illud adiungere, prouinciam aut non sortiri, aut post sortem deponere, atque in eam non ire, si non lege, at certe exemplo licuisse, vt Ser. Sulpicii, qui in prætura sortiri noluit: Q. Arrii, qui C. Verri in Sicilia non successit; Cn. Pompeii, qui in primo consulatu, se in prouinciam non iturum, iurauit, idque seruauit; Q. Hortensii, qui Cretam; M. Ciceronis, qui Galliam in concione deposuit. Vnde illa sunt pro Murena in Sulpicium: *Postremo tu ex prætura in prouinciam ire noluisti. non possum id in te reprehendere, quod in me ipso & prætor, & consul probaui.* Eodem autem tempore cum prouinciarum obtinendarum cupiditate plerique omnes præturam, & consulatum appeterent, ac propterea arderet in ciuitate ambitus, vt huic malo occurreretur, Senatus consultum Pompeio tertium consule factum est, teste Dione, *Nequis prætorius, aut consularis intra quinquennium in prouinciam ire posset.* quo S. C. senatus eos ire in prouincias compulit,

pulit, qui in eas ex prætura, aut ex consulatu non fuerant, inter quos fuere M. Cicero, & M. Bibulus, quorum alter ex senatus consulto Ciliciam, alter Syriam est sortitus, vt scribit Plutarchus. eodemque anno, Marcello, Sulpicioque cos. senatus consultum alterum in eandem ferme sententiam factum scribit Cœlius: *placere senatui in Ciliciam prouinciam, inque octo reliquas prouincias, quas prætorii pro prætoribus obtinerent, eos, qui prætores fuerant, neque in prouincia cum imperio fuerant, quos eorum ex senatus consulto cum imperio in prouinciam proprætores mitti oporteret, eos sortito in prouincias mitti placere; si ex eo numero, quos ex S. C. in prouincias ire oporteret, ad numerum non essent, qui in eas prouincias proficiscerentur, tum vti quodque collegium primum prætorum fuisset, neque in prouincias profecti essent, ita sorte in prouincias proficiscerentur. si ad numerum ii non essent, tunc deinceps proximus quisque collegii, qui prætores fuissent, neque in prouincias profecti essent, in sortem coniicerentur, quoad is numerus effectus esset, quem ad numerum in prouincias mitti oporteret.* Quod autem octo prætoriæ prouinciæ in hoc S. C. nominantur, id ab instituto Syllæ profectum est, qui additis quæstionibus numerum quoque prætorum auxit vsque ad decem. quanquam plerumque octo ex S. C. creati sunt. Postero vero anno Paulo, & Marcello, cos. oriente ciuili bello, S. C. aliud eodem pertinens factum est, de quo sic Cæsar: *Prouinciæ priuatis decernuntur, duæ consulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni Syria, Domitio Gallia obue-*

obuenit. Paulus, & Marcellus priuato consilio prætereuntur neque eorum sortes deiiciuntur. in reliquas prouincias prætores mittuntur. Quæ omnia, quam varia, ac secum discrepans fuerit eorum temporum in mandandis prouinciis ratio, utpote iam labente vetere disciplina, declarant. Vnde Cæsar ipse eodem in loco queritur, *in se noui generis imperia constitui, vt idem ad portas vrbanis rebus præsideat, & duas prouincias absens tot annos obtineat in se iura magistratuum commutari, ne ex prætura, & ex consulatu, vt semper, sed per paucos probati, & electi in prouincias mittantur.* Significat autem Pompeium in primis, qui duas prouincias Hispanias absens per legatos administrauerat, atque ipse ad vrbem manens rebus vrbanis præsederat.

Neque vero hoc loco res stetit, sed multo vehementius post victoriam Cæsaris fluctuauit. Primum enim ipse in dictatura legem tulit, qua (credo, ne quis exemplo suo continuatione imperii; & diuturna prouinciarum possessione rempub. occuparet.) cauit, *vt nemo prætoriam prouinciam plus anno, consularem plus biennio posset obtinere:* in quo aliquid de Sempronia lege detraxit, quæ annuas ambas sanxerat prouincias. cui tamen legi ipse, non paruit, quippe qui prouincias sine sorte pro arbitrio, iudicioque suo mandarit, vt Ser. Sulpicio Achaiam, M. Bruto Galliam citeriorem, Decimo vlteriorem. Deinde vero occiso Cæsare, M. Antonio in consulatu ferri à tribunis pl. passus est, vt consulares prouinciæ sexennio obtinerentur, qua lege Iuliam legem ipsam funditus

sustulit, vt Cicero ei in maledictis obiecit: *Quæ lex sæpius flagitata*, inquit, *quam ne prætoriæ prouinciæ plus, quam annum, quam biennium consulares, obtinerentur? hac lege sublata videnturne vobis Cæsaris acta seruari?* & alibi: *Tribuni pl. tulerunt de prouinciis contra acta Cæsaris, ille biennij, iste sexennij.* Atque eodem etiam anno prouinciæ ex S. C. in sortem coniectæ sunt, sed fraus per M. Antonium consulem in sortiendo commissa, vsque adeo vt plerique eorum, qui sortiti essent, ire noluerint. quo factum est, vt eam sortitionem Cicero his verbis in tertia in Antonium concione irriserit: *Præclara tum senatus consulta illo ipso die vespertina, prouinciarum religiosa sortitio. diuina vero opportunitas, vt quæ cuique apta esset, ea cuique obueniret. Ille autem quæ de se expectat indicia graviora? L. Lentulus, & P. Naso nullam se habere prouinciam, nullam Antonii sortitionem fuisse iudicauerunt. quod idem fecit L. Philippus, M. Antuanius, P. Oppius. ipsi etiam, qui amicitiam Antonii veriti plus ei tribuerunt, quam fortasse vellent, M. Piso, & M. Vehilius senatus auctoritati se obtemperaturos esse dixerunt. quid ego de L. Cinna loquar, qui omnino prouinciam neglexit. quam item C. Cæsetius repudiauit. qui sunt igitur reliqui, quos sors diuina delectet? L. Annius, & M. Antonius. ô felicem vtrumque, nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. hunc quoque felicem, hanc enim semper habebat in ore prouinciam. C. Caluisius Africam. nihil felicius. modo ex Africa decesserat, & quasi diuinans se rediturum, duos legatos Vticæ reliquerat. deinde*

inde L. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. non habeo, quid suspicer duarum credo prouinciarum sortes minus diuinas fuisse. Quin etiam eodem anno, senatus consultum Antonio, consule absente in ipsius Tulli sententiam factum est: *Senatum arbitrari, ad summam reipubl. pertinere, à D. Bruto, & L. Planco imperatore, consule designato, itemque ceteris, qui prouincias obtinent, obtinere ex lege Iulia, quoad ex senatus consulto cuique eorum successum sit.* item postero anno alterum: *Vti C. Pansa, A. Hirtius cos. alter, ambove, si eis videretur, recuperata republ. de prouinciis consularibus, prætoriis ad senatum referrent. interea prouinciæ ab iis, qui eas obtinerent, obtinerentur, quoad cuique ex senatus consulto successum esset.* Noui vero, & quidem pessimi exempli illud, quod cum senatus M. Antonio consuli Macedoniam decreuisset, populus pro Macedonia Galliam citeriorem, quam D. Brutus ex senatus consulto obtinebat, teste Appiano, permutauit. & quod cum Octauianus, Antonius, & Lepidus triumuiri rempubl. occupassent, prouincias sæpe, præterquam quæ armis inimicorum tenebantur, inter se sine S. C. pro libidine, partiuerunt, easque per legatos à se lectos administrarunt. Ex quibus omnibus non solum varia legendorum præsidum consuetudo, sed varia etiam proconsulum, ac proprætorum significatio perspici potest; cum proconsules, ac proprætores dicti sint, qui quocunque modo in prouinciis consulum, prætorumque munia, partesque obiuerint, siue ex consulatu, ac prætura prorogatum à populo

pulo in prouincia imperium haberent, siue ex consulatu, ac prætura prouincias ex S. C. sortiti essent, siue priuati à populo, aut à senatu cum imperio consulari, aut prætorio eas accepissent.

Ac de prouinciis quidem, siue potestate in prouinciis deferenda, hactenus. nunc de mandando præsidibus imperio dicamus, de quo subobscure ante significauimus. Ceterum, vt potestas S. C. delata est, sic militare imperium lege. Legem autem intelligo eam, quæ, quod curiatis comitiis lata esset, præcipue curiata nominabatur. Curiata enim comitia cum ad alia multa adhibuerunt, tum maxime ad imperium militare mandandum. quod indicauit Camillus, cum in oratione, qua Veientanam commigrationem dissuasit, dixit apud Liuium: *Comitia centuriata, quibus consules, tribunosque militum consulari potestate creatis; comitia curiata, quæ militarem rem continent, vbi auspicato, nisi vbi assolet, fieri possunt?* egregie. Etenim cum illud requirebatur, vt imperium à populo acciperetur, tum vero, vt iustis comitiis acciperetur. sic enim iustum quoque fore imperium arbitrabantur. Vnde dixit in Ligariana Cicero; *Iusto cum imperio prouinciam profectus erat.* Iusta vero comitia fuerunt, quæ auspicato habita sunt: qualia sola centuriata, ac curiata fuerunt. quorum, vt inquit Camillus, illis magistratus, his imperium militare delatum. est ergo iustum imperium, quod à populo curiatis comitiis est transmissum. transmissum est autem non omnibus, sed iis duntaxat,

xat, qui vt dixi, aut in magistratu, aut certe ex magistratu prouincias adepti essent, vt dictatoribus, consulibus, & prætoribus, aut qui ex consulatu, & prætura sortiti prouincias essent. De dictatoribus, consulibus, siue tribunis consularibus, significat Liuius, cum scribit: *Papirio dictatori legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Saucia curia fuit principium, duabus insignis cladibus, captæ vrbis, & Caudinæ pacis. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit.* significat autem, præter dictatorem ad bellum iturum, etiam consulibus, & tribunis militaribus consulari potestate curiatam legem fuisse latam; quod clades, cuius meminit, ad Cremeram, & ad Caudinas furcas consulibus ducibus accepta sit: captæ vero vrbis, tribunis militaribus consulari potestate. De consulibus autem præcipue docet Cicero in agrariis, cum inquit: *Consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* & in epistolis ad Atticum: *Consules flagrant infamia, quod C. Memmius candidatus pactionem in senatu recitauit, quam ipse & suus competitor fecisset, vt ambo sestertium quadringena consulibus darent, si essent ipsi consules facti, nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non esset, & duos consulares, qui se dicerent in ornandis prouinciis consularibus scribendo affuisse cum omnino ne senatus quidem fuisset.* De prætoribus autem, aut qui ex præ-

prætura prouincias sortiti erant, Cæsar bello ciuili: *In reliqas prouincias prætores à senatu mittuntur, neque, quod superioribus temporibus non acciderat, expectant, vt de eorum imperio ad populum referatur.* ad populum enim cum dicat, plebiscitum excludit. De iis autem qui quamuis multis annis post consulatum, tamen ex consulatu, & ex senatusconsulto prouinciam, vt Cicero, obtinuerant, sic ipse ad Cassium: *Enitere, ne quid mihi ad hanc prouinciam, quam & senatus & populus annuam esse voluit, temporis prorogetur.* Atque imperium quidem ordine iam inde à primis temporibus hoc modo mandatum est.

Iam vero subsidia siue ornamenta prouinciarum, quæ quidem dari, atque adimi, augeri, atque minui pro arbitrio potuerunt, eadem à senatu nouo, & quidem post legem curiatam latam, senatus consulto tributa sunt. In his autem ornamentis, atque subsidiis fuit latitudo prouinciæ, magnitudo exercitus, stipendium in milites, viaticum in legatos, & cohortem, comitatus, & cetera generis eiusdem. quæ quidem quoniam non omnibus eadem amplitudine, numeroque concessa sunt, propterea cum ea decernebat senatus, tum prouincias, aut præsides ipsos prouinciarum ornare dicebatur. vt Liuius, bello Antiochino: *Disceptationem inter prætorem, legatumque consulum relatio interrupit, qui suas ornari prouincias, priusquam de prætorio exercitu ageretur, æquum censebant.* & Cicero ad fratrem: *Referebatur de prouinciis quæstorum, & ornan-*

ornandis prætoribus. Ceterum prouincias ornatas esse à senatu post legem curiatam de imperio latam, apparet ex verbis eiusdem supra allatis: *Nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non esset, & duos consulares, qui se dicerent, in ornandis prouinciis consularibus scribendo affuisse, cum omnino ne senatus quidem fuisset.* Vnde alio loco idem queritur, *consulares prouincias Lentuli, & Metelli à senatu esse ornatas mense Decembri, antequam noui tribuni inissent, & cum adhuc consules designati essent.* idque grauiter fert: *quod tribuni dicerent, se causa ipsius voluisse sui potestatem esse de consulibus ornandis, non vt eos impedirent, sed vt ad causam sui exulantis adiungerent.* additque, *se non arbitrari, alias vnquam ornatas prouincias esse consulum designatorum.* itemque ex Suetonio, qui scribit, *Cæsarem Hispaniam vlteriorem ex prætura sortitum neque more, neque iure, antequam prouinciæ ornarentur, esse profectum.* In ornamentis autem prouinciæ, magnitudinem fuisse prouinciæ, ostendunt ea, quæ supra de finibus Hispaniarum pro præsidum honore productis, atque reductis, & de diœcesibus Asiæ, Ciliciæ ipsi attributis, atque ademptis diximus. Nam reliqua Cicero declarat in Pisoniana: *Ego,* inquit, *prouinciam Galliam senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam atque ornatam in concione deposui.* & alibi: *Tu prouinciam nactus, æs ex S. C. attributum in quæstu Romæ reliquisti.* & in Antonianis: *Prouinciæ Cassio, & Bruto a senatu datæ, quæstores additi, legatorum numerus auctus.* & in epistolis ad Cassium

Cassium: *Cetera eiusmodi sint, ex hoc iudica, quod legato tuo viaticum eripuerunt.* & Pedianus in Verrinas: *Legatis, & cohorti prætoriæ alimenta de publico data sunt.* Viaticum autem à senatu obtinere non potuisse, nisi qui legem curiatam haberet, nescio, an satis Appius indicarit, cum legem curiatam ferre consuli opus esse, necesse non esse dixit. de quo Cicero ad Lentulum Ciliciæ proconsulem: *Appius consul dictitat, sese, si licitum esset, legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam: si lex curiata non esset, se paraturum cum collega, tibique successurum. Legem curiatam consuli ferre opus esse, necesse non esse. se, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in vrbem introïsset. Sunt, qui putent, te non posse decedere; quod sine lege curiata tibi succedatur. sunt, qui, si decedas, a te relinqui posse, qui prouinciæ præsit.* & ad fratrem: *Appius sine lege curiata confirmauit, se Lentulo nostro successurum.* & ad Atticum: *Appius sine lege, suo sumptu in Ciliciam cogitat.* Horum enim verborum hæc mihi videtur esse sententia: quoniam qui prouinciam ex S. C. habebat, is postremis reipub. temporibus, ex lege, quam dixi, Cornelia imperium, quousque in vrbem introiisset, habebat. propterea Appium interpretatum, legem curiatam de imperio, sibi, qui ex S. C. prouinciam haberet, vtilem potius esse, quam necessariam. quippe cum sine ea imperium haberet, vt viaticum à senatu, nisi curiata lege ante de imperio lata, obtinere non posset. ex quo efficiebatur, vt quia sine lege curiata ibat,

suo

suo sumptu iret. In lege autem Cornelia interpretanda deceptum Appium, satis liquet, quia non intelligebat, Syllam tollere voluisse plebiscitum, quo priuato imperium prorogabatur, non autem curiatam legem, qua imperium magistratui mandabatur. Nam cum plebi, vt dixi, infensus tribuniciæ potestatis ius imminuisset, ne quis rogationem tribuniciam in prorogatione imperii desideraret, tulit, vt qui prouinciam ex S. C. in annum obtinuissent, ii imperium in ea sine vlla populi prorogatione haberent, quo ad domum rediissent.

Iam vero de viatico, id est, de ceteris prouincialibus ornamentis, vt testibus, vasibus, vehiculis, mulis, tabernaculis, & reliquis eiusdem generis, hæc habemus. Zonaras magistratibus peregre proficiscentibus, cum alia necessaria, tum annulum de publico datum scribit. Cicero de signis, *Maiores*, inquit, *nostri neminem, qui cum potestate, aut legatione in prouinciam esset profectus, tam amentem fore putarunt, vt emeret argentum; dabatur enim de publico: aut vestem; præbebatur enim legibus. mancipium putauerunt, quo & omnes vtimur, & non præbetur a populo. Sanxerunt, ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum.* Liuius bello Persico: *Magistratus mulis, tabernaculuque & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.* Vnde Suetonius Augustum instituisse refert, *vt ad mulos, & tabernacula, quæ publice locari solebant, certa pecunia constitueretur.* Recte. Locata enim eiusmodi in-

strumenta fuisse, indicio est P. Ventidius, qui, vt scribit Gellius, victum quæsiuit comparandis mulis, & vehicula magistratibus, qui sortiti prouincias forent, præbenda publice conduxit. Itaque Alexander Seuerus, vt tradit Capitolinus, *exemplo veterum, argento, & necessariis, magistratus, quos in prouinciam mittebat, instruebat, ita vt præsides prouinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, aureos centenos, cocos singulos.*

Atque ordinaria quidem prouincialium præsidum deligendorum, ratio hæc, vt dixi, fuit, nempe vt magistratus, aut qui magistratu abiissent, ex S. C. prouinciam, id est, potestatem in prouincia sorte, imperium militare lege curiata, ornamenta vero prouincialia deinceps nouo senatus consulto nanciscerentur. Quæret aliquis, quid? an vero qui aut in magistratu, aut priuati à populo nominatim extra ordinem prouincias accipiebant, eodem hæc omnia modo adipiscebantur? Equidem non arbitror; verum qua lege prouinciam à populo, eadem etiam imperium, & ornamenta consequutos. Lex autem, vt iampridem significaui, tributis lata comitiis, & quidem à tribunis pl. fuit. Atque hoc ostendit maxime Cicero, cum in Vatinium, qui tribunus pl. prouincias duas lege Cæsari consuli cum tribus legionibus dederat, sic dixit: *Eripuisti senatui prouinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi iudicium, ærarij dispensationem.* Significat enim

nimi-

nimirum, quæ à senatu decerni solebant, prouincia, imperium, & pecunia, eorum ius per Vatinium potissimum senatui ademptum populo esse tributum. siquidem imperium tum decerni quodammodo videbatur à senatu, cum lex curiata ex S. C. de imperio ferebatur. Declarauit etiam magis in Pisonem, qui lege Clodia Macedoniam consul acceperat: *Obtinuisti prouinciam consularem, finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus, aut populus Rom. dederat, sed quantum tua libido conscripserat, ærarium exhauseras.* Lege porro Gabinia scimus Cn. Pompeio priuato bellum piraticum cum quindecim legatis, & Manilia Mithridaticum cum omni apparatu belli piratici, ac Mithridatici, itemque Asiam, Bithyniam, & Ciliciam prouincias esse commissas. Hi enim omnes, quibus legibus prouincias, iisdem etiam imperium in prouinciis cum ipsis ornamentis imperii acceperunt, neque legem curiatam vllam præterea desiderarunt. Huius autem rei hæc esse caussa potuit; in magistratibus quidem, quia satis id imperium videretur, quod semel comitiis tributis à plebe cum prouinciis obtinuissent; in priuatis autem, quia priuatis lex curiata non ferretur, sed magistratibus tantum, credo, quod priuati carerent auspiciis, quæ solis, vt alias dixi, patebant magistratibus. Sic enim scripsit bello Punico Liuius: *In senatu, cum Cn. Seruilius cos. de republica retulisset, redintegratæ in C. Flaminium inuidia est. duos se consules creasse,*

vnum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus, id à domo, publicis, privatisque penatibus, votis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre, nec priuatum auspicia sequi, nec sine auspiciis profectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. & alibi: *Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solemne auspicatorum comitiorum in castra, & prouincias procul ab legibus, magistratibusque ad militarem temeritatem transferri.* Quocirca in castris Pompeii Macedonicis, teste Dione, in quibus magna ciuitatis Romanæ pars bello ciuili domo profecta considebat, magistratus noui, quibus prouinciæ in insequentem annum committerentur, ob eam rem non sunt creati, quia lex curiata de imperio magistratuum in castris ferri non potuit. at magistratibus iisdem imperia in alterum annum sunt prorogata, quod id tributis comitiis sine lege curiata perfici potuit. curiata vero comitia idcirco in Macedonia non potuerunt haberi, quia auspicia, quæ ipsa comitia præcedebant, in externo concipi solo, si Liuio credimus, non licebat, & comitia curiata auspicato, vt dixit Camillus, nisi vbi assolebat, haberi non poterant, tributa vero licuit haberi, quia ipsa auspiciis iis, quibus curiata, non erant obstricta.

Postremo vero eorum, qui priuati extra ordinem à senatu prouinciam accepissent, eandem quoque fuisse rationem opinor, vt quo senatus consulto prouinciam, eodem etiam imperium atque ornamenta adepti sint, si modo tam multa

senatus

senatus nominatim alicui detulit. cuius rei documento est Cn. Pompeius à senatu in Hispaniam missus. & C. Cæsar Octauianus in Galliam: sic enim Pompeius scribit ad senatum apud Sallustium: *Equidem fateor, me ad hoc bellum maiore studio, quam consilio profectum; quippe qui, nomine modo imperij a vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paraui.* queriturque inde, se à senatu stipendium quod ad bellum opus sit, non accepisse. & Cicero in senatus consulto de Octauiano: *Demus imperium C. Cæsari, sine quo exercitus haberi, bellum geri, res militaris administrari non potest, sit propretor eo iure, quo qui optimo.* Neque vero iis lex curiata est lata, quod priuati essent, & eo imperio, quo nominatim à senatu affecti fuerant, contenti essent. Ac de potestate quidem, imperio, & ornamentis prouincialibus deferendis hæc hactenus.

Cap. II.

De Comitatu Præsidum, Legatis, Tribunis mil. Præfectis, reliquisque Ministris.

QVem vero in præsidiis, ornamentisque prouinciarum comitatum præsidum reposuimus, hic adiutores, ministros, comitesque omnes eorum amplexus est, quos cum vsus, ratioque prouinciæ, tum dignitas ipsa magistratuum, ac reip. postulauit. fuerunt autem legati, tribuni militum, centuriones, præfecti, decuriones, aliique militarium operum, rationumque adiutores, atque ministri: præterea vero scribæ, accensi, præcones,

lictores, interpretes, tabellarii, aruſpices, cubicularii, medici, & qui quotidianæ vitæ prope ſocii fuerunt, quæ cohors prætoria, & quaſi prætoria dicta eſt. inter quos referendi quoque contubernales ſunt. Qui ſinguli quemadmodum lecti ſint, exponamus; nam cui vſui præſidibus, atque ipſi omnino ruipubl. fuerint, poſt dicemus.

Legatorum nomen multis modis acceperunt, ſed qui in prouinciis verſarentur duobus; primum, qui ſenatus voluntatem ad alios detulerunt; deinde, qui præſidibus operam quacunque ratione navarunt. Quos ambos intellexiſſe Varro mihi videtur, cum in libris de lingua Latina ſcripſit: *Legatis, qui publice lecti, quorum opera, conſilioque vterentur peregre magiſtratus, quive nuntii ſenatus, ac populi eſſent.* & Cicero in interrogatione in Vatinium, cum eos appellauit *nuntios pacis, ac belli, curatores, interpretes, bellici conſilii auctores, muneris prouincialis miniſtros.* ſignificat enim vnum genus legatorum, qui decem, aut quinque à ſenatu, & ex ſenatu ad ordinandam prouinciam, parta ab imperatore victoria, mittebantur, de quibus initio diximus; item alterum, qui præſidibus in omni prouinciali, ac bellico munere adiutores dabantur, vt ad arbitrium ſe illorum accommodarent. de quibus Appianus libro primo Ciuilium: *Legatos Romani appellant, quos prouinciarum rectoribus addunt, vt iis ſubſidio ſint:* & Cæſar libro tertio eorundem: *Aliæ ſunt legati partes, aliæ imperatoris; alter omnia agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.* & libro ſecundo: *Officiun*

um legati fiduciariam operam obtinere. De his igitur legatis illud hoc loco videmur posse præcipere, eos aut a senatu datos, aut permissu senatus à præsidibus esse ascitos, aut certe lege aliqua extra ordinem esse delectos; atque hoc potissimum ex ea quam dixi, in Vatinium interrogatione: *Audire de te cupio, quo tandem S. C. legatus sis. tua lege dicis? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo vnquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? adeo ne tibi sordidum consilium publicum visum est, vt non nuntios pacis, ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilij auctores, non ministros muneris prouincialis senatus more maiorum deligere posset? qui legatos vnquam audiuit sine senatusconsulto? ante te nemo. post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipubl. Clodius.* & ex oratione pro Sextio: *Quos legatos non modo nullo S. C. sed etiam repugnante senatu tute tibi legasti.* & ex Manilianâ, in qua quæritur, impedimentum afferri, ne A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti legaretur, & addidit, *se sperare de eo legando ad senatum consules relaturos.* Nam quod dixi, præsidem pro arbitrio aliquando sibi legasse, id ostendit in libro de prætura, cum inquit, *Verrem, postquam Cilicia Dola bella prouincia est constituta, multis allegationibus illam legationem expugnasse*; & Nepos cum scribit, *Atticum ne cum Q. quidem Cicerone sororis suæ viro in Asiam ire voluisse, cum apud eum legati locum obtinere posset, quia decere se non arbitraretur, cum prætura gerere noluisset, assectam esse prætoris.* Iam vero numerus legatorum, qui minimus, trium, vt opi-

nor, fuit. sic enim scripsit Liuius: *Decernunt frequenter, vt C. Sulpicius prætor tres ex senatu nominet legatos.* Quin etiam Q. Cicero prætor tres tantum in Asiam secum legatos duxit. Habitam tamen esse rationem prætorii gradus, & consularis, & provinciæ, & belli & ipsius denique hominis arbitror à senatu. siquidem Bruto, & Cassio legatorum numerum auctum scribit Cicero, & ipse in Cilicia proconsul secum legatos quattuor habuit, & Cn. Pompeio lege Gabinia quindecim datos, satis constat. Quin etiam obseruatum illud est, vt legatos libenter sibi quisque legaret, qui rei militaris periti essent, atque ipsi prouinciis alias cum imperio præfuissent. itaque consulares consulibus, prætorii prætoribus legatos se poscentibus aliquando adiunxerunt, & frater fratrem, filius patrem sibi legauit: neque id iniuria. intelligebant enim, totum iurisdicendi, reique gerendæ munus in consilio, fide, opera, vsuque legati, legatorumve consistere. Quoniam autem præsides legatis potestatis, atque imperii sui partem communicabant, hinc factum est, vt & ipsi legati lictoribus, ac fascibus vterentur. Quod ostendit Liuius de Pleminio P. Scipionis imperatoris legato scribens: *Sine respectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt.* & Cicero de Verre Dolabellæ proconsulis legato: *In Achaiam sumptu publico & legationis nomine cum imperio, & securibus missus est.*

De tribunis autem militaribus, ceterisque, qui sequuntur, præfectis antequam dicam, illud repetere

tere oportet, exercitum Romanum, cui hi omnes aliqua ex parte præfuerunt, ex legionibus, & auxiliis fuisse confectum: legionem certum numerum peditum, equitumque Romanorum fuisse; auxilia vero certum socialium copiarum, atque his singulis, vt inter se erant diuersi, sic varios etiam duces præpositos. Quoniam autem legiones scribi quotannis quattuor erant solitæ, quæ consulibus ad bella prope quotidiana proficiscentibus traderentur, factum est, vt quemadmodum quattuor legiones primæ ceteris, quæ post ad eas adiunctæ sunt, clariores fuerunt, sic qui his legionibus præfuerunt, omnes aliarum duces honore anteceſſerint. Hi vero tribuni militum quattuor legionibus primis sunt appellati; tribuni quidem, auctore Varrone, quod ab initio terni essent, tum cum legio ex tribus millibus conficiebatur, ex ternis, quæ tum erant, tribubus Ramnium, Lucerum, & Tatiensium sumpti; militares autem, quod militibus, id est, peditibus, imperarent. Siquidem tribuni militum peditibus tantum legionis, non item equitibus, præfuerunt. Itaque vt numerus peditum in legione auctus est, sic etiam tribunorum militarium, ita vt à tribus ad quattuor, atq; ab his ad sex peruenerint. Quin etiam vt numerus eorum, sic etiam lectio procedente tempore immutata est. Primis enim temporibus omnes ab imperatoribus legebantur, in singulas quaternas legiones terni, vt essent duodecim. Post autem anno vrbis trecentesimo nonagesimo primo, institutum, vt pars eorum populi suffragiis, pars

imperatorum arbitrio crearentur, sic enim scribit Liuius: *Cum eo anno primum placuisset, tribunos militum ad legiones suffragio fieri: (nam & antea, sicut nunc, quos Rufulos vocant, imperatores ipsi faciebant.) Torquatus secundum in sex locis tenuit.* sex quippe locos vocans eorum, qui suffragio crearentur, quod sex alteri iis, qui ab imperatoribus fierent, relinquerentur. deinde anno quadringentesimo quadragesimo altero latum est, vt quaterni in singulas legiones legerentur, vt essent sexdecim; & vt, quod intermissum erat, iidem populari suffragio fierent. Vnde ille idem, *Tulerunt*, inquit, *tribuni pl. L. Attilius, C. Marcius, vt tribuni militum seni deni in quattuor legiones à populo crearentur. quæ ante perquam paucis suffragio populi relictis locis dictatorum, & consulum ferme fuerunt beneficia.* Interiectis inde temporibus cum legio ex quinque millibus conscribi iam esset cœpta, vt sua factum ætate scribit Polybius, & postremo, cum ex sex millibus, tribuni militum ad quattuor legiones viginti quattuor, in singulas seni, lecti sunt. Bello autem Persico cum tribuni a populo crearentur, consules propter belli Macedonici magnitudinem ex senatus consulto ad populum, vt refert Liuius, tulerunt, *ne tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed consulum, prætorumque in iis faciendis iudicium, arbitriumque esset.* quod quidem haud diu seruatum, idem indicat, cum sequenti anno scribit, *non permissum vt tribunos militum consules facerent, populum creasse.* Post hæc autem cum Rutilius Rufus legem tulisset de iure tribunorum, qui à consulibus essent facti, accidit,

vt

vt tribuni ab imperatoribus in exercitu lecti, Rufuli à populo in comitiis creati, comitiati dicti sint. quod cum Pediano Liuius, & Festus disertissime prodidere. Quocirca nouissimis etiam reip. temporibus alios tribunos à populo, alios ab imperatoribus creatos videmus. nam & C. Marius, teste Sallustio, & C. Cæsar Suetonio, & M. Cato Plutarcho tribunatum militum à populo & petierunt, & obtinuerunt. & proconsul Cicero tribunatum militum alteri dedit, & pro altero petiit, vt ipse scribit ad Atticum: *Scaptius cum à me tribunatum accepisset, quem ego ex Bruti literis ei detulissem, postea scripsit ad me, se vti nolle eo tribunatu.* & ad Cæsarem: *Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam peto, benevolentiam tuam peto.* Ceterum de tribunis militum viginti quattuor ad primas quattuor legiones creandis hæc prodit lib. VI. Polybius: *Declaratis consulibus tribunos militum creant, quattuordecim quidem ex iis, qui quinque stipendia annua habeant, decem vero ad hos ex iis, qui decem; equites quidem, qui decem, pedites vero, qui sex. Tum vero die delectus tribunos militum natu minores in quattuor partes consules tribuunt; ac qui primi quattuor lecti sunt, primæ legioni præficiunt; tres, qui deinceps, secundæ; quattuor subsequentes tertiæ; tres vltimos quartæ. ex iis autem, qui maiores sunt, duos primos primæ præponunt, tres secundos secundæ, duos subsequentes tertiæ, tres postremos quartæ.* Hi vero tribuni militum legionibus quattuor primis propterea præ ceteris celebrantur, quia maiori, quam ceteri, non quidem potestate, sed, vt puto, dignitate fuerunt.

erunt. Vnde in legibus, in quibus ceteri magistratus nominantur, & hi præcipue nominantur hoc modo: QVI. TR. PL. Q. IIIVIR. CAPITALIS. TR. MIL. L. IIII. PRIMIS. Quod in veteribus quibusdam æneis legum tabulis, & in lege Cornelia de falso scriptum ex Cluentiana cognoui. Reliquorum autem tribunorum, qui prætoriis legionibus attributi sunt, eandem fuisse in legendo rationem, ex verbis Liuianis supra prolatis apparet: *Consules ex S. C. ad populum tulerunt, ne tribuni mil. eo anno suffragiis crearentur, sed consulum, prætorumque in iis faciendis iudicium, arbitriumque esset.* Tribunos autem fasces non prætulisse, ostendit Liuius in seditione militari Scipionis apud Sucronem: *Fugatis ex castris tribunis, ad milites gregarios duos delatum omnium consensu imperium. qui nequaquam tribunicijs contenti ornamentis insignia etiam summi imperii fasces, securesque attrectare ausi.* Appianus etiam in Libyca tribunos militares aureo annulo vsos scribit, cum ceteri ferreo vterentur.

Qui vero centuriones fuerint, ac quo numero, quaque ratione lecti sint, quanquam vt in ceteris, sic in hoc sæpe variatum opinor, illustris in primis ex eodem sexto historiarum Polybii locus demonstrat. quem locum primum proponam, deinde aliorum scriptorum auctoritate firmabo. vt intelligatur si quando ab hac ratione recessum est, id extra ordinem, & nouo exemplo factum fuisse. *Vbi milites*, inquit, *ad constitutam a consulibus diem conuenerunt, tum minimum quenque natu, ac pauperrimum in velites legunt; qui*

vero

vero his proximi sunt, in hastatos; ætate præstantes in principes; grauissimos vero in triarios. diuidunt autem eos in hunc modum, vt triarii sexcenti sint, principes mille ac ducenti, totidemque hastati, reliqui vero velites. quod si plures quattuor millibus sint, eos pro portione distribuunt exceptis triariis, qui eodem semper numero manent, ex singulis autem generibus, præterquam ex natu minimis deligunt duces decem. ac post eos alteros item decem, atque omnes centuriones appellant. qui vero primus electus est, is particeps consilii est. deinde vero vna cum centurionibus singulas ætates præterquam velitum in decem partes diuidunt, atque vnicuique parti ex selectis viris duos duces præficiunt, velites vero pro multitudine aptantes æqualiter in omnes partes distribuunt, duos vero duces in vnoquoque manipulo constituunt. qui si ambo adsint, qui primus lectus est, dextrum cornu manipuli regit; qui posterius, sinistrum. si non adsint, qui relinquitur, omnibus præest. Ex his ergo apparet, velitibus remotis, tres acies fuisse, hastatos, principes, & triarios, ex singulisque denos, atque iterum denos duces esse delectos, qui vnicuique parti (quæ in singulis aciebus essent denæ) præessent, eosque centuriones esse dictos, quorum qui primus electus sit, particeps etiam consilii fuerit. Quod autem ille de hastatis, principibus, & triariis affert, idem etiam est apud Varronem: *Hastati*, inquit, *dicti, qui primum hastis pugnabant, pilani, qui pilis. principes, qui a principio gladiis, post commutata re militari minus illustres sumuntur. Pilani triarii quoque dicti, quod in acie tertio ordine extremis subsidio deponebantur.*

Var-

Varroni autem adiungere possumus Liuium libro XII. in quo est: *Noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes, hastatosque, ac triarios, nec vt pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies, nec vt in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset. sors conglobabat.* Idem hastatos, & principes, quos in prima & secunda acie pugnasse scribit, Antepilanos vocat, quod ante triariorum aciem tertiam, quorum ordo vnus Primus pilus diceretur, præliarentur. Quod autem singulæ acies in denas partes distributæ fuerint, confirmat item Ouidius libro Fastorum tertio; qui de Romulo rege loquens inquit, *Hastatos instituitque decem, Et totidem princeps, totidem pilanus habebat Corpora.* siquidem pro decem corporibus decem siue ordines, siue manipulos intellexit. confirmat Liuius, qui libro XLII, primi, & decimi ordinis hastati, & primi principis; & Cicero, qui in epistolis ad Brutum octaui principis meminit. nam de primo pilo loquuntur omnes. Quod autem singulæ denæ partes, quæ Manipuli sunt appellatæ, binos centuriones habuerint, haudquaquam alienum est ab eo, quod ex Cincii auctoritate prodidit Gellius, *Legionem cohortes decem habuisse, manipulos triginta, centurias sexaginta.* ita vt cohors pars decima fuerit legionis, manipulus tertia cohortis, centuria altera manipuli. Nomina vero partium, quæ Polybius prætermittit, hæc videntur fuisse: Primus, & secundus hastatus, primus & secundus princeps, primus & secundus pilus, atque ita in singulis vs-

que

que ad decimum. Hos autem ordines, ab imperatoribus assignatos, docet Liuius libro XLII, primum cum scribit: *Consul deprecatus est tribunos pleb. ne prohibeant se, quem cuique ordinem assignari e repub. esset, eum assignare;* deinde cum Sp. Ligustinum ita loquentem inducit: *In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, biennium miles gregarius fui aduersus Philippum regem, tertio anno virtutis caussa mihi T. Quinctius decumum hastatum assignauit. Inde miles voluntarius cum M. Porcio cos. in Hispaniam sum profectus. hic me imperator dignum iudicauit, cui primum hastatum prioris centuriæ assignaret, tertio iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui aduersus Ætolos & Antiochum missus est, à M. Acilio mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus, quater post intra paucos annos primum pilum duxi.* & Cæsar libro tertio belli ciuilis: *Omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter priorem principem.* & libro XXVI: *Secundi hastati signum ademptum signifero in hostes infert,* Cum autem ordines ab imperatoribus assignatos legimus, sane per tribunos militares assignatos, intelligere debemus. siquidem eodem in loco apud Liuium inquit Ligustinus: *Ordinem, quo me dignum iudicent tribuni militum, ipsorum potestatis est.* & post Liuius: *Tribuni militares in legione prima primum pilum virtutis caussa ei assignarunt.* Vnde Cicero Pisoni obiecit, quod proconsul Macedoniæ *centuriatus palam vendidisset,*

disset, ordinesque per seruulum assignasset, Atque hæc quidem satis mihi multa ad Polybii sententiam aut enucleandam, aut confirmandam videntur. Addo nunc, vt ordines alii aliis superiores fuerunt, sic ordinum ductores alios aliis fuisse honestiores. Honestissimus autem omnium fuit ordo, atque centurio primi pili, qui & primipilus, & primus quoque centurio dictus est. atque hoc præclara Cæsaris, ac Liuii multis in locis auctoritas comprobat. Cæsar bello Gallico: *Nonnulli centuriones ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum caussa virtutis in superiores erant ordines huius legionis traducti.* & bello ciuili: *Q. Fulginius vulneratur ex primo hastato legionis quartæ decimæ, qui propter eximiam virtutem ex inferioribus ordinibus in eum locum peruenerat.* & alibi: *Scæuam ab octauis ordinibus ad primipilum se traducere pronunciauit.* Ac superiores quidem sunt ordines, primus hastatus, primus princeps, & primus pilus, si reliquos deinceps vsque ad decimum locos respiciamus. at primipilus omnium, etiam primi hastati, & primi principis, erat supremus. quippe quem, vt inquit Dionysius libro nono, sexaginta legionis centuriones sequerentur, ac mandata eius peragerent. Vnde Liuius bello Persico: *Tres & viginti centuriones, qui primos pilos duxerant, petierunt, ne inferiores iis ordines, quam quos, cum militassent, habuissent, attribuerentur.* & postea: *Placuit, tribunum militum primipilo legionis secretum edere imperium, illum & dein singulos pro-*

proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto esset. & bello Samnitico: *Lex militaris lata est, ne quis, vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Idpropter Salonium postulatum est; qui alternis prope annis tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipili appellant.* & Vegetius: *Vetus consuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis promoueretur centurio primipili, qui non solum aquilæ præerat, verum etiam quattuor centurias, hoc est, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur, & commoda.* Quod autem aquilæ præfuisse, ait, idem est, ac toti legioni, sive, vt dixit Polybius, sexaginta centuriis. Vnde Valerius libro primo: *Aquilarum altera vix conuelli a primipilo potuit.* Vt autem primipilus ceteris centurionibus erat honestior, sic primæ legionis primipilus reliquis aliarum legionum primipilis. vt Liuius supra significauit, cum Sp. Liguſtino primum pilum in legione prima virtutis causſa assignatum scripsit. Neque vero lateat nos oportet, centurionum insigne vitim fuisse, eaque minus promptos ad parendum milites castigari consueuisse. declarat hoc Plinius lib. XIV. *Centurionum in manu vitis optimo præmio tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atq; etiam in delictis pœnam ipsam honorat.* Tacitus libro primo: *Centurio Lucillius in seditione interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum: Cedo alteram, indiderant, quia fracta vite in tergo*

militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat. Vnde Iuuenalis etiam de Mario dixit:

Nodosam posthac frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra. &

Silius libro XII:

Miscebat primas acies, Latiæque superbum
Vitis adornabat dextra decus.

Adiicit Polybius, singulos centuriones adiutores sibi singulos asciuisse. Eos illos Græce οὐραγοὺς, id est, extremi agminis ductores, vocat. ego vero eos accensos primum, deinde optiones à Romanis appellatos crediderim. idque auctore Festo, qui scribit: *Optio, qui nunc dicitur, antea appellabatur accensus. is adiutor dabatur centurioni a tribuno militum, vt quem vellet, eligeret, vnde nomen sortitus est.* Atque hoc idem etiam est apud Varronem tum in libris de lingua Latina, tum in iis, quos scripsit de vita populi Rom. teste Nonio: *Referentibus centurionibus adoptati in cohortes subibant, vt plenæ essent legiones, à quo optiones in turmis decurionum, & cohortibus centurionum appellati.* Vegetius autem optiones fuisse, *qui antecedentibus ægritudine impeditis, tanquam adoptati eorum, atque vicarii solerent vniuersa procurare.*

Iam vero vt totius legionis vexillum, nempe aquilam ferebat is, qui aquilifer dicebatur, sic manipulorum cuiusque cohortis signa ii, qui signiferi vocabantur. qui, vt inquit Polybius, ex vnoquoque manipulo ætate, & manu præstantissimi à centurionibus eius manipuli legebantur. vnde illud

illud est apud Ciceronem de diuinatione: *Cum signifer primi hastati signum non posset mouere loco.*

Fuisse præterea alios etiam in legione militaris promotionis gradus, vt accensum, commentariensem, & cornicularium, indicat Asconius, qui in commentario Verrinæ actionis ita scribit: *Accensus nomen est ordinis, & promotionis in militia, vt nunc dicitur princeps, vel commentariensis, aut cornicularius. hæc enim nomina omnia de legionaria militia sumpta sunt.* siquidem accensos duobus modis acceptos tradit, vno pro nomine ordinis, altero pro nomine promotionis; ordinis quidem, pro militibus quibusdam, qui vna cum rorariis post triarios consederunt. quorum meminit Liuius libro IIX. & Varro de lingua Latina, & ante eos Plautus in Friuolaria: *Vbi rorarii estis? en sunt. vbi sunt accensi? ecce.* promotionis vero, pro militibus ministrantibus. de quibus sic idem Varro: *Accensos ministratores Cato esse scribit. potest id ab arbitrio. non inde ad arbitrium eius, cuius minister.* & Vegetius libro primo: *Nullis milites instituti deputabantur obsequiis, nec priuata iisdem negotia mandabantur; siquidem incongruum videretur, imperatori militem, qui veste, & annona publica pascebatur, vtilitatibus vacare priuatis. ad obsequia tamen iudicum, vel tribunorum, nec non etiam principalium deputabantur, milites, qui vocabantur accensi. hoc est, postea additi, quam fuisset legio completa, quos nunc supernumerarios vocant.*

Quem vero vigente rep. commentarienſem appellet, ſatis adhuc expiſcari nequiui. ſub imperatoribus autem commentarius principis celebratur, nimirum libellus, in quo princeps nomina omnium perſcribebat, quibus aliqua erat reip. adminiſtratio tradita, vnde commentarienſes ſcribæ fuerunt, qui commentarium principis conficiebant. in caſtris commentarienſis erit, qui obſequia militum, excubias, commeatusque perſcripſerit. nam talem in exercitu fuiſſe curam, ſcribit eodem in loco Vegetius.

Cornicularius autem qui fuerit, nemo tradidit. ego tribuni militaris miniſtrum fuiſſe, facile duxerim, ex verbis Valerii, capite de pudicitia: *M. Lætorio tribuno militum Cominius tribunus pleb. diem ad populum dixit, quod cornicularium ſuum ſtupri cauſſa appellaſſet* & Frontini libro III. *Tanquam tribuni cornicularius vigilias excitauit.* Quaſi vero cornicularius vigilias tribuni loco circumierit, atque eius imperia corniculo ediderit. vnde Cornicularii ipſi merere corniculo dicti ſunt à Suetonio in libro de claris Grammaticis: *Orbilius primo apparituram fecit magiſtratibus, deinde in Macedonia cornículo, mox equo meruit.* & de viris illuſtribus: *M. Scaurus primo in Hiſpaniæ corniculo meruit, ſub Oreſte in Sardinia ſtipendia fecit.*

Ac pedeſtribus quidem copiis hi præfuerunt. equitibus autem, qui ſingulis legionibus modo duceni, modo treceni, (vt in libris de iure ciuium Roman. oſtendimus, affuerunt, præpoſiti ſunt

ii,

ii, qui præfecti equitum, ac decuriones vocati sunt. quorum illi tribunis militum, hi centurionibus responderunt. cum præfecti alas equitum ducerent, decuriones vero turmarum decurias. De quibus legendis in hunc modum Polybius: *Equitatus partes decem dictæ sunt alæ. ex vnaquaq. autem consules tres præfectos selegerunt. iique sibi tres* ὐφάγους, (id est, vt ego interpretor, tres optiones) *asciuerunt. qui vero primus alæ præfectus lectus erat, is alam ducebat. duo vero decuriones dicebantur. absente vero primo rursus secundus præfecti alæ vices sustinebat.* Hinc Cicero, cum scribit ad Atticum: *Appius turmas aliquot huic dederat, & præfectum habuerat,* significat decuriatum ac præfecturam ei assignasse. præfectorum autem alarum ita frequens est mentio, vt testimonio non videantur egere. Frontinus; *Corbulo in Armenia Rufo præfecto equitum, quia parum instructam armis alam habebat, vestimenta per lictorem scidit.*

De decurionibus autem, & eorum optionibus sic Varro: *Turma terna est, quod terdeni equites ex tribus tribubus Tatiensium, Ramnium, & Lucerum fiebant. Itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti, qui ab eo in singulis turmis etiam nunc sunt terni. quos hi primo administros ipsi sibi adoptabant, optiones vocari cœpti. quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt.* & Festus: *Optio in re militari appellatur is, quem decurio, aut centurio optat sibi rerum privatarum ministrum, quo facilius obeat officia publica*

blica. Ergo cum pedites centuriarentur, equites autem decuriarentur, iure dixit Liuius: *Vbi ad decuriatum, aut centuriatum conueniſſent, inter ſe equites decuriati, centuriati pedites coniurabant.* Ac de peditatus quidem, & equitatus Romani ductoribus hactenus.

Erant præterea auxilia, id eſt, copiæ ſociorum, tum pedeſtres, tum equeſtres. quibus item duces ab imperatoribus Romanis præpoſiti, iique præfecti ſocium dicti ſunt. De quibus ad hunc modum Polybius: *Vbi ſocii conuenerant, eos diſtribuebant ii, qui à conſulibus conſtituti, præfecti vocabantur, numero duodecim. qui primum ex omni numero ſociorum, qui venerant conſulibus, equites, & pedites maxime idoneos ſeligebant eos, qui vocantur extraordinarii, numerus autem ſociorum plerumque Romanorum numero æqualis, equitum vero duplex fuit. extraordinarios aſciſcebant tertiam equitum partem, peditum vero quintam.* Horum vero meminit etiam Liuius, vt libro XXXV: *Nuncius venit, non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum.* & libro XLI: *C. Oppius præfectus ſocium hoſtes inſſit inuadere.*

Erant præterea præfecturæ in exercitu aliæ multæ; ſiquidem præfecti caſtrorum, præfecti euocatorum, præfecti fabrum memoria celebratur. Atque has quidem omnes ab imperatore delatas, exiſtimarim. Declarauit Nepos cum ſcripſit: *Atticus multorum conſulum prætorumque præfecturas delatas ſic accepit, vt neminem in prouinciam ſit*

am sit sequutus, honore fuerit contentus. & Cicero ad Cæsarem: *Trebatio neque tribunatum, neque præfecturam, neque vllius beneficii certum nomen peto* & ad Atticum: *Ego quas per te Brute promiseram præfecturas, Scaptio, & Gauio detuli.* Ex quo fonte insigne illud dictum Africani, teste in Vertem eodem manauit, *à quo cum quidam vetus assectator ex numero amicorum non impetraret, vt se præfectum in Africam duceret, & id moleste ferret, noli, inquit, Africanus, mirari si hoc à me non impetras, ego iampridem ab eo, cui meam existimationem fore tutam arbitror, peto, vt mecum proficiscatur, & adhuc impetrare non possum.* scite ille quidem. *Etenim;* vt ibi idem addit, *multo magis est petendum ab hominibus, si salui esse volumus vt eant nobiscum in prouinciam, quam hoc illis in beneficii loco deferendum.*

Ex ministris autem humilioribus fuere scribæ, accensi, præcones, & reliqui. qui quid sint, ipsi ferme nomine suo declarant; scribæ, qui tabulas publicarum rationum confecerunt; accensi, qui præsidi in tribunali ius dicenti apparuerunt; ita vt accensi & in castris, & in iure magistratibus operam quocunque modo nauarint. quare inter reliquos præsidum apparitores accensi etiam numerantur. vt in Verrem: *Comites illi tui delecti manus erant tuæ, præfecti, scribæ, medici, accensi, aruspices, præcones, manus erant tuæ. quo quisque maxime te cognatione affinitate, necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur.* Atque hic item accensus à prætore videtur fuisse ascitus,

ex verbis, quæ sunt in epistola ad fratrem: *Quos autem ex domesticis conuictoribus, aut ex necessariis apparitoribus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte prætoris appellari solent, horum non modo facta, sed etiam dicta omnia præstanda sunt nobis. accensus sit eo numero, quo eum maiores nostri esse voluerunt, qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris, ac muneris, non temere nisi libertis suis deferebant, sit lictor non suæ, sed tuæ lenitatis apparitor, maioraque præferant fasces illi, ac secures dignitatis insignia, quam potestatis.*

Prætoria vero cohors comitatus intimus fuit prætoris meliorum militum, qui ab eo non discedebant, à P. Africano quondam institutus. *hic enim primus*, vt scribit Festus, *fortissimum quemque delegit, qui ab se in bello non discederet, & cetero munere militiæ vacarent, & sexquiplex stipendium acciperent.* cuius sententiæ etiam illa in Verrem loca accommodata maxime sunt; *Cohors tota illa tua, tua manus sine controuersia fuit.* item: *Dedi stipendio cohorti prætoriæ.* & ad Atticum: *Ingemuit nostra cohors, omne illud putans distribui sibi oportere.* Ex quibus intelligitur, quod etiam notat Asconius, cohortem prætoriam comites fuisse prætoris, quibus stipendium vberius à prætore per quæstorem annuum erogatum sit. ceteri vero, quos modo dixi; quasi ex cohorte prætoris appellabantur.

Contubernales autem adolescentes fuerunt, qui rei militaris percipiendæ, & prouinciæ cognoscendæ gratia magistratus in prouinciam sequuti sunt, & propterea familiariter cum iis vixerunt, neque

neque ab eorum lateribus discesserunt. vt Cicero ostendit in Cœliana: *Cum paulum iam accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompeio proconsuli contubernalis. in qua prouincia cum res erant, & possessiones paternæ, tum etiam vsus quidam prouincialis non sine caussa à maioribus huic ætati tributus.* & in Planciana: *His adolescentulis cum A. Torquato profectus in Africam sic ab illo sanctissimo viro dilectus est, vt & contubernii necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulauit.* Neque vero præsides solum, sed etiam quæstores, & tribuni militum contubernales, vt post apparebit, habuerunt. quin etiam patri filium fuisse contubernalem, admonet nos in Stratagematis Frontinus. *Q. Metellus consul*, inquit, *quamuis nulla lege impediretur, quin filium contubernalem perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere. P. Rutilius consul, cum secundum leges in contubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit.* Cæsar autem in dictatura, teste Suetonio, sanxit, *ne quis senatoris filius, nisi contubernalis, aut comes magistratus, peregre proficisceretur.*

Finem huic disputationi faciam, si hoc addidero, ex toto prouinciali comitatu, libera rep. fœminas in primis remotas videri, ex verbis, quæ sunt apud Tacitum libro tertio: *Imperante Tiberio Seuerus Cæcina censuit, ne quem magistratum, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur. haud enim frustra placitum olim, ne fœminæ in socios, aut gentes externas traherentur. inesse mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur.* Ex his e-

nim apparet, Augusto demum imperante, vxores duci in prouinciam cœptas.

Cap. III.

De Quæstoribus Prouinciarum, & eorum Ministris.

HActenus de præsidibus, & eorum comitibus dictum sit, nunc de quæstore, qui alter fuit prouinciæ magistratus, dicamus. Neque enim quæstor eo iure in prouincia versatus est, quo legatus. ille enim potestatem à prætore, hic à populo accepit; ille eam, quæ fuit prætoria, hic longe à prætoria separatam nactus est; ille apud prætorem assectæ, hic filii locum obtinuit. In singulas enim prouincias singuli quæstores mittebantur, præterquam in Siciliam. quæ, cum duplex fuisset prouincia, vetus, & noua, duos etiam habuit quæstores, vt dixi; vnum, qui Lilybæi curabat, alterum, qui Syracusis. Legebantur autem eo modo, quo præsides. nam cum legitimus in annum quæstorum numerus populi suffragiis esset creatus, iubebat senatus, vt prouincias in sortem coniicerent. prouinciæ vero duæ erant vrbanæ eorum, qui ærario populi Rom. præessent, reliquæ fere prouinciales, eorum, qui cum consulibus, aut cum prætoribus in prouincias irent. Quod Cicero declarat scribens ad fratrem: *Referebatur de prouinciis quæstorum, & ornandis prætoribus.* & in Verrem: *Quæstor ex S.C. prouinciam sortitus es. obtigit tibi consularis.* iterum ad fratrem: *Quæstorem habes non tuo iudicio delectum sed eum, quem sors*

sors adiit. Quemadmodum autem præsides non semper prouincias ex S. C. & sorte, sed aliquando lege obtinuerunt, si eas non semper quæstores ex S. C. sortiti sunt, sed aut S. C. aut lege aliqua extra ordinem nominatim adepti sunt. Atque hoc docuit Liuius libro xxx, cum Scipionem Læliii quæstoris extra sortem ex S. C. vsum opera in Africa, scripsit; significauit in orationibus in Antonium Cicero, cum dixit: *Quæstor es factus, deinde continuo sine S. C. sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi*; & in epistolis ad Atticum: *Pompeius Q. Cassium quæstorem sine sorte delegit, Cæsar Antonium ego Cœlium sorte datum offenderem?* Vt autem quæstor à populo declaratus prouinciam aut à senatu, aut à populo accepit, sic proquæstor eiusmodi procurationem neque senatui, neque populo, sed vni præsidi, à quo ascitus est, debuit. Qui enim mortuo quæstore præsidi ipsi quæstoris loco esse cœpit, is proquæstor appellatus est, vt Verres Dolabellæ Ciliciæ proconsuli. de quo Cicero: *C. Malleolo, quæstore Dolabellæ, occiso Verres à Dolabella statim proquæstore iussus est esse.* Inuenio etiam in prouincia Gallia citeriore Cn. Carbonem consulem non solum quæstorem, sed etiam proquæstorem habuisse; idque in libro de iurisdictione. in quo scriptum est, Verrem Carbonis quæstorem *rettulisse, se pecuniam dedisse stipendio, frumento, legatis, proquæstori, cohorti prætoriæ.* atque eam quoque lectionem probatus in primis interpres agnoscit Asconius, cum *legatis, & proquæstori alimenta de publico data*, inquit, ex quo appa-

ret,

ret, proquæstorium gradum, maxime præsente quæstore, multo, quam quæstorius fuerit, fuisse inferiorem, cum proquæstor à quæstore ipso alimenta acceperit.

Iam vero separatam fuisse quæstoris, ac præsidis potestatem, tum cognoscetur, cum præsidem priuatas, ac publicas controuersias, quæ aut à iure ciuili, aut à legibus proficiscerentur, diiudicasse, quæstorem vero propria administratione pecuniam, prædamque publicam curasse, ac tabulas publicas confeciſse, probabimus.

Nam filii, quam dixi, necessitudinem quæstori cum suo præside interceſſisse, multis in locis testatus est Cicero. quorum tres non grauabor afferre. In diuinatione in Cæcilium: *Sic à maioribus nostris accepimus, prætorem quæstori suo parentis loco esse oportere. nullam neque iustiorem, neque grauiorem causſam necessitudinis posse reperiri, quam coniunctionem sortis, quam prouinciæ, quam officii, quam publici muneris societatem. quamobrem si iure eum possis accusare; tamen, cum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses.* & de iurisdictione: *Tu, cum quæstor ad exercitum missus sis, custos non solum pecuniæ. sed etiam consulis, particeps omnium rerum, consiliorumque fueris, habitus sis in liberum loco, sicut mos maiorum ferebat, repente relinquas.* in epistolis: *Cum ad te tuus qnæstor M. Varro proficiscereturr, commendatione egere non putabam. satis enim commendatum eum tibi arbitrabar ab ipso more maiorum, qui hanc quæsturæ coniunctionem liberorum necessitudini proximam voluit esse.*

Cum

Cum ergo talis quæstor esset, propterea & scribis erat, & lictoribus insignitus, scribis ad conficiendas tabulas publicas, lictoribus ad maiestatem magistratus tuendam. De vtrisque auctor est Cicero in orationibus in Verrem: *Nuper Hortensi quæstor fuisti. quid tui scribæ fecerint, tu potes dicere. ego de meis hoc dico. cum in eadem ista Sicilia pro frumento ciuitatibus pecuniam soluerem, mecum duos scribas haberem, non modo istas duas quinquagesimas, sed omnino nummum nullum cuiquam esse deductum.* item: *Quæstores vtriusque prouinciæ, qui isto prætore fuerant, cum fascibus mihi præsto fuerunt.* & in Planciana: *Plancius quæstor, simul ac Dyrrhacchium me tetigisse audiuit, statim ad me lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata profectus est, ac Thessalonicam me, in Quæstoriumque perduxit.* Atque hæc quidem de præsidibus, & quæstoribus, eorumque ministris, tum qui ipsi essent, tum quemadmodum legerentur, dicta sint. Nunc reliquum est, vt eos, posteaquam instruximus, aliquando in prouinciam deducamus, ac, quonam modo se ibi gesserint, exponamus.

Cap. IV.

De Profectione Præsidum, & Quæstorum in Prouinciam.

VBi ergo prouinciam senatusconsulto, atque in ea imperium lege præsides obtinuerant, tum vero aut sponte sua, aut senatusconsulto paludati exibant. Verum ante, quam id facerent, in Capitolium venientes ibi solemnia pro rep. vota nuncupa-

cupabant, atque inde paludamento, lictoribus, insignibusque imperii ceteris assumptis, recta ad portam vrbis ibant, ad quam veteri instituto salutati, inde aut continuo amicis officii caussa aliquanto viæ spatio prosequentibus, ac bene ominantibus, in prouinciam iter ingrediebantur, aut si quid negotii in vrbe haberent, ad vrbem per aliquot dies, aut menses manebant, quod cum imperio in vrbe esse non possent. Ac senatusconsulti quidem, quo ire iubebantur, admonet nos Cœlius: *Consules, quia verentur, ne S. C. illud fiat, vt paludati exeant, omnino senatum haberi nolunt.* De solemni vero votorum nuncupatione, & illustri eorum ex vrbe egressione docet Liuius, maxime bello Persico: *Per eos dies P. Licinius consul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe est profectus. Semper ea quidem res magna cum dignitate, ac maiestate geritur. præcipue conuertit oculos, animosque, cum ad magnum, nobilemque aut virtute; aut fortuna hostem euntem consulem prosequuntur. Contrahit enim non officij modo cura, sed etiam studium spectaculi, vt videant, ducem suum, cuius imperio, consilioque summam reipubl. tuendam permiserunt* & alibi in eodem. *Consul proficiscens, prætorve paludatis lictoribus in prouinciam, & ad bellum vota in Capitolio nuncupat.* & libro XLI: *Cum is more maiorum secundum vota in Capitolio nuncupata lictoribus paludatis profectus ab vrbe esset.* Cicero de Verre prætore Siciliæ: *Cum paludatus exisset, votaque pro imperio suo, communique populi Rom. nuncupasset, noctu stupri caussa lectica in vrbem introferri solitus est ad mulierem*

mulierem, contra fas, contra auspicia, contra omnes diuinas, atque humanas religiones. & in Pisonem: *Cum proficiscebamini paludati in prouincias, consules vos quisquam putauit? itaque credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando, atque celebrando, at omnibus saltem bonis, vt consules, non tristissimis, vt hostes, prosequebantur.* & aliquanto vberius etiam Cæsar: *In reliquas prouincias prætores mittuntur, neque expectant, quod superioribus annis non acciderat, vt de eorum imperio ad populum referatur, paludatique votis nuncupatis exeunt. consules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex vrbe proficiscuntur, lictoresque habent in vrbe ex Capitolio priuatim, contra omnia vetustatis exempla.* Itaque paludamentum Cæsar vestem imperatoriam, Plutarchus prætoriam. Dio militarem vocauit, cum de Pompeio Pharsalico prælio excedenti loquuti sunt. Ac purpureum quidem ipsum fuisse, etiam Plutarchus ostendit, cum scripsit: *Fertur eo die Crassus, non purpurea, vt prætorum Romanorum mos, est sed pulla veste ad milites processisse.* & Silius, cum de Scipione dixit: *At contra ardenti radiabat Scipio cocco.* Vnde merito Plinius quoque libro xxvii. *coccum imperatoris paludamentis dicatum fuisse* prodit. Varro libro vi, de ling. lat. *Paludamenta sunt insignia, & ornamenta militaria. ideo ad bellum cum exit imperator, ac lictores mutant vestem, & signa incinuerunt, paludatus dicitur proficisci, quæ propterea quod conspiciuntur, qui ea habent, ac sunt palam, paludamenta dicta.* Paludamentum autem, quo consules, ac prætores in prouinciam exeuntes amict

fuere

fuere, *pallium*, teste Isidoro, *fuit imperatorium, cocco, purpura, & auro distinctum. dictum, quod eo indutus palam faceret imperator, se ad bellum exire.* Hinc prætextam, aut togam paludamento mutare; fuit ex magistratu, aut ex priuato ad bellum, & in prouinciam ire, quorum illud vsurpauit Plinius in Panegyrico; *Gestus est consularus non in hoc vrbis otio, sed iuxta barbaras gentes, vt illi solebant, quibus erat moris, paludamento mutare prætextam;* hoc vero Sallustius, teste Isidoro: *Togam paludamento mutauit.* Quod autem dixi, præsides ad portam salutatos, id apud Festum his verbis scriptum reperi: *Prætor ad portam nunc salutatur is, qui in prouinciam propretore, aut proconsule exit. cuius rei morem ait fuisse Cincius in libro de consulum potestate talem. Albanos rerum potitos vsque ad Tullum regem. Alba deinde diruta vsque ad P. Decium Murem consulem populos Latinos ad caput Ferentinæ, quod est sub monte Albano, consulere solitos, & imperium communi consilio administrare. itaque quo anno Romanos imperatores ad exercitum mittere oportet, iussu nominis Latini, complures nostros in Capitolio à sole oriente auspicio operam dare solitos. Vbi aues addixissent, militem illum, qui à communi Latio missus esset, illum, quem aues addixerant, prætorem salutare solitum, qui eam prouinciam obtineret prætoris nomine.* Eundem autem præsidem ap portam, atque ad vrbem per plures, si placuisset, dies esse potuisse, testatur Asconius, cum scribit: *Ad vrbem dici solet, de iis, qui cum potestate prouinciali nondum in prouinciam pro-*

profecti essent. & alibi: *Horum magna pars per tabulas laudauerunt, quia aberant. inter quos Pompeius quoque: nam, quod erat proconsule, extra vrbem morabatur.* Significat autem tempus, cum Pompeius Hispanias ex consulatu secundo adeptus per legatos administrabat, atque ipse ad vrbem manebat. qua de re in hunc modum Dio: *Pompeius, populo extra pomerium euocato, (neq; enim proconsulare iam habens imperium poterat vrbem ingredi) multa pro Gabinio locutus est.* vnde Cicero in Sextiana: *Erat Cæsar ad portas, erat cum imperio:* & de Verre prætore Siciliæ; *Verres simul atque ei sorte prouincia Sicilia euenit, statim Romæ, & ad vrbem, antequam proficisceretur.* Neque vero illud hoc loco prætereundum videtur, vt senatus consulto exire consules iussi sunt, sic, ne irent, tribunorum pl. edicto, aut dirarum obnunciatione prohiberi potuisse. Itaque M. Crassus, cum P. Atteio primum edicenti, deinde obnuncianti non paruisset, ipse post, ac filius cum Parthis dimicans iustas dedisse pœnas existimatus est.

Verum vbi iter in prouinciam iam præses erat ingressus, moris fuit, vt præsidem, cui succedebat, de aduentu suo faceret certiorem; scilicet, vt cum eo congrediens de statu cognoscere prouinciæ posset. atque hoc lege potissimum Cornelia a Sylla dictatore relatum existimo, cum verba Ciceronis, Appium, cui in prouincia succedebat, de itinere suo admonentis intueor. Vnde illa ex itinere: *Vt habere rationem possis quo loco me salua lege Cornelia conuenias, in prouinciam veni pridie Kal. Sext.* Quod eleganter non ad suorum magis,

quam ad vetustorum temporum rationem descripsit Vlpianus titulo de officio proconsulis. *Antequam proconsul*, inquit, *fines prouinciæ decretæ sibi ingressus sit, edictum debet de aduentu suo mittere, continens commendationem aliquam sui, si qua ei familiaritas sit cum prouincialibus, vel coniunctio, & maxime excusans, ne publice, vel priuatim occurrat ei. esse enim congruens, vt vnusquisque in sua patria exciperet. Recte autem, & ordine faciet, si edictum decessori suo miserit. significetque, quo die sit ingressurus, plerunque enim incerta hæc, & inopinata turbant prouinciales, & actus impediunt.* Quo vero die in prouinciam accedebat, eodem prouincialis muneris, imperiique initium capiebat. Vnde Cicero tam sæpe diem pridie K. Sextil. vsurpat, quo die in prouinciam veniſſet, & sibi ex S.C. decedendū esset. Quod autem dixi de præside, idē etiam in quæstore seruatū esse apparet. Quoniam autem nō semper quæstor cū suo præside in prouinciam profectus est, verū sæpe, aut multo ante, aut multo post eum in prouinciam venit, fieri potuit, non vt idem semper quæstorii muneris ineundi dies fuerit, ac prætorii, quod vbi euenit, simul illud etiā contingere potuit, vt duos quæstores præses vnus eodem anno deinceps habuerit, vt Cicero Rufum, & Cœlium, & duos præsides quæstor vnus, vt qui in Sicilia Verre, ac Metello prætoribus quæstores fuerunt. Quod declarauit Cicero, cum de Metello post Verrem Siliam obtinente loquitur: *Quæstores vtriusque prouinciæ, qui Verre prætore fuerant, cum fascibus mihi præsto fuerunt.* CAP.

Cap. V.

De Potestate Præsidum, & in primis de Iurisdictione.

POstquam ergo prouinciam præsides suam attigerant, tum demum prouinciale officium, cuius causa venerit, aggrediebantur. officium autem eorum in duas partes fuit, vt diximus, distributum, potestatem, & imperium. Potestas fuit facultas cognoscendi, imperium exercitui imperandi, bellumque gerendi. quorum alterum pacis, alterum belli temporibus congruit. Hæc autem duo munera longe inter se, vt fine, sic tractatione diuersa ita coluerunt, vt æstatem fere rei militari, hiemem prætoriæ cognitioni, quæ in iurisdictione potissimum est versata, dicarent. Atque hoc cum aperte in Institutionibus docuit non contemnendus auctor Theophilus, tum significavit etiam non obscure Hirtius, cum scripsit, *Cæsarem proconsulem, legatis hybernis præpositis, ipsum in citeriorem Galliam ad conuentus agendos contendisse, & Longinum Hispaniæ vlterioris pro prætore relictum legionibus in hiberna dispositis ad ius dicendum se Cortubam contulisse.* Quo factum est, vt Cicero Ciliciam proconsule administrans, & in eodem item instituto permanens, sic ad Atticum scripserit; *Erat mihi in animo recta proficisci ad exercitum, æstinos menses reliquos rei militari dare, hibernos iurisdictioni.* & ad Cœlium: *Mihi erat in animo, quoniam iurisdictionem confeceram, proficisci in Ciliciam No-*

nis Maii; & cum primum æstiua attigissem, militaremque rem collocassem, decedere.

Quoniam autem horum officiorum neutrum tueri, nisi variis itineribus per prouinciam faciendis, non potuerunt, (siquidem neque ius omnibus reddere, neque rem frumentariam tractare, neque rei militari seruire, nisi prouinciam obeundo licuit,) primum de itineribus præsidum prouincialibus, deinde de potestate, postremo de imperio disputabimus. Primis ergo temporibus iter facere præsides Roman. ita per prouinciam consuerunt, vt nihil sociis aduentus sui causſa imperarent. neque vllis aut oneri, aut sumptui essent; verum in omnibus rebus modeste, atque abstinenter se gererent; quippe qui hospites etiam priuatim haberent, ad quos plerunque diuerterent. post autem glisscente libidine sociis vlque adeo incommodi esse cœperunt, vt multorum aduentus parum ab hostili impressione differret. quocirca multis legibus eorum constringenda libido fuit. quæ quid cuique prætori à sociis, & prouincialibus dandum, quidve à prætore impetrandum esset, præscriberent, vt tectum, lecti, ligna, sal, fœnum, & cetera eiusmodi, quæ repente aduenientе prætore commode parari ab ipsius comitatu non poterant. Huius autem rei primam memoriam inuenio apud Liuiũ, anno vrbis quingentesimo quinquagesimo sexto, Cornelio, Minucioque consulibus, *Sardiniam*, inquit, *M. Porcius Cato obtinebat. fugati ex insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorum socii facere soliti erant, circum-*

circumcisi, aut sublati; alteram vero anno quingentesimo octogesimo, Postumio, Popillioque consulibus, *Postumius*, inquit, *iratus Prænestinis priusquam ab Roma proficisceretur, litteras Prænestem misit, vt sibi magistratus obuiam exiret, locum publice pararet, vbi diuerteretur, iumentaque, cum exiret inde, præsto essent. Ante hunc consulem nemo vnquam sociis in vlla re oneri, aut sumptui fuit. ideo magistratus mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis, priuata hospitia habebant. apud quos ipsis diuerti mos esset. Legati, qui repente aliquo mitterentur, singula iumenta per oppida, iter qua faciundum erat, impenabant. aliam impensam socij in magistratus Romanos non faciebant. Iniuria consulis, & silentium nimis aut modestum, aut timidum Prænestinorum ius, velut probato exemplo, magistratibus fecit, grauiorum indies talis generis imperiorum.* Vt autem postea huic malo in dies ingraueſcenti remedium aliquod afferretur, leges inde multæ de repetundis sunt pro sociis aduersus prouinciarum præsides latæ. quarum primam tulit L. Calpurnius Piso in tribunatu, anno DCIIII, vt scribit in Bruto Cicero. Inde sequutæ aliæ, Iunia, Seruilia, Acilia, Cornelia & vltima Iulia, quæ singulæ vel pœnam grauiorem, vel caput aliquod superioribus adiecerunt. Lex autem Iulia, quam Cæsar in primo consulatu tulit, præter cetera, quid dari, quid accipi oporteret, præcepit. Quam quidem se Cicero seruasse in proconsulatu Ciliciæ, cum Attico gloriatus est: *Sed tu aliquid*, inquit, *de me scire fortasse mauis*;

hæc sunt. Adhuc sumptus nec in me aut publice, aut priuatim, nec in quenquam comitum. nihil accipitur lege Iulia. nihil ab hospite. persuasum est omnibus meis, seruiendum esse famæ meæ. item: *Leuantur miseræ ciuitates, quod nullus sumptus fit in nos, neque in legatos, neque in quæstorem, neque in quenquam. Scito non modo nos fœnum, aut quod lege Iulia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem, nec præter quattuor lectos, & tectum quenquam accipere quidquam, multis locis ne tectum quidem; & in tabernaculo manere plerunque,* & alibi: *Caue putes, quidquam homines magis vnquam esse miratos, quam nullum teruncium, me obtinente prouinciam, sumptus esse factum nec in remp. nec in quenquam meorum.* Quin etiam alio loco se Laodiceæ Andronen Artemonis filium hospitem habuisse scribit, rogatque P. Seruilium Asiæ proconsulem, vt & ipse eum dignum hospitio suo iudicet. Nam quid dicam, vt prætoribus, si quo nauigandum esset, publice etiam nauigia data sint? ostendunt illa in Verrem: *Quid tibi naui opus fuit? qui, si quo publice proficiscereris, & præsidij, & vecturæ caussa sumptu publico nauigia præberentur? priuatim autem nec proficisci quoquam potes, nec accersere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet.* significat autem id, quod alio loco posuit, *prætori in prouincia nihil emere, nisi mancipium in demortui locum, licuisse.* Vnde merito laudauit idem fratrem [illegible]um Quintum, quod in Asia commodum se [illegible]s prætor præberet. *Quid tam eximium esse potest, in[illegible]quit, quam non itineribus tuis perterreri homines,*

nes, non sumptu exhauriri, non aduentu commoueri, esse, quocunque veneris, & publice, & priuatim maximam lætitiam, cum vrbs custodem non tyrannum, domus hospitem, non expilatorem recepisse videatur? Atque etiam propterea instituti ministri quidam erant, qui, quæ lege continebantur, præberent, Græco vocabulo Parochi nominati, quorum meminit Horatius;

Proxima Campano ponti quæ villula tectum
Præbuit, & parochi quæ debent, ligna salemque.

Itinerum ratione perspecta, sequitur, vt de potestate agamus, quæ cognitionem, & curationem amplexa est. Prætoria vero cognitio vna domestica fuit, altera popularis; domestica intra prætorium, & in cubiculo querelis prouincialium audiendis, ministrante atque admittente cubiculario, est consumpta; popularis in basilica, atque in tribunali, scribis, accensis, præconibus, & lictoribus apparentibus. Vtriusque vero meminit Cicero, scribens ad fratrem: *Constare inter omnes video facillimos esse aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam, ac solitudinem non modo illo populari accessu, ac tribunali, sed ne domo quidem tua, ac cubiculo esse exclusam.* & de se ad Atticum: *Aditus ad me minime prouinciales. nihil per cubicularium, ante lucem inambulabam domi, vt olim candidatus.* Atque hoc idem sine dubio voluit Hirtius, cum de Longino proprætore Hispaniæ scripsit: *Nullum genus quæstus prætermittebatur, quo domus, & tribunal imperatoris vacaret.* Vtranque autem potestatem non ante, quam prouinciam suam attigissent, neque al-

ibi, quam in prouincia sua, exercere poterant. Vnde illud est Vlpiani titulo de off. proconsulis: *Proconsul vbique quidem proconsularia insignia habet statim, atque vrbem egressus est, potestatem autem non exercet, nisi in ea prouincia sola, quæ ei decreta est.*

Vt autem hanc potestatem exercere commode possent, institutum erat, vt præses, postea quam in prouinciam venerat, in aliquam ciuitatem, aut in plures ex iis, in quibus conuentus agi solebat, conuentum, siue forum in certam diem edicto indiceret, eoque prouinciales homines euocaret. atque ita aut vno in oppido plures conuentus, aut in singulis singulos agebat, atque omnes percurrebat. Indictos autem ante fuisse à prætore conventus, indicat Liuius, cum bello Macedonico de Sicilia ita quendam loquentem inducit: *Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam, aut Lilybeum indicitur concilium a prætore Romano, conuentus agitur. eo imperio euocati conueniunt.* quo eodem respexit quoque Virgilius hoc versu: *Indicitque forum, & patribus dat iura vocatis.* Iam vero in vno oppido plures, aut in singulis singulos actos, docet Cicero; qui cum per annum in Cilicia fuisset, primum se in singulis fere conuentibus ius dixisse, deinde Laodiceæ quinque conuentus egisse, scripsit. Nam in prouinciam accedens ita scribit: *Laodiceam pridie Kal. Sext. venimus. ibi morati triduum perillustres fuimus. dein Apameæ quinque dies, Synnadis triduum, Philomeli quinque dies, Ionij decem fecimus. nihil ea iurisdictione æquabilius.* Post autem cum foro Tarsi in Cilicia peracto, in Asi-

am

siam ad secundos conuentus agendos rediret, ita scribit: *Ego æstiuis confectis Q. fratrem hybernis, & Ciliciæ præfecti, ipse in Asiam profectus sum Tarso Nonis Ianuarij maxima admiratione Ciliciæ ciuitatum, maximeque Tarsensium. postquam vero Taurum transgressus sum, mirifica expectatio nostrarum Asiæ diœceseum, quæ sex mensibus imperij mei nullas meas acceperant litteras. idibus Februar. forum instituera, agere Laodiceæ Cibyraticum, & Apamense; ex idibus Martiis ibidem Synnadense, Pamphylium, Isauricum.* Ex his enim apparet, ipsum primo Laodiceæ, Apameæ, Synnadis, Philomeli, & Iconii, sigillatim conuentus egisse, (vnde questus est etiam cum Appio decessore suo, iisdem diebus Appium conuentum Tarsi egisse, quibus ipse suum Apameæ, Synnadis, & Philomeli, peregerit.) post autem harum quinque diœceseum conuentum in vno oppido egisse Laodiceæ. Quod confirmauit magis, cum scripsit alibi ad Atticum, *forum se egisse ex Idibus Februariis Laodiceæ ad Kal. Maij omnium diœceseum præter Ciliciæ.* Frequentius tamen singulos conuentus à prætore perlustratos fuisse existimo, atque id quoque fuisse ad prouinciæ rationes accommodatius. Hoc autem ex Hirtio colligo, qui ita scriptum reliquit: *Cæsar in Gallia citeriore ius dixit, ac paucos ibi dies moratus, cum celeriter omnes conuentus percurrisset, publicas controuersias cognouisset, in Belgium se recepit*: & ex Sulpicio Achaiæ prætore, qui de se ad Ciceronem ita: *Cum Athenis in Bœotiam irem, vt reliquam iurisdictionem absoluerem.* & ex ipso Cicerone in Verrem: *Nullum oppidum*

pidum in Sicilia fuit ex iis oppidis, in quibus prætores consistere, & conuentum agere solent, quo in oppido non Verri delecta ad libidinem mulier esset. Vnde idem scripsit ad Thermum Asiæ prætorem: *Peto a te, vt si quid habebit Genucilius cum aliquo Hellespontio controuersiæ, in illam διοίκησιν reijcias.*

Cum autem conuentibus indictis, & conuocatis, alia domi, alia in foro cognoscerent; quæ quidem domi transigebantur, ea fere per diplomata annulo obsignata perficiebantur. Vnde dixit Cicero in Pisonem: *Mitto diplomata tota in prouincia passim data.* & Plinius prætor Bithyniæ ad Traianum: *Vsque in hoc tempus domine nemini diplomata commodaui.* Ex quo diuinitus illa Q. fratri de annulo sunt præcepta: *Sit annulus tuus non vt vas aliquod, sed tanquam ipse tu, non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ.* Quæ vero in foro cognita sunt, ea totam iurisdictionem complexa sunt. Iurisdictio autem nihil aliud fuit, quam potestas iuris eius reddendi, quod legibus contineretur, de priuatis controuersiis, & criminibus publicis, aut prouincialibus hominibus, aut ciuibus Romanis in prouincia ipsa versantibus, quoties existeret, qui illud poscceret. Ac quæ quidem priuatæ controuersiæ fuerint, (de his enim prius agemus, quia in his potissimum collocata iurisdictio fuit) ex longa veterum Iurisconsultorum in hac potissimum re laborantium disputatione repetendum videtur, quorum ingenio constitutum est, earum alias ad personas, alias ad res, & earum adquisitiones, alias ad obligationes pertine-

re.

re. Leges autem fuerunt, aut quas imperator ab initio ex decem legatorum sententia dederat, aut postea e re nata consules, aut tribuni pl. tulerant. quibus etiam attexenda senatus consulta sunt. vt lex Rupilia de iudiciis apud Siculos, quam P. Rupilius ex decem legatorum sententia tulit, & Terentia Cassia de emendo in Sicilia frumento, quæ à consulibus Terentio, Cassio post in gratiam Siculorum est lata. vt senatus consultum illud Lentulo, Philippoque consulibus, *Vt qui Ciliciam obtineret, ius de centesimis vsuris ex syngrapha diceret.* quorum omnium Cicero meminit. Quod autem scripsi, ius dictum esse prouincialibus, ex eo numero liberos populos eximi oportet, quibus ius dici non licuit. quod ex Pisoniana cognoscitur, *Omitto*, inquit, *iurisdictionem in liberam ciuitatem contra leges, senatusque consulta.* item: *Tu emisti grandi pecunia, vt de pecuniis creditis ius in liberos populos contra senatus consulta, & contra legem generi tui dicere liceret.* Quos vero ciues in prouinciis versatos dixi, ii fere, vt supra scripsi, aut aratores, aut publicani, aut negotiatores fuerunt, quibus non minus, ac sociis ipsis, ius dictum est. Vnde illud in Verrem: *Præclara clausula edicti, quod omnium controuersiarum, quæ essent inter aratorem, & decumanum, edicit se recuperatores daturum.*

Cum ergo iurisdictio reddendi iuris potestas fuerit, quod in legibus continererur, legibus autem omnia comprehendi non potuissent, factum est, vt multa edictis ipsis prætoriis sint permissa. siquidem vt prætores vrbani Romæ magistratum ineuntes

untes edicta proposuerunt, ex quibus ius se dicturos esse, protesti sunt; sic præsides in prouincias ingressi & ipsi sua edicta singulis de rebus diligenter scripta ediderunt, ad eaque postea totam iurisdictionem suam accommodarunt. Atque hæc quidem si ex vrbanis aut prouincialibus edictis sumpsissent, translatitia, sin minus noua dicebantur. Hanc autem doctrinam huic disputationi intelligendæ apprime necessariam elicere potissimum ex Ciceronis epistolis possumus, vbi ipse proconsul de suis Cilicienſibus edictis agit cum Attico. *De Bibuli*, inquit, (hic erat Syriæ proconsul) *edicto nihil noui, præter illam exceptionem, de qua tu ad me scripseras, nimis grauis præiudicio in ordinem nostrum. ego tamen habeo* ἰσοδυναμοῦσαν, *sed tectiorem ex Q. Mucii edicto Asiatico.* EXTRA QVAM *si ita negotium gestum est, vt eo stari non oporteat, ex fide bona. multaque sum sequutus Scæuolæ. in iis illud, in quo sibi libertatem Græci censent datam, vt Græci inter se disceptent suis legibus. breue autem edictum est propter hanc meam* διαίρεσιν, *quod duobus generibus edicendum putaui, quorum vnum est prouinciale, in quo est de rationibus ciuitatum, de ære alieno, de vsura, de syngraphis, in eodem omnia de publicanis; alterum, quod sine edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, bonis vendendis, quæ ex edicto & postulari, & fieri solent; tertium de reliquo iure dicendo,* ἄγραφον *reliqui. dixi me*

de

de eo genere mea decreta ad edicta vrbana accommodaturum. & ex epistolis ad Appium, de iisdem: *Romæ composui edictum, nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, vt de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum. diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumptus ciuitatum. quo in capite sunt quædam noua, salutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector. hoc vero, ex quo suspicio nata est, me exquisiuisse aliquid, in quo te offenderem, tralatitium est.* item: *interim cum ego in edicto translatitio, centesimas me obseruaturum, haberem, cum anatocismi anniuersario.* Quin etiam in edictis non illa solum comprehensa sunt, quibus de rebus prætor cogniturus esset, sed etiam de quibus iudicium daturus, & quo modo. Vnde illa extiterunt in Verrem: *Edictum hominis cognoscite. si quis perperam iudicasset, se cognituru, cum cognosset, animaduersurum.* item: *Dicit, se in decumanum, si plura sustulerit, quam debitum sit, in octuplum iudicium daturum esse.* item: *Qui in decumanos octupli iudicium se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratorem in quadruplum daturum.* item: *Illa vero præclara clausula edicti, quod omnium controuersiarum, quæ essent inter decumanum & aratorem, si vter velit, edicit se recuperatores daturum.* Neque vero prætereundum illud est, improbe factum iudicatum esse, si quis aliqua de re aliter in prouincia, atque in vrbe edixisset; aut aliquod edictum contra leges prouinciæ fecisset; aut contra

edictum

edictum suum ius dixisset. Nam ni ita esset, profecto nunquam Cicero in accusatione Verris posuisset, quod prætor vrbanus de hereditatibus aliquid scripsisset in vrbano edicto, quod postea de prouinciali demisset, & quod contra leges Siculis datas edixisset. aut certe non ita de se ad Atticum scripsisset: *Cum ego in edicto translatitio, centesimas me obseruaturum, haberem, cum anatocismi anniuersario, ille ex syngrapha postulabat quattuor. quid ais? inquam possumne contra meum edictum?*

Cum ergo iurisdictio ab edicto vniuersa penderet, nunc quo modo, proposito edicto, eam exercuerint, differamus. Exercuerunt autem aut coercendo, aut statuendo. de coercitione cum iurisdictione coniuncta intellexit etiam Paulus titulo de officio eius, cum scripsit: *Iurisdictio sine modica coercitione nulla est.* Coercuisse autem dicti sunt, vel cũ citari, vel cum prehendi iusserunt. Itaque coercitionis insignia, ac prope instrumenta fuerunt, accensus, & lictor, ille ad citandum, hic ad summouendum, & prehendendum tributus. De quibus noster ille ad fratrem: *Nuper C. Octauius in Macedonia iucundissimus fuit. apud quem primus lictor quieuit, tacuit accensus, quoties quisque voluit, dixit, & quam voluit, diu.* Recte: fuit enim accensi officium, accire, qui ius poscerent, aut diutius, quam oporteret, loquentibus silentium imponere; lictoris non prehendere solum ac ducere, sed etiam summouere atque aliquando etiam loquentem cohibere. Vnde illa Liuii exti-

ter-

tere de Paulo Æmilio in Macedonia: *Vbi is dies venit, quo adesse Amphipoli denos principes ciuitatum iusserat, cum decem legatis in tribunali consedit. Assuetis regio imperio, tamen novam formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, præco, accensus, insueta omnia oculis, auribusque.* & illud Suetonii in libro de claris dicendi magistris: *Albutius Silus in cognitione cædis Mediolani apud L. Pisonem proconsulem defendens reum, cum cohiberent lictores nimias laudantium voces, ita excanduit, vt Italiæ statum deploraret, quasi iterum in formam prouinciæ redigeretur.*

Statuendi vero locus fuit Basilica, & tribunal; ministri scribæ, præcones, & lictores. de Basilica Hirtius in Alexandrino: *Longinus ex concione se Cordubam recepit, eoque ipso die meridiana hora cum in Basilicam iret, interfectus est.* Tribunal suggestus editior erat, vnde conspici magistratus ab omnibus poterat, in quo sella curulis, iurisdictionis insigne, locata erat, vbi sedens prætor cognoscebat, & pronunciabat. Vnde apud Liuium dixit Minio: *Siculi in conuentu imperio prætoris euocati prætorem excelso in suggestu superba iura reddentem, stipatum lictoribus vident, virgæ tergo, secures ceruicibus imminent.* & Cicero in Verrem: *Satisne vobis prætori improbo circundati cancelli videntur in sua prouincia, immo vero in sella, ac tribunali?* item: *Contentus hac iniquitate prætor non fuit, palam de sella, ac tribunali pronunciat.* item: *Quamobrem scriba deducat, ac non potius mulio, qui adduxerit? tabellarius, cuius aduentu certiores facti petiuerunt? præco, qui adesse iussit? viator, ac Venerius, qui fiscum sustulit?*

stulit? quæ pars operæ, atque opportunitatis in scriba est, cur ei tanta merces detur? ordo est honestus, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magistratuum committuntur. Ex quibus item, quæ scribarum, quæ præconum, quæ tabellariorum partes apud prætorem prouinciæ fuerint, declaratur.

Porro autem statuendi partes duæ fuerunt, decretum vna, iudicii datio altera. Decreta sententiæ præsidum fuerunt sine iudicum consilio singulis de rebus interpositæ. decernere autem dicebatur prætor, cum manumitti, emancipari apud se permittebat, cum possessionem ex edicto dabat, cum tutorem dicebat, cum bona addicebat, cum interdicebat, & omnino cum ipse sine iudice rem & cognoscebat, & de ea pro suo iudicio statuebat. talem autem præsidis fuisse cognitionem, & vt sine iudice statueret, & iudicibus rem statuendam permitteret, ostendit Callistratus aperte, cum inquit: *Quoties princeps ad præsides prouinciarum remittit negotia per rescriptiones, veluti: eum, qui prouinciæ præest, adire poteris; vel cum hac adiectione: Is æstimabit, quid sit suarum partium, is æstimare debet, vtrum ipse cognoscat, an iudicem dare debeat.* Atque hoc idem etiam florente populo obseruatum apparet ex iis, quæ Cicero scribit in Verrem: *An dubitabit quisquam, quin is venalem in Sicilia iurisdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum, atque omnia decreta vendiderit. & quin ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octauium ob ius dicendum popposcerit.* Atqui ille M. Octauio bonorum possessionem ademerat. item:

tem: *Verris decreta eiusmodi. Si non accepit, quod te debere dicis, accuses; si petit, ducas.* item: *Controuersiæ secreto deferebantur, paulo post decreta auferebantur.* item: *Abs te iudicium postulatur; quid decernis? recuperatores dicis te daturum.* & pro Flacco: *Prætor Asiæ pro sua æquitate, prudentiaque decreuit, vt si iudicatum negaret, in duplum iret. si metu coactos diceret, habet eosdem recuperatores,* item ad Atticum de se proconsule: *Si Brutus putabit, me quaternas centesimas oportuisse decernere, qui in tota prouincia singulas obseruarem, itaque edixissem, accipiam dolorem.* & ad Thermum Asiæ prætorem: *peto à te, si intellexeris, eos neque ex edicto, neque ex decreto pecuniam depositam habuisse, des operam, ut usuræ Cluuio instituto tuo conseruentur.* Decreta vero Latino sermone pronunciabantur. Itaque ob eam caussam interpretes habebant, vt Verres A. Valentinum in Sicilia, vt Cicero in quinta in Verrem scripsit.

Iudicia vero sententiæ fuerunt, quas iudices a prætore litigatoribus iudicium postulantibus datī re cognita tulerunt. quod docuisse videtur is, quī Herennīana Rhetorica scripsit, cum dixit, *iudicatum esse id, de quo aut sententia lata, aut decretum interpositum esset.* neque enim dubium est, quin his verbis & prætoris, & iudicum cognitionem exprimere voluerit. Dabatur autem iudicium a præside eo modo, quo postulabatur, id est, aut ex lege prouinciæ, aut ex edicto prætoris, si quid, quod abesset a lege, commodi contineret. Ac ex lege quidem,

dem,vt Rupilia apud Siculos, in qua scriptum fuit; *Vt quod ciuis cum ciue ageret, domi certaret suis legibus. quod Siculus cum Siculo non eiusdem ciuitatis,vt de eo prætor iudices ex lege Rupilia sortiretur. quod priuatus a populo peteret, aut populus a priuato, senatus ex aliqua ciuitate,qui iudicaret,daretur,cum alternæ ciuitates reiectæ essent. ceterarum rerum selecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi solebant,inter aratores,& decumanos lege frumentaria,quam Hieronicam appellabant, iudicia fiebant.* Moris autem fuit,vt cum res ex lege Rupilia gereretur,dicæ scriptio præcederet, inde citatis litigatoribus vna sortitio post triginta dies, inde altera, & quidem ex voluntate litigatorum, fieret. dica vero Græcorum more,(nam Siculi Græci erant,& Græce loquebantur,) scribi tum dicebatur, cum lis intendebatur, id est, iudicium postulabatur. sortiri vero dicas erat iudices ipsos ex lege sortiri, non autem,vt Budæus existimauit,litem intendere. Hæc autem omnia ex iudicio Heraclii hominis Siculi cognoscuntur. de quo Cicero: *Scribitur Heraclio dica. dies aduenit, quo die Verres se ex instituto, ac lege Rupilia dicas sortiturum Syracusis edixerat. paratus ad hanc dicam sortiendam venerat. tum eum docet Heraclius, non posse eo die sortiri, quod lex Rupilia vetaret, diebus triginta sortiri dicam, quibus scripta esset. dies triginta nondum fuerant. sperabat Heraclius, si illum diem effugisset, ante alteram sortitionem Q. Arrium successurum. iste omnibus iudiciis diem di-*

stulit

stulit, vt hanc Heraclii dicam sortiri post dies triginta ex lege posset. posteaquam ea dies venit, iste incipit simulare, se velle sortiri. Heraclius cum aduocatis adest, & postulat, vt sibi cum palæstritis æquo iure disceptare liceat. aduersarii postulant, vt in eam rem iudices dentur ex iis ciuitatibus, quæ in id forum conuenirent. electi qui Verri viderentur. Heraclius contra, vt iudices ex lege Rupilia dentur. negauit Verres, se iudices ex lege Rupilia sortiturum. quinque iudices, quos commodum ipsi fuit, dedit: eo die nihil actum est, adesse iubentur postridie. Heraclius interea consilium capit, non adesse ad iudicium. atque Syracusis illa nocte profugit. Verres postero die mane iudices citari iubet. vbi comperit, Heraclium non adesse, cogere incipit eos, vt absentem condemnent. illi eum commonefaciunt, vt, si ei videatur, vtatur instituto suo, nec cogat ante horam decimam de absente secundum præsentem iudicare. Tum Verres illis quinque iudicibus vti se negat. iubet, id, quod initio e lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam scripserant; aitque iudices e lege Rupilia velle sortiri. educit ex vrna tres. iis, vt absentem Heraclium condemnent, imperat. itaque condemnat. Hæc quanquam peruerse omnia, neque ex lege facta sunt, tamen facile quid fieri ex lege debuerit, ostendunt. Quocirca in Verrem paulo post ita Cicero inuehitur: *Profecto negare non potes, te ex lege Rupilia sortiri iudicium debuisse, cum præsertim Heraclius id po-*

stularet, deinde, cur tu post illius fugam iudices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, vtriusque dederas voluntate? deinde ceteras dicas omnes illo foro M. Postumius quæstor sortitus est, hanc solam tu illo conuentu reperiere sortitus.

Ex edicto vero iudicium postulabatur, cum more Romano postulabatur; id est, vt sibi aut iudex vnus, aut tres recuperatores, darentur. sic enim cum prætore quoque vrbano agebatur. Hoc autem erat ex edicto, quia prætor hoc in edicto posuerat, se de illis, aut illis rebus iudicem, aut recuperatores daturum. Vnde illa Verrina: *Praeclara clausula edicti, quod omnium controuersiarum, quæ essent inter aratorem, & decumanum, si vter velit, edicit, se recuperatores daturum.* item: *Cœpit Scandilius poscere recuperatores, tum iste recuperatores dicit se de cohorte sua daturum.* item: *Postulat arator ex edicto iudicium in octuplum. Apronius non recusat.*

Præterea vero in quæ verba iudicium postulabatur, in eadem quoque dabatur, hac formula: *Si pateret*, aut, *si appareret.* vt: *Dabat iste iudicium, si pateret, iugera eiusmodi fundi esse plura, quam colonus esset professus, tum Xeno damnaretur.* item: *Quærebant, in quæ verba recuperatores daret, respondebat, si pateret, aduersus edictum feciſſe.* item: *Si vero illud quoque accedet, vt prætor in ea verba iudicium det, vt vel Octauius Balbus iudex non possit aliter iudicare, sit eiusmodi L. Octauius iudex. esto. si apparet, fundum Capenatem, quo de agitur, ex iure eum P. Seruilii esse, is fundus Q. Catulo restituetur, non necesse erit L. Octauio iudici cogere P. Seruilium Q. Ca-*

Catulo fundum restituere, aut condemnare eum, quem non oportet?

Quos autem iudices, aut recuperatores dabant, eos ex conuentu, & foro illo, in quo res agebatur, dabant, id est, ex iis ciuibus Roman. sociisve, qui in iis oppidis. quæ ad id forum conuenirent, versarentur. Itaque inter cetera hoc quoque crimini vertit Cicero Verri, quod non de conuentu, sed de cohorte sua recuperatores dedisset. Vnde illa manarunt: *Scandilius postulare de conuentu recuperatores. Tum Verres negat, se de existimatione sua cuiquam, nisi suis, commissurum.* item: *De conventu nullum vnquam iudicem, nec recuperatorem dedit. iniquos decumanis omnes dicebat esse.* item: *Instat Scandilius poscere recuperatores; tum iste recuperatores dicit se de cohorte sua daturum.* & alibi: *Selecti e conuentu, aut propositi ex negotiatoribus iudices nulli. hæc copia iudicum, cohors non Q. Scævolæ, qui tamen de cohorte sua dare non solebat, sed C. Verris.* item: *Habebat in consilio homines honestos e conventu Syracusano, qui Sacerdotis prætoris quoque in consilio fuerant.* L. autem Crassus cos. in Gallia citeriore, vt scribit Valerius, Cn: Carbonem, inimicum suum, ad speculanda acta sua profectum, non solum inde non summouit, sed insuper ei locum in tribunali assignauit, nec vlla de re, nisi eo in consilium adhibito, cognouit. Quanquam ne si litigator quidem iudicium in eam formulam accepisset, iudices quicunque ex conuentu dari poterant, verum ii demum, de quibus litigatores inter ipsos conueniissent. Quocirca, vt in vr-

be, sic in prouincia reiectio iudicum, quos sibi vterque incommodos arbitraretur fore, concedebatur. Atque hoc ex iis verbis elicitur: *Cur post illius fugam iudices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, vtriusque dederas voluntate?* item ex iis: *Postulat arator ex edicto iudicium in octuplum. Apronius non recusat. prætor iubet recuperatorum reiicere decurias, Scribamus quas decurias? tu de mea cohorte reijcies? inquit.* & post: *Si mehercule ex omni copia conuentus Syracusani splendissimorum hominum faceres potestatem aratori non modo reiiciendi, sed etiam sumendi recuperatores, tamen hoc nouum genus iniuriæ ferre nemo posset.*

Quod si non recuperatores tres, sed iudex vnus datus esset, tum, vt Romæ, sic in prouincia, ille peritum aliquem sibi in consilium advocabat, atque ex eius sententia iudicabat; quod his verbis perspicue admonemur: *M. Petilium Verres iubet operam dare, quod rei priuatæ iudex esset; Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret.*

In ceteris autem eadem in prouinciis agendi ratio fuisse videtur, ac Romæ, ante iudicium quidem Vadationum, Compromissorum, Sponsionum, Satisdationum; post iudicium autem Addictionum, Abductionum, & reliquorum eiusmodi, de quibus latius alio à nobis loco; & quidem magis idoneo, disputabitur. Ac Vadationis quidem testimonio sunt illa: *Iam vero illud contra omnia iura Siculorum, quæ habent a senatu, populoque Romano, ne extra forum suum vadimonium promittere*

mittere cogantur. Statuit iste, vt arator decumano vadimonium promitteret. vt huic quoque decumano, cum ex Leontino Lilybæum vsque aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quæstus accederet. Vadationis vero cum sponsione hæc: *Iubet Verres, Seruilium Lilybæum vadimonium Venerio seruo suo promittere. Lilybæum venitur. cogere eum cœpit, cum ageret nemo, nemo postularet, sestertium duobus millibus sponsionem facere cum lictore suo, ni furtis quæstum faceret; recuperatores de cohorte sua dicit daturum. Seruilius recusare, & deprecari, ne iniquis iudicibus, nullo aduersario iudicium capitis in se constitueretur.* Satisdationis vero illa: *Amici, si quis quid peteret, iudicio, secum agi passuros, iudicatum solui satisdaturos esse dicebant.* Nam arbitrii etiam, & compromissi rationem obseruatam esse, ex eo loco apparet: *Quod iudicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quod ciuis Centuripinus inter duos ciues iudicasset, id irritum iussit esse.* at post rem iudicatam abductos esse, ex oratione pro Flacco: *Hunc iudicio ille persequitur. à recuperatoribus caussa cognoscitur. recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione iudicarunt. cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est.*

Atque hoc quidem modo priuatarum controuersiarum cognitionem administrarunt, quam proprie iurisdictionem appellarunt. nunc quemadmodum iudicia publica, quas quæstiones dixerunt, exercuerint, demonstremus. Neque enim, vt Romæ alii ius inter ciues, & inter peregrinos dixerunt, alii iudicia publica exercuerunt. Sic in pro

uinciis; verum vtraque cognitio præsidi prouinciæ a populo Roman. commissa est: priuatarum quidem litium ex ea lege, quæ ex decem legatorum sententia data fuerat; publicorum vero criminum ex ea, quæ de quoque crimine cognoscendo, ac vindicando lata fuit. Vnde illa sunt Ciceronis in Pisonem Macedoniæ proconsulem; *Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorum factiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam?* & illa apud Hirtium de Longino proprætore Hispaniæ: *Nemo erat, qui modo iacturam aliquam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in eos referretur.* id est, qui non aut priuata lite, aut publico iudicio apud prætorem prouinciæ irretiretur. & S. Lucas dixit in Actis: *Quod si Demetrius, & qui cum eo sunt artifices, causſam aduersus aliquem habent; aguntur fora; & proconsules sunt: accusent inuicem.* Ceterum publicarum quæstionum, vt vis, peculatus, falsi, maiestatis, exercendarum eadem in prouinciis ratio, ac Romæ, fuit. Deferebatur enim rei nomen ab accusatore apud prætorem; prætor autem, si id recepisset diem iudicii constituebat, atque vbi aduenerat, per præconem accusatorem, reum, & testes citari iubebat; interrogatione vero testium absoluta, sortiebatur ex lege, quæ de eo crimine lata fuerat, iudices, & quidem e conuentu. inde sequebatur more Romano reiectio. quibus absolutis, sedente in tribunali, ac sella prætore, iudicibus in subselliis causſa ab vtraque parte agebatur, id est, ab accusatoribus, & patronis rei; prætor cum consilio

silio cognoscebat, atque ex eorum sententia, vbi ab vtraque parte peroratum erat, reum aut comperendinabat, aut condemnabat, aut absoluebat, aut amplius pronunciabat, si comperendinatus reus, aut ampliata caussa fuisset, secunda actio instituebatur, &, si necesse fuisset, tertia. tum de integro aut absoluebat, aut condemnabat, atque in condemnatum animaduertebat. Sunt autem in Verrinis tria huius generis iudicia, vnum de Philodamo, Nerone Asiæ prætore iudicium exercente, alterum de Sopatro, tertium de Sthenio, Verre Siciliæ prætore quærente. quæ quanquam a Cicerone vt perperam facta afferuntur, tamen, quia eiusmodi sunt, vt veterem publicorum in prouincia iudiciorum consuetudinem illustrare possint, ea breuissime perstringemus, neque etiam aliunde huius rei notitiam haurire, nisi concepta ex vrbanis iudiciis coniectura, possumus. de Philodamo res acta in hunc modum est: Occisus erat Lampsaci lictor Verris Cornelius a Philodamo, tum cum legatus Verres erat Dolabellæ in Cilicia proconsulis. cuius cædis cognitio ad Neronem Asiæ prætorem pertinebat. sic ergo ille narrat: *Decessit e prouincia sua Dolabella, vt in alienam proficisceretur. contendit a Nerone, vt Philodami caussam cognosceret. venerat ipse, qui esset in consilio, & primus sententiam diceret. adduxerat etiam præfectos, & tribunos militares suos, quos Nero omnes in consilium vocauit. erat in consilio etiam iudex Verres. erant nonnulli togati creditores Græcorum. accusator apponitur ciuis Rom. de creditoribus Lampsacenorum. cum Dolabella cum suis præfe-*

Elis pugnaret in consilio, Verres fortunas suas agi diceret, idem testimonium diceret, idem esset in consilio, idem accusatorem parasset, & cum hominem constaret occisum, tamen de Philodamo amplius pronunciatum. altera actione condemnatur perpaucis sententiis Philodamus, & eius filius. vrget Dolabella, vt quamprimum securi feriantur. In Sopatri autem iudicio ita actum est: *Cum Sopater Halyciensis ab inimicis suis apud C. Sacerdotem prætorem rei capitalis accusatus eo iudicio liberatus esset, huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cum* Sacerdoti *successisset, eiusdem rei nomen detulerunt. citatus reus. caussa agitur Syracusis. crimina tractantur ab accusatore. caussam Sopatri defendebat Q. Minucius eques Roman. postquam ad caussam dicendam ventum est, omnes sine metu. res illo die non peroratur. dimittitur iudicium. bene sperare Sopater, quod prætor quoquo modo se in ea quæstione præbebat, tamen in consilio habebat homines honestos è conuentu Syracusano, qui Sacerdotis quoque in consilio fuerant, tunc cum esset hic idem Sopater absolutus. cum in consilium frequentes conuenissent iidem. prætor M. Petilium equitem Rom. quem habet in consilio, iubet operam dare, quod rei priuatæ iudex esset Petilius, recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Verres dimittit omnes & solus cum sua cohorte relinquitur. Minucius iubetur dicere. negat, quia non adsint, qui caussam cognorant. Petilius, ne dicere cogeretur, à subselliis abire cœpit. minanti illa caussam sese dimisso, atque ablegato consilio, defensurum negauit, a subselliis discessit. Verres iubet, Sopatrum dicere. idem orare, vt cum consilio cognosceret.*

ret. tum repente Verres testes citari iubet. dicit vnus, & alter breuiter. nihil interrogatur. præco dixisse pronunciat. prætor de sella exiluit. hominem a Sacerdote absolutum indicta caussa de sententia scribæ, medici, aruspicisque condemnauit. Iudicium vero tertium Sthenii huiusmodi fuit: *Verres prætor palam de sella, ac iribunali pronunciat si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, sese eius nomen recepturum. & simul, vt nomen deferret, Agathinum hortari. negauit Agathinus. tum repente Pacilius quidam ait, si liceret, nomen absentis deferre, se velle. iste vero & licere, & fieri solere, & se recepturum. itaque defertur. edicit statim, vt Kal. Decemb. adsit Sthenius Syracusis. Kal. Decembr. mane, vt edixerat, Sthenium reum citari iubet. non respondit. non affuit. Verres, quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat. neque enim, si præsens Sthenius reus factus esset, tamen cum accusator non adesset, condemnari oportuit.* His tribus iudiciis addere possumus etiam quartum, veterum litteris in primis celebratum, de muliere Smyrnæa de qua præter Valerium, ac Gellium, sic Marcellinus prodidit: *Apud proconsulem Asiæ Dolabellam Smyrnæa materfamilias filium proprium & maritum venenis necasse confessa, quod filium ex priore viro ab eis occisum comperisset, & comperendinata, cum consilium, ad quod ex more delata est, anceps, quid inter vltionem, &, scelus statui debeat, hæsitaret, ad Areopagitas missa est Athenienses iudices tristiores, qui caussa cognita centesimo post anno cum accusatore mulierem adesse iusserunt, ne aut absoluerent veneficam, aut vltrix necessitudinum puniretur.*

Ho-

Horum igitur iudiciorum partes si quis singulas attente considerauerit, facile intelligeret, eandem fuisse quæstionum in prouincia exercendarum consuetudinem, ac Romæ erat. Quæ caussa facit, vt nos in iis explicandis minus laboremus, quod alio loco hoc de genere disputaturi simus.

Atque hæc quidem de prouinciali priuatarum, & publicarum caussarum cognitione inuenimus. Illud autem vtrique commune fuit, vt in magna caussæ obscuritate prætores caussam alio reiicere possent. Quod video elici posse ex epist. Cic. ad Sulpicium Græciæ prætorem, cum scribit: *Pergratum mihi feceris, si eos, quando cum senatore res est, Romam reieceris.* & accusatione Verris: *Si ex provincia Sicilia tota statuas idoneum iudicem, aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat à te, vt Romam reiicias.* & ex iudicio Dolabellæ, qui veneficæ caussam dubiam ad Areopagitas Athenas reiecit.

Quæret fortasse aliquis: an vero cum in vna prouincia ac sæpe duabus, aut tribus præses vnus iuredicundo præesset, ipse in tantis occupationibus tanta esse diligentia potuit, vt præsens omnibus ius poscentibus satisfaceret? minime vero. verum vicariis ad eam rem vsus est multis, legatis quidem suis in primis, aliquando etiam quæstore, nonnunquam etiam aliis, quibus ipse partem suæ iurisdictionis mandauit. Ac de legatis quidem non est dubium, quippe qui vicariam præsidis operam in omni prouinciali munere sustinerent. confirmatur tamen etiam testimonio

nio Ciceronis in Flacciana: *Gratidius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negauit, re iudicata stari ostendit placere.* De quæstore autem liquet ex Suetonio: *Cæsari quæstori Hispania vlterior obuenit. vbi cum mandato prætoris iure dicundo conuentus circumiret, Gadibus ingemuit.* & ex diuinatione in Cœlium: *Quæstor ad se vocari Agonidem iubet, iudicium dat statim: Si pateret, eam, se & sua Veneris esse dixisse. iudicant recuperatores, id quod necesse erat. iste in possessionem bonorum mulieris mittit. ipsam Veneri in seruitutem adiudicat. deinde bona vendit, pecuniam redigit.* & alibi in Verrem: *Ceteras dicas omnes illo foro M. Postumius quæstor sortitus est, hanc solam tu illo conuentu reperiere sortitus.* De aliis idem Cicero testis est, cum proconsul Ciliciæ scribit ad Att. *Q. Volusium misi in Cyprum, ne ciues Romani, qui ibi negociarentur, ius sibi dictum negarent. nam euocari ex insula Cyprios non licet.* & ad fratrem: *Parui refert, abs te ipso ius dici æquabiliter, & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu eius muneris aliquam partem conceſſeris.*

Hoc autem in loco illud prætereundum non est, quod ignoratum miras huic quæstioni offundere tenebras posset, præsides, cum legatis iurisdictionem mandarunt, non publicarum quæstionum exercitionem mandasse, sed priuatarum controuersiarum cognitionem, quæ proprie iurisdictio dicta est. quæ quoniam à magistratu tota profecta est, neque cum quæstione, id est, publicarum causarum cognitione, coniuncta fuit, quæ à

lege

lege tota pependit: sane intelligendum est, præsidem, ne si voluisset quidem, quæstionem mandare potuisse, nisi forte lege, quæ de quæstione illa scripta esset, nominatim cautum esset, vt is, cui exercitio eius quæstionis obtigisset, posset eam mandare. Erant enim de singulis, vt alibi docebimus, criminibus latæ leges, vt de adulteriis, vi, falso, peculatu, quibus quid cuique obseruandum esset, qui aut Romæ quæreret, aut prouinciam obtineret, scisceatur. ex quo intelligi potest, cum iurisdictio mandabatur, priuati tantum iuris cognitionem esse mandatam, publici vero iudicii exercitionem nec mandatam esse, nec mandari licuisse, nisi nominatim id scriptum esset in lege. Atque hoc mihi videtur voluisse Papinianus titulo de officio eius, cui mandata est iurisdictio. quem locum Iurisconsultos torquere plerosque audio: *Quæcunque specialiter lege, vel senatus consulto, vel constitutione principum tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur. quæ vero iure magistratus competunt, mandari possunt, & ideo videntur errare magistratus, qui cum publici iudicii habeant exercitionem lege, vel senatus consulto delegatam, veluti legis Iuliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is, cui obtigerit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare. non aliter itaque mandare poterit, quam si abesse cœperit, cum alias iurisdictio etiam à præsente mandetur. Et si a familia dominus occisus esse dicetur, cognitionem prætor,*

quam

quam ex S.C. habet, mandare non poterit. Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet, sed & eius, qui mandauit, iurisdictione vtitur, verius est enim more maiorum iurisdictionem quidem transferri, sed merum imperium, quod lege datur, non posse transire. quare nemo dicit animaduersionem legatū proconsulis habere mandata iurisdictione. item eodem in titulo Paulus: *Legati proconsulis nihil proprium habent, nisi à proconsule eis fuerit mandata iurisdictio.*

Ac de priore quidem potestatis prætoriæ parte, qua in iurisdictionem, & quæstionem diuisimus, hactenus. nunc de altera differamus, quæ tota ceteris in rebus curandis, atque prouinciæ imperandis versata est, vt in re frumentaria, tributaria, vectigali, & viaria. Quid igitur ad hæc? quid aliud nisi omnia à præsidibus per edicta esse administrata? edicta vero non perpetua fuisse, sed repentina, & peculiaria, id est, de singulis, vt cuiusque postulauit occasio, interposita. vnde hoc? vnde, nisi ex ipso huius disputationis fonte, Siciliensi prætura Verris: *Apronio affirmante, se plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum: Ne quis frumentum de area tolleret.* item: *Edictum repente nascitur, vt ante Kal. Sex. omnes decumas ad aquam deportatas haberent.* item: *Duriora edicta interposuit, omnium superiorum prætorum auctoritatem repudiauit,* Agamus autem de singulis, atque, vt quæque prætor curauerit, exquiramus. Frumentum, vt ab initio dixi, in prouinciis aliud vendebatur, vt decumanum in Sicilia,

lia, (nam aliarum prouinciarum decumæ Romæ à censoribus vendebantur.) aliud emebatur, aliud in cellam prætoris æstimabatur, aliud imperabatur, aliud honoris caussa accipiebatur. Ergo ex legibus, aut senatusconsultis, aut veteribus, aut recentibus omnia hæc prætor curauit, totumque ius vendendi, emendi, æstimandi, imperandique frumenti habuit. Ac de venditione quidem quid ea proferam, quæ plurima Cicero obiecit Verri in frumentaria, quod decumas in Sicilia pluris vendidisset, quam per legem oportuisset, atque pecuniam auertisset? Nam æstimationem in eius potestate sitam fuisse, illa declarant: *Cum ex S. C. & legibus frumentum ei in cellam sumere liceret, idque frumentum senatus ita æstimasset, quaternis sestertiis tritici modium, binis hordei, iste numero ad summam tritici adiectio tritici modios singulos cum araterib⁹ denarius ternis æstimauit.* & post: *Totus quæstus hic æstimationis ex annonæ natus est varietate. hoc enim magistratus in prouincia assequi potest, vt ibi accipiat, vbi est carissimum. ideo valet ista ratio æstimationis in Asia, valet in Hispania, valet in iis prouinciis, in quibus vnum precium frumento esse non solet.* Eadem vero etiam ratione frumenti emendi, & imperanti auctoritatem prætoris totam fuisse ostendit idem, cum inquit, *Verrem prætorem frumentum in Sicilia emere debuisse ex S. C. & lege Terentia, Cassia; emundi duo genera fuisse, vnum alterarum decumarum, alterum, quod præterea ciuitatibus æqualiter esset distributum; illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset, huius*

tritici

tritici modium octoginta millia; precium autem constitutum decumano in modios singulos sestertios ternos, imperato sestertios quaternos. atque ita in frumentum imperatum sestertium duodecies in annos singulos Verri decretum, quod aratoribus solueret in alteras decumas ferme ad nonagies. Verrem eam pecuniam suam auertisse. Iam vero, vt vinum quoddam fuit honorarium, quod prætori honoris caussa, teste Isidoro, dabatur, sic etiam frumentum honorarium. vini meminit Cato in oratione de innocentia sua: *Cum essem in prouincia legatus, cum plures ad prætores, & consules vinum honorarium dabant, nunquam accepit ne priuatus quidem.* frumenti, vt dixi, Cicero in Pisonem: *Qui modus tibi fuit frumenti æstimati, qui honorarij? siquidem potest vi, ac metu extortum honorarium nominari. vnus tu dominus, vnus æstimator, vnus venditor tota in prouincia per triennium frumenti omnis fuisti.* Honorarium vero vinum, atque frumentum vectigalis, credo, prætorii pars fuit eius, quod se remisisse Ciliciæ Cicero gloriatur cum Attico: *Dixi me coacturum, homines non modo non recusare, sed etiam hoc dicere, se a me soluere. quod enim prætori dare consuessent, quoniam ego non acceperam, se a me quodammodo dare, atque etiam minus esse aliquanto in Scaptii nomine, quam in vectigali prætorio.* Ac rem quidem vectigalem frumentariam ordine ita curarunt.

Extra ordinem autem vectigalia noua instituerunt, ac tributa impetarunt, verum non sine crimine. De vectigalibus testimonia sunt illa Ciceronis in Fonteiana: *Crimen a Plætorio ita constitu-*

tum est; *Fonteio, non in Gallia primum venisse in mentem, vt portorium vini instituere*t & in Pisoniana: *Vectigalem prouinciam singulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio impositio seruis tuis publicanis à te factam esse meministi?* Tributa vero prouinciis à prætoribus aliquando esse siue ex fœdere, siue ex Senatusconsulto siue ex ipsorum libidine imperata, multorum præturæ ostendunt, vt Verris, Appii, & Scipionis. Ac de Verre quidem sic Cicero: *Imacharenses iam omni frumento ablato*; *iam omnibus iniuriis tuis exinanitos tributum ferre miseros coëgisti. recita decretum de tributis.* Quin etiam alio loco prætores sæpe naues, nautas, militesque prouinciæ ciuitatibus ex fœdere imperasse inquit: sumptum autem ex ordine nauarcho à sua quaque ciuitate suppeditatum extra ordinem prætori adnumeratum, & quidem ipsius iussu prætoris esse. vnde illa: *Sumptum omnem in classem frumento, stipendio, ceterisque rebus nauarcho suo quæque ciuitas semper dare solebat. is neque vt accusaretur à nautis, committere audebat, & ciuibus suis rationem referre debebat. in illo omni negotio non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. erat hoc vt iudicio factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus prouinciis, etiam in sociorum ac Latinorum stipendio, ac sumptu, tum cum illorum auxiliis vti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperauit, vt ea pecunia omnis à ciuitatibus sibi adnumeraretur, vt is eam pecuniam tractaret, quem ipse præfecisset.* de Appio vero Ciliciæ proconsule sic cum Attico: *Audiuimus nihil aliud, nisi imperata* ἐπικεφάλαια *eos soluere non*

re non posse, possessiones omnium venditas, ciuitatum gemitus, ploratus, monstra quædam non hominis sed feræ nescio cuius immanis Imperata vero ἐπικεφάλεια vocat tributa, quæ in capita, aut in ostia imposuerat Appius. quorum etiam scribens ad ipsum Appium meminit, his verbis: *Principes ciuitatum à me postularunt, ne in venditionem tributorum, & illam acerbissimam exactionem capitum atque ostiorum inducerentur sumptus minime necessarii.* De Scipione vero Syriæ proconsule Cæsar in hunc modum: *Ciuitatibus, magnas imperauerat pecunias item a publicanis suæ prouinciæ debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eisdem in sequentis anni mutuam præceperat, equitesque toti prouinciæ imperauerat.* & paulo post: *Interim acerbissime imperatæ pecuniæ totæ prouincia exigebantur. in capita singula seruorum, ac liberorum tributum imponebatur. columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabuntur. cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas, pecunias videbatur.* Quod autem dixi de portoriis, & tributis, idem etiam de curatione viarum adiungo. cuius Fonteiana prætura illustre præbet documentum: *M. Fonteius cum maioribus reip. curis impediretur, & cum ad remp. pertineret, viam Domitiam munire, legatis suis negotium dedit. itaque præfuerunt, imperauerunt pro dignitate sua quod visum est, & probauerunt.* Ex his autem coniecturam de aliis qnoque rebus facere possumus, vt quæcunque aut ordine, aut extra ordinem imperanda prouinciæ fuerint, ea per edicta repentina à prætoribus esse imperata, dicamus.

Vt autem præsides multi libidine atque auaritia obcæcati noua vectigalia,ac noua tributa prouinciis imposuerunt,aliaque ad perniciem earum plurima imperarunt, sic nonnulli tanta caritate, atque abstinentia fuerunt, vt non solum publica vectigalia sustulerint, sed etiam prætorium ipsum vectigal,in quo præcipue Cicero gloriatur, remiserint, neque vlli alii rei,quam commodis, ornamentisque sociorum, studuerint. vnde honores summos ab ipsa prouincia retulerunt, legationes, statuas,fana, dies festos. Ac de legationibus quidem Romam honoris caussa mittendis & monumento quodam extruendo, extat aliquid in epistolis Appianis. de die vero festo indicio sunt Marcellea, & Mucia, quæ Siculi M. Marcello, & Asiani Q. Mucio instituerunt; quorum Cicero, & Asconius meminere. Eiusmodi vero se affici ornamentis, ipse in Cilicia Cicero,qua erat animi moderatione,prohibuit. sic enim scripsit ad Atticum: *Ob hæc beneficia,quibus illi obstupescunt, nullos honores mihi nisi verborum,decerni sino; statuas,fana, τέθριππα prohibeo.*

Cap. VI.

De Imperio Præsidum, siue administratione rei militaris.

HActenus de potestate prætoria dictum sit, quæ pars maxima officii præsidis fuit. reliquum est,vt de imperio,id est,de rei militaris tractandæ iure,ac ratione breuiter, quod huius loci sit,differamus. huic enim rei Romani præsides non minus

minus,ac iurisdictioni,operam dederunt. neque id iniuria. hac enim cum socios in fide continuerunt,exercitus terrorem,bellique minas, si deficerent, ostentantes, tum prouinciam a finitimorum hostium incursionibus, aut latronum populationibus tutam præstiterunt. Itaque,vt potestatis administratio integritatem,æquitatem, & humanitatem præsidis desiderauit,sic imperii tractatio rei militaris prudentia, seueritate, & fortitudine eguit. Imperium autem hoc loco nihil aliud est, quam ius, vt dixi,habendi exercitus; belli gerendi, & rei totius bellicæ capessendæ. quo modo accepit Cicero tum,cum dixit: *Demus imperium C. Cæsari, sine quo exercitus haberi, bellum geri, res militaris administrari non potest.* & alibi: *Decreui imperium exercitum habenti. quid est enim sine imperio exercitus?* quibus verbis significatur, præsidi, qui habebat imperium, ius esse permissum exercitui imperandi, bellum auspiciis suis gerendi, & totius rei militaris suo consilio, atque arbitrio in sua prouincia gubernandæ. de quibus videtur esse faciendum vt sigillatim dicamus, quemadmodum ante de iurisdictione fecimus.

Primum ergo omnium exercitum Romanum ex legionibus vt diximus,auxiliisq; sociorum confectum,aut præses ipse ex S.C. nouum in vrbe conscripsit, aut veterem a decessore suo in prouincia accepit. Ac nouum quidem conscripserunt eo modo,quo supra diximus, cum iura Romanæ militiæ inuestigauimus. acceperunt autem veterem aut ab ipso præside decedente,aut a legato eius. acce-

ptum vero luſtrarunt. & concione apud eum habita,ad tempus nimirum accommodata,ſi qua corrigenda in eo,aut immutanda viſa ſunt,propoſito edicto emendarunt & immutarunt. ſic enim cum ceteros feciſſe video,tum Cn.Manlium,bello Gallogræco,de quo Liuius: *Vere primo Epheſum conſul venit,acceptisque copiis a L. Scipione, & exercitu luſtrato: concionem apud milites habuit;* & L. Paulum bello Perſico, prout ipſe in concione Romæ dixit: *Quincto die Delphis Apollini pro me, exercitibus,& claſſibus veſtris ſacrificaui. Delphis quincto die in caſtra perueni. vbi exercitu accepto mutaui quædam,quæ magna impedimenta victoriæ erant.* Quem eundem locum explicauit Plutarchus his verbis: *Paulus quincto die cum Delphos veniſſet,poſt totidem alios exercitum accepit in Macedonia, & ſolemnem eius peregit luſtrationem.* poſtremo vero ſic etiam feciſſe animaduerto in Cilicia M Tullium, quippe qui ſcribat: *In caſtra veni* A. D. VII. *exercitum luſtraui apud Iconium.*

Erat autem Luſtratio ſolemne ſacrificium,quod faciebant ſub dio ad luſtrandum,id eſt,expiandum, exercitum,cenſorio non abſimile,quo populusRoman. in campo Martio luſtrabatur. quemadmodum innuit Plutarchus, & Cicero; Plutarchus quidem in Bruto, *Cæſar in caſtris luſtrato exercitu paulum frumenti, & quinque drachmas viritim ad ſacrificium diſtribuerat. Brutus autem,eius e-* & *ſtate damnata, primum ſub dio exercitum, vt mos fuit,luſtrauit; deinde hoſtiis multis centuriatim,*

atim, ac denariis quinquagenis distributis alacriores milites reddidit. tum ostentum Cassio in lustratione est factum, quod coronam inuersam ei lictor porrexit; Cicero vero in libris de diuinatione, *Cum imperator exercitum, censor populum lustrat, bonis nominibus, qui hostias ducant, deliguntur.*

Iam vero qualis militaris disciplinæ in castris emendatio fuerit, P. Scipionis imperatoris ad Numantiam, & Q. Metelli in Numidia nota seueritas satis esse documento possunt. de quibus Appianus in Iberica, Sallustius in Iugurthina copiose, eleganterque scripserunt.

Ceterum tantum imperatori in exercitum suum imperium est permissum, vt non priuatas solum controuersias, sed etiam publicas cum consilio, ac sine consilio cognouerit, ac demum summam vitæ, necisque cuiusque potestatem habuerit. iuris ab eo in castris dicti hæc argumento sunt. *Scipio,* vt scribit Gellius, *quodam die ius in castris sedens dicebat. tum e militibus, qui in iure apud eum stabant, interrogauit quispiam ex more, in quem diem, locumque vadimonium promitti iuberet. & perendie, inquit, sese sistant in illo loco, oppidum, quod oppugnabat, ostendens. die tertio in quem vadari iusserat, oppidum captum. eo die in arce eius oppidi ius dixit.* Idem vt tradit Liuius, *tres recuperatores cum se daturum pronunciasset, qui cognita causa, testibusque auditis iudicarent, vter prior in oppidum transcendisset, C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis vtriusque P. Cornelium Caudinum*

de medio adiecit, eosque tres recuperatores considere, & cauſſam cognoſcere iuſſit. Quin etiam ad Cæſarem imperatorem, bello ciuili, *quascunque controuerſias inter ſe milites habuerant, ſua ſponte*, vt ipſe ſcribit, *introduxerunt.* At vero capitalium rerum cognitionem imperatores in caſtris exercuiſſe, atque vsque ad extremum ſupplicium ciuium Roman. nedum ſociorum progreſſos eſſe, & ego oſtendi, cum de iure ciuium Rom. diſputaui, & Valerius plurima nobis, eaque nobiliſſima exempla ſuppeditat, vbi militaris diſciplinæ monumenta pertractat. vnde loci illius in Rhetoricis Herennianis ſententia eluceſcit, vbi ſcribitur, *deprecationis ſtatum in iudicium non venire, ſed in ſenatum, aut ante imperatorem, & in conſilium.* nimirum enim hoc ille voluit, imperatorem ſine conſilio, abſoluere pro arbitrio reum deprecantem potuiſſe. Nam quod cum conſilio capitalia cognouerit, ſeditio militaris ad Sucronem Scipione imperatore diſcuſſa teſtimonio eſt. de qua Liuius: *Conſilium de iis Carthagine erat, certabaturque ſententiis, vtrum in auctores tantum ſeditionis animaduerteretur, an plurimum ſupplicio vindicanda ſeditio eſſet. vicit ſententia lenior, vt, vnde culpa eſſet orta, ibi pœna conſiſteret. Præconis audita vox, citantis nomina damnatorum in conſilio. nudi in medium protrahebantur. & ſimul omnis apparatus ſupplicii expromebatur. deligati ad palum virgisque cæſi, & ſecuri percuſſi ſunt.*

Neque vero imperatores ipſi ſolum hoc ius habue-

buerunt, sed eorum etiam legati tribuni militum, & præfecti, vt ius dicerent, ac delicta pro suæ quisque auctoritatis modo castigarent. quod cum scripsit Macer libro primo de re militari, tum Liuius significat in seditione, de qua dixi, Sucronensi. *Forma tamen Romanorum castrorum*. inquit, *constabat ea vna spe, quod tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis ratifore, & iura reddere in principiis sinebant, & signa ab eis petebant, & in stationem, ac vigilias in ordinem ibant.* & post: *Citati nominatim omnes apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt.* Erant autem Principia locus in castris post prætorium, & quæstorium, nobilissimus: nempe in quo legati tribuni militum, ac primorum maxime ordinum ductores non aliter, ac imperatot in prætorio, quæstor in quæstorio, tendebant, ac ius dicebant. Vnde mulctæ plerunque de militibus in principiis sumptæ leguntur. quarum aliquot apud Frontinium extant exempla, vbi agit de disciplina, & Florus de bello Gallico. *Itaque tantus gentis nouæ terror in castris, vt testamenta passim in principiis scriberentur*, & Liuius libro VII: *Miles non in circulis modo fremere, sed iam in principiis, ac prætorio in vnum sermones confundi.*

Quod autem dixi de auspiciis imperatoris, id fuit huiusmodi. Institutum quippe ab initio fuerat, vt nihil neque domi, neque militiæ, nisi auspicato, gereretur. *quippe quod*, vt inquit apud Liuium Cn. Manlius, *nullius calumniæ subiicerentur ea,*

quæ dii comprobauissent. Auspicia vero in exercitu vnius tantum fuerunt imperatoris, cui ea prouincia euenisset. ceteri auspiciis eius pugnare, ipse bellum, vt ductu, sic auspiciis suis gerere dicebatur. vnde dixit Scipio ad seditiosum exercitum: *Quin mihi ne hodie quidem scire videmini, quo amentiæ progressi sitis; quid facinoris in me patriamque vestram, quid in deos sacramenti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militatis, quid aduersus morem militiæ, disciplinamque maiorum, quid aduersus summi imperii maiestatem ausi sitis.* Itaque nec Imperatoris nomen, nec supplicatio, nec triumphus dabatur aut legato, aut vlli alii exercitus præfecto, ne si eorum quidem opera, atque virtute imperator absens, aut ægrotus victoriam adeptus esset; quod non eorum auspiciis res esset gesta, sed ipsius imperatoris.

Ceterum in castris auspicia duo adhibuerunt, vnum coactum, alterum ex acuminibus Coactum autem appellarunt, tripudium; cuius hæc fuit consuetudo. singulis quippe magistratibus, qui imperium haberent, pullarii præsto erant, qui iussu eorum, esurientibus pullis, quos è cauea emittebant, cibum obiiciebant, atque rei euentum ex eorum pastu coniiciebant; nam, si offa obiecta, aliquid e pullorum pascentium ore in terram cecidisset, tripudium solistimum dicebatur, ac prosperum habebatur, sin minus, infaustum. Ac magistratus quidem, qui in consulatu, & prætura prouinciam obtinuissent, non nisi addicentibus pullis, rem vllam aggrediebantur. at proconsules, & pro-

præ-

prætores, vt qui sine magistratu essent, ea non obseruabant. Atque harum quidem rerum auctor est Cicero in libris de diuinatione: *Nostri magistratus auspiciis vtuntur coactis. necesse est enim offa obiecta cadere frustum ex pulli ore, cum pascitur.* item: *Bellicam rem maiores nostri administrari nisi auspicato, noluerunt. quam multi anni sunt, cum bella à proprætoribus & proconsulibus administrantur, qui auspicia non habent? itaque nec amnes transeunt auspicato, nec tripudio auspicantur.* item: *Sed quia cum pulli pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere & terram pauire, terripauium primo, post tripudium dictum est. hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auspicanti tripudium solistimum nunciat.* item: *Hoc quoque quod dixi, coactum, tripudium solistimum dicitis.* Vnde Liuius bello Samnitico: *Tertia vigilia noctis Papirius silentio surgit, & pullarium in auspicium mittit. cum pulli non pascerentur, auspicium mentiri ausus, tripudium solistimum consuli nunciauit. consul lætus auspicium egregium esse, ac deis auctoribus rem gesturos pronunciat, signumque pugnæ proponit.* & bello Punico: *Paulus consul, cum ei sua sponte cunctanti pulli quoque auspicio non addixissent, obnunciari iam efferenti porta signa collega iussit.* Auspicium autem ex acuminibus cuiusmodi fuerit, incompertum, eius Cicero tantummodo meminit primum loco prolato, cum dixit: *Ex acuminibus, quod totum auspicium militare est, M. Marcellus totum omi-*

omisit; deinde in secundo de natura deorum: *Negligentia nobilitatis auguriorum disciplina omissa, veritas auspiciorum spreta est, species tantum retenta. itaque maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. salus continetur, nullis auspiciis administrantur, nulla perennia seruantur, nulla ex acuminibus.*

Neque vero solum auspicia, sed etiam omina obseruabant. Fuerunt autem omina, dicta, factaque quæ audita, ac visa ad imperatorem rem aggredientem pertinere possent, quæ cum temere essent oblata, propterea ab eo accipi, & non accipi poterant: factum, vt illud C. Flaminii, de quo Cicero: *Flaminius exercitu lustrato, cum contra Annibalem legiones duceret, ipse & equus eius concidit, nec eam rem religioni habuit.* & alterum Cæsaris. de quo Suetonius: *Cæsar prolapsus ingressu nauis cum in Africam aduersus Iubam tenderet, verso ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa.* Dictum, quale illud Pauli Æmilii, cui paranti expeditionem aduersus Perseum regem Macedoniæ, cum filiola mœsta occurrisset, dicens, *Persa periit*, respondit, *Accipio omen.* erat autem catella mortua eo nomine; & alterum consulum Romanorum, de quo Liuius: *Samnites vociferari, se in auctoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem. Accipere se omen consules aiunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant.*

An vero res auspicato tantum aggrediebantur? non, sed etiam litato. ostendit multis in locis

Liui-

Liuius, vt bello Samnitico: *auspicia secunda esse pullarius nunciat. litatum præterea egregie est, auctorib. diis ad rem gerendam proficiscimur.* & prælio Allienſi: *Nec auspicato, nec litato instruunt aciem.* & bello Gallogræco: *Consul cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quatuor partes diuisas copias educit.* Erat autem litare pacem immolandis hostiis impetrare. id autem fiebat, cum cæsa hostia aruspices exta diligenter aperientes, atque inspicientes ex quibusdam aruspicinæ præceptis propitios, aut infestos deos interpretabantur. In extis autem vt iecore, pulmone, & corde caput, & fissum obseruabant, in primis an aucta, an imminuta essent, cum in iis partem familiarem, atque hostilem, sic enim vocabant, constituissent. Itaque, si caput in iocinore non fuisset, auspicia pestifera esse; si auctum esset, læta portendi omnia, existimabant. Vnde Liuius bello Istrico: *Consul ib. immolantibus Ioui singulis bubus, vti solet, in ea hostia, qua Q. Petillius sacriuicauit, in iocinore caput non inuentum. id cum ad senatum retulisset, boue perlitare iussus.* & bello Samnitico: *Consules priusquam educerent in aciem, immolarunt. Decio caput iocinoris a familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse. alioquin acceptam diis hostiam esse. Manlium egregie litasse. atqui bene habet, inquit Decius, si ab collega prospere litatum est.* & bello Punico: *Fabio auspicanti, priusquam egrederetur ab Tarento, aues semel, atque iterum non addixerunt. hostia quoque cæsa consulenti deos aruspex cauendum a fraude hostili, & ab insidiis prædixit.* & alibi: *Immolasse eo die quidam*

me-

memoriæ prodidere consulem Marcellum, & prima hostia cæsa iecur sine capite inuentum, in secunda omnia comparuisse, quæ assolent. auctum etiam visum esse in capite. nec id sane aruspici placuisse, quod secundum truncа, & turpia exta nimis læta apparuissent. & Cicero de diuinatione: *Fissum familiare tractant, & vitale caput iecoris ex omni parte diligentissime considerant.* Quæ omnia Lucanus disertisime videtur complexus his versibus:

Sacris tunc admouet aris
Electa ceruice marem. iam fundere Bacchum
Cœperat, obliquoque molas inducere cultro.
Impatiensque diu non grati victima sacri,
Cornua succincti premerent cum torua ministri,
Depositò victum præbebat poplite collum.
Nec cruor emicuit solitus, sed vulnere largo
Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.
Palluit attonitus sacris feralibus Aruns.
Atque iram superum raptis quæsiuit in extis.
Terruit ipse color vatem. nam pallida tetris.
Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore,
Plurimus aspersò variabat sanguine liuor.
Cernit tabe iecur madidum, venasque minaces
Hostili de parte videt. pulmonis anheli
Fibra latet, paruasque secat vitalia limes.
Cor iacet, & saniem per hiantes viscera rimas
Emittunt, produntque suas omenta latebras.
Quodque nefas, nullis impune apparuit extis,
Ecce videt capiti fibrarum increscere molem.
Alterius capitis. pars ægra, & marcida pendet.
Pars micat, & celeri venas mouet improba pulsu.

His

His vbi concepit magnorum facta malorum,
Exclamat: vix fas ſuperi, quæcunque mouetis,
Prodere me populis. neque enim tibi ſumme litaui
Iupiter hoc ſacrum, cæſique in viſcera tauri,
Inferni venere dei. non fanda timemus.
Sed venient maiora metu. Dij viſa ſecundent,
Et fibris ſit nulla fides, ſed conditor artis
Finxerit iſta Tages.

Quæ vero exta valde aucta erant, ea Magmenta dicta eſſe arbitror. cuius vt ſacrificalis vocis mentio eſt apud Varronem, Feſtum, & Arnobium libro aduerſus gentes ſeptimo, & in vetere aræ inſcriptione, quæ Narbone, & Pataui legitur, in qua eſt: *Si quis hic hoſtia ſacrum faxit, quod magmentum nec protollat, idcirco tamen probe factum eſto.* Vouet enim aram ille, cum ea conditione, vt etiam ſi ſacrificium magmentum, id eſt, exta aucta, non oſtendat, nihil tamen triſte portendat: vnde magmentaria vaſa eſſe quidam putarunt, in quibus ipſa magmenta reponerentur.

Ac de auſpiciis quidem imperatoris hæc dicta ſint. De ratione vero rei gerendæ, ſatis conſtat, qui prouinciam cum imperio obtineret, eum aut per ſe cum conſilio de ſumma belli ita decreuiſſe, vt penes eum ius ipſum fuerit dimicandi, oppugnandi, obſidendi, inſidias ſtruendi, ſignum pugnæ, ac receptui dandi, caſtra locandi, muniendi, mouendi, præterea milites in æſtiua, atque hiberna deducendi, obſides hoſtibus dandi, & accipiendi. ad hæc autem agenda legatorum, & quæſtorum in primis opera eſſe vſum, quibus imperium com-

committere consueuit, præterea tribunorum, præfectorum, centurionum, & decurionum, prout res, atque eorum auctoritas tulit. Quarum rerum variam, ac multiplicem disciplinam Paulus Æmilius in Macedonia in concione militari breui complexus est, de qua Liuius: *Hæc cum ita fieri placere, concione aduocata, pronunciasset, adiecit vrbanæ concioni conuenientem orationem. Vnum imperatorem in exercitu prouidere, & consulere, quid agendum sit, debere; nunc per se, nunc cum iis, quos aduocauerit in consilium. qui non sint aduocati, eos nec palam, nec secreto iactare consilia sua. militem hæc tria curare debere: corpus vt quam validissimum & pernicissimum habeat, arma apta, animum paratum ad subita imperia: cetera scire de se diis immortalibus, & imperatori suo curæ esse. in quo exercitu miles, & imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil salutare esse. se quod sit officium imperatoris, prouisurum, vt bene gerendæ rei occasionem eis præbeat, illos nihil, quid futurum sit, quærere; vbi datum signum sit, tum militarem operam nauare, ab his præceptis concionem dimisit, vulgo etiam veteranis fatentibus, se illo primum die, tanquam tiroues, quid agendum esset in re militari, didicisse.* multoque apertius Cicero, cum in libris de oratore hæc omnia ad impetatoris definitionem dixit pertinere: *Nam si forte quæreretur,* inquit, *quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator. qui cum esset constitutus administrator belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis, atque vitan-*

vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi. quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem.

Quod autem dictum est, imperatorem aut per se, aut cum consilio statuisse, id fuit eiusmodi, vt imperatores, quemadmodum in rebus capitalibus cognoscendis, sic in militaribus consultandis consilium adhiberent. Erat autem consilium castrensis quasi quidam senatus ex senatoribus, si qui forte in castris aderant, & aliis idoneis hominibus constitutus. vt ostendit Sallustius, qui inquit: *Metellus propere cunctos senatorii ordinis ex hibernis accersiri iubet. eorum, & aliorum, quos idoneos ducebat, consilium habet. ita more maiorum ex consilii decreto per legatos Iugurthæ imperat argenti pondo ducenta millia.* & Polybius, qui primum centurionem consilii fuisse participem scribit; & Cicero qui ad senatum: *Existimaui, me iudicium vestrum ad regem deferre debere, eique præsidium meum, & fidem, & diligentiam polliceri, quæcunque essem in consilio meo cum rege locutus.* & Liuius qui bello Ætolico: *Acilius, priusquam prætorium dimitteret, denunciauit, vt ante lucem armati essent.*

Quanquam autem summum ius penes imperatores omnia pro suo iudicio peragendi fuit, multis tamen legibus eorum etiam compressa potestas ita fuit, vt neque exercitum aduersus quoscunque vellent hostes adducere, neque apud quoscunque socios vellent hibernare liceret. Ac de hostibus quidem extra prouinciam persequendis,

video cum aliis legibus, tum Cornelia maiestatis, & Iulia repetundarum postremo esse sancitum. vt Cicero ostendit inuehens in Gabinium: *Exercitum eduxit e Syria. qui licuit extra prouinciam. tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. in Ægyptum venit. signa contulit. hic, si mentis sanæ esset, mitto exire de prouincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi, aut senatus accedere. quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecuniis repetundis, planissime vetant.* De sociis autem legibus erat cautum, apud quos milites in statiua deduci, ac non deduci liceret. Hæc autem statiua duo fuerunt, æstiua, & hiberna. Æstiuorum meminit Sallustius Iugurthino: *Albinus, quantum temporis æstiuorum in imperio fuit, plerunque milites in statiuis castris habebat.* & Liuius Samnitico: *Consul educto in æstiua milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit.* & Cicero in Verrem: *Ac primo ad illa æstiua prætoris accedunt, ipsam illam ad partem littoris, vbi iste per eos dies tabernaculis positis castra luxuriæ collocarat.* Cum autem milites per hyemem aut sub tabernaculis pellibus contectis, aut sub tectis ædificiorum haberentur, hinc hibernacula, atque hiberna fluxerunt. quod significauit Liuius libro xxxvii: *Aut sub pellibus habendos milites esse; aut, si concedere in hiberna vellent, differendum esse in æstatem bellum;* & Cæsar libro iiii: *Eiusmodi tempe-*

sta-

pestates sunt consecutæ, vt continuatione imbrium diutius sub pellibus milites contineri non possent. itaque exercitum Cæsar in hibernis collocauit. Ac de hibernaculis quidem, quæ ad continuandum hyeme bellum Veienti primum bello facta sunt, scriptum est apud Liuium lib. IIII. & in lege vetere Thermensium supra scripta. De hibernis autem Cicero pro Pompeio: *Iam vero quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones, ac litteræ perferuntur, non modo vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. hyemis enim, non auaritiæ perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt.* Addo etiam imperatorem exercitum pro arbitrio non potuisse dimittere. atque hoc quidem ex auctoritate Ciceronis, qui inquit in Pisonem: *Cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti, neque vllam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere. dimittendi vero exercitus quam potes afferre caussam? quam potestatem habuisti, quam legem, quod senatusconsultum, quod ius, quod exemplum?* Ac quemadmodum quidem aut imperator, aut præfecti eius sigillatim sua quisque munera imperii, potestatisve expleuerit, satis, quantum ad præsentem disputationem attinuit, nobis expositum sit. qui non de re militari administranda, sed de iure prouinciali tuendo scribere instituimus.

Cap. VII.

De Nomine Imperatoris, & supplicatione Imperatori decretis.

QVi vero imperium recte, ac feliciter administrarunt, iis hæc, quæ maxima apud eos habita sunt, decora patuerunt, absenti nomen imperatoris, & supplicatio, præsenti triumphus. Sed de triumpho posterius, nunc de imperatoris nomine, ac supplicatione dicamus. Imperatoris nomen appellatio fuit militaris, qua præsens re bene gesta primum militum acclamatione in castris, deinde sententia senatus in vrbe ornatus est. Etenim imperatoris vocabulo duobus modis vsi sunt, vno pro quocunque exercitus duce, qui suis auspiciis rem gereret, & qui imperium, id est, ius belli gerendi, haberet; altero, qui hostibus magno prælio fusis, ac profligatis, eo nomine, militum acclamatione affectus esset. Scribit autem Appianus libro II. Ciuilium, obseruatum esse antiquitus, vt non, nisi magnis rebus gestis, acclamaretur. at sua ætate (fuit autem Hadriani æqualis) decem millibus occisis acclamatum esse. Addit Dio libro LX, non, nisi semel, de vno bello aliquem appellari imperatorem licuisse. Ex hoc autem fonte illa Ciceronis fluxerunt: *Magnum numerum hostium cæcidimus. castella munitissima cepimus, incendimus, imperatores appellati sumus;* & Scipionis illud apud Liuium: *Sibi maximum nomen imperatoris esse, quo se milites sui appellassent, regium nomen alibi*

bi magnum, Romæ intolerabile esse; & D. Bruti: *Progressus sum ad Inalpinos, nomen captans imperatorium.* Neque vero solum, si ipsi, sed si legati, & quæstores, quibus imperium commisissent, rem bene se absente gessissent, iidem hoc etiam honoris adipiscebantur, vt ex legatorum, quæstorumque secundo prælio imperatores appellarentur. testis est Cicero in Pisonem: *Scio, Q. Marcium, quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras, cum longe abfuisses, aduentu isto tuo domi fuisse ocioſum.* Testis Varro de re rustica: *Trebellius, cum esset quæstor Licinio Nerua prætore in Macedonia prouincia relictus, qui præesset exercitui, dum prætor rediret, prælio hostes ita fudit, ac fugauit, vt eo Nerua prætor imperator appellatus sit.*

Supplicatio vero fuit honos, qui vna cum imperatoris nomine præsidi decernebatur victori, nempe cum senatus populo deum templa aperiri, ac gratias diis imperatoris nomine agi, iubebat. Erat enim moris, vt præsides, postquam à militibus appellati imperatores fuerant, lictores laureatos præferrent, litterasque ad senatum laureatas de re gesta mitterent, quibus imperatoris nomen, ac supplicationes à senatu postularent. Quarum rerum certa ex antiquitate eruenda testimonia sunt, quo, vt certior, sic vberior ad alios ex his fructus permanet. Cicero in Pisonem: *Appellatus est hic illius prouinciæ imperator. ne tum quidem tabellas Romam cum laurea mittere audebas?* item: *Primum, qua veneris cum laurea-*

tis tuis lictoribus, quis scit? item: *Ex qua prouincia L. Torquatus magnis rebus gestis me referente absens imperator appellatus est, ex ea te imperatore nuncius ad senatum allatus est nullus.* & in Antonium: *Augebo omnino numerum dierum, præsertim cum communiter tribus ducibus sint decernendæ supplicationes. sed hoc primum faciam, vt imperatores appellem eos, quorum virtute maximis periculis liberati sumus. etenim cui viginti his annis supplicatio decreta est, vt non imperator appellaretur, aut minimis rebus gestis, aut plerunque nullis? quamobrem aut supplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit, aut vsitatus honos, pervulgatusque tribuendus iis, quibus etiam noui, & singulares debentur. an, si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret senatus?* & in ea, quæ de prouinciis: *Statuit senatus, cum Gabinio supplicationem denegauit, primum homini scelerato credendum non esse, deinde à proditore rem bene geri non potuisse, postremo, ne deos quidem velle aperiri sua templa, & supplicari hominis impurissimi nomine.* Cum autem primis temporibus in vnum, alterumve diem supplicatio ægre decerneretur, tamen ad postremum eo progressa res est, vt etiã in quinquaginta decretæ sint. siquidem M. Valerio, & M. Horatio consulibus, anno vrbis CCCIV, deuictis Sabinis supplicatio in vnum diem decreta est, Camillo Veiis captis in quattriduum, quot dierum nullo ante bello decretæ erant. at vero Cn. Pompeio, Mithridatico bello confecto, duodecim, Cæsari bello Gallico, primum XV. post XX; Hirtio

Hirtio, Pansæ, & Cæsari, Mutina colonia liberata, quinquaginta dierum decretæ sunt. In quo decernendo cum magnitudinis victoriæ, tum dignitatis hominis habuisse rationem videntur.

Cap. IIX.

De Potestate Quæstorum.

Præsidum officio, quoad licuit, explicato, deinceps sequitur, vt de Quæstorum munere disputetur, atque ita de altero, quem proposui, prouinciali magistratu dicatur. Sic igitur statuendum est, vt prætores vrbani Romæ pecuniam publicam curarunt, custodiuerunt, atque in tabulas rettulerunt, quam ipsi aut aliunde accepissent, aut alio erogassent; sic quæstores prouinciales pecuniam publicam curasse, quæ aut ex ærario deprompta, in vsus esset prouinciæ expendenda, aut à prouincia exacta, esset in ærarium referenda. Quare prouincialis pecunia duplex fuit. Attributa, & Vectigalis; illa ex ærario hauriebatur, hæc ex vectigalibus, & tributis colligebatur. Attributa vero erat huiusmodi. Cum vni uique præsidi *stipendium*, ac *viaticum* esset decretum: *stipendium in exercitum*, *viaticum in sumptum prætoris*, *legatorum*, *& cohortis prætoriæ*, institutum erat, vt quæstor, qui prætori obtigerat, hanc pecuniæ summam à tribunis ærariis, tribuni à quæstore vrbano acciperent. Atque hoc tradit Varro in libris de lingua Latina: *Attributa pecunia dicebatur*, inquit, *quæ assignata erat*, *vnde tribuni ærarii dicti*, *quibus attributa erat pecunia*, *quæ militibus reddere-*

tur. nam id, quod attributum erat, æs militare ducebatur. & Asconius in Verrinas: *Attributa pecunia est, quæ in stipendium militum de ærario à tribunis ærariis adnumerari quæstori solet.* Vnde Cicero proconsul ad Caninium scripsit: *De drachmis centum millibus nihil est, quod in isto genere cuipiam possim commodare. omnis enim pecunia ita tractatur, vt præda à præfectis, quæ autem mihi attributa est, à quæstore curetur,* & in Verrem: *Quæstor ex senatus consulto prouinciam consularem sortitus est. pecunia attributa numerata est. profectus est quæstor in prouinciam. venit in Galliam expectatus ad exercitum consularem cum pecunia.* & in Pisonem: *Non ne sestertium centies, & octogies ex ærario tibi attributũ Romæ inquæstu reliquisti?* & pro Pompeio: *Quem possumus imperatorem eum existimare, qui pecuniam ex ærario depromptã, aut propter cupiditatem prouinciæ magistratibus diuiserit, aut propter auaritiã Romæ in quæstu reliquerit?* Quo factũ est, vt, cũ idem dixisset, *Verrem quæstorem rettulisse in rationibus ad ærarium, se accepisse vicies ducenta triginta quinq; millia quadringentos septemdecim nummos dedisse stipendio frumento, legatis, proquæstori mille sexcenta triginta quinque millia.* Asconius interpres notarit: *ea omnia nomina esse erogationum, quibus aut stipendium militibus dedisset, aut frumentum coemisset in annonam exercitus, aut legatis, & proquæstori, & cohorti prætoriæ in sumptum dedisset, eis enim de publico alimenta data esse.* Vt omittam, quod scribit libro sexto Polybius: *frumentum, vestes, arma sæpe militibus esse de publico data, detracta tamen à quæstore ex diurna, mercede rata pecuniæ summa.* & Ciceronem

nem ad Messinium quæstorem suum scribentem. *Tu de sestertium centum æquo animo ferre debes, & existimare eo minus ad te vel de tuis cibariis, vel de mea liberalitate peruenisse.*

Vectigalis autem pecunia fuit, tum quæ ex re frumentaria, tum quæ ex portoriis, ceterisque, quæ publicani exercent, vectigalibus, exigebatur. Ac frumentaria quidem pecunia fuit primum, quam aratores aliquando pro frumento in cellam æstimato dabant; deinde, quæ pro frumento emendo ab ærario dabatur. vtranque autem quæstoris fuisse curam, vnus ex Cæciliana locus aperte demonstrat: *Queritur Sicilia, C. Verrem prætorem, ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam imperauisset, & cum esset tritici modius sestertiis binis, pro frumento in modios singulos duodenos sestertios exegisse, id ne alteri crimini dabis, quod eodem tempore in eadem prouincia tu ipse quæstor feceris? Emptum est ex senatus consulto frumentum ab Siculis Verre prætore. pro quo frumento pecunia omnis soluta non est, te accusante nullum crimen. eras enim tu quæstor, pecuniam publicam tu tractabas, ex qua, etiam si cuperet prætor, tamen ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas erat. Mancipes à ciuitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. quid? hoc Verre prætore factum est solum? non, sed etiam quæstore Cæcilio. quid igitur? daturus es huic crimini quod & potuisti prohibere, ne fieret & debuisti?* & alibi: *Cum ego in eadem ista Sicilia quæstor pro frumento ciuitatibus pecuniam soluerem, non modo istas duas quinquagesimas, sed omnino nummum nullum dico cuiquam esse deductum.*

De reliqua pecunia à publicanis exigenda extat eiusdem in epistola ad Crassidem testimonium, in qua rei, & vtilitatis publicanorum sociorum defendendæ, atque augendæ cum maximam potestatem habere quæstorem dicat, eam à quæstore quoque curatam pecuniam indicat. vnde P. Rutilium etiam damnatum ab equitibus Rom. scimus, *quod quæstor*, vt inquit Pedianus, *publicanos in prouincia sua Asia nihil agere, cum prætore suo Q. Mucio consenserit.* Atque hoc iudicium de præda quoque facere possumus, quando P. Scipio Æmilianus in Hispania munera sibi ab Antiocho rege Syriæ missa quæstorem referre in tabulas iussit, & M. Cato captiuos Vergistanos in Hispania quæstori vt venderet, imperauit, vt Liuius prodidit. Nam T. Antistium quæstorem signandæ etiam pecuniæ Apolloniæ præfuisse, Cicero scripsit ad L. Plancum.

Vt autem prætores quæstoribus iurisdictionem sæpe, imperiumque suum mandarunt, sic sæpe etiam rei totius frumentariæ administrationem commiserunt. quod eiusdum testimonio cognoscitur, cum inquit in Verrem. *Tibi Cn. Carbo consul. quando improbus esse cœpit? posteaquam tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omnes suas, exercitumque commisit.* Itaque post paulo subiungit: *Proquæstore vero quo modo Phrygiam frumento imperando, æstimandoque afflixerit, non est necesse demonstrare. Scitote, his nominibus, cum iste ciuitatibus frumentum, coria, cilicia, saccos imperaret, neque sumeret, pro his rebus pecuniam exigeret, his nominibus solis Cn. Dolabella*

bella prætori sestertium ad tricies litem esse æstimatam: quæ omnia nisi voluntate Dolabellæ fiebant, per istum omnia tamen gerebantur. Alioque loco addit, ante Verrem prætorem vini, & olei decumas, & frugum minutarum à quæstoribus in Sicilia venditas esse. & se quæstorem in Planciana frumenti Romam mittendi curam habuisse profitetur, inquiens: *Non vereor, nequis audeat dicere, vllius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse, frumenti in summa caritate maximum numerum miseram, negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus etiam visus sum in omni officio diligentissimus.*

De imperio vero quæstorum neminem puto expectare, dum scribam: quod vt legatos, sic quæstores aut imperio caruisse, aut auspiciis præsidis, & imperio ab eo accepto rem gessisse, ex proxima disputatione satis perspicuum sit. Vnde illa Cæsaris sunt bello Gallico: *Cæsar partitus copias cum Fabio legato, & Crasso quæstore, hostes adiit tripartito.* & alibi: *Antonium quæstorem præfecit hibernis.*

Cap. IX.

De Decessione Præsidum, & Quæstorum.

SAne restat, vt, quando ius vniuersum in prouincia præsidum, quæstorumque aperuimus, ad extremum etiam quemadmodum ambo de prouincia decesserint, exequamur. siquidem vt non temere in prouinciam venerunt, sic neque ex ea temere decesserunt. Moris ergo fuit, vt præses, annuo prouincia-

uincialis imperiali munere terminato, succeſſore ſi mature venturus erat, in prouincia expectaret atque ei aduenienti obuiam prodiret, ac præſenti præſens prouinciam atque exercitum traderet; deinde intra triginta dies (tot enim lex Cornelia Syllæ dedit,) decederet; verum interea nihil in prouincia, quod ad adminiſtrationem attineret, attingeret. Quo circa Cn. Pompeius ægre tuliſſe fertur, quod L. Lucullus ex Aſia, colloquio, conſpectuque ſuo vitato, deceſſerit; & Appius, quod cum Lentulus ſibi, ipſe Lentulo proceſſiſſet in Cilicia obuiam, Cicero ſibi decedenti noluerit. quod Cicero ita purgauit, vt omnem eius rei culpam in Appium ipſum reiecerit; quippe quem ſe iampridem in prouincia verſante, ius quoque dixiſſe Tarſi arguerit. Quod ſi deceſſor ante ſucceſſoris aduentum deceſſiſſet, tum vero aliquem, qui prouinciæ præeſſet, vt quæſtorem, aut legatum, cum imperio relinquere eſt coactus. vnde anceps illa Ciceronis deliberatio nata eſt, de qua cum Attico: *Obrepſit dies, vt vides. mihi enim ante diem tertium Kal. Sext. de prouincia decedendum eſt. nec ſucceditur. quem relinquam, qui prouinciæ præſit? ratio quidem, & opinio hominum poſtulat legatum fratrem. primum quod videtur eſſe bonus; deinde quod ſolum habeo prætorium, quæſtorem nemo dignum putat* & ex interuallo: *Mihi difficilis ratio adminiſtrandi, quod paucos dies habebam reliquos annui muneris. illud autem difficillimum, relinquendus erat ex S. C. qui præeſſet. nihil minus probari poterat, quam quæſtor Meſſinius. nam de Cælio nihil audiebamus.*

rectiſſi-

rectissimum videbatur fratrem cum imperio relinquere, in quo multa molesta. & ad Cœlium: *Ego provincia decedens, quæstorem Cœlium præposui, puerum, inquis. at quæstorem, & nobilem adolescentem. at omnium ferme exemplo. neque erat superiore honore vllus, quem præficerem.* Qui vero ex quæstore, aut ex legato prouinciæ præponebatur, is deinde aut proprætoris, aut proconsulis nomen ferebat, prout ab hoc, aut illo imperium acceperat. atque aut huius, aut illius vices sustinebat. Atque de decessione quidem præsidum hæc inuenimus.

Quæstorum autem haud sane multo simplicior fuit ratio decedendi. Hi enim vt non semper cum suis prætoribus in prouinciam perrexerunt, sic neque semper cum iis, verum sæpe aut ante, aut post eos decesserunt. C. quidem Gracchus per triennium in Sardinia quæstor Orestis proconsulis fuit, L. Lucullus L. Murenæ in Asia per multos annos. Eundem etiam Gracchum non expectato successore decessisse inuenio, atque hoc idem postea fecisse Cæsarem in Hispania. Fuit etiam, qui, quia sibi successum non esset in provincia vltra tempus annuum remanserit. vt Antistius, de quo Cicero ad Plancum: *T. Antistius cum sorte quæstor prouinciam Macedoniam obtineret, neque ei successum esset, Pompeius cum exercitu in eam prouinciam venit.* Ex quo intelligi potest, quam varia quoque, & inconstans decessionis quæstoriæ ratio, atque obseruatio fuerit. Redeo ad præsides. Hi vero successore, aut vicario imperii constituto,

Ro-

Romam decedebant, si ante, quod C. Iulius in primo consulatu sanciuit, rationes pecuniæ confectas apud duas prouinciæ ciuitates reliquissent. Vnde Cicero ad Rufum: *Illud certe factum est, quod lex iubebat, vt apud duas ciuitates Laodicensem, & Apamensem, quoniam ita necesse erat, rationes confectas, & consolidatas deponeremus.* His rebus actis inde e prouincia decesserunt, ac Romam venerunt; &, nisi triumphum petere in animo habuissent, lictoribus dimissis, & paludamento deposito vrbem priuati ingressi sunt. quemadmodum Cicero in Pisonem ostendit, cum inquit præter cetera: *Togulæ lictoribus ad portam præsto fuere. quibus illi acceptis fagula reiecerunt, & cateruam imperatori suo nouam fecerunt.*

Cap. X.

De triumpho Imperatorum.

SIn autem de triumpho postulando cogitarent, aliquandiu ad vrbem manebanr, & lictores, fascesque laureatos, quandiu triumphassent, habebant, ac senatu in ædem Bellonæ euocato res a se gestas exponebant, ac triumphum petebant. Hinc Asconius: *Ad vrbem esse dicebatur de iis, qui cum prouinciali potestate nuper e prouincia reuertissent.* & Sallustius: *Marcius, & Metellus ad vrbem imperatores erant, impediti, ne triumpharent, calumnia paucorum.* Cicero etiam reuersus e Cilicia, cum triumphum postulare vellet, atq; in ipsam belli ciuilis flammam incidisset, diu fasces, & lictores laureatos habuit, vt ipse scribit. De postulatione

one triumphi multa ſuppetunt exempla. verum duobus ego ero contentus. Liuius libro XXXI: *L. Furius Gallico triumpho imminens Romam cum veniſſet, ſenatum in æde Bellonæ habuit, expoſitis rebus geſtis, vt triumphanti ſibi in vrbem inuehi liceret, petit.* item: *M. Fuluius procos. ex Ætolia reuerſus ad ædem Apollinis, cum de rebus a ſe geſtis diſſeruiſſet, petiit a patribus, vt æquum cenſerent, ob rempubl. bene, ac feliciter geſtam, & diis immortalibus honorem haberi iubere, & ſibi triumphum decernere.* Decreto inde à ſenatu triumpho, lex ei ferebatur ad plebem, vt quo die vrbem iniſſet, imperium haberet. Liuius: *Tribuni pleb. ex auctoritate ſenatus ad populum tulerunt, vt M. Marcello, quo die vrbem ouans iniret, imperium eſſet.* item: *L. Paulo, L. Anicio, & Cn. Octauio decretus eſt ab ſenatu triumphus. mandatumque Q. Caſſio prætori, cum tribunis pleb. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt iis, quo die triumphantes vrbem inueherentur, imperium eſſet.* Cicero ad Atticum: *Pontinius vult ante diem* IV. *Nonas Nouembris triumphare. huic obuiam Cato, & Seruilius prætores aperte. negant enim latum de imperio. & eſt hercle latum inſulſe.* Ingreſſus autem ea pompa, quæ exponetur, in Capitolium aſcendebat, ac ſacrificio facto conuiuium ibi celebrabat. atque ad veſperam poſitis imperii inſignibus domum omnino priuatus ſe referebat. Ceterum triumphus omnium honorum, qui ſuffragio, aut ſtudio ciuium deferrentur, ampliſſimus, à Romulo inſtitutus vſque ad extrema non ſolum reipubl. ſed etiam im-

imperii tempora permanauit. Pompa vero quanquam alia aliis temporibus pro rerum, ac victoriarum conditione fuit, tamen in hoc fere fuit semper eadem, vt senatus, qui ad portam obuiam prodierat, anteiret, tum spolia de hostibus capta, & præda omnis auri, atque argenti, & oppidorum captorum simulachra, & captiuorum hostium duces vincti subsequerentur, imperator autem ipse auratis quadrigis, laurea coronatus, dextra ramum lauri tenens, os minio illitus, bulla ornatus, & toga tunicaque triumphali indutus veheretur. currum vero legati, & tribuni militum in equis, & pedibus exercitus omnis victor laureatus cum cantu, & clamore assectaretur, quovsque in Capitolium perueniret. De ornatu sic Festus; *Picta quæ nunc toga dicitur, purpurea antea vocitata est, eaque erat sine pictura. eius rei argumentum est duplex pictura in æde Vertumni, & Consi. quarum in altera M. Fuluius Flaccus, in altera L. Papirius Cursor triumphantes ita picti sunt.* Liuius: *Scipio Massiniſſam toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem. neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse.* Plinius libro XXXIII. triumpantium ora minio illini solita scribit. sic Camillum triumphasse, idemque est apud Isidorum. Macrobius primo Saturnalium bullam triumphantibus additam fuisse auctor est. nam de laurea, notissimum est. De ordine pompæ sic Cicero in Pisonem: *Dissèris de triumpho? Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulachra oppidorum*

dorum? quid aurum? quid argentum? quid legati, & tribuni in equis? quid clamor militum? quid tota illa pompa? quid vehi per vrbem? Verum multo pluribus, atque illustrius hanc pompam descripsit Zonaras libro secundo: *Re bene gesta*, inquit, *iustaque victoria parta dux statim à militibus imperator appellabatur, & laureatas litteras per tabellarios victoriæ nuncios in vrbem mittebat. ipse vero domum reuersus senatu habito triumphum postulabat, quem si a senatu, aut populo obtinuisset, nomen imperatoris confirmabat. Quod si adhuc in eo magistratu esset, quo victoriam peperisset, eo etiam in celebritate vtebatur, sin tempus magistratus abierat, aliud nomen ei accommodatum assumebat. neque enim priuato triumphare licebat. Triumphali vero habitu ornatus, armillis sumptis, laurea redimitus, & ramum dextra tenens populum conuocabat, & militibus suis aliis communibus, aliis propriis laudibus oneratis pecuniam, & ornamenta diuidebat, cum armillas aliis, aliis hastas puras, aliis coronas aureas, aliis argenteas expressum viri nomen, ac facinus ferentes largiretur. Nam si quis murum primus ascenderat, muri; si castellum aliquod expugnarat, castelli speciem corona gerebat; si nauali prælio vicerat, rostris corona exornabatur; si equestri, equestre aliquid præ se ferebat. Qui autem ciuem in acie, aut in obsidione, aut in alio periculo conseruasset, cum summam laudem assequebatur, tum quernam coronam accipiebat, cuius honos argenteis, & aureis omnibus excellebat. Neque vero hæc dona singulis tantum virtutis caussa dabantur, sed & cohortibus, & exercitibus vniuersis: spoliorum autem magna pars militibus distribue-*

buebatur. Quin etiam quidam vniuersum populum donarunt, & sumptus in ludorum publicorum apparatus fecerunt. & si quid reliqui erat, in porticus, templa aut alia eiusmodi opera publica consumpserunt. His rebus perfectis triumphans currum conscendebat. currus autem neque bellicarum, neque ludicrarum quadrigarum, sed turris rotundæ instar erat constructus. Quo non ipse solus vehebatur, sed si liberos, aut cognatos aliquos habebat, etiam illorum virgines, & pueros asciscebat; natu vero grandiores in equis iugalibus imponebat. Si autem plures erant, equis singularibus vecti ipsum prosequebantur. reliquorum vero ciuium nemo vehebatur sed laureati omnes pedibo ingrediebantur. Quin etiam minister publicus in ipso curru adueheba-tur, qui pone coronam auream, gemmis distinctam sustinens, admonebat eum, vt respiceret, id est, vt reliquum vitæ spacium prouideret, nec eo honore elatus superbiret. Appensum quoque erat currui tintinnabulum, & flagellum, quibus notabatur, ipsum in eam calamitatem incidere posse, vt & flagris caderetur, & capite damnaretur. Nam qui ob facinus supremo supplicio afficiebantur tintinnabula gestare solebant, ne quis inter eundum contactu illorum piaculo se obstringeret. Hoc autem ornatu vrbem inibant, spoliis, & trophœis, & simulachris castellorum, vrbium, fluminum, montium, portuum, marium, & reliquorum omnium. quæ in-ditionem redegerant, prælatis. Quod si dies vnus ad hanc pompam transferendam non esset satis, secundus etiam, & tertius assumebatur. Illis autem præcedentibus triumphans in forum Romanum delatus. ac captiuis inde aliquot in carcerem duci, atque necari iussis,

sis, in Capitolium ascendebat, ibique sacrificio facto, & donis consecratis, in iis porticipibus cœnatus, ad vesperam domum, tibiis, & fistulis præcinentibus se recipiebat. Hæc Zonaras. quæ quanquam adeo certa sunt, vt alia confirmatione non egeant, placet tamen instituti tenendi caussa, locis etiam aliquot Liuii insignioribus comprobare. sic loquitur ille de T. Flaminini triumpho Macedonico: *Triduum triumphauit. die primo arma, tela, signaque ærea, & marmorea transtulit secundo aurũ argentũque factum, infectumque & signatum. tertio die coronæ aureæ, dona ciuitatum, translatæ* CXIIII. *& hostia ductæ, & ante currum multi nobiles captiui, obsidesque, inter quos Demetrius, regis Philippi filius fuit. ipse deinde Quinctius in vrbem est inuectus: milites secuti currum frequentes, vt ex omni prouincia exercitu deportato. his duceni quinquageni æris in pedites diuisi, duplex centurioni, triplex equiti.* & in concione M. Seruilii de triumpho L. Pauli Macedonico, qui antiquabatur: *Militum quidem propria est caussa, qui & ipsi laureati, & quisque donis, quibus donati sunt, insignes, triumphum nomine cient, suas, & imperatoris laudes canentes per vrbem incedunt.* & post: *Et legiones ex Illyrico laureatæ vrbem inibunt, & nauales socii, Macedonicæ legiones suo abrogato triumpho alienos spectabunt? Quid deinde tam opimæ prædæ, tam opulentæ victoriæ spoliis fiet? quonam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hostium, an in Macedoniam remittentur? Quo signa aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia,*

an noctu tanquam furtiua in ærarium deportabuntur? quid illud spectaculum maximum, nobilissimus opulentissimusque rex captus vbi victori populo ostendetur? & infra: *Pars non minima triumphi est victimæ præcedentes, vt appareat, diis grates agentem imperatorem ob rempubl. bene gestam redire; omnes illas victimas quas traducendas in triumpho iudicauit, alias alio cedente mactare. illas quidem epulas senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur, vtrum hominum voluptatis caussa, an deorum, hominumque turbaturi estis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex Macedonum Perseus cum liberis & turba alia captiuorum, spolia Macedonum circa flumen relinquentur? L. Paulus priuatus tanquam rure rediens à porta domum ibit?* & deinde vbi de pompa triumphi agitur: *Ipse postremo Paulus in curru, magnam cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præ se ferens. post currum inter alios illustres viros filii duo Q. Maximus, & P. Scipio, deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæque ordinibus. Pediti in singulos dati centeni. duplex centurioni, triplex equiti.* Postremo quod scriptum est apud Zonaram de captiuis necandis iussu imperatoris in Capitolium ascendentis, idem est etiam apud Ciceronem in oratione de suppliciis contra Verrem: *At etiam*, inquit, *qui triumphant, eoque diutius hostium duces seruant, vt his per triumphum ductis pulcherrimum spectaculum, fructumque victoriæ populus Romanus percipere possit, tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in*

ei in carcerem iubent, idemque dies & victoribus imperii, & victis vitæ finem facit.

Hic autem, de quo dixi, honos fuit, vt ego quidem video, duplex; vnus triumphus, alter ouatio dictus: maior ille, hic minor: ille ob insignem victoriam, hic etiam ob leuem concessus. Qui enim, auctore Gellio libro v I. bellum aut non rite indictum, aut non cum iustis hostibus, aut cum humilib9, aut nō idoneis, aut seruis, & piratis gessisset, aut deditione repente facta, incruenta victoria negotiū confeciſſet, aut, vt addit in Marcello Plutarchus, verbis, nō armis rem peregisset, aut, vt sæpe Liuius, qui sine magistratu aut alienis auspiciis, aut in aliena prouincia rē gessisset, aut exercitū non. deportasset, ei concedebatur, vt ouans vrbem ingrederetur. quod erat nihil aliud, nisi vt non quadrigis, sed vel pedibus, vel, vt aliis placuit, equo vectus, non senatu, sed equitibus Romanis præeuntibus, non tubis, sed tibiis præcinentibus, non laurea, sed myrtea corona redimitus iniret, neque taurum, sed ouem in Capitolio immolaret, quod ex Dionysio, Plutarcho, Gellio, & Dione, quorum verba in fastorum consularium commentario recitaui, cognoscitur. vnde Plinius libro xv. scribit: *Triumphans de Sabinis Postumius Tubertus in consulatu, (qui primus omnium ouans vrbem ingressus est, quod rem leuiter sine cruore gessisset,) myrto Veneris genitricis coronatus incessit. hac postea ouantium fuit corona, excepto M. Crasso, qui de fugitiuis, & Spartaco laurea coronatus incessit.* Triumphauit autem hic anno vrbis ducentesimo quinquagesimo primo. quanquam Dionysius hunc ei leuiorem habitum

esse ait, quia male ante rem gesserat, ac prope in fuga cum ceteris captus fuerat.

Vt autem imperium mandatum est consulibus, prætoribus, dictatoribus, & priuatis hominibus, iisque item omnibus prorogatum est, sic consules, dictatores, prætores primum, deinde etiam reliqui triumpharunt. primus consul prorogato imperio triumphauit Q. Publilius Philo de Palæpolitaneis. prætor primus Q. Valerius Falto de Siculeis. P. Scipioni, qui priuatus in Hispaniam cum imperio fuerat missus, triumphus est negatus. at non multis post annis L. Lentulo, vt ouans in vrbem rediret, permissum est. postremo vero maior etiam triumphus iis, qui sine magistratu rem gessissent, tributus, vt Cn. Pompeio ex Africa, Hispania, & Asia, de P. Scipione sic Liuius: *Ob res gestas magis est tentata triumphi spes, quam petita pertinaciter, quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat.* de Lentulo vero ita: *Lentulus cum in senatu res ab se per multos annos fortiter, feliciterque gestas exposuisset, postulasset que, vt triumphanti sibi vrbem inuehi liceret, res triumpho dignas esse censebat senatus, sed exemplum à maioribus non accepisse, vt qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet. pro consule illum prouinciam Hispaniam, non consulem, aut prætorem obtinuisse. decurrebatur tamen eo, vt ouans vrbem iniret. intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno pl. qui nihilo magis id more maiorum, aut vllo exemplo futurum dicebat, postremo victus consensu patrum tri-*

tribunus cesſit. ex S. C. Lentulus ouans vrbem eſt inuectus. Ex iis, qui cum magiſtratu, atque adeo etiam cum imperio ſummo fuerunt ſoli decemuiri, & tribuni militum conſulares triumphum nullum egerunt.

Fuerunt etiam alia præclara triumphantium iura, de quibus ſcriptum extat apud Valerium. vt illud: *Ne quis triumpharet, niſi quinque millia hoſtium vna acie cæciderſſet.* Vnde lex extitit, quam L. Marius, & M. Cato tribuni plebis tulerunt, qua pœnam imperatoribus minati ſunt, qui aut hoſtium occiſorum in prælio, aut amiſſorum ciuium falſum numerum ad ſenatum ſcripſiſſent, & iuſſerunt, eos quamprimum ad vrbem accesſiſſent apud quæſtores vrbanos iurare, de vtroq; numero vere ſe ad ſenatum ſcripſiſſe. item illud: *Ne qui pro altero rem geſſiſſet, ſed is cuius auſpiciis res geſta eſſet triumpharet.* Quod exemplo Q. Valerii prætoris, & Q. Lutatii conſulis, bello Punico primo confirmatur. & illud, quod more potius retentum, quam lege obſeruatum videtur: *Ne pro recuperato, ſed pro aucto imperio triumpharetur:* vt Q. Fuluio conſuli de Capua recepta, & L. Opimio prætori de Fregellis in ditionem redactis, negatus eſt. Item: *Vt de externis hoſtibus, non de ciuibus triumphus ageretur.* quo factum eſt, vt neque L. Sulla de inimicis ſuis neque Q. Catulus conſul de M. Lepido, neque C. Antonius de L. Catilina, quanquam illi aduerſus remp. ſteterant, atque arma tulerant, triumpharint.

Hic autem honos primum a senatu, post etiam repugnante senatu a populo datus est. primum sine senatus consulto, collega intercedente, triumphasse P. Seruilium Priscum consulem de Volscis anno vrbis CCCVII, testis est Dionysius. Primi vero patribus inuitis, iubente populo, de Sabinis M. Horatius, de Æquis L. Valerius anno CCCIII.

Quin etiam illud est obseruatum, vt aut ex terrestri victoria, aut ex nauali, itemque aut in vrbe, aut cum id non daretur, in monte Albano triumpharetur. primus naualem triumphum egit C. Duilius bello Punico primo. in monte Albano triumphauit primus C. Papirius Maso consul de Corseis. de quo ita Valerius: *Papirius Maso cum bene gesta rep. triumphum à senatu non impetrasset, in Albano monte triumphandi & ipse initium fecit, & ceteris postea exemplum præbuit, proque laurea corona, quum alicui spectaculo interesset, myrtea vsus est.* Cuius vestigia M. Marcellus bello secundo persecutus de Syracusanis in monte Albano triumphauit.

Cap. XI.

De Relatis ad ærarium rationibus.

VBi vero siue triumphantes, siue priuati vrbem introierant, tum alio die rationes referre ad ærarium cogebantur, nec multo post centuriones, ceterosque prouincialis curæ socios ad ærarium in beneficiis, si liberet, deferre. Ac ante legem quidem Iuliam liberior referendi ratio fuit. lege autem Iulia cautum est, vt rationes, quas in prouin-

cia

cia apud duas ciuitates reliquissent, ea statim, atq; vrbem inissent, ad ærarium totidem verbis referrent, atque triginta diebus, quibus rationes retulissent, comites in beneficiis deferrent. Hoc tamen non prætorum proprium, sed quæstorum commune fuit. Ac rationum quidem a proconsule, & a quæstore ante legem Iuliam relatarum Verris prætura. & quæstura testes erunt. de quibus Cicero: *Prætura, quam ex senatus consulto statim referre debuit, vsque ad hoc tempus non rettulit. quæstorem se in senatu expectare dixit. perinde quasi non, vt quæstor sine prætore posset referre, eodem modo sine quæstore prætor. dixit idem Dolabellam impetrasse.* item: *Videamus, rationes quemadmodum rettulerit. Accepi, inquit, vicies ducenta triginta quinque millia quadringentos septemdecim nummos. dedi stipendio, frumento, legatis, proquæstori. cohorti prætoriæ sestertium mille sexcenta triginta quinque millia quadringentos septemdecim nummos. reliqui Arimini sestertium sexcenta millia. hoc est rationes referre? hoc modo quisquam hominum rettulit?* item: *Rationes ad ærarium antequam Dolabella condemnatus est, non audes referre. impetrat a senatu, vt dies sibi prorogaretur, quod tabulas suas ab accusatoribus Dolabellæ obsignatas diceret, perinde quasi exscribendi potestatem non haberet. audistis quæstoriam rationem tribus versiculis relatam.* Qualis autem post legem Iuliam rationum referendarum ratio fuerit, Pisonis, Ciceronis, & Bibuli proconsulatus ostendunt. nam de Pisone sic Cicero in oratione ad-

uersus eum: *Rationes ad ærarium rettulit continuo, sicut lex iubebat. neque alia ulla in re ei legi paruit.* De se ad Ruffum quæstorem suum: *Existimes velim, si rationum referendarum ius vetus, & antiquus mos maneret, me relaturum, nisi tecum pro coniunctione nostræ necessitudinis contulissem, confecissemque, non fuisse. quod igitur fecissem ad vrbem, si consuetudo pristina maneret, id quando lege Iulia relinquere rationes in prouincia necesse erat, easdemque totidem verbis referre ad ærarium, feci in prouincia. neque ita feci, vt te ad meum arbitrium adducerem, sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse nunquam pœnitebit. totum enim scribam meum tibi tradidi, tu ei M. Mindium fratrem tuum adiunxisti. rationes confectæ me absente sunt tecum. ad quas ego adhibui nihil præter lectionem.* & post: *Illud certe factum est, quod lex iubebat, vt apud duas ciuitates Laodicensem, & Apamensem, quoniam ita necesse erat, rationes confectas, & consolidatas deponeremus. itaque huic loco primum respondeo, me quanquam iustis de causis rationes deferre properarim, tamen me expectaturum fuisse, nisi in prouincia rationes pro latis haberem.* De Bibulo autem ad Caninium quæstorem Bibuli: *De rationibus referendis non erat incommodum, te nullam referre. quam tibi scribis a Bibulo fieri potestatem. sed id mihi vix videris per legem Iuliam facere posse, quam Bibulus certa quadam ratione non seruat, tibi magnopere seruandam censeo.*

Iam

Iam vero comitum, quos dixi, in beneficiis deferendorum duo ante legem Iuliam testimonia extant, vnum in oratione pro Archia, in qua Archiam, vt ciuem Rom. in beneficiis ad ærarium delatum esse a L. Lucullo prætore, & consule inquit; alterum in oratione pro Balbo, vbi Cæsarem in prætura, & in consulatu Balbum præfectum fabrum ait detulisse. Post legem autem Iuliam, quæ triginta dies post rationes relatas deferri iussit, illud est eiusdem in epistola ad Messinium Rufum, quæstorem suum: *Quod scribis de beneficiis, scito a me & tribunos militum, & præfectos, & contubernales duntaxat meos delatos esse. in quo quidem ratio me fefellit. liberum enim mihi tempus ad eos deferendos existimabam dari. postea certior factus sum triginta diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulissem. Sane moleste tuli, non illa beneficia tua potius ambitioni reseruata esse, quam meæ, qui ambitione nihil vterer. de centurionibus tamen, & de tribunorum militum contubernalibus res est integra, genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat.*

Neque vero præsides solum, & quæstores, sed etiam legatos rationes reddere coactos inuenio. siquidem de P. Scipione Africano L. Scipionis fratris sui in Asia legato ita scribit Gellius: *Tribuni pl. in senatu instabant, vt pecuniæ Antiochinæ, prædaque, quæ in eo bello capta erat, rationem redderet. fuerat enim L. Scipioni Asiatico fratri suo imperatori in ea prouincia legatus. ibi Scipio exurgit, & prolato e sinu togæ libro rationes in eo scriptas esse dixit omnis pecuniæ, omnisque prædæ. illi tum, vt palam recitaretur, & ad ærarium deferretur. Sed enim id iam non faciam, inquit, nec me ipse afficiet*

ficiam contumelia. eumque librum statim discidit suis manibus, ac concerpsit, ægre passus, quod cui salus imperij, ac reip. accepta ferri deberet, ab eo ratio pecuniæ prædaticiæ poscceretur. & de Verre Dolabellæ legato Cicero; *Legationis rationes non rettulit, nisi condemnato, & eiecto Dolabella prætore, & qui posset reprehendere.*

CAP. XII.

De Iudicii Præsid. & eorum Comitib. constitutis.

VT autem præsidibus qui se optime gessissent, magni, vt dixi, & in prouincia, & in vrbe honores habiti, sic contra, si quid deliquissent, atq; à legibus, de quibus dixi, recessissent, multis iudiciorum laqueis irretiti sunt. In primis autem tribus obnoxii legibus, ac quæstionibus fuerunt, peculatus, maiestatis, & repetundarum; peculatus, si prædam, aut pecuniam publicam auertissent, quo iudicio etiam quæstores, legati, & scribæ eorum obstricti fuerunt; maiestatis, si aut exercitum, aut prouinciam hosti prodidissent, aut vltro exercitum è prouincia eduxissent, aut bellū sine S. C. intulissent; repetundarum, si se in socios aut auare, aut superbe, aut libidinose, aut crudeliter, aut iniuste gessissent. quæ lex maxime socialis fuit, & prouinciarum salutem continuit. quo iudicio postulati plurimi, damnati multi, nonnulli etiam absoluti sunt. Sed de his legibus, & quæstionibus mox in libro de iudiciis disputabimus. si prius iis respondemus, qui a nobis in hac prouinciali disputatione dissentiunt. Hic est autem Nicolaus, vt dixi, Gruchius, qui longe aliam magistratuum, imperatorumq; rationem esse contendit, ac nos tradidimus. Quamobrem faciamq, vt separatim, quantum in eius sententia ad veritatem momenti sit, ostendamus, eamq; disputationē quasi tertiū librū proposito prouinciarum commentario subtexamus.

CARO

CAROLI SIGONII DE ANTIQVO IVRE PROVINCIARVM, LIBER TERTIVS, DE LEGE CURIATA MAGISTRATVVM ET IMPERATORVM.

Ad illustrem iuuenem *Ioannem Riccium Politianum.*

EX omnibus quæstionib9, quæ his temporibus doctorum hominum ingeniis excitatæ in aliqua politiorum litterarum tractatione versantur, haud scio, an vlla alia aut genere ipso nobilior, aut vsu fructuosior sit, quam quæ iamdiu inter me, & Nicolaum Gruchium agitatur. quippe quæ sit, vt te optime nosse puto, de re non solum in antiquitatis, sed etiam in philosophiæ studio maxima. Nam verbo quidem de antiquo vsu legis curiatæ contendimus, at re vera de iure senatus, populique Romani, de iure magistratuum, atque imperatorum, de obscurissimis probatissimorum scriptorum locis disputamus. Neque tritas iampridem in scholis quæstiones aliquot cum eorum, qui audiant, molestia

molestia retractamus, sed nouas, atque huic sæculo inauditas controuersias edimus. vnde non Romanarum solum rerum, sed ciuilis etiam disciplinæ studio dediti vtilitatis, atque adeo etiam voluptatis capere non minimum possint. Huius autem concertationis initium inductum est à me. qui cum breuiter quid ab eo in hac tota ratione dissentirem, non refellendi hominis gratia, sed indagandæ veritatis caussa annos ab hinc decem exposuissem, eruditum hominem, atque acutum studio responsionis vsq; adeo incendi, vt ipse quasi legitimo aliquo huius rei iudicio constituto ac reo comperendinato, vna atque altera actione totam caussam sibi sumpserit perorandam. Quarum actionum quando ego vni paucis ante annis respondi, putaui mihi faciendum, vt nunc quoque alteri responderem, totamque caussam nouo quasi suscepto patricinio retractarem. Quamobrem te hortor adolescentem præsertim vt opibus, & fortuna, sic ingenio studioque florentem, vt partem aliquam temporis de honestissimis tuis studiis demas, atque ad huius quæstionis cognitionem traducas. nam eodem tempore cum vetustissima, eademque pulcherrima populi Romani iura cognosces, tum difficillimos illustrium auctorum locos, eosque nostris adhuc parum hominibus notos intelliges. Qua notitia neque liberalius atque

que honestius, neque ætati, fortunæve tuæ quidquam esse conuenientius potest. Atque vt hoc ipse acriore tibi studio faciendum existimares, cepi hoc tibi opus dicandi consilium. Quod vt facerem primum præcipuo quodam meo erga te studio, deinde excellenti Jacobi Falconi iuuenis eruditissimi prædicatione impulsus sum. Nam & ego te, cum Bononiæ ad me audiendum accederes, ac non dubia præstantis tuæ erga me voluntatis testimonia dares, ita iam tum amare instituí, vt omnia officia me propterea tibi debere putem, & Falconius ipse, qua est humanitate præditus, ea mihi de admirandis tuis ad omnem dignitatem, laudemque progressibus rettulit, vt te hoc potissimum honoris genere, qui non nisi egregiis adhibetur hominibus, decorandum existimem, scilicet vt nomen tuum domesticis multis apud nos laudibus, virtutibusque clarissimum latius mea quantulacunque commendatione propagem, ac bonis quasi auspiciis præclaram augescentis in te virtutis indolem apud homines non obscuro hoc monumento commendem. Sed ad rem veniamus.

Argu-

Argumentum.

His expositis, deinceps hoc libro respondet Nicolao Gruchio, qui à se in tota prouinciali ratione dissentiebat. atque opinionem eius infirmat, quæ erat, legem curiatam magistratum confirmasse, atque vna etiam militare imperium magistratui detulisse. sed iterum ei latam esse ad auspicium transmittendum, eamque non à xxx curiis, sed à xxx curiarum lictoribus iussam esse. quam Gruchius vt firmaret, locum Ciceronis in Agraria ex ingenio emendauit. Improbat autem talem opinionem argumentis, & auctoritates ab eo prolatas aliud velle ostendit, & lectionem ab illo illatam irridet. (a) Exponit inde opinionem suam, nempe duas fuisse leges curiatas, vnam ad confirmandum magistratum, quæ Ciceronis tempore obsoleta fuerit, alteram ad mandandum imperium, id est, ius rei militaris exercendum, magistratui, quæ à xxx curiis iussa sit, quæque contra priorem legem dicuntur, refellit, & veram è veteribus libris loci Agrariæ lectionem eruit. (b) Inde occasione data de binis comitiis prærogatiuæ, & iurevocatarum agit, atque in ea re errare Gruchium docet. (c) Pergit inde probare legem curiatam de imperio diuersam esse ab ea, quæ est de magistratibus: (d) ac rursus magistratum (e), imperiumque (f) definit, & quæ contra dicuntur, refellit. Inde imperium a magistratu esse diuersum neque in eo esse insitum docet, vt Gruchius sentit, diuersitatem in creando, ineundo, admi-

(a) C. 1. de Lege curiata Magistratuum Gruchii opinio. (b) C. 2. de Lege curiata Magistratuum Sigonii opinio. (c) C. 3. de Binis Comitiis, prærogatiuæ & iurevocatarum. (d) C. 4. de Lege curiata Imperatorum. (e) C. 5. Quid sit Magistratus. (f) C. 6. Quid sit Imperium.

administrando, & prorogando demonstrans, atque singulos contra Gruchium magistratus examinans. (g) *Quærit inde de consulibus, quomodo imperium in magistratu, aut ex magistratu habuerint, ac lege curiata habuisse ostendit, non iure magistratus, vt Gruchius censet* (h). *item de dictatoribus, & prætoribus. & quæ contra disputentur, euertit* (i). *Quærit præterea, quale imperium fuerit eorum, qui summo S. C.* (k) *itemque qui lege Cornelia* (l) *acceperunt. Quibus declaratis aggreditur dicere de priuatis, atque eos siue S. C. siue plebiscito, non autem lege curiata imperium accepisse probat, siue in prouincias missi fuerint* (m), *siue ad bella* (n) *atque ad extremum quærit, an priuati vt cum imperio fuerunt sic cum magistratu fuisse dici potuerint, ac magistratum iterum ab imperio esse diuersum ostendit* (o). *quæ dum omnia facit, insignes locos Ciceronis, Liuii, Sallustii, & aliorum scriptorum exponit, ac totam proconsulum, propræturumque supra traditam præceptionem confirmat, ac multo magis illustrat.*

(g) *C. 7.* An imperium in Magistratu fuerit insitum. (h) *C. 8.* de Imperio Consulum, qui in Magistratu, aut ex Magistratu bellum gesserunt, aut in prouincias profecti sunt. (i) *C. 9.* de Imperio Prætorum, qui in Magistratu, aut ex magistratu bellum gesserunt, aut in Prouincias profecti sunt. (k) *C. 10.* de Imperio Consulum, qui summo Senatusconsulto ornati erant. (l) *C. 11.* de Imperio lege Cornelia accepto. (m) *C. 12.* de Imperio eorum, qui ex priuatis in Prouincias missi sunt. (n) *C. 13.* de Imperio eorum, qui ex priuatis ad bella missi sunt. (o) *C. 14.* An Proconsules, & Proprætores, qui ex priuatis ad bella missi sunt, vt cum Imperio sic cum Magistratu fuerint.

Cap. I.

De Lege curiata Magistratuum Gruchii opinio.

CVm legissem libros nuper a te de comitiis Romanorum in lucem editos, Nicolae Gruchi, cum aliis rebus multum, tum illustri quadam eximiæ, ac minime vulgaris ingenuitatis tuæ significatione plurimum sum affectus. qui cum multa præclare de antiquissima illa consuetudine præcepisses, ea tamen haud quaquam ita re amplexari diceres, vt pro oraculis habenda censeres, immo vero maximam te habiturum esse doctis hominibus gratiam prædicares, qui non modo tua refutarent, sed veriora etiam in vulgus emitterent. Quibus ego vocibus, vt vere dicam, impulsus, cum forte eodem tempore de antiquo ciuium Romanorum iure perscriberem, atque a te in quæstione omnium, quæ in tuo tractantur libro, grauissima, ac difficillima dissentirem, eo facile me adduci sum passus, vt tua exposita sententia meam & ipse quasi aliud agens adscriberem; non vt tibi contradicerem, sed, quemadmodum tum testatus sum, vt litterarum studia nobilissima explicanda quæstione & ipse pro virili parte mea iuuarem. Hunc tu locum cum legisses, ad eum tibi respondendum duxisti, ac præcipuum ea de re librum aduersus me diuulgasti. in quo cum caussam tuam accuratissime agis, tum me ad respondendum doctorum hominum quasi iudicio quodam constituto lacessis. Quid quæris? quamquam vt nec opinata, sic non iucunda ad-

admodum illa mihi prouocatio accidit, vt qui omnem curam iam meam alio, cogitationemque conuerteram, respondi tamen; sed paucis, ne omnino eruditum hominem, & me honestissimo certamine prouocantem viderer contemnere. Verum qua me ratione molestia liberasse existimaui, ea mihi magis fuit aduersaria, ecce enim post annum, non exiguum, vt ante, libellum, sed iustum prope volumen edidisti. in eoque cum multis verbis eadem omnia repetis, quæ superiore disputatione tractaras, tum præter rem multa alia infers, ac sophistica quadam ratione concludis, &, quod magis mihi mirum accidit, sæuo adeo, atque impotenti animo interdum aduersus me loqueris, vt quodam etiam in loco pro summo mihi beneficio tribuas, quod non me asperius, ac contumeliosius appellaris. Bone Deus, tu ne ille Gruchius es, qui paulo ante maximam te doctis hominibus gratiam habiturum esse, qui tua refutassent scripta scripsisti? Nam si ego opinionem tuam aliquando inuito fortasse te improbaui, tua illa tota culpa est, qui me, vt id facerem, inuitasti; si ceteros omnes præter vnum me ad hoc officium aduocasti, næ ego posthac diligentius de ista contumelia videro. Neque enim ea te res perturbare potest, quod ego in te aut in disputando acrior, aut in scribendo contumeliosior fuerim, cum tertio quoque verbo tanta te cum laude appellem, vt tu ipse scripseris, *magnas te mihi eo nomine habere gratias, quod ea modestia vsus sim in te reprehendendo, vt cum honorifica laudis*

tuæ præfatione nec gloriæ, nec contentionis studio ductus, sed veritatis tantum amore ad hanc dissensionem verius quam reprehensionem pertractus videar. Cum autem hanc, quam tu vocas, modestiam non solum in libris de iure ciuium Romanorum, sed etiam in responsione mea seruarim, ita vt semper tibi plus, quam mihi, tribuerim, & me tantum aliter, quam te de rebus iis, quæ tum agerentur, sentire dixerim, satis mirari non possum, cur tu ab illa, quam tu in aliis tantopere laudas, animi moderatione discesseris, atque in disputando acerbiorem te interdum, quam acutiorem esse malueris. neque seuera interea hominum iudicia exhorrueris, qui te fictam, ac simulatam illam moderati hominis personam opportune deposuisse, existimaturi sunt, vt cereros ab eiusmodi auctoritatis tuæ lædendæ cogitatione auerteres. qua de re tu quodam in loco videris non mediocriter laborare. Sed his omissis, feci non inuitus, vt tuæ voluntati obtemperarem, ac tibi iterum responderem, sed feci fortasse breuius, quam voluminis magnitudo, cui respondeo, postulabat. neque enim quæ ab vtroque nostrum in superiore disputatione dicta sunt, ea mihi nisi necessario repetenda duxi. & si qua res noua incidit, eam vero, quam potui, breuissime sum complexus. inciderunt autem præclaræ nonnullæ, quod tu, credo, vt, quam valeres iugenio, demonstrares, omnia prope decreta mea sigillatim tibi aggredienda sumpsisti, quasi opima quædam de me spolia relaturus,

rus, si te mihi insultare copia ingenii tui perterritus permisissem. verum rem aggrediamur.

Omnis nostra ex eo fonte ducta est controuersia quænam sit lex curiata, cuius meminit Cicero in secunda agraria cum inquit: *Maiores de omnibus magistratibus bis vos iudicare voluerunt. nam centuriata lex censoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magistratibus, tum iterum de iisdem iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui pœniteret. nunc quia prima illa comitia tenetis centuriata, & tributa, curiata tantum auspiciorum causa remanserunt. hic autem tribunus plebis quia videbat, potestatem neminem iniussu populi, aut plebis posse habere, curiatis eam comitus, quæ vos non finitis confirmauit, tributa, quæ vestra erant, sustulit. ita cum maiores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus iudicare, hic homo popularis ne vnam quidem populo comitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. vidit, & perspexit, sine curiata lege decemuiros habere potestatem non posse, quoniam per nouem tribus essent constituti, iubet ferre de his legem curiatam, prætorem qui primus factus sit, si lex lata non erit, Decemuiros ea iure esse iubet, quo qui optima lege.* & post: *Consulibus legem curiatam ferentibus sæpe intercessum est.* item: *Consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* postremo: *Sint igitur Decemuiri, neque veris comitiis, hoc est, populi suffragiis, neque illis ad speciem, at-*

que vsurpationem vetustatis per triginta lictores auspiciorum caussa adumbratis constituti: omnis inquam nostra in hoc est posita controuersia, quæ sit lex curiata, cuius in his locis Cicero meminit. neque enim idem nostrum vterque sentit. Afferam primum opinionem tuam, deinde meam. Tua vero his a te verbis est in secunda actione exposita. *Iam inde ab exactis regibus maiores magistratus, qui a populo crearentur, lege curiata ita fuisse ornatos, vt postquam centuriatis creati essent, ad confirmandum illis quadam auspiciorum religione magistratum curiata etiam adhiberentur: minores vero nunquam binis comitiis creatos, nisi postquam cœperunt tributis comitiis creari, idque propter eandem auspiciorum religionem.* Addis inde: *Ciceronis ætate non curiis triginta, vt olim, conuocatis, sed lictoribus curiarum triginta tantum legem curiatam latam esse.* Atque hæc ita esse confirmas non his solum, quæ recitata sunt ex Agraria locis, sed etiam altero Messalæ, tertioque ex secunda Philippica Ciceronis. Quid igitur mihi a te in tota hac ratione dissentienti faciendum est? nimirum illa duo, vnum, vt incommoda istius opinionis ostendam; alterum, vt peruersitatem interpretationis horum locorum, quibus ipsa fulcitur, aperiam. Quamobrem aggrediamur. In tua ergo opinione illa quatuor reprehendo, vnum, quod magistratus patricios, plebeiosque noua significatione accipis; alterum, quod curiata comitia ad auspicia magistratibus iam designatis man-

dan-

danda esse adiuncta scribis; tertium, quod legem curiatam Ciceronis etiam tempore ad hunc vsum obseruatam scribis; quartum, quod eam non a triginta curiis, sed a triginta curiarum lictoribus esse iussam, contendis. De nomine patriciorum magistratuum, & plebeiorum, quod Cicero in eo loco vsurpat, vnde hæc disputatio emanauit, tuque in libris de comitiis. & in prima actione adhibuisti, idem, quod alias ante, repeto, absurdum esse dictu, patricios magistratus centuriatis comitiis designatos, plebeios vero tributis Nam cum patricii magistratus sint, qui primum patuere patriciis; plebeii vero, qui solis plebeiis; profecto qui centuriatis comitiis creabuntur, omnes erunt patricii; qui tributis omnes plebeii. quod est falsum, qui ædiles curules, & quæstores tributis comitiis, temet doctore, creabantur, & tamen erant patricii. quare non omnes patricii centuriatis, nec soli plebeii tributis. Respondes, te cepisse patricios magistratus pro maioribus, plebeios pro minoribus. neque aliud adhuc sentis incommodum. Neque enim recte concludi potest, quia aliquot magistratus patricii, vt consul, prætor, censor, dictator, maiores sunt magistratus, propterea plebeios esse minores. patricii enim recte in maiores, & minores diuiduntur. maioresque sunt, quorum maiora sunt auspicia, vt eorum, quos dixi, minores, quorum minora, vt ædilium curulium & quæstorum. plebeiorum nulla est eiusmodi differentia, quia carebant auspiciis. Quamobrem si patricius est magistratus, intelligo, quid

sequatur, nempe aut maiorem esse, aut minorem. si plebeius, nihil tale. Quare multo minus efficietur, patricii magistratus sunt maiores magistratus, ergo plebeii sunt minores. neque enim quisquam vnquam aut quæsturam, aut ædilitatem curulem magistratus patricios, quia minores essent, plebeios vocauit, vt tu, quod te demonstrare oportuit. Si ergo manet vetus illud, patricios magistratus esse, qui prius patuerunt patriciis; plebeios vero, qui solis plebeiis; nec quia patricii aliquot magistratus maiores sunt, propterea plebeios minores esse cogimur confiteri, si tu hoc idem intelligens aliam, atque aliam, quam postea demonstrabo, huius Ciceroniani loci lectionem excogitasti, quid est, quod ex maledicto risum quærens aduersus me dicas: *Callipides multum se mouet, sed nihil promouet.* cum hic meus Callipides vsque adeo promouerit, vt te de loco, id est, de suscepta prioris lectionis sententia deturbarit?

Quod vero secundo loco ais, comitia curiata adiuncta centuriatis fuisse ad auspicia mandanda magistratibus, dico hoc supervacaneum fuisse in maioribus magistratibus consule, prætore, censore. Etenim hi creabantur comitiis centuriatis, quæ ad mandanda auspicia satis valebant, cum essent auspicatissima. Nam Cicero dixit pro Milone: *Illa augusta centuriarum auspicia.* & pro domo: *Centuriata comitia maxime maiores iusta dici, haberique voluerunt.*

Quod deinde tertio loco dicis, veterem curiatorum

torum comitiorum ad priora confirmanda comitia consuetudinem Ciceronis etiam tempore obseruatam, id falsum esse hac ratione coarguo. Nam si ipsius tempore magistratus omnes curiatis comitiis confirmati fuissent, Rullus non posuisset in lege sua, vt prætor legem curiatam ferret Decemuiris suis à plebe designatis. cum autem posuerit, satis ostendit, se extra ordinem id feciisse. Respondes, si Rullus Decemuiros extra ordinem lege curiata ornasset, Ciceronem id ei obiecturum fuisse, quod non fecit. Verum hoc non est satis. cur enim Rullo obiiciat id, quod ille iure facere potuit? Age enim, nonne tribunus plebis plebem rogare potest? sane. quod plebs iure rogata sciuerit, non ne iustum est? non est dubium. Cur ergo obiiciat Cicero id, quod ille iuste facere potuit, vt plebem rogaret? & plebiscito accepto, vt Decemuiris legem curiatam, quanquam insolitam ferret? tum enim obiecisset, si sine plebiscito. id est, plebis iniussu Decemuiros lege curiata ornasset. Neque enim Rullus confirmabat Decemuiros lege curiata, quæ obsoleuerat, impudenter, sed ad plebem ferebat, vt id sibi liceret, sine dubio non facturus, si vetus consuetudo mansisset.

Postremo nego curiata comitia per triginta curiarum lictores, non autem per ipsas triginta curias celebrata, atque triginta lictores suffragium de magistratibus vllum tulisse. neque enim verisimile esse, qui consul propter excellentem virtutis opinionem certo iudicio ab vniuerso populo cen-

turiatim lectus esset, permissum fuisse. vt eum triginta curiarum lictores suis suffragiis inconsulte repudiarent. Occurris, lictores, quod rogabantur, pro sua arbitratu repudiare non potuisse; &, quod grauius est, addis, me non tuum dictum, sed meum commentum oppugnare, atque antabatarum more pugnare. Verum de antabatis alias: nunc quod instat. Negas legem curiatam a lictoribus antiquari potuisse. Ridet, opinor, Rullus, qui timens, credo, ne lex curiata a tuis istis lictoribus antiquaretur, sic in lege cauit: *Si lex curiata lata non erit, Decemuiri eo iure sint, quo qui optimo.* Si lex lata non erit, inquit, id est, si lictores legem non acceperint. ergo poterant non accipere. quod noster antabata non vidit. Addo nunc, si lex hæc de magistratibus curiata ad lictores, non ad curias esset perlata, turpe nimis atque indecorum futurum fuisse, vt prætor, consul, dictator agerent cum triginta lictoribus, tanquam cum vniuerso populo; absurdum vero, si lex curiata de adoptione a triginta curiis, etiam te teste, iussa esset, de imperio vero magistratuum a triginta lictoribus. & cum in his de imperio comitiis cetera seruarentur, quæ in iustis seruabantur comitiis, obnunciatio, intercessio, & reliqua, hoc vnum exceptum esset, quod non a populo, sed ab apparitoribus infamibus inirentur.

Hæc sunt, ex quibus dico opinionem de lege curiata magistratuum tuam inanem esse, ac falsam. Relinquitur, vt videamus, an ex auctoritatibus, quas affers, hoc quod vis, quodque contendis, efficiatur.

Hi

Hi sunt tres, vt dixi, loci; vnus hic Ciceronis, qui controuersiam intulit; alter Messallæ; tertius ex secunda Philippica. Consideremus omnes.

Vt ex loco Agrariæ eum, quem vis, sensum eliceres, insigni illum, ac prope prodigiosa mutatione facta protulisti, hoc modo: *Nam centuriata lex consulibus ferebatur, ac ceteris patriciis magistratibus, tributa plebeiis, tum curiata iterum de iisdem iudicabatur.* Quo loco primum reprehendo, quod contra fidem veterum omnium librorum addis, demis, mutas, transponis verba, quæ tibi non iudicii ratio, sed ingenii libido subministrauit, moremque perniciosum in hæc studia inducis, vt quæ loca non intelligamus, ea delendo, addendo, commutando ad nostram sententiam traducamus, vt post hac tuo exemplo nemo tam rudis, ac desperati ingenii sit futurus, qui non ex omnibus scriptorum salebris sit, vel nullo etiam negotio emersurus. illud etiam vitio verto, quod tu morem nouum in comitia infers. cui enim probabis, magistratus patricios lege centuriata designatos fuisse; curiata confirmatos, plebeios tributa creatos, curiata confirmatos? Nemo autem dixit vnquam è veteribus, cum magistratus designati sunt à populo, eos lege creatos fuisse siue centuriata, siue tributa, sed comitiis centuriatis, aut tributis. Nam legem tum dixerunt, cum de vno nominatim loquuti sunt. vt tum, cum qui designati fuerant, confirmabantur. Etenim cum magistratus designabantur, sic in vniuersum rogabatur populus; *Quos vultis*, exempli gratia, con-

consules fieri? cum confirmabantur, ita: *Vultis, iubetis ne, vt M. Cicero, C. Antonius, quos consule populus designauit, consulatum habeant?* hæc posterior rogatio lex est dicta, siue centuriata, sive curiata. prior rogatio legis nomine nunquam inuenitur affecta. Etiam illud improbo, quod voces in linguam Latinam aut nouas inuexisti, aut veteres noua significatione ornasti. Est enim nouum illud, *lex tributa*, quam nemo vnquam dixit, nisi tu. Lex enim tantum centuriata, & curiata est dicta pro *tributa*, *plebiscitum* dixerunt. Noua significatione sumpsisti *plebeios* magistratus pro minoribus, vt supra dictum est. verum laudo, quod adiecisti, ne tibi id quidem magnopere arridere. Possum etiam hoc improbare, quod ita præfracte, & obstinate sententiam tuam defendis, vt omnem non minus humanitatis, quam iudicii laudem amittas. sic enim agis: *Vel disrumparis licet, ego tamen etiam, atque etiam confirmo, locum Ciceronis omnino ita legendum esse, vt a me legitur. Nam centuriata lex consulibus ferebatur, & ceteris patriciis magistratibus; tributa plebeiis; tum curiata iterum de iisdem iudicabatur. aut si displicet illud, plebeiis accipi pro minoribus magistratibus, legatur tributa aliis. aut denique, si patriciorum magistratuum nomine nolimus hic solos intelligi maiores magistratus, sed omnino eos, in quibus fuit patriciis locus, ita legatur: Nam centuriata lex aut tributa consulibus ferebatur, ac ceteris patriciis magistratibus, tum curiata iterum de iisdem iudica-*

iudicabatur. Quæ verba aperte declarant, te, more antabatarum vagari, vel potius tanquam nautragum quamcunque possis tabulam in ipsa caligine tempestatis arripere. Nam vt cetera mittam, quomodo probabis vnquam, patricios magistratus vt prætores & consules, comitiis tributis designatos, quod in libris de comitiis fieri non potuisse docuisti? Quod autem ad disruptionem attinet, polliceor, me huius loci lectionem, & sententiam adeo veram esse prolaturum, vtte omnium quoque consensione disrumpam.

Venio nunc ad verba Messallæ, quæ ab A. Gellio recitantur: *Minoribus magistratibus creandis magistratus tributis comitiis, sed iustius curiata datur lege, maiores centuriatis comitiis fiunt.* Oro te, quis tibi affirmauit, Messallam dicere, suo tempore magistratus maiores, & minores primum comitiis centuriatis, aut tributis creatos, deinde lege curiata necessario fuisse confirmatos? Quid est enim impedimento, quin dicat, vt vere dicit, maiores magistratus fieri centuriatis, quibus auspicia accipiunt, minores vero tributis; sed si ferretur eis lex curiata, iustius fieri lege curiata? An vero si quis dicat, Cæsaris tempore, magistratus dantur à Cæsare, sed iustius à populo, significet, à Cæsare primum, deinde à populo eosdem eodem tempore dari, an potius qui dantur à Cæsare, si, vt mos erat, darentur à populo, iustius datum iri? Adde, quod cum Messalla inquit: *maiores fiunt centuriatis comitis, minores tributis, sed iustius curiata lege*, omnino vnum

num tantum genus comitiorum in singulis obseruatum agnoscit, centuriata in maioribus, tributa in minoribus. nam si auspicia requiruntur, centuriata auspicatissima sunt vsque adeo, vt qui centuriatis creati sunt, auspiciorum ratione curiatis non egeant, tributa vero auspicata illa quidem, sed curiata auspiciatiora. quare qui tributis creantur, inquit, iuste quidem creantur, sed iustius, si curiata lege confirmarentur. quomodo vero tributa auspicata sint, tu docuisti, cum locum illum Ciceronis in libris de comitiis exposuisti: *Cæsar, qui comitiis tributis auspicatus erat, centuriata habuit.*

Age vero Cicero in agraria nullo modo ita scripsit, vt tu, Messala vero aliter sentit, ac tu: an vero Cicero in secunda Philippica idem significauit, ac tu interpretaris? multo minus. *Quæstor*, inquit, *es factus. deinde continuo sine S. C. sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi.* tu *sine lege* interpretaris *sine lege curiata*, vt Antonium dicat, postquam tributis comitiis factus est quæstor, antequam curiatis confirmaretur, sine S. C. sine sorte, sine curiata lege in prouinciam esse profectum. Quo nihil esse potest alienius. est enim eadem ratio quæstoris, ac consulis, quod ad prouinciam obtinendam pertinet, vt in libris de iure Prouinciarum ostendi. Consul enim primum accipiebat magistratum centuriatis comitiis, deinde ex S. C. sortiebatur prouinciam, aut si neque senatusconsultum, neque sors intercedebat, lege obtinebat. vt Cæsar, qui neque S. C. neque

neque sorte sed lege Vatinii tribuni pleb. Galliam adeptus est. sic quæstores primum tributis comitiis accipiebant magistratum, deinde ex S. C. sortiebantur prouincias, aut si neque S. C. neque sors obseruaretur, extra ordinem lege aliqua, id est, plebiscito eas sibi parabant. obiicit ergo Antonio Cicero, quod quæstor factus neque senatusconsulto, neque sorte, quæ erant ordinaria, neque lege, quod fiebat extra ordinem, sed vno Cæsaris vocatu in Galliam ad Cæsarem proconsulem venerit. Atque hoc declaratur ex epist. ad Attic. vbi scribit: *Pompeius Q. Cassium quæstorem sine sorte delegit, Cæsar Antonium, ego Cœlium sorte datum offenderem?* Quam enim legem nominat Cicero, ea pertinet ad prouinciam quæstori mandandam, non ad auspicia quæstori danda, aut ad quæstorem confirmandum. tua vero interpretatione non dabatur Antonio quæstori prouincia, sed priuato quæstura quasi vero quæstura post S. C. & sortem prouinciæ fuerit confirmanda. quo nihil ineptius.

Transeo nunc ad locum Ciceronis, vnde tu eam consuetudinem elicuisti legem curiatam non a triginta curiis, sed a triginta curiarum lictoribus esse iussam: *Sint igitur Decemuiri neque veris comitiis, hoc est, populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque vsurpationem vetustatis per triginta lictores auspiciorum caussa adumbratis.* ac doceo, ne hunc quidem à te esse intellectum. Neque enim Cicero significat, vt ais, legem curiatam per trigiuta curiarum lictores esse latam. Quid

au-

autem vult? nimirum hoc: Rullus decemuiros creat comitiis tributis, sed imperfectis, quia non per xxxv. sed per xvii. tribus creat, eosdem confirmat lege curiata, sed ita confirmat, vt, si lex curiata lata non erit, etiam sine ea iustum decemviratum habeant. quo fit, vt neque vera tributa afferat, neque curiata etiam falsa, & simulata. quibus reprehensis concludit permissione rhetorica, quæ tum adhibetur, cum ad aliud transire volumus, quod grauius esse putamus, quam id, quod permittimus, & ait: *Sint igitur decemuiri constituti neque veris, neque saltem in speciem per xxx. lictores auspiciorum causſa adumbratis comitiis.* id est, non adhibuerit non modo tribus omnes, sed neque etiam curias vllas, neque solum non curias, sed ne lictores quidem curiarum in speciem aduocauerit auspiciorum causſa, id est, vt auspicia obtineret, quæ initio comitiorum captantur. nam vt cetera falsa essent, quæ sequuntur, & auspicia, ex quibus deorum voluntate ipsa approbari comitia intelligitur, rite captata initio comitiorum essent, satis iusta futura fuisse videbantur. quod ille prætermisit. Rullus enim nulla omnino adhiberi comitia curiata voluit, tum cum sine lege curiata decemuiros magistratum habere voluit. quasi vero officio suo satisfacturus fuerit, si saltem curiata comitia in speciem triginta curiarum lictoribus aduocatis adumbrasset, vt postea Cæsar dictator in comitiis suis, de quibus Lucanus:

Fin-

------Fingit solemnis campus,
Et non admisse dirimit suffragia plebis,
Decantatque tribus, & vana versat in vrna.
Nec cœlum seruare licet. tonat augure surdo.
Et læta turantur aues bubone sinistro.

Rullus autem ne triginta quidem curiarum lictores, ne dum triginta curias, aduocabat. Quæ si ita sunt, iam satis intelligi posse arbitror, vter nostrum antabatarum à te commemorato more se gerat. atque istos tuos triginta lictores curiatos suffragium, quod commentus es, non habuisse, neque habere potuisse. quo decreto ita delectaris, vt totum volumen comitiorum tuorum, & has actiones sæpe iterando referseris.

Cap. II.
De Lege curiata Magistratuum Sigonii opinio.

HActenus de tua opinione sit dictum, nunc de mea dicamus. Ego, cum superiorem locum Ciceronis à te peruersum, & deformatum viderem, dedi operam, vt incolumi vulgata lectione aliquem inde sensum eruerem. itaque hunc excogitaui. Legem curiatam duplicem fuisse, vnam, quæ ferretur olim magistratibus patriciis iam designatis ad eos confirmandos, vt populus priorem comitiorum centuriatorum infirmare sententiam posset, si eius peniteret. verum hanc postremis temporibus obsoletam fuisse, neque nisi extra ordinem plebiscito aliquo reuoca-

tam in repub. hæsisse. eam vero à Cicerone intellectam esse cum dixit: *Maiores de omnibus magistratibus bis vos iudicare voluerunt. nam centuriata lex censoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magistratibus, tum iterum de iisdem iudicabatur, si populum beneficii sui pœniteret*: alteram vero, quæ consulibus, & magistratibus in prouinciam, & ad bellum cum imperio militari profecturis sit lata, ac postremis etiam temporibus obseruata. eam vero intellectam à Cicerone, cum inquit: *Comitia curiata, quæ vos non sinitis, tantum auspiciorum caussa remanserunt.* item: *Consulibus legem curiatam ferentibus sæpe intercessum est.* item: *Consuli, si legem curiatam non habeat, attingere rem militarem non licet.* Dicamus de vtraque, sed prius de priore. Adversus primam consuetudinem tu sic argumentaris: *Si Cicero, cum dixit, legem centuriatam ceteris patriciis magistratibus latam, intellexisset omnes alios præter consules, dixisset, ceteris omnibus magistratibus absque illo verbo patriciis, ita vt etiam tribunos pleb. & ædiles plebis comprehenderet.* præclare. quasi vero tribuni pleb. & ædiles plebis sint patricii, aut ego etiam tribunos, & ædiles significatos dixerim. Item: *si Cicero dixit, Ceteris, non intellexit solos quæstores.* Immo solos quæstores ex ordinariis, non solos, si extraordinarios complectaris. Item: *si vera hæc propositio sit, de omnibus magistratibus bis à populo iudicatum esse, id maxime tempus animo concipiendum est, quo nulli magistratus plebeij in repub. fuerunt. quod fuit sexdecim tantum annorum.* Noli quæso illa in me tela coniicere, quæ ego in temet retor-

retorquere nullo negotio possim. nam & tu hanc propositionem veram esse de patriciis solis confiteris, cum maiores, & minores nominas. nam talis diuisio solis patriciis conuenit. Item: *eodem tempore*, inquit, *M. Latorius plebeius dedicationem ædis a populo accepit, ergo curiatis. si binis comitiis, ergo non soli patricii.* cui respondeo: Quid si curiatis, sed non binis? quid si sacerdos fuit Lætorius, & non magistratus? Item: *Si de primis consulibus bis iudicasset populus centuriatis comitiis, ter iudicasset, non bis. nam præter hæc etiam lex curiata lata est de imperio militari, quod est in magistratu insitum.* Nego esse insitum, atque hoc me refutaturum esse infra polliceor. Quamobrem, quod quæris, cuius auctoritate hæc mea opinio innitatur, respondeo, niti auctoritate non contemnenda ipsius Ciceronis, & quidem expressa, non extorta, vt tua.

Quando igitur nec tua mihi lectio, nec mea tibi expositio, placet, videamus, num meliorem aliquam indagare possimus. Equidem si locus ille Ciceronis, vnde est hæc quæstio constituta ita legatur, vt vulgo legitur, nullam aliam oratoris esse, quam eam, quæ à me est allata, sententiam arbitror. At si, vt in veteribus libris legitur, & mihi recte legi videtur, aliquanto secus. sic autem, vt nonnulli quoque notarunt, in iis scriptum requiritur; *Maiores de omnibus magistratibus bis vos iudicare voluerunt. Nam cum centuriata lex censoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magistratibus, tum iterum de iisdem iudicabatur.* Mi-

rum est autem, quantum vna vox CVM addita lucis veræ sententiæ excogitandæ afferat. quam spero te, vbi cognoueris, pro iudicii tui magnitudine arrepturum, ac pro æquitate animi probaturum, atque omnem disruptionis acerbitatem continuo abiecturum. Est autem hæc. De omnibus magistratibus maiores bis vos iudicare voluerunt. Nam cum centuriata lex censoribus iam designatis ferebatur, cum curiata item ceteris patriciis magistratibus pariter iam designatis ferebatur, eo tempore secundum iudicium faciebat populus, vt posset reprehendere, si beneficii sui prioribus comitiis delati pœniteret. Primum enim comitiis centuriatis censores designabant, deinde eisdem legem centuriatam ferebant. item centuriatis comitiis consulem designabant, deinde eis legem curiatam ferebant. Non erat autem idem designare magistratum, & legem ei centuriatam, aut curiatam iam designato ferre. nam prioribus comitiis si consules exempli gratia creandi essent, populus rogabatur his verbis: *Quos vultis consules fieri?* posterioribus, quibus lex eis curiata ferebatur, his: *Velitis, iubeatis ne, vt ii consulatum habeant, quos populus designauit*, quod ostendit Asconius, cum scribit: *Prærogatiuæ tribus dicebantur, quod primæ rogarentur, quos vellent consules fieri.* & Cicero in agraria: *Curiatam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri iubet. at quo modo? vt ii decemuiratum habeant, quos plebs designauerit.* Prioribus autem comitiis designabantur, posterioribus lege confirmabantur. lex autem

autem aut centuriatis comitiis lata est, & centuriata dicta, aut curiatis, & curiata, aut tributis, & plebiscitum vocatum. legis tributæ nomen à nemine vnquam nisi à te est vsurpatum. Res autem sic habuit. Ius confirmandorum comitiorum, & magistratuum primum senatus habuit, vt scripsit Dionysius, & significauit, vt tu quoque notasti, Liuius in Numa, cum scripsit: *Quirites regem create. ita patribus visum. patres deinde, si dignum, qui secundus à Romulo numeretur, crearitis, auctores fient.* & post: *Regem populus iussit. patres auctores facti.* & libro VI: *Omnium comitiorum eo anno patres auctores facti sunt.* Significauit autem, patres eo anno magistratus omnes, quos populus plebesve designasset, id quod non quotannis accideret, comprobasse. Verum hoc ius senatus diu tenere non potuit, vt innuit Cicero pro Plancio: *Quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, vt reprehensores essent comitiorum, id haberent iudices, tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti.* Hac autem consuetudine sublata, deinde hanc inductam facile possumus suspicari, quam nunc Cicero, omnis antiquitatis peritissimus, prodit, vt populus ipse magistratus à se designatos confirmare, aut infirmare vellet, censores quidem lege centuriata, reliquos patricios magistratus curiata. Verum & hanc sua ætate obsoleuisse, idem hoc loco indicat. Itaque Rullus in decemuiris suis creandis veterem consuetudinem renouauit: tulit enim, vt prætor legem curiatam ferret, vt ii decemui-

ratum haberent, quos plebs designauisset, ita tamen, vt etiam sine lege curiata eos iure optimo decemuiros esse vellet. siquidem verba legis Rulli hæc fuerunt: *Tribunus pleb. qui hanc legem tulerit, comitia creandis decemuiris habeto. tribus septemdecim sorte educito. per eas decemuiros creato, vt quem nouem tribus fecerint, is decemuir sit. item eodemque modo. vt in comitiis pontificis maximi. Qui petet, præsens profitetor. Prætor, qui primus factus erit, legem curiatam ferto, vt ii decemuiratum habeant, quos plebs designauerit. Sin is ferre non poterit, qui postremus erit, si lex curiata lata non erit, tum ii decemviri eodem iure sunto, quo qui optima lege. Tribuni pleb. prætori legem curiatam ferenti ne intercedunto, si interceſſerint, decemuiri eadem potestate sunto, ac si lata lex esset. Decemuiri auspicij coloniarum deducendarum causſa pullarios habento, quos habuerunt tresviri lege Sempronia. in quinquennium potestatem habento. apparitores scribas, librarios, præcones, architectos habento. mulos, tabernacula, cantherios, supellectilem ab ærario sumunto. custodes corporis ex ærario ducentos in singulos annos habento. Xuiris vectigalia populi Rom. abalienare liceto. summum iudicium habento, &c.* Hanc autem legem reprehensurus Cicero, quattuor sibi culpanda susceپit, designationem decemuirum, confirmationem, ornamenta, & potestatem. In designatione vitio in primis vertit, quod decemuiros per tribus XVII. crearet, id est, per partem populi. qua re absoluta finxit, se de potestate illorum infinita loqui velle. quod grauissimum omnium crimen erat, & ad plebem maxime

xime pertinebat, & vt verisimile videtur, à plebe auide expectabatur. & propterea, vt eius cupiditati in speciem satisfaceret, dixit, *Cognoscite nunc, quæ potestas, & quanta detur.* Quo dicto, in sermonem de lege curiata ingreditur, quæ ad confirmationem pertinet, non autem ad potestatem. Primum ergo reprehendit, quod lege curiata decemuiros ornet, cum esset inusitatum, vt magistratus daretur lege curiata ei, cui nullis comitiis ante esset datus, id est, priuato. nulla enim comitia vocat, quæ per XVII. tribus tantum erant habita, cum per XXXV oportuisset. & quoniam ferebat, *vt prætor legem curiatam ferret, vt ii decemuiratum haberent, quos plebs designauisset,* vtraque comitia ab eo adhibita reprehendit, tributa, quia cum propria plebis essent, imperfecta allata sint; curiata, quia cum obsoleta essent, nec a populo magistratuum causa amplius inirentur, ab eo renouata sint. Itaque addit: *Videte quid iuris à maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno pleb. vobis relinquatur. maiores de omnibus magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. nam cum centuriata lex censoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magistratibus, tum iterum de iisdem iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas, si populum beneficij sui pœniteret. nunc quia prima illa tenetis comitia centuriata, & tributa, curiata tantum auspiciorum causa remanserunt. hic autem tribunus pleb. quia videbat, potestatem neminem iniussu populi aut plebis posse habere, curiatis eam comitiis, quæ vos non finitis, confirmauit, tributa quæ vestra erant, sustulit.* Ex

quibus verbis apparet, Ciceronis ætate, populum Roman. magistratuum causſa sola comitia centuriata: & tributa tenuisſe, curiata auspiciorum causſa tantum in vsu fuisſe. id est, populum magistratus designatos curiata lege non amplius, vt olim, confirmasſe. quod vero Rullus in decemviris fieri voluit, id ex vetere consuetudine à se reuocata ipsum sumpsisſe, contra, atque tu putas, siquidem ait: *Curiatis eam comitiis, quæ vos non finitis confirmauit.* nimirum significans, populum ad confirmandam decemuirum potestatem, vt ante, amplius non conuenire. cuius rei argumento est, quod si curiata comitia magistratuum causſa in vsu fuissent, non erat, cur Rullus vt supra etiam dixi, iuberet prætores legem curiatam ferre, & si lex curiata lata non esſet, vt etiam sine ea potestatem habere statueret.

Postquam autem explicauit quæ ad legem curiatam reprehendendam pertinebant, tum de ornamentis agit, ab illo loco: *Videte nunc, eos qui a vobis nihil potestatis acceperint, quanto maioribus ornamentis afficiat.* Postremo de potestate, ab illo: *Perspicite quanta potestas permittatur.* quod dicturus visus fuit iam tum, cum proposuit, *Cognoscite nunc, quæ potestas, & quanta detur.* Ac de lege quidem curiata, qua confirmati quondam magistratus a populo sunt, & de binis magistratuum comitiis, & de loco Ciceronis Agrariæ, qui hanc quæstionem excitauit, satis in vtramque partem quæsitum sit.

CAP.

Cap. III.

De Binis comitiis prærogatiuæ, & iure vocatarum.

HOc loco quæstio alia subtexenda est, quæ quanquam neq; legem curiatam magistratuum, neque locum Ciceronis attingit, tamen quia bina alia comitia magistratuum his finitima continet, non videtur esse prætereunda. Bina vero comitia hæc fuerunt, quæ a prærogatiua centuria, & iureuocatis sunt facta. Ego enim cum apud Asconium talium comitiorum mentionem reperissem, quorum tu in libris de comitiis non meminisses, quanquam prærogatiuæ memineras, addidi, cum prima illa comitia, quibus bis de iisdem magistratibus a populo iudicatum scribit Cicero, satis constaret euanuisse, verisimile videri, in eorum locum inuectam esse alteram consuetudinem binorum comitiorum, prærogatiuæ inquam centuriæ iudicium, & iure vocatarum. cuius consuetudinis quamuis initium esset obscurum, vsus tamen vel maxime pateret. Hanc autem consuetudinem his verbis in priore responsione expono. *Aliquot post liberatam rempubl. annos cum iam tributa pro curiatis essent inuecta, re pristina consuetudo est mutata, nomine vero retenta. ex omnibus enim centuriis vnam sorte duxerunt. quæ prima rogaretur, ac prærogatiua diceretur. eius autem sententia pro vnis comitiis habita est. qua pronunciata tum deinde ipsa centuriata comitia sunt perfecta, vt assolebat. hoc autem factum est,*

vel propter suffragii ferendi commoditatem, ne totus populus bis in suffragia mitteretur, vel quacunque alia excogitari causſa posſit. in hanc autem ego sententiam veni duce Asconio. cuius locum insignem mirabar admodum a Gruchio, cum de prærogatiua præciperet, in libris de comitiis esse præteritum. verba vero eius in Verrinas hæc esse reperiebam. Prærogatiuæ tribus sunt, quæ primæ suffragium ferunt ante iureuocatas. mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina omnino iisdem candidatis comitia fieri. quorum tribus prærogatiuæ dicebantur, quod primæ rogarentur, quos vellent consules fieri, secundæ iureuocatæ, quod in iis sequente populo, vt sæpe contingit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerentur. Quocirca fieri quoque videbam, vt in consulibus creandis prærogatiuæ apud Liuium memoria tantopere celebraretur. Quæ verba mea tu tibi multis modis oppugnanda duxisti, & quidem, vt video, modeste admodum, & minime aspere. Primum enim, *in ridiculis*, inquis, *quis non reponat, id quod dicit, tributorum pro curiatis inuectionem causſam attulisse mutandæ pristinæ consuetudinis binorum centuriatorum in mandando consulatu habendorum?* Quod quam ridicule feceris, alii iudicent. neque enim ego, quia tributa pro curiatis essent inuecta, sed cum iam tributa pro curiatis essent inuecta, mutatam esse pristinam consuetudinem dixi. Deinde, *quid magis ridendum*, inquis, *quam ex eo, quod Asconius, bina quodammodo agnoscit comitia in*

præ-

prærogatiua, & iure vocatis, colligere bina fuisse integra centuriata, priusquam prærogatiua instituta esset? In quo tu etiam atque etiam ridiculus appares: neque enim apud me est, me ex loco Asconii colligere, ante prærogatiuam institutam bina fuisse centuriata, sed ex loco Ciceronis: secundam vero consuetudinem, quam dixi, inuectam post tributa comitia instituta, me elicere ex Asconii loco. qui cum sit locus insignis, & in primis notandus, & in quo vno binorum comitiorum mentio aperte fiat tamen a te est prætermissus in magno illo Comitiorum commentario, ita vt neq; iureuocatarum, quæ fuerint, mentionem facias. tantum illud libro primo, capite quarto ascribas: *Apud Liuium, & Asconium legi prærogatiuam tribum, & iureuocatas, vbi de comitiis centuriatis agitur*, quod tamen non in criminis loco pono: quid enim hoc me attingit? sed vt intelligas, me non sine caussa locum hunc ad rationem, disquisitionemque reuocasse. *At locum illum non intellexisti*, inquis; cur non? *quia cum vulgo legatur, Mos fuerat bina omnino de iisdem candidatis comitia fieri, ego vero te admonuerim, in aliis libris, legi bina denuo, in aliis bina domo, in aliis bina quodammodo, tu vulgatam*, inquis, *omnium pessimam, Omnino, retinuisti, quod verbum vel totum tempus significat, vel totam rem. quorum vtrunque falsum.* Ego vero si retinuero, *Omnino*, (nam me repudiasse, *Quodammodo*, mea verba non indicant) sed si retinuero: dicam hanc fuisse sententiam Asconii, morem fuisse, vt de iisdem candidatis

didatis bina comitia fierent omnino; id est, necessario. quod est, maiores magistratus creari non potuisse, nisi prærogatiuæ iudicium iureuocatarum suffragia subsequerentur. ni ita fieret, vitiosa fore comitia; neque, si ita dixero ridiculi aliquid me dicturum, sed ridiculum potius eum, qui scripta veterum ad suam traducere sententiam, nisi vi facta, id est, mutatione adhibita, nesciat, existimabo.

Quæris inde quando primum abrogata priore binorum comitiorum consuetudine posterior hæc prærogatiuæ, & iureuocatarum inducta sit? si dicam, quemadmodum tu scriptum reliquisti, & me alibi vel inuitum scripsisse vis, post expletas xxxv. tribus; quæ fuerunt expletæ post annum quingentesimum, tum me in multas difficultates, atque angustias quasi quasdam disputationis impellis: si ante tribus xxxv. expletas, tum me quasi reum stultitiæ facis, qui a summa tua auctoritate recedam. itaque quo me vertam nescio, cum ita te egisse videam, vt omnes mihi vias euadendi occluseris. tentemus autem an vi aliqua laqueos tuos frangere, si soluere non liceat, istos posimus. Prærogatiuam institutam esse post xxxv. tribus institutas, & scripsisti in libris de comitiis, & nunc etiam vt cum maxime asseris. argumentaris autem hoc modo: *Prærogatiua centuria non potest esse sine tribu prærogatiua. tribus prærogatiua non fuit nisi postquam classium centuriæ ad diuisionem tribuum pertinuerunt. atque verba Liuii libro primo aperte indicant, tum demum Seruii mutata diuisione classium centurias ad tribuum distributionem perti-*

pertinuisse, postquam expletæ sunt xxxv. *tribus.* Nihil validius. quid tamen, si propositionem vtranque negem, non me doctis probaturum existimas? quid si tibi ipsi, nisi pertinax esse volueris, illud idem persuadeam? Nam quod prærogatiua centuria non fuerit sine tribu prærogatiua, vnde educebatur, id quidem postremis temporibus conuinci Ciceronis auctoritate video. cur autem primis sine tribu esse non potuerit, vt omnes centuriæ non aliter, quam omnes tribus, in sortem coniicerentur, ita vt quæ prima sorte exisset, prima sententiam rogaretur, ne tu ipse quidem, vt puto, verisimile esse negabis. Verum non sit in hoc controuersia. sit, vt est, in eo, quod inquis, ex Liuii auctoritate, prærogatiuam non fuisse, nisi post triginta quinque tribus expletas. Verba Liuii sunt hæc: *Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinque & triginta tribus, duplicato earum numero centuriis iuniorum, seniorumque ad institutam ab Ser. Tullio summam non conuenire. quadrifariam enim vrbe diuisa regionibus, collibusque, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit, neque hæ tribus ad centuriarum distributionem numerumque quicquam pertinuere.* Dico, te rectam horum verborum sententiam non assequi. primum enim inquis, *centurias* Seruii regis tempore *ad tribuum distributionem numerumq; non pertinuisse;* atque hoc etiam in libro de comitiis repetis: cum Liuius dicat, *tribus ad centuriarum distributionem, numerumque.* &, quod obtusioris ingenii est, inquis, te me huius rei adstipulatorem habere,

habere, cum in verbis, quæ profers, meis, ego tribus ad centurias, non centurias ad tribus traductas dicam. Interest autem plurimum, vtro modo dicas. nam si dicas, centurias traductas ad tribuum distributionem, & numerum, tribuum numerum auctum concludas, non centuriarum: si tribus ad centurias, centuriarum, non tribuum. Liuius autem intelligit, numerum centuriarum maiorem postea esse factum, quam qui à Seruio fuerat institutus. Adde, quod, *Duplicato eorum numero*, interpretaris multiplicato centuriarum numero, atque in vtroque, vt nunc demum sentio, laberis. neque enim de centuriis intelligit Liuius, sed de tribubus; nec multiplicarum centuriarum numerum, sed vere duplicatum tribuum numerum. Nam cum Seruius præter quattuor tribus vrbanas, quarum hic meminit Liuius, multas etiam rusticas constituisset, vt omnes essent XIX, quemadmodum ego Liuii, & Dionysii opinioni conuenienter factum probaui in primo de iure ciuium Roman. cumque post aliæ, atque aliæ deinceps additæ sint, quarum nomina sunt apud Liuium, ita vt factæ sint XXXV, vere dixit Liuius, post expletas XXXV, tribus numerum tribuum esse duplicatum, cum à XIX. ad XXXV. peruenerint. Loquitur enim Liuius de numero centuriarum, qui quoniam maior erat ætate sua, quam fuerat ætate Seruii, & hæc res poterat admirationem afferre, inquit: *Noli mirari, ordinem centuriarum, qui nunc est post expletas* XXXV. *tribus, non conuenire summæ centuriarum institutarum à Seruio. etenim cum duplicatus sit nu-*

numerus tribuum, & tribus sint traductæ ad diuisionem centuriarum, contra atque Seruius instituerat, propterea auctus est numerus centuriarum. Neque vero post xxxv. tribus expletas existimare debes, tribus præcipue traductas esse ad distributionem centutiarum, quia traduci etiam ante id temporis cœperant, sed maximum centuriarum numerum præcipue euasisse post expletas xxxv. tribus. Quamobrem noli qnæso ea conclusione vti, qua vteris, cum inquis: *Sit ergo constitutum Liuii testimonio, non prius pertinuisse classium centurias ad tribuum distributionem, quam Romæ tribus* xxxv *fuerunt. ex quo consequens, non potuisse prius prærogatiuam tribum esse, quam* xxxv *tribus Romæ fuerunt.* noli inquam ita concludere. immo quoniam Liuius non centurias ad diuisionem tribuum, sed tribus ad centuriarum pertinuisse te cæcutiente dixit, collige, maximum centuriarum numerum, qui admirationem facere rem ignoranti poterat, post expletas demum xxxv tribus fuisse, non autem prærogatiuam tribum post expletas xxxv tributas institutam esse. præsertim vero cum Liuius idem prærogatiuæ, & iureuocatarum multo ante expletas xxxv tribus meminerit, vt libro v, annno CCCLVII: *Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum creat. omnesque deinceps ex collegio eiusdem anni reficiendi apparebat. qui priusquam renunciarentur, iureuocatis tribubus permissu interregis P. Licinius ita verba fecit,* & libro decimo: *Cum primo vocatæ Q. Fabium consulem dicerent omnes centuriæ.* & post: *Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium*

omnium consensu destinaretur. eumque prærogatiua, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem dicebant. Nam quod obiicis, vt hunc scopulum vites, prærogatiuæ nomen his in locis improprie vsurpatum non pro centuria forte educta. sed pro priore quadam iudicii sui significatione, & iureuocatas per prolepsim dictas, in eo neminem vt spero, habebis sectatorem, sunt etiam talia responsa extrema desperatæ, perditæque causæ perfugia. Cum enim opponat prærogatiuæ iureuocatas, vt fecit Asconius loco commemorato, & ipse post libro vigesimo septimo, cum dixit: *Galeria iuniorum, quæ forte prærogatiua erat, Q. Fuluium consulem dixerat, eodemque iureuocatæ inclinassent*, satis ostendit, se eodem modo sumere, quo alias sumpsit, id est, proprie. præsertim vero cum P. Licinium interregis permissu prius, quam collegæ renunciarentur, quos refici appareret, ad iureuocatas locutum inducat, vt eas ab eo consilio deterreret. quæ inania essent omnia, si iureuocatæ iam tum non essent institutæ, aut si iam tum mos non fuisset, vt iureuocatæ omen ipsius prærogatiuæ sequerentur, aut denique si prærogatiuam remoueres, & iureuocatas improprie dictas defenderes. Neque vero est, quod ea te res moueat, quod in his locis vulgo legatur *prærogatiuæ*, non *prærogatiua*, eamque lectionem ego ante nos XIIII in quinto libro laudarim. non vtraque lectio est veterum librorum, &, vt nunc sentio, rectius legitur, *prærogatiua*, quam *prærogatiuæ* vtroque in loco. vt primo vocatas in decimo dixerit, quæ primæ post

præro-

prærogatiuam vocarentur, vt ibi dixi. Cum ergo conſtet prærogatiuam,& iureuocatas extitiſſe,tum cum P.Licinius ad eas locutus fertur, qui fuit annus CCCLVII, veriſimile, aut certe non improbabile eſt,per ea tempora, quæ annum illum præceſſerunt,inſtitutas eſſe. vt quanquam,certum huius inſtitutionis annum,quem a me curioſe nimis exquiris,tradere nequeamus,tamen obſcuros temporum eorum limites aſſignare poſſimus. & ſiue ea cauſſa inſtituendi fuerit,quam Feſtus,ſiue ea, quam Varro,prodiderunt,nihil impedimenti eſt, quin ad ceteras ea quoque adiungi potuerit, quam ego tradidi. de qua tu plus,quam æquum eſt,laborare videris. quaſi vero tu non aliam binorum comitiorum cauſſam tradideris, quam Cicero, atque eam probabiliorem eſſe,non auſus ſis affirmare.

Ex his autem,quæ dicta ſunt,illud ſtatuo, genus vnum binorum comitiorum fuiſſe,cum curiata lex ferebatur, vt ii magiſtratum haberent,quos populus centuriatis comitiis deſignaſſet. quod primis temporibus obſeruatum poſt obſoleuit; alterum, cum ipſius prærogatiuæ centuriæ iudicium iureuocatarum ſuffragia ſubſequuta ſunt. quod a primis temporibus vsque ad poſtrema permanauit. quorum alterum Cicero ſignificauit in Agraria,alterum Aſconius,accedente Liuii,& Ciceronis teſtimonio aperte prodidit.

Cap. IV.

De Lege curiata Imperatorum.

DEinceps ſequitur, vt agam de lege altera curiata,quæ magiſtratibus ad bellum,aut in pro-

uincias cum imperio profecturis est lata. qua de re integra adhuc mihi tecum remanet controuersia. Est autem quæstio eiusmodi: cum Cicero eodem in loco, *curiata comitia tantum auspiciorum caussa remansisse*, &, *Consulibus legem curiatam ferentibus sæpe intercessum esse*; &, *Consuli si legem curiatam non haberet, rem militarem attingere non licuisse*, satis autem constet, ipsius tempore, quo obsoletam priorem de magistratibus legem curiatam diximus, curiatam alteram de imperio vsurpatam, quænam huiusce legis vis, ac sententia sit; Cum autem hæc lex nemini lata inueniatur nisi dictatoribus, consulibus, & prætoribus, cum ad bella, & in prouincias cum imperio ire vellent, cumque eadem *rem militarem continuisse*, a Liuio, eadem *militaris fuisse* a Dione dicatur, facile in eam opinionem iampridem adductus sum, vt credam, hanc legem de imperio, vt dixi, militari auspicato mandando esse latam. siquidem qui auspicato rem gesserunt, auspicia illa a populo accepisse, auctor, vt postea ostendemus, est Cicero. Tu vero eandem esse putas; ac priorem. quippe quæ magistratibus omnibus imperium primum in vrbè dederit, deinde idem in prouincia continuauerit. imperium autem militare vt in ipso magistratu insitum, sic cum ipso etiam magistratu mandatum censes. ego vero & a magistratu seiunctum, & alio modo, quam magistratum ipsum, delatum opinor. Quare haud leui de re instituitur disputatio, cum sit quærendum, idem ne sit magistratus, atque imperium, idemne consul, &

prætor

prætor, atque imperator. Quoniam autem hæc expediri quæstio non potest, nisi ante quid magistratus,& quid imperium sit,cognoscatur,primum de magistratu,dein de imperio statuamus,quæque de iis inter nos dissensio sit, videamus.

Cap. V.

Quid sit Magistratus.

MAgistratus igitur voco potestates omnes eorum,qui res humanas,quæ quidem ad rempertinerent, publica auctoritate curarunt, Horum autem,vt in libris de iure ciuium Roman. scripsi, quattuor ferme,fuerunt iura,vnum imperandi, alterum iurisdicendi,tertium agendi,quartum auspicandi. Imperium tribus in rebus fuit positum, in edicendo, in vocando, in prehendendo. Edictorum duo genera fuere, vnum quo iurisdictionis suæ formulam initio magistratus proponebant; alterum, quo magistratus auctoritate, vt res tulisset,quæ videbantur,imperabat. Qui porro vocationem habuerunt, ii etiam ius prehensionis assecuti sunt,atque lictoribus & viatoribus,& seruis publicis vsi sunt; qui prehensionem tantum, ii viatorem tantum cum seruo publico adhibuerunt: qui neutrum,ii seruis publicis duntaxat stipati incesserunt. Iurisdictio vero duas habuit partes, vnam decretum, alteram iudicii dationem. nam cum ius dicere nihil aliud esset,quam ius,quod in legibus,aut in edictis contineretur,ei, qui id popposcisset, reddere,profecto tum ius reddebant, cum aut ipsi re sine consilio cognita decernebant, aut iudices, qui

rem cognoscerent, dabant, atque eis iudicandi formulam præscribebant. Actio vero eam habuit vim vt qui hoc ius habuerunt, ii & ad senatum referre, & ad populum ferre possent de iis rebus; quæ ad remp. pertinerent. Auspiciorum autem ratio triplex, vna fuit obseruatio de cœlo, quæ ad comitia siue impedienda, siue vitianda pertinuit; altera auium inspectio, quam in omni ferme re publice aggredienda adhibuerunt; tertia pullorum tripudium. quæ militiæ in primis est obseruata. Hæc autem iura conuenerunt ita magistratibus, vt non omnes tamen his præditi fuerint, verum imperii, ac iurisdictionis partem aliquam omnes consecuti sint. De edictis res nota est, & a me aliis in libris tractata. De vocatione, & prehensione, quia res flagitat, recitabo verba Varronis ex Gellio. *In magistratu habent*, inquit, *alij vocationem, alij prehensionem, alij neutrum; vocationem, vt consules, & ceteri, qui habent imperium; prehensionem vt tribuni pl. & alij, qui habent viatorem; neque vocationem, neque prehensionem, vt quæstores, & ceteri, qui neque lictorem habent, neque viatorem. qui vocationem habent, iidem prehendere, tenere, abducere possunt. & hæc omnia, siue adsunt, quos vocant, siue acciri iusserunt. tribuni pl. vocationem habent nullam, quod*, vti inquit Gellius, *antiquitus creari videntur, non iuridicundo, nec cauſis, querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent, vt iniuria, quæ coram fieret, arceretur. ac præterea ius ad se vocandi ademptum, quoniam vt vim fieri vetarent, assiduitate eorum, & præ-*

& præsentium oculis opus erat. item alio loco ex eodem Varrone: *Qui potestatem neque vocationis populi viritim habent, neque prehensionis, eos magistratus à priuato in ius quoque vocari est potestas. M. Læuinus ædilis curulis à priuato ad prætorem in ius est eductus. nunc stipati seruis publicis non modo prehendi non possunt, sed etiam vltro summouent populum.* Ex quibus intelligi potest, qui minorem coercitionem habuerunt, eos potestatem habuisse; qui maiorem, imperium. Itaque dictatoris, consulum, ac prætorum non potestas solum, sed etiam imperium extitit; tribunorum vero pl. & ædilium curulium, & quæstorum, potestas tantum. quia aut prehensionem tantum, aut neque prehensionem, neque vocationem habuerunt. Hæc autem cum ita esse, multo mecum ante constituissem, quoniam imperii vocem non sosolum ad magistratum, sed etiam ad imperatorem pertinere videbam, propterea de imperio imperatoris acturus, ne vocis homonymia errorem pareret, prioris initio responsionis ita scripsi: *Ego duplicem imperij significationem dico, vnam ciuilem quandam magistratus auctoritatem, alteram militarem, ac bellicam. sic autem statuo, omnes magistratus & vrbanos, & prouinciales ciuilem potestatem habuisse, verum alios maiorem, alios minorem; quæ minor fuit, eam præcipue potestatem dictam; quæ maior, non potestatem solum, sed interdum etiam imperium appellatam. idque ex eo liquere, quod de tribunis quidem plebis, atque ædilibus nunquam nisi potestatem dixerunt, in consulibus autem, & prætori-*

bus, & poteſtatem, & imperium vſurparunt. vnde Liuius libro ſecundo tribunum pl. priuatum eſſe, ſine imperio, ac ſine magiſtratu prodidit.

Tu vero quid ais? vnum ex his, & quidem graue admodum reprehendis, quod dixi de tribunis nunquam imperium dictum. ac mihi Florum, & Paterculum obiicis, quorum alter prorogatum, alter abrogatum tribunis imperium dixit. atque hoc primi, eiusque grauiſſimi criminis loco das. Quod ego miror in primis. neque enim intelligere videris Florum, & Paterculum ibi imperium pro magiſtratu ipſo cepiſſe, eosdemque improprie locutos eſſe, cum tamen ipſe & ibi imperium ſæpe pro mgiſtratu vſurpatum & Ciceronem, aut Liuium haudquaquam ita locuturos fuiſſe capite XIII. ſcribas. miror autem multo etiam magis, cum te eundem ita ſcribentem animaduerto: *Eſt alia ſignificatio imperij, qua maior quædam iubendi, coercendique poteſtas intelligitur, in qua ſignificatione cum accipitur, merito negantur omnes magiſtratus imperium habuiſſe, tametſi omnes iubendi poteſtatem haberent. in ea ſignificatione accipitur apud Varronem, cum ſcribit, magiſtratus aut vocationem habere, vt conſules, ceterosque, qui imperium habent. huius vocabula ea vis paſſim obſeruatur apud Liuium, Salluſtium, Ciceronem, ceterosque Latinos ſcriptores, vt in maioribus magiſtratibus ſæpiſſime imperium, nonnunquam imperium ſimul ac poteſtatem vſurpent, in minoribus poteſtatem.* miror autem quia ipſe vſque adeo cæcus videris, vt non videas, te idem tradere, quod ego. tu enim mino-

minores magistratus potestatem habuisse scribis, non imperium : ego tribunos plebis, quos etiam sine magistratu esse dixit Liuius, potestatem habuisse, non imperium. potestatem autem vterque nostrum intelligit minorem cogendi, & coercendi facultatem.

Quod vero dixit Liuius, *tribunum pl. priuatum esse, sine imperio, ac sine magistratu*, ex ea parte reprehendis, quod à Liuio non sit proditum, sed apud Liuium ab Appio consule pronunciatum, atque oratorie auctum. quod prorsus refutat Plutarchus in Ploblematis, qui historice, non oratorie quærens, cur prætexta alii magistratus vterentur tribunus pl. non vteretur, respondet, *an quia tribunus pl. magistratus non est? neque enim ex sella tribuni ius dicunt, neque lictores præferunt, neque creato dictatore abdicant, sicut alij magistratus, quasi ipsi magistratus non sint, sed alium ordinem obtineant.*

Deinceps vero declarans, quid esset potestas magistratus, dixi eam in auspicio, & iudicio fuisse potestatem, teste Cicerone in legibus, qui scripsit: *Magistratus omnes iudicium, & auspicium habento.* quod dictum cum tu ibi multis nominibus accusandum susceperis, videtur esse faciendum, vt omnes reprehensiones tuas, quam possim, breuissime, planissimeque refellam. Primum autem crimen est, quod Ciceronis testimonio in Legibus vtar, quæ omni ex parte non sint legibus Romanis accommodatæ. quod crimen puto esse tum leuissimum, tum mihi tecum, &

cum omnibus, qui in hoc genere disputationis versantur, commune. verum age. cur non sunt accommodatæ? *quia statuit*, inquis, *vt censores quinquennio magistratum gerant, cum, per* XVIII. *menses tantum gesserint.* quid? nonne primis temporibus quinquennalis censura fuit? nonne ipse Cicero aperte scribit, se multas leges ponere, quæ si non essent in legibus Romanis, tamen erant in more maiorum, qui tum, vt lex valebat?

Alterum crimen est, præcipuam magistratus potestatem non in iudicando, & auspicando collocatam fuisse, sed in imperando. Quod quanti faciendum sit, non est difficile intellectu. neque enim sola imperandi potestas magistratum constituit, quanquam sine ea magistratus esse non potest. nam etiam sacerdotes pro iure sacerdotii, & legati pro iure curationis suæ imperarunt aliquid, quos tu tamen magistratus non vocas. & qui magistratui iudicium, id est, iurisdictionem attribuit, eidem etiam imperandi potestatem ascribit. nam si potestas imperandi, te interprete, est potestas coercendi; magistratus, qui iurisdictionem habet, idem etiam coercitionem habuerit, necesse est. nam quomodo plene ius dicet, si quis in ius vocatus non paruerit, neque prehendi potuerit? Etenim, vt scripsit Paulus D. de iurisdictione: *Iurisdictio sine modica coercitione nulla est.* Coercitione autem sola magistratum non constitui, inde apparet, quod multi magistratus neque vocationem, neque prehensionem habue-

runt, in qnibus coercitio est versata, si auctoritate Varronis stamus.

Iam quod addis, *me parum memorem esse, quod cum dixerim, tribunum magistratum non esse, post dicam, potestatem esse in auspicio, & iudicio, quorum vtrunque conueniat in tribunum*, non vereor illam culpam. neque enim dixi, tribunum non esse magistratum, sed imperium de tribuno non dici, cognosci ex Liuio, qui dixit, *tribunum priuatum esse sine imperio, ac magistratu.* Verum fac, me dixisse, tribunum pl. non esse magistratum, eumq; iterum esse magistratum, inconstantiæ culpam non extimescam. primis enim temporibus dicam non fuisse magistratum, quia auspicium non habuit, & ius non dixit, vt Plutarchus loco prolato, & Gellius libro XIII. cap. XII. scribunt, postremis fuisse magistratum, quia & auspicium habuit, & ius dixit. nam auspiciorum ius quoddam accepit post decemuiros abrogatos, auctore Zonara, & ius dixit in subselliis, vt testis est Asconius, & tu confiteris.

Tertii criminis loco deinde obiicis, quod apud Ciceronem interpreter, *Iudicium* iurisdictionem, id est, potestatem decreti interponendi, ac iudicis dandi. atque hoc reprehendis bifariam; primum negans magistratus omnes habuisse potestatem decretum interponendi, & iudicis dandi; deinde negans, verba Ciceronis eam, quam dixi, sententiam continere. vtrique reprehensioni occurram paucis, ac prius priori Dico igitur, magistratus omnes aut statuisse aliquid pro auctoritate magistratus sui, aut iudicem, qui cognosceret, dedisse. audi ipsum

in eodem loco Ciceronem: *Iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, prætor esto.* iudicat nimirum prætor decernendo; iudicari iubet, iudicium dando. audi iterum eum, qui scripsit rhetorica ad Herennium, *iudicatum est*, inquit, *de quo aut sententia lata est. aut decretum interpositum.* sententiam enim refert ad iudicem, decretum ad magistratum; & Appium decemuirum consularem apud Liuium: *Vt iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti datum, ius eo die se non dicturum, neque decretum interpositurum.* id est, neque iudicem, qui cognoscat, daturum, neque ipsum aliquid decreturum. Siquidem Vlpianus D. de iurisdictione scribit: *Iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.* audi denique Ciceronem in Verrem ita loquentem: *An dubitabit quisquam, quin is venalem in Sicilia iurisdictionem habuerit, qui Romæ totum edictum, atque omnia decreta vendiderit, & quin ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octauium ob ius dicendum popposcerit?* Atqui omnes magistratus si non iudicem dederunt, decretum saltem interposuerunt. cur enim ad eos priuati confugerent, si ipsi pro auctoritate sua decernere nihil possent? mitto ceteros. sumo tribunos pl. quos sine magistratu aliquando fuisse innuit Liuius, nonne hos & decretum interposuisse, & tutores æque, ac prætores dedisse lege Atilia constat? at Vlpianus D. de iurisdictione, *Ius dicentis*, inquit, *officium latissimum est: nam & bonorum possessionem dare potest & pupillis non habentibus tutores confirmare.* Ex quo sequitur,

tur, magistratus omnes potestatem decreti interponendi habuisse.

Quod vero negas, verba Ciceronis eam sententiam habere, quam ego dixi, ac nouam ipse affers, puto vtile esse, vtranque expositionem inter se conferre, vt vtra verior sit, iudicari facilius possit. Verba legis, quam de magistratibus in vniuersum Cicero ponit, hæc sunt: *Iusta imperia sunto, iisque ciues modeste, ac sine recusatione parento magistratus nec obedientem, & noxium ciuem mulcta, vinculis, verberibusque coerceto, ni par, maiorve potestas, populusve prohibessit, ad quos prouocatio esto. cum magistratus iudicassit irrogassitve, per populum mulctæ pœnæ certatio esto.* Sequuntur inde leges de singulis magistratibus, quibus expositis infert: *Omnes magistratus auspicium, iudiciumque habento. ex queis senatus esto,* atque hæc verba inde ipse interpretans ita subiicit: *Omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur; iudicia, vt esset populi potestas, ad quam prouocaretur; auspicia, vt multos inutiles comitiatus probabiles impedirent moræ.* His verbis ego dico exprimi fere, quæ in vniuersum ad magistratuum iura pertineant, primum ius edicendi, deinde coercendi, tum ad populum accusandi, postremo auspicandi, & iudicandi. Edicta magistratuum iusta esse statuit; coercitionem eiusmodi, vt si quem aut pignore mulctauerint, aut prehendi, & in carcerem duci, aut verberari iusserint, obediat prouocationi, si is, quem illi coercuerint, aut collegam, aut maiorem potestatem appellauerit,

verit aut ad populum prouocauerit. accusationem vero esse talem, vt si cui ad populum multam pœnam irrogarint, de ea cognoscat populus; auspicia vero se eis concedere ait ob id, vt cum de cœlo se auspicatos esse dixerint, ea obnunciatione comitia inutilia dirimantur; iudicia postremo, vt si aliqua populi potestas, ad quam confugiant, qui ius suum persequuntur. nam populi potestatem interpretor magistratum populi, & provocare ad potestatem populi, à magistratu iudicium postulare, vt postea ostendam. Ob id ergo dat iudicia magistratibus, vt priuati habeant populi potestatem, ad quam prouocent, id est, cuius auxilium quocunque modo læsi implorent. auxilium autem dabit magistratus aut decretum interponendo, aut iudices dando.

Atque hæc quidem mea est expositio. tua vero ista à te his verbis expressa. *Iudicium illo loco significat potestatem exercendi ad populum iudicii, disceptatoreque, ac iudice populo damnandi pro ea, quam quisque magistratus haberet, potestate. habuerunt enim omnes magistratus eam cum populo agendi, reumque ad populum faciendi potestatem, quam nemo priuatus habebat. ego vero non aliunde veram, ac germanam huius loci interpretationem sumo. Cicero recitatis suis legibus, legum à se positarum cum rationes, causasque subiicit, ita de hac lege scribit. Deinceps omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur; iudicia, vt esset populi potestas, ad quam prouocaretur; ex his verbis dico, necessario colligi, nomine iudiciorum illo loco significari, illas, quas dixi, ad populum vocationes. dicit*

cit enim magistratibus data in lege ob id iudicia, vt per illa iudicia ostenderetur, statueretur que summa illa populi potestas, quæ in prouocatione posita erat, hoc vero ius ad populum vocationis omnes, ac soli magistratus habebant. Hæc tu ex quibus apparet, te censere Ciceronem velle magistratus omnes potestatem habere accusandi ad populum, & mulctam irrogandi, ita tamen vt prouocare liceat ad populum. Ego vero dico, hæc ex omni parte falsa esset, atque a sententia Ciceronis alieniſſima. primum, quia si Cicero vellet magistratus omnes habere potestatem accusandi ad populum, sequeretur, vt vellet, omnes ius habere agendi cum populo. at in eadem lege hoc ius concedit tantum consuli, prætori, dictatori, magistro equitum, interregi, & tribuno pl. ergo non omnibus accusandi ad populum dedit potestatem. siquidem accusare ad populum est agere cum populo. Adde, quod si hoc vellet, quæ supra scripta sunt in tam breui lege, sine causſa repeteret. supra vero scripsit de prouocatione ad populum, & de irrogatione mulctæ, neque est verisimile eadem in eadem lege paucis interiectis verbis iteraturum. Huc accedit, quod idem haud sibi constaret, si daret irrogationem magistratui, vt constitueretur prouocatio ad populum. quia irrogatio valet ad perniciem, prouocatio vero ad salutem. Etenim si supra dixit: *Si, magistratus irrogaßit, per populum mulctæ pœnæ certatio esto.* item: *Magistratus ciuem mulcta coerceto, ni populus prohibeßit, ad quem prouocatio esto.* præclare vtrunque dixit.

dixit. at hoc absurde; Do magistratibus mulctæ irrogationem, iccirco vt ad populum prouocatio sit. quod est nihil aliud, quam sancio, vt magistratus ciuibus vulnus inferre possint, quo a populo sanari queant. Iam vero cum iudicia ad populum fiant duobus modis; vno si quis à magistratu damnatus ad populum prouocet, vt Suetonius de Cæsare Duumuiro: *Cæsar forte iudex in Rabirium reum ductus tam cupide condemnauit, vt ad populum prouocanti nihil æque, ac iudicis acerbitas, profuerit.* altero, cum magistratus iratus alicui, ei diem dixit ad populum, ac mulctam irrogauit, de qua cognoscat populus. vnde Liuius lib. III: *C. Iulius decemuir Sextio diem dixit, & accusator ad populum extitit, cuius rei legitimus iudex erat.* Si secundum modum repetitum putas, temere putas. quia secundo modo prouocatio non incidit: si primum. ergo iudicium ibi significabit, vt ego scripsi, potestatem decernendi. non enim necessaria est prouocatio, nisi præcessit iudicium magistratus, quod ego appello Decretum. neque enim prouocabant ad populum, postquam magistratus eos accusarat ad populum, sed postquam eos suo decreto damnarat. Addo præterea, magistratus omnes habere iudicia eodem modo, quo habent auspicia. at habent auspicia ita vt auspicando de cœlo impediant inutilia comitia, id est, prosint reip. sic etiam habent iudicia, vt suis iudiciis subleuent eos, qui ad se prouocarint, id est, auxilium suum implorarint. at tu magistratibus das iudicium, id est, accusationem ad populum;

vt

vt ciuibus nocere possint. Vt autem auspicia impediunt inutilia comitia, sic iudicia propulsare ciuium iniurias debent. Quid plura? genus ipsum orationis aperte tuam, vt video, sententiam respuit. nam si de prouocatione ad populum intelligeret, non scripsisset; *vt esset populi potestas, ad quam prouocaretur* sed *ad quem*. neq; enim dicũt Latini, Prouocare ad potestatem populi, sed ad populum, cum de provocatione ad populum facta loquuntur. potestas autem populi est idem ac magistratus. quin etiam potestas pro magistratu sæpissime ponitur. Asconius in v. Verrinam: *Romæ appellari tribuni possunt contra omnem potestatem.* Suetonius in Cæsare: *Quod compellari apud se maiorem potestatem passus esset.* Cicero in hac lege: *Ni par, maiorve potestas, populusve prohibessit, ad quos prouocatio esto.* Dixit autem Cicero prouocare ad Magistratum pro eo quod veteres iurisconsulti dicunt prouocare ad iudicium magistratus. quod est nihil aliud, quam postulare iudicium. Caius D. de iudiciis: *In tribus istis iudiciis familiæ erciscundæ, communi dividundo, & finium regundorum quæritur quis actor intelligatur, quia par caussa omnium videtur. sed magis placuit eum videri actorem, qui ad iudicium prouocasset.* Vlpianus ibidem: *Sed cum ambo ad iudicium prouocant sorte res discerni solet.*

Et tamen cum hæc ita sint, adeo tibi in hoc places, vt eo modo scribas, quo ne Varronem quidem ipsum, si reuiuisceret, arbitrarer esse scripturum. *Quoniam multos*, inquis, *etiam alios video ad hunc scopulum naufragium fecisse, magis mihi elaborandum*

randum est, vt me adhuc solum inde saluum euasisse demonstrem. Quo quid magis potest esse ventosum? Gaude igitur, quod solus saluus emerseris ex hoc oceano, & me cum reliquis omnibus, quorum iudicium tu præ tuo, vt video, pro nihilo ducis, perire æquo animo patere. Ac quid sit quidem magistratus, ex his intelligi posse, quantum ad nostram disputationem pertinet, arbitror.

Cap. VI.

Quid sit Imperium.

NVnc de imperio loquamur, quod militare dicimus, cuius caussa hæc omnis est oratio instituta. Non est autem dubium, quin imperium præter ceteras significationes sit potestas, ac ius imperatoris. Cum autem imperator sit, teste Cicerone in primo de oratore, *administrator belli gerendi, siue dux*; Dux autem, vt scribit Liuius libro quarto, sit *qui bellum suis auspiciis gerit*; sane imperium ius erit administrandi, ac suis auspiciis gerendi belli. vnde illud est Ciceronis de Cæsare Octauio: *Demus imperium Cæsari, sine quo exercitus haberi, bellum geri, res militaris administrari non potest.* Hæc autem auspicia accipiebantur a populo curiatis comitiis, cum legebantur imperatores: e Capitolio, cum paludati exituri erant. A populo accepta ostendit Cicero in libris de diuinatione, cum scripsit, *proconsules bella gerere, cum non haberent auspicia, quæ acciperentur a populo.* Curiatis comitiis accepta docet idem, cum in orat. de lege agraria dixit, *curiata auspiciorum caussa* reman-

remansisse, & Liuius libro quinto, cum legem de imperio *curiatam* nominat, atque curiata comitia rem militarem continentia, auspicata fuisse ait. vt post dicemus: e Capitolio accepta, cum idem libro XXI. de Flaminio consule sic scribit: *Quod consuli iustum imperium, quod auspicium esset, magistratus id domo publicis, priuatisque penatibus, Latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis secum ferre.* & libro XLI: *Consul, prætorue proficiscens paludatis lictoribus in prouinciam, & ad bellum vota in Capitolio nuncupat.* & libro XLI: *Quod non more maiorum secundum vota in Capitolio nuncupata lictoribus paludatis profectus ab vrbe esset.* Si ergo imperator est administrator belli gerendi, aut qui tale ius accepit; administrare vero est suis auspiciis gerere; auspicia vero a populo, & è Capitolio accipiebantur; profecto ad imperatorem lex curiata ad populum lata, sacrificium, vota, & paludamenta è Capitolio pertinent; & qui hæc non habuerit, aut nullus imperator, aut certe iustus non erit.

CAP. VII.

An Imperium in Magistratu fuerit insitum.

NOn idem autem fuisse imperium, ac magistratum, neque in ipso magistratu fuisse inclusum, ex eo apparere potest, quod ipsa eodem modo neque capiebantur, neque inibantur, neque gerebantur, neque prorogabantur, neque eodem in loco exercebantur.

Quod dixi de capiendo, satis constat, alio modo magistratus creatos, atque imperatores constitutos. nam magistratus mandabantur comitiis, imperium lege aliqua aut senatusconsulto. inter quæ illud interfuit, quod in comitiis ex multis petentibus pauci legebantur, in rogatione legis vni nominatim imperium deferebatur. vnde scripsit Festus: *cum imperio esse dicebatur, cui a populo nominatim mandatum erat imperium.* Indicat vtriusque actionis formula. in consulibus enim creandis rogabatur populus. *Quos vellent consules fieri*, tum deinceps respondebant centuriæ, ex iis, qui petere professi erant; hunc aut illum. vnde Asconius, vt dixi: *Prærogatiuæ tribus dictæ, quod primæ rogabantur, quos vellent consules fieri.* in imperatoribus autem legendis rogabatur, *Vellent, iuberentne, vt huic consuli, aut postquam consulatu abisset in hoc bello, autin illa prouincia imperium esset*, aut, *Vt hic consul, aut proconsule rem gereret?* respondebant plerunque curiæ, *Vti rogas.* vnde Liuius libro XXVI: *omnes centuriæ P. Scipioni imperium in Hispania esse iusserunt.* & libro IX. *Actum cum tribunis pleb. est, ad populum ferrent, vt cum Philo consulatu abiisset, proconsule rem gereret.*

In ineundo vero quanta diuersitas fuerit, non est necesse pluribus demonstrare. Etenim magistratus inibant, vt satis constat, Kalend. Ianuar. sacrificio in Capitolio facto, prætexta sumpta, lictoribus togatis prælatis; imperium vero alio, vt se obtulerat, die, altero in Capitolio sacrificio facto,

facto, votis nuncupatis, paludamento sumpto & paludatis lictoribus prælatis: vnde etiam togam prætexta mutare, ex priuato magistratum fieri; paludamentum prætexta mutare, ex magistratu imperatorem fieri dicebant, vt ego in libris de Prouinciis demonstraui. Ex his tu paludamentum arrodis. Itaque vix risum continere potui, cum te scribentem legi, *ex paludamento imperium non posse concludi, quod etiam lictores paludati essent, qui tamen non essent imperatores.* risi vero, quod non videres, si lictores ante togati incesserunt, dum prætextato consuli apparuerunt, postquam autem consul imperium, & insigne imperii paludamentum accepit, & ipsi paludati præcesserunt, illud paludamentum lictoris ad consulem referri, non ad lictorem. Quare quod inquis, probare me debuisse, solos imperatores paludamento ornatos fuisse, nihil est. quia paludamentum lictorum, non lictorum erat insigne, sed magistratuum, quatenus erant imperatores: vt laurea non erat lictoris, sed imperatorum, qui de hostibus victoriam rettulissent: & fasces non erant lictorum fasces, sed eorum, quibus præferebantur. *At dixit Liuius*, inquis, *Consul proficiscens prætorve paludatis lictoribus in prouinciam, & ad bellum, ne omnes fuisse belli duces existimaremus, qui paludati exibant.* egregie. scilicet dubitauit prudens historicus, ne lictores pro imperatoribus sumeremus. hos enim vnos tu præter consules, & prætores, aut alio modo duces, paludamento ornatos attulisti. Quod si consul dimissis lictoribus

bus pro priuato est habitus, certe antequam eos sumeret, pariter fuit priuatus. Vnde dixit Plutarchus in Fabio: *Fabius dictator obuiam prodeunte altero consule, viatore misso lictores dimittere eum iußit, atque insignibus magistratus abiectis priuatum ad se venire.* si hoc in consule, profecto etiam in imperatore. non enim imperator ante est, quam imperatoria accepisset insignia, quæ à consularibus diuersa constat fuisse.

De dissimilitudine vero administrationis hæc habemus. Illud sane perspicuum est, imperium populi Romani ex ciuibus Romanis & sociis prouincialibus constitisse, atque vtrique eorum varium ius esse concessum. Hoc autem ius qui reddiderunt, ii ius dicere, & magistratus esse dicti sunt. ius autem dixerunt aut de priuatis controuersiis, quæ proprie iurisdictio nominatur; aut de publicis, quæ præcipue quæstio appellatur. Ac Romæ quidem separati fuerunt magistratus, qui de priuatis, & publicis caussis cognouerunt. in prouinciis autem idem vtramque procurationem obiuit. quod si ciues aut socii potestate magistratus propria coërceri non potuerunt, quæ potestas in lictoribus, & vocatione posita fuit, tum ad extremum auxilium vim armatam venerunt. quoniam autem exercitus haberi sine imperio non poterat, nouum ius magistratui fuit addendum, quo exercitum habere, & qui non obedirent, armis cogere posset. & quia socii contineri procul ab domo armorum metu remoto non potuerunt, & multæ prouinciæ hostibus vicinæ teneri sine exercitu

exercitu nequiuerunt, propterea omnibus præsidibus etiam in pacatas prouincias euntibus militare imperium tribuerunt. Neque vero negatur, quin imperator aliquam & ipse iurisdictionem habuerit, sed eandem habuisse refellitur. Ius enim & ipse dixit ciuibus, aut sociis, verum non vt ciues, aut socii erant, sed vt milites à se sacramento adacti erant. neque lites eorum cognouit, aut in eos animaduertit, vt prætor, sed vt imperator. Omnino autem cum tria magistratibus committerentur, iurisdictio, quæstio, & rei militaris administratio, intelligendum est, hæc ita inter se fuisse seiuncta, vt nisi speciali lege in eodem coniungi non possent. Siquidem vt qui habebat iurisdictionem non habebat propterea etiam quæstionem, sic qui habebat iurisdictionem, & quæstionem, non continuo habebat etiam militare imperium. itaque vt iurisdictio competebat prouinciali magistratui iure magistratus, sic quæstio specialiter lege, aut senatusconsulto conueniebat. Quod vero dixi de iurisdictione, & quæstione, id est, apud Papinianum D. de officio eius, cui mandata est iurisdictio. *Quæcunque specialiter*, inquit, *lege, vel S. C. vel constitutione principum tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur. quæ vero iure magistratus competunt, mandari possunt, & ideo videntur errare, qui cum publici iudicii habeant exercitionem lege vel S. C. delegatam, velut legis Iuliæ de adulteriis, & si quæ aliæ sunt similes, iurisdictionem suam mandant.* Quid plura? nonne minus est habere quæstionem, quam, rei

militaris administrationem? certe, at neque consul neque prætor vrbanus, neque peregrinus iniussu populi quæstionem habent, ergo multo minus rei militaris administrationem. nam primis temporibus vt quæque res capitalis commissa erat, ita eius rei quæstio aut consuli, aut prætori lege mandabatur; postremis, cum prætores sortiri quæstiones ex lege cœperunt, tum ex legibus de iis latis eas exercuerunt. Quod si consul insitum in se militare imperium habuisset, certe multo potius Cæsar, & Bibulus armis inter se contendissent, quam edictis. Nemo autem consul inimico suo bello contendit, nisi aut summo S. C. ornatus, vt Q. Catulus cum Lepido, & C. Antonius cum Catilina, aut ex S. C. prouinciam cum imperio adeptus, vt Sylla, & Cæsar cum inimicis suis. itaque Octauius cum neque S. C. summum, nec prouinciam haberet, imperio à senatu extraordinario est affectus. Cæsar autem, & Bibulus, quia nondum prouincias habebant, in consulatu edictis concertauerunt. Quid? iurisconsulti vbi de officio consulis, aut proconsulis agunt, num aliud, quam vrbanam, aut prouincialem iurisdictionem attingunt; aut aliquid rei militaris tradunt? non certe.

Iam vero prorogatio procurationis quam in vtroque diuersa fuerit, ex hoc cognosci potest, quod cum magistratum, vt consulatum, & præturam prorogarunt, dixerunt continuare magistratum: cum militare imperium continuarunt, dixerunt prorogare imperium. vt Liuius libro IX: *Fabio sicut priore*

ore anno populus continuarat consulatum, ita senatus in sequentem annum prorogauit imperium. Frontinus de aquæductibus: *Legimus apud Fenestellam, M. Titio prætori inter ciues, & peregrinos ad consummandum negotium statuisse senatum prætoram in alterum annum prorogari.* iterum Liuius libro IIX: *Actum cum tribunis plebis est, ad populum ferrent vt cum Philo consulatu abiisset, pro consule rem gereret.* & post de eadem re: *Singulare hoc ei accidit, prorogatio imperii non ante in vllo facta. & acto honore triumphus.* Hic videmus in magistratu continuando consulatum aut prætoram nominari, in imperio militari prorogando, imperium. Nam si imperii prorogatio esset consulatus prorogatio, falsum esset, quod inquit, ipsi Publilio primo esse imperium prorogatum, cum consulatus primus ante eum continuatus sit. falsum etiam, ipsum honore, id est, consulatu iam exacto triumphasse, cum proconsule cum imperio triumphauerit. Quid quod lib. XXVI. scripsit: *Placuit omnes, qui dictatores, consules, censoresve fuissent, cum imperio esse, donec recessisset a muris hostis.* an vero opus erat iurisdictione, aut coërcitione, aut censoria notione aduersus Annibalem muris vrbis assidentem, vt consulibus, prætoribus, censoribusque magistratus continuaretur? minime, sed ducibus, qui exercitui imperare possent, quod ius voce Imperii est complexus.

Hæc ego ita. Tu vero intramuranos magistratus proprie magistratus, extramuranos imperia nominatos ais, atque hæc dicendi genera re eadem,

verbo seiuncta esse contendis. quocunq; vero modo dicatur, semper intelligi magistratus potestatem prorogatam. Quod ego concoquere non possum. vrbanas enim procurationes magistratus scio vocari, quia iurisdictionem, quæ propria est magistratus, continent; extramuranas vero imperia nominari, quia ad iurisdictionem etiam rei militaris imperium omnium maximum habent adiunctum. re autem distincta esse, ex eo apparet. fit enim consul. hic habet iurisdictionem, cum senatu, & cum populo actionem, quæ sunt propria consulàtus: &, si legem curiatam de imperio habeat, etiam militare imperium. reficiatur in posterum annum idem consul, eadem erit auctoritate, eodemque iure, quo anno superiore, & consul iterum vocabitur, quippe continuato magistratu. in tertium inde annum prorogetur illi imperium. quæro a te, num vocabis eum consulem tertium? minime vero, sed proconsulem. an dices habere iurisdictionem eandem, actionem eandem? multo minus. an ius idem belli gerendi? idem omnino. si quidem latum est. vt proconsule possit rem gerere, quod est, non ius dicere, sed bellum administrare. quomodo ergo imperium prorogare est idem, atque magistratum continuare? & imperium non est a magistratu diuersum? nam quod dixisti *prætoribus aliquot vrbanis imperium prorogatum a Liuio,* respondeo prorogatum esse militare imperium, quod in prætura vrbana extra ordinem obtinuissent, quamuis Liuius de eo verbum nullum fecerit. sic enim assueuit.

Quod

Quod autem extremo proposui, diuersa magistratuum & imperatorum in administrando loca quam eorum diuersa iura fuerint, demonstrare, id in priore responsione multis verbis edocui. quæ necessario hic repetenda sunt, vt singulas tuas, quibus oppugnantur, rationes sigillatim hoc loco refellam. *Qui ciuilem*, dicebam, *adeptus potestatem erat, quæ magistratum ipsum attingebat, is in vrbe manebat; qui cum imperio erat, quoniam exercitus habendi potestatem obtinebat, id quod parum ciuili tutum libertati putabatur, is statim ex vrbe egredi, aut ad vrbem cum imperio manere iubebatur. vbi vero ex prouincia, belloque reuersus erat, aut statim vrbem priuatus ingredi, aut, si de triumpho cogitabat, ad vrbem morari solebat. Quod si triumphum impetrasset, tum quoniam triumphare sine exercitu non poterat, exercitum autem haberi sine imperio non licebat, imperium autem militare in vrbe non concedebatur. propterea lex ad plebem de imperio eius diei ferebatur.* Aduersus hæc tu quidem multa, sed illud in primis: *Si sic esset, futurum, vt omnes consules, quoniam ciuilem potestatem habebant, in vrbe manere oportuisset.* Quod non est ita. Non enim ego consules dixi oportuisse manere in vrbe, sed mansisse; qui vero imperium adeptus esset, eum oportuisse ex vrbe exire. his autem nihil aliud volui, quam magistratui in urbe esse licuisse, eidem vero imperatori non licuisse. Addis, *non omnes consules, qui prouinciam sortiti essent, in prouincias profectos, sed liberum eis fuisse, manere ne in vrbe,*

an in prouinciam ire vellent. Concedo. verum aliud est sortiri prouinciam, aliud accipere imperium in prouinciam. nam post sortitionem prouinciæ sequebatur latio legis curiatæ de imperio, inde acceptio imperii per insignia in Capitolio. ego vero dico, non post sortitionem prouinciæ, sed post accepta imperii insignia vrbe esse egressos. Quos porro consules profers in prouinciam non profectos, eos prouinciam post sortitionem, non post imperii acceptionem deposuisse dico. atque hæc ex eodem, quem tu profers, Liuii loco, cognosci possunt. *C. Claudius consul veritus, ne forte eares prouinciam, exercitumque sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatis lictoribus, nocte profectus præceps in prouinciam abiit.* & post: *Romam ex prouincia rediit ad solemnia vota in Capitolio nuncupanda, paludatosque lictores accipiendos.* Itaque, quorsum illa tua pertineant, non video; nempe profectionis in prouinciam tempus in voluntate magistratuum fuisse. an enim hoc agimus, accepisse imperii insignia, cum libuit, an vrbe egredi iussos, postquam imperium acceperunt? quanquam ne illud quidem ipsorum in potestate fuit. siquidem scribit Cœlius: *Consules, quia verentur, ne senatusconsultum illud fiat, vt paludati exeant, omnino S. C. fieri nolunt.* & Liuius lib. x. *Consules nisi confecto delectu negare se ituros, nec suam segnitiam, sed vim morbi in caussa esse, quo serius perficeretur. non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent.* Idem in prætore cognoscitur; qui quandiu est prætor,

tor, manet in vrbe; vbi accepit insignia Imperii, ad vrbem. Cicero, *Verres simulatque ei sorte provincia Sicilia euenit, statim Romæ, & ad vrbem antequam proficisceretur.* Idem in quocunque, qui proconsulare habet imperium: Dio, *Pompeius populo extra pomerium euocato, (neque enim proconsulare iam habens imperium poterat vrbem ingredi) multa pro Gabinio locutus est.* Adiungis, *si consules vrbe egredi iussi essent, quod ab eorum imperio periculum libertati fuisset, Romanam remp. nunquam metu, qui à suis magistratibus immineret, liberam futuram fuisse.* Quo loco ego quæro de te, cur periculosum putarint, cis Rubiconem, qui tum erat Italiæ finis, exercitum adducere, atque, id ne fieret, decreto sanciendum putarint? cur denique exercitum in Gallia citeriore habere, parum tutum existimarint, atque eam postremo hac de caussa triumuiri libertate, teste Dione, & Appiano, donarint, nequis prouinciæ nomine in Italia exercitum haberet? quod si imperatorem esse cum exercitu in Gallia, atque cis Rubiconem exercitum adducere, libertati Romanæ periculosum putarunt, ergo in vrbe exercitum habere, & cum imperio esse, tutum duxerunt? *Non poterant*, inquis, *timere de imperatore, quia vetabatur lege, ne intra vrbem exercitum imperare, classemque procinctam intra pomerium habere liceret.* immo vero in eo vel maxime se timere valde significabant, cum imperatorem vrbe exire volebant, eundemque in vrbe exercitum imperare vetabant. sed quæcunque caussa egrediendi fuerit, consul imperio accepto cum vr-

be ex-

be exiuit, satis demonstrauit, non idem fuisse consulatum, atque imperium.

Quod autem præterea reprehendis, quod *triumphare sine exercitu, qui triumphum impetrasset, non posset*, dixi: & veteris exclamatione, miror. tum enim exclamatio locum habet, cum res aut falsa aperte est, aut indigna. *Bone deus*, inquis, *Sigonius mandare scriptis non erubuit, triumphare sine exercitu neminem potuisse.* Falsum est enim, me scripsisse, triumphare sine exercitu nemini licuisse. Scripsi quidem, triumphare sine exercitu qui triumphum impetrasset non potuisse. quod autem scripsi, id ex vetere triumphi instituto sumpsi. sic enim obseruatum esse docet Zonaras, vbi omnem triumphi pompam exponit. sic Cicero in Pisonem, vbi agit de triumpho: *Quid clamor militum, quid tota illa pompa?* Sic Liuius de Pauli triumpho: *Militum propria est caussa qui & ipsi laureati triumphum nomine cient, suas, imperatoris laudes canentes per vrbem incedunt.* Quid quod multis negatus est triumphus, quod exercitum non deportassent? *Exemplum*, inquit Liuius, *obstabat, quod ita comparatum more maiorum erat, nequis qui exercitum non deportasset, triumpharet.* at aliquot, inquis, non deportato exercitu triumpharunt, quid si maiorum instituta non seruarunt? Addis, qui ouantes vrbem ingrediebantur, sine exercitu omnes fere iniisse. nolo nunc quærere, plures ne sine exercitu, an cum exercitu ouantes inierint. illud volo te scire, quod scribit Dionysius libro quinto. *Differt*, inquit, *ouatio à triumpho, quod qui ouans ingreditur*,

tur, pedibus, exercitu præcedente init. Neque si ouatio semel, aut iterum est concessa, quod exercitus non esset deportatus, nos cogere debet, vt dicamus, qui ouantes inirent, sine exercitu id fecisse, immo vero si triumphus est negatus, quod exercitus non esset deportatus, concludi potest, exercitum ad triumphum more maiorum necessarium fuisse, & qui hoc neget, vt in aperto mendacio erubescere debere.

Adiicis legem de proconsulum triumphantium imperio latam fuisse, ne priuati triumpharent, non improbo. illud tamen scire de te cupio, cur triumphare priuati non potuerint? nempe quia imperium non habebant, non ciuile, (neque enim eo opus erat) sed militare. verum cum in vrbe militare imperium haberi non posset, relinquebatur, vt a lege in eam diem duntaxat petendum esset. Postremo concludis, legem de triumphantium imperio non de rei militaris potestate fuisse, apparere ex verbis Valerii, qui inquit: *Moris erat, ab imperatore triumphum ducturo consules inuitari ad cœnam, deinde rogari, vt venire supersedeant, ne quis eo die, quo ille triumphauerit, maioris in eo conuiuio sit imperii.* neque enim si imperium, inquis, militare ille habuisset, consulibus in conuiuio, qui ciuilem tantum auctoritatem haberent, concessisset. Non est hoc magni. fieri enim potuit, vt triumphantes in conuiuio priuati fuerint. siquidem verisimile est, vt vrbe exituri sacrificio facto in Capitolio imperium suscipiebant, sic etiam reuersos sacrificio facto in Capitolio deposuisse. Conuiuium autem, te-

ste

Zonara, post sacrificium fiebat, aut si in conuiuio imperium retinuerunt, tamen more maiorum consulem maiorem fuisse respectum, quam eiusmodi imperatoris, qui tribus post horis priuatus esset futurus. siquidem Plutarchus in Problematis rationem huius instituti reddit, *quia triumphanti in cœna primus locus debebatur, quem præsentibus consulibus concedere ius non erat.*

Quanquam autem hæc adeo firma sunt, vt refelli non possint, tu tamen his posthabitis imperium in magistratu insitum, & cum ipso magistratu mandatum inquis. Quod vt efficias, in consulibus, dictatoribus, prætoribus, & censoribus ius militare fuisse demonstrare aggrederis. ac de consulibus quidem in hunc modum: *Consulibus regia fuit potestas, maxime, quia scripsit Cicero in Legibus, Regio imperio duo adsunto. at reges belli administrandi ius habuerunt, ergo & consules.* Quam autem falsa hæc conclusio sit, declarat Q. Fabius apud Liuium, cum inquit: *Ego P. Cornelium reip. vobisque, non sibi ipsi priuatim creatum consulem existimo. exercitusque ad custodiam vrbis, atque Italiæ scriptos esse, non quo regio more per superbiam consules, quo terrarũ velint, traiiciant.* at consules bella administrarunt. administrarunt imperio lege curiata accepto, cum ab initio eo iure essent, vt ipsis bella gerenda decernerentur, non autem iure consulatus, sine S. C. sine lege, bellum regio more gerere possent. Quod autem Ciceronem in Legibus testem producis, inique certe facis. quasi enim oblitus videris, te tribus ante versibus Legibus Ciceronis au-

ctori-

ctoritatem abrogauisse, quia a legibus Romanis essent alienæ, meque earum testimonio seueriſſime interdixisse. Addis: *Consules dicuntur prætores, at prætor significat eum, cui pareat exercitus, ergo consules ex iure consulatus bellicum habent imperium.* Hoc vt puto, sumpsisti à Varrone, qui libro quarto scribit: *Prætor dictus, qui præiret iure, & exercitu.* Præclare vtrunque, iure præfuit, populi scito centuriatis comitiis, exercitu, lege curiata, aut præfuit exercitui, quod ad annuos delectus habendos pertinuit, non quod ad rem pro suo iure gerendam. Ad reliqua quæ adiungis: *Cicero scribit, imperatores comitis consularibꝰ delectos, Liuius belli duces legi, cum consules legebantur. Sallustiꝰ loquens de consulibus, annua imperia, binos imperatores factos scribit,* ad hæc inquam ita respondeo, vt supra; cum consules diligebantur, nos esse delectos, quibus præcipue, atque ex ordine, si opus fuisset, imperium militare committeretur, non qui sine alia lege imperatores essent. his autem locis oppono Liuium libro XLIII. scribentem: *Ex equitibus in senatum lectos consules, ex equitibus imperatores creatos.* ac satis significantem consules non esse imperatores. Adiicis, *Consules delectum habuerunt quot annis, vt scribit Polybius, ergo militare ius habuerunt.* Dico ius militare duplex esse posse, imperfectum & perfectum. imperfectum est magistratus, vt delectum annum habeat, quo copiam iuniorum, qui stipendia faciant, inspiciat. perfectum est imperatoris, vt exercitui præsit, bellum gerat. illud habuerunt consules, vt consules, hoc vero, vt imperatores

peratores, qui vero imperarorες fuerint, supra demonstratum est. Iam verba L. Postumii consulis ita loquentis: *Non ita vestræ auctoritatis P.C. meminero, vt me consulem esse obliuiscar. eodem iure imperii, quo bellis feliciter gestis triumphabo.* hæc inquam verba, nisi oratorie potius a Postumio, quam vere, vt tu de Appii verbis dicebas, prolata sint, ego in hunc modum interpretor: quoniam triumphus, qui a senatu concedi solet ab eo mihi negatur, triumphabo iussu populi, qui me & consulem, & imperatorem fecit; consulem centuriatis comitiis, imperatorem lege curiata. Quare eodem imperii iure dixit, id est, accepto a populo, non a senatu. nam illud sequitur, *his dictis eum reliquisse senatum.* ita quoque ad reliqua. Negabis hæc fortasse, quia liquidiore nulla auctoritate firmentur. immo vero firmantur. audi Seruium in VIII. Æneidos; *Antonius Cleopatræ prætoria castra concesit, quorum qui potiebatur imperio, ipse vocabat exercitum. vnde est de Cleopatra: Patrio vocat agmina sistro. nam Antonius consulare tantum sibi detinuit imperium, in quo sola est potestas iubendi, ille enim ducit exercitum, qui habet in potestate castra prætoria.* potuit ne apertius imperatorem a consule separare? Quod autem quæris, si imperium militare non fuit institum in consulum magistratu, quis eis relictum sit postquam prætore instituto ad eum translata iurisdictio est, non est difficile respondere. nimirum hoc relictum est, vt, cum opus esset, accepto, vt dixi, imperio bella gererent, vt cum senatu, & cum popu-

populo agerent, vt Lauinii sacrum facerent, vt Latinas indicerent, ac celebrarent, vt legatis senatum darent, vt pernicioſis tribunorum actionibus obuiam irent, vt magiſtratus crearent, vt multis de rebus, ſi res poſceret, ius dicerent, vt demum reip. ipſi vniuerſæ præeſſent.

Tranſis inde ad dictatorem, & ais, imperium militare in eius magiſtratu fuiſſe inſitum, quacunque de cauſſa eſſet creatus, ita vt omnes dictatores pari poteſtate fuerint, nec magis imperium militare habuiſſe, qui rei gerendæ cauſſa creatus eſſet, quam qui claui figendi, aut ludorum cauſſa. Ego vero dico, dictatores quacunque de cauſſa creatos, vbi dictatores dicti ſunt, ac magiſtratum inierunt, dictaturæ ius, quodcunque legibus contineretur, accepiſſe, præter imperium militare: eo vero nunquam affectos, niſi poſt legem curiatam. neque vero cum legimus dictatorem dictum rei gerendæ cauſſa, intelligere debemus, ea nominatione imperium militare eſſe transmiſſum, verum cauſſam, cur extraordinario hoc magiſtratu reip. opus eſſet, bellum fuiſſe, quod ei gerendum eſſet, vbi lege curiata imperium accepiſſet. nam ſi nominatione conſulis imperium militare accepiſſet, quid noua amplius de imperio lege fuiſſet opus, quam tamen, vt ſupra dixi, latam inuenimus? vt præcipue de Papirio, qui ſibi legem curiatam de imperio tulit. *At multi*, inquis, *dictatores aliam publici negotii partem geſſerunt, quam cuius cauſſa creati erant, vt Cincinnatus, qui rei gerendæ cauſſa creatus iudicio præfuit M. Volſcii; & Mamercus, qui in legi-*

bus ferendis occupatus est. sit ita. quid tum? ergo militare imperium in eorum magistratu fuit insitum? quo modo hoc sequitur? *At Camillus,* inquis, *seditionis sedandæ caussa creatus minatus est, sacramento omnes adacturum, & exercitum extemplo educturum.* minatus est scilicet, aut lege curiata iam sibi lata, aut quia de eius latione non dubitauit. sacramento vero adegit ciues dictator iure dictatorio, quacunque de causa esset creatus, bellum gesit iure legis curiatæ, quam ipse sibi tulit, vt ante diximus. Atque cum hoc idem dicam in ceteris, quos tu anxia prope cura, quadam collegisti, satis doceo, caussam creationis non ius facere magistratus. neque enim hoc ego vllo loco aut scripsi, aut sensi, sed omnes æquo iure esse, &, si bellum gerere vellent, lege curiata, si ordine res ageretur, eguisse.

Iam vero de prætoribus ita agis: *Prætorum omnium vna fuit ratio, vna forma. at prætores prouinciales, eo quod prætores fuerunt, ius militare habuerunt, ergo & qui in vrbe magistratum gesserunt.* Ego vero: Prætorum omnium vna fuit ratio, ita vt postquam a populo creati essent, & antequam prouincias sortiti essent, æquo omnes iure essent ad negotia publica populi Rom. gerenda, quæ ipsis aut sorte euenissent, aut senatusconsulto mandata essent. postquam autem sortiti prouincias sunt, alii eam auctoritatem nacti sunt, vt ius inter ciues dicerent, alii vt inter ciues, & peregrinos, alii vt inter prouinciales, aut, veluti postremis temporibus, vt quæstiones publicas exercerent. nemo autem

autem horum imperium militare accepit tum cum creatus est, sed cum lex curiata ei est lata. Itaque Varro libro quinto de lingua Latina scripsit: *Prætor, qui quærit, nulla alia de caussa, quam comitiorum caussa, vrbanum conuocare exercitum potest.* Ex quo apparet, neque omnes prætores imperium militare habuisse, & qui exercitum comitiorum causa conuocarunt, iure magistratus proprio id fecisse. *At multi prætores,* inquis, *ex iis, qui vrbanam, & peregrinam iurisdictionem sortiti erant, exercitum habuerunt, & in bello versati sunt.* nam hoc etiam, quasi magnum aliquid esset, plurimis Liuii locis tibi confirmandum putasti. Quid? si re cogente priuato imperium militare sæpe plebiscito delatum est, cur non potuit dari etiam prætori, qui iurisdictionem sortitus erat, lege curiata? *at huius legis Liuius non meminit.* concedo. verum neque etiam eius curiatæ meminit, quam tu postremis etiam temporibus quotannis initio magistratibus omnibus ferri ad illos tuos præclaros triginta lictores contendis. &, si meminisset, nullam caussam contentionis reliquisset. *At C. Calpurnius prætor vrbanus, teste Liuio libro XXVI, post præturam in Etruriam prorogato in annum imperio missus est; item Hostilius, & Sergius alio; ergo in prætura vrbana militare imperium fuit inclusum.* Non me hoc mouet. fieri enim potuit, vt ardente Punico bello Italia, cum multis ducibus opus esset. prætores vrbani militari imperio ornarentur ad omnia subita belli consilia expedienda. atque hoc idem

apud Liuium sit omissum. nam etiam legem Oppiam abrogatam scribit, nec tamen latam scripserat. & sæpe censores lustrum feciſſe inquit, quos creatos non dixerat. atque alia eiusmodi multa. De Varo vero prætore vrbano, cui S. C. ora maris tuenda data erat, itemque de ceteris, quos addis, multis, sic respondeo, eodem S. C. quo extra ordinem prouinciam illam acceperunt, etiam imperium militare potuisse accipere, vt Pompeius contra Sertorium eodem senatusconsulto & missus, & cum imperio missus est. Iam illa, *quod consules T. Mælium prætorem vrbanum delectui habendo præfecerint, aut Petellio, & Fabio prætoribus vrbano, & peregrino, & si qui alii eiusmodi fuerunt, impertum sit, vt exercitum scriberent*, plane leuia sunt. Etenim si consules priuatum præficere consulari negotio potuerunt, vt legatum, cur non etiam magistratum?

Quod autem consules, & prætores, quia ius centuriatorum comitiorum habuerunt, concludis ius imperii militaris habuisse, id iam quale sit, perspici potest. Sic enim agis: *Centuriatorum comitiorum habendorum potestas sine rei militaris potestate nec esse, nec intelligi potest: quia vexillum in arce ponebatur, quia exercitus præsidii causſa imperabatur, quem exercitum sacramento adigi oportuit, quia centuriata comitia intra pomerium haberi nefas esset. quia populus subsignis, & centurionibus tanquam in bello conueniret, quia militaria auspicia obseruabantur.*

Hæc

Hæc quin vera sint non nego; ex his effici, perfectum imperium ipsos habuisse, illud vero nunquam assensero. Ius enim comitiorum centuriatorum habuerunt consules & prætores, tanquam magistratus. militare vero perfectum, tanquam imperatores. Quod si quicunque centuriata comitia habuerunt, imperium etiam militare haberent, non solum interreges, sed etiam pontifices maximi eiusmodi imperio præditi essent, qui te potissimum auctore ius comitiorum habuerunt, & tamen imperium habuisse non legimus. speciem igitur aliquam hi omnes militaris habuerunt imperii, vt non exercitum, sed quasi exercitum, ducerent, nec imperatores, sed quasi imperatores essent; cum omnia, quæ in comitiis fierent, simulachra essent rei militaris, non veterem militarem attingerent. Neque vero qui vexillum habet, aut comitiorum caussa exercitum vrbanum imperat, est imperator, sed qui belli caussa, eo modo, quo diximus. *At præsidii caussa*, vt inquit Gellius, *in comitiis exercitum imperarunt.* concedo. ergo imperatores propterea fuerunt. ne tu quidem concedis in primo de comitiis capite tertio. *Neque moueri oportet*, inquis, *quod exercitum imperare comitiis centuriatis oportuit, vt ait Gellius; pontificibus autem maximis exercitum imperandi ius non esset. neque enim ab eo qui comitia habebat, dicit Gellius, imperari exercitum potuisse.* Dico igitur talem imperationem exercitus imperium militare plenum non desideraſſe, aut si ab alio, quam ab

eo, qui comitia habebat, imperari exercitus potuit, ab eo imperatum, qui tale imperium habuit. Nam quod conscriptionem adhibitam, & sacramenti adactionem putas, sane rem vt inauditam, sic operosam inducis, vt quotiescunque comitia centuriata habenda essent, quod vel magistratuum, vel legum, vel iudiciorum caussa fiebat prope quotidie, toties vniuersus populus esset conscribendus, & sacramento adigendus. nam belli caussa iuniores tantum citabantur, qui stipendia emerita non haberent; comitiorum caussa, & iuniores, & qui stipendia emerita haberent, conscribendi erant, & sacramento adigendi. deinde vero quo sacramento? ne acie excederent, ne furtum facerent? hæc enim militari sacramento continebantur; plane ridiculum. At exercitus comitiorum caussa in vrbe imperari non poterat, perinde atque belli caussa, idem sub signis, & sub centurionibus conueniebat, vt etiam belli caussa. ergo imperium fuit idem? minime vero, sed simile. sic enim dixit Dionysius, *multitudinem conuenisse sub signis, & centurionibus tanquam in bello.* At auspicia eadem adhibebantur. sit ita. non tamen actio illa propterea erat bellica. docet Festus. *Peremne*, inquit, *auspicatur, qui amnem, aut aquam, quæ ex sacro oritur, auspicato transit. sic magistratus in campum euntes, vt aliquid agant, Petroniam in Tiberim profluentem auspicato transibant. Vt aliquid agerent*, inquit, non vt præcipue exercitum conuocarent comitiorum caussa. alioquin quicunque magi-

magistratus in campum profectus esset, is militari imperio ornatus fuisset. siquidem militare auspicium captasset. Quod vero quæris, an magistratus comitia centuriata habiturus in campo acceperit imperium, ibidemque peractis comitiis deposuerit, quorsum pertineat, non video, cum ego ne in campo quidem imperium tale habuisse constituam.

Quod autem deinde affers de censoribus, *ipsos lustrandi populi caussa exercitum imperasse, sub vexillo duxisse, comitia centuriata habuisse, quare etiam imperio insignitos fuisse*, id totum eadem ratione, qua de consulibus dixi, euerti potest. siquidem, vt dixi, aliud est censorio more populum lustrare, aliud imperatorio exercitum. ad censum conuenerunt patresfamilias, vt familiam, fortunasque suas iurati profiterentur; ad delectum iuniores, vt nomina sua in militiam darent, ac longe diuerso sacramento se obstringerent. Quod autem consuli, ac censori licuisse inquis, idem etiam, vt paulo ante dixi. prætori quæsitori permissum esse, Varro scribit libro quinto. quem tamen non ob hoc imperatorem dixeris. *Sed ad comitia*, inquit, *tum vocatur populus. ideo alia de caussa hic magistratus non potest exercitum vrbanum conuocare. censor, consul, dictator, interrex potest. quod censor exercitu centuriato constituit quinquennalem eum lustraret, & in vrbem ad vexillum ducere debet. dictator, & consul in singulos annos, quod hic exercitum imperare potest, quo eat, id quod per centuriata comitia imperare solent.*

De tribunis autem militum quod inquis; respondeo, aliud esse tribunorum imperium, atque id, de quo agimus. agimus autem de imperio ducis. tribunus autem non dux est, sed minister ducis. dux autem gerit bellum, tribunus in bello versatur. *at non differt*, inquis, *imperium ab imperio, nisi quod ducis maius est imperium, quam ministri.* immo vero eo etiam, quod imperium tribunatus est imperium magistratus, imperium ducis est aliquid amplius. itaque tribunicium imperium iis comitiis mandatur, quibus magistratus,& eo modo, quo magistratus; ducis imperium lege curiata, vt post apertius apparebit. Quare qui ab initio consul aut prætor tantum erat, antequam acciperet imperium, post accepto imperio imperator, vt iam dixi, vocabatur. tribunus vbi primum creatus erat, ius suum obtinebat,neque legem aliam desiderabat.

Quod postremo duumuiros nauales opponis; eosque ducis imperium in magistratu insitum habuisse scribis, plane absurdum est. Neque enim duumuiri nauales duces fuerunt, cum suis auspiciis bellum non gesserint. neque enim satis est, eos in bello esse versatos vt auspicia habuisse concludamus quoniam quæstores etiam in bello versati sunt, & tamen auspiciis carurerunt. Et si duumuiri duces fuerunt, à populo cum ea potestate creati sunt, vt rei nauali præessent, & ea curarent, quæ ad naues faciendas, aut reficiendas pertinerent, & de ea re ius dicerent. neque in re nauali alia ratio eorum erat, atque

atque tribunorum militum in terrestri. Atque hæc quidem de propria vi magistratus, atque imperii dicta sint.

Cap. VIII.

De Imperio consulum, qui in Magistratu, aut ex Magistratu bellum gesserunt, aut in Prouincias profecti sint.

CVm ergo imperium militare esset à magistratu seiunctum, institutum erat, vt id lege curiata magistratus acciperent, cum bellum geri senatui aut populo placuisset. Hi vero fuerunt consul, & prætor, &, qui consulum loco creari extra ordinem solebat, dictator. Quod si consuli, aut prætori post magistratum prorogandum imperium fuisset tum plebiscito prorogabatur. Sin autem peracto magistratu in prouinciam eundum esset, imperium lege curiata dabatur; si prorogandum, item plebiscitum adhibebatur. Probemus autem de singulis.

Ac de consulibus quidem, ac dictatoribus locus vnus Liuii satis magno documento est. is est lib. IX. *L. Papirio dictatori legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Saucia curiæ fuit principium, duabus insignis cladibus, captæ vrbis, & Caudinæ pacis. Macer tertia etiam clade, quæ ad Cremeram acceptæ est, abominandam eam facit. dictator postridie auspiciis repetitis pertulit legem.* Ex hoc loco illud primum elicitur, quod hanc maxime quæstionem continet, legem curiatam de imperio alicui ferre, esse militare imperium ei lege curiata

riata tribuere. Id quod quia controuersiam facit, hoc modo mihi probandum videtur. Sane illud perspicuum est, imperium quattuor modis esse mandatum, senatusconsulto, plebiscito, lege centuriata, & lege curiata. quod si cum primis tribus modis imperium est mandatum, militare imperium est mandatum, certe etiam quarto, cum lege curiata transmissum est. Senatusconsulti exemplum sit illud Ciceronis in senatu: *Demus imperium Cæsari, sine quo exercitus haberi, bellum geri, res militaris administrari non potest.* Plebisciti illud Liuii libro XXXI: *Plebs Cn. Cornelio; & L. Stertinio procos. imperium esse in Hispania iussit.* & illud Ciceronis pro Pompeio: *Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti imperium, atque exercitum dari, Africam permissi, bellumque in ea administrandum?* Data vero sunt a plebe, quia vt ipse inquit in Philippicis, de omnibus imperiis Pompeii tribuni pl. tulerunt, præterquam de Sertoriano. Legis centuriatæ vnicum illud lib. XXVI: *Omnes centuriæ P. Scipioni imperium in Hispania esse iusserunt.* Atqui hoc omnes imperio militari ornatos constat. De magistratu enim intelligi non posse, illud est argumento, quod magistratus lege nominatim non mandaretur, sed militare imperium tantum, vt supra dixi, nisi extra ordinem ageretur. Itaque cum dixit Cicero, tribunos pleb. de omnibus imperiis Pompeii tulisse præter Sertorianum, non magistratus intelle it, sed militaria imperia, vt bellum Africanum, & Asiaticum. neque enim tribu-

ni

ni pleb. de magistratibus ferre potuerunt iis, quos Pompeius cepit. neque ea ratio mandandorum magistratuum fuit, sed imperiorum, quæ lege mandata sunt, vt iam sæpe diximus. Iam vero si cum alicui magistratui prorogatur imperium, is rem gerere pro magistratu iubetur, certe etiam cum datur imperium magistratui, is in magistratu rem gerere iubetur. Et, si formula legis curiatæ de confirmandis magistratibus fuit, *Velitis, iubeatis, vt ii magistratum habeant, quos populus, siue plebs designauit*, sane formula legis curiatæ de imperatoribus constituendis erit, *Velitis, iubeatis, vt mihi in hoc bello, aut in illa prouincia, aut vt illi in hoc bello, aut in illa prouincia imperium sit?* Postremo, cum postremis temporibus lex curiata ad imperia militaria mandanda maxime adhiberetur, præcipuo nomine lex militaris appellata est. siquidem Dio de adoptione Torquati agens libro XXXIX, legem curiatam adoptionis legem militarem nominauit, cum tamen de re militari minime loqueretur.

Quin etiam ex eodem Liuii loco colligitur, antiquissimam hanc legis curiatæ de imperio ferendæ consuetudinem extitisse. siquidem lata est non multo post exactos reges Fabio consuli, qui male pugnauit ad Cremeram; & post anno CCCLXIII. tribunis consularibus, qui ad Aliam fusi sunt; & post aliis consulibus, qui ad furcas Caudinas sub iugum missi sunt.

Præterea vero illud etiam elicitur, dictatorem a lege curiata dictaturam non accepisse. Siquidem

dem Papirius ante dictator fuit, quam legem curiatam de suo imperio tulerit. nam si lex curiata Papirio dictaturam dedisset, certe legem ipsam ferre non potuisset, quia agere cum populo, & legem rogare, est vna res, quæ maxime ius dictaturæ continet.

Hic tu respondes, si modo verba tua intellexi, nam obscura admodum mihi videntur, Papirium, cum dictator rei gerendæ caussa creatus esset, non potuisse esse dictatorem ante legem curiatam, verum tum demum pleno iure fuisse dictatorem, cum lex curiata est lata, neque magistrum dictaturæ in eo constituisse. vt cum populo ageret. Ego vero dico, cum dictator aut rei gerendæ, aut seditionis sedandæ, aut alius rei præcipuæ agendæ caussa creatus legitur, non id solum, cuius caussa creatus dicitur, agere potuisse, sed etiam omnia alia. inter quæ præcipuum illud erat, vt cum populo ageret, vt tu multos feciſse multis sine caussa collectis exemplis docuisti; tantumque abesse, vt actio cum populo ad dictaturam non pertineat, vt si id iuris ei adimatur, non sit futurus dictator. Siquidem Cicero in Legibus posuit, *dictatorem ius cum patribus, populoque agendi habere.* tu vero optimus auctor censes, omnes magistratus habere ius accusandi ad populum, quare etiam agendi cum populo quia qui accusat, populum rogat. quod non negas. Addis nominationem consulis dedisse dictaturam, legem curiatam confirmasse, *ita vt si populus eam rogationem antiquasset, vna etiam*

etiam magiſtratum dictaturæ abrogaturus fuerit. Ego vero dico, ex tuis pulchris decretis, populum (ſic enim triginta lictorum conuentum vocemus antiquare non potuiſſe. legem autem curiatam non confirmaſſe dictaturam, ſed imperium ad bellum, quod eſſet gerendum, attuliſſe, & antiquata lege curiata dictatorem dictaturam habiturum, ſed non imperium, id eſt, dictatorem quidem, ſed non imperatorem futurum. Neque vero eſt, quod ſententiam tuam tueri velis loco Ciceronis ex Agraria, & Meſſallæ apud Gellium. nam ſatis demonſtratum eſt de alia ibi curiata agi, antiqua illa ſcilicet, & obſoleta. quæ ne dictatoribus quidem, & interregibus eſt lata quondam, quia neque ita populus bis de illis magiſtratibus iudicaſſet. cum eorum neuter a populo creatus ſit, verum alter a conſule dictus, alter a patriciis proditus. Adiungis, vt dictator agere poſſit cum populo, ſatis fuiſſe nominationem conſulis, quanquam dictator magiſtratus nondum eſſet; nec meminiſſe videris, te in primo de comitiis conſtituiſſe, firmiterque ſanxiſſe, neminem agere cum populo potuiſſe, niſi magiſtratum, & ex ſacerdotibus pontificem maximum; nunc medium quendam ſtatum excogitaſti, hominis ſcilicet, qui neque priuatus ſit, neque in magiſtratu, qui & ipſe agere cum populo poſſit. Quod vt confirmes, addis, conſulem etiam deſignatum aliquando collegam dixiſſe. ſiquidem Liuius lib. XXXVII. ſcribit, C. Lælium conſulem comitia habuiſſe, quibus M. Fuluius Nobilior conſul vnus

crea-

creatus esset, *cum ceteri*, inquit, *centurias non explessent. isque postero die Cn. Manlium Lepido deiecto, nam Messalla tacuit, collegam dixit.* atque hoc arcanum Romanæ antiquitatis appellas. Me miserum, qui nunc primum hæc augusta mysteria discam. ego enim iampridem legeram, Fuluium collegam, dixisse, id est, nominasse sine comitiis, quomodo consules dictatorem dicunt. Siquidem hoc etiam in tribunis obseruatum est. Liuius libro IIII: *Tribuni pl. facti quinque aliis tribus non explentibus sibi collegas alios quinque cooptarunt.* Quid, quod tu aliter in secundo de comitiis cap. IIII. scripsisti? *Cum ceteri candidati*, inquis, *centurias non explessent, tum ille, qui vnus erat designatus, postea alio die collegam sibi vt subrogaret, lege iubebatur.* nam si lege iubebatur, ergo non vi designationis. Quare tuus iste nec priuatus, nec magistratus a tenuper ex arcanis, vt ais, antiquitatis erutus vanus prorsus est, ac commenticius.

Atque hæc quidem, quæ de lege altera curiata consulibus ferenda dixi, ita esse, vt dixi, indicat præterea apertissime dictator Camillus apud Liuium lib. V, cum anno CCCLXIII. ita loquutus est: *Comitia curiata, quæ rem militarem continent, centuriata quibus consules, tribunosque militum consulari potestate creatis, vbi auspicato, nisi vbi adsolet, fieri possunt?* Ex his enim verbis quis est, qui non intelligat, consulibus magistratum datum centuriatis comitiis; imperium militare, si bellum gerendum esset, curiatis; id est consules a populo

lo factos comitiis centuriatis, eosdemque imperatores, lege curiata? Quæ verba etsi ita plana sunt, vt nihil possit esse apertius, tu tamen, vt tuam defendas opinionem, ea torques, atque dilaceras. & ais debere concludi, quoniam comitia curiata rem militarem continent, eos non potuisse pleno iure magistratum obtinere, tametsi centuriatis comitiis creati essent, nisi etiam curiatis populus de iis iudicasset. quod consules non essent optima lege, qui rei militaris potestatem non haberent. Quæ responsio repugnat iis, quæ a te supra sunt constituta. Primum enim si imperium militare continetur, vt dixisti, in maiore coercendi potestate, & ea comitiis centuriatis mandata est, certe etiam imperium militare mandatum est. quare consules sine lege curiata pleno iure fuerunt. item si lex curiata confirmat consulatum, confirmat non magis ius rei militaris, quam reliqua iura consularia, ergo Camillus non plus debuit dicere, comitia curiata rem militarem continere, id est, confirmare, vt tu exponis, quam alia iura. Postremo cum inquis, *Consules non esse, qui rei militaris potestatem non habent*, sane ostendis lege curiata non confirmari magistratum, sed dari imperium militare, atque ita in meam opinionem imprudens laberis. Quid ergo vult Camillus? Romanos, si Romam reliquerint, neq; consules, neq; tribunos consulares, neque eosdem imperatores habituros, quia nisi auspicato creari non possent, illi centuriatis comitiis, hi curiatis, quæ auspicia nisi Romæ concipi non poterant. Quod

idem

idem Cicero sensisse videtur, cum in secunda Agraria dixit: *Consules si legem curiatam non haberent, rem militarem attingere non potuiss*, quasi vero alias omnes actiones obire consules sine lege curiata potuerint, hac vna militari excepta. Atque hæc quidem dicta eo pertinent, vt ostendatur, consulibus in consulatu legem curiatam, si bellum gerere voluerunt, opus fuisse.

Iam vero vt ostenderem, eosdem, si post consulatum in prouincias ire vellent, eandem legem curiatam desideraſſe, proferebam duos Ciceronis locos, vnum in Agraria: *Consulibus legem curiatam ferentibus sæpe intercessum est*; altera in epistola ad Lentulum: *Appius consul dixit in senatu, se se, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum cum collega prouinciam. se, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum quoad in vrbem rediisset.* His autem probabam idem, quod antea, consules ante legem curiatam consulatum gessisse. atque eius rei argumento esse, quod ipsi legem curiatam sibi tulissent, quæ rem militarem continet, & quod cum consulibus legem curiatam ferentibus sæpe interceſſum esset, non tamen ipsi consules esse desissent. & quod Appius transacto maxima ex parte consulatu suo de lege curiata sibi ferenda loquutus sit, deque eius perlatione dubitauerit. Quod si lex curiata eo tempore magistratum confirmasset, consules, quibus interceſum erat, non fuissent consules, & Appius in discrimen venisset, non de prouinciali imperio, sed de consulatu. Tertium inde locum ex epistolis

lis ad Atticum producebam: *Consules flagrant infamia, quod C. Memmius candidatus pactionem in senatu recitauit, quam ipse & suus competitor Domitius cum consulibus fecisset, vti ambo sestertium quadringena consulibus darent, si essent ipsi consules facti, nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, qua lata non esset, & duos consulares, qui se dicerent, in ornandis prouinciis consularibus affuisse, cum omnino ne senatus quidem fuisset.* Ex quibus verbis dicebam percipi posse, tum consules ante legem curiatam latam consulatum gessisse, quippe qui post aliquot menses, quam inierant, legem eam ad populum tulissent, tum legem curiatam fuisse de imperio non vrbano, sed prouinciali, ac militari. His autem tu locis omnibus multas responsiones affers quod est argumento, te in tota hac controuersia titubare, nec certi, quod opineris, aliquid habere. Prima responsio est, falli me, qui existimem, consules, qui rempublicam administrarunt, semper ipsos sibi legem curiatam tulisse de suo imperio, postquam iam inissent magistratum, quia C. Flaminius absens secundum consulatum iniit, & Marius tertium, atque vterque bellum gesit, neque sibi legem curiatam pertulit. ex quo concludis legem latam ab eo, qui eos designauit. Ego vero nego, me scripsisse, consules legem curiatam tulisse, postquam inissent, sed cum in superioribus Ciceronis locis scriptum sit, consules legem sibi curiatam tulisse, satis argumento esse, legem eam non magistratum attulisse, sed militare imperium. De

Flaminio vero quid scribat Liuius, attende: *Cum Cn. Seruilius de rep. rettulisset, redintegrata in C. Flaminium inuidia est. duos se consules creasse, vnum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus, id a domo, publicis, priuatisque penatibus, sacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis secum ferre, nec priuatum auspicia sequi, nec sine auspiciis profectum in externo ea solo noua, atque integra concipere posse.* Si ergo Flaminius, vt inquis, legem curiatam habebat ab eo, qui ipsum designarat, latam, & lex curiata auspicatum imperium attulit, vt tu alio loco dixisti, quomodo Liuius scripsit, Flaminium iusto imperio, atque auspicio caruisse? De Mario item possum dicere, quemadmodum contra leges tertium consulatum cepit, sic contra leges iisse. Secunda tua responsio est, fieri potuisse, vt lex curiata a collega, qui præsens esset, ferretur, quemadmodum lata est toti collegio prætorum. Quod inculcas de collegio, vt notum, nescio vnde expiscatus sis. neque enim hoc probas. ne quæ de prætoribus dixisti, hoc aliqua ex parte attingunt. Quod vero inquis de lege lata a collega præsente, id certe exemplo Flaminii reprobatur. quem nunquam quesii essent Romani iustum imperium non habere, si iustum imperium tradi a collega Romæ præsente ipsi absenti potuisset. Nam quod adiicis, te inuenire, *Consules aliquid rei bellicæ gessisse statim inito magistratu, quod non potuissent, nisi perlata lege, ex quo apparere, legem latam esse ab iis, qui ipsos*

ipſos deſignaſſent, concedam, dum modo & ipſe concedas, conſulem rem militarem attingere non potuiſſe ſine lege curiata ſiue ab ipſo, ſiue ab alio lata. Quod autem adiungis, *Neronem, & Salinatorem antequam inirent conſulatum, prouincias, & exercitus eſſe ſortitos*, non eſt ſatis, non enim qui ſortitur prouinciam, & exercitum: ſtatim habet imperium; quia prouinciæ imperat, cum acceſſit ad eam? exercitui imperat, vbi imperii inſignia, atque adeo exercitum ipſum accepit. Tertiam reſponſionem affers, legem curiatam confirmaſſe conſulatum, non dediſſe, ita vt conſules fuerint etiam ante eam legem, ſed non optimo iure. quæ reſponſio quam infirma, atque inconſtans ſit, ſatis ex iis, quæ ſupra dicta ſunt, puto liquere. Quarta eſt, duplicem eſſe legem curiatam de imperio; vnam, quæ initio fertur magiſtratui ad confirmandum magiſtratum; alteram, quæ transmittit imperium auſpicato, & in locis a me allatis, quibus conſules pene confecto conſulatu legem ſibi curiatam ferunt de imperio, ſecundam eſſe intelligendam. Hic ego primum quæro, quid habeas dicere, cur ſi eædem curiæ, vel potius iidem lictores primam, & ſecundam legem iubent, auſpicatum ſit magis imperium, quod ſecunda lege transmittitur, quam quod prima. & ſi ſola lex ſecunda transmittit auſpicato imperium, cur non omnes ii, quibus ea lata eſt ab iis, qui ipſos deſignarunt, inauſpicatum imperium ſint habituri, contra quam tu ſupra conſtituiſti, niſi eos eodem die, atque eadem

hora binas leges curiatas tuliſſe dicas, alteram inauſpicatam ad confirmandum magiſtratum, in quo etiam te auctore ineſt militare imperium, alteram auſpicatam ad transmittendum. quo nihil poteſt eſſe peruerſius. Vltima tandem eſt, fieri potuiſſe, vt conſules illi, quos nominaui, initio magiſtratus non potuerint per intercesſiones, & obnunciationes eam legem ferre, quam in deſignandis magiſtratibus, aut poſtquam iniiſſent, ferri oportebat. neque huius reſponſionis attendis incommodum. nam ſi lex illa initio magiſtratus ferri non potuit, ergo magiſtratus eorum lege non eſt confirmatus. ſi ita, ergo conſules illi per te pleno iure conſules non fuerunt. nam ſupra dixiſti, ſine lege curiata magiſtratum nullum fuiſſe. at conſules hos magiſtratum geſsiſſe ſine lege illa conſtat. ergo lex illa non ad magiſtratum pertinuit, ſed ad aliquid magiſtratui aduenticium, id eſt, ad bellicum, ſi opus fuit, imperium committendum. Verum illud demiror in primis, te legem curiatam ferri non potuiſſe dicere, cum ſupra ſcripſeris, triginta lictores, ad quos ferebatur, facere non potuiſſe, quin legem acceperint, neque in eorum poteſtate fuiſſe, vt antiquarent.

Poſtquam hæc reſponſa dediſti, quoniam ea infirma, atque imbecilla eſſe, intelligis, duobus ea tibi locis Dionis communienda ſuſcipis. vnus eſt hic: *Qui Theſſalonicæ erant, nouos magiſtratus non crearunt, quamuis ad præſcriptum legis locum ad captanda auſpicia publicum feciſſent. in cauſſa fuit, quod legem curiatam conſules non intu-*

intulerant. itaque iisdem, qui ante, vſi ſunt magiſtratibus, appellationibusque tantum mutatis, eos proconſules, proprætores, & proquæſtores dixere. Hic ais, cum Dio ſcribat, Lentulum, & Marcellum conſules nouos magiſtratus non creaſſe Theſſalonicæ, quia legem curiatam non intulerant, ſatis apparere, legem curiatam conſulibus ferendam eſſe, vt optimo iure conſules eſſent. Ego vero dico, Lentulum & Marcellum conſules, qui Theſſalonicæ in caſtris erant, neque prætores nouos in annum ſequentem creaſſe, quibus imperium traderent, quia intelligebant, ſi imperium militare, quo maxime opus erat, eis mandare ordine vellent, per legem curiatam dari oportere, quam ipſi non intulerant. itaque veteribus magiſtratibus imperia prorogaſſe, vt mos erat, plebiſcito, non lege curiata. quanquam autem locum auſpiciorum pararant, tamen id tantum valuiſſe videtur ad centuriata comitia, quibus conſules, & prætores creandi erant. Nam ſi dicas, nouos magiſtratus non eſſe creatos, quia lex curiata a conſulibus non eſſet lata, quæri poterit, cur conſules centuriata comitia paraſſent, quod erat operoſius; curiatam vero legem non tuliſſent, quam tu cenſes ad triginta lictores latam antiquari non potuiſſe. Ergo probabilius videtur dictu, eos rationem centuriatorum comitiorum habendorum iniſſe, qua conſules, & prætores crearent; non autem curiatæ legis ferendæ, qua eosdem imperatores conſtituerent. nam lex curiata apud Dionem, vt dixi, lex militaris vocatur.

catur. Itaque prorogando veteribus magistratibus imperio assequutos esse quod voluerunt, vt imperatores haberent, quos proconsules, & proprætores appellarent. Qua sententia constituta tolluntur omnia, quæ tu ad tuam opinionem accommodata ex hoc loco colligis. Alter locus est, vbi agitur de P. Clodio, qui ædilis curulis factus L. Philippo, Cn. Marcellino cos. vbi primum ædilitatem iniuit, Miloni diem dixit, eumque de vi ad populum postulauit, non quod speraret, se Milonem posse damnare, sed vt sub accusandi Milonis inimici sui prætextu, Pompeium etiam, ac Ciceronem Milonis defensores suosque aduersarios conuiciis agitare posset. *Clodius enim*, inquit ille, *vt plus in hac re perstaret, non sinebat legem curiatam ferri, neque iudicium vllum fieri licebat.* Hunc autem locum tu ita interpretaris, Clodium ædilem legem curiatam non esse passum ferri magistratibus ad confirmandum eis magistratum. Cum autem te interprete Clodius hoc tentarit mense Februario, non vides, si per mensem Februarium lex curiata magistratibus, vt consulibus, & prætoribus non erat lata, futurum, vt eo mense nulli consules, nullique prætores essent. hoc autem falsum esse, colligitur ex epistolis primis Ciceronis ad Lentulum, quas hoc anno Ianuario, ac Februario mense scripsit, cum senatum sæpe habitum per consules dicat, & consules reliqua consularia munera obiisse significet. Adde, quod ædilicia comitia fuerunt XI. Kal. Febr. quibus Clodius ædilis est factus, & quidem, vt

tu

tu vis, medio Ianuario menſe ædilis deſignatus eſt, legem curiatam per conſules eſſe latam, conſulibus vero, & prætoribus ſuperiore anno deſignatis eandem ne poſt multos quidem dies ferri per Clodium licuiſſe. ſimul etiam quærendum, qui nam legem curiatam Clodio ædili tulerint, qui non etiam conſulibus, & prætoribus ferre, potuerint? & ſi conſules, ac prætores nulli erant, aut non optimo iure erant, qui tandem legem curiatam hanc tulerint, quæ a plebeio magiſtratu ferri non poterat? Vide ergo, quando hoc tempore lex curiata magiſtratuum obſoleuerat, ne legem alteram curiatam intelligat, vt qua dabatur imperium Pompeio eo tempore ad rem frumentariam delecto, qui ſine lege exire, quamuis cupiens, honeſte non poſſet. Quæ cum ita ſint, laudo ingenium tuum, qui coactus credo ſuperioribus auctoritatibus tandem confiteris, quod verum eſt, legem hanc diuerſam eſſe ab illa prima, illa enim confirmari magiſtratum, hac in prouinciam proficiſcenti transmitti imperium. cui & ipſe aſſentior, quemadmodum demonſtraui.

Cap. IX.

De Imperio Prætorum, qui in Magiſtratu, aut ex Magiſtratu bellum geſſerunt, aut in Prouincias profecti ſunt.

VBi vero de iis, qui in conſulatu, & qui ex conſulatu ad bella, & in prouincias cum imperio profecti eſſent, dixi, agebam deinceps de

prætoribus, & quoniam de iis, qui primis temporibus in prætura prouincias, & bella sortiebantur, exempla non suppetebant, quibus legem curiatam eis latam demonstrarem, proferebam exempla eorum, qui continuo post præturam, & quidem iure prætūræ in eas exissent. siquidem ab initio institutum fuerat, vt prouinciæ mandarentur iis dumtaxat, qui consulatum, & præturam gessissent. quod Cæsar significat libro primo, cum questus est, *in se iura magistratuum commutari, vt non ex prætura, & ex consulatu, vt semper, sed per paucos probati, & electi in prouincias mitterentur.* Hos i itur, quicunque essent, prouinciales prætores duplex imperium habuisse dixi, ciuile, nempe iurisdictionem, comitiis centuriatis; & militare ipsum, lege curiata. De primis prætoribus ne tu quidem dubitas. eos autem, qui prætura Romæ in iurisdictionibus, & quæstionibus exercendis transacta postero anno in prouincias missi sunt, negas a centuriatis comitiis aliquid accepisse. Ego vero dico, vim centuriatorum comitiorum non solum ad prætūram Romæ actam, sed etiam ad eam, quam post in prouincia gesserunt, pertinuisse siquidem lege, vt videtur, sanctum erat, vt, qui Romæ prætūram administrassent, ii postea prouinciam regerent. itaque vt primi in prætura, sic hi ex prætura obtinere prouinciam dicebantur. Vt autem consules in consulatu legem curiatam belli causa sibi tulerunt, itemque, si in prouinciam post consulatum proficisci voluerunt, sic etiam prætores

res feciſſe veriſimile eſt. Res autem acta eſt in hunc modum. Prætores cum centuriatis comitiis creati ſunt, poteſtatem ius dicendi in vniuerſum obtinuerunt. deinde cum ex S. C. vrbana ſortiti munera eſſent, alii, vt ciuibus, alii, vt peregrinis ius dicerent, alii, vt de criminibus quærerent, obtinuerunt. quo munere perfuncti in alterum annum ex S. C. alii hanc, alii illam prouinciam ſortiti ſunt; id eſt, vt iurisdictionem, quam centuriatis comitiis acceperant, in hac potius, quam in illa prouincia exercerent. vt autem bellum, ſi opus eſſet, gererent, eius rei ius acceperunt a lege curiata. ergo iurisdictionem quidem habuerunt a centuriatis comitiis, iurisdictionem vero in hac prouincia a ſorte ex S. C. profecta, imperium militare a lege curiata, ornamenta imperii ab altero ſenatusconſulto quod legi coniunctum erat, vt poſt dicemus. Neq; impedit, quod multi, vt inquis, prætores in prouincias populo Rom. non obedientes miſſi ſint, ita vt ius ei dicere non potuerint. prætores enim miſſi ſunt duabus de cauſſis in prouincias; id eſt, ſi prouinciæ parerent populo Rom. iurisdicendi cauſſa; ſi arma tenerent, belli gerendi. vt autem in pace ius militare habuerunt, ſic etiam in bello iuris dicendi poteſtatem habere potuerunt, non quod ea opus eſſet, ſed quia cum haberent, non erat cauſſa, cur ſpoliarentur. Vt autem probarem, prætores, qui prætura in vrbe acta prouincias ſortiti eſſent, imperio militari ornatos fuiſſe, proferebam exemplum Verris Siciliæ prætoris ex Cicerone? *Cum tibi prætori*

tori forte obtigisset, vt ius diceres, quantum negotii, quid oneris haberes, nunquam cogitasti. sequuta provincia est, in qua tibi nunquam venit in mentem, non tibi iccirco fasces, & secures, & tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam, vt earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula iuris perfringeres. in qua te ita gessisti, vt cum omnibus teneare rebus, ad fugitiuorum bellum confugias. Ex quibus verbis dicebam intelligi posse, non esse idem imperium prætoris vrbani, & prouincialis, quod Cicero vocet curationem vrbanam negocium, & onus; prouincialem vero imperium, quippe quia prouincialis prætor non solum ius in prouincia diceret, vt Romæ vrbanus, sed etiam rem militarem administraret. Cum autem hæc adeo aperta, & manifesta sint, tu tamen me dixisse arguis, prætorem vrbanum imperium non habuisse, sed negocium, & onus; prouincialem vero habuisse; & prætorem prouincialem maius imperium habuisse, quam vrbanum. atque in has conclusiones ita inueheris, vt in eo non minus humanitas, quam acumen tuum, desideretur. *Non possum*, inquis, *mirari, quid Sigonio venerit in mentem ita peruertere vetera monumenta. Cicero*, inquis, *in prætura vrbana appellanda negocii, & oneris verbo vtitur, in prouinciali imperii; ergo prætor vrbanus imperium non habet, prouincialis habet.* Item; *Quid? eum ne ferre quisquam possit, qui ita concludit, maioris negocii est huius, quam illius prouincia; ergo maius imperium habet, quam ille.* Dii boni, quid dices, Nicolaë Gruchi? Vbi nam ego negavi,

vi, prætorem vrbanum habere imperium, ac rursus habere quidem dixi, sed minus, quam prouincialem? Verum, fac me dixisse, prouincialem maius habuisse imperium, quam vrbanum; num me vsque adeo rudem harum litterarum existimas, vt hoc etiam tueri nesciam? Age enim, quæ sunt prætoris prouincialis partes? nempe iurisdictio, quæstio, & rei militaris administratio. quæ vrbani? iurisdictio tantum. non tibi videtur, qui tria hæc habet, maius habere imperium, quam qui horum vnum. respondes, maiorem habet vim imperii, non maius imperium. at in quo hæc differunt? neque enim, credo, ipse satis intelligis. inquis tamen, maiorem vim imperii prouincialis indicabant secures cum fascibus, quæ sublatæ prouocationis insignia erant. probe. an vero dictator maius imperium ob vnam, qua caret, prouocationem, habebit, quam consul, & prætor; prouincialis vero ob eandem rationem non maius imperium, sed maiorem vim imperii, quam vrbanus, habere dicetur? aut magistratus vnus maiorem potestatem, quam alter, habebit; imperium vero maius non habebit? sic enim Cicero: *Ni par, maiorve potestas prohibeßit.* Porro autem, vt probarem, prætores in prouinciam exituros lege curiata imperium accepisse, testem adhibebam Cæsarem, qui in primo Ciuilium scribit: *De reliquis rebus senatus consulta scribuntur. prouinciæ priuatis decernuntur, duæ consulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia. Paulus, & Marcellus priuato consilio prætercuntur. neque.*

que eorum sortes deiiciuntur. in reliquas prouincias prætorii mittuntur, neque expectant, quod superioribus annis non acciderat, vt de eorum imperio ad populum referatur. paludatique votis nuncupatis exeunt. Ex quibus verbis hanc sententiam colligebam, prætores prouincias à senatu, imperium à populo accepisse. Tu vero inquis, quia prouinciæ & consulares, & prætoriæ priuatis datæ erant, propterea oportuisse de eorum imperio ad populum ferri, id est, ex priuatis magistratus facere. Habet autem duas difficultates ista interpretatio, vnam, quod eosdem & senatusconsulto, & sorte, & plebiscito in prouincias mittit, cum in magistratu satis semper fuerit ordine senatus consultum cum sorte, extra ordinem plebiscitum sine sorte; alteram, quod eos, quos Cæsar in prouincias missos queritur, omnino priuatos facit, quia senatus consultum quarto ante anno factum esset, vt nemo consul, aut prætor in prouinciam mitteretur, nisi quinquennio postquam magistratum gessisset. quod videtur esse alienum. quia si senatus consultum illud ex omni parte obseruabatur, cur queritur Cæsar, Paulum, & Marcellum consules in sortitione prouinciarum præteriri, neque eorum sortes deiici? cur prauo, (sic enim ipse corrigis) id consilio fieri? quomodo prauum illud esse consilium potest, quod senatus consulto per quattuor ante annos obseruato conueniens est? Quod si S. C. illud obseruatum in alio non est, vt in Scipione, qui tertio, non quinto post consulatum anno prouinciam sortitus est, non merito poterimus

mus dubitare, ne in prætoribus etiam obseruatum non sit? Sed fuerint omnes vt consulares, sic prætorii, qui mittebantur. dico habendam eam fuisse rationem eorum, qui ex S.. C. post quinquennium prouincias sortirentur, quam magistratum Romæ gessissent, atque eorum, qui continuo ex magistratu. nam vi gesti magistratus sortiebantur, atque ire cogebantur. quare non minus eis ferretur lex curiata de imperio, atque eis lata sit, qui nullo interposito spacio ex prætura sortiti sunt. Vt enim consules, qui creato dictatore abdicauerant, ac priuati fuerant, depositâ à dictatore dictatura, magistratum ex priuatis resumebant sine nouis comitiis, vi legis de dictatura à principio latæ, vt scribit Dionysius; sic consules, & prætores vi senatus consulti, postquam priuati fuerant, iurisdictionem in prouincia continuabant. mitto illud, quod magistratus lege mandatos facis. quod absurdissimum esse in tua doctrina statuimus. Quod vero negas verba Cæsaris: *Neque expectant, dum de imperio eorum ad populum referatur*, de lege curiata accipi posse, quia lex curiata non ad populum, sed ad triginta lictores ferretur, plane, vt dixi, ridiculum est & iam satis explosum. Eademque ratione quod addis, si de lege curiata intelligatur fore, vt me repugnante lege curiata datus sit magistratus iis, quibus nullis comitiis ante erat datus, non procedit. neque enim ego imperium voco proprie magistratum. & hos ego priuatos constituo tantum ex ea parte, quod tum non gererent magistratum, eum sortiebantur, at

quod

quod ad ius prouinciæ ex magistratu obtinendæ, non item, multoque minus, id quod adiungis, fore, vt omnes prouinciarum eius anni rectores habuerint, tantum imperium militare, non ciuile. siquidem cum eos senatus sortiri prouincias iussit, nihil aliud iussit, quam vt sortirentur, in qua prouincia exercerent iurisdictionem, quam acceperant centuriatis comitiis ea lege, vt post præturam Romæ actam eam exercerent in prouincia aliqua. Neque vero de plebiscito videtur posse intelligi. siquidem plebiscitum extra ordinem adhibetur, tum vero res ordine acta est mutato tamen vetere instituto. & cum plebiscitum adhibetur, sors locum non habet. At vero si hi prætores ex S. C. sortiti sunt prouinciam, & post sortem prouinciæ de eorum imperio ad populum latum est, certe curiata lex lata est, vt solebat, non plebiscitum, quia cum plebiscito res agebatur, neque senatus consulti, neque sortis mentio incidebat. Quæ si vera sunt, facile genus omne reprehensionum tuarum refutare etiam me tacente possunt.

Cap. X.

De Imperio Consulum, qui summo S. C. ornati erant.

Atque hæc quidem cum disputassem de consulibus, & prætoribus in magistratu, aut post magistratum in prouincias, aut ad bella ordine cum imperio proficiscentibus, quibus legem curiatam necessariam fuisse demonstrabam, tum deinceps agebam de iis, qui & in vrbe, & extra vrbem

bem ſine lege curiata imperium nec tamen plebiſcito obtinuiſſent. Eorum genus vnum erat, qui ſummo S. C. ornati eſſent: *Videant, ne reſpubl. aliquid detrimenti capiat.* alterum eorum, qui legem Corneliam inique interpretabantur. De quibus quoniam tu a me longe diſſentis, videtur faciendum, vt pluribus diſputetur. De iis, qui ſummo S. C. ornati erant, cum dicerem, vtebar auctoritate Salluſtii, qui ita ſcribit: *Senatus decreuit, darent operam conſules, nequid reſpub. detrimenti caperet. ea poteſtas per ſenatum more maiorum magiſtratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis ciues, atque ſocios, domi, militiæque ſummum imperium, ac iudicium ſummum habere. aliter ſine populi iuſſu nullius earum rerum conſuli ius eſt.* Quo loco prolato, ego ſic addebam: *Hæc verba nobis hanc lucem afferunt, vt intelligamus, conſules iure conſulatus exercitum parare, bellumque gerere non potuiſſe, neque domi, militiæque, ſummum imperium habuiſſe, quod certe habuiſſent, ſi imperium vnum tantum eſſet, idque centuriatis comitiis cum magiſtratu ipſo delatum eſſet. at vero, cum niſi in atroci negotio mandatum non ſit, ſane intelligi poteſt, duo eorum fuiſſe imperia, vnum ciuile, alterum militare.*

Hæc autem verba tu ita reprehendis, vt in his multipliciter me peccaſſe dicas. Primum autem obiicis, me Salluſtii verba falſa rettuliſſe, *Aliter ſine populi iuſſu nullius earum rerum conſuli ius eſt,*

est, cum in omnibus libris legatur: *Null*. Ego vero culpæ maximæ me affinem esse confiterer, si aliam sententiam ex voce, *nullius* quam ex *nulli* ad te refutandum collegissem. Verum vtro modo legas, non *consuli*, vt tu, eam vocem attribuo, sed *rerum*. atque huius habeo opinionis socium Ioannem Riuium, qui ita scribit, *Manuscripta duo: Nullius earum rerum. nisi quis Nulli vetuste positum malit pro* nullius? *quomodo Comicus dixit, Tam iners, tam nulli consilii. & in Truculento Plautus: Coloris vlli, pro* vllius. *τῷ consuli addendum puto.* habeo etiam Vincentium Castillonæum, apud quem ita scriptum est: *Diuersæ hic sunt opiniones. alii enim, Nulli cum substantiuo coniungunt, vt sit, nulli consuli ius est. alii, Nullius pro nulli legere malunt, nisi nulli antiquo more pro nullius positum situm sit. ego tamen datiuum esse puto, Nulli earum rerum consuli ius est, pro in nullam rem earum rerum.* Hic animaduertere potes, horum neutri placere, quod tibi tantopere arridet: *Nulli consuli.* & certe, qui ita dixerit, noue admodum dixerit. Sed vt dixi, siue *nulli* siue *nullius* legatur, eandem semper elicio sententiam.

Addis deinceps, si dicam, nullius earum rerum, quæ in hoc S. C. continentur, ius esse consuli sine lege curiata, Sallustium falsa esse loquuturum, & institutorum sui temporis rudem appariturum, quod sciret legem curiatam à lictoribus iuberi, non autem à populo. In quo ego primum rideo. quis enim, quæ de lictoribus istis tam sæpe repetis, audiens, risum contineat?

deinde

deinde obſtupeſco. vbi enim hoc ego ſcripſi? vbi legis curiatæ in hoc S. C. interpretando mentionem feci? ego enim ex hoc S. C. ſenatus poteſtatem collegi, non populi. Non eſt hoc ſatis. Cum ego diſerte ſcripſerim, militare imperium extra vrbem haberi per legem curiatam, apparere ex locis ſuperioribus, in vrbe per S. C. ſummum, ex hoc loco Salluſtii, tu me dixiſſe criminaris, in vrbe haberi tantum per ſummum S. C. legem curiatam; ac multis exemplis, & rationibus, more tuo, credo, vt multum ſapere videaris, cum multa dicas, probare contendis, & in vrbe lege curiata, & extra vrbem ſenatus conſulto imperium eſſe mandatum. ac perinde in hoc multus es, quaſi victoria in hoc poſita ſit. Ego vero illud, *Tantum*, non addidi, & cum ita ſcripſi, quæ apertis nitebantur auctoritatibus ſcripſi; neque ita locutus ſum, vt in vrbe per legem curiatam, aut plebiſcitum, extra vrbem per ſummum S. C. haberi poſſe negauerim.

Verum hoc ferendum. addis, me putare imperium legis curiatæ eſſe extraordinarium, cum tamen vbique ordinarium eſſe clamarim; & Salluſtium duos modos imperii transmittendi inter ſe contuliſſe, cum nihil tale ne ſomnio quidem finxerim.

Conſideremus autem quæſo diligentius, quid Salluſtius his verbis velit, & vter noſtrum rectius hoc S. C. intellexerit. Sane cum inquit, *Maximam poteſtatem hoc S. C. permitti magiſtratui*, extraordinariam intelligit poteſtatem, id eſt, ma-

iorem, quam quæ ordine dabatur magistratibus. hæc vero versabatur in coërcendo, in iudicando, in bello gerendo. cum ergo consul in vrbe coërcere, iudicare sine prouocatione, atque exercitum belli gerendi caussa habere non posset, illud hoc S. C. adeptus est, vt ea posset. Nam ordine si Romæ consul aut vinculis, aut verberibus, aut mulcta coercuisset, ac ciuem damnasset, erat appellatio collegæ, qui intercedere poterat, aut prouocatio ad populum, hoc vero senatus consulto accepto, nulla erat. siquidem maximam earum rerum habebat potestatem. Hoc igitur posito video, te vehementer peccasse, qui peccatum aliis obiicis. Tu enim *consules* dicis *dictatoriam potestatem ob S. C. assecutos*, perinde ac si dictatores iure dictaturæ etiam sine S. C. in vrbe exercitum belli gerendi caussa imperarint. cum tantum comitiorum caussa, vt etiam consules imperarint, teste, vt supra demonstraui, Varrone. At Plutarchus, inquis, & Liuius prodidere. consules hoc S. C. armatos eandem vim habuisse, ac si dictatores dicti essent, recte. respexerunt enim seditionem, motumque ciuilem, de quo tum loquebantur, ad quos compescendos opus erat magistratu, qui coërcere, atque animaduertere sine prouocatione posset, cuius caussa dictatura erat illata. siquidem scribit Dionysius, caussam dictatoris creandi primum fuisse legem Valerii, quam tulerat de prouocatione, & consulatus potestatem minuerat. Quod idem confirmat Liuius libro quarto: *Quinctius consules immerito increpari ait,*

ait, qui conſtricti legibus de prouocatione ad diſſoluendum imperium latis nequaquam tantum virium in magiſtratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent. opus eſſe non forti ſolum viro, ſed etiam libero, exolutoque legum vinculis. itaque ſe dictatorem. L. Quinctium dicere. At vero in bello maiorem fuiſſe dictatoris, quam conſulis, poteſtatem, cum vterque ſine prouocatione eſſet, neſcio, vbinam inueneris. certe hoc ſenatus conſultum *niſi in vi tribunitia, in perniciosis legibus, in ſeceſſione populi, templis, locisque ſuperioribus occupatis non factum*, prodit Cæſar libro primo belli ciuilis.

Addit Salluſtius: *Aliter ſine populi iuſſu nulli earum rerum conſuli ius eſt.* Quid eſt populi iuſſus? nempe plebiſcitum, aut lex. quæ ſunt res eæ? coërcere omnibus modis, parare exercitum. bellum gerere, domi, militiæque ſummum iudicium, ac ſummum imperium habere. Ergo ſi populus iuſſerit, magiſtratibus domi, militiæque hæc facere licebit? ſane. ſed extra ordinem. quid eſt autem magiſtratum habere ſummum iudicium? nempe, vt Cicero dixit in agraria, *habere cognitionem ſine conſilio, pœnam ſine prouocatione, animaduerſionem ſine auxilio.* Itaque Liuius recte ſcripſit, C. Iulium decemuirum conſularem, qui ſine prouocatione erat, cum Sextium de cæde ad populum accuſaſſet, cuius rei legitimus iudex erat, de ſuo iure deceſſiſſe. Si autem ſummum iudicium habere eſt poſſe ſine conſilio condemnare, vt cum Cincinnatus dictator Sp. Mæli-

lium iure cæsum pronunciauit, video te errare multo, quam antea, grauius, dum me antiquitatis ignoratione in multos incidisse errores, arguis inquis enim, summum hoc iudicandi imperium, quod ipse appellas dictatorium, consules non solum a senatu, sed etiam a populo extraordinarium accepisse. & profers Liuium, qui scripsit, quæstionem cædis Postumianæ Cosso, & Medullino consulibus a populo esse mandatam. & quæstionem Bacchanalium Albino, & Philippo consulibus a senatu. erras autem trifariam (sic enim tuo exemplo iam libet loqui.) primum, quod dictatorium iudicium, & id quod his consulibus mandatum ais, idem esse putas, cum sit diuersum. dictatores enim sine consilio cognouerunt; hi consules ex iudicum, quos coëgerunt, sententia pronunciarunt. deinde, quod eodem S.C. vtrumque iudicium commissum significas; cum sint diuersa. nam dictatorium iudicium senatusconsulto extraordinario mandatum est, illud alterum ordinario, tum cum quæstiones certos & perpetuos non habebant quæsitores, sed a senatu, aut a populo, prout inciderat, mandabantur. postremo, quod iudicium mandatum plebiscito illis consulibus extraordinarium vocas, cum esset iis temporibus maxime ordinarium, quibus quæstiones certos, vt dixi, non habebant prætores, sed modo consulibus, modo prætoribus, modo dictatori committebantur. vnde scripsit Pomponius D. de origine iuris: *Quia de capite ciuis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus*

ius

ius dicere, propterea quæſitores conſtituebantur a populo, qui capitalibus rebus præeſſent. Atque ita ordine factum eſt, quoad prætores has quæſtiones ſortiri cœperunt, vt ſcis, poſt L Piſonem tribunum pleb. qui primus legem de pecuniis repetundis tulit, & quæſtionem eam perpetuam fecit. *Summum* ergo *domi iudicium* ſignificat, non vt cum conſilio iudicum cognoſcerent, ſed vt pro ſuo arbitrio de re decernerent. Quocirca cum dixi, conſulibus non fuiſſe ius belli gerendi in vrbe ſine ſummo S. C. extra vrbem ſine prouincia, aut ſine lege curiata, non incommode dixi. neque enim illud intellexi, quod obiicis, extra vrbem habitum duobus modis, aut, cum prouincia ſine lege curiata, aut ſine prouincia per legem curiatam; verum illud, ſine prouincia non habitum, quia imperium ordine non deferebatur niſi ei, qui prouinciam ex S. C. ſortitus eſſet, aut ſine lege curiata, quia non erat ſatis, ſortitum eſſe prouinciam ex S. C. niſi imperium etiam ex lege curiata accederet. ex quo apparet inania omnia illa incommoda eſſe, quæ tu ex hac oratione deducis. Ac de iis quidem, qui ſummo ſenatus conſulto ornati ſunt, hactenus.

Cap. XI.

De Imperio lege Cornelia accepto.

DE iis autem, qui legem Corneliam male interpretati, ſine lege curiata ſe in prouinciis, quas ex S. C. obtinerent, imperium habere poſſe exiſtimarunt, res in hunc modum adminiſtrata

est. Cum Cornelius Sylla dictator legem tulisset, vt qui ex S. C. prouinciam obtinuisset, in ea imperium haberet, quoad in vrbem reuertisset, atque hac ratione prorogationem imperii, quæ fiebat a plebe, sustulisset, dedit occasionem Appio consuli legem Corneliam peruerse interpretandi, vt etiam sine lege curiata se imperium in prouincia habere posse existimaret, ac legem curiatam vtilem potius, quam necessariam diceret. credo, quod qui legem curiatam non haberet, a senatu viaticum impetrare non posset. Locus hic est in epistolis ad Lentulum: *Appius consul dixit in senatu, sese, si licitum esset, legem curiatam ferre, sortiturum cum collega prouinciam; si curiata non esset, comparaturum cum collega, & tibi successurum. legem curiatam consuli ferre opus esse, necesse non esse. se, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad vrbem introisset. sunt qui putent, te non posse decedere, quod sine lege curiata tibi succedatur.* & libro tertio ad fratrem: *Appius sine lege curiata confirmat, se Lentulo nostro successurum.* & ad Atticum: *Appianus sine lege suo sumptu in Ciliciam cogitat.* Si ergo Appius sine lege curiata, suo sumptu, in prouinciam ire voluit, quam ex S. C. obtinuerat, si dixit, legem curiatam consuli opus esse, necesse non esse, & se sine ea per legem Corneliam imperium habiturum, profecto legem curiatam vtilem esse iudicauit, non necessariam: vtilem autem quod potestatem daret viatici a senatu impetrandi. tu ve-

ro

ro cum hæc omnia negas, inconstantiam tuam duabus rationibus indicas. vna, quod cum quodam in loco scripseris, te dubitare, an lex curiata in prouinciam exituris fuerit necessaria, nunc dicis, eam sine vlla omnino exceptione necessariam esse; altera, quod cum in III. de comitiis ita scriptum reliqueris: *Necesse erat suo sumptu Appium proficisci, quando sine hoc de prouinciis ornandis S.C. profecturus erat, cui locus esse non poterat, nisi post legem curiatam,* nunc negas, legem curiatam ius dedisse viatici postulandi. nec sentis, si te interprete lex curiata ius obtinendi a senatu sumptus dedit, atque sine ea Appius suo sumptu ire cogitauit, eam vtilem ex Appii interpretatione fuisse, non necessariam. Quam sententiam ego sequutus, verba illa, *Curiatam opus esse, necesse non esse*, vtilem, non necessariam esse sum interpretatus. quomodo Cicero idem locutus esset in Oratore: *Aristoteles adiunxit tertium genus, quod si opus est, tamen minus est necessarium*, hoc sensu: Aristoteles adiunxit arti rhetoricæ genus demonstratiuum, quod etiam si vtile est cognoscere ciuili oratori propter copiam, & facultatem orationis, quæ in eo sese effundit, tamen sine eo esse ciuilis perfectus orator potest. ciuilem autem oratorem dico, qui in consiliis, & iudiciis, quæ duo continent ciuitatem, versatur aut si vtile est ciuitati ad laudandos fortes viros non tantam tamen habet necessitatem, vt ciuitatem contineat, quantam reliqua duo, quæ vtili, & iusto continentur. quorum consociatio ciuita-

uitatem effecit, teste in Politicis Aristotele. Tu vero cum negas *opus esse* significare vtile esse, sane ostendis, non meminisse Græcos quoque ἔργον & πρόσεργον in hanc significationem accepisse. Quod autem *opus esse* interpretaris, *carere non posse*, videamus, an recte, sed grammaticis iisdem ante appellatis, quos tu in hac quæstione opportune appellas. *Genus*, inquis, *laudationum, quod adiunxit Aristoteles, & si est eiusmodi, vt eo carere non possimus, tamen non est necessarium. aut quoniam necessarium, teste in Partitionibus Cicerone, est sine quo esse non possumus; genus demonstratiuum est, quo carere orator non potest, sed esse sine eo potest.* an hæc si portenta dixeris, auditum admissi risum teneatis amici? Quæ vero disputas, post legem curiatam opus fuisse senatusconsulto, quo ornamenta prouinciæ decernebantur, neque prouincias lege curiata fuisse instructas, sed senatusconsulto, quanquam vere, tamen sine caussa disputas. nam & ego idem in libris de prouinciis tradidi, neque legem curiatam sumptum dedisse, sed ius sumptus a senatu obtinendi scripsi. Quis autem hic sumptus fuerit, non video inter nos conuenire. tu enim ornamenta omnia prouinciæ vno sumptus nomine complecteris, stipendium, cibaria, & reliqua; ego vero viaticum, i. e. sumptum, & apparatum itineris tantum. De quo viatico dixi videri Dionem loqui, cum scripsit: *Antiquitus qui redempturas ab ærario faciebant, proconsulibus omnia, quæ*

ad

ad imperium pertinebant, suppeditabant. Augusto autem imperante illi certam accipere mercedem cœperunt. Quæ verba miror te apud Dionem reperiri negare. & me affingere Dioni quæ non sint Dionis, asserere, cum hæc apud Dionem inueniantur: Καὶ τὴν μυσθοφορὰν τὴ ἐκείνοις, τὴ τοῖς ἄλλοις δίδοσθαι τοτε ἐνομίσθη. τὸ μὲν γὰρ παλαι ἐργολαβῦντες παρὰ τῦ δημοσίυ πάντα σφίσι τα πρὸς την ἀρχὴν φέροντα παρεῖχον. ἐπὶ δὲ δὴ τῦ καισαρος πρῶτον αὐτοὶ ἐκεινοι ταυτὸν λαμβανειν ἤρξαντο. Quæ ita conuertit, sed vitiose Xylander: *Certum etiam stipendium & his, & aliis dari tum institutum est. antiquitus enim qui aliquod a rep. munus suscepissent, omnia suis ipsi stipendiis agebant. sub Cæsare primum accipere stipendium cœperunt.* tu ergo sumptum quemcunque, quem prætores in prouinciis facerent, significatum scribis. siquidem pecuniam attributam numeras, quæ teste Asconio militi in stipendium dabatur; frumentum quod in cellam prætoris æstimabatur; cibaria, quæ quæstori data sunt. & apud Dionem, nescio quo alio in loco, quem tu ex tenebris eruisti, interpretaris Mæcenatem Augusto suasisse, certam mercedem ex publico magistratibus prouincialibus esse assignandam pro sui cuiusque imperii ratione. idque ad immensam illam impensam ærarii minuendam, qua ad eam diem vsi erant magistratus, cum pro suo quisque arbitrio in rationibus referendis expensos ærario referrent, quoscunque sumptus fe-

ciſſent. *Vt enim*, inquis, *attributæ omnis pecuniæ magiſtratibus rationes reddendæ eſſent, in ſuos tamen ſumptus quanlibet ſummam in ſuas rationes referre propemodum liberum erat.* Ego vero non quencunque ſumptum, vt tu cenſes, Appium intellexiſſe arbitror, ſed itineris. quod viaticum appellauit Cicero, cum ad Caſſium ſcripſit: *Cetera cuiusmodi ſint, ex hoc iudica, quod legato tuo viaticum eripuerunt.* Erat autem viaticum ſumptus in mulos, vehicula, & tabernacula, & cetera eiusmodi inſtrumenta. Liuius bello Perſico: *Magiſtratus mulis, tabernaculisque, & omni alio inſtrumento militiæ ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis.* Hæc autem publice, ſumpta ex ærario pecunia, locabantur. indicat P. Ventidius, qui, vt ſcribit Gellius, victum quæſiuit comparandis mulis, & vehicula magiſtratibus, qui ſortiti eſſent prouincias, prænenda publice conduxit. Itaque Auguſtum refert Suetonius inſtituiſſe, *vt ad mulos, & tabernacula, quæ publice locari ſolebant, pecunia conſtitueretur.* atque hoc ſine dubio voluit Dio Auguſto imperante inſtitutum, vt certa pecunia magiſtratibus prouincialibus conſtitueretur ad mulos, & tabernacula ſibi paranda, non ad quencunque ſumptum faciendum, quod antiquitus qui ab ærario redimerent, omnia, quæ ad imperium pertinerent, præberent. eſt enim ἐργολαβῶντες ἀπὸ τῦ δημοσίυ ab ærario redimentes. ſiquidem Plutarchus in cenſura Catonis publicas eiusmodi redempturas

pturas ἐργολαβίας vocauit. Ex quo intelligere potes, quæ tu de pecunia attributa, de frumento, deque cibariis inculcas, huc non pertinere, ac multo minus Mæcenatem suasisse, vt singulis magistratibus pro sui imperii modo decerneretur merces, ac veluti certum stipendium. cum ad eam diem magistratum stipendia merere auditum non esset. neq; enim Mæcenas stipendium reddi magistratibus voluit, quasi militiæ præmium, sed certam pecuniam pro viatico, quod publice locaretur, assignari.

Cap. XII.

De Imperio eorum, qui ex priuatis in Prouincias missi sunt.

QVæris postremo, quid sentiam de iis, qui non statim ex prætura in prouincias ibant, quomodo iurisdictionem a populo habuerint centuriatis comitiis, cum plebiscito in prouincias missi sint. Ego vero censeo, non solum qui multis post magistratum annis, sed etiam, qui in magistratu plebiscito in prouinciam missi sunt, ab ipso plebiscito omnia adeptos, & prouinciam & imperium, & ornamenta. Quod autem ipse iudicas, iurisdictionem a senatu potius, quam à populo esse tributam, id mihi non persuades. sic enim fieret, vt senatus mandaret magistratum, non populus. quod falsum esse, apparet ex eo, quod senatus neminem iussit sortiri prouincias nisi cui populus ante magistratum mandasset. quare aut à populo acceperunt iuris dicendi

dicendi potestatem, aut si a senatu, quatenus eos populus idoneos reddiderat, quibus iurisdictio à senatu mandari posset. Quam autem tu hoc in loco inculcas, legem C. Cornelii, vix intelligo, quorsum. & nisi ad secundum tuum de comitiis librum confugissem, nunquam intellexissem. scribis enim hoc loco sic: *Atqui legibus solui nisi a populo nemo potest, & vetere iure, & iure a C. Cornelio tr. pl. relato.* in libro autem de comitiis in hunc modum: *At si prouinciæ decernerentur extra ordinem, tum vero populi suffragiis opus erat ad creandos magistratus, præsertim post legem Corneliam a C. Cornelio tr. pl. perlatam. qua lege, vt scribit Dion libro* XXXVI. *cauebatur, vt esset quidem in senatu potestate imperia extra ordinem dare, omninoque legibus soluere, sed ita vt post rogatio ad populum vetere more de ea re ferretur, quam rogationem omnino a populo iuberi necesse esset. hoc enim idem est cum eo, quod Asonius de hac lege Cornelia scribit, caussam inquam fuisse, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi ducenti affuissent, neve quis intercederet, cum de ea re ad populum ferretur* Ignosce mihi quæso Gruchi, si quæ tu verborum tela paulo ante iniuste in me iaciebas, ea nunc ego in te iuste reiecero. sic enim agebas: *Non te pudet Sigoni, quæ tu animi caussa finxeris, ea bonis scriptoribus attribuere? an vnquam fando tale aliquid finxit Dio, quale tu ei affingis?* iniuste autem ita egisti. quia verba, quæ tu apud Dionem esse omnino negabas, erant tamen. sed ea tu diligentia tua reperire non potueras, cum consilium Mæcenatis Augusto datum

me

me cepisse pro ipso Augusti instituto insimulares. ego vero iustissime dixero, non te pudet Gruchi, qui pudorem aliis sine pudore offers, quæ tu apud bonos scriptores non intelligis, ea bonis scriptoribus attribuere, an vnquam tando tale aliquid scripsit Dio, quale tu ei ascribis? sumamus verba Dionis. ὁ κορνήλιος γνώμην ἐποιήσατο, μὴ ἐξεῖναι τοῖς βουλευταῖς μήτε ἀρχήν τινι ἔξω νόμων αἰτήσαντι διδόναι, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν δήμῳ προσηκόντων ψηφίζεσθαι. τοῦτο γὰρ ἐνομοθέτητο ἐκ πάνυ ἀρχαίου, οὐ μέντοι καὶ τῷ ἔργῳ ἐτηρεῖτο. Non hæc verba, si Latine reddantur, hoc valent? *Cornelius rogationem tulit, ne liceret senatoribus neque magistratum alicui vt contra leges peteret, dare, neque aliud vllum eorum, quæ ad populum pertinerent, vulgare. id enim antiquitus lege cautum erat, non tamen re obseruabatur.* Quid est ergo, quod inquis Gruchi? an lex Cornelii fuit de imperiis prouincialibus, (nam tu de his loqueris,) an potius de vrbanis magistratibus? nam ἀρχὴ & imperium, & magistratum significat. an vt senatus daret imperia prouincialia extra ordinem, an potius ne permitteret, magistratus peti à populo contra leges? quæ erant, vt certa ætate, vt deinceps peterentur magistratus, ne nisi certis annis interpositis iterum peterentur. an vero prouinciæ vnquam ad populum pertinuerunt, magistratus vero ad senatum? si vt inquit Asconius, *Cornelius tulit, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi ducenti adessent*, propterea ne tulit, vt prouinciæ extra

tra ordinem à senatu dari possent, cum provinciæ semper in senatus potestate fuerint, vt magistratus semper in populi? Etenim magistratum senatus mandauit nunquam, at ius petendi contra leges dedit, vt paulo ante Pompeio. vnde Cicero: *Quid tam singulare, quam vt S. C. legibus solutus consul ante fieret, quam vllum alium magistratum per leges capere licuisset?* Et nimirum hoc est quod lex Cornelia vetuit, ne concedi posset, nisi, ducenti adessent, & ne quis intercederet, cum de ea re ex auctoritate senatus ad populum ferretur. Quare quid tibi vis, cum inquis? *At si prouinciæ decernerentur extra ordinem, tum vero suffragiis populi opus erat ad creandos magistratus. præsertim post legem Corneliam.* quis est enim, qui decernit prouincias nempe senatus. quando decernit extra ordinem? quoties eas neque consulibus, neque prætoribus decernit, sed priuatis. quo tempore opus suffragiis populi fuisse ais ad creandos magistratus. at lege Cornelia cautum est, vt rogatio ferretur ad populum, vt, qui peteret magistratum, contra leges petere non posset. Itaque non magis post legem Corneliam, quam ante eam opus fuit suffragiis populi ad creandos magistratus, verum ad soluendos legibus qui peterent, & senatus auctoritate, & populi iussi opus fuit post legem Corneliam. num quid ergo tua ista sententia potest esse absurdius?

CAP.

Cap. XIII.

De imperio eorum, qui ex priuatis ad bella missi sunt.

Dixi de iis, qui ex priuatis in prouincias missi sunt. nunc dicam de iis, qui ad bella, de quibus tu non idem, atque ego sentis. Quamobrem faciam, vt rem totam collatis inter se opinionibus iterum diligentius ad communem omnium vtilitatem excutiam. Hæc igitur hac de re in superiore responsione mea fuerunt verba: *Relinquuntur quidam, qui neque ex magistratu, neque post magistratum, sed ex priuatis non in prouincias, sed ad bella cum imperio mittebantur, aut consulari, aut prætorio, vnde proconsules, & proprætores dicebantur. mittebantur autem aut lege, vt P. Scipio procos. in Hispaniam, aut S. C. vt C. Octauianus proprætore in Galliam.* In quibus tu multa reprehendis, ac multis. ac primum illud, *Non in prouincias, sed ad bella.* reprehendis autem, quia etiam qui bella sortiti sunt, prouinciam sortiri dicti sunt, cum prouincia dicatur omne munus alteri delatum, siue priuatim, siue publice. quod quia credis mihi esse ignotum, vt rem valde obscuram, multis more tuo tibi auctoritatibus suscipis comprobandum. Ego vero dico, prouinciæ significationes esse multas, easque à me in libris de prouinciis indicatas. verum vnam illam esse propriam, regionem à populo Rom. vt inquit Festus, prouinctam, & iure prouinciali donatam. vnde illud emanauit, *Redigere in formam prouinciæ*, atque ab hac reliquas omnes esse profectas, ita vt quibus

bella

bella quocunque modo essent mandata iis prouinciæ mandatæ, aut cui negotium publicum delatum esset, eidem quoque prouincia delata diceretur. Quamobrem cum scripsi *Qui non in prouincias, sed ad bella mittebantur* prouinciam in propria significatione accepi. quomodo fecit Liuius libro XLV: *Consul proficiscens, prætorve paludatis lictoribus in prouinciam, & ad bellum. Ad bella* enim cum dixi, tempus id intellexi, cum imperatores in regionem suo imperio non subiectam bellandi caussa mittuntur, vt M. Cato, de quo Cicero pro Sextio: *P. Clodius trib. pleb. legem tulit, vt M. Cato ad regem publicandum in Cyprum cum prætorio mitteretur*: quod quid sit, declarat pro domo, cum ait: *Regiæ pecuniæ deportandæ, & si quis suum ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfecisti.* In prouinciam vero dixi, cum præcipue ad regionem populo Romano obtemperantem administrandam proficiscuntur, in qua etiam, si res poscceret, bellum gerere possent. Itaque mirarer, cur tu, quasi magnum aliquid excogitasses, tam multa verba faceres, vt probares, qui ad bella mitterentur, in prouincias missos, nisi te ambos omnino pro iisdem falso accipere intelligerem. sic enim concludis: *Quasi vero ad bellum cum imperio mitti, non sit in prouinciam mitti. cum enim illi non magis haberent prouinciam, in qua ius dicere possent, quam hi, pariter vtrique negandi fuerunt prouinciam obtinuisse, aut pariter vtrique dicendi suam habuisse prouinciam.* Quibus verbis significas, qui in regionem hostium

um cum imperio mittitur, idem ius habere in ea, atque illum, qui in regionem à populo Roman. in prouinciæ formam redactam. cum tamen longe aliter sit. nam qui prouinciam populi Rom. obtinuit, in ea conuentus agit, ac ius prouinciæ dicit, qui hostilem, minime. Itaque Cæsar, cum citeriorem, & Narbonensem Galliam prouinciam nactus esset, in iis conuentus egit, vt quæ iam pridem formam prouinciæ accepissent, in Comata, quam ipse bello primus aggressus est, nequaquam. nisi fortasse, postquam eam in prouinciæ formam rettulit. At, *ambo*, inquis, *pariter exercitui ius dixerunt.* non nego. illud dico, militarem iurisdictionem pertinere ad proconsulem, quatenus exercitui, non quatenus prouinciæ præest. si quidem vt ius imperatorium differt à consulari, sic etiam à proconsulari. consul vt consul iurisdictionem quandam habet in ciues, quatenus ciues sunt, vt autem imperator, iurisdictionem habet in ciues, quatenus milites sunt. itaque quod est prætor vrbanus in vrbe, id est, in prouincia proconsul. exercitui vero præest, non vt proconsul, sed vt imperator. Vnde illud est Paterculi de Quinctilio Varo: *Germani in summam socordiam adduxere Quinctilium, vsque eo vt se prætorem vrbanum in foro ius dicere, non in mediis Germaniæ finibus exercitui præesse crederet.* significat enim, Varum se gessisse pro prætore, cum tamen esset imperator tantum. neque enim Germania in prouinciæ formam erat redacta, vt ei ius dicere posset, sed tantum exercitui in ea præ-

rat, vt eam subigeret. Quod apertius etiam expressit Florus: *Ausus agere conuentum, in castris ius dicebat.* cum enim *ausum* dicat *agere conuentum*, profecto innuit, non consueuisse proconsules hostibus ius dicere, nisi postquam pacati, & in prouinciæ formam redacti essent. Quamobrem inanis prorsus est illa tua conclusio, *Imperatores, qui ex priuatis exercitui præpositi sunt, exercitui ius dicunt æque atque proconsules, qui ad regendas prouincias ex magistratibus missi sunt, ergo idem habent imperium.* Habent enim idem imperium ex ea parte, qua exercitui præsunt: at quatenus prouinciæ præsunt, non item. vt supra quoque est demonstratum. Reprehendis secundo loco, quod scripserim, *Vnde proconsules, ac proprætores dicebantur*, atque interpretaris, me velle solos, qui ex priuatis imperium acceperint, non item qui ex magistratibus, proconsules, & prætores esse nuncupatos. quod non est ita. Ego enim innuere volui, priuatos ornatos esse imperio consulari, ac prætorio, liquere ex eo, quod non minus proconsules, ac prætores dicerentur, atque ii, qui ex magistratibus prouincinas obtinuissent. neq; enim mirabitur quisquam, eum, qui ex consulatu in prouinciam missus sit, proconsulem dici, neque qui ex prætura, proprætorem: sed qui ex priuato ad bellum, aut in prouinciam exeat, proconsulem, aut proprætorem vocari, id vero fortasse mirabitur. hoc autem factum dixi, quia cum imperio aut consulari, aut prætorio missi essent. Postremo vero cum tria genera fecerim

eorum

eorum, qui in prouincias cum imperio missi sunt, vnum eorum, qui in magistratu, alterum, qui ex magistratu, tertium, qui ex priuatis; quæris cuinam horum trium ascribam C. Pisonem, & M. Catonem, quorum ille S. C. in Hispaniam, hic plebiscito in Cyprum, ex quæstura ambo missi sunt. Cui respondeo, in eorum numerum me referre, qui ex priuatis missi sunt. neque enim quæstura vim vllam attulit, vt mitterentur. nam æque missi fuissent, si omnino quæstores non fuissent. siquidem extra ordinem missi sunt, alter senatus consulto, alter plebiscito. nam Pisonem senatus, Catonem Clodius amandare a reppersperiem honoris voluerunt. vt Sallustius, & Asconius prodidere. Senatus consulto autem, & plebiscito omnia iura, nihil quæsturæ debuerunt. Miror autem, cur non probaris, his lege curiata imperium esse transmissum. cum ego senatus consulto, aut plebiscito tantum id ipsos obtinuisse scripserim, ac legem curiatam ab his omnino repulerim.

Cap. XIIII.

An Proconsules, & Proprætores, qui ex priuatis ad bella missi sunt, vt cum Imperio, sic cum Magistratu fuerint.

HOc autem loco quæstio existit, quæ principium huius disputationis attingit, an, qui ex priuatis ad bella mittebantur cum imperio, aut consulari, aut prætorio, magistratus essent?

qua de re in priore responsione meam ipse opinionem his verbis exposui: *Hos, atque eiusmodi alios magistratus fuisse nego, cum imperio fuisse dico, sed tamen non lege curiata accepto. magistratus non fuerunt, quia neque auspicium, neque iudicium habuerunt, auspicium non habebant, quia a populo non acceperant, vt testis est Cicero in libris de diuinatione. nam præter Scipionem reliqui omnes tributis comitiis, quæ erant inauspicata, imperium acceperunt. iudicium autem non habebant, quia prouinciam, in qua ius dicerent, non habebant.* & post: *Proconsules, & prætores, alii in prouincias ad ius dicendum, & bellum, si res tulisset, gerendum missi sunt, qui magistratus fuerunt, vt Cn. Pompeius procos. in Asiam, alii vero ad bellum tantum, & hi magistratus non fuerunt, sed cum imperio fuisse dicti sunt, vt P. Scipio procos. in Hispaniam. de quo Liuius: Magis est tentata triumphi spes, quam petita pertinaciter, quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat.* Hæc autem incredibile dictu est, quibus modis oppugnes. Primum enim, quia Liuio fidem abrogare non potes, confugis, vt soles, cum laqueis te expedire non potes, ad distinctionem, & alios magistratus primarios fuisse ais. alios primariorum vicem gerentes. Scipionem autem rem gessisse sine primario magistratu. Verum heus tu, quis est iste primarius magistratus? nempe is, qui iudicium, atque auspicium habet? Scipio vero si auspicium habuit, quia

quia nouo, & singulari exemplo centuriata lege imperium in Hispaniam accepit, certe iudicium, i. e. iurisdictionem ciuilem non habuit, sed tantum imperatoriam. itaque dempto iure imperatorio, quibus ius diceret, non habebat. id quod, si magistratum habuisset, habiturus erat. habuisset autem magistratum, si aut consul in vrbe, aut proconsul, siue prætor in prouincia fuisset. at ille tantum erat imperator in bello, vsque adeo vt solis militibus, & iis, qui cum militibus, lites contractas haberent, ius dicere posset. quod ius a principio imperium proprie, non magistratum vocarunt. vnde dixit Liuius de Lentulo, qui pariter ex priuato in Hispaniam missus erat: *Negabat senatus, se exemplum accepisse, vt qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet; proconsule illum peouinciam Hispaniam, non consulem, aut prætorem obtinuisse.* ex quibus concludi potest, proconsulem, ex priuato lectum, sine magistratu fuisse. Agis inde contra auspicia, & iudicia quibus hos carere proposui, ac locum Ciceronis de diuinatione aliter, quam ego, exponis. est autem hic: *Deiotarus auspiciis semper vtebatur, nos, nisi dum a populo auspicia habemus, quam multum iis vtimur? bellicam rem administrari maiores nostri auspicato voluerunt. quam multi anni sunt, cum bella a proprætoribus, & proconsulibus administrantur, qui auspicia non habent? itaque nec amnes transeunt auspicato, nec tripudio auspicantur.* Cum autem dicat Cicero, proconsules, & proprætores bella

gesſiſſe, quia auſpicia non habent, tu exponis, eos accepiſſe quidem ius auſpiciorum, ſed vti noluiſſe. ô præclarum interpretem. iamdudum proconſules bella gerunt, qui non habent auſpicia, quæ accipiuntur a populo; id eſt, habent quidem auſpicia, ſed non vtuntur. nam quod inquis, eos habuiſſe, quia Scipio habuit, plane infirmum eſt. Scipio enim ſolus centuriatis comitiis lectus eſt, reliqui omnes tributis. ergo reliqui non habuerunt, quia non acceperunt. neque enim aut centuriatis, aut curiatis, ſed tributis imperium acceperunt, quæ ſola erant inauſpicata. quare peruertiſti ſententiam Ciceronis, dum exponere voluiſti, cum *Habere* idem eſſe dixiſti, quod *Vti; non habere* idem, quod *habere ſed non vti.* quo nihil ineptius. Mihi vero dubium non eſt, quin proconſules, & proprætores, qui ex priuatis miſſi ſunt, auſpiciis caruerint, quod tributis comitiis lecti ſint. nam ſi auſpicia habuerunt, qui ea acceperunt a populo, *curiata* vero *lex remanſit tantum auſpiciorum cauſſa*, certe, qui legem curiatam non habuerunt, auſpicia non habuerunt. habuerunt autem ſoli magiſtratus, & qui ex magiſtratibus miſſi ſunt. Itaque Cicero cum proconſules, & proprætores bella gerere, qui auſpicia non haberent, dixit, certe, non qui ex magiſtratibus, ſed qui ex priuatis profecti ſunt, accepto per plebiſcitum imperio, intellexit. Hic tu L. Martium oppoſuiſti, quem cum milites ex priuato ducem legiſſent in caſtris, atque ipſe ſe proprætorem appellaſſet; queſtus apud Liuium ſena-

tus

tus erat, *rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solemne auspicatorum comitiorum in castra, in prouincias transferri.* Quod ego ita interpretor, questum senatum, quod cum proprætores legi solerent ex proprætoribus imperio auspicato per legem curiatam accepto, Martius creatus esset ex priuato imperio lege inauspicata accepto. tu vero addis, quod Martius non a populo, sed ab exercitu imperium accepisset. quod non improbo, sed id solum senatus querelam expressisse non puto. quoniam si ita esset, non erat, cur Liuius diceret, *solemne auspicatorum comitiorum*; sed satis habuisset dicere, *solemne comitiorum.* Quod autem dixi, vix quenquam inueniri, qui ante Scipionem, qui Martio submissus est, ex priuato imperium acceperit, noli putare, me omnino nullos intellexisse, verum admodum paucos. exemplum autem, quod ipse T. Quinctii affers, non est simile Martio, cum ipse sit non ex omnino priuato, sed ex proconsule proconsul subsidio castris missus, vt inquit Liuius; multoque minus me existimare, si qui ex priuatis proconsules facti sint, auspicatis comitiis esse creatos. teneo enim illud Ciceronis, *proconsules bella gessisse, qui non haberent auspicia; non habuisse autem, quia a populo non accepissent;* non accepisse vero, quia tributis comitiis, id est, plebiscito lecti essent. verum vsque adeo parum sæpe ante Scipionem eam lectionem vsurpatam, quæ post eum frequentata est fere quotannis, cum opus fuit, vt senatus doloris, atque iræ plenus rationem Martii

tii habendam non esse censuerit, simulque imperatorem & ex priuato legi, & inauspicato legi, & a militibus in castris legi, conquestus sit. Hactenus de auspiciis. de iudicio vero quod dixi, respondes, satis te ostendisse, quemadmodum locus Ciceronis de Legibus, vbi de iudiciis magistratuum sancit, male a me sit intellectus. quod quam feliciter feceris, aliorum volo esse, non tui, iudicium. Addebam, proconsules hoc iudicium non habuisse, quia prouinciam, in qua ius dicerent, non habebant. contra tu T. Flaminium profers, qui proconsule in Macedonia ius dixit, & P. Scipionem, qui in Hispania, antequam vtraque prouincia facta esset. neque vides, exempla esse dissimilia, quia Flaminius non ex priuato, sed in consulatu missus est. & vterque vt imperator ius dixit, non vt proconsul, atque vterque militibus & sociis, qui cum militibus litigarent, quod ad imperatorem attineret, ius dixit.

Tu vero hos & magistratus esse, & appellari vis. idque probas hoc pacto: *Magistratus est, cui data est facultas imperandi. at ii, qui cum imperio esse dicuntur, cum facultatem habuerint imperandi, magistratus quoque fuerint, necesse est.* Cui ego. Qui cum imperio esse dicitur, aut est cum potestate imperandi quocunque modo ad ius dicendum, aut cum potestate imperandi exercitui, ad bellum gerendum: illo modo magistratum vere esse, hoc vero imperatorem. fieri tamen posse, vt idem sit & magistratus, & imperator; verum magistratus comitiis centuriatis; impe-

imperator, ordine lege curiata, extra ordinem plebiscito, aut senatusconsulto. Adiungis in eandem sententiam, *Priuatum esse, & in magistratu esse contraria sunt.* item: *priuatum esse, & in imperio esse contraria sunt; ergo idem est in magistratu esse, & in imperio esse.* Quo argumento nihil dico esse posse infirmius. sume enim alias voces, vitium facilius videbis. Acutum est contrarium graui, vt vox acuta graui. ergo acutum, & graue sunt idem. nihil minus. quid igitur? nempe, vt inquit Aristoteles in Topicis ergo acutum duo significat, vnum, quod opponitur obtuso; alterum, quod graui. sic ex tua argumentatione, ergo priuatus duos significat, vnum, qui opponitur magistratui, alterum, qui imperatori. ex quo apparet, in magistratu esse, & in imperio esse, non aliter differre posse, quam obtusum, & graue. ecce enim: Legatus proconsulis non est priuatus. quia est cum imperio; & tamen non est magistratus, vt tu ipse definis alio loco: an vero propterea est imperator? nequaquam. quia non suis auspiciis rem gerit, sed imperatoris eius, cuius est legatus. Ex quo intelligi potest, quæ tu tam multa tuo more affers, vt probes, priuatum esse opponi ipsi in imperio esse, vel cum magistratum, vel cum imperium militare significat, & propterea idem esse magistratum, atque imperium militare concludis, inania prorsus esse, atque non necessaria. Adiungis inde auctoritates aliquot, quibus doces, qui cum imperio in prouinciis fuerunt, magistratus appellatos esse, ex eoque col-

ligis, imperium idem esse, ac magistratum. ad quas sic respondeo. Ex Liuii, & ceterorum, quos tu non necessario tam multos collegisti, auctoritate, qui cum imperio erant, vt proconsules, & proprætores, vocabantur magistratus, contra ex eiusdem Liuii, & aliorum, quod tu non negas, auctoritate, iidem sine magistratu esse dicuntur. ergo aut magistratus, aut tempora distinguenda sunt. Nam si quicunque negotium publicum gessit, aut publice imperauit, aut quocunque modo ius dixit, est magistratus, certe proconsules, & proprætores in bellis sunt magistratus. sin autem qui non aut ciuibus Romanis, aut sociis ius dixit, quæ iurisdictio vere magistratum constituit, non est magistratus, profecto magistratus non sunt. eademque ratione si prima tempore repetemus, proconsules, & proprætores magistratus esse negabimus, vt etiam tribunos pleb. si postrema, fortasse non recusabimus.

Quod autem exemplum eorum, qui ad bellum gerendum, & ius dicendum ex priuatis in prouincias missi essent, protuli Pompeium, cum Asiam obtinuit, & bellum Mithridaticum; qui vero ad bellum tantum, P. Scipionem, cum Hispaniam: vtrunque reprehendis. primum enim inquis, *neminem historicum scripsisse, legem Manilliam de alia re fuisse, quam de bello Mithridatico Pompeio demandando.* quod mihi permirum accidit. oblitus enim videris, Pompeium Lucullo successisse, cum ex consulatu Asiam obtinuisset; deinde Plutarchum, & Dionem, ostendis te non legisse,

qui

qui ptodunt, legem Maniliam latam. vt Pompeius prouinciam, cui Lucullus præfuisset, obtineret, & præterea Bithyniam, quam Glabrio, & Ciliciam, quam Marcius obtinebat, haberet, vt Mithridati bellum faceret. ac legi primum repugnatum esse, quod Marcio, & Glabrioni ante tempus imperium finiretur. Quare neque in Asia, neque in Bithynia, neque in Cilicia fuit Pompeius, vt in alienis prouinciis, sed vt in suis, ita vt ibi ius dicere, & bellum gerere potuerit. Deinde vero Scipionem confiteris sine magistratu quidem fuisse, sed sine magistratu vrbano. quod cum sit, vt opinor, idem, atque sine magistratu primario, vt alio loco respondisti, satis supra refutatum esse, existimo.

Vt porro probarem, cum imperio esse, & cum magistratu esse, inter se differre, proferebam verba Suetonii in Tiberio: *Neminem cum imperio, aut magistratu tendente quoquam, quin Rhodum diuerteret.* quibus verbis magistratus, qui imperatores essent, & qui non essent, intellexit. quos cum tu voces maiores, & minores, haud longe à me recedis. Verum eodem etiam modo locutus est Vlpianus D. ad legem Iuliam. *Quo quis magistratus populi Rom. quive imperium potestatemve habet.* Præterea vero interpretabar: *Cum imperio esse*, in his esse idem, atque esse cum potestate belli gerendi, & exercitus habendi, non autem iuris dicendi. idque apparere dicebam ex verbis Ciceronis: *Demus imperium Cæsari, sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum ge-*

ri

ri non potest. sit proprætore eo iure, quo qui optimo, cum perpenderem verba illa, *Demus imperium*, non sine quo ius dici, sed sine quo res militaris administrari non potest. tu vero arripiens sequentia: *Sit proprætore eo iure, quo qui optimo*, interpretaris, *optimo iure esse*, qui omnia iura prætoria consequutus sit, quod est longe aliter. est enim hoc loco *optimo iure*, quod est in orat. de lege agraria, *optima lege.* cum inquit: *Si lex curiata non erit, tum ii decemuiri sint, quo qui optima lege.* item: *Vt sine lege curiata idem iuris habeant, quod haberent, si optima lege a populo creati essent*, id est, si legitime creati essent. Cum enim Octauius prætor non fuisset, iuste non poterat mitti proprætor. at censet Cicero, vt etiam si prætor fuerit, tamen optimo iure lectus fuisse dicatur. quod ostendunt verba senatus consulti: *Senatui placere, C. Cæsarem proprætorem, senatorem esse, sententiamque loco prætorio dicere, eiusque rationem, quæcunque appetet, ita haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore quæstor fuisset.* Præterea vero *sine imperio exercitum haberi non posse* interpretaris, sine publica remp. gerendi potestate, ac sine maiore coërcendi potestate. neque istam tuam expositionem aperte à Cicerone repudiari sentis, qui in iisdem libris dixit, *Decreui Cæsari imperium, quod quanquam videbatur ei ætati honorificum, tamen erat exercitum habenti necessarium. quid est enim sine imperio exercitus?* item: *Cæsari extraordinarium imperium non darem? aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. qui enim fieri*

potest

potest, vt sine imperio teneatur exercitus? Hic si dicas, *sine imperio*, id est, sine maiore coërcitione, quæ in lictoribus præferendis posita fuit, rem certe nouam, atque admirabilem dices, Octauio duodecim lictorum potestatem à senatu illo S. C. tantum esse permissam. si sine publica administrandi auctoritate dicis, vt Cæsarem eo S. C. ex priuato magistratum fecerint, quomodo extraordinarium imperium illud fuit, cum omnes ex priuatis magistratus fiant? Extraordinarium enim illud in hoc fuit, non quod priuatus factus sit magistratus, sed quod priuatus factus sit imperator: cum imperia magistratibus ordine mandarentur. neque enim si Cæsar ex prætore proprætor missus ad bellum esset, extraordinarium imperium fuisset. siquidem extraordinaria imperia eodem loco vocat, quæ priuatis mandata sunt. sic enim ait: *De Cn. Pompeii imperiis tribuni pl. tulerunt. nam Sertorianum bellum a senatu priuato datum est, quia consules recusabant, cum L. Philippus proconsulibus se eum mittere dixit, non proconsule.* Quod si tu hoc in loco imperia Cn. Pompeii magistratus Pompeii interpretaris, etiam tres consulatus comprehendas necesse est, de quibus consulatibus tribuni non tulerunt, & si ibi imperia non sunt magistratus, quia magistratus nominatim non mandatur, sed imperium militare, profecto neque hoc etiam in loco; neque in illo in Verrem: *Cum nunciatum esset de Tempsano incommodo, atque inueniretur nemo, qui cum imperio in illa loca mitteretur.* neque enim, Tempsanum illud incommodum resarciri coër-

coercitione potuit, quæ fiebat per lictores, sed exercitu eguit, cui præesset imperator. item in illo altero in or. de prouinciis: *Macedoniam tenui præsidio etiam sine imperio per legatos nomine ipso pop. Rom. tuebamur.* Neque enim est verisimile, Ciceronem dicere, Macedoniam esse retentam per legatos sine imperio, id est, sine lictorum coercitione, sed sine duce, qui haberet imperium, & rem suis auspiciis gereret, non autem alienis, vt legati.

Iam vero cum ego aliquando definissem, *Cum imperio esse*, in his proconsulibus, & proprætoribus significare, exercitui præesse, cuius qui esset imperator, hoc tu improbasti in prima responsione, his verbis: *Si in omnibus, qui in prouincias mittebantur pariter, & eodem modo verum fuit, eos fuisse cum imperio. ita vt illud cum imperio esse, vna verbi significatione in omnibus illis acciperetur, verum profecto non est, illud cum imperio esse, significare exercitui præesse, cuius quis sit imperator. permultos enim legimus prouincias consulares, aut prætorias obtinuisse cum imperio, quibus tamen nullus exercitus, cui præessent, decretus erat. cur enim in pacatas prouincias, & quibus nulla esset belli suspicio, mitteretur exercitus?* post autem cum ego de te quæsissem, quomodo posset aliquis esse imperator exercitus, qui non præesset exercitui, respondisti, *quia multi exercitui præfuerunt, cuius tamen imperatores proprie dici non poterant, vt qui castris, aut prouinciæ præficiebantur a magistratu.* & tamen cum tam dissidentes inter se responsiones afferas, me tua peruertere, atque calum-

calumniari quereris. Itaque cum in superiore perstans responsione, opposuisses, consules eos, qui syluas, & calles prouinciam sortiti essent, atque eos cum imperio quidem, sed sine exercitu eam prouinciam obtinuisse dixisses, ego vero Taciti locum obiecissem, qui lib. IV. scribit, *Curtium, cui prouincia vetere ex more calles euenerat, classiariorum copia conscripta, seruilem coniurationem compressisse*, respondisti, me errare toto cœlo. quia Curtius ille quæstor fuerit, non prætor, eumque rem extra ordinem peregisse. neque intellexisti, si quæstor, atque extra ordinem hoc ille fecit, multo magis prætorem ordine facere potuisse. nisi vero cum inquit Suetonius *datam operam, vt Calles, & Syluæ prouincia futuris consulibus decerneretur*, eos imperatores futuros non putas, quia exercitum secum Roma non eduxissent, aut in prouincia non accepissent. Quod autem quæstorem, de quo loquitur Tacitus, ordinarium quæstorem fuisse coniicis, qui vectigalia illa exigeret, nescio quam vere id facias, ac non potius quæstor fuerit prætoris eius, qui eam prouinciam haberet. vt enim quæstor dabatur eis, qui ceteras prouincias sortiti essent, sic ei, qui calles, & syluas. neque enim dixisset, *Erat in iis regionibus Curtius quæstor cui prouincia vetere ex more, calles euenerat*, si de ordinario quæstore, qui quotannis in eas regiones mitteretur, intellexisset; sed significat, renouatum eo anno morem antiquum in calles mittendi prætores cum quæstore. Quare quod ille conscripsit classiarios, & compressit coniurationem

nem

nem, feciſſe videtur ex imperio non magiſtratus ſui, ſed prætoris ſui, ipſo abſente fortaſſe prætore, vt alii multi, quorum te exempla non fugiunt. Quod autem occurris, *conſules, qui in Syluas prouinciam proficiſcuntur, profecturos quidem cum imperio, ſed non militari, verum cum poteſtate coërcendi, quæ neceſſitatem afferat, & ſi in his imperium poteſtatem militarem non ſignificet, neque etiam in ceteris ſignificaturum*, cum eſt abſurdum, tum doctrinæ tuæ contrarium. ſiquidem lib. III. cap. II. de comitiis ita ſcribis: *At enim neminem prætorio, aut conſulari imperio in prouincia fuiſſe, qui belli gerendi poteſtatem non habeat, dubitari non poteſt.* Ex quibus intelligo, te non quidem cœlo toto errare, quod procliue eſt, præſertim non contemplanti, ſed domi tuæ te errare, atque in ipſis doctrinæ tuæ ſedibus hoſpitari. Ego vero eos cum imperio militari fuiſſe dico, exercitum actu habuiſſe, non aſſero. idemque dico de iis, quibus paludes ſiccandæ datæ ſunt, quod de Sicinio aduerſus locuſtas cum imperio miſſo dixi. nec tam prouinciæ, quam hominum habitam eſſe rationem, ne deteriore iure eſſent, quam ceteri proconſules ſolerent. Etenim ſi conſules ius militare habuerunt, vt tu cenſes, iniuria eis fieret, ſi, cum proconſules mitterentur, id iuris eis adimeretur, quod potius adaugendum eſſet. Quamobrem miror, cur tu dicas, Syluas prouinciam minimi negotii à Suetonio appellari, qui ſine exercitu poſſit obtineri. non enim eos iuſto exercitui actu præfuiſſe, ſed ius exercitus habendi habuiſſe

buisse volo. Ceterum quod dixi de Sicinio prætore designato cùm imperio aduersus locustas misso, quam comice dii boni exagitas? quam lepidus in hoc, & non sine aculeo facetus videri cupis? de bello prætorio contra locustas. de triumpho de locustis. nosti locum. scilicet indignum esse concludis, aduersus locustas missum esse imperatorem; decorum autem, missum esse magistratum pop. Rom. nam imperium ibi interpretaris maiorem coërcendi potestatem. quasi vero expeditio in locustas conuenientior magistratui pop. Rom. futura fuerit, quam imperatori. Ego vero, cum Sicinius prætor designatus missus sit extra vrbem, cum maximo missum esse imperio arbitror. maximum autem est militare, quippe sine prouocatione, non quidem vt locustas bello persequeretur, sed vt homines nec obedientes non solum coërcere, sed etiam armorum terrore cogere posset.

Cum autem concessissem, qui in pacatas provincias missi essent, exercitum actu non habuisse, sed ius comparandi habuisse, atque iccirco legatos, tribunos militum, præfectos, & cohortem prætoriam aliquam secum duxisse, eique præfuisse, hæc tu omnia verberare aggressus es, sed ita tamen, vt vix me attigeris. Nam quod Cn. Pompeium affers, qui, cum præfectus esset annonæ factus cum imperio proconsulari, exercitum non habuerit, sed iure tamen parare potuerit, si opus esset, totum est a me. neque enim diuersa facio, habere exercitum, & posse, sine vlla noua lege habere.

eadem enim est auctoritas, idem imperium. nam qui actu imperat exercitui, & qui cum libet, imperare potest, idem est imperator. Quod autem legatos negas habuisse in vsum rei militaris, quia legati publici ministerii adiutores fuerint, non me lædit, dum modo legatos habuerint, quorum opera, si vsus foret, vt in in iure dicundo, sic in re gerenda vti possent. Quod tribunos militum negas habuisse, quia exercitum non habuerint, respondeo habere potuisse in eum vsum, vt si res armis gerenda esset, ne Roma euocare eos necesse haberent. Nam quod inquis, *tribunus mil. est Græce χιλιαρχος, id est, qui mille militibus præest: ergo vbi milites mille non fuerint, tribunus esse non poterit*, perinde est, ac si dicas, prætor est, qui præest exercitui; non est exercitus, ergo non est prætor. item, tribus dictæ, quod à principio tres fuerunt; ergo postquam triginta quinque factæ sunt, non fuerunt tribus. Quare vt in tota hac disputatione vacillas, sic de tribunis militum peruerse sentis, ac præcipis. Inquis enim, *tribunos mil. qui quattuor legionibus præessent, a populo creari solitos. si aliæ legiones scriberentur, illis à magistratibus præpositos fuisse tribunos, qui dicerentur Rufuli.* cur autem peruerse? quia qui ordinariis legionibus præfuerunt, non minus magistratuum aliquando beneficio, quam populi suffragiis id assecuti sunt. audi Liuium anno vrbis cccxci: *Cum eo anno primum placuisset, tribunos militum ad legiones suffragio fieri. (nam & antea sicut nunc, quos Rufulos vocant, imperatores faciebant.) Torquatus secundū locum in sex tenuit.* & anno cccclii. *Tulerunt tribuni pl. vt tribuni mil. seni deni*

deni in quattuor legiones à populo crearentur, quæ ante per quam paucis suffragio populi relictis locis dictatorum, & consulum ferme fuerant, beneficia. At Cicero, inquis, in prætura Verris legatorum, & quæstorum eius meminit, tribunorum militum non meminit. optime. cur non meminit? *quia non habuit*, inquis. O rem ridiculam. Verres bellum fugitiuorum gessit, vt inquit in septima Cicero, ergo solus gessit. quo modo solus? quia non habuit exercitum. quam ob rem non habuit exercitum? quia non habuit tribunos militum. Ecce tandem aliquando imperator sine exercitu, quem tu tanta cura exquiris, & inueniri posse negas. Sed hoc ferendum. Cum Verrem prætorem cohortem prætoriam habuisse inficiari non posses, eo delapsus es, vt dicas, cohortem prætoriam non ex armatis militibus, sed ex domesticis conuictoribus, & necessariis apparitoribus constitisse. quorum vtrunque falsum. audi Festum: *Prætoria cohors est dicta, quod a prætore non discedebat. Scipio enim Africanus primus fortissimum quenq; delegit, qui ab eo in bello non discederent, & cetero munere militiæ vacarent, & sesquiplex stipendium acciperent*; & Ciceronem de quæstore Verre: *Dedi stipendio cohorti prætoriæ.* Ex quo apparet, scribas, præcones, & alios ministros eiusmodi improprie ex cohorte prætoris dictos, quod ipse significauit in epistola ad fratrem: *Quos vero aut ex domesticis conuictoribus, aut ex necessariis apparitoribus esse voluisti, qui quasi ex cohorte prætoris appellari solent*, nimirum eos appellans non ex cohorte prætoris, sed *quasi ex cohorte prætoris*. ex quo efficitur, cohortem prætoris proprie ex militibus constitis-

se, improprie ex ministris, & apparitoribus prætoris: Ciceronem vero ad contumeliam Verris cohortem eius totam ex humilibus apparitoribus potius, quam ex militibus constitutam significasse. Quod autem addis, non cohortem prætoriam argumentum potestatis bellicæ administrandæ fuisse, sed quod prætores classem ex fœderis formula imperarunt, & præsidii caussa habuerunt, vt de Flacco Asiæ prætore dixit Cicero, id totum alienum est neque enim Flaccus, vt imperator ex fœdere classem imperauit, sed vt prætor. Vt enim prætor vrbanus Romæ ciuilis iuris erat custos, sic proconsul in prouincia prouincialis. quod si ille ex fœdere imperauit, fecit id, quod erat in iure. quod idem de Verre iudicandum est, qui naues Siculis imperauit.

Addis postremo, *vbi non est bellum, non est imperator; in pacatis prouinciis non est bellum; ergo neque imperator, & tamen est aliquis cum imperio: quare esse cum imperio, non est esse imperatorem.* O plumbeum pugionem. Vbi non est bellum, non est fortasse imperator, qui actu præsit exercitui; at est, qui, si opus sit, præesse potest. frustra enim imperium accepisset, ac paludatus exisset. Tales autem alia ratione proconsules dicti sunt; alia imperatores: proconsules, vt ius dixerunt; imperatores, vt rem bellicam administrarunt, aut ius administrandi habuerunt. Quid ergo tandem constituis? operæ precium est audire: *Qui cum imperio in prouincias profecti sunt, magistratus fuerunt; non autem qui magistratus fuerunt, etiam cum imperio omnes fuerunt.*

si qui-

siquidem quæstores, inquis, *magistratus fuerunt, verum sine imperio.* O præclarum decretum,& vndequaque verissimum. at legati non ne cum imperio fuerunt; & tamen, te auctore, magistratus non fuerunt? & quæstores ipsi non etiam cum imperio fuerunt, cum coercendi potestatem habuerint, quam tu vocas imperium? siquidem quæstores prouinciales lictores cum fascibus prætulerunt, vt ostendit Cicero in Verrem: *Quæstores vtriusque prouinciæ, qui isti prætori fuerant, cum fascibus mihi præsto fuerunt.* Quæ si ita sunt, profecto ad id nos rediisse sentis, quod ab initio tractare cœpimus, & in quo huius disputationis summa versatur, imperatorem longe esse a magistratu diuersum, neque imperium in magistratu ipso esse inclusum. Qua de re quoniam iam bis ab vtraque parte, quasi comperendinata caussa, est peroratum, reliquum est, vt aliquando tandem iudices in consilium ire patiamur, atque huic controuersiæ finem imponamus.

Hactenus mihi disseruisse videor de antiquo iure populi Roma. id est, de ciuibus Roma. Latinis populis, Italicis, ac Prouincialibus, dum populus Rom. idem gentium moderator, ac liber fuit. Nunc quoniam video, iudiciorum rationem vnam omnium maxime ad ius populi Rom. pertinentem, haud quaquam satis libris superioribus illustratam, lumen aliquod orationis litterarumque desiderare, separatim, quænam ea, florente potissimum rep. fuerit, quod ipse obseruare potuerim, demonstrabo.

CAROLI SIGONII DE IVDICIIS. LIBRI TRES.

Ad amplisſimum Præſulem
Ioan. Baptiſtam Campegium
Maioricenſem Epiſcopum.

CVm omnes Romanæ diſciplinæ partes fructuoſæ, atque frugiferæ ſunt, IOAN. BAPTISTA CAMPEGI; Præſul amplisſime, tum nulla ad vſum, vitamque hominum aptior, atque opportunior ab hominibus iudicatur, quam, quæ de iudiciis appellatur. Etenim cum tota in ipſius obſcuritate iuris aperienda eſt poſita, cuius conſtans, ac moderata obſeruatio ſolidam omnino, ſynceramque ciuilem ſocietatem, ac concordiam continet, tum vero eiusmodi eſt, vt cui ipſa ſit ratione diligenter, atque animo perluſtrata, is ſatis non ſolum ad Iuriſconſultorum, ſed etiam ad oratorum, atque hiſtoricorum libros intelligendos inſtructus ſit. verum tam multis ſemper diuiſionibus, tam multis definitionibus, tot formulis, tot actionibus,

nibus, tot denique cuiusdam quasi forensis artis inuolucris fuit implicita, vt non eos solum vehementissime exercuerit, qui præcepta de illa tradere, sed qui eam quoque ex præceptis illis voluerint exercere. Quod si vllis aliquando tenebris hæc obducta quæstio fuit, ab eo præcipue tempore fuit, quo antiquæ iudiciorum formulæ a Iustiniano Imperatore abrogatæ deponi cœperunt; atque ipsa prisco more, atque instituto celebrari iudicia desierunt. Etenim dimissa veterum iudiciorum tractatione simul & præclara illa, quæ in librorum commentariis, & legum tabulis versabatur, disciplina collapsa est. quæ si hoc tempore teneretur, maximum sine dubio momentum ad eas, quas adhuc habemus, legum, & caussarum reliquias percipiendas, ac cognoscendas afferret. Vt omittam, quod hæc ratio ignorata non minimam secum pulcherrimæ Romanorum reipublicæ partis inscientiam trahit, quæ in iusto recte, ac scite reddendo potissimum cernitur, & tetram caliginem multis Latine dicendi formis offundit, quibus incognitis Latina lingua maxima antiquæ suæ dignitatis, ac pulchritudinis parte orbatur. Itaque præclare veteres non tam ingenii quam iudicii copia, gloriaque præstantes, vt summæ huic vtrique laudi seruirent, plurimos de iurisdictione, iu-

diciis, & iure prætorio commentarios, quos nunc graui iniuria vetustatis amissos frustra desideramus, non sine maxima nominis sui gloria reliquerunt. Hæc igitur cum ego animaduerterem, qui nuper de antiquo iure populi Romani scribere multis libris editis instituera̅m, suscepi onus omnium hac ætate grauissimum, vt priscam illam iudiciorum Romana florente republica rationem in præcepta, artemque conferrem, ac singulas in intendenda, atque excipienda actione, ipsoque iudicio faciendo formulas aperirem, quas Imperiali constitutione constaret esse sublatas. præsertim vero cum ad ea, quæ ceteri hac ætate in hoc genere pulcherrima peperissent, multa & ipse afferre ex veteribus monumentis eruta, ac diuturno notata, ac collecta studio, possem. Itaque rem totam complexus animo, vniuersam in tres partes distribui; vnam, in qua de priuatis iudiciis scripsi; alteram, in qua de publicis; tertiam, vbi, quemadmodum ipsa populi iudicia fierent, demonstraui. dedique operam, quoad potui, vt cum cetera diligentia, tum maxime accurata rerum, institutorumque descriptione, & ordine plurimum discentium ingenia, studiaque ad forensem hanc laudem, iudiciariamque dirigerem. quod iurisperitum neminem in tenta, quæ increbuit

in

in omnibus iam ciuitatibus, copia adhuc ne tentasse quidem viderem. Hac vero scriptione perfecta, si modo perfici res tanta, ac tam difficilis potest, duplicem me laboris, industriæque meæ cepisse fructum animaduerti, vnum, quod me institutum de iure populi Rom. opus, attexto hoc non leuissimo iudiciorum additamento vberius, ac clarius reddidisse cognoui; alterum, quod occasionem me nactum esse pulcherrimam sensi tui aliquo scriptorum meorum genere appellandi, quod ex grauiore, atque interiore disciplina depromptum esset, & cum excellenti tuo iudicio arrideret, tum præcipue etiam amplitudini conueniret. Quam rem iampridem auidissime cupiebam, non quidem, vt nomen tuum apud homines eiusmodi, vt ferme fit, appellationis officio commendarem, sed certe, vt hoc munere veteri meo studio erga te inseruirem. Neque enim, dum de iudiciis scripsi, adeo expers iudicii factus sum, vt existimem, fieri posse, vt ego eximias laudes tuas vllo ingenii mei momento illustrem, quæ sua claritate vsque adeo fulgent, vt latissime omnibus gentibus illucescant. Etenim, si in familiam tuam intueor, plures, & quidem amplissimas dignitates intra quadraginta annos in vna Campegia domo floruisse, quam omnibus sæculis in ciuitatibus multis re-

perio; si in singulos propinquos respicio, continuo Laurentius pater tuus occurrit, vir nimirum vel cum ipsa antiquitate augustissima comparandus. qui Jurisconsultus, Episcopus, Cardinalis, & Apostolicæ sedis legatus egregie omnes summæ doctrinæ, eximiæ pietatis, ac perfectæ sapientiæ partes impleuit, vnusque plus ornamenti, ac præsidii consilio, auctoritate, ac sedulitate in agendo Jua Christianæ reipublicæ attulit, quam quiescendo reliqui a Deo ausi sunt postulare. occurrunt præterea ingenti prope agmine fratres, patrui, & patrueles, qui idem Episcopi, Cardinales, duces, ac senatores ita plerique fuerunt, vt ex eorum integritate, fortitudine, & prudentia magnum non solum Ecclesia Romana, sed etiam Bononiensis resp. fructum vtilitatis, dignitatisque rettulerit. Quæ quanquam splendidissima, magnaque commendatione digna sunt omnia, tu tamen alia vitæ ratione assequi conaris, vt eadem multo illustriora, atque hominum memoriæ commendatiora reddantur. Etenim, cum ipse propter perditam totius prope corporis valetudinem in ocio degas, sic tamen viuis, vt in clarissima omnium, qui publica negotia gerunt, luce verseris. sic ab honoribus affectandis, ac quasi sitiendis abhorres, vt eis respuendis, ac deponendis plus gloriæ consequaris, quam

quam alii quærendis, atque gerendis. Sic ab ecclesia, & ciuitate administranda abes, vt tamen præsto, cùm opus sit, difficillimis vtriusque temporibus adsis. Neque enim est obscurum, sed constanti omnium voce, ac communi prædicatione concelebratum, te amplissimam opulentissimamque Maioricensem Ecclesiam vltro multo etiam ante Tridentini decreta Concilii dimisisse, neque vllum inde tibi fructum, aut commodum reseruasse: te fortissimos atque optime de Christiana republica meritos milites Hospitalis periculosissimo illo Melitensi bello sæpius amplissimis pecuniarum muneribus adiuuisse: te Ecclesiæ accerrime cum communibus hostibus pro publica libertate bello Cyprio contendenti tua voluntate annua stipendia præbuisse. quarum rerum vnaquæque per sese facillime, quanta sit pietatis, animique tui magnitudo, ac splendor ostendit. Nam quid dicam, vt in patria tua totus ad ærumnas ipsas paupertatis subleuandas incumbas, cum perspicuum sit, te non semel, verum iterum, ac sæpius laborantibus sacrarum virginum sodalitiis ingenti vi pecuniæ subuenisse, virgines nobiles ære tuo matrimonio honestissimo copulasse, pueros vero mendicantes multo etiam grandiore summa, tota plaudente, ac gratulante ciuitate, iam sæpissime

sime sustentasse? vsque adeo vt omnes fateantur, nisi tu extitisses, qui labentem cœtum illum insigni tua liberalitate fulsisses, ipsum a ceteris prope desertum sæpius iam ad extrema fuisse venturum. Jam vero illa quanta, & quam admirabilia sunt? singularis morum integritas, vitæ constantia, moderatio animi, doctrinæ studium, eloquentiæ laus. quibus singulis ita excellis, vt omnium bene sentientium iudicio parem te reddas eis, quos interdum in veterum scriptorum monumentis legentes excellenti inauditæ virtutis cœpti magnitudine obstupescimus. Tusculanam vero illam amœnam in primis, atque magnificam, quanquam in præsens, quod alius de ea dicendi sit locus, omitto: constat tamen, abs te non tam tibi, studiisque tuis, quam amicorum, & præcipue doctorum opportuno diuersorio comparatam. quorum erudito, humanoque congressu, ac consuetudine iam inde ab ineunte ætate adeo delectaris, vt maximam in ea re partem honestæ, iucundæque vitæ statueris. Et, quanquam tu domesticis his, vt dixi, ac propriis laudibus sic abundas, ac prope circumfluis, vt nomen tuum neque meo, neque cuiusquam ingenio clarius effici, atque ornatius possit, dabitur tamen, vt opinor, a summa tua facilitate locus

mihi

mihi aliquis, qui te non fortunarum amplitudine, sed virtutis splendore adductus singulari iampridem studio colo, vt testimonium aliquod propensæ, ac constantis meæ erga te voluntatis monumentis his industriæ meæ in tuo nomine publicandis relinquam. Quamobrem patere quæso, Pater amplissime, vt cum ego omnia Amplitudini tuæ propter egregia tua erga me beneficia debeam, partem eorum hoc, quanquam exiguo, munere exoluam. & quem nobilitatis, virtutisque tuæ præstantia de adhibendis cogitare ad prodendam, illustrandamve memoriam monumentis non sinit, eum humanitatis magnitudo ad referendam saltem hoc officii genere gratiam veteri suo, vt dixi, satisfacere studio patiatur. Qua de re antiqua te potissimum auspice declarare iudicia ingrediamur. atque a definitione iudiciorum exorsi reliquam deinceps ipsis actionibus, ac formulis afferendis, ac pro nostro iudicio digerendis vniuersi huius operis quasi telam, vt aliis in libris instituimus, subtexamus.

CARO-

CAROLI SIGONII DE IVDICIIS, LIBER PRIMVS, DE IVDICIIS PRIVATIS.

Argumentum.

QVoniam, dum de iure populi Rom. agebat, sæpe facta est mentio iudiciorum, neque ea quæstio purgari obiter pro sui magnitudine potuit, propterea iure populi Rom. quod in Ciuitate, Italia, & Prouinciis positum erat, explicito, TRES libros de iudiciis *addidit. PRIMVM, in quo* de iudiciis priuatis *agit; SECVNDVM, in quo* de publicis; *TERTIVM, in quo* de iudiciis populi. *De iudiciis autem priuatis hoc ordine hoc libro agit. primum iudicia priuata definit* (a). *& quoniam ea decreta esse constituit facta de controuersiis priuatis à magistratibus ius dicentibus, aut à iudicibus datis ab eis, prout iure erat sancitum, propterea agit primum de controuersiis, & earum generibus,* (b) *id est, quæ nascuntur ex personis* (c), *rebus* (d), *& obligationibus* (e), *vbi omnia controuersiarum nomina prodit. deinde de legib. XII tabularum, legibus post XII tabulas, & Edictis prætorum, vnde ipsa iudicia sunt constituta.* (f) *Tum de prætoribus, qui ius dixe-*

(a) *C. 1.* Quæ priuata iudicia fuerint. (b) *C. 2. de* Controuersiis ciuilibus, siue priuatis. (c) *C 3. de* Controuersiis Personarum. (d) *C. 4 de* Controuersiis Rerum. (e) *C. 5. de* Controuersiis Obligationum. (f) *C. 6. de* Legibus priuatorum iudiciorum.

dixerunt, vbi ostendit, quid sit lege agere, & Ius dicere, & vt iurisdictio fuerit duplex, vna prætoris vrbani, altera peregrini, eaque quotannis in sortem coniectæ sint. addit etiam aliquid de ædilibus. quin etiam docet, edicta a prætoribus quotannis Kal. Ianuariis fuisse proposita, vnde ius dicerent. agit de insignibus prætorum, de loco, ac die iuris dicendi, prætoriamque iurisdictionem tribus in verbis fuisse versatam, Do, Dico, Addico, prætoresque aut decretum interposuisse, aut iudicium dedisse ostendit, (g) *porro qui fuerint Decemviri litium iudicandarum, & munus eorum* (h). *Exponit inde legis actiones, quæ apud prætorem fiebant* (i), *nempe vindicationem & in iure cessionem,* (k) *emancipationem,* (l) *adoptionem,* (m) *manumissionem,* (n) *tutoris,* (o) *bonorum possessionis,* (p) *Interdicti,* (q) *& actionis* (r) *postulationem. Prodit inde septem actionum diuisiones, & nomina earum. quarum aliqua actorem vti, eamque a prætore postulare, necesse sit. inde quemadmodum postularentur, expositurus, docet primum quæ ratio fuerit in ius vocandi,* (s) *actionemque edendi.* (t) *demum vt actio ipsa postula-*

(g) *C. 7. de* Prætoribus, siue ius dicentibus. (h) *C. 8. de* Decemuiris in litibus iudicandis. (i) *C. 9. de* Legis actionibus, siue de exercenda Iurisdictione. (k) *C. 10. de* Vindicatione, & in iure cessione. (l) *C. 11. de* Emancipatione. (m) *C. 12. de* Adoptione. (n) *C. 13. de* Manumissione. (o) *C. 14. de* Postulatione, & datione Tutoris. (p) *C. 15. de* Postulatione, & datione bonorum possessionis. (q) *C. 16. de* Postulatione Interdicti, & Interdicti interpositione. (r) *C. 17. de* Actionibus. (s) *C. 18. de* In ius vocatione. (t) *C. 19. de* Editione actionis.

stulata sit, vbi etiam de vadimonio scribit, (u) *deinde, vt intenta sit, quo in loco in singulis actionibus quæ formula intendendæ litis fuerit, aperit. Quin etiam vt possessio primum, deinde dominium postulatum sit, & quibus verborum formulis, tradit, vbi vim simulatam tribus modis exponit. ac sponsionem, sacramentum & satisdationem, quæ inciderunt, præterea puram defensionem, exceptionem, translationemque cuiusmodi fuerint, aperit.* (x) *Agit inde de iudicibus, nempe iudice, arbitro, recuperatoribus, & centumuiris, qui fuerint, & quomodo lecti sint, & qua de re iudicarint.* (y) *Inde quemadmodum iudex & iudicium postulata sint,* (z) *& datos à prætore iudices, in verba sponsionis in singulis actionibus* (a) *demonstrat. Constituto iudicio tradit de testibus proferendis,* (b) *tribunis pl. appellandis,* (c) *de satisdationibus, contestatione litis,* (d) *iureiurando iudicum, citatione litigatorum edicto peremptorio, iuramento calumniæ, & ceteris eiusmodi ad iudicium pertinentibus, de ratione caussæ agendæ in omnibus iudiciis. Præcipue autem Centumviralia iudicia in basilicis facta, & in plura consilia diuisa, & a decemuiris gubernata docet. & vt decemuirum iudicia centumuiralium fuerint præiudicia* (e). *Agit inde de officio iudicis, de ferenda sententia, & formulis diuersis sententiæ ferendæ pro diuersitate iudiciorum*

(u) *C. 20. de* Postulatione actionis, siue iudicii. (x) *C. 21. de* Intentione actionis, siue litis. (y) *C. 22. de* Iudicibus. (z) *C. 23. de* Iudice, & Iudicio postulando. (a) *C. 24. de* Iudice, & Iudicio dando. (b) *C. 25. de* Testibus. (c) *C. 26. de* Appellatione Tribunorum Plebis. (d) *C. 27. de* Satisdationibus, & Contestatione litis. (e) *C. 28. de* Iudicio faciendo.

ciorum (f). *Iudicio ad extremum facto, ostendit, quemadmodum reo data sit restitutio in integrum* (g), *& contra eum addictio* (h): *aduersus petitorem iudicium calumniæ* (i), *aduersus iudicem iudicium falsi* (k). *atque his præceptis doctrinæ iudiciorum priuatorum modum imponit.*

(f) *C. 29. de* Sententiæ latione. (g) *C. 30. de* In integrum restitutionibus. (h) *C. 31. de* Addictione. (i) *C. 32. de* Iudicio calumniæ. (k) *C. 33. de* Iudicio falsi.

Cap. I.

Quæ Priuata Iudicia fuerint.

IVdicia dicta sunt, quæcunque aut magistratus ipsi ius dicentes decreuerunt, aut iudices a magistratu ius dicente dati de iure statuerunt. Quoniam autem ius aliud priuatum fuit, aliud publicum, propterea iudicia alia priuata, alia publica extiterunt; priuata quidem de controuersiis, publica vero de criminibus constituta. Vnde dixit pro Cæcina Cicero: *Omnia iudicia aut distrahendarum controuersiarum, aut puniendorum maleficiorum caussa reperta sunt.* De vtrisque quando agere nobis in animo est, prius de priuatis dicamus.

Priuata iudicia fuerunt decreta, seu sententiæ de controuersiis priuatis, quæ aut magistratus ipsi, qui ius dicebant, aut iudices a magistratibus ius dicentibus dati tulerunt, prout iure erat sancitum. Ita fit, vt tota priuatorum iudiciorum tractatio quinque partita disputatione constet, controuersiarum, iuris, ius dicentium, a-

ctionum, & iudicum. Quæ si explicuero, tria simul etiam in hoc genere maxime necessaria aperuero, res, de quibus factum iudicium fuit; personas, quæ fecerunt; & rationem faciendi.

Cap. II.

De Controuersiis ciuilibus, siue priuatis.

CEterum causſæ, de quibus priuata constituta iudicia sunt, lites, seu controuersiæ fuerunt, ciuiles, ac priuatæ appellatæ; ciuiles quidem, quod aut iure ciuili comprehensæ, aut a iure ciuili profectæ sunt, priuatæ vero, quod aut priuatum quenque, non populum, nec rempublicam attigerunt, aut quod priuato tantum, cuius res ageretur, actio conueniret, non e populo cuicunque. Harum vero controuersiarum prisci iurisconsulti tripartitam attulere diuisionem. Quippe alias voluerunt ad personas pertinere, alias ad res, alias ad obligationes. vt Iustinianus in Institutionibus scripsit, quem auctorem in hac disputatione nobis, quoad fieri poterit, sequendum suscepimus. Quamobrem ex eius auctoritate singulas breuiter, vt ordine nostra progrediatur oratio, demonstremus.

Cap. III.

De Controuersiis Personarum.

IN controuersiis ad personas pertinentibus posuerunt, quæ de liberis, ac seruis, libertis, & patronis incidere lites potuerunt. itemque quæ de ingenuis, ac libertinis, de patria in filios potestate,

testate, de nuptiis, de adoptionibus, capitis diminutionibus, ac tutelis. de quibus, quod ad hunc locum pertinet, satis a nobis in primo de iure ciuium Romanorum est scriptum.

Cap. IV.

De Controuersiis Rerum.

RErum autem aliæ in patrimonio nostro esse dictæ sunt, aliæ contra. In patrimonio fuerunt res priuatæ, nempe quæ abalienari pro arbitrio potuerunt. Extra patrimonium res sacræ, religiosæ, sanctæ, & publicæ. Sacræ dictæ, quæ per pontifices consecratæ Deo sunt, vt aræ, templa, donaria. Religiosæ, loca, in quæ illati mortui fuerant. Sanctæ, quæ vt inuiolatæ essent, pœna proposita cautum erat; veluti muri, & portæ vrbis. Publicæ, quæ omnium hominum, ac gentium communes sunt, vt aër, mare, littus; aut omnium alicuius ciuitatis ciuium, vt fora, basilicæ, theatra. Item res aliæ corpus habuerunt, aliæ corpore caruerunt. Habuere, quæ sub censum ceciderunt, vt fundus, & domus; caruere, quæ animo tantum comprehendi potuerunt, vt hereditas, obligatio, seruitus. Item aliæ fuere mancipi, aliæ nec mancipi. Mancipi, teste Vlpiano, vocarunt prædia in Italiæ solo tam rustica, qualis est fundus, quam vrbana qualis est domus. item, iura prædiorum rusticorum, veluti viam, iter, actum, & aquæ ductum, item seruos, & quadrupedes, quæ dorso, collove domarentur, sicuti boues, mulos, equos, & asinos. Nec mancipi ceteræ res appel

latæ. Acquiri vero aut singulas voluerunt, aut vniuersas. singulas aut iure gentium, aut iure Quiritium. iure gentium, vt occupatione, captiuitate, accretione, rei effectione, traditione, & seruitute; iure Quiritium, vt mancipatione, vsucapione, in iure cessione. Occupationis ius erat eiusmodi, vt quod nullius esset, primum occupanti acquireretur; captiuitatis, vt quæ ex hostibus cepissent, sua fierent. Accretionis, vt quod alicui rei sic accreuisset, vt pars esset totius, eius esset, cuius totum esset. atque hoc in alluuione, circumluuione, in ædificatione, satione, pictura, scriptura, prætexta valere voluerunt. Rei effectio eam vim habuit, vt si species ex aliena re confecta ad pristinam formam reuocari posset, eius esset, cuius erat res, quasi materia non esset extincta. aut si ex vtriusque materia confecta esset, eius, qui effeciisset. Traditio venditionem, permutationem, legatum, donationem complexa est. Seruitus dicta est, quod quis vel in re, vel ex re sua alteri constituit. quæ duplex fuit, personarum, vt vsusfructus, vsus, habitatio; & rerum, vt seruitutes prædiorum vrbanorum, & rusticorum: vrbanorum, vt tigni immittendi, stillicidii recipiendi, vicinis luminibus non officiendi; rusticorum velut iter, actus, via, aquæductus, haustus, & eiusmodi alia. Reliqua tria mancipatio, in Iure cessio, vsucapio quid essent, & quemadmodum iure Quiritium inter solos ciues Roman. fierent, in primo de iure ciuium Roman. demonstrauimus. Res porro per vniuersitatem

ac-

acquiri voluerunt, sex modis, hereditate, fideicommisso, bonorum possessione, arrogatione, & bonorum emptione. Hereditas fuit successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit. eaque duplex fuit, testamentaria, & legitima. Testamentaria fuit iusta, & solemnis testatio mentis, ac voluntatis nostræ de vniuerso iure nostro in aliquem, pluresue post mortem nostram abalienando. atque in his de hereditatibus, legatis, & fideicommissis cauerunt, & secundos, tertiosque heredes substituerunt. Legitima fuit, quæ ab intestato ex lege XII. tabularum delata fuit. Intestatus dictus fuit, testamento non facto, rupto, irritove facto, & ab herede destituto. Quod si quis intestatus moreretur, lex primum liberis, deinde agnatis hereditatem attribuit. Fideicommissa appellata, quæ fidei heredis, vt ea redderet, committebantur. vt si quid ei testator datum vellet, cui per leges capere non liceret. itaque non iubebatur heres, sed rogabatur. Horum autem duo genera; vnum, quibus res singulæ, veluti vestis, aut fundus relinquebantur; alterum, quibus vniuersæ, vt hereditas, transferebantur. vt *L. Titius heres esto. Peto abs te L. Titi, vt meam hereditatem C. Seio restituas.* Bonorum possessio erat ius persequendi, retinendive patrimonii, siue rei, quæ cuiusque, cum moritur, fuit, solius prætoris beneficio instituta. nam quia heredes prætor facere non poterat, bonorum possessionem pro suo iure cuique attribuebat. Earum vero multa genera fuerunt. de qui-

bus post commodiore loco dicemus. Arrogatio quæ fuerit, supra dictum. Arrogatione vero bona eius, qui arrogabatur, omnia præterea, quæ capitis diminutione pereunt, arrogatori pleno iure quærebantur. Publica bonorum emptio auctione constituta fiebat, cum debitoris alicuius latitantis bonorum possessio creditoribus a prætore concessa esset, eaque bona triginta dies ab iis possessa fuissent.

Cap. V.

De Controuersiis Obligationum.

SEquuntur obligationes. obligatio vero fuit iuris vinculum, quo necessitate astringebantur alicuius rei soluendæ ex iure ciuili. Hæc triplex fuit, naturalis, ciuilis, mixta. Naturalis, cum reuera contracta erat, vel cum reuera contracta esset, facto tamen aliquo, sed ad iuris ciuilis rationem non accommodato dissoluta erat. vt si quis vi, metuve promisisset, summo iure obligatus erat. & si creditor pactus esset, se nunquam petiturum, aut debitor creditoris postulatu iurasset, se non debere. Mixta, quæ cum re vera, & æquissime contracta esset, etiam a iure ciuili comprobata erat. vt ex mutuo, commodato, deposito, empto, conducto. quin etiam obligatio bipartita fuit, ciuilis, & honoraria. Ciuiles dictæ, quæ ab aliqua iuris ciuilis parte institutæ, veluti lege XII. tabularum, vt heres legatario sit obligatus. Honorariæ, quas vel prætores, vel ædiles in edictis suis instituerunt. veluti cum prætor bonorum

norum possessionem creditoribus omnibus hereditariis obligauit. Item obligatio alio modo quadripartita fuit ex contractu, ex quasi contractu, ex maleficio. ex quasi maleficio. Contractus fuit negotium inter duos, pluresve data opera gestum, vt vel vterque inuicem, vel alter tantum alteri obligaretur. Contractus alii nominati, alii innominati. Nominati alii re parere obligationem dicti, alii verbis, alii litteris, alii solo, nudoque consensu. Re obligatio contrahebatur, cum ea non nisi re tradita, acceptaque, concipiebatur. vt in mutuo, commodato, deposito, pignore. Mutuum erat contractus, quo rerum, quæ pondere, numero, mensura constarent, vsus ita concedebatur, vt postea non eædem, sed aliæ generis eiusdem redderentur. Commodatum erat contractus, quo gratis alicuius rei vsus ita concedebatur, vt accipiens summam in ea ipse reddenda diligentiam præstare deberet. Depositum contractus, quo res aliqua ea lege apud alterum deponebatur, vt is dolum tantum, & nonnullam in ipsa reddenda culpam præstare deberet. Pignus, contractus, quo res aliqua creditori ea lege obligabatur, vt in illa ipsa, cum primum ei satisfactum esset, reddenda dolum, & leuem culpam præstaret. Verbis contrahebatur obligatio per stipulationem. Stipulatio erat interrogatio certis solemnibusque verbis concepta, & apta, consentaneaque responsio, veluti *spondes? spondeo: dabis? dabo:* De stipulationibus autem quattuor quærebantur. quæ personæ stipulatione vel obligare, vel obligari

possent, quæ res in stipulationē deduci possent, quæ forma stipulandi esset, quod ius stipulationum existeret. Ad stipulationes autem pertinebant fideiussiones, quæ per stipulationem fiebant, & vt aliam obligationem confirmarent, institutæ erant. Fideiussor erat, qui fide, aut periculo suo suadebat, vt id, de quo agebatur, fieret, quoniam eius euentum præstaret. Fideiussionis formula erat; *Centum a me Titio tua fide credita esse iubes? iubeo.* Iubebat autem sua fide, qui auctor, ac suasor erat, vt alteri quid crederetur. Fideiussio vero omni obligationum generi adhibebatur. litterarum obligatio ea erat, quæ per scripturam fiebat. neque tamen omnis, sed præcipue ad nomina, quæ in tabulis accepti, & expensi fiebant, contrahebatur. itaque nominum obligatio sæpe appellabatur, cum alicui quid expensum ferebatur, id est, scribebatur in tabulis, aliquem alicui certam pecuniam expendisse. Obligatio ex consensu erat, quæ sine rei traditione, sine stipulatione, sine nominibus, nudo consensu, solaque conuentione contrahebantur. vnde & inter absentes, & inter surdos, ac mutos recte fiebant. Erant autem quattuor, emptio, locatio, societas, & mandatum. Emptio, & venditio erat contractus bonæ fidei inter quos iure ciuili licebat, nudo consensu factus de re certa, certo precio in perpetuum domini iure obtinenda. eaque in personis, rebus, forma contrahendi, & contractus iure consistebat. Locatio

tio contractus bonæ fidei de re aliqua certa mercede vel facienda, vel ad tempus vtenda inter quos iure ciuili licebat, factus. atque in totidem partibus, quot emptio, erat positus. Quod si nulla merces constitueretur, sed tantum, quantum inter eos conuenisset, neque locatio, neque conductio, sed actio præscriptis verbis dicebatur. Societas erat contractus bonæ fidei de alicuius vel rei vel negotiationis communione, sic institutus, vt eius & quæstus, & damnum ad vnumquemque communiter pertineret, cuius totidem, quot superiorum, erant partes. Mandatum contractus bonæ fidei de eo, quod fieri sine mercede conueniret, periculo mandatoris exequendo, inter quos iure ciuili licebat, factus, atq; in hoc personæ, res mandata, forma mandati, & ius contractus considerabantur. His etiam contractibus adiungere licet fiduciam, quæ iuris ciuilis fuit. Erat autem fiducia species mancipationis, vt Boetius ait; nempe quoties cui res aliqua mancipabatur cum eo, vt eam mancipanti remanciparet. veluti si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipasset, vt sibi, cum tempus, quod suspectum esset, præteriisset, redderet, hæc mancipatio fiduciaria nominata, quod restituendi fides interponeretur. Liuius lib. XXXII: *Optimum ratus Corinthum Nabidi Lacedæmoniorum tyranno, velut fiduciariam dare, vt victori sibi restitueret; si quid aduersi accidisset, ipse haberet.* Itaque fiducia videtur fuisse contractus, quo fidem alicuius sequuti rem ei aliquam dicis caussa man-

cipabant, ita dictus, quod nulla alia re, quam fide, ac probitate emptoris freti eam venditionem celebrabant. In eius vero formulâ hæc verba fuere solemnia; *Vt inter bonos viros bene agi oportet;* &, *Vti ne propter te, fidemve tuam captus fraudatusve sim.* Obligatio ex quasi contractu erat, quæ neque ex contractu, neque ex delicto proprie nascebatur, sed quia rei priuatæ negotium gestum erat. ita appellabatur, vt si quis negotium absentis, & ignorantis sua sponte, ac sine mandato gessisset, quæ Negotiorum gestorum appellata. Contractus innominati erant quattuor, Do, vt des, Do, vt facias, Facio, vt des, Facio, vt facias. Do, vt des, cum id negotium gestum erat, quod neque emptionis, neque vllius alterius nominati contractus nomine appellari poterat. sed conuentum erat, vt res pro re daretur. veluti in permutatione, & negotio æstimatorio. Do, vt facias, cum id conueniebat fieri, quod locari non poterat. veluti, vt centum aureos Sempronio dem, vt seruum suum manumittat. Facio, vt des, is qui cum superiore reciprocatur. veluti, si conuenisset, vt seruum meum manumittam, & tu mihi centum soluas. Facio, vt facias, cum neque gratias neque mercede pecuniaria constituta quid fieri conueniebat, sed, vt factum pro facto redderetur, veluti vt vicini bobus suis alternis diebus vterentur. Obligationes autem quattuor modis dissoluebantur, solutione, acceptilatione, nouatione, & delegatione. solutione, cum vel ea res, quæ debebatur, vel si modo

modo creditor consentiret, altera præstaretur. nam inuito creditori aliud pro alio solui non poterat. Acceptilatio erat in tabulas acceptæ pecuniæ relatio. Nouatio, prioris debiti in aliam obligationem transfusio, atque translatio, quæ per stipulationem fiebat. Delegatio, alterius debitoris in suum locum substitutio. obligationes ex delicto, quæ ex delictis tantum priuatis nascebantur, furto, rapina, damno iniuria dato, & iniuria. Furtum erat contrectatio fraudulenta lucri faciendi gratia vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, possessionisve, quod lege naturali prohibitum erat admittere. idque duplex, manifestum, & nec manifestum. manifestum, cum res in manibus furis, antequam destinatum in locum ferretur, deprehensa erat. nec manifestum, cum fur in faciendo quidem deprehensus non erat, sed cum furtum feciſſe, negari non poterat. De manifesto furto sic in tabulis XII: *Qui noctu furtum faxit, aut interdiu telo se defenderit, eum domino cum clamore testificanti occidere ius esto. si neque noctu, neque se telo defendens prehendatur, virgis cæsus ei cui furtum fecit, addicitor. seruus verberibus affectus de saxo deiicitor. impubes arbitratu prætoris verberator.* Nec manifesto vero ex lege XII. tabularum proposita pœna erat dupli, & prætoris edicto quadrupli. Rapina furtum erat illud quidem sed impudenter, & vi factum. itaque rapinæ & priuatum, & publicum constitui iudicium potuit, pœna proposita fuit tripli. Damnum iniuria datum à furto, & rapina fuit diuersum, quod illa lucri-

lucrifaciendi causſa tantum, hoc damni inferendi causſa factum eſt. illa non ſine dolo, hoc per imprudentiam admiſſum. Iniuria enim eſt non cauere quod caueri debuit, & potuit, vt is qui eo loco iaculatur, vbi vel nulli, vel ſoli ſe milites exercere ſolent. Iniuria demum erat, quæ aut pulſatione, aut conuicio, aut turpitudine corpus, aures, aut vitam alicuius violauit, aut noſtram, aut alterius in contumeliam noſtram. De ea ſic in XII: *Si iniuriam alteri faxit, XXV. æris pœna ſunto. ſi membrum rupit, niſi cum eo pacit, talio eſto. Si os fregit..... æris ſunto.* Gellius libro XX: Iuſtinianus lib. III. Prætores inde permiſerunt, vt paſſi iniuriam pro arbitrio æſtimarent, ſecundum gradum dignitatis, & vitæ honeſtatem. Obligatio ex quaſi delicto erat, cum quis pœna aliqua multabatur quaſi deliquiſſet, cum tamen revera non deliquiſſet, ſed tantum in culpa eſſet, veluti ſi cuius ex cœnaculo deiectum aliquid eſſet.

Cap. VI.

De Legibus Iudiciorum priuatorum.

QVoniam autem diximus iudicia priuata decreta fuiſſe de controuerſiis priuatis facta, prout iure erat ſanctum; & vnde natæ controuerſiæ ſint, demonſtratum eſt; iam quæ iuris partes fuerint, breuiter indicemus. ex quibus vero de ſingulis controuerſiis iudicia facta ſunt, fuere leges XII. tabularum, leges aliquot poſt XII. tabulas, & edicta prætorum.

Leges XII. tabularum, ius omne priuatum complexæ ſunt, vt ſupra in libris de iure ciuium Roma-

manorum est demonstratum. atq; infra, vt cuiusq; rei dabitur occasio, earum commemoratio repetetur. Leges post XII. tabulas, quæ quidem de iure ciuili fuerint, paucæ fuerunt, & leges XII. tabularum suppleuerunt. fuere autem Furia, Voconia, Atinia, Atilia, Aquillia, & Falcidia. Furia; *Ne cui nisi manumissoris, cognato, certisque aliis personis supra mille asses legare, mortisve caussa donare liceret. Quod si quis maiorem summam sibi legatam accepisset, quadruplum eius, quo plus, quam licebat, accepisset, redderet.* Voconia; *Ne qui census esset, virginem, neve mulierem supra quadrantem suorum bonorum heredem instituere, plusve cuiquam legaret, quam ad heredem heredesve peruenire. ne fœminæ vltra consanguineos ab intestato succederent.* Atinia; *Vt quod surreptum esset, eius æterna auctoritas esset, nisi in eius, cui surreptum esset, potestatem reuertisset.* Atilia; *Vt mulieribus, pupillisve tutores non habentibus a prætore, & maiore tribunorum plebis parte darentur.* Aquillia; *Qui seruum, seruamue, alienum, alienamve, quadrupedemve pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino damnas esto. Ceterarum rerum præter hominem, & pecudem occisos si quis alteri damnum faxit, quod vsserit, fregerit, ruperit, iniuria, quanti ea res erit in triginta diebus proximis, tantum æs domino dare damnas esto. aduersus inficiantem in duplum actio esto. si seruus sciente domino noxam nocuisset, dominus suo nomine eius rei caussa teneatur.* Falcidia; *Qui testamentum faciet, quantam cuique ciui Romano pecuniam iure publico dare, legare volet, ius, potestasque esto.*

esto. dum ita detur, legetur, vt ne minus, quam quartam partem hereditatis ex eo testamento heredes capiant. De quibus legibus ingentia librorum volumina scripta sunt, vnde hæc non tradendæ rei, sed significandæ sumpsimus, vt veterem in repetendo iure suo rationem ostenderemus. His addere possumus ad extremum etiam legem Iuliam priuatorum iudiciorum, cuius crebra est in Pandectis commemoratio. ea vero de actionibus fuisse præcipue existimatur.

Edicta leges fuerunt, quas prætores, & ædiles curules initio magistratus proposuerunt. in quibus quo modo de singulis controuersiis ius dicturi in suo magistratu essent, ciues admonebant. Erat enim eis permissum, vt à legibus scriptis discederent, &, quoniam non omnia comprehendi eis potuerant, eas adiuuarent, aut supplendo, aut corrigendo, si opus esset. Hæc autem primis temporibus in eum tantum annum valuerunt, quo is prætor erat, qui proposuerat. vnde Cicero in Verrem, Edictum *legem annuam* appellauit. Verum cum prætores passim ab edictis suis propositis recedere in iure dicendo consuessent, C. Cornelius tribunus pl. anno vrbis DCLXXXVI. legem tulit, auctore Dione, vt prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerent. & quod semel Kalendis Ianuariis edixissent, id in toto præturæ suæ tempore obseruarent. qua lege addit Asconius, multum auctoritatis, & gratiæ ademptum esse ambitiosis prætoribus, qui ius varie dicere solebant. fiebat autem, vt aut integra edicta ex superioribus aliorum

orum edictis, aut capita aliquot in sua posteriora transferrent, eaque translatitia nominata sunt. Cicero in Verrem; *Sed in re tam vsitata satis est ostendere omnes antea ius ita dixisse, & hoc vetus edictum, translatitiumque esse.* Postremo autem Hadriano imperante Saluius Iulianus Edictum scripsit ex omnibus superiorum prætorum Edictis conflatum. quod edictum prætoris, edictum vrbanum, & edictum perpetuum dictum est, in quo vniuersum fere ius ciuile comprehendit. Ex eo inde omnes prætores sic mandante Hadriano ius dixerunt. de quo edicto Eutropius historicus, & Iurisconsulti omnes loquuntur.

Cap. VII.

De Prætoribus, siue de ius dicentibus.

Controuersiis cognitis sequitur, vt de magistratibus ius dicentibus exponamus. Quod igitur ius singulis de controuersiis in legibus XII. tabularum, aut in iis, quæ post XII. latæ sunt, aut in annuis edictis magistratuum aut ciuibus, aut peregrinis scriptum fuit, id ciuibus ipsis, aut peregrinis poscentibus reddiderunt magistratus ii, qui hanc potestatem a populo acceperunt. Ac qui ius quidem suum persecuti sunt, ii lege agere; qui ius reddiderunt, ii ius dicere dicti sunt. Vnde illa potestas Legis actio, hæc iurisdictio appellata. Vt autem lege agere fuit aliquid ex iis, quæ legibus, aut edictis instituta erant, in iure persequi, sic ius dicere fuit reddere ea iura, quæ legibus aut edictis continerentur. Ius autem

hoc primum dixere leges, deinde consules, & qui cum potestate consulari fuerunt, postremo prætores, & ædiles curules. De iure dicto a regibus Dionysius in Romulo, & Tullio aperte scripsit, & Liuius subsignificauit in Prisco, cum ipso vulnerato Tanaquilem reginam sic fecit loquentem: *Interim Ser. Tullio iubere populum audientem esse eum iura redditurum, obiturumque alia regis munera esse.* De consulibus præter Dionysium Liuius idem docuit libro II: *Appius consul de pecuniis creditis ius quam asperrime dicere.* & alibi: *Quod de credita pecunia ius non dixisset.* De Decemuiris consularibus Dionysius cum Liuio libro III: *Decimo die ius populo singulari reddebant.* Item: *Appius dixit, se eo die neque ius dicturum, neque decretum interpositurum.*

Post autem, vt scribit Pomponius, cum consules auocarentur a bellis finitimis, neque esset, qui in ciuitate ius reddere posset, factum est, vt prætor quoque crearetur, qui ius in vrbe diceret. Post aliquot deinde annos non sufficiente eo prætore, quod multa turba peregrinorum ad ius petendum in vrbem veniret, creatus est & alius prætor. Ita prætores duo facti, vnus, qui ciuibus, alter, qui peregrinis ius diceret. Vnde ille vrbanus, hic peregrinus vocatus. Scribit idem Liuius, nempe anno CCLXXXVI. plebem nobilitati concessisse de prætore vno, qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando, eumque iura reddidisse, & collegam consulibus datum, iisdemque auspiciis creatum esse. atque eodem anno æ-

diles

diles duos curules institutos esse, post annum autem DXII. alterum esse adiectum. quem quidem eum esse suspicari possumus, qui peregrinus est appellatus. Hi vero comitiis centuriatis creati a populo iurisdictionem, sed incertam acceperunt. Vbi vero designati sunt, ex S. C. duas iurisdictiones, vrbanam, & peregrinam, sortiti sunt. quamque sorte adepti sunt, eam exercuerunt. Itaque licet apud Liuium legere, quotannis iurisdictiones, in sortem coniectas, easque prætores designatos sortiri iussos. Factum est autem aliquando, vt ambas iurisdictiones vnus prætor ex S. C. sortitus sit, easque exercuerit. idque non antiquis solum temporibus, quorum testis est Liuius, sed etiam vltimis. siquidem anno DCLXXV, Catulo, Lepidoque cos. L. Cornelius Sisenna inter ciues, & peregrinos ius dixit, vt ex vetere senatus consulto supra allato cognoscitur.

Hæc autem iurisdictio à prætore mandari alteri potuit, ob eam caussam, quod non lege, sed iure magistratus competiit. vnde scripsit Papinianus D. de officio eius, cui mandata est iurisdictio: *Quæ iure magistratus competunt, mandari possunt. Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet, sed & eius, qui mandauit, iurisdictione vtitur.* item Iulianus D. de iurisdictione: *More maiorum ita comparatum est, vt is demum iurisdictionem mandare posset, qui eam suo iure, non alieno beneficio haberet.* Ceterum prætores, ædilesque curules vbi Kalendis Ianua-

riis magistratum inierant, edictum proponebant, in quo, vt dixi, quemadmodum de singulis controuersiis ius dicturi essent, populum præmonebant. Meminit huius rei Pomponius, *Magistratus*, inquit, *qui iura reddebant, vt scirent ciues, quod ius de quaque re quisque dicturus esset, seque præmuniret, edicta proponebant, quæ edicta prætorum ius honorarium constituerunt.* Meminit Cicero II. de finibus: *Quid enim mereri velis iam, cum magistratum inieris, & in concionem ascenderis. est enim tibi edicendum, quæ sis obseruaturus in iure dicendo.* Meminit Theophilus in Institutionibus. *Datum est*, inquit, *ius legis ferendæ præcipue prætori vrbano, & peregrino, & ædilibus curulibus. idque ius honorarium dictum.* Ex quibus verbis illud præterea intelligi potest: tam prætorem peregrinum, quam vrbanum edictum proposuisse. qua de re quidam hoc tempore dubitarunt.

Iam vero hi prætores certis insignibus ornati, certo in loco, certis diebus, & certis horis ius dixerunt. Insignia fuerunt prætexta, sella curulis, hasta, & ministri; vt scribæ, accensi, & lictores. Prætexta, toga fuit purpura prætexta, quam Kalendis Ianuariis in Capitolio, votis solennibus nuncupatis, vna cum ceteris insignibus acceperunt. quod eis commune quoque cum consulibus fuit. Sella curulis fuit sella eburnea, qua in publico, & priuato loco sedendi caussa vtebantur. De loco publico nemo dubitat. de priuato, ex Valerio cognosci potest, qui C. Flauium

um ædilem curulem, cum ad amicum ægrotum visendum venisset, scribit sellam curulem, quam secum habebat, insedisse in loco priuato. Hastam iurisdictionis insigne fuisse, ex eo apparet, quod censores quoque ea vsi sunt, & cum vectigalia publica locarunt, eam posuerunt. Prætorum autem insignia duo fuere, hasta, & gladius, illa ad iurisdictionem, hic ad quæstionem significandam. Cyprianus Epistolarum libro II. *Sæuit inuicem discordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum. hasta illic, & gladius, & carnifex præsto est.* Seneca de breuitate vitæ: *Non est, quod me solos putes dicere, quos hasta prætoris infamibus beat lucris.* Hinc Vlpianus D. de postulando: *Prætor vtrisque luminibus orbatum pro aliis postulare prohibebat, quia insignia magistratus videre, & reuereri non poterat.* Porro autem lictoribus duobus prætor vrbanus est vsus. Censorinus: *In lege Lætoria hæc fuerunt: Prætor vrbanus, qui nunc est, quique posthac erit, duos lictores apud se habeto. isque supremum ad solis occasum ius inter ciues dicito.* Vsus scribarum fuit, vt in tabulas actiones referrent; accensorum, vt citarent, & horam esse tertiam, aut meridiem admonerent; lictorum, vt coërcerent, aut summouerent. Hæc de insignibus.

Iam vero locus, in quo ius dictum est, fuit duplex, aut superior, aut planus. superior fuit Tribunal in Comitio, atque in tribunali sella curulis; planus, quicunque locus præter tribunal

posita sella curuli. isque locus tum dicebatur Ius. Comitium pars fuit Fori Romani in quo Rostra erant. Vnde qui e Rostris agebant, in forum,& in Comitium versus agere poterant. Tribunal locus celsior, & multorum hominum capax. De Comitio Gellius libro xx: *Inter eos dies trinis nundinis ad prætorem in Comitium producebantur.* De tribunali, & sella curuli Cicero de oratore primo: *Nobis in tribunali Q. Pompeii prætoris vrbani sedentibus.* & Tacitus libro primo: *Tiberius assidebat in cornu tribunalis, ne prætorem curuli depelleret*: & Varro de vita populi Roman. teste Nonio: *P. Ælius Pætus, cum esset prætor vrbanus, & sedens in sella curuli ius diceret populo Romano Picus Martius aduolauit, atque in capite eius assedit.* De plano Seneca de Clementia libro primo: *Hæc magnanimitas melius in tribunali, quam in plano conspicitur.* Cicero ad Appium: *Idque pro tribunali, cum aliquid ageretur, & nonnullis in conuiuiis.* & mox: *Scio meos multos, & illustres, & ex superiore & ex æquo loco sermones habitos cum sua summa laude.* Valerius de repulsis: *Propinqui Scipionis præturam ab eo pollui cum animaduerterent, id egerunt, ne aut sellam ponere, aut ius dicere auderet.* Sellam ponere videtur dixisse pro de plano cognoscere, vt Iurisconsulti loquuti sunt. Ius autem dictum esse locum Iurisdictionis quencunque, docet Vlp. D. de iust. & iure. *Ius*, inquit, *non is solum locus est, vbi iurisdicundi, iudicandive gratia magistratus populi Rom. consistit, sed etiam*

etiam si domi, vel in itinere hoc agat. Donatus in Terentium: *In ius eamus, hoc est, ad prætoris sellam.* Ius ergo locus est, in quo consistit prætor iuris dicundi caussa. Paulus de iustitia, & iure: *Ius est locus, vbicunque prætor salua maiestate imperii sui, saluoque more maiorum ius dicere constituit.*

Dierum hæc fuit ratio. Eorum alii Fasti, alii Nefasti, alii Interciſi vocati. Fasti fuere, quibus ius fari, id est, dici, poterat. Varro libro v. de lingua Latina: *Dies fasti, per quos prætoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Contrarii horum vocantur dies nefasti, per quos dies nefas fari prætorem Do, Dico, Addico.* Ouidius primo Fastorum: *Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur. Fastus erit, per quem lege licebit agi.* Suetonius in octauo de prætoribus, teste Prisciano: *Fasti dies sunt, in quibus ius fatur*, id est, dicitur: & nefasti, in quibus non dicitur. Macrobius libro primo: *Fasti dies sunt, quibus licet fari prætori tria verba solemnia Do, Dico, Addico, hisque contrarii sunt nefasti. Interciſis diebus quibusdam horis fas est, quibusdam fas non est, ius dicere. & fastis quidem diebus lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus vtrunque potest.* Hi vero qui quoto quoque mense fuerint, ex antiquis Fastis editis liquet.

Iam vero tota prætoria iurisdictio, duabus in rebus fuit posita, id est, vt aut prætor ipse iudicaret, aut alterum iudicare iuberet, vnde recte

in legibus Cicero: *Iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicarive iubeat, prætor esto, iuris ciuilis custos esto.* Cum autem iudicauit, tum decreuisse, aut decretum interposuisse; cum iudicare iussit, tum iudicem, iudiciumve, aut actionem dedisse dictus est. Cum autem decreuit, tum aut dixit, aut addixit, aut dedit; cum iudicare iussit, tantum dedit. Itaque tota iurisdictio his tribus verbis fuit inclusa, *Do, Dico, Addico.* Ostendit Varro, cum inquit: *Necesse est vti aliquo horum trium verborum Do, Dico, Addico, cum quid lege peragitur.* Dixerunt autem exempli gratia, cum aliquem liberum esse decreuerunt, & cum interdixerunt; Addixerunt, in Iure cessione, emancipatione, & adoptione. Dederunt, vt bonorum possessionem, vindicias, & actionem, siue iudicium. Probant hoc leges veteres: *Quicunque magistratus in ea colonia iure dicundo praerit. eius magistratus de ea re iurisdictio, iudicisque datio, addictio esto.* Item: *Consulis, praetoris, censoris, quicunque erit, de ea re iurisdictio, iudicii, iudicis, recuperatorumve datio esto.* Cicero de Verre prætore vrbano: *Domus erat plena. noua iura, noua decreta, noua iudicia petebantur, mihi det possessionem, mihine adimat. in me iudicium ne det, mihi bona addicat.* & alibi: *In iure dicundo bonorum, possessionumque contra omnium instituta addictio, & condonatio,*

Cum autem prætores duo hanc, quam dixi, iurisdictionem in vrbe exercerent, vrbanus, & pere-

peregrinus, par quidem in vtroque potestas, maior tamen vrbani dignitas fuit. vnde maior prætor dictus est teste Pompeio. Itaque in pari potestate alter alterius decreto intercedere potuit, auctore Asconio, si quis eos appellauit. Cicero de Verre prætore vrbano, & Pisone peregrino: *L. Piso multos codices impleuit earum rerum, in quibus ita interceſsit, quod iste aliter, atque edixerat, decreuisset. Quod vos oblitos esse non arbitror, qui ordo ad Pisonis sellam conuenire solitus sit. quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro.* Cæsar libro tertio de bello ciuili: *M. Cœlius prætor causſa debitorum susceptа initio magistratus tribunal suum iuxta C. Trebonii prætoris vrbani sellam collocauit. & si quis appellauisset de æstimatione fore auxilio pollicebatur.*

Ædilium vero iurisdictionis adhuc memoria obscurior est. Hi vero paucis de rebus ius dixerunt. in primis autem de venditione mancipiorum, & de mensuris, & de foro venalium. quarum rerum testimonia ab aliis recitata sufficient.

Cap. IIX.

De Decemuiris stlitibus iudicandis.

NEque vero solus prætor hæc iudicia exercuit, sed socios laboris huius Decemuiros stlitibus iudicandis habuit. Hic item magistratus fuit. ostendit Pomponius his verbis: *Cum esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset, Decemui-*

ri ſtlitibus iudicandis ſunt conſtituti. & Dio qui libro LIV, magiſtratum vigintiuirum collectum fuiſſe ſcribit ex quattuor magiſtratibus, triumuiris capitalibus, triumuiris monetalibus; quattuorviris viarum curandarum, & Decemuiris litium iudicandarum. Hic magiſtratus poſt quæſturam captus eſt. Indicat inſcriptio vetus huiusmodi SCAEVA QVÆSTOR. DECEMVIR STLITIBVS IVDICANDIS TR. PL. & cetera. & Suetonius cum ſcribit; *Auguſtus auctor fuit, vt centumuiralem haſtam, quam quæſtura functi conſueuerant cogere, decemuiri cogerent.* Hi vero haſtam adhibuerunt, & quidem, vt opinor, prætoriam, atque ea poſita & ipſi iudicarunt, & ea iudicia exercuerunt, quæ centumuiralia dicta ſunt. Itaque non minus Decemuiralis, quam centumuiralis haſta in hoc genere celebratur, vt poſt pluribus exponetur.

CAP. IX.

De Legis Actionibus, ſiue de exercenda Iurisdictione.

MAgiſtratibus ius dicentibus cognitis, iam, quemadmodum illud dixerint, declaremus. Prætores igitur ius dixerunt aut ex ſuperiore loco, aut ex æquo, id eſt, aut de tribunali, aut de plano. Quoniam autem ſella poſita ſedentes id faciebant, eos dies Seſſionum vocarunt. Quorum duo fuere genera. nam alii poſtulationibus, alii cognitionibus dicati fuerunt. Cognitionum autem dies alii aliis legis actionibus exercendis erant conſtituti. Hæc in libris Iurisconſultorum aperte

aperte traduntur. vnde Vlpianus D. de bonorum possessione, *Si caussa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quam pro tribunali. quia neque decretum de plano interponi, neque caussa cognita bonorum possessio alibi, quam pro tribunali dari potest.* Vt autem legis actiones erant multæ, sic iurisdictio quoque multiplex erat. lege autem agere nihil aliud erat, quam aliquid eorum, quæ lege continerentur, apud prætorem, vel apud eum, qui talem iurisdictionem haberet, in iure obire, nempe vindicare, atque in iure cedere, filium suum emancipare, alienum adoptare, seruum manumittere, tutorem, bonorum possessionem, interdictum, & actionem postulare. Ius vero dicere aliquid horum aut dicere, aut addicere, aut dare. Quæ prætor cum faciebat, decreuisse, aut decretum interposuisse dicebatur.

Diebus igitur fastis, id est, quibus licebat aliquid horum peragere, prætores summo mane in Comitium, siue forum veniebant, atque in tribunali sella posita assidebant, & accenso, vt horam tertiam populo circumstanti inclamaret, imperabant. Varro libro v. de lingua Latina: *Cosconius scribit in Actionibus prætorem accenso iubere solitum, horam esse tertiam; accensum, inclamare, horam esse tertiam, meridiem, & nonam:* Vnde Martialis: *Exercet raucos tertia causidicos.* Tertia inclamata tum per accensum eundem populum rogabant, num quis esset, qui apud se lege agere vellet, id est, qui ius posceret. Hoc præcepto audito accedebant, qui lege agere

volebant, veluti, si dies postulationum esset, qui aliquid eorum postulabant, quæ Legis actionibus continebantur, ex legibus, aut edictis eorum; nempe aliquid eorum, quæ supra diximus.

Ceterum hi neque pro arbitrio, neque temere agere potuerunt, sed prout in singulis Legis actionibus scriptum erat. Legis autem actiones formulæ fuerunt agendi, quas primum pontifices intulerunt, deinde C. Flauius Appii Claudii scriba ab Appio compositas diuulgauit. Pomponius de origine iuris: *Ex legibus* XII. *tabularum actiones compositæ sunt, quibus homines inter se disceptarent. quas actiones, ne populus prout vellet instituerent, & certas & solemnes esse voluerunt, & appellatur hæc pars iuris Legis actiones. & ita eodem pæne tempore tria hæc iura nata sunt, leges* XII. *tabularum. ex his cœpit fluere ius ciuile. ex eisdem legibus Actiones compositæ sunt. omnium tamen horum & interpretandi scientia, & actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoque anno præesset priuatis. & fere populus prope omnis annis centum hac consuetudine vsus est. postea cum Ap. Claudius composuisset, & ad formam redegisset has Actiones, C. Flauius scriba eius, libertini filius surreptum librum populo tradidit. & adeo gratum fuit id munus populo, vt tribunus pl. fieret, & senator, & ædilis curulis. hinc liber, qui Actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum. augescente ciuitate & qui aderant quædam genera agendi composuerunt, nec post multum temporis*

spacium

spacium Sextus Ælius alias Actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur Ius Ælianum. De C. Flauio idem scribit Liuius libro III. & Cicero ad Atticum libro VI. At vero legis Actiones dictæ sunt, quod earum rerum, de quibus lex XII. tabularum scripta erat, priuatim agendarum formulam præscribebant. vnde Cicero in defensione Murenæ aduersus Sulpicium Iurisconsultum dixit: *Gloria militaris vestris formulis, atque actionibus anteponenda est.* & de eodem Sulpicio in nona Philippica: *Neque iustituere litium actiones malebat, quam controuersias tollere.* Actiones autem hæ ita solemnes fuerunt, vt qui agere vellent, & impetrationis rationem habere, & formularum deberent. Impetrationis autem ea vis fuit, vt nemini liceret iudicio experiri, nisi prius ab eo, cuius esset iurisdictio, agendi formulam impetrasset: formularum vero, vt formulæ quædam adhiberentur verborum, quarum ductu in iudiciis experirentur, vt qui vno verbo errasset, is tota caussa cecidisse videretur. Hinc illud est Ciceronis pro Murena: *Posset lege agi nec ne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgo non habebant. erant in magna potentia qui consulebantur. a quibus etiam dies tanquam a Chaldæis petebantur. inuentus est scriba quidam Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendo fastos populo posuerit, & ab ipsis cautis iuris consultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi quod sunt veriti, ne dierum ratione peruulgata, & cognita sine sua o-*

pera

pera lege posset agi, notas quasdam composuerunt, vt omnibus in rebus ipsi interessent. Quales autem hæ formulæ fuerint, in singulis legis Actionibus demonstremus, exordio a Vindicatione sumpto, quousque ad postulationem actionis, siue iudicii veniamus.

Cap. X.

De Vindicatione, & in Iure cessione.

SI quis ergo seruum, aut aliam rem corpoream sibi vindicare volebat, is apud prætorem ita agebat. Quippe, vt inquit Boëtius ex Caio, Vindicator tenens seruum in Iure ita dicebat: *hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio.* prætor autem interrogabat eum, vnde petebatur, an contra vindicaret, id est, an contra seruum illum suum esse assereret. eo vero tacente, aut cedente prætor seruum addicebat vindicanti. qui vero vindicauerat, lege egisse; qui cesserat, in iure cessisse: atque ea in Iure cessio dicebatur, vt scribit Boëtius, prætoris vero Addictio.

Cap XI.

De Emancipatione.

EMancipationem vero, quæ fuit filiorum e propria potestate dimissio, legis item actionibus comprehensam, & apud prætorem factam esse, testis est Modestinus D. de iurisdictione. *Magistratus*, inquit, *apud quem legis actio est, & emancipare filios suos, & in adoptionem dare potest.* Paulus: *Apud magistratus municipales, si habent legis*

gis actionem, emancipari, & manumitti poteſt. Ceterum in emancipationem & vindicatio, & emancipatio incidit. Fuit autem mancipatio, vt ſupra diximus, imaginaria quædam venditio facta hoc modo: adhibitis non minus quinque teſtibus ciuibus R. puberibus, & præterea alio eiusdem conditionis, qui libram æneam teneret, qui appellabatur libripens, is qui mancipium accipiebat, æs tenens ita dicebat: *Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio, isque mihi emptus eſt hoc ære, ænea libra.* deinde ære percutiebat libram, idque æs dabat ei, à quo mancipium accipiebat, quaſi precii loco. Qui ergo naturalis pater filium emancipare volebat, is ſecundum poſtulationem die cognitionis filium ſuum fiduciario patri emancipabat, hac verborum formula vtens, quæ vindicationem ſimul, ac mancipationem complectebatur: *Hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio, quoniam emptus eſt mihi hoc ære, æneaque libra.* Naturalis vero pater reſpondebat: *Hunc filium meum tibi mancipo.* & accepto precio in Iure cedebat. quo facto prætor addicebat. Quoniam vero ex lege filius à patre venundatus vsque ad tertiam mancipationem in poteſtatem patris redibat, propterea ſecunda inde mancipatio, & in Iure ceſſio adhibebatur. cumque iterum filius in poteſtatem patris rediſſet, tum tertia adhibebatur hoc modo: *Ego vero hunc filium meum tibi mancipo ea conditione, vt mihi remancipes, vt inter bonos bene agi oportet, ne propter te, tuamque fidem frauder.* ac tertium accepto precio

cede-

cedebat. & prætor tertium addicebat. Qua re perfecta tum demum filius è potestate patris egressus putabatur. Vnde fiduciarius pater, qui dominus eius erat factus eundem naturali patri sine fraude remancipabat. naturalis vero filium, quem quasi servum coemerat, manumittebat. atque ita liber ille, id est, sui iuris factus erat, vt Caius scripsit.

Cap. XII.
De Adoptione.

IAm vero adoptiones etiam apud prætorem factas scribit Vlpianus. *Adoptare*, inquit, *apud Iuridicum quis potest; quia data est ei lege actio.* Incidit autem in adoptionem vindicatio pariter, & mancipatio. Nempe qui adoptabat, apud prætorem, eum quem adoptabat, tenens ita dicebat: *Hunc hominem filium meum esse aio. isque mihi emptus est hoc ære.* Naturalis autem pater vsque ad tertiam mancipationem in Iure cedebat. prætor vero addicebat. Hinc Gellius libro quinto: *Adoptantur liberi, cum à parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, vindicantur.* & Suetonius: *Augustus Caium, & Lucium adoptauit domi emptos per æs, & libram.* & Cicero de finibus: *Torquatus filium Silano in adoptionem emancipauit.* Notauit etiam Appianus, testibus præsentibus adoptiones apud prætorem fieri solitas.

Cap.

Cap. XIII.

De Manumissione.

MAnumissionem item inter legis actiones fuisse, & apud prætorem factam esse docet Marcianus D. de officio proconsulis. *Apud legatum proconsulis*, inquit, *nemo manumittere potest. omnino enim non est apud eum legis actio.* vbi vero die postulationis manumissio postulata erat, tum vero die cognitionis post caussam cognitam fiebat. & quidem hoc modo. Qui manumittere seruum apud prætorem volebat, eius, quem manumittere volebat, caput, aut aliud membrum tenens ad prætorem ita dicebat: *Hunc hominem liberum esse volo*, & emittebat eum e manu. prætor autem vindicta, id est, virga eiusdem serui capiti imposita ita dicebat: *Dico eum liberum esse more Quiritium.* Inde conuersus ad lictorem addebat: *Secundum tuam caussam, sicuti dixi, Ecce tibi vindicta.* Tum lictor accepta à prætore vindicta caput serui percutiebat, faciem palma, tergumque verberabat. Quibus actis nomen manumissi in Acta à scriba referebatur, adiecta caussa manumissionis. Hæc Boetius in Topica, Festus libro XI. Valerius Probus de notis, Donatus in Adelphos, & Hermogenianus. Addit Caius D. de manumissis vindicta: *Non est omnino necesse pro tribunali manumittere. Itaque plerique in transitu serui manumitti solent, cum aut lauandi aut gestandi, aut ludorum caussa prodierit prætor.* Hoc modo perfecta est pars Iurisdictionis, quæ per verbum Dico exprimebatur.

Cap.

Cap. XIV.

De Postulatione, & datione Tutoris.

QVin etiam tutoris postulatio ad legis actionem, datio ad iurisdictionem pertinuit. auctor est Vlpianus, cum inquit: *Ius dicentis officium latißimum est. nam & pupillis non habentibus tutores constituere potest.* Est autem intelligendum, si neque testamentarius, neque legitimus tutor adesset, tum datum à prætore fuisse, eodem teste. Vnde dicebat Verres apud Ciceronem, *pupillos & pupillas certißimam esse prædam prætoribus.* Hoc autem cum faciebat prætor, tertiam partem Iurisdictionis explebat, quam verbum Do continebat. atque hoc idem de consulibus, & tribunis plebis dicimus, quorum idem ius fuisse accepimus.

Cap. XV.

De Postulatione, & datione bonorum possessionis.

AD hæc vero qui voluerunt, a prætore quoque bonorum possessionem postularunt, prætorque pro arbitrio dedit. Vnde scripsit idem Vlpianus eodem in loco, *Ius dicentem bonorum possessionem dare potuisse.* item: *Mistum imperium est, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit.* Ceterum bonorum possessio fuit, vt diximus, ius persequendi, retinendive patrimonii, siue rei, quæ cuius, cum mortuus est, fuit. quod prætor aut emendandi, aut impugnandi, aut confirmandi iuris

ciuilis

ciuilis gratia dedit. Vt enim lex XII. tabularum ex testamento, vel ab intestato ad hereditatem vocauit, sic prætor bonorum possessiones inuenit, per quas ius ciuile correxit, non solum in iis, qui intestati mortui essent, sed etiam qui testamentum fecissent. Nam si quis moriens alienum posthumum heredem scripsisset, is si natus fuisset, a iure ciuili reiiciebatur, at à prætore bonorum possessione secundum tabulas decorabatur. Si libertus patronum præteriisset, lex nullum dabat patrono aditum ad bona liberti: at prætor dabat bonorum possessionem contra tabulas. Item si quis ex testamento heres institutus esset, non solum a iure ciuili habebat hereditatem, sed etiam à prætore bonorum possessionem secundum tabulas. Neque vero solum has duas bonorum possessiones prætor dedit ex testamento, sed etiam octo alias ab intestato partim ius ciuile confirmans, partim emendans, partim reprehendens. Sunt autem hæ. primo suis heredibus, id est, liberis tum emancipatis, tum suis ab intestato; secundo legitimis heredibus, nempe agnatis ab intestato ex lege XII tabularum; tertio decem personis, quæ manumissori extraneo præferrentur, nimirum filio, filiæ, fratri, sorori, nepoti, nepti, patri, matri, auo, auiæ; quarto cognatis proximis: quinto iis, qui ex familia nempe liberti liberis tam naturalibus, quam adoptiuis, itemque vxori, quæ ipsius in manum conuenerat; sexto liberto, patrono, patroni liberis, parentibusque eorum; septimo viro inte-

ſtata vxore, & viciſſim vxori viro inteſtato, quoties deficiebat omnis parentum, liberorumve, ſeu propinquorum legitima, vel naturalis ſucceſſio; octauo patroni cognatis inteſtato liberto. Atque hæc quidem prætor omnino fecit, prout ſe facturum in edicto propoſuit. Hinc Valerius libro VII: *Piſo prætor vrbanus Terentio patri exheredato bonorum defuncti filii poſſeſſionem dedit, heredesque lege agere paſſus non eſt.*

CAP. XVI.

De Poſtulatione Interdicti, & Interdicti interpoſitione

QVin etiam vt poſtulatio Interdicti ad legis actionem pertinuit, ſic interpoſitio interdicti ad iurisdictionem. Interdicta vero, vt inquit, Iuſtinianus, fuerunt formulæ, atque conceptiones verborum, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri, aut prohibebat. quod tunc maxime faciebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur. Erat autem poſſeſſio rei corpore præditæ, vt domus; quaſi poſſeſſio rei corpore vacantis, vt vſusfructus. Ex quibus verbis apparet, interdicta fuiſſe decreta prætorum de iis rebus, quas iudicum cognitioni committendas non putarunt, ſed ſibi ipſis pro imperio reſeruarunt. Cum enim dictum ſit, res alias ſacras, & religioſas, alias publicas, alias privatas fuiſſe, reliquas actiones, quæ de his incidere poterant, cognoſcendas iudicibus tradiderunt.

runt. quæ vero de vi vel facta, vel quæ fieri in his posset, incidissent, quatenus ad possessionem ferme pertinerent, ipsi decreuerunt. Decretum autem illud vocatum est præcipuo nomine interdictum. Itaque decreta, quæ de aliis rebus interposita sunt, arbitrio eorum permissa; hæc vero, quæ Interdicta vocata sunt, propriis formulis sunt concepta; & vt concepta erant, in edictum relata; & deinde ex edicto, prout res popoſcit, pro tribunali pronunciata. Itaque Interdictum fuit Actionis, siue iudicii quasi principium. Nam, vt scribit Caius D. de vindicatione, is qui destinauit rem petere, animaduertere debuit, an aliquo interdicto posset nanciſci possessionem. quia longe commodius est, ipsum possidere, & aduersarium ad onus petitoris compellere, quam alio possidente petere. Itaque inter ceteras legis actiones recte reponitur etiam Interdicere. quod est non tam interdictum interponere, quod est prætoris, quam interdictum postulare, siue interdicto contendere, quod est litigatoris, vt Fabius scripsit lib. III: *Non debuisti interdicere, sed petere, an recte interdictum sit, ambigitur.* id est, non debuisti interdicto vti, sed actione. an recte interdicto actum sit, ambigitur. Interdictum autem dabat prætor, cum mittebat in possessionem. Mittere autem in possessionem, fuisse a danda bonorum possessione diuersum, & tamen partem iurisdictionis fuisse, declarat Vlpianus, cum inquit, *ius dicentem & bonorum possessionem dedisse, & in possessionem misisse.*

Ceterum interdicta, quæ ad sacras, & publicas res pertinuerunt, aut fieri aliqui prohibuerunt, aut restitui, aut exhiberi iusserunt. quæ ad priuatas, aut de adipiscenda possessione, aut de retinenda, aut de recuperanda fuerunt. De locis sacris, & religiosis ita interdictum est: *Quo, quave illi mortuum inferre inuito te ius est, quominus illi eo, eave mortuum inferre, & ibi sepelire liceat, vim fieri veto. Quo illi ius est te inuito mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo ædificare liceat, vim fieri veto.* de liberis personis ita: *Quem liberum dolo malo retines, exhibeas iubeo. Qui quæve in potestate tua est, si is, eave apud te est, dolove malo tuo factum est, quominus apud te esset, ita eum, eamve exhiberi iubeo. Si Stichus in potestate tua est, quominus Mævius eum ducere liceat, vim fieri veto.* De locis publicis: *Nequid in loco publico facias, inve eum locum immittas, qua ex re quid illis damni detur, præterquam quod lege, S. C. edicto, decretove tibi concessum est, de eo quod factum erit, interdictum non dabo. Quo minus illi viam publicam, iterve publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deterius fiat, vim fieri veto. Nequid in flumine publico, ripave eius facias, nequid in flumine publico, ripave eius immittas, quo statio, iterve naugio deterior sit, fiat.* Interdictum de adipiscenda possessione dabatur ei, cui bonorum possessio decreta erat, in hunc modum: *Quod bonorum ex edicto meo illi possess-*

possessio data est, quod de his bonis pro herede, aut pro possessore possides, possidereve, si nihil usucaptum esset, quandoquidem dolo malo feciſti, uti desineres possidere, id illi restituas. Ceterum pro herede possidebat, qui putabat, se heredem esse, atque eo animo possidebat: pro possessore, qui nullo iure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem sciens ad se non pertinere, possideret. Erat autem vtile hoc interdictum ei, qui tum primum conaretur adipisci rei possessionem. Itaque si adeptus amisisset, hoc nihil iuuabatur. Retinendæ possessionis interdicta fuere duo, quæ tum vsurpabantur, cum inter eos, qui de proprietate litigare volebant, non conueniebat, vter possideret. vnum ad res immobiles pertinuit; alterum ad mobiles. primum fuit; *Vti eas ædes, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possideatis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto.* Hoc vincebat, qui interdicti tempore possidebat, si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus erat ab aduersario possessionem. Secundum: *Vtrubi hic homo, quo de agitur, maiore parte huius anni fuit, quo minus eum ducas, vim fieri veto.* Hoc vincebat, qui maiore parte anni sine vitio possederat. Interdictum recuperandæ possessionis reddebatur eis, qui vi deiecti essent de possessione fundi, vel ædium. neque enim deiectio est de rebus mobilibus, cum in eas actio sit vel furti, vel vi bonorum raptorum. Vis autem duplex fuit, vera, & simulata. Vera item duplex, armata, &

sine armis. Interdictum de vi armata fuit: *Vnde tu illum vi deiecisti, eo illum restituas iubeo.* Sine armis: *Vnde tu vi illum deiecisti, cum abs te nec vt, nec clam, nec precario possideret, eo illum restituas, iubeo.* Simulata veram est imitata. eadem ciuilis, & quotidiana dicta, vt post dicemus. Iam vero interdictorum alia simplicia fuerunt, alia duplicia Simplicia, in quibus alter actor, alter reus est, qualia fuerunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui; reus autem is, a quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoria alia simplicia erant, alia duplicia. Simplicia, veluti cum prætor prohibebat in loco sacro, vel in flumine publico, ripave eius aliquid fieri. nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat; reus, qui aliquid facere conatur. duplicia, veluti Vti possidetis, & Vtrubi. ideo vero duplicia vocabantur, quia par vtriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus, vel actor intelligitur, sed vterque tam rei, quam actoris partes sustinet. Vsus autem interdictorum antiquus, cum ordinaria iudicia essent, fuit, vt primum de possessione ageretur, & ad interdictum confugeretur, deinde dominii actio institueretur. Hæc ferme Iustinianus in Institutionibus.

Cap. XVII.

De Actionibus.

EX omnibus Legis actionis partibus extrema fuit actio, siue iudicium, quæ vt ab actore postu-

postulabantur, sic a prætore dabantur. Verum quemadmodum actionis dationem præcedit postulatio, sic postulationem editio, editionem in ius vocatio. De quibus singulis dicam, si prius, quid sit actio, & quotuplex, dixero. Actionem definiuit Iustinianus *ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur*, id est, potestatem impetratam a prætore repetendæ rei, quæ sibi debetur, apud iudices. Egregie illud quidem, ita tamen si intelligatur, non ius solum persequendi, sed etiam ipsam persequutionem, Actionem appellari. Harum vero Actionum Iustinianus, a quo hæc sumpsimus, septem veterum attulit diuisiones, quibus incognitis antiqua iudiciorum consuetudo cognosci non potest.

PRIMA DIVISIO. Actionum aliæ in rem intentæ sunt, aliæ in personam, aliæ in vtrumque. In rem, cum egerunt cum eis, qui nullo sibi iure obligati erant, sed eis de aliqua re intulere litem. Vt in re corpus habente, Si Titius seruum, fundumve aliquem suum esse affirmasset, Marcus autem possessor dominum eius se esse dixisset. Quod idem de rebus corpore carentibus intelligendum est, vt vsufructu, & seruitute prædiorum. In personam, cum egerunt cum eis, qui sibi obligati erant, vel ex contractu, vel ex maleficio, atque intenderunt, eos dare, facere sibi oportere. Vt si Titius empta aut locata domo dixisset, Marcum sibi dare, facere oportere quidquid empti, locative nomine dare, facere oporteret, aut alios contractus, & maleficia nominasset. In

personam autem est dicta, quia non certam rem repetiuerunt, neque enim dixerunt rem illam, aut illam sibi dari oportere, sed quidquid contractus alicuius nomine eum dare, facere oporteret, parum, vnde nam ille satisfaceret, laborantes. Quorum verborum *Dare* quidem ad dominii translationem contulerunt, *Facere* vero ad contractus; *dare* vero tantum ad maleficia accommodarunt. In vtrumque autem intentæ sunt, quibus & rem certam petierunt, & præstationes personales ab aduersario postularunt. Eæ vero fuerunt tres: Familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum. Familiæ erciscundæ fuit, quæ inter coheredes hereditatis diuidendæ caussa dabatur. neque enim solum postulabatur, vt hereditas diuideretur, sed etiam vt, quo eo nomine alterum alteri dare oporteret, præstaretur. Communi dividundo fuit, quæ inter eos reddebatur, qui rem, quam ex alia, atque hereditatis caussa communem haberent, diuidi, simulque, quod alterum alteri præstari oporteret, dari fieri postulabant. Finium regundorum fuit, quæ inter confines dabatur, & vt fines agrorum vicinorum dirigerentur, & si quid alter ex alterius agro percepisset, restitueretur. Ex his actionibus primæ Vindicationes, secundæ Condictiones, tertiæ mistæ sunt appellatæ. Vindicatio dicta videtur a vi simulata, quam verbis petitor possessori dicis caussa faciebat, vt paulo post apparebit. Condictio vero ex eo, quia condicere erat diem, locumque communi consensu indicere,

dicere, quo in iudicium litigatores venirent. quod etiam si in Vindicatione quoque fiebat, tamen quia in rem actio proprium sibi nomen Vindicationis asciuerat, in hac communi nomine Condictionis vsi sunt. Mistarum nomen est notum.

SECVNDA DIVISIO. Actiones aliæ legitimæ dictæ, aliæ honorariæ. Legitimæ, quæ a legibus XII. tabularum proditæ sunt. Honorariæ quæ a prætoribus in edictis propositæ sunt, vt legi deficienti opem ferrent. Legitimæ fuere, quæ in rem, & in personam, & in vtrumque sunt nominatæ. Prætoriæ quædam aliæ, quæ a nominibus prætorum appellantur, Publiciana, Paulinæ, Seruiana imperatoribus rerum potientibus, vt creditur constitutæ, & quidem rem & ipsæ, personamque complexæ. quæ ex Institutionibus Iustiniani peti possunt.

TERTIA DIVISIO. Actiones aliæ persequendæ rei causa sunt institutæ, aliæ pœnæ, aliæ vtriusque. Persequendæ rei fuere omnes in rem. & omnes in personam ex contractu natæ, vt ex mutuo, stipulatu, empto, vendito, locato. conducto, pro socio, fiduciæ, mandati, commodati, depositi. item quædam ex maleficiis, vt furtiua condictio, quæ vna est ex prætoriis. quæ ex delicto nascuntur. Pœnæ, vt actio furti. siue enim de manifesto quadrupli, ageretur, siue de nec manifesto dupli, de sola pœna agebatur. nam ipsam rem aut Vindicatione, aut furtiua condictione dominus rei persequebatur. Item in actione Iniuriæ. Mistæ, quæ simul & rem, & perso-

nam persequebantur. vt actio vi bonorum raptorum, quæ rem raptam simul cum pœna tripli persequebatur. & actio damni iniuria dati lege Aquilia, non solum si aduersus inficiantem daretur, sed etiam, si quanti plurimi æstimatio peteretur.

QVARTA DIVISIO. Actiones aliæ in simplum conceptæ sunt, aliæ in duplum, aliæ in triplum, aliæ in quadruplum. In simplum, ex stipulatu, mutuo, empto, locato, vendito, conducto, mandato, & aliis. In duplum furti nec manifesti, damni iniuria, depositi ex quibusdam caussis, serui corrupti. In triplum rapinæ. In quadruplum, furti manifesti, de eo, quod metus caussa, de pecunia data ad calumniandum. Actio vero damni iniuria in inficiantem dabatur in duplum; in confitentem, in simplum.

QVINTA DIVISIO. Actionum aliis solidum, id est, totum id, quod debebatur, exigebatur, aliis pars sola. Eiusmodi fuit actio de peculio filii, de dote, quæ mulieri diuortio facto ad dotem exigendam aduersus maritum dabatur, item actiones, quæ aduersus parentem, patronum socium, & eum, qui quid donauit, concedebatur. nam omnes in id tantum, quod facere possent, damnabantur. item Actio in debitorem, qui bonis cessisset, & postea mediocres fortunas adeptus esset.

SEXTA DIVISIO. Actiones quædam natæ sunt ex contractibus, & maleficiis dominorum, & patrum familias; quædam ex contractibus, & maleficiis

ficiis seruorum, & filiorum familias. De primis dictum est. De reliquis nunc dicendum. Ex contractibus seruorum hoc modo. Serui aut consensu dominorum negotiati sunt, aut sine consensu eorum. si consensu, actiones quattuor emanarunt: Quod iussu, Exercitoria, Institoria, Tributoria. Quod iussu data est in eum, cuius servus cum aliquo iussu ipsius contraxit. Nam qui cum seruo iussu domini contrahebat, non serui, sed ipsius domini sequi fidem videbatur. Exercitoria dabatur in exercitorem, qui seruum naui præposuisset, de eo, quod cum eo seruo illius rei caussa gestum fuisset. Exercitor autem erat, ad quem quotidianus nauis quæstus redibat. Servus autem, quem naui præficiebat, magister dicebatur. Institoria dabatur in eum, qui seruum institorem tabernæ præfecerat, de eo. quod cum eo seruo eius rei caussa gestum esset. Erat autem institor, qui alicui negotiationi præficiebatur. Tributoria dabatur in dominum, quo sciente vna cum seruo in merce peculiari contractum erat, nisi res æquabiliter inter creditores partitus esset, nimirum vt alia tributio fiat. Merx peculiaris erat, in qua seruus suo nomine domini consensu ita negotiabatur, vt eius quæstus ad ipsum pertineret. Sin autem sine consensu negotiati sunt, actiones duæ prodierunt, de in rem verso, & de peculio. Actio de in rem verso dabatur in dominum, sine cuius voluntate servus contraxit. vt quod in rem domini versum est, solidum præstet, reliquum ex peculii iuribus dissoluat. In

rem

rem domini versum dicebatur, quodcunque domini facultates aliqua ex parte amplificaret, dum modo necessarius sumptus ille fuisset. Actio de peculio dabatur aduersus dominum ex serui contractu, quatenus in peculio erat. In peculio id esse dicebatur, quod deductis iis, quæ domino familiæve debebantur, supererat. Eadem vero patrum & filiorum familias ratio fuit, atque dominorum, & seruorum. Ex maleficiis porro servorum Noxales actiones natæ sunt, dictæ, quia delicta eorum Noxæ vocatæ. Noxalis autem actionis natura fuit, vt dominus ea damnatus vel litis æstimationem persolueret, vel si vellet, seruum ipsum noxæ dederet. Seruo autem noxæ dedito, dominium, statim ab ipso domino in actorem transferebatur. Quod si post admissam noxam dominus mutaretur, noxa in nouum dominum dabatur; si servus manumitteretur, in ipsum seruum. Quod idem de noxis etiam filiorum familias est intelligendum. Quin etiam noxalis actio fuit de pauperie, id est, de damno dato a quadrupede. In his si damnum a quadrupede mansueta erat, vt equo calcitroso, & boue cornupeta, noxalis actio dabatur lege XII. tabularum; si a fera, edicto ædilium cautum erat, vt ob vulnus homini libero illatum actio in bonum, & æquum daretur; ob cetera damna in duplum.

SEPTIMA DIVISIO. Actiones aliæ stricti iuris fuerunt, aliæ bonæ fidei, aliæ arbitrariæ. Bonæ fidei, in quibus libera potestas permittebatur iudici ex æquo, & bono æstimandi, quantum actori

ctori restitui oporteret. in quo & illud continebatur, vt si quid inuicem præstare actorem oporteret, eo compensato in reliquum is, quo cum agebatur, condemnaretur. Hæ vero fuerunt, empti, venditi, locati, conducti, mandati, fiduciæ, pro socio, negotiorum gestorum, tutelæ, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, depositi, commodati, pignoraticia, præscriptis verbis, tam quæ de æstimato, quam quæ de permutatione competebat, & rei vxoriæ actio. Arbitrariæ, quæ ex arbitrio iudicis pendebant, in quibus nisi arbitrio iudicis, is quo cum agebatur, actori satisfaceret, veluti rem restitueret, vel exhiberet, vel solueret, vel noxali caussa seruum dederet, condemnabatur. & fuerunt tam in rem, quam in personam. In rem *quædam prætoriæ:* in personam, *Quod metus caussa, Quod dolo malo factum. Cum id, quod certo loco promissum erat, petebatur, & Actio ad exhibendum.* In his enim omnibus permissum erat iudici ex æquo, & bono secundum cuiusque rei, de qua agebatur, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteret. Præter has reliquæ stricti iuris dictæ.

Hæ fere antiquæ actiones fuere. Ex quibus qui ius suum persequi iudicio voluerunt, aliquam necessario arripuerunt, eamque a prætore postularunt. Quoniam autem actio ius erat persequendi in iudicio quod sibi debebatur, qui actionem postulauit, nihil aliud postulauit, quam ius persequendi in iudicio quod sibi deberetur, aut quod suum esset. Id autem erat, iudicium,

aut

aut iudicem in eam rem, de qua lis erat, postulare, vt re cognita, & iudicata ius vterque suum adipisceretur. Iudicem autem dare præcipuum fuit ius dicentis officium. Vnde scripsit Vlpianus: *Ius dicentis officium latissimum est. nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.* & alio libro: *Iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.* id est, qui ius dicit præter superiora iura etiam iudices dandi ius habet. Hinc illa sunt prope translatitia in edictis prætorum: *De ea re iudicium dabo; De ea re iudicium non dabo.* Cognitis actionibus deinceps, vt proposuimus, dicamus de vocatione in ius, quæ editionem, & postulationem actionis præcessit.

Cap. XVIII.

De In ius vocatione.

QVi vero petere in animo habebat, aut alia ratione alicui litem, siue actionem intendere, antequam in ius adiret, per amicos intra parietes, quid proficere posset, experiebatur. Huius rei auctor est Liuius libro quarto: *Cum res peragi intra parietes nequiuisset, ventum in ius est.* & Cicero pro Quinctio: *Non ne si quid in controuersiam veniret, aut intra parietes, aut summo iure experiretur?* & pro Cæcina: *Ea iudicia, quæ distrahendarum controuersiarum caussa reperta sunt, persæpe disceptatore domestico disceptantur.* Vbi vero res ita conuenire non poterat, dum die postula-

stulationum petitor eum vnde petebatur, in ius vocabat. Erat autem in ius vocare, vt Paulus definit, *in Ius experiundi causſa vocare.* Non omnes tamen vocari poterant. Indicat edictum prætoris: *Parentem, patronum, patronam, liberos, parentesque patroni, & patronæ, in Ius sine meo permissu ne quis vocet.* Item: *Magistratus, pontifex, dum sacra facit, & qui vxorem ducunt, in Ius vocari non possunt.* Vocabat autem hoc modo. Qui petebat eum, vnde petebatur, conueniebat, atque, vt se in ius sequeretur, admonebat. Si is sequi noluisset, eum in Ius educebat, siue rapiebat. verum ne iniuriam facere videretur, ante aliquem eius actionis testem faciebat. capta scilicet hominis forte interuenientis, aut præsentis auricula rogabat eum his verbis: *Licet ne antestari?* id est, possum ne testem sumere? si respondebat, *Licet*, tum aduersarium frustrantem, aut fugientem iniecta manu ad prætorem trahebat, atque hoc faciebat auctoritate XII. tabularum. Sic enim in iis erat: *Si in ius vocet, atque eat. Ni statim eat, encapito antestari. Si caluitur, pedemve struit, manum endo iacito.* Fragmenta huius legis sunt apud Ciceronem in primo de legibus, apud Gellium libro X, & apud Porphyrionem, & Acronem, & Festum. In qua lege *Atque eat*, significat statim eat. quia Gellius scribit: *Iubet lex, ciuem in ius vocatum illico nulla interposita mora vocantem* sequi. *Caluitur* autem est, frustratur. *Pedem struit*, aut retrorsus it, aut fugit, aut gradum auget, aut minuit. *Manum endo iacito*, est manum

num iniicito, & per vim in Ius rapito, vt exponit Festus, & alii. Hanc autem consuetudinem expressit Plautus in Persa his verbis: *Age ambula in ius leno.* D. *Quid me in ius vocas?* S. *Illic dicam apud prætorem. Sed ego in ius voco* D. *Non ne antestaris?* S. *Tua ne ego caussa carnifex cuiquam mortali libero aureis atteram?* & Horatius in Satyra IX: *casu venit obuius illi Aduersarius, & quo tu turpissime magna Exclamat voce, & licet antestari? ego vero Oppono auriculam, rapit in ius.* Idem Acro, & Porphyrio hunc locum exponentes. Hinc Liuius libro III: *Marcus Virginiæ venienti in forum manum iniecit, sequi se iubebat, vocabat in ius auctoribus, qui aderant, vt sequeretur.* Et Plinius in Panegyrico ad Traianum: *Dicitur procuratori tuo in ius veni, sequere ad tribunal.* Vnde & in Edicto erat: *Qui retanda flumina publice habent, si quis eorum ad me eductus fuerit.* & Varro apud Gellium libro XIII: *M. Leuinus ædilis curulis a priuato ad prætorem in ius eductus est.*

NEMINEM vero de domo sua in Ius vocari licuisse, partim ex oratione pro domo, & pro Vatinio cognoscitur, partim etiam Caius annotauit ad legem XII. tabularum, D. de in Ius vocando. *Plerique* inquit, *putauerunt, nullum de domo sua in ius vocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium, ac receptaculum sit, eumque qui inde in ius vocaret, vim videri inferre.* & Paulus: *Et si qui domi est interdum vocari in ius potest, tamen de domo sua nemo extrahi debet.*

Quod si ille, qui vocabatur, imbecilla valetu-

dine

dine esset, tum qui vocabat iumentum, currumve dare cogebatur a lege in hunc modum loquente: *Si in ius vocato morbus, aeuitasque vitium esset, qui in ius vocabit, iumentum dato; si nolet, arceram ne sternito.* Quæ verba exponens Gellius libro xx. inquit, *morbum* in hac lege non febriculosum, atque nimium grauem intelligi, sed vitium aliquod imbecillitatis, atque inualentiæ; *iumentum* porro significare non id solum, quod tum dicebatur, sed vectabulum etiam, quod adiunctis pecoribus trahebatur. *Arceram* autem vocatum plaustrum tectum vndique, & munitum, quasi arca quædam vestimentis instrata, qua nimis ægri, aut senes, portari cubantes solebant. Hac de caussa in Rhetoricis ad Herennium scriptum est: *Vt maior annis sexaginta, & cui morbus caussa esset, cognitorem daret.*

Quod si is, vnde petebatur, latitaret ita, vt nullam secum agendi potestatem faceret, cum de domo extrahi non posset, actor prætoris auxilium implorabat, atque reum euocari iubebat edicto. Edictum vero ad ipsius latitantis ædes ponebatur cum solemni vicinorum testatione. Si autem euocationi primæ non pareret, neque defenderetur, prætor secundam decernens in bona petitorem mittebat, & nisi euocatione tertia ad sui defensionem veniisset, altero decreto bona eius possideri, proscribi, ac distrahi iubebat. Itaque in Edicto prætorio erat: *Qui fraudationis caussa latitauerit, si boni viri arbitratu non defendetur, eius bona possideri, vendique iubebo.*

Venditio tamen non ſtatum fiebat, ſed poſtquam bona per triginta dies poſſeſſa eſſent, tum vero iterum qui ſe creditores eſſe dicebant, ſi plures eſſent, prætorem adibant, petebantque, vt ſibi liceret, vnum ex corpore ſuo conſtituere, qui debitoris bona auctioni ſubiiceret. is conſtitutus dicebatur magiſter. & poſt id temporis proſcriptio fiebat in celeberrimis totius vrbis locis: ita ille debitor noſter in eiusmodi cauſſa eſt, vt bona eius diuendi debeant. nos creditores patrimonium eius diſtrahimus. quicunque emere volet, adeſto. Inde poſt aliquot dies, tertium iam prætorem adibant, poſtulantes, vt ſibi liceret, legem bonorum venditorum facere, atque inde ita præſcribebant: Hæc quicunque emerit, creditoribus in dimidiam partem eorum, quæ ipſis debentur, reſpondere debet, ſic vt cui aurei centum debentur, accipiat quinquaginta. Et certo tempore elapſo emptori patrimonium addicebatur. Et vocabatur is, qui emerat, Bonorum emptor, actionesque omnes a debitore in bonorum emptorem transferebantur, & conueniebatur non aliter, ac bonorum poſſeſſor. ſiquidem vterque ſucceſſor prætorius erat. Hæc latiſſime Theophilus in tertio Inſtitutionum, breuius Cicero in Quinctiana. Atque hæc quidem in XII. Edictum inde prætoris legem correxiſſe videtur, & cauiſſe, vt ſi quis in Ius ſequi nollet, ſatisdaret, fore, vt ſe in Iure ſiſteret. Vnde titulus eſt in Pandectis ex Edicto ſumptus: *In ius vocatus aut eat, aut ſatisdet.*

CAP.

Cap. XIX.

De Editione Actionis.

VBi vero vocatus in ius venerat, actor impetrata loquendi potestate actionem ei edebat, qua aduersus eum vti volebat. Erat enim ita comparatum, vt qui peteret non vnam, sed multas actiones haberet, id est, multis modis ius suum persequi posset. Hoc multis verbis docet Cicero pro Cæcina dicens: *Si quis domum rediens ab armatis hominibus primo aditu, vestibuloque adium suarum prohibitus sit, eum non solum iniuriarum, sed etiam de vi litem intendere posse.* Scribit enim Theophilus Institutionum libro III, dominum occisi serui & priuato iudicio agere posse ex lege Aquilia, & damnum sibi illatum persequi, & publici criminis reum facere ex lege Cornelia de sicariis. In iisdem etiam Institutionibus docet Iustinianus, in furem triplicem actionem intendi potuisse, Vindicationis, Furtiuæ condictionis, & Pœnæ. Possumus etiam addere, si quid per vim alteri sit ablatum, in eum, qui abstulerit, multas actiones futuras; Rapinæ, Damni, Iniuriæ. Cum igitur ita esset, actor ex multis actionibus aliquam eligebat. *Non enim*, vt inquit ibi Cicero, *prætor, qui iudicia dat, petitori præstituit, qua actione illum vti velit, sed actor ipse deligit.* Quam vero elegerat, eam in ius vocato reo edebat, prout ille significauit apud Plautum: *Cur me in ius vocas? Illic dicam apud prætorem.* itemque instrumenta, & rationes & omnino omnia, quæ ad iudicem editurus esset.

Hoc scripsit Vlpianus D. de edendo. *Qua quisque*, inquit, *ratione agere volet, eam edere debet. nam æquissimum videtur. eum, qui acturus est, edere actionem, vt proinde sciat reus, vtrum cedere, an contendere vltra debeat, & si contendendum putat, veniat instructus ad agendum cognita actione, qua conueniatur. Edere est etiam copiam describendi facere, vel in libello complecti, & dare, vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduersarium suum ad album, & demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit. Editiones sine die, & consule fieri debent, ne quid excogitetur e die, & consule & prælato die fiat. Diem autem, & consulem excepit prætor, quo instrumentum conscriptum est, non in quem solutio concepta est. nam dies solutionis sicuti summa pars est stipulationis.* In eodem etiam titulo de edendis rationibus, aliisque rebus ad actionem pertinentibus scriptum est, quæ, quia sunt in promptu, huc transferre, non libet. Huius editionis mentio est in Verrem quarta: *Apronius in Iure apud Verrem prætorem Agyrinensibus in Ius vocatis dixit, eos contra edictum prætoris fecisse. illi quæsiuerunt, quid? ille respondit, se ad recuperatores dicturum. quæsiuerunt rursus, Quæ in verba Verres daret Recuperatores? Verres respondit: Si paret, aduersus edictum fecisse, quæ in iudicio dicturum esse dicebat Apronius.* Ea verba iniqua fuisse inquit Cicero. *Nam quantum Apronius edixisset deberi, tantum ex edicto dandum fuisse.*

CAP.

Cap. XX.

De Postulatione Actionis siue Iudicii.

EDita inde actione, qua vsurus erat, actor postulabat eam à prætore, id est, petebat, vt sibi in aduersarium liceret intendere. Hoc voluit Vlpianus D. de edendo, cum scripsit: *Postulare est desiderium suum in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio contradicere. Prætor autem quosdam in totum prohibuit postulare; quibusdam pro se permisit; quibusdam & pro se, & pro certis personis. prohibuit infames; procuratores autem, & defensores, vt qui aliena negotia mandato domini administrarent, & actionem intendere, & suscipere passus est.* Itaque in edicto hæc erant: *Cuius nomine quis actionem sibi dari postulauerit, is eum boni viri arbitratu defendat.* Item: *Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente iudicatum solui dominus exposuit, iudicium cogam accipere.* Item: *Qui lege, plebiscito, senatusconsulto, edicto, decreto nisi pro certis personis postulare prohibentur, si pro alio, quam pro quo licebat, in Iure apud me ne postulent, nempe parente, patrono, patrona, liberis, parentibusque patroni, & patronæ, liberis suis. fratre, sorore, vxore, socero, genero, nuru, vitrico, nouercæ, priuigno, priuigna, pupillo, pupilla, furioso, furiosa, fatuo, fatua.* Neque vero solum actor actionem postulauit, sed reus aduocatum. Vnde in eodem edicto fuit: *Si non habebunt aduocatum, ego dabo.* Fuit autem aduocatus, teste Asconio, Iurisconsultus, qui patrono

trono ius suggessit, aut reo praesentiam suam commodauit.

Actione inde aduersario edita, eaque a praetore post postulationem impetrata, tum actor certa verborum concepta formula vadabatur reum; id est, vades, siue sponsores petebat, fore, vt certo die, is plerunque perendinus erat, se in Iure sisteret. Vas autem, teste Varrone, fuit, qui pro altero vadimonium promisit. Pro Quinctio; *Vadari vis, promittit.* Quamobrem, quae ratio vadandi, & vadimonii fuerit, est agendum. In primis igitur de quocunque sponsore in vniuersum illud erat scriptum in Lege: *Assiduo vindex assiduus esto. proletario ciui cuicunque volet, vindex esto.* Vbi Gellius lib. XVI: *Assiduum* locupletem interpretatur. Nam *proletarius* erat, qui non amplius, quam mille quingentum aeris in censum deferebat, *Vindex* autem pro sponsore erat positus. In edicto vero ita scriptum erat: *Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patronae, liberosve suos, eumque, quem in potestate habebit vel vxorem, vel nurum in iudicium vocabit, qualiscunque fideiussor accipiatur, iudicio sistendi caussa.* Vadimonium porro adhibito Iurisconsulto concipiebatur. Cicero ad fratrem: *Negat Caesar in tanta multitudine eorum, qui vna essent, quenquam fuisse, qui vadimonium concipere posset.* Vt autem qui prouocabat, vadari, sic qui prouocabatur, vadimonium promittere dicebatur. Liuius libro tricesimo tertio: *Praetores, quorum iurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt, eoque*

eoque vadimonia fieri i sse unt. Plautus in Aulularia: *Homo ad prætorem plorabundus deuenit. Ibi insit postulare plorans, eiulans, vt liceret. Miluium vadarier.* Gellius libro septimo: *Rogauit quidem Scipionem de more, in quem diem, locumque vadimonium promitti iuberet. Tum Scipio, Perendie, inquit, se sistant in illo loco.* Concepto inde vadimonio, & sponsoribus acceptis è Iure discedebatur. Accidit autem, & quidem sæpe, vt prætores deinde ex voluntate litigatorum vadimonia in alios dies perendinos differrent. ostendit hoc Liuius epitoma libri octuagesimi sexti: *Sylla ex fiducia iam certæ victoriæ litigatores, à quibus adibatur, vadimonium Romam differre iussit.* Cicero ad Atticum libro secundo: *Hominem ire cupiebam, non mehercule vt differrem cum illo vadimonium, nam mira sum alacritate ad litigandum.* & pro Quinctio: *Qui quo tempore rem male agere cœpit, differendis vadimoniis tempus omne consumpsit.* Iuuenalis Satyra tertia: *Differt vadimonia prator.*

Interea vero dum res in vadimonio fuit, reus cognita actione, aut actor sine iudicio cessit, aut se ad contendendum parauit. Si cessit, rem aut pacto, aut transactione composuit. Auctor est Vlpianus D. de transactionibus: *Qui transigebat,* inquit, *de re dubia, atque incerta, neque finita transigebat. qui paciscebatur, donationis caussa rem certam, & indubitatam liberalitate remittebat.* Hinc Cicero pro Q. Roscio: *Cum de sua parte Roscius transegit, cum Flanio, actionem sibi suam reliquit, an non?* & in Verrem III: *Cum Rabirio tutore, quod*

erat vix sestertium sexaginta millium transigunt sestertium ducentis millibus. Hinc erat in Edicto: *Pacta, conuenta, quæ neque dolo malo, neque aduersus leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum, neque quo fraus eorum, cuiquam fiat, facta erant, seruabo.* Quod ad omnes pactiones, transactionesque traductum est.

Cap. XXI.

De Intentione Actionis, siue Litis.

TErtio inde die, qui dies cognitionibus erat dicatus, & comperendinus appellabatur, prætor actiones editas ac postulatas ex tabulis ordine recitari, atque actores, reosque citari per accensum iubebat, vt iudicia actionibus eorum cognoscendis daret. Quorum illud Macrobius vocauit, *dicere vadimonia*, hoc *addicere iudicia*, cum scripsit: *Comperendini dies fuerunt, quibus vadimonia dicere, & iudicia addicere licebat.* Si vero litigatores ad vadimonium die constituto non accurrissent, litem admittebant. Suetonius in Caligula: *Comprehendit meritoria vehicula adeo vt litigatorum plerique, quod occurrere absentes ad vadimonium non possent, caussa caderent.* & Horatius: *Ventum erat ad Vestæ & casu tunc respondere vadato debebat, quod ni feciſſet, perdere litem.* Præcipue vero reus, si vadimonium deseruisset, quod promiserat, perdebat litem, quia prætor postulante actore, ex edicto bona eius possideri iubebat, & si triginta dies possessa essent, neque ille se defendisset, vendi iubebat eo modo, quo supra demon-

monstratum est. In Edicto enim sic scripserat: *In bona eius, qui iudicii caussa fideiussores dederit, si neque potestatem sui faciat, neque defendatur, iri iubebo.* Scribit etiam Cicero, cum Quinctius vadimonium missum fecisset, prætorem ex edicto bona eius possideri iussisse.

Si autem vterque occurrisset, tum se stitisse dicebantur. Cicero: *Testificantur isti, Quintium non stitisse, se stitisse.* Ac tum prior reus ita agebat: *Vbi tu es, qui me vadatus es? vbi tu es, qui me citasti? ecce ego me tibi sisto, tu contra & te mihi siste.* procedente autem actore rogabat, *Quid ais?* Respondebat actor, *Aio*, exempli gratia, *fundum, quem possides meum esse; Aio te mihi dare, facere oportere*, prout natura actionis postulabat, quam ille intendere volebat. Docet hoc Plautus in Curculione, vbi ita est: *Vbi tu es, qui me conuadatus Veneriis vadimoniis, Vbi tu es, qui me libello Venerio citasti? Ecce me. Sisto ego tibi me, & te mihi contra vt sistas, suadeo.* Reliqua vero liquent ex solemni formula intentionis: *Aio te.* Neque enim intendens dixisset, *Aio te*, nisi rogatus esset, *Quid ais?* Ceterum responsio actoris ipsam complexa est intentionem actionis. Singulæ autem actionum intentiones propriis formulis inclusæ fuerunt. quæ a pontificibus scriptæ quondam, deinde a iurisperitis compositæ fuerant, a quibus qui recessit, caussa cecidit, vt Cicero significat in primo de oratore, vbi duorum aduocatorum insignem in postulando iuris irridet insciti am. Vnde dixit item pro Q. Roscio: *Sunt iura, sunt*

formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis aut in genere iniuriæ, aut in ratione actionis errare possit. Has vero formulas in singulis Actionibus, cuiusmodi fuerint, demonstrare longum esset, & propter similitudinem ipsarum inter se molestum, ac prope putidum, in principibus autem præterire vix sine insigni huius doctrinæ detrimento licet. Itaque initio ducto a Vindicatione, quid in paucis obseruatum sit, videamus.

ACTIO VINDICATIONIS fuit duplex, vna possessionis, altera dominii. Possessio vsum rei hoc loco significat, vt ædium, aut fundi, eaque proprie *Vindiciæ* nominatur. Qui vero litem de dominio rei intendere volebat, quæ dicebatur, vt scripsi, *Vindicatio*, si cuius vindiciæ, id est, possessio esse deberet, certum fuisset, is, qui possessione carebat, actionem statim possessori de dominio intendebat. Sin autem incertæ fuere vindiciæ, primum de vindiciis, deinde de dominio agebat. *Neque enim*, vt inquit Iustinianus, *aliter institui, aut expediri lis de dominio potuit, quam si alter petitor, alter possessor esset. quia etiam si eius res non esset, qui possideret, si modo actor non posset suam esse probare, remanebat in suo loco possessio. aut quia vbi non constabat, vter possessor esset, actio a petitore de dominio institui non poterat. quia ciuilis, & naturalis ratio posceret, vt alius possideret, alius a possidente peteret.* Ostendamus autem primum, quo modo Vindiciæ postulatæ sint, deinde possessore constituto, qua ratione lis ei de dominio sit illata.

Cum

Cum ergo incerta esset possessio, ii, quorum intererat, postularunt a prætore interdictum de possessione, aut quasi possessione, nempe aut de adipiscenda possessione, aut de retinenda, aut de recuperanda. Interdictum de adipiscenda possessione reddebatur, vt scripsi, ei, cui bonorum possessio a prætore ex edicto data fuerat. Interdictum de retinenda eis, qui de proprietate litigaturi erant, neque vter possideret, inter eos conveniebat. De recuperanda iis, qui vi ex aliquo loco deiecti erant. Vis autem hæc fuit, vt dixi, duplex, vera, & simulata. Vera vis appellata, cum armatis, aut inermibus hominibus coactis aliquis ex loco deiectus erat. Vis simulata fuit veræ vis imitatio, quoties dicis caussa alter alteri in Iure manum conserendo vim attulit, & verbis vindicauit, seu vindicias postulauit. In servo quidem manus consertio facta est in hunc modum. Qui serui possessionem petebat, tenens seruum in Iure apud prætorem ita vindicabat, id est, possessionem per simulatam vim postulabat. Quippe roganti reo: *Qutd ais?* respondebat: *Hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio, eiusque vindicias mihi dari postulo.* Si ille alter taceret aut cederet, prætor seruum addicebat vindicanti, id est, possessionem decernebat postulanti vsque ad exitum iudicii de dominio instituendi. Sin autem ille contra vindicaret, tum & ipse seruum eundem corripiens, & quasi de manu vindicantis abstrahens dicebat: *Et ego hunc hominem meum esse aio, eiusque vindicias mihi conseruari postulo*

stulo. Tum prætor interdicebat: *Qui nec vi, nec clam, nec precario possidet, ei vindicias do.*

In fundo autem, aut domo manus consertio facta est in hunc modum. Stantes in iure litigatores petitor eum, vnde petebatur, ex Iure manu consertum vocabat, ita dicens: *Fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est. eum ego ex iure Quiritium meum esse aio. Inde ibi ego te ex Iure manu consertum voco.* ille vero, nisi cessisset, respondebat: *Vnde tu me ex Iure manu consertum vocasti, inde ibi ego te reuoco.* Tum prætor dicebat vtrisque: *Superstitibus præsentibus: Istam viam dico. Inite viam.* Præsto aderat sapiens, qui inire viam diceret: *Redite viam.* Eodem duce redibant. In agro vero manum conserebant. Atque hæc quidem Cicero pro Murena. Vnde etiam Festus: *Superstites testes significat, cuius rei testimonium est, quod superstitibus præsentibus ii, inter quos controuersia est, vindicias sumere iubentur.* Hic Vindiciæ non possessio est, sed res, aut particula rei, cuius possessio postulabatur. Hoc vero totum exposuit Gellius libro xx. scribens: *Ex iure manum consertum verba sunt ex antiquis actionibus, quæ cum lege agitur, & vindiciæ contenduntur, dici nunc quoque apud prætorem solent, Manum conserere. Nam qua de re disceptabatur in re præsenti, siue aliud quid est, in ea re solemnibus verbis vindicia, id est, consertio manus in re, atque in loco præsenti apud prætorem ex XII. tabulis fiebat. in quibus ita scriptum est: Si qui in Iure manum conserunt. Sed postquam prætores propagatis Italiæ finibus datis iurisdictionibus occu-*

occupati proficisci vindiciarum dicendarum caussa longinquas in res grauabantur, institutum est contra XII. tabulas tacito consensu, vt litigantes non in Iure apud prætorem manum consererent, sed ex Iure manu consertum vocarent. id est, alter alterum ex Iure ad conserendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret: atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebam ad prætorem deferrent, & in ea gleba tanquam in toto agro vindicarent. Hæc Gellius. In eandem sententiam dixit Festus ex Cincio: *Vindiciæ olim dicebantur, quæ ex fundo sumptæ in Ius allatæ erant.* His autem vindiciis, id est, hac gleba, siue festuca in Ius allatis actor, qui deiectus erat, eas tenens dicebat: *Hunc fundum, siue hanc domum meam esse aio ex Iure Quiritium, eoque restitui, vnde deiectus sum, postulo.* Tum prætor: *Vnde tu illum deiecisti, cum nec vi, nec clam, nec precario possideret, eo illum restituas, iubeo.* Restituebat, si modo illum nec vi, nec clam, nec precario possedisse constaret. Gellius hanc vim ciuilem & festucariam vocat quippe quæ verbo, non manu armata facta esset, & simulate ad possessorem constituendum suscepta esset. atque hæc quidem ex XII. tabulis sumpta est.

Altera vis simulata fuit, quæ non a lege, sed a moribus emanauit. Quippe qui possessionem recuperare volebat, possessori certum diem constituebat, quo in rem præsentem veniretur, vt in fundo, quo de agebatur, moribus vis, & deductio fieret. Hoc modo Cæcina apud Ciceronem

nem agere cum Æbutio possessore voluit. verum ab eo in fundum ingredi vera vi, non moribus prohibitus Interdictum vnde vi postulauit, vt ille, qui veram vim passus esset. Verba Ciceronis sunt hæc: *Placuit Cæcinæ de amicorum sententia constituere, quo die in rem præsentem veniretur, vt de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquuntur, dies ex vtriusque commodo sumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam.* Et post: *Cum Æbutius Cæcina malum minaretur, ibi tum Cæcina postulauit, vt moribus deductio fieret.* Item: *Cæcina ad eum fundum profectus est, ex quo ex conuento vim fieri oportebat.* Item: *Cæcina cum ad constitutam diem, tempusque venisset, vt vis, & deductio moribus fieret, pulsus, prohibitusque est vi armatis hominibus.*

Huic accessit tertia ratio ineundæ possessionis, quæ neque a lege, neque a moribus, sed a iure ciuili profecta est. ius ciuile voco, quod Iurisconsulti fori disputatione collatis inter se capitibus constituerunt. Hæc non proprie vis fuit, sed vsurpatio. Vsurpatio vero, vt scribit Paulus D. de vsurpationibus, fuit *interruptio vsucapionis.* Hinc Venuleius D. de acquirenda possessione: *Species inducendi in possessionem alicuius rei est, prohibere ingredienti vim fieri. statim enim cedere aduersarium, & vacuam relinquere possessionem iubet, quod multo plus est, quam restituere.* Hoc autem facto, vt reor, ille, qui inductus erat, vsurpandi caussa surculum defringere consueuit, atque ita possessionem aduersarii interrupit. Itaque huc alludens dixit Cicero in tertio de oratore de philosophis

cum

cum oratoribus contendentibus: *Etiam hac instituendo diuisione vtuntur, sed ita vt non iure; aut iudicio, vt denique recuperare amissam possessionem, sed vt ex iure ciuili furculo defringendo vsurpare videantur.* & Caius D. vsurpationibus: *Naturaliter interrumpitur possessio, cum quis de possessione vi deiicitur, vel alicui res eripitur, quo casu non aduersus eum tantum, qui eripit, interrumpitur, possessio, sed aduersus omnes. nec eo casu quidquam interest, is qui vsurpauerit, dominus sit, nec ne.* Hos autem tres possessionis ineundæ modos sunt, qui non inter se diuersos, sed omnino eosdem esse scribant. quibus ego assentiri non possum. Est enim aliud recuperare possessionem iure, & iudicio, aliud vsurpare ex Iure ciuili. vt significauit Cicero. Nam in recuperanda possessione, quoniam vis incidit, interdictum postulandum est, in vsurpanda non ita. Ac vis quidem vna fit ex lege allatis vindiciis ex fundo in Ius, altera fit moribus in ipso fundo.

Constituto demum possessore, tum lis de dominio intendebatur possessori ab eo, qui possessione exclusus esset, aut qui omnino expers possessionis esset. Siquidem, vt scriptum est D. de petitione hereditatis; *Tenetur petitione hereditatis, qui vel ius pro possessore possidet, vel rem hereditariam, licet minimam.* Dominium autem petebatur eadem ratione, iisque prope verborum formulis, quibus possessio. vnde errores multi in has actiones irrepserunt, quibus plerique impliciti adhuc se expedire non potuerunt. Ceterum petitor

cum

cum possessore ita egit, vt primum an auctor esset, id est, an talis esset, vnde ius suum repetere posset, statueret, deinde vindicaret, tum satisdare iuberet, tum sponsione prouocaret. An auctor esset ita quæsiuit: *Quando te in Iure coußpicio, postulo an ne ßies auctor?* Hoc scribit Cicero in oratione pro Cæcina: *Actio est in actorem præsentem: Quando te in Iure conßpicio, postulo an ne ßies auctor?* & Caius significauit, cum scripsit D. de rei vindicatione: *Qui petitorio iudicio vtitur, ne frustra experiatur, requirere debet, an is, cum quo instituit actionem, possessor sit, vel dolo desiit possidere.* Si ille, qui rogabatur, taceret, lis ei æstimabatur. si negaret, tum prætor dicebat: *Quando negat sacramento quærito.* Erat autem sacramento quærere, ad certam spondendam pecuniam reum prouocare, Ni ita esset. Itaque audito prætoris mandato petitor subiiciebat: *Quando negas, te sacramento quinquagenario prouoco, spondes ne, te soluturum quinquaginta asses, si auctor ßis?* id est, si probauero, te auctorem esse? Cui inficiator respondebat, *spondeo quinquaginta asses, si auctor ßim.* Inde restipulatur: *tu vero spondes ne idem, Ni ßim?* Cui ille: *Et ego quoque spondeo.* Quod si ille se auctorem esse profiteretur, tum eadem vindicandi ratio in dominio petendo obseruabatur, quæ adhibita fuerat in petenda possessione. Nam Vindicatio non magis erat possessionis postulatio, quam dominii. Itaque, vt maneamus in superioribus exemplis, si seruus peteretur, petitor seruum tenens ita vindicabat: *Quando ais,*

neque

neque negas, te auctorem esse, hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio. Tum prætor possessorem interrogabat, an contra vindicaret. Si ille cederet, seruum pariter vindicanti addicebat, id est, dominium decernebat. Sin contra vindicaret, sic respondebat: *Et ego eundem hominem meum esse aio ex iure Quiritium. sed non ne tu dicis, qua caussa vindicaueris?* Tum petitor caussam exponebat. Sin autem fundus, aut domus peteretur, eadem ratione vindicabatur, id est, dominium petebatur, qua postulatum in seruo fuerat. Quippe allatis in Ius vindiciis dicebat petitor: *Hunc fundum aio meum esse ex Iure Quiritium.* & reliqua eodem modo, quo in seruo. Hæ formulæ apud Ciceronem in oratione pro Murena, & apud Valerium Probum in libro de Notis antiquis reperiuntur. Cicero etiam huc alluſit, cum dixit in primo de oratore: *Multis præssem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex Iure manu consertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim lege tecum Pithagorei omnes, vindicarentque,* id est, litem de dominio intenderent.

De satisdationis postulatione ratio fuit eiusmodi Antequam petitor caussam redderet, cur vindicaret, postulabat a possessore, vt satisdaret, se nihil deterius in possessione facturum. Satisdabat autem possessor, aut litem amittebat. Paulus D. de petitione hereditatis: *Quoties hereditas petitur, satisdatio iure desideratur, &, si satisdatio non detur, in petitorem*

hereditas transfertur. Asconius: *Prædes dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud Iudicem lis est, ne interea qui tenet, diffidens caussæ suæ possessionem deteriorem faciat, tecta dissipet, excidat arbores, & cultra deserat.*

Sponsionis inde faciendæ ratio fuit huiusmodi: Petitor, vbi eum, vnde petebatur, aut intentionem, aut rationem intentionis suæ inficiantem audiuit, eum sponsione sacramenti prouocauit: *Ni ita esset.* qua facta reus petitorem vicissim prouocauit hoc modo. in intentione: *Quando negas, hunc seruum meum esse, sacramento te quingenario prouoco. Spondes ne quingentos, si meos sit?* id est, si meum esse probauero. cui reus: *Spondeo, Si tuus sit.* & si sponsionem recusasset, litem amisisset. Inde restipulans rogabat: *Et tu spondes ne quingentos, Ni tuus sit?* id est, si probauero, tuum non esse. Cui petitor: *spondeo, Ni meus sit.* atque hoc nisi fecisset, litem amisisset. In ratione intentionis hoc pacto: *Aio hunc seruum meum esse, quia ex ancilla mea natus est.* Cui reus: *Nego tuum esse, quia ex ancilla tua natus non est.* Tum petitor: *Spondes ne quingentos, si ex ancilla mea natus sit?* Reus: *Spondeo, si ex ancilla tua natus sit. Et tu spondes ne quingentos, Nisi ex ancilla tua natus sit?* Petitor: *Spondeo, Nisi ex ancilla mea natus sit.* In hoc genere pecunia, quæ interponebatur, Sacramentum; Stipulatio, & restipulatio Sponsio dicebatur. Confirmemus hæc auctoritatibus. Varro libro v. de lingua Latina: *Quæ pecunia inter se contra sponsum rogata erat, dicta sponsio.* Paulus D. de

de petitione hereditatis: *Si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessio remanet. in pari enim causa potior est possessor.* Si petitor satisdare noluerit, inquit, pro eo, quod est, si à possessore sponsione prouocatus sponsionem facere noluerit. Item Cicero in tertia in Verrem: *Si quis testamento se heredem esse arbitraretur quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem, aut pro præde litis vindiciarum, cum satis accepisset, sponsionem faceret. ita de hereditate certaret.* In quem locum sic Asconius: *Experiretur iure, quemadmodum probaret, se heredem scriptum esse, & possessionem à prætore peteret. Itaque aut peteret, vt possessor esset, aut acciperet ab aduersario satis pro præde litis vindiciarum, & ipse sponsionem faceret. Lis autem vindiciarum est, cum litigatur de ea re apud prætorem, cuius incertum est, quis debeat esse possessor. & ideo qui eam tenet, satisdat pro præde litis vindiciarum aduersario suo, quo illi satisfaciat, nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset. Rursus sponsione ipse prouocatur ab aduersario certæ pecuniæ, aut æstimationis, quam amittat, Ni sua hereditas sit.* hic sponsionem facit petitor, sponsione prouocat possessor, hoc modo. Petitor: *Aio, hanc hereditatem meam esse.* Possessor: *nego.* Petitor: *Spondes ne certam pecuniam, Si mea sit?* Possessor: *Spondeo, si tua sit. Et tu spondes ne idem, Ni tua sit.* Petitor: *Spondeo, Ni mea sit.* De sacramento sic Festus: *Sacramentum æs significat, quod pœnæ nomine penditur, siue eo quis interrogatur, siue contenditur. id in aliis rebus quinquaginta assium est, in aliis quingentorum inter eos,*

qui iudicio inter se contendunt. Qua de re lege L. Papirii sancitum est his verbis: Quicunque prætor posthac factus erit, qui ius inter ciues dicet, tres viros capitales populum rogato, iique triumuiri capitales, quicunque ex hac lege facti erunt, sacramenta exigunto, iudicantoque. eodemque iure sunto, vti ex legibus, plebeive scitis esse oportet. Sacramenti autem nomine id æs dici cœptum est, quod & propter ærarii inopiam, & sacrorum publicorum multitudinem consumebatur in rebus diuinis. Item Varro libro quinto de lingua Latina: *Ea pecunia, quæ in iudicium venit, in litibus Sacramentum à sacro dicta. Qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus vterque quingenos æris ad pontificem deponebant, de aliis rebus item certum alium assium numerum. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum à sacro auferebat, victi ad ærarium redibat.* Asconius: *Cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna se sacramenti peterent.* Valerius libro VII: *Æbutia Plætoriam filiam heredem reliquit, Afraniam sine caussa præteriit, filiis autem Afraniæ viginti millia nummum legauit. Afrania tamen cum sorore sua sacramento contendere noluit.* Cicero pro Milone: *Iniustis vindiciis, & sacramentis alienos fundos petunt*: In primo de oratore: *Agerent tecum lege Pythagorei omnes, vindicarentque quibus cum tibi iusto sacramento contendere non liceret.* Arnobius: *Quis arbiter tantis ceruicibus erit, qui inter personas eiusmodi aut vindicias iustas dare, aut sacramenta conetur non iusta pronunciare?* Cæterum sponsionis ratio huiusmodi fuit. Qui petebat, dicebatur sponsione, & sacramento provocare

vocare, quia interrogabat spondesne quingentos? item sacramento rogare, quærere, & stipulari ob eandem causſam. Ille vero vnde petebatur, dicebatur contendere ex prouocatione, contendere sacramento, & restipulari. Contendere ex prouocatione, quia prouocatus non recusabat sponsionem; sacramento, quia pecuniam, quæ sacramentum dicebatur, &, vt inquit Isidorus libro quinto, *sponsionis pignus erat*, se soluturum spondebat; restipulari, quia & ipse ab actore vicissim stipulabatur, postquam ipse spoponderat: *Et tu spondes ne idem?* Vterque autem spondere, & sponsionem facere, & se inter se sponsione prouocare dicebatur. Ceterum vtraque sponsio his verbis concipiebatur, *Si, & Nisi*, sed modo hoc, modo illo pro natura negotii, & rei affirmatione, aut inficiatione. Nam semper contrarium rogabatur eius, quod reus dixerat. Quippe negante reo se esse auctorem, rogabat petitor, ac stipulabatur: *spondes ne quinquaginta, si sis auctor?* Aiente autem fundum suum esse, quia testamentum extet, rogabat, ac stipulabatur, *spondes ne quingentos, Ni tuus fundus sit, Ni testamentum extet.* Reus autem spondebat: *Spondeo quinquaginta, Si auctor sim. quingentos, Ni meus fundus sit. Ni testamentum extet.* Inde rogabat vicissim petitorem, & restipulabatur; *Et tu spondes ne quinquaginta, Ni auctor sim: Si meus fundus sit: Si testamentum extet.* cui ille: *spondeo, Ni auctor sis, Si fundus tuus sit, Si testamentum exstet.* Perpendamus exem-

pla, vnde hæc hausta sunt. Valerius libro secundo: *Pertinacius progressa contentione Valerius sponsione Lutatium prouocauit: Ni suo ductu Punica classis oppressa esset: nec dubitauit restipulari Lutatius.* Petebat scilicet triumphum Valerius prætor, cum diceret ægrotante Lutatio consule Puniçam classem ductu suo oppressam fuisse. Negabat, tribuendum esse Lutatius, quia non ductu eius Punica classis oppressa esset Tum Valerius: *Spondes ne sacramentum, Si meo ductu classis oppressa fuit?* id est, si probauero meo ductu classem oppressam? Cui Lutatius, *Spondeo, Si tuo ductu classis oppressa fuit.* Inde restipulatus est: *Et tu spondes ne, Nisi tuo ductu classis oppressa fuit:* id est, si probauero, *non tuo ductu classem oppressam?* cui Valerius: *Spondeo, Ni meo ductu classis oppressa sit.* Macrobius: *Cleopatra sponsione prouocauit Antonium, insumere se posse in vnam cœnam sestertium centies. Nec moratus Antonius sponsione contendit.* Hoc loco dixerat Cleopatra, se in vnam cœnam sestertium centies insumere posse. Negauit Antonius. Cleopatra sponsione prouocauit eum dicens, *Spondes ne sacramentum, si insumpsero?* Inde restipulans, *Et tu spondes ne, Nisi insumpseris?* cui Cleopatra: *Spondeo, Ni insumpsero.* Cicero pro Quinctio: *Prætor iubet, P. Quinctium sponsionem facere cum Nœuio, Si bona sua ex edicto prætoris possessa essent.* Hic Nœuius prouocauit Quinctium sponsione stipulans: *Spondes ne sacramentum, si bona tua ex edicto prætoris triginta*

dies

dies possessa sint? id est, si probaro, quod negas, bona tua ex edicto prætoris triginta dies esse possessa? Cui Quinctius ex auctoritate prætoris: *Spondeo, si bona mea ex edicto prætoris triginta dies possessa sunt.* Inde restipulans: *Et tu spondes ne idem, Nisi bona mea possessa sunt?* Cui Næuius: *spondeo, Ni bona tua possessa sunt.* Idem ad Trebatium: *Cum ei dicerem, tibi videri, sponsionem illam nos sine periculo facere posse: Si bonorum Turpiliæ possessionem Q. Cæpio ex edicto suo mihi dedit.* Hic actor intendebat, prætorem dedisse possessionem bonorum Turpiliæ, reus negabat dedisse. Cui reus prouocans, ac stipulans, *Spondes ne, si dederit?* id est, si probauero dedisse. Cui reus, auctore Trebatio, *Spondeo, si dederit.* inde rursus prouocans, ac restipulans, *Et tu spondes ne, Ni dederit?* Cui ille, *Spondeo, Ni dederit.* In tertio de officiis: *Fimbria iudex datus M. Lutatio, cum is sponsionem fecisset, Ni vir bonus esset.* A. M. Lutatio petebatur pecunia, quam ipse se reddidisse sine testibus affirmanti credi volebat, quia vir bonus esset. Tum actor *spondes ne sacramentum, Ni vir bonus es,* id est, si probauero, te virum bonum non esse. Cui Lutatius: *spondeo, Ni vir bonus sum.* Inde restipulans: *Et tu spondes ne, Si vir bonus sum? Spondeo, si vir bonus es.* Liuius libro xxxix. *Cato Quinctio conditionem tulit, vt, si id factum negaret, sponsione se defenderet.* Hæc de ratione sponsionis dicta sint. De quingentis autem spondendis perpetuum non fuisse crediderim, sed

sponsionem factam esse pro modo litis, & arbitrio prouocantis. si quidem dixit Cicero in quinta Verrina: *Facta est sponsio sestertium quinque millibus.* & pro Q. Roscio: *Pecunia petita est certa cum tertia parte sponsio facta est.*

His de auctoritate, satisdatione, sacramento, & sponsione perfectis redeo ad rem, de qua dicere instituera m. Cum petitor in hereditatem fundi ageret, ita dicebat: *Aio, hunc fundum meum esse iure Quiritium.* Cui possessor inficians respondebat; *Et ego meum, non tuum esse aio eodem iure Quiritium.* Tum petitor: *Satisda, te non deteriorem possessionem facturum.* possessor satisdabat. Tum petitor *spondes ne quingentos, si meus hic fundus sit?* possessor *spondeo quingentos, si tuus hic fundus sit.* Inde restipulans: *Et tu spondes ne totidem, Ni tuus hic fundus sit?* petitor, *Spondeo, Ni meus hic fundus sit.*

Est autem animaduertendum, si reus nihil ad inficiationem addidisset, puram defensionem dictam; si exceptionem adiecisset, coniunctam. Erat autem Exceptio rei defensio, quæ non omnem actoris intentionem excludebat, vt inficiatio, sed eius partem duntaxat. atque his verbis concipiebatur, *extra quam si*, vel *Nisi si.* vt si reus dixisset: *Immo hereditas mea est, non tua, Nisi testamento prodatur, quo tibi relicta appareat*, aut aliquid tale. Cicero in Rhetoricis: *Lex est. In iudicio priuato præiudicium ne fiat publico. Cum ad vim quotidianam faciendam quidam armati venissent, armati contra præsto fuerunt. & cuidam equiti Roma-*

Romano quidem ex armatis resistenti gladio manum præciderunt. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarum. Postulat is, qui cum agitur, à prætore Exceptionem, Extra quam si in eum capitis præiudicium fiat, id est, non excludit totam actionem iniuriarum, sed ex ea tantum parte, Si in reum capitis præiudicium fiat. Vt autem in inficiatione actor, sic in Exceptione reus sponsionem concepit. Et sponsio quidem cum inficiatione Pura dicebatur, cum Exceptio vero Coniuncta, vt *Spondes ne quingentos, Ni hæreditas tua sit, Ni testamentum prodatur? Spondeo. Tu vero Spondes ne, si hæreditas mea sit, Ni testamentum prodatur? Spondeo.*

QVONIAM autem per exceptiones actio transferebatur, locus admonet, vt de translatione actionis deinceps dicamus. Transferebatur actio, cum petitor agens plus in intentione sua complectebatur, quam ad eum pertinebat. Quod si fecisset, causa cadebat, id est, vt inquit Iustinianus, litem amittebat, nec facile in integrum restituebatur à prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Plus autem quattuor modis petebatur, re, tempore, loco, & caussa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti peteret. aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiore ex parte suam esse intenderet. Tempore, veluti si quis ante diem, vel ante conditionem petisset. Loco, veluti, cum quis id, quod certo loco sibi dari postulatus est, alio loco petisset, sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari postulatus esset.

verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerat, *Epheſi dare ſpondes?* Romæ pure intendat dari sibi oportere. Causſa, vt siquis ita à te stipulatus esſet: *Hominem Stichum, aut decem aureos dare ſpondes?* deinde alterutrum, petisſet, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis, promisſoris est optio, vtrum pecuniam, an hominem soluere malit. Qui vero pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit optionem aduersario, & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, aduersarii vero sui deteriorem. Hac vero de re Cicero in Rhetoricis: *In noſtra conſuetudine multis de cauſſis fit, vt varius incidant translationes. Nam & prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt à cauſſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet egerit. Quare in iure plerunque verſantur. ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur.* Quæ verba sic exponit Victorinus: *Apud prætorem cum litis ipſius forma componeretur, ibi partes aut excipiebant, aut ſimplicem actionem accipiebant. Vnde in ipſo iure, hoc eſt, apud prætorem tractabatur exceptio atque translatio.*

ATQVE hoc quidem modo in rebus corpore præditis litis concipiebatur intentio. Qua cognita facilis est cognitio reliquarum. Nam in rebus corpore vacantibus, vt in vsufructu, & prædiorum seruitute eodem modo intendebatur, ac vindi-

vindicabatur, *Aio, vsumfructum fundi tui, qui est in agro Sabino, esse meum. Aio ius eundi agendi per fundum tuum esse meum. Aio, ius ex fundo tuo aquam ducendi, vel ius versus ædes tuas altius tollendi esse meum.* Hoc autem proprium in his fuit, quod non solum affirmanter intendi potuit, sed etiam neganter, hoc modo: *Aio, vsumfructum fundi mei non esse tuum: Aio, ius eundi agendi per fundum meum non esse tuum.* atque ita in ceteris. Causa vero huius dissimilitudinis fuit; quod in rebus corporeis is solum agere potuit, qui non possedit. nam ei, qui possedit, nulla erat prodita actio. neque enim intendere potuit; *Aio fundum hunc tuum non esse.* neque enim si iudicatum esset, non esse possessoris, propterea fiebat necessario, vt esset petitoris. In his autem non idem erat qui affirmatiue agebat, & qui negatiue. nam affirmanter intendebat qui se ius illud, de quo quærebatur, habere dicebat, veluti vsumfructum, aut seruitutem in alterius proprietate. neganter vero ipse dominus fundi, aut ædium, quia affirmabat, illum alterum vsumfructum, aut seruitutem in fundo, aut ædibus suis non habere. In his autem sponsiones fuerunt hæ. Affirmatiue ita: *Aio, vsumfructum fundi tui esse meum. Aio, vsumfructum fundi mei non esse tuum. Spondes ne, si vsusfructus fundi tui sit meus; Spondeo. Si vsusfructus fundi mei sit tuus? Spondeo. Et tu spondes ne, Si vsusfructus fundi mei non sit tuus? Spondeo. Si vsusfructus fundi tui non sit meus? Spondeo.* Negatiue ita: *Aio, vsumfructum*

ctum fundi mei non esse tuum. Aio, vsumfructum fundi tui esse meum. Spondes ne, si vsusfructus fundi mei non sit tuus? Spondeo. Si vsusfructus fundi tui non sit meus? Spondeo. Et tu spondes ne, si vsusfructus fundi tui sit meus? Spondeo. Si vsusfructus fundi mei sit tuus? Spondeo. Eodem modo in ceteris. In actione etiam de seruitute luminum fuit aliquid diuersi a ceteris. In aliis enim qui intendebat, idem etiam sponsionem faciebat. Exempli gratia, Si me habere dixissem ius fundo tuo vtendi fruendi, neque tamen me vti frui sineres, vocassem te in Ius, & intendissem apud prætorem, ius vtendi tuo fundo meum esse, & a te prouocatus sponsionem feciſsem: *Ni meum ius sit.* At si altius ædes tollere incœpissem. tu in Ius me vocasses, & ita dixisses: *Nego tibi ius esse altius ædes tollendi versus me,* & rationem negatæ seruitutis prætori exposuisses. Tum ergo remissam esse seruitutem ostendissem, & a te prouocatus sponsionem feciſsem: *Ni meum ius sit.* Itaque in hoc libertas vindicari, in aliis seruitus peti videbatur.

Fuerunt præterea actiones duæ in rem, vna de libertate, altera de ventre cognoscendo, quæ propriam requirunt obseruationem. De his ita scribit Iustinianus: *Præiudiciales actiones in rem esse videntur, quales sunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus sit, vel de partu cognoscendo. ex quibus fere vna illa legitimam habet, per quam quæritur an aliquis liber sit. cetera ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt.*

Ex

Ex his autem causſa liberalis fuit duplex. aut enim e ſeruitute in libertatem, aut e libertate in ſeruitutem vindicabatur. Hæc vero priuata omnino causſa non videtur. quia actio cuique e populo data eſt, qui ſe aſſertorem, & vindicem profiteretur. Erat autem lex XII. tabularum, vt inquit Dionyſius, & Liuius, vt *ſi quis aut ex libertate in ſeruitutem, aut ex ſeruitute in libertatem aſſereretur, poſſeſſionis ius maneret vsque ad exitum iudicii penes eum, qui in libertatem aſſereret, non qui in ſeruitutem.* Item in eadem lege fuit: *Vt cui vindiciæ ſecundum libertatem a prætore addicerentur, is ſponſores daret, hominem poſtea iudicio ſiſti.* Legis verba videntur eiusmodi fuiſſe: *Si de cuius libertate ambigetur, prætor ſecundum eum, qui libertatem defendit, vindicias addicito. cui addictæ erunt, ſponſores iudicio ſiſti, dato.* verba poſtulantis vindicias ſunt apud Terentium: *Hunc hominem ego liberum eſſe aſſero. poſtulo, vt mihi des vindicias ſecundum libertatem.* Item: *Hunc hominem ſeruum meum eſſe aſſero, poſtulo, vt mihi des vindicias ſecundum ſeruitutem.* Decretum prætoris: *Qui libertatem defendit, ei vindicias do,* Liuius libro III: *Appius Marco clienti negotium dedit, vt virginem in ſeruitutem aſſereret, neque cederet ſecundum libertatem poſtulantibus vindicias.* Item: *Poſtulat a Decemuiro, vt lege ab ipſo lata vindicias det ſecundum libertatem.* Item: *Cum inſtaret aſſertor puellæ, vt vindicaret, ſponſoresque daret, manus tollere multitudo, & ſe quisque*

que paratum ad spondendum ilico ostendere. ita vindicatur Virginia spondentibus propinquis. Hic postulare vindicias, & vindicare est possessionem petere, dare vindicias postulantibus est possessionem alteri postulanti concedere. Decreta igitur in hunc modum possessione tum alio die actio de libertate intendebatur, ita: *Hunc hominem ex iure Quiritium liberum esse assero.* sic enim Terentius in Adelphis: *Quid si ego illam tibi nolo vendere, Coges me? ÆS. Mimine S. Namque id metui. ÆS. Neque vendendam censeo quæ libera est. Nam ego illam liberali assero caussa manu.* Hoc dicto ille alter respondebat: *Hunc hominem seruum esse, meumque ex iure Quiritium seruum esse assero*: Inde sponsiones, vt supra: *Ni liber sit, Ni seruus sit, & seruus eius sit.* Item in ceteris: *Aio, me ingenuum esse ex iure Quiritium, neque iustam seruitutem seruisse. Aio, hunc hominem, cum apud me iustam seruitutem seruiret, a me manumissum, meumque libertum esse.* sponsio: *Ni ingenuus sit, Ni manumissus sit.* Huius iudicii illustre exemplum est apud Asconium in Cornelianam: *Metellus fecit reum Curionem, cumque interim quendam ciuem idem Metellus seruum esse contendens vi arripuisset, ac verberibus affecisset, Curio assertorem ei comparauit. dein cum appareret, eum exitum illius iudicii futurum, vt is liber iudicaretur, quem Metellus verberibus affectum a se negare non poterat, inter Metellum, & Curionem facta pactio est, vt neque arbitrium de libertate vrgeret in Metellum*

lum Curio, neque Metellus præstaret in accusatione Curionis. De ventre vero ita intentum est: *Aio mulierem hanc ex te prægnantem esse, Nego.* Sponsio: *Ni sit.* Ac de formulis quidem intentionis in Actione Vindicationis hactenus.

Condictionis vero longe alia ratio fuit. Condictio vero fuit, vt diximus, qua non corpus aliquod petierunt, sed a persona certam præstationem postularunt, neque, vnde satisfaceret, curarunt. Ea vero, vt dixi, fuit duplex; vna aduersus eum, qui ex contractu, altera aduersus eum, qui ex maleficio obligatus erat. Contractus nomina ferme, vt diximus, hæc fuerunt: Mutuum, Commodatum, Depositum, Pignus, Emptum, Locatum, Societas, Fiducia, Stipulatus, Negotium gestum, Præscriptis verbis. In his actor ferme sic intendit, *Aio, te mihi mutui, aut commodati, aut depositi, aut aliorum contractuum nomine dare centum oportere.* Ille vero, vnde petebatur, aut inficiabatur, aut excipiebat. Inficiabatur ita dicens: *Nego me tibi dare centum eo nomine debere.* Excipiebat partem actionis excludens, ita: *Nego me tibi ex stipulatu centum dare debere, Nisi quod metu, aut dolo, aut errore adductus spopondi*, aut, *Ni minor annis xxv. sim.* Vnde Plautus in Rudente: *Si Vidulum istum redegissem in potestatem eius iuratus mihi dare talentum magnum argenti.* LA. *Cedo qui cum habeam iudicem: Ni dolo instipulatus sis, Niue etiam dum siem quinque & viginti annos natus.* Item: *Aio, te mihi domum, aut nauim ædificare, aut vestem polire oporte-*

portere ex stipulatu. Nego. Inde sponsio: *Ni facere debeat*, vt ante, nascebatur. aut: *Ni mutui, aut depositi nomine centum dare debeat.* Quo in loco *Dare* videtur accipiendum esse pro reddere, non enim qui mutuo dedit, aut commodauit, aut deposuit, dominium amisit. Præscriptis verbis obligatio erat talis. Si qua nasceretur inusitata controuersia, litigatores vel suo ingenio, vel Iurisconsulti sui actionis formulam certis verbis secundum pactum inter ipsos conuentum concipiebant, in eaque verba sponsionem faciebant. exempli gratia, Mæuius fulloni polienda vestimenta sua dedit ea mercede, de qua postea inter ipsos conuenisset, atque ea polita accepit, neque fulloni satisfecit. Tum fullo sic intendet: *Aio te mihi mercedem, de qua inter nos conuenit, ob polita tua vestimenta dare oportere. Nego, me dare oportere.* sponsio: *Ni dare debeat.* Iam vero obligationes ex maleficiis fuerunt, vt diximus, ex furto, damno, rapina, iniuria. In furto eiusmodi fuit intentio: *Aio, vestem, quam nuper furto mihi abstulisti, meam esse, teque illam mihi dare oportere.* Hæc autem actio furtiua condictio vocabatur, odio furum a prætore instituta, vt furtum non solum vindicatione repeti posses, sed etiam condictione. Nam in Vindicatione aduersus possessorem tantum erat actio, hoc modo, *Aio, hanc vestem meam esse.* neque furti mentio fiebat. in condictione vero aduersus furem ipsum erat actio, & furti nomen exprimebatur, & illam rem eum *dare*, id est, reddere debere, intendebatur, vt

Iusti-

Iustinianus docuit. Eadem in ceteris maleficiis fuit ratio. *Aio, te mihi pugnum, aut fustem infixisse aut conuicium feciſſe, teque mihi tantum quantum ego æſtimauero, dare oportere. Nego.* Sponſio: *Ni fecerit.*

Poſtremo miſtarum actionum intentiones eiusmodi fuerunt: *Aio, te familiam diuidere debere, & eo nomine centum te mihi dare oportere. Aio te res communes diuidere debere, & eo nomine centum te mihi dare oportere. Aio, fines agri noſtri dirigi oportere, & quod ex agro meo percepiſti, te mihi dare oportere.* Quibus intentionibus Inficiatio, Exceptio, Sponſio eodem modo ſubiicientur, quo in ſuperioribus diximus.

His cognitis, quoniam in tertia diuiſione actiones maleficiorum triplices fuiſſe ſcripſimus, rei perſequendæ, pœnæ perſequendæ, & vtriusque; deinceps quænam earum formulæ fuerint, oſtendamus. In furto actio, quæ rem tantum perſequitur, Vindicatio, & furtiua condictio vocabatur, vt dictum eſt. per quas vbi res ablata recepta erat, remanebat tamen furti actio, quæ ad pœnæ perſecutionem pertinebat. Caius D. de furtiua condictione: *Cum furti actio ad pœnæ perſecutionem pertineat, Condictio vero, & Vindicatio ad rei recuperationem; apparet, receptæ re nihilominus ſaluam eſſe furti actionem; Vindicationem vero, & Condictionem tolli.* In hæc ergo intentio hæc erat: *Aio te centum mihi abſtuliſſe, & manifeſto deprehenſum eſſe, & manifeſti furti nomine quadringentos aureos mihi dare debere.* Rapinæ vero actio ſimul

rem, & pœnam persequebatur. Sic enim scribit Iustinianus: *Rapinæ actio in quadruplum, triplum pœnæ, simplum rei nomine persequitur. nam in quadruplo inest & rei persecutio.* Quamobrem formula erat: *Aio, Mœuium vi vestem mihi eripuisse, atque eius nomine, eum quadruplum mihi dare oportere.* Quoniam enim nulla actio Rapinæ prodita est, qua rem & personam separatim persequi liceret, propterea vna, & eadem actione vtrumque persecuti sunt. Actio damni lege Aquilia item & rem, & personam persequebatur. pœna aduersus confitentem in triplum erat; aduersus inficiantem in duplum. Itaque Intentionis formula erat: *Aio, Mœuium Stichum seruum meum interfeciſſe, factumque illud inficiatum esse, atque eo nomine duplum, quanti hoc anno seruus plurimi fuit, mihi dare oportere.* Reus negabat, se interfecisse, aut inficiatum esse. sponsio nascebatur: *Ni interfecerit, Ni inficiatus sit.* Iam vero in seruo corrupto ita intendebatur: *Aio, Mœuium Sticho seruo meo persuasisse dolo malo, quo eum deteriorem faceret, atque hoc nomine, quanti hæc res fuit, mihi dare oportere.* De eo, quod metus caussa gestum est, quæ fuit prætoria actio, ita: *Aio, Mœuium terrore, ac minis vestem à me extorsisse, atque eo nomine quadruplum, quanti ea res fuit, mihi dare oportere.* De Calumnia ita: *Aio, Mœuium calumniæ caussa pecuniam accepisse, vt mihi negotium facesseret, & eo nomine quadruplum mihi dare oportere.* Ceterum, vt inquit Iustinianus, actio furti nec manifesti, & serui corrupti a ceteris differunt, quod

quod omnino dupli sunt. at actio damni ex lege Aquilia, & de dolo malo inficiatione depositi duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Item actio de eo, quod metus caussa factum est, a ceteris diuersa est, quod eius natura tacite continetur. vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituit, absoluatur. in ceteris non erat ita, sed omni modo quisque in quadruplum condemnabatur.

Sequuntur actiones quintæ diuisionis, quibus non totum, sed pars petitur, in iis vero Intentio sic concipiebatur, vt de peculio filii: *Aio, me Seruilio filio tuo centum aureos mutuo dedisse, teque quantum ex eius peculio facere poteris, mihi dare oportere.* De dote: *Aio, me tibi nomine dotis centum dedisse, teque mihi quantum facere poteris, dare oportere.* Item a parente, patrono, socioque non totum, sed quantum facere possent, petebatur. Eodem modo agebatur cum eo, qui creditoribus bonis suis cessit, si postea aliquid acquisisset.

De Actionibus sextæ diuisionis, nempe cum dominis caussa seruorum, & cum patribus caussa filiorum, hæc habemus. Eius, quæ dicebatur: *Quod iussu*, talis fuit intentio: *Aio, me Sticho Mæui seruo, ipsius Mæui iussu centum aureos credidisse, & centum eo nomine Mæuium mihi dare oportere.* In exercitoria sic intentum est: *Aio, me Sticho seruo, quem Mæuius dominus ei naui, quam exercet, magistrum præfecerat, centum aureos eius rei caussa, cui præfectus erat,*

credidisse, eumque eius rei nomine centum mihi dare oportere. In Institutoria sic: *Aio, me Sticho Mœuii seruo, quem Mœuius institorem suum fecerat, centum aureos credidisse, eumque eius rei nomine centum aureos mihi dare debere.* In tributoria ita: *Aio, Mœuium peculiares Stichi serui sui merces ex edicto non distribuisse, & quanto minus tributum sit quam debuerit, tantum mihi dare oportere.* Exempli gratia: Duodecim sunt in mercibus serui peculiaribus, ex quibus domino quinque debentur, Valerio quinque, totidemque Seruilio. si de peculio agatur, dominus integra quinque obtinebit: sin autem tributoria, quattuor tantum. ibi enim melior est domini conditio, hic vero par est omnino. De eo, quod in rem versum est, sic: *Aio, me Sticho Mœuii seruo centum credidisse, vt Mœuii domum cadentem fulciret, & Mœuium quatenus, & in rem versum, & in peculio Stichi esse constabit, dare mihi oportere.* Hinc probare opus erit, & in rem domini versum, & seruum habere peculium. In noxali, ita: *Aio, Stichum Mœuii seruum noxam mihi nocuisse, & Mœuium aut soluere, aut Stichum noxæ dedere mihi debere:* quo in loco *noxæ dedere*, est noxæ nomine dedere. In pauperie hoc modo: *Aio bouem Mœuii me cornu petiisse, & vulnerasse, eumque Mœuium mihi noxæ dedere oportere: Aio, vrsum Mœuii mihi vulnus intulisse, & Mœuium, quantum æquum esse videatur, mihi dare oportere: Aio, vrsum Mœuii meam mihi vestem discidisse, & duplum,*

quanti

quanti vestis est, mihi dare debere. Atque hæ quidem actiones ferme eius generis fuerunt, vt in iis & certa pecunia peteretur, & sponsio conciperetur, & vt ad certam formulam iudex astringeretur, postularetur. Vnde stricti iuris actiones a Iustiniano sunt dictæ.

Postrema diuisione arbitrariæ positæ actiones fuere, in quibus neque certa pecunia est petita, neque sponsio facta, neque ad certam formulam iudex astrictus. Hæ vero fuere duorum generum; vnum earum, quæ dicebantur, Ex bona fide, alterum earum, quæ proprie Arbitrariæ appellatæ. Actionum Bonæ fidei tres formulæ fuerunt, vna, quæ contractibus bonæ fidei accommodabatur, cum his verbis: *Ex bona fide*; altera, quæ in fiduciis vsurpabatur, cum his: *Vt inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione*; tertia rei vxoriæ propria, cum his: *Quantum æquius, melius.* Cicero in tertio de officiis: *Dolus malus legibus erat vindicatus, vt tutela* XII: *tabulis, circumscriptio adolescentium lege Lætoria, & sine lege, iudiciis, in quibus additur, Ex fide bona. reliquorum autem iudiciorum hæc verba maxime excellunt, in arbitrio rei vxoriæ, Melius æquius. in fiducia, vt inter bonos bene agier oportet.* Item: *Arbitrium adegit, Quidquid sibi dare, facere oportet ex fide bona.* Item: *Scævola summam vim esse dicebat in iis arbitriis, in quibus adderetur, Ex fide bona, fideique nomen æstimabat manare latissime, idque versari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vita societas contine-*

tinetur. in his magni iudicis esse statuere, quid quenque cuique præstare oporteret: & in Topicis: *In omnibus iis iudiciis, in quibus ex fide bona est additum, plurimus Iurisconsultorum est vsus. Vbi vero etiam inter bonos bene agier oportet, in primisque in arbitrio rei vxoriæ, in quo est, Quid melius æquius, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium prosocio, quid eum, qui aliena negotia curasset, ei cuius ea negotia fuissent, quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret, quid virum vxori, quid vxorem viro, tradiderunt.* Ceterum Arbitrariarum formula fuit: *Quantum æquius melius.* Cicero pro Q. Roscio: *Aliud est iudicium, aliud arbitrium. Iudicium est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. ad iudicium hoc modo adimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus. ad arbitrium hoc modo venimus, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur. eius rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. quid est in iudicio? directum, asperum, simplex si paret sestertium ɔɔɔɔ dari. hic nisi planum facit, sestertium ɔɔɔɔ ad libellam sibi deberi, caussam perdit. quid est in arbitrio? mite, moderatum. Quantum æquius melius sit dari.* Arbitrariæ vero quædam fuere prætoriæ in rem, vt Publiciana, & Seruiana; quædam in personam, vt eæ, quibus de eo agitur, quod aut metus caussa, aut dolo malo factum est. item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. item actio ad exhibendum. Hinc formulæ intentionum natæ: *Aio, Mæuium metu me*

coegisse

coegisse, vt aureos centum darem, eumque quantum æquius melius videbitur, mihi dare oportere. Aio, Mæuium mihi stipulanti spopondisse, se centum tritici modios Bononiæ daturum, eumque, quantum æquius melius videbitur, mihi dare oportere. Aio, Mæuium mihi vestem exhibere debere, & quantum æquius melius videbitur, mihi dare oportere. In omnibus autem arbitrariis formulis subauditur, *Nisi ea res mihi restituatur.* quod post in formulis iudicii dandi magis apparebit. Porro autem actiones ex fide bona fuerunt in personam hæ, Empti, locati, pro socio, fiduciæ, rei vxoriæ, negotiorum gestorum, mandati, tutelæ, depositi, commodati, pignoris, præscriptis verbis; & mistæ duæ, nempe familiæ erciscundæ, & communi diuidundo. Harum autem intendendarum formulæ fuerunt hæ: *Aio, te mihi domum vendidisse, aut locasse. teque mihi ex æquo, & bono dare, facere oportere, quidquid alterum alteri empti, siue locati nomine dare facere oportet ex fide bona.* Eadem ratione in ceteris, quæ nascuntur ex contractibus. Hoc vero præcipui fuit in fiducia, & re vxoria, quod in fiducia ita intentum est: *Aio, te mihi domum illam, quam tibi mancipaui, vt mihi remancipares, vt inter bonos bene agi oportet, sine fraude remancipare oportere.* In re vxoria vero ita: *Aio, me tibi præter dotem peculium, & patrimonium meum dedisse, teque mihi, quantum æquius melius sit, dare oportere.* Differt autem vxoria actio ab actione de dote, quod illa ad dotem tantum pertinet, hæc etiam ad peculium, & patrimonium vxoris.

Mistarum autem formulæ hæ fuerunt: *Aio, te familiam diuidere debere, & quod eo nomine alterum alteri ex æquo, & bono dare facere oportet, te mihi ex fide bona dare facere oportere. Aio, te res communes diuidere oportere, & quod alterum alteri ex æquo, & bono dare facere oportet, te mihi ex fide bona dare facere oportere,* Differunt autem bonæ fidei actiones ab arbitrariis, quod in iis restitutionis mentio fiat, in his non fiat. Ac quemadmodum quidem siue lis, siue actio intenderetur, atque acciperetur, hæc hactenus.

CAP. XXII.
De Iudicibus.

COncepta, vt demonstrauimus, actionis intentione, actor iudicium, siue iudicem in eam a prætore postulabat. Si iudicem postulauit, aut eum, qui proprie iudex appellatus est, aut arbitrum postulauit; si iudicium, aut recuperatores, aut centumuiros. Dicamus autem de singulis, antequam de eis postulandis agamus.

IVDEX cognouit causas omnes & iuris, & facti, sed quæ essent, & leuiores, & ad diiudicandum faciliores. ARBITER, quæ Bonæ fidei, & Arbitrariæ appellatæ. Vnde Festus: *Arbiter est, qui totius rei arbitrium habet, & potestatem.*

RECVPERATORES dicti fuerunt, qui de rebus priuatis recipiendis, reddendisque cognoscebant. Idem Festus: *Recuperatio, vt ait Gallus Ælius, est, cum inter populum, & reges, nationesque, & ciuitates peregrinas lex conuenit, quomodo per recipera-*

ci, ratores reddantur res, recipianturque, resque priuatas inter se persequantur. Horum mentio est apud Liuium libro XXVIII: *Scipio tres recuperatores cum se daturum pronunciasset, qui caussa cognita, testibusque datis iudicarent, vter prior in oppidum transcendisset, Lælio, & Sempronio aduocatis partis vtriusque P. Cornelium de medio adiecit. eosque tres recuperatores considere, & causam cognoscere iussit.* & libro XLIII: *L. Canuleio prætori negotium datum est, vt in singulos, à quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret.* & apud Gellium libro XX: *Prætores legem XII. tabularum, Si iniuriam faxit, XXV. æris pœna sunto, abolescere censuerunt, iniuriisque æstimandis recuperatores se daturos edixerunt.* & Cicero in Rhetoricis iudicium iniuriarum à prætore datum iudicium recuperatorium vocat, dicens: *Non oportet in recuperatorio iudicio eius maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri.* & in veteribus legibus: *Consulis, prætoris, quicunque erit, de ea re iurisdictio, iudicii, iudicis recuperatorumve datio est.* Animaduertere etiam licet, eundem pro Cæcina ad recuperatores agere à P. Dolabella prætore vrbano datos, vt iudicarent, an qui deiecisse dicebatur, restituisset. Quibus ex locis omnibus apparet, recuperatores tantum datos, cum de facto esset controuersia.

CENTVMVIRI vero, teste Festo, iudices fuerunt, ex singulis tribubus terni ad iudicandum asciti, numero centum, & quinque, sed quo facilius appellarentur, Centumuiri dicti. Iudicia au-

tem fere fecerunt de iis controuersiis, in quibus non de facto, sed de æquitate, & iure certatum est, vt scribit in primo de oratore Cicero: *Volitare in foro, hærere in Iure, ac prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate, & iure certetur, iactare se in causis Centumuiralibus, in quibus vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilia iura versentur, cum omnino quid suum, quid alienum, quare denique ciuis, an peregrinus seruus, an liber sit, ignoret, insignis est impudentiæ.* & post: *Nam quod maximas centumuirales caussas in iure positas protulisti.* Item pro Cæcina: *L. Crassus iudicio centumuirali hanc sententiam defendit, Curium, qui heres institutus esset, ita mortuo postumo filio, cum filius non modo non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere.* & Quintilianus libro IV: *Cum vel nulla expositio est, vel de re constat, de iure quæritur, vt apud Centumuiros, filius, an frater debeat esse intestato heres.* Testamenta item a Centumuiris confirmata, aut rescissa fuisse, ostendit pluribus exemplis Valerius. & eosdem de inofficioso testamento cognouisse, Scæuola, & Paulus testes sunt D. de inofficioso testamento. De hereditatibus vero Cicero de lege agraria: *Primum populi Rom. hereditatem Decemuiri iudicent, cum vos volueritis de priuatis hereditatibus Centumviros iudicare?* Quin etiam iidem de causis iuris gra-

grauissimis, & obscurissimis iudicasse dicuntur. De grauissimis à Tacito in dialogo de oratore: *Lege Pompeia olim omnia apud prætores gerebantur, apud quos quod maiora olim negotia exerceri solita sint, quod maius argumentum est, quam quod caussæ centumuirales, quæ nunc primum obtinent locum, adeo splendore omnium iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Cæsaris, neque Bruti, neque Cœlii, neque Calui, non denique vllius magni oratoris liber apud Centumuiros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii Pollionis.* de obscurissimis indicat Seneca libro III. de beneficiis: *De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest, vbi fecisse, aut non fecisse pronunciandum est, vbi prolatis cautionibus controuersia tollitur, vbi inter disputantes ratio ius dicit. vbi vero animi coniectura capienda est, vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controversiam incidit, non potest ad hæc sumi iudex ex ordine selectorum, quem census in album, & equestris hereditas misit.* Hoc autem præterea videtur significare, iudices, & recuperatores lectos esse à prætoribus ex censu ex corpore selectorum. Vnde dixit Gellius lib. XIV: *Quo primum tempore a prætoribus lectus in iudices sum, vt priuata iudicia susciperem.* Centumuiros autem scribit Festus ex singulis tribubus ternos lectos, Dio vero LIV. à Decemuiris sorte eductos. Quin etiam iidem hasta posita iudicarunt, ita vt Valerius de inofficioso testamento Centumuirale iudicium Hastæ iudicium vocet.

CAP.

Cap. XXIII.

De Iudice, & Iudicio postulando.

COncepta igitur, vt eo redeam, vnde digressus sum, actionis intentione litigatores pro natura actionis aut iudicem, aut recuperatores, aut iudicium à prætore postularunt. Hoc enim ius fuit magistratus eius, cuius fuit iurisdictio, vt hæc dare postulantibus posset. Indicant leges veteres magistratuum: *Consulis, prætoris, censoris quicunque erit, de ea re iurisdictio, iudicii, iudicis, recuperatorumve datio esto.* Item: *Magistratus, cuius de ea re iurisdictio erit, ad quem de ea re in ius aditum erit, ita de ea re ius dicito, iudicia recuperationis dato, vti eos recuperare possint.* Agamus de singulis.

Iudicis nomine ipsum siue iudicem, siue arbitrum, cum vnus postulabatur, significarunt. ea vero res in hunc modum est acta. Si res ageretur eiusmodi, vt lis de facto, aut de certo iure esset, & minime controuersa, actor iudicem aduersario, quem ipsi commodum erat, ferebat in verba sponsionis: *Ni ita esset.* Liuius: *Ni ita esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicem.* item: *Se illi iudicem ferre: Ni vindicias in seruitutem ab libertate dederit.* Rogabat autem eum, vt eo contentus esset, & non alium posceret, his verbis, de quibus Festus: *Si alium procas, nive alium procas. Est enim poscere procare, quod dicitur in iudice collocando.* Sin autem iudex, quem actor ferebat, à reo probabatur, tum iudex conuenire dicebatur. Hoc ostendit Cicero pro Q. Roscio:

Quem

Quem si ferrem iudicem, refugere non deberet, quo modo testem productum reprehendere audebit? & Valerius libro II: *Iudex conuenit Calatinus.* Verum multo clarius idem Cicero pro Cluentio: *Neminem voluerunt maiores nostri non modo de existimatione cuiusquam, sed ne de pecuniaria quidem re esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset.* Vbi vero iudex conuenerat, postulabatur, à prætore, verbis simul sponsionis allatis, in quæ postulabatur. Asconius: *Cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna se sacramenti peterent, iudicem poscebant.* Formula postulandi hæc erat: *Iudicem, arbitrumve postulo, vti des in diem tertium siue perendinum.* Vnde dixit Cicero pro Murena: *Illud mihi mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, vtrum diem tertium, an perendinum, iudicem, an arbitrum, rem, an litem dicere oporteret.* Cicero pro Cæcina: *Arbitrum familiæ erciscundæ postulauit.* Hinc etiam adigere arbitrum, & sumere arbitrum, dicebatur. Eadem ratio in postulando recuperatorio, & Centumuirali iudicio fuit. Cicero pro Cæcina: *Cæpit Scandilius recuperatores, aut iudicem postulare.* Non postulabantur autem Centumuiri, nisi vtrique litigatores in eos subscripsissent. Plinius epistolarum libro quinto: *Posthæc ille subscripsit Centumuirale iudicium, mecum non subscripsit.*

CAP.

Cap. XXIV.

De Iudice, & Iudicio dando.

VBi Iudex, aut Recuperatores, aut Centumviri postulati sunt, in arbitrio prætoris fuit aut dare, aut non dare, prout in Edicto proposuerat. Vnde Plautus in Bacchidibus: *Postquam quidem prætor Recuperatores dedit, Damnatus demum vi coactus reddidit Ducentos, & mille Philippum.* Si dedit, dedit eos, qui salua lege dari potuerunt: Siquidem scribit Paulus D. de iudiciis: *Non omnes iudices dari possunt ab iis, qui iudicia dandi ius habent. quidam enim lege impediuntur, ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. natura, vt surdus, & mutus, & perpetuo furiosus, & impubes, quia iudicio carent; lege qui senatu motus est; moribus fœminæ, & serui, non quia non habent iudicium, sed quia receptum est, vt ciuilibus officiis non fungantur.* Dedit etiam in ea verba, quibus sunt postulati. Hæc vero fuit formula quædam ab ipsa intentione actionis, & conceptione sponsionis accepta, & quidem hoc modo: *Esto iudex, & si pareat, rem ita esse, pronuncia.* Vnde scripsit Festus: *Parret, quod est in formulis, debuit non gemino R scribi, vt fieret Paret, quod est inueniatur.* In plerisque autem actionibus iubebant, alterum litigatorum damnari. Ex quo scriptum est à Iustiniano, omnia iudicia fuisse absolutoria. Quemadmodum vero singulæ formulæ intentionum ad formulas iudiciorum sint redactæ, breuiter superioribus exemplis repetitis, demonstremus. In Vindicatione rei corpus habentis: *C. Aquilli iu-*

dex

dex esto, si paret, fundum Capenatem, de quo Seruilius agit cum Catulo, Seruilii esse ex iure Quiritium, neque is Seruilio à Catulo restituatur, tum Catulum damnato. Hinc reprehendit Verrem Cicero, qui in hæc verba iudicem dedit: *C. Octauii iudex esto, si paret, fundum Capenatem, ex iure Quiritium P. Seruilii esse, neque is fundus Q. Catulo restituatur: cum debuisset, dicere neque is fundus Seruilio restituatur.* Quod si exceptio intercederet, addebat: *Extra quam si testamentum prodatur, quo apparet, Catuli esse.* Sæpe tamen prætor rei iniquus exceptionem addere noluit. qua de caussa tribuni pl. appellari poterant. Quod ostendit Cicero in Lucullo: *Postulat, vt excipiantur hæc inexplicabilia. tribunum aliquem censeo adeant. a me istam exceptionem nunquam impetrabunt.* In Vindicatione rei corpore vacantis ita: *Si paret, vsumfructum fundi Seruilii esse Mœuii, neque Seruilius eum vti frui sinat, tum Seruilium damnato. Si paret, ius eundi, agendi per fundum esse Mœuii, neque Seruilius eum ire agere sinat, tum Seruilium damnato. Si paret, ius ex fundo Seruilii, aquam ducendi, vel ius versus ædes Seruilii altius tollendi esse Mœuii, neque Seruilius aquam ducere, aut altius tollere sinat, tum Seruilium damnato.* Item in caussa libertatis, & ventris: *Si paret, Seruilium liberum, aut ingenuum esse, liberum, aut ingenuum pronunciato. Si paret, Stichum seruum, aut libertum Mœuii esse, seruum, aut libertum pronunciato.* Hanc autem fuisse formulam cognoscitur ex Digestis de caussa liberali. In Condictione vero ita: *Si paret, Seruilium*

Mœuio

Mæuio mutui, aut depositi nomine centum dare oportere, neque eos restituerit, Seruilium damnato. Si paret, Seruilium domum, aut nauim ædificare, aut vestem polire ex stipulatu oportere, neque satisfecerit, eum damnato. Si paret, Mæuium Seruilio mercedem, de qua inter eos conueniat, ob polita eius vestimenta dare oportere, neque dederit, eum damnato. Si paret, vestem, quam Stichus Mæuio furto abstulit, Mæuii esse, neque Stichus eam restituerit, Stichum damnato. In mistis ita: *C. Aquilli iudex esto, itaque familiam herciscitor, vt quod cuique ex heredibus adiudicandum esse videbitur, quodque Seruilium Mæuio dare facere oportet, iudices.* Item: *Iudex esto, itaque res communes Seruilii, & Mæuii diuidito, vt quod cuique adiudicandum videtur, quodque Seruilium Mæuio dare, facere oportet, iudices.* Item: *Iudex esto, itaque fines ægrorum dirigito, vt quod cuique adiudicandum esse videbitur, quodque Seruilium Mæuio dare facere oportet, iudices.* In pœnalibus actionibus hoc modo: *Iudex esto, Si paret, Mæuium centum Seruilio abstuliſſe, & manifesto deprehensum esse, Mæuium in quadringentos damnato: Si paret, Mæuium Seruilio vestem eripuisse, atque eius rei nomine eum in quadruplum Seruilio dare oportere, Mæuium in quadruplum damnato. Si paret, Mæuium Stichum seruum Seruilii interfeciſſe, factumque illud inficiatum esse, Mæuium in duplum, quanti ea res eo anno plurimi fuerit, damnato.* Item in ceteris, quæ sequuntur huius generis. In iis vero, in quibus pars petitur, hoc pacto: *Si paret, Mæuium Lucio Seruilii filio centum mu-*

mutuo dedisse, tum Lucius pater, quantum ex filii peculio facere poterit, damnetur. Si paret, Terentiam Tullio centum nomine dotis dedisse, tum Tullius, quantum facere poterit, damnetur. In iis vero, in quibus cum dominis agitur caussa seruorum, ita: *Si paret, Seruilium Sticho Mœuii seruo iussu Mœuii centum credidisse, neque Mœuius Seruilio satisfaciat, tum Mœuius damnetur. Si paret, Mœuium Sticho, quem Seruilius si naui, quam exercet, magistrum præfecerat, centum aureos eius rei caussa, cui præfectus erat, credidisse, neque Seruilius Mœuio satisfecerit, tum Seruilius damnetur. Si paret, Mœuium peculiares Stichi serui sui merces ex edicto non distribuisse, tum quanto minus tributum sit, quam debuerit, tanti damnetur. Si paret, Seruilium Sticho Mœuii seruo centum credidisse, vt Mœuii domum labentem fulciret, tum Mœuius quatenus & in rem versum, & in peculio Stichi esse constabit, damnetur. Si paret, Stichum Mœuii seruum Seruilio noxam nocuisse, tum Mœuius aut soluere, aut Stichum noxæ Seruilio dedere, damnetur. Si paret, vrsum Mœuii aut vulnus Seruilio intulisse, aut vestem laceraſſe, tum Mœuius aut quanti æquum esse videatur, aut duplum, quanti vestis est, damnetur.* In actionibus vero Bonæ fidei hoc modo: *Si paret, Mœuium Seruilio domum aut vendidisse, aut locasse, tum quantum Mœuium Seruilio ob eam rem dare ex fide bona oportet, tanti damnetur. Si paret, Mœuium Seruilio domum mancipasse ea lege, vt remanciparet, vt inter bonos viros bene agi oportet, tum quantum Seruilium Mœuio dare ob eam rem ex fide bona oportet,*

tantum damnato. Si paret, Terentiam Tullio præter dotem alia dediſſe, tum quantum æquius melius videbitur, Tullium damnato. Item: *Familiam herciſcitor, & quod cuique ex heredibus ex æquo bono adiudicandum eſſe videbitur, quodque alterum alteri ex fide bona dare facere oportebit, arbitrator.* In arbitrariis ita: *Eſto arbiter, & ſi paret, Mæuium metu coëgiſſe Seruilium, vt centum daret, aut dolo malo iniquis ponderibus vſum, vt eum fraudaret, aut eidem ſtipulanti ſpopondiſſe, ſe centum tritici modios Bononiæ daturum, neque arbitrio iudicis ei ſatisfaciat, tum quantum Seruilius in litem jurauerit, tanti damnato. Si paret, Mæuium veſtem, quam Seruilius exhiberi poſtulat, habere, neque is arbitrio iudicis eam exhibeat, tum quanti in litem Seruilius jurarit, tanti damnato.* Hoc autem ita eſſe confirmat etiam Seneca libro III. de beneficiis, inquiens: *Melior videtur conditio cauſſæ bonæ, ſi ad iudicem, quam ad arbitrum mittitur. quia illa formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit. hujus libera, & nullis aſtricta vinculis religio & detrahere aliquid poteſt, & adjicere, & ſententiam ſuam non prout lex, aut juſtitia ſuadet, ſed prout humanitas, aut miſericordia impulit, regere.*

CAP. XXV.

De Teſtibus.

UBi prætor iudicem, ac iudicium hoc modo dederat, tum deinceps numerum teſtium, quibus denunciaretur teſtimonium, præſcribebat, qui plerumque decem fuerunt. Indicat hoc Edictum

dictum prætoris de recuperatorio iudicio dando, cuius meminit Probus in libro de Notis: *Quanti ea res erit, tantæ pecuniæ iudicium recuperatorium dabo, testibus publice duntaxat decem denunciandi potestatem faciam.* Indicat lex Manilia de limitibus per tempora belli Iugurthini lata, quæ est apud Frontinum in lib. de limitibus. cuius capite v. sic scriptum erat: *Cum curator hac lege non erit, tunc quicunque magistratus in noua colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iuredicundo præerit, eius magistratus de ea re iurisdictio, iudiciique datio, addictioque esto. inque eam rem is, qui hac lege iudicium dederit, testibus publice duntaxat in res singulas decem denunciandi potestatem faciam.* Cum autem denunciandi potestatem dicebant, præcisa oratione denunciandi testimonii facultatem intelligebant. Sic enim Valerius est loquutus, vt post suo loco planum faciemus.

Cap. XXVI.

De Appellatione Tributorum Plebis.

INuenio etiam, eum vnde petebatur, dante prætore actori iudicium, tribunos plebis appellasse, & iudicium recusasse, vt C. Antonium, de quo Asconius in orationem in toga: *Antonius multos in Achaia spoliauerat. deinde Græci, quos spoliauerat, eduxerunt, eum in Ius ad M. Lucullum prætorem, qui ius inter peregrinos dicebat. & cum Lucullus id, quod Græci postulabant, decreuisset, appellauit tribunos pleb. Antonius, iurauitque se ideo eierare, quod æquo iure vti non posset.* An vero hoc iure

fecerit Antonius, haud immerito ambigi potest. siquidem post a censoribus senatu motus est, quod iudicium recusarit. item in satisdatione, Cicero pro Quinctio: *Negat Alphenus æquum esse procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. appellantur tribuni. a quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen discreditur, vt I. dibus Septembris P. Quinctium sisti Sex. Alphenus promitteret.* & post de eadem re: *Cuius procurator non omnia judicia acceperit, quæ quisque in verba postulauerit, cuius procurator a pratore ad tribunos appellare ausus sit.* Qui vero appellatus erat, is intercedere auxilii causa poterat. In Antonium: *Non venirem contra iniuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non iure prætorio?*

Cap. XXVII.

De Satisdationibus & Contestatione Litis.

Dato inde, acceptoque iudicio satisdationes præstitæ sunt vel ab ipsis litigatoribus, vel ab eorum procuratoribus. Fuerunt vero satisdationes duæ, *iudicatum solui*, & *rem ratam haberi.* quorum alterum ad actorem, alterum ad procuratorem pertinebat. Ac si actio esset in personam debitoris, procuratores soli satisdabant; actorum quidem de rato; reorum vero, iudicatum solui. Itaque in Edicto ita fuit: *Cuius nomine quis actionem dari sibi postulauerit, ei, quo nomine agit, id ratum habere eum, ad quem ea res pertineret, boni viri arbitratu satisdet.* Cicero ad Atticum libro XVI. *Possumus, vt sponsores appellentur,*

pro-

procuratorem introducere: neque enim illi litem conteſtabuntur: quo facto non ſum neſcius, ſponſores liberari, ſed & illi turpe arbitror, eo nomine, quod ſatisdato debeat, procuratores eius non diſſoluere. Pro Quinctio: *Iſte poſtulat, vt iudicatum ſolui ſatisdaret.* Item: *A Dolabella prætore poſtulat, vt ſibi Quinctius iudicatum ſolui ſatisdet ex formula.* Illud etiam præcipui moris fuit in cauſſis bonæ fidei, & arbitrariis, vt qui arbitrium adigerent, aliquando pecuniam deponerent, quæ compromiſſum dicebatur. Cicero pro Q. Roſcio: *Quæro abs te, quid ita de hac pecunia compromiſſum feceris, arbitrum ſumpſeris, quantum æquius melius ſit dari, repromittique, ſi pateret.* De compromiſſo autem ſic Paulus D. de recept. & qui arbitr. *Compromiſſum ad ſimilitudinem iudiciorum redigitur.* & Proculus D. pro ſocio: *Arbitrorum duo genera, vnum huiusmodi, vt ſiue æquum, ſiue iniquum eſſet, ei parere neceſſum foret. quod tunc obſeruabatur, cum ex compromiſſo ad arbitrum iſſet, alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium deberet redigi.*

His vero rebus omnibus abſolutis litem conteſtabantur. Conteſtari autem litem tum dicebantur, inquit Feſtus, *cum ordinato iudicio vtraque pars dicebat, Teſtes eſtote.* Vnde alio loco: *Reus eſt, qui cum altero litem conteſtatam habet, ſiue is egit, ſiue cum eo actum eſt.* Cicero pro Q. Roſcio: *Lite conteſtata, iudicio damni conſtituto, tu ſine me cum Flauio decidiſti.* Atque his demum rebus perfectis vterque litigator ſibi denunciabat in perendinum diem. nam in eum iudex datus fuerat.

Vnde ea denunciatio Comperendinatio, & Condictio dicta. Festus: *Res comperendinata significat iudicium in diem tertium constitutum.* Asconius: *Comperendinatio est, ab vtrisque litigatoribus inuicem sibi denunciatio in perendinum diem. namque cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna se sacramenti peterent, poscebant iudicem, qui dabatur post tertium diem. quo dato deinde inter se in perendinum diem, vt ad iudicium venirent, denunciabant.* Festus: *Condictio est in diem tertium eius rei, quæ agitur, denunciatio.* Quod si cum peregrino res esset, ille dies status dicebatur. Macrobius: *Stati dies, qui iudicii caussa cum peregrino instituuntur.* vt Plautus in Curculione; *Status condictus cum hoste dies. Hostis nunc more vetere significat peregrinum.* Apud Probum etiam illæ notæ I. D. T. S. P. in actionibus exponuntur: *In diem tertium, siue perendinum.*

Est autem illud intelligendum, vniuersam iudicii priuati formam siue legibus, siue moribus fuisse contentam, quousque Augustinus imperator, cum remp. constitueret, legem Iuliam tulit, qua diligentius hæc omnia sanxit. Meminit eius legis Gellius libro XIV. inquiens: *Atque in rerum quidem diffisionibus, comperendinationibus, & aliis quibusdam legitimis in rebus ex ipsa lege Iulia, & ex Sabini Massurii, & ex quorundam aliorum Iurisperitorum commentariis commoniti, & adminiculati sumus.* Meminit item ius Vlpianus D. de receptis: *Si quis iudex sit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex est, inve se compromitti iubere prohibetur lege Iulia.*

Iulia. & si sententiam dixerit, non est danda pœnæ persecutio. item Callistratus: *Cum lege Iulia cautum sit, ne minor annis viginti iudicare cogatur, nemini licere, minorem viginti annis compromissarium iudicem elicere.*

Cap. XXVIII.
De Iudicio faciendo.

VBi vero dies tertius accessit, tum iudicium factum est. nisi aut iudex, aut alter litigatorum abfuit. Quod si caussa absentiæ fuit morbus, dies iudicii prolatus est. sic enim erat scriptum in XII: *Si iudex, alterve ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iudicii dies diffisus esto.* Hinc Paulus D. de iudiciis: *Iudex datus in eodem officio permanet, licet furere cœperit, quia recte ab initio iudex addictus est. sed iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit.* Sonticum autem morbum in XII. Festus ex Ælii Stilonis sententia ait significare certum cum iusta caussa. Iulianus D. de re iudicata: *Morbus sonticus etiam inuitis litigatoribus, ac iudicibus diem differt. Sonticus autem, existimandus est, qui cuiusque rei agendæ impedimento est.* Gellius libro XX: *Morbum vehementiorem vim graviter nocendi habentem* XII. *tabularum scriptores non per se morbum, sed morbum sonticum appellarunt.* Venuleius D. de ædilicio edicto: *Quotiens morbus sonticus nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat. nocere autem intelligi, qui perpetuus est, non qui tempore finiatur.*

sed morbum sonticum eum videri, qui inciderit in hominem postquam is natus sit. sontes enim nocentes dici. Diem autem dissindere est, proferre, & in aliud tempus reiicere. Gellius libro septimo: *In rerum dissisionibus, & comperendinationibus.* Liuius libro IX: *Ei legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit.*

Postquam autem iudex venit, extemplo ad iurandum accessit, se ex lege iudicaturum. Arbiter enim non iurauit. Formula iurisiurandi solemnis fuit: *Ex animi sententia.* locus in Comitio ad aram, quæ Puteal Libonis dicebatur. De formula scribit Cicero in Lucullo: *Maiores nostri ex animi sui sententia iurare quenque voluerunt, deinde ita teneri, si sciens falleret, quod insciti a multa versaretur in vita.* & Iustinianus: *Cui non cognitum est, antiquos iudices non aliter iudicialem calculum accepisse, nisi prius sacramentum præstitissent, omni modo se cum veritate, & legum obseruatione iudicium esse deposituros.* Solemne autem iusiurandum erat iurare Iouem lapidem. quale est apud Plautum in ipsius Aulularia? *Si te ego sciens fallo, ita me eiiciat Diespiter bonis, salua vrbe, & arce, vt ego hunc lapidem.*

De Comitio idem in Curculione: *Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in Comitium.* In Comitio vero fuisse Puteal ostendit Cicero de Diuinatione: *Cotem illam, & nouaculam defossam in Comitio, supraque impositum Puteal accepimus.* Idem autem fuisse Puteal Libonis do-

cet

cet Sex. Rufus in libro de regionibus vrbis, in foro Roman. describendo: *Senaculum aureum, Puteal Libonis, Comitium.* Puteal vero Libonis ara fuit, indicant nummi argentei veteres, in quibus est imago aræ cum his verbis: *Puteal Scribonii.* Scriboniorum vero cognomen fuit Libo. Hinc Horatius libro primo Epistolarum: *Forum, Putealque Libonis Mandabo siccis.* & libro II. Sermonum: *Ante secundam Roscius orabat, sibi adesset, ad Puteal cras.* Videtur autem de advocato loqui, qui ab amico rogabatur, vt ad Puteal sibi adesset. Atque eodem etiam respexisse videtur Persius Satyra IV. de eo, qui ad Puteal peieraret: *Si Puteal multa cautus vibice flagellas.* Iurasse autem aram tenentes, ostendit Cicero pro Flacco: *Ergo is cui, si aram tenens iuraret, crederet nemo, per epistolam quod volet iuratus probabit?*

Quod si iudex venit, litigatorum autem alter non venit, neque morbum excusauit, tum prætor peremptorium edictum in eum edidit. De quo sic Vlpianus D. de iudiciis: *Ad peremptorium iudicium hoc ordine venitur, vt primo quis petat post absentiam aduersarii edictum primum, mox alterum, & tertium. Quibus propositis tunc peremptorium impetret, quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est, vltra non pateretur aduersarium tergiuersari. In peremptorio autem comminatur is, qui edictum dedit, etiam absente diuersa parte cogniturum se, & pronunciaturum. Nonnunquam hoc edictum*

post tot numero edicta quæ præcesserint datur, nonnunquam post vnum, vel alterum, nonnunquam statim, quod appellatur vnum pro omnibus. Hæc autem æstimare oportet eum, qui ius dicit, &, pro conditione causſæ, vel personæ, vel temporis, ita ordinem edictorum, vel compendium moderari.

Vbi vero vterque litigator aduenit, iudex vtrunque iurare iussit. Id iusiurandum calumniæ iuramentum appellarunt. Nam actor quidem iurauit, se non calumniæ causſa litem intendere; reus vero, se non calumniæ causſa inficiari. Cicero pro Milone: *Qui calumnia litium alienos fundos petebat.* Idem pro Q. Roscio significat, actorem *iurasse in litem. Pro dii immortales*, inquit, *esse ne quenquam tanta audacia prædium, qui quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat, quod in codicem iuratus referre noluit, id iurare in litem non dubitet?* Id autem interpretantur Iurisconsulti, actorem iurasse se litem ex æquo, & bono æstimaturum. cuius rei rationem affert Marcellus D. de in litem iurando: *Quod cum dominus rem suam vendere cogatur, hæc tamen ei potestas relinquenda est, vt rem non precio, id est, quanti est, sed quanti interest, ea carere, arbitrio suo desinat.*

Atque vnus quidem iudex si fuit, is vnum, aut duos iudicii socios iurisperitos sibi adiunxit. Vnde Gellius libro XII: *Cur hoc non rogas aliquem ex iurisperitis istis, quos adhibere in consilium iudicaturi soletis?* Ita in causſa Quinctii iudex datus

datus a prætore C. Aquillius tres Iurisconsultos L. Lucullum, P. Quinctilium, & M. Marcellum in consilium aduocauit. ipse sedit iuratus, alii in iurati. non enim iudicarunt, sed consilium communicarunt. Vnde illa: *Non eo dico C. Aquilli, quo mihi veniat in dubium tua fides, & constantia, aut quo non in iis, quos tibi aduocasti, viris electissimis ciuitatis spem summam habere P. Quinctius debeat*, Item in caussâ Q. Roscii C. Pilo iudex a prætore datus fuit, Pisoni vero M. Peperna in consilio affuit. Hic autem iudex sæpe stans iudicauit, sed, vt verisimile videtur, de re parua. Vnde dixit Cicero in Bruto: *In Comitium veniunt, ad stantem iudicem dicunt.* Quemadmodum autem tales iudices cognoscerent paucis exponit Titius in oratione apud Macrobium libro II. loquens de iudicibus sui temporis: *Veniunt in Comitium tristes, iubent dicere, quorum negotium est narrant. Iudex testes poscit. ipsus it minctum. vbi redit, adit, se omnia audiuisse, tabulas poscit, litteras inspicit. vix præ vino sustinet palpebras.*

Cum autem litigatores, siue patroni eorum iussi essent dicere, tum vero duobus modis dixerunt, vno paucis, altera, pluribus verbis. Breuem expositionem appellarunt caussæ coniunctionem. De qua sic Asconius: *Cum litigatores ad iudicem venissent, antequam caussa ad iudicem ageretur, quasi per indicem rem exposuerunt atque id ipsum dictum est caussæ coniectio, quasi caussæ suæ in breue coactio*: Hinc lex XII. tabularum: *Ante meridiem caussam*

cauſſam coniicito, cum ambo perorani præſentes. teſtis eſt Gellius libro XVII. apud quem tamen legitur, *conſcito.* Idem libro V. *Cum ad iudices coniiciendæ, conſiſtendæque cauſſæ gratia veniſſet.* Afranius apud Nonium: *Cauſſam coniicere apud te volo, ambon adeſtis. profuturos arbitror.* Longioris expoſitionis exemplo ſint cauſſæ a Cicerone defenſæ P. Quinctii, & Q. Roſcii. Cauſſa vero acta ita eſt, vt teſtibus, litteris, & argumentis ex ipſa re, qua de agebatur, de promptis vtrinque certatum ſit. Eius rei conficiendæ, ac ſtatus excogitandi, atque eo probationes omnes conferendi artificium in libris oratoriis multis verbis eſt demonſtratum: neque enim in aliis præceptis antiqui rhetores tam Græci, quam Latini plus ſtudii, aut operæ conſumpſerunt. De teſtibus, & tabulis, ſi qua ad hunc locum pertinent, tum afferemus, cum de publicis iudiciis differemus.

Quæ adhuc de iudice, & illius cognitione diximus, ea fere pro rei natura accommodari quoque ad recuperatores, & centumuiros poſſunt. quorum mentio eſt infrequentior. ac Recuperatorii quidem iudicii exemplum ſit cauſſa Cæcinæ a Cicerone defenſa. Centumuiralis nulla extat memoria. Quoniam autem eius longe alia ratio fuit, quam Iudicis, & Recuperatorum, placet, de eo pluribus diſputare.

Ad centumuiros, vt dixi, cauſſas detulere prætores perplexi iuris controuerſiam continentes. non tamen ipſi eis iudiciis præfuere, credo muneribus aliis occupati. verum eas decemuiris ſtli-

tibus

tibus iudicandis attribuere, quos supra scripsi, ex consilio, prætorio extitisse. Hi vero Centumuiros non solum sortiti sunt, sed etiam coëgerunt, atque eis præfuerunt, & litigatores citarunt, & omnino hasta posita totum iudicium pro suo arbitrio moderati sunt, non in foro, sed in basilicis, id est, in aulis, quæ eius officii caussa constructæ erant, quarum illustres fuere Porcia, & Iulia. Ipsa vero Centumuiralia iudicia in plura Consilia distributa erant. & cognitio caussarum centumuiralium in orbem per ea consilia circumducebatur, perinde atque hodie fit in Italia in Iudicialibus, quæ appellantur, Rotis. Quin etiam aliquot caussæ eiusmodi fuerunt, vt primum a Decemuiris, deinde a Centumuiris iudicatæ sint, eæque præiudiciales appellantur. præiudicium nimirum ipsum decemuirum iudicium, quod ante Centumuirale factum est, nominatum. Præclara quidem, & ferme noua hæc omnia, sed sine certa veterum auctoritate infirma. Quare quæ inuenimus, afferemus. Decemuiros Centumuirale iudicium esse sortitos, docuit Dio libro LIIII. eorundem consilium coegisse, Suetonius, cum scripsit, *Augustum sanxisse, vt Decemuiri Centumuiralem hastam cogerent, quam quæstorii cogere consuecuerant.* Eidem præfuisse, Pomponius, cum scripsit, *Decemuiros institutos esse, vt hastæ præessent.* Siue enim ea sit hasta prætoria, siue Decemuiralis, siue Centumuiralis, parum refert, cum hasta pro priuato iudicio accipiatur. Mihi vero vna, eademque omnium

hasta

hasta videtur, nempe prætoria, quam Decemuiri & Centumuiri posuerint, vt iudicium prætorium esse demonstraretur. Eosdem inde citasse litigatores, ostendit Ouidius scribens ad Pisonem:

Seu trepidos ad iura decem citat hasta virorum,
Et firmare iubet centeno iudice caussas.

Itaque eum scripsit Suetonius in Domitiano: *Ambitiosas Centumuirum sententias rescidit, recuperatores, ne se persuasoriis assertionibus accommodarent, identidem admonuit, nummarios iudices cum suo quenque consilio notauit;* nescio an Decemuiros intellexerit, qui Consiliis centumviralibus præsidebant, an eos iudices, qui iurisperitos in consilium aduocabant. Ceterum Centumuiralia iudicia aucto numero iudicum procedente tempore in quattuor Consilia fuere tributa. Ostendit id aperte Plinius, &, si regrediamur, ac tempora Plinio antiquiora consideremus, idem etiam Quinctiliani tempore, id est, Domitiano imperante obseruatum apud ipsum Quinctilianum reperiemus. &, quod multo insignius est, Valerium idem significasse, prioribus etiam obseruatum temporibus inueniemus. Plinius ita loquitur epistolarum libro VI: *Fœmina splendide nata nupta prætorio viro, exheredata ab octogenario patre intra vndecim dies quam ille novercam ei amore captus induxerat, quadruplici iudicio bona paterna repetebat. sedebant iudices centum, & octoginta, tot enim quattuor Consiliis conscribuntur, ingens vtrinque aduocatorum, & nu-*

& numerosa subsellia praestantium corona, latissimum iudicium multiplici circulo ambibat. & libro IIII: *Cum apud Centumuiros dixissem, subiit recordatio, egisse me iuuenem aeque in quadruplici iudicio,* Quinctilianus libro XII: *Trachalum, cum in basilica Iulia diceret, primo tribunali, quattuor autem iudicia, vt moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum, & intellectum, quod agentibus ceteris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quattuor tribunalibus, memini.* Valerius libro septimo: *Cum improbissimis heredibus de paternis bonis apud Centumuiros omnibus non solum consiliis, sed etiam sententiis superior discessit.* Hic videmus quattuor consilia, & quattuor tribunalia primum nominari. ergo Valerius, cum *omnibus consiliis* dixit, centumuiralibus intellexit. De basilica Iulia idem Plinius in epistolis: *Descenderam in basilicam Iuliam auditurus, quibus proxima comperendinatione respondere debebam.*

Fuerunt porro quædam caussæ, quæ & a Decemuiris, & a Centumuiris cognitæ sunt, vt de libertate, quæ duplex assertio dicta, & de ventre agnoscendo, & aliæ. Iudicasse Decemuiros de libertate, docet Cicero pro Cæcina, his verbis: *Cum Arretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemuiris religionem iniecisset, Decemuiri prima actione non iudicarunt.* & pro domo: *Si Decemuiri sacramentum in libertatem non iudicassent, tamen, quotiescunque vellet quis*

in

in hoc genere se rem iudicatam referri posse voluerunt. Itaque libet suspicari, quæ apud Iurisconsultos Præiudicia in caussis priuatis dicuntur, ea Decemuirum fuisse, iudicia inde subsequuta Centumuirum. Satis enim constat, Iustinianum in libro de Actionibus, *Præiudiciales actiones* vocare de libertate, & ventre cognoscendo. de libertate autem cognitum esse & a Decemuiris,& a Centumuiris ex testimonio Ciceronis est demonstratum. ex quo intelligitur, iudicicium Decemuirum ratione subsequentis iudicii Centumuiralis fuisse præiudicium. Atque in hanc quidem sententiam verba Vlpiani mihi videntur esse accipienda D. de in Ius vocando: *Vel si qui præiudicio pronuncietur esse libertus, cum non fuerit.* Item D. de liberali caussa: *Si ea persona desit cognitioni, quæ alicui status controuersiam faciebat, amittit suam caussam, nec ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim pecunia aduersarii ingenuitatem solet tribuere, Recte, atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint consequuti, vt vbi deest is, qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, vtrum malit cognitionem circumduci, an audita caussa sententiam proferri, & si cognouerint, pronunciare debebunt, seruum illius non videri.* Scilicet significat, vt ego opinor, optionem esse dandam ei, cuius de libertate agitur, an cognitionem caussæ suæ malit per Centumuiralia iudicia circumduci, an audita a Decemuiris caussa non præiudicium, sed sententiam

tiam proferri. Ceterum iudicium Decemuirum Præiudicium appellari, elici mihi quoque aperte videtur posse ex eodem Vlpiano D. si ingenuus esse iudicetur: *Quoties*, inquit, *de hoc contenditur, an quis libertus sit, siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius vocetur, qui se patronum dicit, siue nulla caussa interueniat, redditur præiudicium. sed & quoties quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem C. Seii se negat, idem præiudicium datur, redditur autem alterutro desiderante.* Ex quibus verbis illud colligi præterea potest, si Decemuiri præiudicium caussis Centumuiralibus fecerunt, non omnibus tamen fecisse. Hinc Quinctilianus libro quinto scripsit: *Præiudicia etiam dicuntur, cum de eadem caussa pronunciatum est. vt in reis deportatis, & assertione secunda. & in partibus Centumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt.* & libro XI. *Succurret etiam si apud alios iudices agetur, vt in secunda assertione, aut in centumuiralibus iudiciis duplicibus, parte victa.* Quippe assertionem secundam appellasse videtur secundum iudicium de libertate a Centumuiris factum, cum primum Decemuiri fecerint, partes Centumuiralium caussarum caussas aliquot, quæ duplicia sunt nactæ iudicia, vnum Decemuirum, alterum Centumuirum; itemque hastas duas, vnam Decemuirum, Centumuirum alteram. Ex quo factum est, vt ex duobus de eadem re iudiciis factis primum præiudicium, secundum Iudi-

cium dictum sit. centumuiralium porro caussarum quanquam nullæ extant neque apud Ciceronem, neque apud alium quenquam orationes, cum inter priuatas essent grauissimæ, exempla tamen similium iudiciorum multa attulit Valerius loquens de testamentis. Has autem caussas egere oratores eodem, quo superiores, artificio. cuius rei testimonio verba Ciceronis sunt in Rhetoricis: *Quidam pupillum heredem fecit. pupillus autem ante mortuus est, quam in suam tutelam veniret. De hereditate illa, quæ pupillo venit, inter illos, qui patris pupilli heredes sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio heredibus secundis a prætore secundum tabulas data est. Intentio agnatorum erit, Nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio. Immo nostra: quia heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio, vtrorum sit. Ratio. Pater enim & tibi, & filio testamentum scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare, præterquam quod ipsius fuit, in testamento vllius vestrum esse non potest. Iudicatio. Possit ne quisquam de filii pupillive re testari. An heredes secundi ipsius patris familias, non filii quoque, eius pupilli heredes sint.* Huc igitur omnia oratorum ex vtraque parte argumenta intenta sunt. Oratorum autem dixi, quia Asconius ita scribit: *Qui defendit alterum in iudicio aut patronus dicitur, si orator est; aut aduocatus, si aut ius sug-*

suggerit, aut præsentiam suam commodat amico; aut procurator, si absentis negotium suscipit; aut cognitor, si præsentis caussam nouit, & sic tuetur, vt suam. vnde Cicero pro Murena loquens ad Ser. Sulpicium Iurisconsultum: *Si turpe existimas te aduocato, illum ipsum, quem contra veneris, caussa cadere.*

Hoc loco quemadmodum se gerere iudicem oporteret, Cicero tertio de officiis declarauit his verbis: *At neque contra rempubl. neque contra iusiurandum, ac fidem amici sui caussa vir bonus faciet, nec si iudex quidem erit de ipso amico. Ponit enim personam amici, cum induit iudicis. tantum abest amicitiæ, vt veram amici caussam esse malit, vt perorandæ litis tempus, quo ad per leges liceat, accommodet. Cum vero iurato dicenda sententia sit, meminerit Deum se adhibere testem, id est, vt ego arbitror, mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Itaque præclarum accepimus a maioribus morem rogandi iudicis, si eum teneremus, quæ salua fide facere posset.*

Cap. XXIX.

De Sententiæ latione.

CAussa demum vtrinque perorata post meridiem ad ferendam sententiam, quodcunque fuerit iudicium, ventum est. Sic enim scriptum erat in lege: *Post meridiem præsenti litem addicito, si ambo præsentes. Sol occasus suprema tempestas esto.* Supremam autem nominat, quia

post supremam ius dici, aut caussa cognosci non poterat. Quod si iudices caussam non intellexissent, dixerunt, *sibi non liquere.* atque inde secunda actio instituta est. Gellius libro XIIII: *Vt absolueram, inducere animum non quiui. iurauimihi non liquere. atque ita iudicatu illo solutus sum.* Cicero pro Cæcina: *Vtrum recuperatores his testibus non credidistis, cum, quid liqueret, non habuistis?* & in eadem: *Decemuiri prima actione non iudicauerunt.* Si vero in caussa nihil obscuritatis habuerunt, sententiam tulerunt.

Sententiæ porro ferendæ non vna omnium iudicum, neque in omnibus caussis ratio fuit. In nonnullis enim caussis, vt de libertate, & de ventre cognoscendo pronunciarunt, *sibi videri hominem aut liberum, aut ingenuum, aut seruum, aut libertum, aut filium eius esse, aut non:* Sic enim scribit Vlpianus D. de liberali caussa: *Pronunciare debebunt iudices, seruum illius non videri.* Item: *Cum non ingenuus pronunciatur, sed seruus non videri.* In actione vero iniuriarum pronunciarunt, aut *iure feciisse*, aut *Non iure feciisse videri.* Hoc est apud Iustinianum titulo de iniuriis. *Iniuria*, inquit, *est ἀδικία, id est, iniquitas. Itaque cum prætor, vel iudex, Non iure, contra quem pronunciat, iniuriam accepisse dicitur.* Hinc nota illa vox est Cincinnati dictatoris, *Se Mælium iure cæsum, pronunciare.* & Scipionis: *Sibi Gracchum iure occisum videri.* & Tatitus libro XIIII: *Pronunciemus vltro domi-nam occisum videri.* Hoc cum ita sit, tamen

summi

ſummi Iurisconſulti hanc ex verbis Iuſtiniani ſententiam adhuc elicere non potuerunt, ſiquidem *Non iure pronunciare*, interpretantur iniuſtam ſententiam ferre, locumque corrigunt ita, vt pro iniuriam accepiſſe reponant iniuriam feciſſe, hoc ſenſu: Cum iudex inique pronunciat, iniuriam ei feciſſe dicitur, contra quem pronunciat, cum potius hic ſit. Cum iudex, *Non iure videri feciſſe*, pronunciat contra quem, tum demum qui paſſus eſt iniuriam, accepiſſe dicitur, id eſt, tum demum eſt iniuria, cum iudex iudicauit, *Non iure factum eſſe*. Item in cauſſa exheredationis. Plinius libro quinto epiſtolarum: *Ego ex conſilii ſententia, Videtur, inquam, Curiane mater tua iuſtas habuiſſe cauſſas iraſcendi tibi?* In aliis cauſſis alterum condemnabant, alterum abſoluebant. Dicebant autem aut *Condemno*, aut *ille debet*, aut *Solue*, aut *Redde*. Macer D. Quæ ſentent. *Si iudex ita pronunciauerit: Cum conſtet, Titium Seio ex illa ſpecie quinquaginta, item ex illa viginti quinque debere, idcirco Titium Seio centum condemno.* Vlpianus D. de re iudicata: *Si is, qui petit, ſummam expreſſerit, & iudex ait, Solue quod petitum eſt, vel Quantum petitum eſt, valet ſententia.* Plautus in Rudente: *Quis me eſt mortalium miſerior, qui viuit alter hodie? Quem modo damnauit ad Recuperatores Pleuſidippus. Abiudicata a me eſt Paleſtra. perditus ſum.* Cicero in II. de finibus, *Priuatarum litium iudices ſumus. nihil enim poſſumus iudicare, niſi quod eſt noſtri iudicii, in*

quo frustra iudices solent addere, si quid est nostri iudicii. & ad fratrem in epistolis: *Prætor iudicare solet deberi.* Absoluendi vero formula fuit: *Secundum illum litem do.* Cicero pro Q. Roscio: *Quo minus secundum eos lis detur, non recusamus.* Seneca controuersiarum libro septimo: *Centumuiri dixerunt, dare ipsos secundum aduersarium Albutii si iuraret.* Neque vero illud præteriri oportet, quod est apud Iustinianum, omnia iudicia fuisse absolutoria, quia si ante rem iudicatam reus satisfaceret actori officio iudicis conueniebat, eum absoluere, licet in ea causa fuisset iudicii accipiendi tempore, vt damnari deberet. Hinc Cicero in eadem: *Venisti domum Roscii. satisfecisti, quod temere commisisses in iudicium vt denunciares. rogasti, vt ignoscieret. te affirmaturum negasti. deberi tibi ex societate nihil clamitasti. iudici hic denunciauit. absolutus est.* Non tamen omnia iudicia fuisse talia existimauerim. Etenim in iis, quibus non res, sed pœna repetebatur, restituta re non tamen absoluebantur. vt Venuleius ostendit, D. Quæ in fraudem creditorum. *Hæc actio*, inquit, *rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine datur, ideoque absolui debet reus si restituerit.*

In arbitriis præcipua aliqua obseruatio fuit. Arbitri primum pronunciarunt arbitrium, deinde, nisi reus arbitrio paruisset, sententiam protulerunt, eumque condemnarunt. Arbitrium autem pronunciarunt ita: *Arbitror, te hoc modo satisfacere actori debere.* Sententiam vero pronunciarunt hoc modo, vt scribit Pomponius D. de arbitris.

arbitris. *Quantum ei debes, redde. Diuisioni vestræ stari placet. pro ea parte, quam soluisti creditoribus, accipe.* Paulus D. de dolo malo: *Arbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur, & , nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea res est.* Quod si reus arbitrio iudicis non parebat, tum arbiter actori iusiurandum in litem deferebat, id est, iubebat illum iurare, quanti litem æstimaret, vt reum non modo damnaret, quanti ea res erat. sed etiam quanti actor æstimaret. Vlpianus D. de rei vendicatione. *Qui restituere iussus iudici non paret, contendens non posse restituere, siquidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur. siquidem dolo fecit, quo minus possit, is quantum aduersarius in litem sine vlla taxatione in infinitum iurauerit, damnandus est. Si vero non potest restituere, nec dolo fecit, quominus possit, non pluris, quàm quanti res est, id est, quanti aduersarii interfuit, condemnandus est. Hæc sententia generalis est, & ad omnia siue interdicta, siue actiones in rem, siue in personam sunt, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur locum habet.* Est porro intelligendum, iudicem in arbitriis liberiorem fuisse, quam in iis, quæ stricti iuris sunt. quod in iis, neque pluris, neque minoris damnare poterat, quam quantum petebatur, in hoc quantum actori restitui oporteret, æstimabat, in iis exquirebatur tantum, quod lingua nuncupatum esset, in his non tam quod in contrahendo dictum erat, quam quod bonæ fidei ratio exigebat, in iis compensationis rationem habere non licebat,

in his licebat. Vt si quis peteret decem, & deberet quinque, iudex in illis debitorem damnabat decem, in his quinque. Arbitros tamen prætoris & ipsos imperio fuisse subiectos, docet Vlpianus D. de receptis arbitris scribens: *Tamen & si neminem prætor cogat arbitrum recipere, quoniam hæc res libera, ac soluta est, & extra necessitudinem jurisdictionis posita, attamen, vbi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam, & solicitudinem suam hanc rem pertinere prætor putat non tantum, quod studeret, lites finiri, verum quoniam non deberet decipi, qui eum quasi virum bonum disceptatorem inter se elegerunt. Finge enim post causam iam semel, atque iterum tractatam, post nudata vtriusque intima, & secreta negotia aperte arbitrum vel gratia dantem, vel sordibus corruptum, vel aliqua de causa nolle dicere, quisquam ne potest negare, æquissimum fore, prætorem interponere se debuisse, vt officium quod in se recepit, impleret?* Notauit etiam Asconius in causis leuioribus singulos iudices sententiam de tabula pronunciasse.

Cap. XXX.

De In integrum restitutionibus.

IVdicio causæ perfecto sequuta sunt tria illa iudicia, vnum, de reo, alterum de petitore, tertium de iudice. Rei iudicium fuit duplex, vnum pro reo, *Restitutio in integrum* appellata; alterum contra reum, *Addictio.* Petitoris autem iudicium *Calumniæ*; iudicis, *Falsi* iudicium est vocatum. dicamus de singulis. Restitutio in inte-

integrum fuit huiusmodi. Quoniam fieri poterat, vt aliquis in actione vel recusanda, vel accipienda multis modis lapsus esset, post sententiam semel latam dabatur damnato potestas litis retractandæ, atque ea dicebatur Restitutio in integrum. Cuius rei monumenta extant multa. D. de in integrum restitutionibus: quorum aliquot huc afferam. Paulus: *Integri restitutio est redintegrandæ rei, vel caussæ actio.* Item: *Integri restitutio est actio prætoria, qua rem certam, aut ius, aliamve quamlibet caussam redintegrari postulamus, cum quid per metum, vel dolum, vel status permutationem, vel iustum errorem, vel necessariam absentiam, vel ætatis infirmitatem gestum est.* Vlpianus *Vtilitas huius tituli non eget commendatione. ipsa enim se ostendit. Nam sub hoc titulo pluriariam prætor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subuenit, sive metu, siue calliditate, siue ætate, siue absentia inciderunt in captionem, siue, vt addit Paulus, per status mutationem, aut iustum errorem.* Itaque in Edicto fuit: *Quod metus caussa gestum erit, ratum non habeo.* vbi notat Vlpianus, idem olim ita edici consueuisse: *Quod vi metusve caussa, sed postea detractam esse vis mentionem, ideo quia quodcunque vi atroci fit, id metu quoque fieri videtur.* Item in eodem: *Quæ dolo malo facta esse dicuntur, si de his rebus alia actio non erit, & iusta caussa esse videbitur, iudicium dabo.* Item: *Quodcunque à minore vigintiquinque annis gestum dicetur, vti quæque res erit, animaduertam.* De quo Vlpianus: *Hoc edictum prætor naturalem æquitatem secutus proposu-*

it, quo tutelam minorum suscepit. nam cum inter omnes constet, fragile esse, & infirmum eius ætatis consilium, & multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum, auxilium eis prætor hoc edicto pollicitus est, & aduersus captiones opitulationem. Item: *Qui, quæve postea quam quid cum his actum, contractumve sit, capite diminuti, diminutæ dicentur, in eos, in easve, perinde quasi id factum non sit, iudicium dabo.* In quod Vlpianus: *Pertinet hoc Edictum ad eas capitis diminutiones, quæ salua ciuitate contingunt. ceterum siue libertatis, siue ciuitatis amissione contingat capitis diminutio, cessabit Edictum, neque possunt hi penitus conuenire. dabitur plane actio in eos, ad quos bona peruenerint.* Item: *Si cuius quid de bonis diminutum erit, cum is, metu, aut sine dolo malo reipubl. causſa abesſ t, siue in vinculis, seruituteve esset, hostiumque esset potestate, siue cuius actionis, eorum dies exisse dicetur.* Item: *Si quid usu suum fecisset, aut quod non utendo amisit, est consecutus, actioneve qua solutus est, ob id, quod dies exierit, cum absens non defenderetur, siue in vinculis esset, secumve agendi potestatem non faceret, aut cum eum inuitum in ius vocare non liceret, neque defenderetur, cumve magistratus de ea re appellatus esset, siue cui per magistratum sine dolo ipsius actio exempta diceretur, earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, dabo. item si qua alia mihi iusta causſa esse videbitur, in integrum restituam, quo ad eis per leges, plebiscita, senatus consulta, edicta, decreta principum licebit.* Seneca Epistolarum libro VI: *Quid aliud agitis, cum*

eum

eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidisse videatur? sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia, in integrum restituit.

Cap. XXXI.

De Addictione.

Addictio inde, quæ fuit iudicium contra reum, huius fuit generis. Post triginta dies, quam quis debere iudicatus fuerat, iterum in ius rapiebatur, &, ni iudicatum faceret, id est, pecuniam debitam solueret, a prætore creditori nexus addicebatur, nisi sponsorem dedisset. atque a creditore abductus priuatum in carcerem condebatur, donec aut pecunia, aut opera satisfeciſſet. Cicero pro Flacco: *Iste cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est.* Gellius libro xx: *Confessio æris ac debiti iudicatis xxx. dies sunt dati conquirendæ pecuniæ causſa, quam dissoluerent, eosque dies Decemuiri iustos appellauerunt, veluti quoddam iustitium, id est, iuris inter eos quasi interstitionem quandam, & cessationem, quibus diebus nihil cum his agi iure posset. post deinde nisi dissoluerant, ad prætorem vocabantur, & ab eo, quibus erant iudicati, addicebantur. neruo quoque aut compedibus vincebantur. sic enim sunt, opinor, verba legis. Æris confessi, rebusque iure iudicatis xxx. dies iusti sunto. Post deinde manus iniectio est. in Ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo endo iure vindex sit, secum ducito, vincito, aut neruo, aut compedibus xv. pondo ne minore, aut, si volet, maiore, vincito.*

vincito. Si volet, suo viuito. Ni suo viuit, qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato, si volet, plus dato. Erat autem ius interea paciscendi. At nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies LX. *Inter eos dies trinis nundinis continuis ad prætorem in Comitium producebantur, quantæque pecuniæ iudicati essent, prædicabatur. tertiis autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant. sed capitis pœnam sanciendæ fidei gratia horrificam atrocitatis ostentu, nouisque terroribus metuendam reddiderunt. Nam si plures forent, quibus reus esset iudicatus, secare si vellent, atque partire corpus addicti sibi hominis permiserunt. Et quidem verba ipsa Legis dicam, ne existimes, me inuidiam istam forte formidare. Tertiis nundinis, inquit, partes secanto. si plus, minuve secuerunt, sine fraude esto. Nihil profecto immitius, nihil immanius, nisi, vt re ipsa apparet, eo consilio tanta immanitas pœnæ denunciata est, ne ad eam vnquam peruueniretur. Addici namque nunc, & vinciri multos videmus. quia vinculorum pœnam deterrimi homines contemnunt. dissectum esse antiquitus neminem equidem neque legi, neq; audiui, quoniam sæuitia iusta pœnæ contemni non quita est.* Hinc Liuius libro sexto: *An placere fœnore circumuentam plebem, ni potius, quam sortem, creditum soluat, corpus in neruum, & supplicium dare, & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobilium domos? & vbicunque patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse?* Hi vero addicti, & nexi vocati: addicti propter iudicium prætor-

prætoris, nexi propter vincula creditoris. Addictus est autem, vt inquit Quinctilianus, *quem lex seruire, donec soluerit, iubet.* Nexus teste Varrone, *liber, qui suas operas in seruitute pro pecunia, quam debet, dum, solueret, dat.* De quibus pluribus diximus in primo libro de iure Ciuium Romanorum, vnde hæc repetenda fuerunt.

Cap. XXXII.

De Iudicio Calumniæ.

IVdicium vero in petitorem fuit, si calumniatus fuisse argueretur. Erant autem calumniatores, qui accepta pecunia litem falso intenderant, aut prætermiserant. De iis Vlpianus D. de calumniatoribus: *In eum, qui vt calumniæ caussa negotium faceſſeret, vel non faceſſeret pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniæ, quam accepisse dicetur, post annum simpli infactum actio competit.* Item: *Hoc edicto tenetur, qui non depectus est. Depectus autem dicitur turpiter pactus.* Cicero pro Milone: *Qui calumnia litium fundos alienos petebat.* Gellius libro XIII: *Is cum suis patronis clamitabat, probari apud iudicem debere, pecuniam datam consuetis modis, expensi latione, mensæ rationibus, chirographi exhibitione, tabularum obsignatione, testium intercessione, ex quibus omnibus si nulla re probaretur, dimitti iam sane oportere, & aduersarium de calumnia damnari.*

CAP.

Cap. XXXIII.

De Iudicio Falsi.

VLtimum iudicium fuit in iudicem: si ob iudicandum pecuniam accepisset, de quo in XII. tabulis scriptum fuit. Vnde Gellius libro XX: *Nisi duram esse legem putes quæ iudicem arbitrumve datum, qui ob rem iudicandam pecuniam acceperit convictus est, capite punit.* Qui vero iudex sciens dolo malo iniuste iudicabat, is litem suam facere dicebatur. Vlpianus D. de iudiciis: *Iudex tunc litem suam facere intelligitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit, dolo autem malo videtur hoc facere, si euidens arguatur eius vel gratia, vel inimicitia, vel etiam sordes, vt veram æstimationem litis præstare cogatur.* Is etiam videtur litem suam fecisse, qui ad constitutum tempus in iudicium non venit. Macrobius in oratione Titii de iudicibus: *Inde ad comitium vadunt, ne litem suam faciant.* Abrogata inde lege XII. tabularum, lege repetundarum de hoc crimine quæsitum est, quemadmodum, qui falsum testimonium dixerunt, lege de falso postulanti pœnas dederunt, vt mox ostendemus. Ac de priuatorum quidem iudiciorum consuetudine hæc hactenus.

DE

DE IVDICIIS, LIBER SECVNDVS, DE IVDICIIS PVBLICIS.

Argumentum.

Deinceps de iudiciis publicis *agit, quorum tractatio alia fuit, quam priuatorum. Quoniam autem judicia publica definit decreta, quæ de criminibus quæsitore aliquo judicium exercente judices ab eo dati fecerunt, prout leges de singulis criminibus cognoscendis latæ iusserunt* (a)*: primum de criminibus, deinde de quæsitoribus, judicibusque, atque ad extremum de tota ratione accusandi, & judicandi scribit. Primum autem quæ crimina intelligat, exponit, eaque nominat, majestatis, peculatus, repetundarum, ambitus, cædis, parricidii, veneficii, falsi, vis, & similium. vnde criminales causſæ publicæ dictæ.* (b) *Pœnas inde demonstraturus, quæ propositæ erant criminibus, pœnarum genera octo prodit, damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, seruitutem, & mortem, eorumque quid singula fuerint, prodit. pœnas autem duabus vocibus contineri ait, multa, & capite, vnde causſæ capitales profectæ* (c)*. De quæsitoribus agens ostendit, quæstionem primum fuisse regum, deinde consulum, inde ablatum esse consulibus, & jussu*

(a) C. 1. Quæ publica iudicia fuerint. (b) C. 2. de Criminibus. (c) C. 3. de Pœnis.

& jussu populi quæstiones datas modo illi magistratui vsque ad annum DCIIII. *quæstiones inde perpetuas factas, & prætoribus commissas. itaque eos sortitos esse non solum jurisdictionem vrbanam, & peregrinam, sed etiam singulas quæstiones repetundarum, peculatus, ambitus, maiestatis, & alias. neque tamen interea morem intermissum, quin populus extra ordinem aliquot quæstiones mandaret cui liberet. Addit etiam, quæstionem alio modo merum imperium appellari, nec potuisse mandari alteri ab eo, qui illam esset lege adeptus, nisi lex ipse juberet* (d). *adjungit inde præter prætores quæsitores fuisse judices quæstionum. & quinam ille magistratus fuerit, quærit* (e). *Agit inde de judicibus, ex quibus ordinibus lecti sint, & de numero, ætate, & ratione legendi* (f). *His traditis ostendit, quemadmodum actio sit instituta* (g). *primum enim vt priuatum hominem in jus vocauerit accusator, docet* (h): *deinde, vt idem postulauerit a prætore, vt sibi liceret nomen deferre. quo in loco qui postulare, & qui postulari poterint, aperit. tum de postulandis patronis, de constituendo accusatore, quod iudicium Diuinatio dicebatur. accusatores multos fuisse, quorum qui secundas, & tertias partes egerint, subscriptores dictos* (i). *Nominis delationem post juramentum calumniæ successisse, eamque & verbo, & scripto celebratam certis formulis esset* (k). *Recepto nomine a prætore*

(d) C. 4. de Prætoribus Quæsitoribus. (e) C. 5. de Iudicibus Quæstionum. (f) C. 6. de Iudicibus. (g) C. 7. de Exercitione actionis, siue de actione instituenda. (h) C. 8. de In ius vocatione. (i) C. 9. de Postulatione. (k) C. 10. de Nominis Delatione.

tore, quemadmodum accusator dies ad inquirendum popposcerit, atque prætor accusatori, & reo vt ad iudicium adessent, edixerit (l). Die inde iudicii, vt lecti iudices sint, aut sorte, aut editione, lectique iurarint (m); ac prima actio instituta sit (n). vbi de quæstionibus (o), testibus (p), & tabulis (q), quæ ad iudicia pertineant, scribit. Rationem inde accusationis duplicem fuisse, breuem nimirum, eamque interruptam; & longam, eamque perpetuam (r). post accusatorem orasse defensorem, & quomodo (s), laudatoresque productos minimum decem (t): Inde secundam actionem esse susceptam, quæ comperendinatio dicta sit. ibi prius defensorem, posterius accusatorem dixisse (u), quæsitoris prudentia hæc omnia regente (x. Cognita caussa, vt sententia lata sit, docet. inde & reus aut absolutus, aut condemnatus, aut ampliatus, & de formulis earum rerum, in primisque quid inter ampliationem, & comperendinationem interfuerit. & ad extremum vt prætor aut absolutum, aut condemnatum reum in tabulas rettulerit (y). inde de æstimatione litis (z), & de animaduersione, quæ aduersus reum item parata erant (a), & de iudicio calumniæ aduersus accusatorem, & iu-

(l) C. 11. de Citando accusatore, & reo. (m) C. 12. de Iudicibus legendis. (n) C. 13. de Prima actione. (o) C. 14. de Quæstionibus. (p) C. 15. de Testibus. (q) C. 16. de Tabulis. (r) C. 17. de Accusatione. (s) C. 18. de Defensione. (t) C. 19 de Laudatione. (v) C. 20. de Secunda actione, quæ Comperendinatio dicta est. (x) C. 21 de Officio Quæsitoris, dum caussa agebatur. (y) C. 22. de Sententiæ latione. (z) C. 23. de Æstimatione litis. (a) C. 24. de Animaduersione.

dicio prævaricationis aduersus patronum susceptis disserit (b). *His expositis agit inde de legibus Iudiciorum, ac rationem, cur de singulis criminibus multæ leges fuerint, reddit* (c). *& cum singula crimina, quid & quæ fuerint, docet, tum singulas de iis latas leges diligenter exponit, nempe de pecuniis repetundis* (d), *peculatu* (e), *maiestate* (f), *ambitu* (g), *sicariis, veneficiis, parricidio* (h), *falso* (i), *& vi publica, & priuata* (k), *ac partes eorum criminum accurate demonstrat.*

(b) C. 25. de Iudicio calumniæ, & prævaricationis. (c) C. 26. de Legibus Iudiciorum publicorum. (d) C. 27. de Legibus de pecuniis repetundis. (e) C. 28. de Legibus Peculatus, pecuniarum residuarum, & Sacrilegii. (f) C. 29. de Legibus Maiestatis. (g) C. 30. de Legibus Ambitus. (h) C. 31. de Legibus inter Sicarios, Veneficii, & Parricidii. (i) C. 32. de Legibus Falsi. (k) C. 33. de Legibus de vi.

Cap. I.

Quæ publica Iudicia fuerint.

Sequitur deinceps, vt de iudiciis publicis agendum esse videatur. Iudiciorum vero publicorum longe alia ratio fuit, quam priuatorum: *Neque enim*, vt inquit Iustinianus, *per actiones ordinata sunt, neque omnino simile quidquam cum priuatis iudiciis habuerunt, magnaque diversitas eorum fuit & in instituendo, & in intendendo.* Publica vero dicta sunt, quod cuiuis è populo actio permitteretur. Ceterum iudicia publica

blica fuerunt decreta, quæ de criminibus, quæsitore aliquo iudicium exercente, iudices ab eo dati fecerunt, prout leges de singulis criminibus cognoscendis latæ iusserunt. Quo constituto sequitur, iudiciorum publicorum perfectam haberi notitiam non posse, nisi & quæ crimina, & qui quæsitores, & qui iudices, & quæ exercendæ quæstionis ratio, ac demum quæ de quoque crimine leges fuerint, cognoscamus. Quamobrem agamus primum de criminibus, deinde de quæsitoribus, tum de iudicibus, inde de quæstionum exercitionibus, atque ad extremum de legibus.

Cap. II.

De Criminibus.

CRimina maleficia fuerunt, quæ aut aduersus remp. commissa sunt, aut populus Roman. aduersus remp. commissa existimauit, atque iudicio legibus constituto pœna vindicanda putauit. Itaque non solum iniuriæ factæ senatui, aut populo, aut magistratibus, sed etiam nonnullæ priuatis illatæ publicorum iudiciorum legibus comprehensæ sunt. Reipub. directo factæ dicuntur, vt si quis maiestatem populi Rom. aut magistratuum eius minuisset, publicam sacramve pecuniam auertisset, populi suffragia honoris adipiscendi gratia corrupisset, socios spoliasset, aut pecuniam ob iudicandum cepisset, armis magistratum, aut priuatum coëgisset, quæ crimina appellarunt maiestatis, peculatus, ambitus, repetundarum

rum, & vis publicæ. Priuatis factas ad se pertinere populus existimauit, si quis hominem telo occidisset, si veneno necasset, si parentibus manum intulisset, si falsum testamentum, falsumve nummum fecisset, si vxorem alterius corrupisset, si seruum alienum aut celasset, aut vinxisset, aut emisset sciens insciente domino. vnde hæc crimina nomen acceperunt, inter sicarios, veneficii, parricidii, falsi, adulterii, plagii. Quin etiam quæcunque cum priuatos attingerent, de iis quæstionem publicam constitui lege aliqua voluerunt, ea pro criminibus habita sunt, vt circumscriptio pupillorum lege Lætoria. de qua Cicero de natura deorum: *Inde iudicium publicum rei priuatæ Lætoria.* Vt autem non omnia rerum priuatarum iudicia priuata fuerunt, sic non omnia in quibus crimen versatum est, fuerunt publica, sed ea demum, quæ legibus publicarum quæsionum sunt constituta. Sic enim scribit Macer libro primo de Iudiciis publicis: *Non omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, & publica sunt, sed ea tantum, quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniunt. vt Iulia maiestatis, Iulia de adulteriis, Cornelia de sicariis, & veneficis, Pompeia parricidii, Iulia peculatus, Cornelia de testamentis, Iulia de vi priuata, & publica, ambitus, repetundarum, annonæ.* Quoniam autem caussæ publicæ crimen ferme complexæ sunt, hinc nomen etiam criminalium inuenerunt.

Cap.

Cap. III.

De Pœnis.

CRiminibus ipsius adiungi debet disputatio de pœnis, quibus ipsa crimina vindicata sunt. Ceterum pœnarum genera ex auctoritate Tullii octo prodidit Isidorus, damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, seruitutem, & mortem. quarum aliæ bona læserunt, vt damnum; aliæ corpus, vt vincula, verbera, & talio; aliæ ius, vt ignominia, exilium, & seruitus; aliæ vitam, vt mors.

Damnum alio nomine mulcta est edicta. Hæc Sabinum vocabulum fuit, eaque in ouibus & bubus æstimandis constitit, quibus primis temporibus Italia abundauit. Itaque, vt scribit lib. xi. Gellius, *suprema mulcta erat duarum ouium, & triginta boum, pro copia scilicet boum, & penuria ouium. Sed cum eiusmodi mulcta pecoris, armentique a magistratibus dicta erat, adigebantur boues, ouesque alias precii parui, alias maioris. eaque res faciebat inæqualem mulctæ punitionem. idcirco postea lege Ateria constituti sunt in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. minima vero mulcta fuit ouis vnius. Quando autem a magistratibus Populi Romani more maiorum mulcta dicebatur vel minima, vel suprema, obseruari solebat, vt oues generi virili appellarentur. atque ita M. Varro hæc legitima verba, quibus minima mulcta diceretur, concepit: M. Terentio, quando citatus neque respondit, neque excusatus est, ego ei vnam ouem mulctam dico, ac nisi*

eo genere dicerctur, negauerunt, istam videri mulctam. Hæc, vt dixi, ex Varrone Gellius. Festus autem ita: *Mulctam Osci dici putant pœnam quandam. M. Varro ait, pœnam esse, sed pecuniariam, de qua in primo libro epistolicarum quæstionum refert. Maximam mulctam dixerunt trium millium, & viginti assium, quia non licebat quondam pluribus triginta bobus, & duabus ouibus quenquam mulctare. æstimabaturque bos centussis, ouis decussibus.* Quam autem legem Ateriam vocauit Gellius, eam Tarpeiam nominat Festus in voce peculatus, quod Aterius cum Tarpeio consul eam tulerit. Pro mulcta vero sæpe pecuniam dixerunt.

Vinculorum nomine complexi sunt compedes, pedicas, manicas, cathenas, neruos, boiam, & carcerem. Plautus in Asinaria: *Qui aduersum stimulos, laminas, crucesque, compedesque, neruos, cathenas, carceres, numellas, pedicas, boias.* De ceteris Nonius scripsit, & Festus. Carcerem ædificatum fuisse ab Anco rege scribit Liuius imminentem foro ad terrorem crescentis audaciæ, omnia ad coërcendos, & constringendos homines comparata. Vnde illa Ciceronis in VII. in Verrem: *Quæret, quamobrem fasces prætoribus præferantur, cur secures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot supplicia more maiorum in improbos constituta?* Ceterum reorum custodia duplex fuit, carcer, & priuata domus. Ante confessionem in liberas custodias tradere consueuerunt. Liberæ autem custodiæ dicebantur, cum apud magistratus domi, aut apud priuatos nobiles ponebantur custodiendi,

diendi, quemadmodum de indice Bacchanalium scripsit Liuius, & de coniuratis Sallustius. Post confessionem vero in vincula publica coniiciebantur. Venuleius D. custodia reorum: *Reus confessus, donec de eo pronunciaretur, in publica vincula coniiciendus*, item Scæuola: *Reus confessus ob solam confessionem coniici in vincula consueuit.* Fuit autem custos quidam carceris, quem commentariensem vocat Plinius libro VII. cap. XXXIX. qui in triumuiro capitali, cuius summa carceris, & animaduersionis cura fuit, parebat. ostendit Valerius libro V. scribens, custodem carceris pietatem filiæ, quæ in carcere matrem lacte sustentauit, ad Triumuirum detulisse.

Verbera inflicta sunt virgis, & fustibus. Virgis vsi sunt magistratus, cum expeditis fascibus lictores animaduerterunt in terga: præcessit autem verberatio extremum mortis supplicium. Fustigationem in castris adhibuerunt. vt in lib. de Iure ciuium Rom. ostendimus, & priuatim. Valerius libro VI: *Metellus vxorem, quod vinum bibisset, fustim interemit.*

De Talione sic Isidorus: *Talio est similitudo vindictæ, vt taliter quis puniatur, vt fecit. hoc enim & natura, & lege est institutum, vt lædentem similis vindicta sequatur, vnde & illud est legis: Oculum pro oculo, dentem pro dente.* item Festus citat hæc verba legis: *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. Permittit autem*, inquit, *lex parem vindictam.* Hinc Iustinianus scripsit: *Pœna iniuriarum per membrum ruptum talio erat.* Gellius autem

tem libro XI. cap. I. addit, *reum habuisse facultatem pacisscendi, & non necesse habuisse pati talionem, nisi eam elegisset.*

Ignominia fuit infamia. Cicero libro IV. de rep. teste Nonio: *Censorius iudicium nihil fere damnato affert, nisi ruborem. Itaque quod omne ea iudicatio versatur tantummodo in nomine, animadversio ipsa ignominia dicta est.* Infames autem lege, & edicto prætorio factos, & quare, apparet ex Digestis de iis, qui notantur infamia. Ceterum infamia ius munerum, honorumque ciuilium forme ademit.

Exilium intellexerunt, cum aqua, & igni interdixerunt. siquidem consuetudo loquendi obtinuit, vt omnes, quibus aqua, & igni interdictum esset, quoniam exilii caussa solum vertere cogebantur, exules appellarentur, vt est in Rhetoricis in Herennium libro II. Exilium autem non nominabatur in irrogatione pœnæ, sed aquæ, & ignis interdictio, quam necessario sequebatur exilium. neque enim sine aquæ & ignis vsu esse quisquam in vrbe poterat. quod docet Cicero pro Cæcina: *Exilium non est supplicium, sed perfugium, portusque supplicii. nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est, locum, ac sedem mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, vt apud ceteras ciuitates, maleficium vllum exilio esse mulctatum. sed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt quasi ad aram in exilium. qui si in ciuitate legis vim subire vellent, non priuc ciuitatem*

tatem, quam vitam amitterent. Exilio autem ciues iure ciuitatis nudati sunt. Relegati autem dicti, teste Festo, *quibus ignominiæ, aut pœna caussa necesse fuit, ab vrbe Roma, altove quo loco abisse, lege senatuque consulto, aut edicto magistratus.* De seruitute autem, qua ius libertatis est violatum & extremo supplicio, quo vita adempta, vt quæ horum iudiciorum non sint, post alio loco magis idoneo differam. Quoniam autem has pœnas omnes duobus nominibus incluserunt, pecuniæ, & capitis, ob id factum est, vt iudicia publica alia capitalia fuerint, alia non fuerint. Quod etiam scripsit Paulus ad Edictum principis, his verbis: *Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. capitalia sunt, ex quibus pœna mors, aut exilium est, hoc est, aqua & ignis interdictio. per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. nam cetera non exilia, sed relegationes proprie dicuntur. tunc enim ciuitas retinetur. Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio pœna est.* Vt autem non omnes caussæ criminales capitales fuerunt, veluti si maiestatis reus mulctatus esset pecunia, sic non omnes capitales crimen continuerunt. vt caussa Quinctii, quæ a Cicerone capitalis dicitur, (cum tamen sit sine crimine) quia infamiam afferebat. Quinctius autem vadimonium deseruisse dicebatur. Modestinus D. de verborum significatione: *Licet capitalis Latine loquentibus omnis caussa existimationis videatur, tamen appellatio capitalis mortis, vel amissionis ciuitatis intelligenda est.* Cicero pro Q.

Roscio: *Si qua sunt priuata iudicia summæ existimationis, & prope dicam capitis, tria hæc sunt, fiduciæ, tutelæ, societatis,*

Cap IV.

De Prætoribus Quæsitoribus.

CRiminibus explicatis transeamus ad quæsitores dicti, qui iudicium publicum exercuerunt, quam quæstionem vocarunt. Huic autem rei operam dederunt primum reges, deinde consules, post magistratus ii, quos ei muneri senatus, aut populus præfecit. De regibus auctor est Dionysius, qui Romulum regem delicta maxima cognouisse, minora senatoribus permisisse scribit. & Liuius; qui cum Superbum regem scribat, vt metum populo incuteret, *cognitiones capitalium rerum sine consiliis per se solum exercuisse, propterque eam caussam occidere, in exilium agere, bonis mulctare potuisse*, non obscure, quid ceteri superiores reges seruarint, ostendit. De consulibus ex eo elicere possumus, quod in regum locum successerunt. & quod Brutus primus consul de coniuratis vltimum supplicium caussa ipsa cognita sumpsit. Verum eodem anno id ius lege Valeria de prouocatione lata est imminutum. cautumque in posterum, ne consul de capite ciuis Rom. iniussu populi quæreret; verum ii demum, quos populus quæstionibus publicis præfecisset. qui inde Quæsitores parricidii sunt appellati. quos non multo post reges exactos institutos esse, ex eo perspicitur, quod eorum in lege XII. tabularum mentio

mentio fiebat. Sic enim scribit Pomponius D. de origine iuris: *Quoniam de capite ciuis Rom. iniussu populi Rom. non erat permissum in lege consulibus ius dicere, propterea quæstores constituebantur a populo, qui capitalibus præessent, & appellabantur Quæstores parricidii, quorum meminit lex XII. tabularum.* Vnde Festus scribit, *Quæstores parricidii appellatos, quos solebant creare causa rerum capitalium.* Horum autem apud Liuium sæpius memoria celebratur, vt Cosso, & Medullino Consulibus anno CCCXL: *Senatusconsultum factum, vt de quæstione Postumianæ cædis tribuni pl. primo quoque tempore ad plebem ferrent, plebesque præficeret quæstioni, quem vellet. a plebe consensu populi consulibus negocium mandatur.* item anno CCCXLIX: *Cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoque occultæ principum coniurationes factæ, de quibus cum ad senatum relatum esset, dictatorem quæstionibus exercendis dici placuit C. Mænius dictus.* Anno DLXVI: *Petillij tribuni pl. rogationem ad plebem tulerunt: Velitis, iubeatis, vt quærantur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho, quod æs publicum relatum non est, vti de ea Ser. Sulpicius prætor vrbanus ad senatum referat, quem eam rem senatus velit quærere, de iis, qui prætores nunc sunt. omnes tribus, Vti rogasset, iusserunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillij quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc reus L. Scipio factus. & recepta nomina legatorum eius, & quæstoris. Damnato Scipione, & nullo vestigio pecuniæ regiæ in bonis eius inuento, inuidia vertit in prætorem, & consilium eius, & accusatores.*

tores. Atque in hunc quidem modum vsque ad annum DCIV. quæstiones publicæ exercitæ sunt, vt quotiescunque res posceret, aut consules, aut dictator, aut prætor senatusconsulto, aut lege quærere iuberetur.

Anno autem ipso DCIV. perpetuæ quæstiones esse, ac proprium quæsitorem habere cœperunt. Legem enim L. Piso tribunus pl. tulit, qua quæstionem repetundarum perpetuam fecit, vt scribit Cicero in Bruto his verbis: *Carbone forum tenente plura iudicia fieri cœperunt. nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ nullæ ante fuerant. L. enim Piso trib. pl. legem primus de pecuniis repetundis Censorino, & Manilio Cos. tulit.* ii vero eo anno, quo dixi, consules fuerunt. Quæstio vero perpetua facta intelligitur, cum prætori in singulos annos mandatur. mandatur vero, cum hæc verba in lege de aliquo vindicando crimine lata ponuntur: *De ea re prætoris quæstio esto.* item: *Prætor, qui ex hac lege quæret, facito vt.* Post quæstionem de repetundis quæstio inde de peculatu, de maiestate, & de ambitu perpetua facta est. cumque sex tum crearentur in vrbe prætores, mutata est tota ratio sortitionis prætoriæ. Ante enim prætores bini singulas domi iurisdictiones, ex S. C. sortiebantur. vrbanam, & peregrinam: reliqui quattuor prouincias foris gubernandas. Ab hoc vero tempore duæ iurisdictiones, & quattuor quæstiones in sortem ex S. C. à prætoribus sex coniici cœptæ. prætura vero Romæ acta prouincias sortiti sunt, in easque proprætore

prætore profecti sunt. Demum L. Cornelius Sylla dictator, vt inquit Pomponius, *quæstiones alias quattuor publicas tulit, de sicariis, veneficis, falso & parricidio*, & propterea prætores quoque quattuor, vt de iis quærerent, addidit. Sic enim exponit Cicero in Verrem: *Lex Cornelia testamentaria, nummaria* (hæc est, quæ quæstionem de falso continet.) *ceteræ complures, in quibus non ius aliquod nouum in populum constituitur, sed sancitur, vt quod semper malum facinus fuerit, eius quæstio ad prætorem pertineret ex certo tempore.* Quoniam autem numerus prætorum, & ratio cognitionum earum iam inde ab initio permissa erant arbitrio senatus, ob id factum est, vt raro, aut fortasse nunquam, nisi octo prætores, quotannis sint creati, ita vt cum essent octo prætores, & decem cognitiones, in iis deferendis pro voluntate senatus variatum sit. Vt enim ante aliquando binæ iurisdictiones, & binæ prouinciæ singulis sunt tributæ, sic posthac & binæ iurisdictiones, & binæ quæstiones singulis, & iurisdictio cum quæstione vni, & vna quæstio duobus ex S. C. commissa est. Nam Catulo, Lepidoque Cos. L. Cornelius Sisenna vtramque iurisdictionem, & C. Verres prætor vrbanam iurisdictionem cum veneficii quæstione, & M. Fannius inter sicarios, & parricidii, & M. Lætorius ac C. Flaminius quæstionem inter sicarios, prætores omnes cum essent, sortiti sunt. Ita Crasso, & Pompeio primum Cos. vt Cicero scribit in Verrinis, cum prætores designati sortirentur, M. Metello prætori obti-

obtigit, vt de pecuniis repetundis; Lepido vero & Tullo Cos. Q. Naſoni, vt de veneno quæſtionem exerceret. M. vero Plætorius, & C. Flaminius inter ſicarios ſortiti ſunt. C. Orchinius peculatus, M. Cicero de repetundis, C. Aquillius de ambitu. Etenim cum in Cluentiana dixiſſet, Q. Naſonem quæſtionem de veneno gubernare, addidit: *Quid ergo eſt? Hæc quæſtio ſola ita gubernatur? quid M. Plætorii, & C. Flaminii inter ſicarios? quid C. Orchinii de peculatu? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii de ambitu? quid reliquæ quæſtiones?* Reliquarum autem quæſtionum nomine intelexit quæſtionem de maieſtate, quam P. Caſſium prætorem eodem anno exercuiſſe in Cornelianam ſcribit Aſconius; & quæſtionem de falſo, quam, vt veriſimile eſt, prætor vrbanus, aut peregrinus ſortitus eſt C. Antonius. is enim in eum annum præturam geſſit. Nam Q. Naſonem præter veneficii quæſtionem alteram etiam iurisdictionum ſortitum eſſe, coniectura ducor ad ſuſpicandum. ſiquidem paucis etiam ante annis C. Verres prætor vrbanus quæſtionem de veneno exercuerat, vt Cicero ſcribit. Parricidii autem quæſtio cum quæſtione de ſicariis a M. Fannio prætore tractata eſt, vt idem docet in Roſciana. Cotta vero, & Torquato cos. L. Murena prætor vrbanam iurisdictionem, Ser. Sulpicius quæſtionem peculatus eſt ſortitus eodem teſte in oratione pro Murena.

Quanquam autem poſt annum DCIV. prætores primum quattuor, deinde ſex perpetui ſingula-

gularum quæstionum quæsitores sunt constituti, vt eas quotannis sortirentur, non tamen omnia iudicia publica ab ordinariis illis quæsitoribus facta sunt. verum extra ordinem multæ quæstiones, aut S. C. aut plebiscito, vt ante, aut consulibus, aut aliis magistratibus, aut etiam priuatis hominibus mandatæ sunt. siue quia nulla dum lex de iis constituendis erat lata, siue quod lata erat illa quidem, sed pro rei atrocitate extra ordinem quærendum esse videbatur. Nam anno DCXI. P. Scæuola tribunus pl. tulit ad plebem, vellentne quæri de L. Tubulo, qui prætor cum quæstionem inter sicarios exerceret, ob rem iudicandam pecuniam ceperat. eoque plebiscito quæstio Cn. Cæpioni Cos. decreta est, vt inquit Cicero in II. de finibus. Anno inde DCXV. D. Brutus, & P. Scipio Cos. ex S. C. quæstionem de cæde facta in sylua Scantia exercuerunt, vt idem scribit in Bruto. at vero anno DCXXXIX eodem teste, Sex. Peduceus criminatus est L. Metellum pontificem maximum, totumq; collegium pontificum male iudicasse de incestu virginum Vestalium, quod vnam modo Æmiliam damnauerat, absoluerat duas, Muciam & Liciniam. Populus L. Cassium creauit, qui iisdem de virginibus quæreret. isque omnes damnauit. Post annos quinque C. Mamilius Limitanus legem tulit, vt quæreretur in eos, qui cum Iugurtha pactiones fecissent, & vt tres quæsitores constituerentur. quod Sallustius in Iugurthina, & Cicero in Bruto prodidere. Inde post aliquot annos Consules Piso, & Messala ex S. C. rogationem promul

mulgarunt de quæstione in Clodium constituenda de pollutis cæremoniis, vt Cicero scribit ad Atticum. & post Cn. Pompeius Consul tertium anno DCCL tulit, vt quæreretur de cæde facta in via Appia, & quæsitor ex consularibus crearetur. suffragio populi creatus est L. Domitius. isque quæstionem de cæde P. Clodii exercuit, teste Asconio: *cum tamen*, vt inquit Cicero, *veteres essent leges vel de cæde, vel de vi.*

Ac quæsitorum quidem, siue ordinarii, siue extraordinarii essent, quanquam potestas ab ea lege, qua creati erant, tota manauit, tamen omnium in his rebus collocata, fuit. vt in foro, atque in tribunali, & in sella curuli sedentes, iudice quæstionis aliquo operam, fidemque nauante, gladio, vt dixi, posito iudicium exercerent, cum eis iudicibus, qui eis obuenissent, sedentibus in suis subselliis, scribis vero, accensis, præconibus, lictoribus, aliisque apparitoribus assistentibus. Vnde Cicero in oratione pro Cluentio: *Quid sibi illi scribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt?* & in Bruto: *Volo hoc oratori contingat, vt cum auditum sit, eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, grauioſi scribæ sint in dando, & cedendo loco?*

Cæterum quæstio euersa rep. merum est imperium appellata. sunt enim tria magistratuum imperia celebrata, merum, non merum, & mistum, merum fuit cognitio rerum capitalium, non merum priuatarum, quod proprie iurisdictio est appellata, mistum vtrarumque

que. Indicat Vlpianus, cum scribit D. de iurisdictione: *Imperium aut merum est; aut mistum. merum est imperium habere gladii potestatem ad animadvertendum in facinorosos homines. mistum est imperium, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit, iurisdictio est etiam iudices dandi licentia*, id est, merum imperium continet caussarum capitalium cognitionem; mistum non solum cognitionem rerum capitalium, sed etiam iurisdictionem, id est, priuatarum cognitionem, quæ cum multis aliis in rebus versetur, tum vel maxime in danda bonorum possessione, & dando iudicio posita est, vt supra ostendimus. & Paulus de officio eius, cui mandata est iurisdictio: *Mandata iurisdictione etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari.* Gladius autem, de quo dictum est, insigne, opinor, fuit magistratus publicum iudicium exercentis. de quo supra diximus, cum prætores vrbanos hasta, quæsitores gladio vsos esse ostendimus. Itaque D. de officio proconsulis dixit Vlpianus; *Qui vniuersas prouincias regunt, ius gladii habent, & in metallum dandi potestas eis permissa est.*

Præterea vero hanc quæstionem, siue hoc merum imperium, publicive iudicii cognitionem, aut exercitionem mandari alteri non potuisse, satis constat. nisi fortasse eadem lex, quæ de quæstione erat lata, quæstionem illam transmitti licuisse, sanciuerit. atque hoc est, quod scripsit Papinianus D. de officio eius, vt supra etiam diximus: *Quæcunque specialiter lege, vel senatusconsulto*

tribuuntur, mandata inrisdictione non transferuntur. quæ vero iure magistratus competunt, mandari possunt. & ideo videntur errare magistratus, qui cum publici iudicij habent exercitionem lege, vel S. C. delegatam, veluti legis Iuliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is, cui obtigerit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare. non aliter itaque mandare poterit, quam si abesse cœperit, cum alias iurisdictio etiam a præsente mandetur. Etsi a familia dominus occisus esse dicetur, cognitionem prætor, quam ex S. C. habet, mandare non poterit. Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet, sed & eius, qui mandauit, iurisdictione vtitur. verius est enim more maiorum iurisdictionem quidem transferri, sed merum imperium quod lege datur, non posse transire. quare nemo dicit, animaduersionem legatum proconsulis habere mandata iurisdictione.

Cap. V.

De Iudicibus Quæstionum.

EXceptis prætoribus, quos summos quæsitores fuisse diximus, erant etiam Iudices quæstionum. de quibus diuersas eorum, qui hac ætate scripserunt, inuenio fuisse sententias. Alii enim iudicem quæstionis eundem, ac prætorem fuisse putarunt, alii non solum non prætorem, sed hominem omnino priuatum. Neutra opinio mihi probatur. Non fuisse prætorem hæc argumento sunt, primum, quod in iisdem cauſſis, in quibus

quibus iudex quæstionis versatus esse dicitur, in iis etiam prætor præfuisse inuenitur. vt in caussa Oppianici prætor Verres, iudex quæstionis C. Iunius; in caussa Verris prætor MP. Glabrio, iudex quæstionis Q. Curtius; & in caussa Cluentii prætor Q. Naso, iudex quæstionis Q. Voconius: deinde, quod in legibus de iudiciis publicis hæc verba fuerunt: *Magistratus quique, cum iudicio publico præesset.* Item: *Magistratus, iudexve quæstionis*, scilicet nomine magistratus prætorem intelligendo, atque a iudice quæstionis apertissime secernendo. item in aliis, *Prætor qui ex hac lege quæret iudex, qui eam rem quæsuerit. quiue iudex ex hac lege factus erit.* postremo, quod Quinctilianus scribit, prætorem occupatum fuisse in iis, quæ essent imperii; iudicem quæstionis in iis, quæ essent cognitionis. Non fuisse autem priuatum, hæc ostendere possunt. primum, quod iudex quæstionis in Legibus *quæsisse*, & ab Asconio *quæsitor fuisse*, & *quæstionem exercuisse* dicitur. deinde, quod in lege Cornelia de veneficiis erat: *Iudex quæstionis cum iis iudicibus, qui ei obuenerint, de eius capite quærito, qui venenum fecerit*; & Cicero, atque Asconius iudicem quæstionis sortitioni iudicum operam dedisse aperte scribunt. quæstionem vero qui habuit, & iudicum sortitionem exercuit, is priuatus omnino esse non potuit. est enim quæstio rei capitalis cognitio. Cum autem Iudex quæstionis a lege cognitionem accipiat, non a magistratu, magistratus est, vt apparet ex D. de officio eius, cui mandata est iurisdictio. His

adde, quod idem fuit in iudicio publico iudex quæstionis, atque in priuato Decemuir litibus iudicandis. at Decemuir fuit magistratus. ergo multo magis iudex quæstionis. Qui vero priuatum esse dicunt, ii iudicem faciunt. quod esse non potuit. Iudex enim sorte obuenit quæsitori, at iudici quæstionis sorte iudices obuenerunt, ex locis commemoratis. Si ergo ipse sortitus est iudices, profecto non vt iudex sorte lectus, sed vt magistratus suffragio, creatos quæsiuit. Ego vero censeo: iudicem quæstionis neque prætorem fuisse, neque omnino priuatum, sed tamen cum potestate. eum vero magistratum captum esse post ædilitatem, vt post quæsturam capiebatur decemuiratus litibus iudicandis. Hoc apparet ex C. Visellio, quem scribit Cicero in Bruto, cum post ædilitatem curulem iudex quæstionis esset, mortuum esse. & ex vetere monumento C. Octaui, in quo ipse item post ædilitatem, & ante prætu-ram iudex quæstionum vocatur,

C. OCTAVIVS. C. F. C. N. C. PRON.
PATER AVGVSTI
TR. MIL. BIS. Q. ÆDIL. PL. CVM TORANIO
IVDEX QVÆSTIONVM
PR. PRO COS. IMPERATOR APPELLATVS
EX PROVINCIA MACEDONIA,

His adde Cluentianam, in qua Cicero *C. Iunium iudicem quæstionis, hominum ædilitium iam prætorem opinionibus hominum constitutum* scribit, & Roscianam, in qua sic loquitur ad M. Fannium prætorem iudicium tum inter sicarios exercentem: *Te quæso*

quæso M. Fanni, vt qualem te antea populo Roman. præbuisti, cum huic eidem quæstioni præesses, talem te hoc tempore impertias. Quando enim ante alias M. Fannius, qui tum prætor erat, præesse quæstioni inter sicarios potuit, nisi cum iudex quæstionis fuit? Adde Suetonium, qui Cæsarem inter ædilitatem, & præturam quæstionem inter sicarios exercuisse scribit, & eundem, cum esset prætor vrbanus, Nouium quæstorem in carcerem duci iussisse; *quod ipsum prætorem apud se compellari passus esset, maiorem scilicet potestatem a minore.* vbi aperte Nouium quæsitorem cum potestate, sed minore fuisse ostendit, non ita dicturus, si Nouius prætor id iudicium, erat autem de maiestate, exercuisset. Cum ergo prætores omnibus prætoriis actionibus, quæ multæ erant, interesse non possent, Iudices quæstionum constituti sunt, qui partes prætorum implerent etiam prætoribus absentibus. Vnde dixit Cicero in Vatinium: *Disturbato iudicio iudices quæstionum de proximis subsellis esse depulsos*, grauiore sine dubio verbo *prætorum* vsurus, si prætores in tribunalibus tum fuissent. At Asconius eum *principem iudicum* vocat, recte. Iudex enim quæstionis respectu maiestatis, & imperii prætorii prope vim habuit iudicis. at respectu iudicum, cum & ipse iudex vocaretur, magistratus, vt princeps iudicum existimaretur. Nam prætor dabat actionem, & negabat, cogebat iudices, & dimittebat; Iudex quæstionis datam actionem exercebat, iudices sortiebatur, testes audiebat, quæstiones habebat, tabulas inspiciebat.

quæ prætor fere propter occupationes, aut propter dignitatis fastigium non curabat.

Cap. VI.
De Iudicibus.

POstremi ad cognoscendum sunt iudices. Iudices vero dicti sunt, qui ex lege ad iudicandum adhibiti sunt. quorumque sententiam prætor ipse pro tribunali pronunciauit. Horum autem legendorum diligens admodum ratio fuit. Primum enim cautum est, ex quibus ordinibus essent legendi, deinde quo numero in singulos annos, inde qua conditione, & qua ætate. De ordinibus si quærimus, vt in libris de iure ciuium Rom. ostendimus, primum lecti sunt ex ordine senatorio, antiquo, ac regio instituto. deinde ex equestri lege Sempronia C. Gracchi, tum ex vtroque lege Seruilia Cæpionis. deinde ex equestri lege Seruilia Glauciæ. deinde iterum ex senatorio tantum lege Liuia Drusi, tum ex tribus ordinibus, senatu, equestri ordine, plebe lege Plautia Siluani. tum ad senatores solos res traducta lege Cornelia Syllæ. inde ad tres ordines, senatum, equites, tribunos ærarios; hi enim erant e plebe, lege Aurelia Cottæ: postremo redacta ad senatores, & equites lege Iulia Cæsaris. Numerus autem eorum a legibus ipsis, præscribebatur. vt a lege Seruilia Glauciæ quadringentorum quinquaginta. Itaque non idem semper fuit. Ætatis item non eadem ab omnibus habita fuit ratio. Nam lege Seruilia Glauciæ cautum est, ne minor annis triginta,

ginta, maior sexaginta legeretur. Cum autem aliis legibus triginta quinque præscripti essent, Augustus ad triginta redegit. Si quidem Suetonius ita scribit: *Iudices Augustus a tricesimo ætatis anno allegit, id est, quinquennio maturius, quam solebat.* Ea vero lectio per prætorem vrbanum, aut peregrinum iuratum celebrabatur, prout lege sancitum fuerat, iique selecti iudices appellati. De vrbano agitur in lege Cornelia, vbi est: *Prætores vrbani, qui iuratos optimum quenque in selectos iudices referre debent.* De peregrino in lege Seruilia Glauciæ, in qua est: *Prætor, qui ius dicet inter peregrinos,* CDL. *viros legat, dum ne quem legat, qui in magistratu sit, aut fuerit, aut senator sit, aut fuerit, eosque in contione pronunciet, iuretque se eos dolo malo scientem non legisse.* Quotannis autem lectos indicat Cicero in Verrem: *Nunc iudicem ex Kal. Ianuariis non habebimus.* Munera vero iudicum fuerunt, vt in legem iurarent, citati a prætore iudicium exercente adessent, in subselliis, quæ subiecta tribunali erant, ex lege sederent, ne inter se disputarent, postremo iurati sententias ferrent.

Cap. VII.

De Exercitione Actionis, siue de Actione instituenda.

CRiminibus, quæstionibus, & iudicibus cognitis, deinceps de exercitione quæstionis, siue de instituenda actione, atque tota apud prætorem

agendi ratione differendum est. Ordo vero agendi talis fuit. Priuatus ciuis, qui priuati nomen deferre in animo habuit, eum in Ius vocauit, & prætorem in toro adiens, qui de crimine illo cognoscebat, quod ipse deferre volebat, dicendi potestate accepta, postulauit, vt sibi nomen eius deferre liceret: qua re impetrata nomen detulit. Nomine recepto, atque a scribis iussu prætoris in tabulas relato, ille reus est dictus. Ita primum præcessit in Ius vocatio, deinde postulatio, tum nominis delatio, ad extremum inde sequuta est accusatio. His de rebus in vniuersum agendi præter antiqui moris obseruationem duæ leges celebrantur, vetustior vna Memmia, quem volunt eandem esse cum ea, quæ in Pandectis Remnia dicitur, quam commemorat Valerius. alteram recentiorem Iuliam Augusti, quæ in Pandectis Iulia publicorum Iudiciorum vocatur. Agamus ordinatim de singulis.

Cap. VIII.

De In ius vocatione.

CEterum in ius vocatio ita locum habuit, si ille, cui negotium parabatur, in vrbe fuit. habuit enim, vt puto, prehensionem, & eductionem perinde, atque in priuato iudicio. Quod ostendit Seneca libro IIII. controuersiarum: *Subinde nactus eum, in Ius ad prætorem voco, & postulaui, vt prætor nomen eius reciperet, lege inscripti maleficii, ad alterum prætorem eduxi & Ingrati postulaui.* Item in Ludo: *Ducit illum ante tribunal Æaci. is lege Cornelia,*

Cornelia, quæ de sicariis est, quærebat. Indicat etiam Macer D. de accusationibus, cum scribit, *qui sunt in magistratu accusari non posse, quia sine fraude in Ius euocari non possunt.* In ipsa vero vocatione eadem obseruata esse in iudicio publico, quæ in priuato seruata sunt, videtur verisimile.

Cap. IX.

De Postulatione.

VT autem in iudicio priuato aduersario in Ius vocato postulabatur a prætore, vt sibi liceret actionem intendere, sic in publico postulabatur, vt sibi liceret nomen deferre. Testis est Cœlius ad Ciceronem: *Illud mihi occurrit, quod inter postulationem, & nominis delationem vxor a Dolabella discesserit,* & Cicero in Diuinatione: *L. Piso delationem nominis in P. Gabinium postulauit, & contra Cæcilius petiit.* & ad fratrem: *Cum de ambitu Gabinium vellet postulare, neq; prætores diebus aliquot adiri possent, vel potestatem sui facerent, in concionem ascendit.* Item Seneca in Ludo: *Ducit illum ante tribunal Æaci. is lege Cornelia, quæ de sicariis est, quærebat. postulat nomen eius recipi.* Postulatio vero fiebat non solum præsente, sed etiam absente illo, in quem fiebat. vt Cicero ostendit scribens ad fratrem, cum Gabinium, postquam accessit ad vrbem, nec dum ingressum, a Lentulis de maiestate postulatum nunciat. item Cœlius ad Ciceronem: *Appius a Dolabella reus factus, sane quam non ea, quae existimaueram, inuidia. neque enim*

stulte Appius, qui simul atque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in vrbem, triumphique postulationem abiecerat. Item M. Antonium Valerius libro III. postulatum scribit, cum esset Brundusii.

Neque vero leges potestatem temere concesserunt, vt quicunque postulare, aut quicunque postulari possent. Scribit Macer D. de accusationibus: *Qui accusare possunt, intelligemus, si scierimus, qui non possunt. Itaque prohibentur accusare alii propter sexum, vel ætatem, vt mulier, vt pupillus; alii propter sacramentum, vt qui stipendium merent; alii propter magistratum, potestatemve, in qua agentes sine fraude in Ius euocari non possunt; alii propter delictum proprium, vt infames; alii propter turpem quæstum, vt qui duo iudicia aduersum duos reos subscripta habent, nummosque ob accusandum vel non accusandum acceperint; alii propter conditionem suam, vt libertini contra patronos.* Quod autem scriptum est de muliere, idem tradidit eodem titulo Pomponius, sed cum aliqua exceptione. *Non est permissum mulieri publico iudicio quenquam reum facere, nisi scilicet parentum, liberorumque, & patroni, & patronæ, & eorum filii, filiæ, nepotis mortem exequantur.* Item de pupillis Papinianus: *Pupillis ex consilio tutorum patris mortem, item pupillæ aui sui mortem exequi concessum est.*

Quæ vero de iis, qui accusare non potuerunt, a Iurisconsultis scripta sunt, ea ex legibus singulis

de

de quoque crimine sumpta sunt. Neque vero solum leges præscripsisse videntur, qui postulare non possent, sed etiam ipsi prætores pro potestate multos a postulatione videntur repulisse. vt quæstores, ne prætorum suorum nomina deferrent, propter necessitudinem, quæ inter illos intercedebat. siquidem dixit Cicero in Diuinatione: *L. Philoni in C. Seruilium nominis deferendi potestas non est data, neque Scauro in Flaccum, neque Pompeio in Albutium; ne libido violandæ necessitudinis auctoritate iudicum comprobaretur.* Eadem ratione non omnes postulari poterant. primum non magistratus; deinde non ii, qui reip. caussa absunt. De magistratibus notum est illud libro XLV. apud Liuium, vbi Seruilius reprehendit Galbam, quod si nocere Paulo voluit, non postridie, quam triumphauit, cum primum eum priuatum visurus esset, legibus interrogarit. De iis, qui reip. caussa abessent, lex Memmia sanxit, cuius Valerius libro tertio meminit: *M. Antonius quæstor proficiscens in Asiam Brundusium iam peruenerat, vbi litteris certior factus inceste se postulatum apud L. Cassium prætorem, cum id vitare beneficio legis Memmiæ liceret, quæ eorum, qui reip. caussa abessent, recipi nomina vetabat, in vrbem tamen recurrit.*

Satis etiam constat, apud Romanos accusationis munus probro fuisse. laudem tamen attulisse iis, cui, vt inquit Cicero in secundo de officiis, aut reipub. caussa, aut patrocinii gratia, aut paternarum, aut propriarum inimicitiarum caussa

ad

ad accusationem accederent. eamque rem summo honori adolescentibus fuisse. quod etiam in Lucullo scripsit Plutarchus.

Iam vero in caussa repetundarum illud præcipue obseruatum est, vt populi qui repeterent pecuniam, ac spoliatos se per legatos quererentur, patronos quoque nominandi potestatem postularent. Liuius libro x III: Anno DC XXIII. *L. Canuleio prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negocium datum est, vt in singulos, a quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosque, quos vellent, sumendi potestatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum est S. C. iussique nominare patronos, quattuor nominauerunt.* Et Cicero in primo de oratore: *Vt ille Siculus, cui Scipio prætor dabat patronum caussæ hospitem suum.* Itaque in Legibus de pecuniis repetundis præcipue sanctum est de patronis dandis, & repudiandis. Hi vero, qui sociorum patroni fuerunt, reorum accusatores extiterunt.

Sæpe etiam euenit, vt duo, aut plures non solum in caussa repetundarum, sed etiam ambitus, & aliorum criminum accusationem sibi deposcerent. Quod cum accidit, tum iudicium factum est, vter deberet nomen deferre. Quod Vlpianus ostendit D. de accusationibus: *Si plures existant*, inquit, *qui in iudiciis publicis accusare volunt, iudex eligere debet eum, qui accuset. caussa scilicet cognita, æstimatis accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo, quod interest, vel*

vel ætate, vel moribus, vel alia iusta de caussa. Hoc autem iudicium *Diuinationem* dixerunt. Diuinatio porro dicta est, teste Asconio, *quia non de facto quæritur, sed de futuro, vter debeat accusare. alii putant diuinationem dici, quod iniurati iudices in hac caussa sedeant, & quod velint præsentire de vtroque possint. alii, quod res agatur sine testibus, & sine tabulis, & his remotis argumenta sola sequantur iudices, & quasi diuinent.* Gellius autem libro 1. ita scribit: *Cum de constituendo accusatore quæritur, iudicium q. super ea re redditum, cui nam potissimum ex duobus pluribusve accusatio, subscriptiove in reum permittatur, ea res, atque iudicum cognitio Diuinatio appellatur. Bassus Diuinatio inquit, iudicium appellatur, quoniam diuinare quodammodo iudicem oporteat, quam sententiam se sefere par sit.* & quæ sequuntur. Quale autem hoc iudicium fuerit. facile ipsa Ciceronis in Verrem Diuinatio, in qua cum Cæcilio disputat, potest docere. Meminit item Diuinationis Asconius in Milonianam: *Diuinatio de ambitu accusatorum facta est quæsitore A. Torquato.*

Ex multis autem accusatoribus, qui primas egit, is accusator est dictus; qui secundas, & tertias, Subscriptor. Hic vero, vt inquit Asconius, *accusatorem adiuuare est solitus.* Horum autem meminit Nepos in vita Attici: *Neminem neque suo nomine, neque subscribens accusauit.* Asconius in Cornelianam: *Cornelium reum duo fratres Cominii lege Cornelia de maiestate fecerunt.*

detulit nomen Publius, subscripsit Caius. item in Scaurianam: *M. Scaurus a P. Valerio postulatus est apud M. Catonem prætorem repetundarum. subscripserunt Triario in Scaurum L. Marius, & Pacuuii fratres.* Cicero in Verrem: *Ei, qui istius quæstor fuisset, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postularet, fecerunt potestatem.* Item: *Quartum subscriptorem quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege oratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicunque vos delationem dedissetis.* Plutarchus etiam in Catone maiore scribit, legem fuisse, vt reus accusatori daret custodem ad obseruandam accusationem eius. Tamen cum Cicero dixisset de Cæcilio, *Custodem Tullio me apponite*, Asconius interpretatus est, *custodem* accusationis subscriptorem.

Cap. X.

De Nominis delatione.

Die inde constituta venerunt in Ius accusator, & is, cui accusatio parabatur, ac præsente prætore delatio nominis facta est. Primum autem accusator calumniam iurauit, deinde nomen detulit. Iurare calumniam fuit, solemne iusiurandum concipere, se non calumniandi causa nomen delaturum esse. Liuius libro XLIIII: *Si velut accusatores calumniam in eum iurarent, nomenque deferrent.* Cœlius: *De diuinatione Appius, cum calumniam iurasset, contendere ausus non est, pilioque cessit.* Asconius in Cornelia-

lianam: *Metellus bis iurauit, Curionem accusaturum, semel adactus a patre, iterum lege, tum cum calumniam iurauit.* Hoc in lege Seruilia deiurare calumniam dicitur.

Quoniam autem item est Delatio nominis in iudicio publico, quod in priuato Intentio litis, verisimile est, easdem formulas actionum, quo ad res passa est, obseruatas. Nempe qui vadimonium promiserat, dixit: *Ecce me, sisto me, & tu siste te. quid ais?* cui accusator respondit: *Aio, te peccasse contra legem hanc vel illam.* Hoc innuit Liuius libro IV: *Vocat te,* inquit, *dictator. Cum ille quæreret, quid vellet? Seruilius, caussam ei dicendam esse proposuit, crimenque a Minucio delatum diluendum.* Formula vero intentionis eadem fere in omnibus criminibus fuit. In crimine certe repetundarum talis fuit: *Aio, te in prætura spoliasse Siculos contra legem Corneliam, atque eo nomine sestertium millies a te repeto.* sic enim inquit Cicero: *Sicilia tota, si vna voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis vrbibus, sedibus, delubris fuit, quod ius in vnaquaque re beneficio senatus, populique Romani habui, id mihi tu C. Verres eripuisti, atque abstuliſti. quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto. quoniam id non potest, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa delegit.* In peculatu ita: *Aio te pecuniam publicam cum quæstor esses auertisse, & falsas rationes ad ærarium rettulisse. atque eo nomine sestertium quingentie*

ties a te repeto. In ambitu ita: *Aio te in petendo consulatu pecuniam dedisse tribubus, prandia, locum gladiatoribus contra legem Tulliam, atque pœnam, quæ lege continetur, a te repeto.* Quod si ille aut tacuisset, aut confessus esset, tum in repetundarum crimine lis æstimabatur, vt victo; aut pœna repetebatur: si inficiatus esset, postulabatur, vt nomen inter reos reciperetur, ac delatio nominis scribebatur, & tempus inquirendi postulabatur. Qui vero hoc faciebat, is dicebatur, Reum facere, & legibus interrogare. Asconius, *Reum fieri*, inquit, *est apud prætorem legibus interrogari. cum in ius ventum esset, dicebat accusator apud prætorem reo: Aio, te Siculos spoliasse. si tacuisset, lis ei æstimabatur, vt victo; si negasset, petebatur a magistratu dies inquirendorum eius criminum, & instituebatur accusatio.* Cicero pro domo: *Quis me vnquam vlla lege interrogauit? quis postulauit?* & Sallustius: *Autronius, & Sylla legibus ambitus interrogati sunt.* Item: *ipse Plautia lege interrogatus erat ab L. Paulo.* & Liuius libro XV. *Cur non postero die, quam triumphasset, cum priuatum eum visurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret?* Vt autem in iudicio priuato petere, & repetere pecuniam dicebatur actor, sic in publico petere, & repetere mulctam, & pœnam accusator. Cicero pro Cluentio: *Vno iudicio mulcta petita est, quod iudex ex lege non sedisset.* & in III. in Verrem: *Petita mulcta est apud istum prætorem a Q. Opimio, quod, cum esset*

set tribunus pleb. intercessisse contra legem Corneliam. Itaque intentio tum his verbis formari potuit: *Aio, te, cum esses tribunus pleb. intercessisse contra legem Corneliam, & eo nomine a te multam talem peto.* In libris etiam de inuentione dixit pœnas ab reo petere, & in legibus: *Plus pœnarum habui, quam petiui.* Inde fluxit, vt repetere pœnas ab inimicis dicamus, cum eos vlciscimur, translatione e iudicio deriuata. Vbi vero voce res peracta erat, tum vero ad scriptum veniebatur, ac crimen, quod obiiciebatur, libello subscriptum relinquebatur. Subscriptionem autem libelli ita conceptam docet Vlp. D. de accusatoribus: *Si cui crimen obiiciatur, præcedere debet in crimen subscriptio. quæ res ad id inuenta est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum sciat inultam sibi accusationem non futuram. caueant itaque singuli, quod crimen obiiciant.* Item Paulus: *Consul, & dies apud illum prætorem. L. Titius professus est, se Mauiam lege Iulia de adulteriis deferre, quod dicat eam cum C. Seio in ciuitate illa, domo illius mense illo, consulibus illis adulterium commisisse.* Hinc Asconius in Milonianam: *Apud Considium quæstorem lege Plautia de vi accusarat subscriptione ea, quod loca occupasset, & cum telo fuisset antesignanus operarum Milonis.* & Cicero pro Cluentio: *In compluribus reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est.* Ex quibus intelligitur, accusatorem & voce, & libello omnia, & singula, quibus reus legem illam, quam nomi-

nasset, transgressus esset, esse complexum. vt in pecuniis repetundis, abstulisse, inique iudicasse, supplicia de ciuibus Rom. sumpsisse, aut alia, quæ se probare aduersus illum posse confideret.

Vbi vero nomen eius hoc modo detulerat, postulabat, vt reciperetur, id est, vt in tabulas inter reos referretur. Prætor enim hoc ius habebat, vt recipere, & non recipere posset. Seneca in ludo: *Postulat nomen recipi, edit subscriptionem, occisos senatores triginta.* Cœlius ad Ciceronem: *Nec Laterensis prætor postulante Pansania, quo ea pecunia peruenisset, nomen recipere voluit.* Erant autem crimina quædam, quæ propter atrocitatem, ac magnitudinem suam extra ordinem accipiebantur, vt parricidii, & de vi. Cicero in Rhetoricis: *Cum venefici cuiusdam nomen esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum.* & pro Cœlio inquit: *Legem Plautiam de vi quæri quotidie voluisse.* Ex quo apparet, nomen etiam rei de vi extra ordinem acceptum esse. Vnde dixit Cœlius: *Tuccius Rufum accusatorem suum post ludos Romanos reum fecit lege Plotia de vi, hoc consilio, quod videbatur, si extraordinarius nemo reus accessisset, sibi hoc anno caussam esse dicendam*, id est, ne caussam diceret hoc anno, quo reus erat factus, accusauit de vi accusatorem suum, id est, eius criminis fecit reum, quod quamuis post se esset delatum, tamen quia extra ordinem esset acceptum, etiam extra ordinem, nimirum ante suum iudicium, esset cognoscendum.

Re-

Recepto autem vel ordine, vel extra ordinem rei nomine prætor certam diem, qua accusator, & reus ad iudicium adessent, constituebat. Is dies in aliis legibus decimus, in aliis tricesimus fuit. Asconius in Cornelianam. *Detulit nomen Publius subscripsit Caius. &, cum L. Cassius prætor decimo die, vt mos est, adesse iussisset.* Cicero in Vatinium: *Quæro de te, postulatus ne sis lege Licinia, Iunia? edixerit ne C. Memmius prætor ex ea lege, vt adesses die tricesimo?* In crimine autem repetundarum accusator diem longiorem ad inquirendum popposcit. Vnde Asconius: *Cicero caussa Verris ad se traducta inquisitionis aduersus Verrem tempus postulauit dies centum decem.* Item: *Pacuuii accusatores in Scaurum inquisitionem in Sardiniam, itemque in Corsicam insulas dies triuenos acceperunt.* Item: *Scaurus Capionem contra reum detulit, & breuiore die inquisitionis accepta effecit, vt ille prior caussam diceret.*

His rebus actis reus vestem mutauit, & patronos conquisiuit. De veste hæc ratio fuit. Toga alba deposita atram induit, & barbam, capillumque promisit, squalloremque contraxit. Narrat Gellius libro III, *Scipionem Æmilianum, cum esset reus, neque barbam desiisse radi, neque non candida veste vti, neque fuisse solito cultu reorum.* Plutarchus idem scribit, Macrum, cum se putaret absolutum, vestem resumpsisse, & caput rasisse. Valerius libro VI, Rutilium reum ait, neque obsoletam vestem induisse, nec insignia se-

natoris depoſuiſſe, nec ſupplices ad genua iudicum manus tetendiſſe.

De patronis hæc accepimus. Scribit Aſconius, ante bellum ciuile Cæſaris raro quenquam pluribus, quam quattuor patronis eſſe vſum. poſt bella vero ciuilia ante legem Iuliam vſque ad duodenos patronos eſſe peruentum. Defenſorum porro idem, vt ſupra diximus, quattuor genera facit, quorum patronum eum vocat, qui orator eſſet, & voce cauſſam orandam ſuſciperet, & ſeſe accuſatori opponeret. In his iudiciis non licuiſſe tribunos plebis appellare, ſignificat Cicero in Vatiniana: *Quæro, poſtulatus ne ſis lege Licinia, & Iunia? edixerit ne C. Memmius prætor ex ea lege, vt adeſſes die triceſimo? cum is dies veniſſet, feceris ne, quod in hac repub. non modo factum ante nunquam, ſed in omni memoria ſit inauditum, appellaris ne tribunos pleb. ne cauſſam diceres?*

Cap. XI.

De Citando Accuſatore, & Reo.

QVoniam autem ſæpe accidit, vt perficiendi iudicii cauſſa accuſator, & reus citandus fuerit, deinceps antequam ad alia veniamus, quid in ea re obſeruatum ſit, videamus. Quoties igitur dies conſtituta alicui actioni a prætore acceſſit, ſi prætor adeſſe non potuit, rem in alium diem differendi ius habuit. Aſconius: *Cum Caſſius prætor decimo die, vt mos eſt, adeſſe iuſſiſſet accuſatores, eoque die ipſe non affuiſſet, ſeu*

auo-

uocatus propter frumenti publici curam, seu gratificans reo, circumuenti sunt accusatores ante tribunal eius. Si affuit, accusatores, & reum, & patronos citari per præconem iussit. Tum vero, si accusatores non affuerunt, nomen rei ex reis exemptum est, si reus non accessit, absens damnatus est. Asconius eodem in loco: *Postero die, cum Cassius assedisset, & citati accusatores non adessent, exemptum est nomen de reis Cornelii.* Cicero in Verrem: *Omnis mea festinatio fuit ob eam caussam, ne tu ex reis eximerere, si ego ad diem non affuissem.* Asconius in Milonianam: *Milo postero die factus reus ambitus apud Torquatum absens damnatus est.*

Etiam illa caussa cognitionis differendæ fuit, si extraordinarius aliquis reus esset delatus. de qua paulo ante diximus. Item si qua caussa cum ea, quæ agebatur, coniuncta in iudicium esset adducta. nam propter coniunctionem, & quasi affinitatem eam ante ordinarias peragi voluerunt. vt Cicero pro Cluentio: *Fabricium statim reum fecit, atque vt ei locus primus constitueretur propter caussæ coniunctionem, impetrauit.*

Cap. XII.

De Iudicibus legendis.

VBi vero prætor assederat, & accusatores, reus, & patroni prodierant, de iudicibus legendis agebatur. quod munus plerumque Iudici quæstionis assignabatur. Numerus autem iudicum legebatur, qui a lege erat præscriptus, qua

iudicium illud exercebatur, & quo modo erat præscriptum. Modus autem fuit duplex, sortitio, & editio. Sortitio fuit eiusmodi. Prætor, aut iudex quæstionis in vrnam coniiciebat omnes iudices selectos, id est, qui ad iudiciá eius anni a prætoribus ex lege fuerant delecti: ac sorte eum numerum educebat, quem lex ipsa præscribebat. Quo facto dabatur potestas reo, & accusatori reiiciendi, quos parum sibi putarent idoneos. in locum vero reiectorum alios siue prætor, siue iudex quæstionis subsortiebatur. Quem morem his verbis exponit Asconius: *Cum multi iudices in consilio cum prætore suo iudicaturi essent, qui quæsitor fuisset in caussa publica, necesse fuerat, eos primum de curia senatoria conscribi, cum senatus iudicaret; deinde in vrnam mitti, vt de pluribus necessarius numerus sortito conjici posset; tertio permitti accusatori, & reo, vt ex illo numero reiiciant, quos putauerint, sibi aut inimicos, aut ex aliqua re incommodos fore. Reiectione celebrata in eorum locum, qui reiecti fuerant, subsortiebatur prætor alios, quibus ille iudicum numerus legitimus compleretur.* & alibi: *Sortitus erat iudices prætor Verres in eorum locum, vt mos est, alios.* Quibus verbis ostendit, hanc lectionem multarum adeo legum, ac quæstionum fuisse, vt more facta dicatur. In hac tamen re variatum esse vi legum, satis postea apparebit. Reiectionis item meminit Cicero pro Sylla: *Vos re interposita nihil suspicantibus nobis repentini in nos iudices consedistis ab accusatori-*

toribus delecti ad spem acerbitatis. Item: *Vestra virtutis est, declarare, non esse eos nos, ad quos potissimum interposita reiectione deuenire conuenerit.* Sed de reiectione Cicero plura in tertia in Verrem. De editione mentio fit in lege Seruilia Glaucia, qua iubetur, vt actor ex CDL. iudicibus centum edat, reus ex centum edat quinquaginta. sic aut scriptum est: *Prætor, ad quem nomen delatum erit, facito, vt is die vicesimo ex eo die, quo cuiusque quisque nomen detulerit, centumuiros ex eis, qui ex hac lege quadringenti quinquaginta viri in eum annum lecti erunt, legat, edatve. Quos is centumuiros ex hac lege ediderit, de eis ita facito, iuret palam apud se coram, se eos scientem dolo malo non legisse. vbi is ita Centumuiros ediderit, iuraritque tum eis facito, vt is vnde petetur, die vicesimo, postquam nomen eius delatum erit, quos centum is, qui petet, ex hac lege ediderit, de eis iudices quinquaginta legat, edatve.* Eadem ratione lex Licinia de sodalitiis potestatem dedit accusatori edendi iudices reo, verum non ex delectis ad iudicandum, sed ex vniuerso populo. Qua de re conqueritur Cicero pro Plancio: *Nos neque ex delectis iudicibus ad iudicandum, sed ex omni populo, neque editos ad reiiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, vt neminem reiiciamus?*

Hac re transacta iudices lecti citabantur, quique adesse non poterat, excusationem afferebat. Cicero in v. Philippica: *Quæro, si Lysiades citatus*

tus iudex non respondérit, accipiet ne excusatiónem is, qui quæstioni præerit? Qui vero accedebant, & iudicium accipiebant, ii iusiurandum suscipiebant, atque eorum nomina inscripta in arcis reponebantur. Ex quo scripsit Asconius: *Subscriptione perfecta iurabant in leges iudices, vt obstricti religione iudicarent. Cum iurassent omnes præter ipsam prætorem, nomina eorum libellis consignabantur, ne pro selectis iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui suppositi corruptissime iudicarent.* Addit vero alibi: *Facile vero pro veris iudicibus improbi supponi poterant volente hoc iudice quæstionis, & illis patientibus, qui non veri iudices erant, quia nisi citati non considebant. & graue onus erat, & incommodum iudicare.* Iurasse autem eo modo, quo iudices priuatarum caussarum, facile existimauerim.

Cap. XIII.

De Prima Actione.

His actis inde cognoscendæ caussæ opera dari est cœpta. Cognitio vero ferme omnis in duas actiones diuisa fuit, primam, & secundam; quarum secunda a comperendinatione manauit in iis caussis, in quibus comperendinatio est permissa, vtraque vero actio accusationem, & defensionem complexa est. Quoniam autem accusatio testimoniis maxime nitebatur, propterea prius de testimoniorum ratione, deinde de accusatione, agamus.

Testimoniorum nomine omnes probationes ex-

extrinsecus sumptæ sunt appellatæ, quæ etiam expertes artis ab iis, qui de artificio oratorio scripserunt, sunt dictæ. Hæc vero in tres potissimum partes tributa sunt, quæstiones, testes, & tabulas. De quibus singulis separatim est disputandum. Nam in his maxime studium accusatoris fuit collocatum. atque earum, & eiusmodi rerum parandarum gratia dies aliquot post nominis delationem ad inquirendum sumpserunt. quod maxime in lege repetundarum est obseruatum. Quanquam non omnia crimina iisdem testimoniis confirmata sunt. Nam cædes quæstionibus, & testibus probata est, tabularum fidem non desiderauit. repetundæ, & peculatus testes, & tabulas poposcerunt. quæstiones repudiarunt. maiestas autem, & ambitus solis etiam testibus fuit contenta.

Cap. XIV.

De Quæstionibus.

Quæstiones fuerunt testimonia seruorum vi tormentorum expressa. Itaque propria accusatoris fuerunt, vt reum ex dictis seruorum conuinceret. Itaque accusator, vbi primum quæsitor cum iudicibus assedit, seruos rei in quæstionem postulare consueuit, & ab eo datos in tormentis habere. Asconius: *Domitius quæstor Milonem de vi reum adesse iussit apud Domitium. Appius accusator postulauit a Milone seruos exhiberi numero* LIV. *& cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in sua potestate esse. Domitius ex sententia*

iudicum pronunciauit, vt ex seruorum eorum numero, accusator, quot vellet, ederet. Ceterum serui contra dominos torqueri non poterant, excepta caussa incestus, & coniurationis. Cicero pro Deiotaro: *Cum more maiorum de seruo in dominum ne tormentis quidem quæri liceat, exortus est seruus, qui quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.* & in Partitionibus. *Nostri maiores cum de seruis in dominos quæri noluissent, de incestu tamen, & coniuratione, quæ facta me consule est, quærendum putarunt.* Ob eam caussam Minucia virgo Vestalis probri insimulata, teste Liuio libro IIX. decreto pontificis iussa est, *sacris abstinere, familiamque in potestate habere.* nimirum, quod in caussa incestus serui torqueri in caput domini possent. Ceterum ratio quærendi qualis fuerit, pro Cluentio Cicero ostendit: *De Stratone*, inquit, *& de assecla quodam seruo suo quæsturum se dixit. præterea seruum illum Nicostratum ab Oppianico in quæstionem postulauit. hic, cum esset illo tempore puer, nihil ausus est recusare. aduocantur amici Oppianici, & ipsius mulieris. tormentis omnibus vehementissime quæritur. cum essent animi seruorum, & spe, & metu tentati, vt aliquid in quæstione dicerent, tamen auctoritate aduocatorum, & vi tormentorum adducti in veritate manserunt. nec se quidquam scire dixerunt. quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. satis longo interuallo iam iterum aduocatur. habetur de integro quæstio. nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur. auersari aduocati, & iam vix ferre posse. cum iam tortor, atque ipsa essent tormenta defessa*

fessa, quidam ex aduocatis intelligere se dixit, non id agi, vt verum inueniretur, sed vt aliquid falsi dicere cogerentur. hoc postquam ceteri comprobarunt, ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quæsitum. Item pro Milone: *Sed quæstiones vrgent Milonem, quæ sunt habitæ in atrio Libertatis. quibusnam de seruis? rogas? de P. Clodii. quis eos postulauit? Appius. quis produxit? Appius. vnde? ab Appio. dii boni, quid potest agi seuerius? age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? heus vbi Ruscio, vbi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? fecit, certa crux. nullas fecit, sperata libertas. quid hac quæstione certius? subito arrepti in quæstionem tamen separantur a ceteris, & in arcas coniiciuntur, ne quis cum eis colloqui posset. hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. quid hac quæstione dici potest integrius?* Quæstione habita. & in tabulas relata, tabulæ obsignabantur, vt ibidem dixit Cicero: *Nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobisque editæ sunt illæ ipsæ, quas tum obsignatas esse dixi.* Quæstio autem habita est in eculeo. de quo post dicam.

Cap. XV.
De Testibus.

QVæstionibus cognitis testes sunt attingendi. Hi liberi omnes fuerunt, qui testimonium extra tormenta dixerunt. Quoniam autem non omnibus dicere testimonium licuit, propterea ante de testium conditione quærendum est. Callistratus D. de Testibus: *Testium fides, diligenter*

ter examinanda est. ideoque in persona eorum explorandæ erunt in primis conditio cuiusque, vtrum quis decurio, an plebeius sit, & an honestæ, & inculpatæ vitæ, an vero notatus, & reprehensibilis, an locuples, vel egens sit, vt lucri caussa quid facile admittat, vel an inimicus ei sit, aduersus quem testimonium fert, vel amicus ei sit, pro quo testimonium dat. nam si careat suspicione testimonium, vel propter personam, a qua fertur, quod honesta sit, vel propter caussam, quod neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiæ caussa, dimittendus est. Arcadius ibidem: *Testimoniorum vsus frequens, ac necessarius est, & ab iis præcipue exigendus, quorum fides non vacillat. Adhiberi quoque testes possunt non solum in criminalibus caussis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat, & ii, quibus non interdicitur testimonium, nec vlla lege a dicendo testimonio excusantur.* item Papinianus: *Quæsitum scio, an in publicis iudiciis calumniæ damnati testimonium perhibere possint. sed neque lege Remnia prohibentur, & lex Iulia de vi, repetundarum, & peculatus eos homines testimonium dicere non vetuerunt.* De iis, qui testimonium dicere non potuerunt, lex XII. tabularum loquuta est. verba quædam sunt apud Gellium libro XV. cap. XIII: *Quæ sit testatior erit, libripensve fuerit, ne testimonium feriatur, improbus, intestabilisque esto.* quorum verborum prima adeo lacera sunt, vt sanari non possint. sunt qui ita emendent: *Qui se scierit testarier, libripensve fuerit, ni testimonium fetur, improbus, intestabilisque esto.* quo loco testari volunt esse testem adhiberi. posteriora vero declarantur ab eodem

odem libro VI. cap. VII: *Tarratiam*, inquit, *virginem Vestæ fuisse, lex Horatia testis est, quæ super ea ad populum lata. qua lege ei plurimi honores siunt, inter quos ius quoque testimonii dicendi tribuitur. testabilisque vna omnium fœminarum vt sit, datur. id verbum est ipsius legis Horatiæ. Contrarium est in XII. tabulis scriptum. Improbus, intestabilisque esto.* Intestabilis autem est, vt inquit Caius, & qui lege iubetur, ne eius testimonium recipiatur, neue ipsi dicatur testimonium. Testium porro illa diuiso fuit, vt alii testimonium sponte dicerent, alii inuiti; his lex iubebat, vt testimonium denunciaretur ab accusatore, qui vti eorum testimonio cupiebat quam intellexit Valerius libro octauo: *Scaurus*, inquit, *adeo perditam defensionem in iudicium attulit, vt accusator diceret, lege sibi centum, atque viginti hominibus denunciare testimonium licere.* & Cicero in Verrem: *Non putasti, me in hanc rem tuis familiarissimis testimonia denunciaturum.* Paulus D. de Testibus; *Lege Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne inuito denuncietur, vt testimonium dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum, sobrino natum, eosque qui propiore gradu sunt, item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentum, viri, vxoris, item patroni, patronæ, & ne patroni, patronæ aduersus libertos, neque liberti aduersus patronum cogantur testimonium dicere.* Papinianus D. de accusationibus: *Certis de causis concessa est mulieribus publica accusatio, veluti si mortem exequantur eorum, earumque, in quos lege publicorum testimonium inuitæ non dicunt.* De his testibus

bus, si testimonium dicere respuissent, sic scriptum erat in XII: *Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obuagulatum ito*; id est, si quis, cui testimonium denunciatum sit, ipsum testimonium deseruerit, tum ad ædes eius ad dicendum conuicium ito. *Portus* enim ibi est domus, *obvagulare* conuicium dicere, teste Festo. Quoniam vero testes protulit, & accusator, & defensor, inuitos quidem accusator, voluntarios vterque, diligenter, quemadmodum eos interrogarent, animaduertere debuerunt. fuit enim in interrogando teste summa industriæ oratoriæ laus posita. Itaque Quinctilianus sic scripsit, vbi agit de Testibus: *Quoniam duo genera sunt testium, vnum voluntariorum, alterum eorum, quibus iudex in publicis iudiciis lege denunciare solet. quorum altero vtraque pars vtitur; alterum accusatoribus tantum concessum est; qui voluntarium producit, scire, quid is dicturus sit, potest, ideoque faciliorem videtur habere interrogandi rationem. Sed hæc quoque pars acumen, & vigilantiam poscit, prouidendumque, ne timidus, ne inconstans, ne imprudens sit testis. turbantur enim, & a patronis diuersæ partis inducuntur in laqueum.* & post multa: *At in eo, qui verum inuitus dicturus est, prima felicitas interrogantis est, extorquere quod is noluerit. Hoc non alio modo fieri potest, quam longius interrogatione repetita. respondebit enim, quæ nocere causæ non arbitrabitur.* ibique de tota ratione interrogandorum ab vtraque parte testium pluribus, ac subtilius agit. In eandem vero etiam sententiam hæc scripta sunt ab Asconio: *Tenere debemus inter-*

interrogationes testium & accusatoris, & defensoris fuisse, & eius, qui producit, & eius contra quem producuntur. Item a Cicerone pro Flacco: *An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget, nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? vbi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogauit, callide accessit, reprehendit, quo voluit, adduxit. conuicit, & elinguem reddidit.* Item: *Inuidisti ingenio subscriptoris tui, quod ornabat facile locum, quem prehendebat, & acute testes interrogabat. Formula vero interrogandi testis fuit: Quæro de te, arbitreris ne?* Liuius: *Sexte Tempani, quæro de te, arbitreris ne C. Sempronium consulem in tempore pugnam iniisse?* Ipsi vero testes respondentesque dicebant: *Arbitror.* Asconius: *Religione adducti testes a Cicerone dicuntur, quia iurati testes produci solent, non solum ne falsa dicant, verum etiam, ne quæ vera sint, taceant.* Cicero in Lucullo: *Maiores nostri voluerunt, vt qui testimonium diceret, arbitrari se diceret etiam, quod ipse vidisset.* & pro Fonteio: *Primum illud verbum consideratissimum nostræ consuetudinis, Arbitror, quo nos etiam tunc vtimur, cum ea dicimus iurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio sustulit.* Ceterum interrogatio testium ipsam accusationem præcessit. id quod cum aliis legibus cautum est, tum Pompeia de vi. de qua Asconius in Milonianam: *Apud Domitium quæstorem de vi Appius accusator postulauit a Milone seruos exhiberi numero quattuor, & quinquaginta. & cum ille negaret, eos, qui nominabantur*

bantur, in sua potestate esse, Domitius ex sententia iudicum pronunciauit, vt ex seruorum eorum numero accusator, quot vellet, ederet. citati deinde testes secundum legem, quæ iubebat, vt prius, quam caussa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes in posterum iuberentur. primo die datus erat in Milonem testis Cassinius. quem cum interrogare M. Marcellus cœpisset, tumultu Clodianæ multitudinis exterritus est. testimonium aliis diebus dixere alii. dimissum iudicium est. Aliæ leges post caussam actam testes dari voluerunt, vt lege Cornelia de repetundis in Verrem Cicero. Addit Quinctilianus, testimonia aut a præsentibus dicta, aut per tabulas: simpliciorem fuisse contra tabulas pugnam. *Nam & minus videtur*, inquit, *obstitisse pudor inter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia. si reprehensionem non capit ipsa persona, infamare signatores licet.* Adiicit illud etiam, sæpe contigisse, vt testes laudare opus esset. cuius rei ratio ex artificio oratorio repetenda fuit. Non omittendum est illud etiam, quod est apud Isidorum de testibus alligatis: *Testes sunt*, inquit, *a quibus quæritur veritas in indicio, quos quisque ante iudicium sibi placitis alligat, ne cui sit postea liberum, aut dissimulare, aut subtrahere se, & alligati appellantur.* Itaque Cicero scripsit ad fratrem: *Nerius iudex edidit ad alligatos, Cn. Lentulum & C. Cornelium.*

CAP.

Cap. XVI.

De Tabulis.

TAbularum vero nomine omne genus scripturarum appellabant, quo causſam confirmare ſuam poſſent. In primis autem erant tabulæ dati, & expenſi, quas accuſator a reo poſtulabat in certis cauſſis, vt repetundarum, & peculatus. de quibus ſic Aſconius, *Moris fuit, vnumquemque domeſticam rationem ſibi totius vitæ ſuæ per dies ſingulos ſcribere, ex qua appareret, quid quisque de redditibus ſuis, quid de arte, fœnore, lucrove ſepoſuiſſet, quoque die, & quid item ſumptus, damnive feciſſet. ſed poſtquam obſignandis litteris reorum ex ſuis quisque tabulis damnari cœpit, ad noſtram memoriam tota hæc conſuetudo ceſſauit. Dicit igitur Tullius, habere ſe & patris eius tabulas, quoad vixit, & ipſius Verris, quoad confeciſſe dixit. ex quibus proditur, quam multæ tabulæ pictæ, quot ſigna apud eum nullæ emptionis origine furto capta noſcantur.* Hinc Cicero: *Cum ab eo tabulas poſtularemus, vſque ad M. Terentium, & C. Caſſium conſules, reſpondit confeciſſe, poſtea deſtitiſſe.* Item: *Negabat opus in acceptum referre poſſe, & cauſſam in me conferebat, quod tum codicem obſignaſſem.* & pro Balbo: *Cum Q. Metellus cauſſam de pecuniis repetundis diceret, & ipſius tabulæ circumferrentur inſpiciendi Nominis cauſſa, audiui fuiſſe iudicem ex illis equitibus Roman. quin remoueret oculos, & ſe totum auerteret, ne forte quod ille in tabulas publicas rettuliſſet, dubitaſſe quisquam, verum ne, an falſum eſſet, videretur.* Fuerunt etiam tabulæ auctionariæ, in quibus argentarii,

quarum rerum auctio futura esset, perscripserant. Cicero in Catilinam: *Meo beneficio tabulæ nouæ proferuntur, sed auctionariæ.* Quinctilianus libro XI, *Hortensius auctione dimissa, quod cuique vendidissent, testibus argentariorum tabulis reddidit.* Fuere etiam pactionales, in quas obsignatas pacta referebantur. Cicero in primo de oratore: *Tu mihi cum in circulo decipiare aduersarii stipulatiuncula, & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis illud sit scriptum, quo ille capiatur, ego tibi vllam causam maiorem committendam putem?* Quin etiam litteræ, & syngraphæ omnes vno tabularum nomine comprehenduntur, eæque ab accusatore inquisitæ, & obsignatæ, ne corrumperentur, ad prætorem delatæ sunt, vt scribit Cicero pro Flacco; & in Tusculana V: *Tu quidem obsignatis tabellis agis mecum, & testificaris quod dixerim aliquando, aut scripserim.* Item tabulæ rationum relatarum, de quibus Festus: *R. R. duobus in compluribus orationibus, cum de actis disseritur, perscribi solet, id est, rationum relatarum. quod iis tabulis docentur iudices, quæ publice data, atque accepta sint.*

Cap XVII.

De Accusatione.

QVæstionibus, testibus, tabulisque, quæ ad accusationem afferebantur, explicitis, deinceps ipsam accusationem aggrediamur. Cum igitur die cognitionis prætor consilium aduocasset, atque citatus accusator, & reus adesset, tum accusator dicendi potestate accepta actionem insti-

instituit. quippe primis diebus crimina singula exposuit, atque ad extremum ea producendis testibus confirmauit. Itaque tota illa interrupta oratio fuit. deinde productis testibus alteram alio die orationem habuit, quæ perpetua fuit. Priorem orationem Cicero in Verrem dixit, sed ad singula crimina testes produxit, atque interrogauit. sic enim inquit: *Faciam hoc non nouum, sed ab iis, qui nunc principes ciuitatis sunt, ante factum, vt testibus vtar statim. illud a me nouum iudices cognoscetis, quod ita testes constituam, vt crimen totum explicem. vbi id argumentis, & ratione firmauero, tum testes interrogando ad crimen accommodem. vt nihil inter illam vsitatam accusationem, atque hanc nouam intersit, nisi quod in illa tunc, cum omnia dicta sunt, testes dantur, hic in singulas res dabuntur, vt illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique sit. si quis erit, qui perpetuam orationem, accusationemque desideret, altera actione audiet.* atque hanc orationem ille Testium interrogationem vocauit. est autem ea, quæ proxime Diuinationem sequitur. Posteriorem vero, qua alio die accusator eandem caussam retractabat, ac perpetua oratione declamatorio more reum insequebatur, criminaque testimoniis confirmata oratorie amplificabat, Cicero prætermisit. quod Verres, & patronus eius Hortensius testium multitudine territi defensionem sui reliquissent. Asconius: *Cicero, cum videretur id agi, vt a Glabrione prætore, & ab iis iudicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliumque prætorem res tota transiret, eripere-*

turque sibi reus patrocinio Hortensii, ac Metelli, qui tunc consules futuri erant, hoc commentus est rationis, vt orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad vnumquodque crimen expositum, & eos Hortensio interrogandos daret. qui arte ita est fatigatus Hortensius, vt nihil contra, quod diceret, inueniret ipse etiam Verres desperato patrocinio sua sponte discederet in exilium. Hæc igitur & longa, & perpetua oratio Accusatio dicta est. de qua pro Cœlio: *Accusatio crimen desiderat, rem vt definiat, hominem vt notet, argumento probet, teste confirmet.* quam non vnus accusator peregit, sed partitis inter se muneribus multi. Eadem proœmia habuit ad odium, & inuidiam inflammandam composita. Narratio inde, si incidebat (neque enim omne crimen, vt ambitus, narrationem admisit) ad confirmationem fuit apposita. vtraque vero, vt ad eum, qui iam rem teneret, accommodabatur. Contentio non crimen illud solum, quod intendebatur, sed totius præteritæ vitæ criminationem complexa est. Itaque non solum testimonia adhibuerunt, sed etiam argumenta, id est, ex ipsa re, & vita rei superiore sumptas coniecturas, suspiciones, & signa. omnemque eo industriam suam intenderunt, vt factum fuisse, quod intendebatur, ostenderent. id enim erat, in quo lex violata obiiciebatur, contentioni inde peroratio grauis, & vehemens erat subiecta. Itaque Accusatio omnino nihil aliud fuit, quam perpetua oratio ad crimina inferenda

renda, atque augenda artificiose composita. Dixit autem accusator, quæ voluit, & per quot dies legis permissu voluit. Cicero pro Cluentio: *Quo iure Actius*, nempe accusator, *quæ voluit, dixit? opinor, lege.* Asconius etiam viginti dies datos ad accusandum, & viginti ad defendendum lege, opinor, Cornelia, scripsit.

Cap. XIIX.

De Defensione.

Accusatione perfecta patroni defensionem aggrediebantur, eo die, qui esset ex lege a prætore concessus. vt pro Cluentio: *Citatur reus, agitur caussa, paucis verbis accusat vt de re iudicata Canutius. incipit respondere Canusius.* Ceterum vt accusatores crimina inferenda, sic patroni diluenda partitis inter se muneribus susceperunt. & quoniam tres erant defensionis arces, aut factum negare, aut nomen facti, aut iure factum probare; si, quod firmius videbatur, factum negassent, ferme testes non dabant, sed orationem adhibebant, qua aut testes, tabulasque poscebant, aut qui producti erant, refutabant. Hoc docet Asconius cum inquit: *Testes tabulæque facti dari solent. ergo nihil prosunt a parte defensoris. quid ergo fuit pro defensore? oratio scilicet. cuius postatem non habuit Hortensius tatente accusatore.* Cicero pro Fonteio: *Flagito testes. plus ego in hac caussa laboris consumo in poscendis testibus, quam ceteri defensores in refutandis.* item: *cur eorum tabulæ nullæ proferuntur?* Quin etiam contra testes dixit in eadem, & pro Flac-

co, & pro Cornelio; & pro testibus contra tabulas pro Archia; contra quæstiones pro Milone. quanquam locus erat communis, atque anceps. extat etiam oratio in Vatinium, qua testem Vatinium vt inconstantem, & leuem insectatus est in caussa Sextii; quæ interrogatio dicta est. Vt autem accusatori testimonia, sic defensori argumenta aptiora fuerunt, quæ rhetores in verisimilia, & signa distribuerunt. cuius rei clarissimum exemplum Miloniana suppeditabit. quod si de nomine facti, aut de iure controuersia fuit, tum aut subtilibus definitionibus, aut eruditis de iure siue absoluto, siue assumptiuo disputationibus negocium confecerunt. Erant autem quædam caussæ, quæ commodissime inficiatione defendebantur, vt repetundarum, & ambitus; aliæ quæ definitione, vt maiestatis; quædam iure, vt cædes. primarum exemplum erit defensio Fonteii, Flacci, Murenæ, & Plancii; secundarum Cornelii; tertiarum Miloniana. Quin etiam Gracchi, & Saturnius iure cæsi fuisse defensi sunt. Principia adhibebant ea, quibus incendium odii ab accusatore conflati restinguerent, & amorem iudicum reo reconciliarent. narrationes, cum inciderent, ad defensionis rationes accommodabant, easque futuræ fidei seminarium statuebant. In contentione aut vitam rei, si probris affecta fuisset, purgabant, aut si hominum opinione probata fuisset, pro argumento innocentiæ proponebant. atque inde partibus accusationis singulis occurrebant, & vulnera ab accusatore facta sanabant.

bant. Perorationes vero eiusmodi adhibebant, vt iis misericordiam commouere contenderent. Cum autem multi dicerent, caussa non vno die peragi poterat, sed ad multos traducebatur. Cicero quidem scribit, se per tres amplius dies Verrem accusasse, eundem vero Cornelium per quatriduum defendisse, tradit Asconius. Erant autem dies epilogorum, in quibus ad concitandam misericordiam paruuli etiam filii reorum producebantur. vnde scripsit Asconius: *Reprehendunt homines stultissimi Tullium, quod in filio Verris innoxiam ledat ætatem, ignorantes illum accusatoria arte prouidere, ne in epilogis productus ab Hortensio conciliet misericordiam iudicum patri.* De productione vero infantium in epilogis plura Quinctilianus egregie.

Cap. XIX.
De Laudatione.

MOris etiam fuit, vt rei præter patronos laudatores etiam adhiberent. Hi fuere aut ciues summa auctoritate viri, qui in periculo capitis vitam rei in iudicio laudarunt; aut municipes rei, quos municipia suo publico nomine eius officii caussa Romam miserunt; aut homines prouinciales, quos singulæ prouinciarum ciuitates ab eo administratæ cum publica laudatione ad subleuandum rei periculum miserunt. Hi minimum decem dati dicuntur. Vnde Cicero in Verrem: *Quis est vestrum Iudices, qui non intelligat, vt in Iudiciis, qui decem laudatores dare non potest, hò-*

nestius est ei, nullum dare, quam illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. & in secundo de oratore: *Nostræ laudationes, quibus in foro vtimur, testimonii breuitatem habent nudam.* Hæc autem laudatio aliquando defensioni præposita est, aliquando in ea inserta, nonnunquam etiam ipsam est defensionem subsequuta. præcessit, vt pro Flacco. sic enim defendens Flaccum inquit Cicero: *Idem laudationem, quam nos ab Æmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat.* Intexta est in defensione Cluentii: *Municipes Larinates cum verbis publice laudant, vt non solum testimonium suum, iudiciumque significent, verum etiam curam animi, ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæso, qui eam detulistis, assurgite.* post defensionem, vt de Scauro Asconius: *Laudauerunt Scaurum consulares nouem. inter quos Pompeius quoque, vnus præterea adolescens laudauit Faustus Cornelius, is in laudatione multa humiliter loquutus non minus audientes permouit, quam Scaurus ipse permouerat.* & pro Cœlio: *Puteolani municipes equites Rom. cum legatione ad hoc iudicium, & cum grauissima, atque ornatissima laudatione miserunt.*

His actis, si iudicibus sententiæ latio permissa esset, ii primo cœtu, & primo iudicasse dicti sunt. Ad Herennium: *Vos veriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini.* tertia in Verrem: *Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur reus, antea vel iudicari primo poterat, vel amplius pronunciari.* & mox: *Vt etiamsi lex ampliandi faciat potestatem*

statem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo iudicare.

Cap. XX.

De Secunda Actione, quæ Comperendinatio dicta est.

Quod si lex comperendinationem haberet, prima actione perfecta post tertium diem secunda est instituta, quæ Comperendinatio dicta est. Comperendinatio vero dicta est, quod perendino die ageretur. Hanc Asconius definivit *partis utriusque recitationem*, id est, vt ego interpretor nouam accusatoris, & rei citationem. In hac vero actione contra factum est, atque in superiore. Ibi enim accusator priore loco dixit, defensor posteriore: hic contra prius defensor, posterius vero iterum actor. Cicero in Verrem: *Adimo Comperendinatum, quod habet in se lex molestissimum, bis vt caussa dicatur. Comperendinatio propter accusatorem magis, quam propter defensorem est instituta, aut non magis propter illum, quam propter hunc. si enim numerum dicendi consideres, ex æquo res est. si ordinem, accusator est prior, & vltimus. nam simul atque accusator dixerit, respondet prima actione defensor, & defensionem tanquam duplicem in medio positam obruit vltimus accusator,* & alibi: *Ergo cum prima actione accusatus sit, ac defensus Verres, nunc velut defensus iterum, sic enim mos erat in altera actione, accusator ad vltimum rursus oratione perpetua.* Cum igitur in Comperendinatione defensio præcederet accusationem,

sane intelligendum est, in ceteris eandem fuisse rationem, atque superiorum fuit, probationum, atque argumentationum. Accusationis huius secundæ exemplo sint quinque libri in Verrem, quorum vnus de prætura vrbana inscribitur, alter de iurisdictione Sicilienſi, tertius de re frumentaria, quartus de signis, quintus de suppliciis.

Cap. XXI.

De Officio Quæsitoris, dum causſa agebatur.

HÆc autem omnia quæsitoris prudentia regebantur. siquidem scriptum est in Rhetoricis ad Herennium: *Accusatoris officium esse inferre crimina, defensoris diluere, testis dicere, quæ scierit, quæsitoris vnumquenque eorum in officio continere.* Interim vero dum causſa agebatur, quæsitor, & dimittere iudices, & inuitos retinere pro potestate potuit. Cicero in Bruto: *Intelligens dicendi existimator videt iudicem oscitantem, loquentem cum altero, mittentem ad horas, quæsitorem vt dimittat rogantem.* & libro primo de oratore: *Adolescentulus sic initio Accusationis exanimatus sum, vt hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit. simul ac me fractum metu viderit.* & pro Murena de quæsitore peculatus: *Cogendi iudices, inuiti retinendi.* Custodiebat etiam vrnas in tribunali paratas siue ad sortes ducendas, siue ad sententias iudicum, quæ in tabellis scriptæ erant, recipiendas. in Vatinium: *Quæro de te, num quis reus in tribunal sui quæsitoris a scen-*

scenderit, eumque vi deturbarit, subsellia dissiparit, vrnas deleuerit, eas denique omnes res in iudicio disturbando commiserit, quarum rerum caussa iudiciæ sunt constituta? Itaque huc alludens Virgilius dixit:

Quæsitor Minos vrnam mouet. ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque, & crimina discit.

Cap. XXII.
De Latione Sententiæ.

POstquam autem aut prima, aut secunda actio perfecta fuit, tum vterque orator, se dixisse significauit. quo audito præco eos dixisse pronunciauit. prætor vero iudicibus tabellas dedit, & vt sententias ferrent, in consilium misit. Prioris moris meminit Asconius. *Morè, inquit, fuit veterum, cum satis visum esset fluxisse verborum hanc sibi necessitatem finiendæ orationis imponere, vt dicerent ad vltimum, Dixi, quod ab vtraque parte oratione consumpta, vt iudices in covsilium mitterentur, præco soleret pronunciare, Dixerunt.* & alio loco: *Præco dixisse pronunciat.* & pro Flacco: *Cum tabella vobis iudices de Flacco dabitur.* Mittere autem, aut dimittere in Consilium iudices erat iubere illos ad vrnas ire, atque in eas tabellas sententiam continentes coniicere. Hoc docet Asconius, inquiens: *Mittere iudices in consilium, est dimittere iudices ad sententiam dicendam, vbi allegatis omnibus argumentis orator dixerit, Dixi.* Cœlius; *Mittit in consilium eosdem illos, qui litem æstimarant, iudices.* Tum vero consurgente-

tes iudices in Consilium ibant. Pro Cluentio: *Consurgitur in consilium.* Item cum Cicero dixisset in Diuinatione: *Non singulos iudices ferre sententiam, sed vniuersos constituere*, exposuit Asconius, *singulos sententiam, de tabula pronunciasse in leuioribus causis. & ob id neque nota, neque custode opus fuisse; Constituere autem fuisse tabulas in cista ponere.* Rursus pro Cluentio: *Cum in Consilium iri oporteret, quæsiuit ab eo quæsitor ex lege Cornelia. clam an palam de se sententiam ferri vellet: responsum est, clam velle ferri. itum est in Consilium. omnibus sententiis Scamander condemnatus est.* item: *Magni hominis est & sapientis, cum illam iudicandi caussa tabellam sumpserit, non se putare esse solum, neque sibi quodcunque concupiuerit, licere, sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem.* Scribit autem Plutarchus in Cicerone, *Euntibus ad tabellam iudicibus Macrum reum domum se recepisse, cum se pro certo absolutum putaret, ac vestem albam resumpsisse.* Vrnæ vero, siue cistæ tot fuerunt, quot iudicum ordines qui iudicarunt. tres quidem, cum omnes adhibiti sunt, vna senatorum, altera equitum, tertia tribunorum ærariorum. Tabellæ vero, quæ datæ erant iudicibus, quarum vnam in vrnam mitterent, erant tres, vna absolutionis, altera condemnationis, tertia ampliationis, eæque ceratæ erant.

Ampliatio vero, in quibus caussis adhibebatur, neque enim omnes eam leges admiserunt, erat, quoties iudices significabant, rem sibi non liquere,

re, & secundam actionem instituendam esse. & prætor ex Consilii sententia pronunciabat, *Amplius cognoscendum esse.* Itaque vt nota Absolutionis in tabula fuit A. Condemnationis C. sic Ampliationis N. L. id est: *Non liquere.* Harum rerum, hæc testimonia habemus. Asconius: *Mos veterum hic fuerat, vt si absoluendus quis esset, statim absolueretur; si damnandus, statim damnaretur; si caussa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset, Amplius pronunciaretur.* Item: *Ante legem Glauciæ de comperendinatione in repetundarum iudicio aut statim sententia dicebatur, aut Amplius pronunciabatur, cum dixissent iudices, Non liquet, hoc est, obscura caussa est. Itaque ea pars interposita dilatione dicebat, in cuius peroratione videbatur obscuritas.* Cicero in Verrem: *Testibus editis ita mittam in Consilium, vt etiam si lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo iudicare.* Pro Cæcina: *In eum quid dicam, nisi id, quod ipse negare non possit, venisse in Consilium publicæ quæstionis, cum eius consilii iudex non esset, & in eo consilio cum caussam non audisset, & potestas esset ampliandi, dixisse sibi liquere. dum incognita re iudicare voluisset, maluisse condemnare, quam absoluere.* Pro Cluentio: *In consilium erant ituri iudices triginta duo. sententiis decem, & sex absolutio confici poterat. Homines sapientes, qui neque absoluere hominem nocentissimum possent, neque re incognita primo condemnare vellent, Non liquere dixerunt.* Et ad fratrem: *Senatorum vrna copiose absoluit, equitum adæquauit,*

tribuni

tribuni æarii condemnarunt. Ad Herennium: *Quid fuit iudices, quare in sententiis ferendis dubitaueritis? aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissime res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, & negatorie responsum. hoc vos veriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini.* Liuius libro XLIII: *Bis ampliatus, tertio absolutus est reus.* item: *Grauissimis criminibus accusati ambo, cum dicenda de integro caussa esset, excusati exilii caussa solum vertisse, Furius Præneste, Matienus Vibur exulatum abiere.* Valerius: *Scipio L. Cottam ad prætorem maiestatis accusauit. cuius caussa quanquam grauissimis criminibus erat confossa, septies ampliata, & ad vltimum octauo iudicio absoluta est.* Hoc loco prætor gratificari potuit reo, vt C. Licinius M. Popillio. de quo Liuius libro XLII: *M. Popillius apud C. Licinium prætorem bis caussam dixit. tertio prætor precibus victus Idibus Martiis adesse reum iussit. quo die novi magistratus inituri erant honorem, ne diceret ius, qui priuatus futurus esset.* Moris autem fuit, vt dum iudices sententiam ferrent, rei ad pedes eorum se proiicerent. Asconius in orationem pro Scauro: *Ad genua iudicum, cum sententiæ ferrentur, bifariam se diuiserunt, qui pro eo rogabant.* Valerius de iudiciis publicis: *Per id tempus, quo tristes de Pisone sententiæ ferebantur, repentina vis nimbi incidit: cumque postratus humi pedes iudicum oscularetur, os suum cœno repleuit.* Coniectæ inde in vrnas tabellæ promiscue dirimi solebant, vt numerus absoluentium, & condemnantium, & am-

ampliantium iudicum conciperetur. Cicero in Pisonem: *An ego expectem, dum de te quinque, & septuaginta tabellæ dirimantur, de quo iam pridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum iudicauerunt?* & ad fratrem: *Cato diremptis tabellis de circulo se subduxit.* Postquam autem diremptis tabellis prætor iudicium cognouit iudicum, tum id pronunciauit. Moris autem fuit, vt si condemnatum pronunciaturus esset, prætextam poneret, vt inquit Plutarchus, in Cicerone.

Formula vero pronunciandæ condemnationis fuit: *Videtur feciſſe*, aut, *Non iure videtur feciſſe.* Absolutionis: *Non videtur feciſſe*, aut: *Iure videtur feciſſe.* Ampliationis: *Amplius cognoscendum.* Festus: *Patrauisse videri, pronunciat magistratus, cum de consilii sententia aliquem capitis condemnaturus est.* Cicero in Lucullo: *Maiores quæ iurati iudices cognouissent, voluerunt, vt ea non esse facta, sed vt Videri pronunciarent.* In Verrem: *Feeisse videri pronunciant.* libro IV. ad Atticum: *Drusus, Scaurus Non feciſſe videntur*, id est, absoluuntur. in Verrem: *Verres prætor pronunciat, Stheniũm litteras publicas corrupiſſe videri.* in Pisonem: *Tum tuipse de te Feciſſe videri, pronunciasti.* Liuius libro IV: *Cincinnatus dictator Sp. Mælium iure cæsum pronunciat.* Addo illud, in formula condemnationis non solum crimen commissum, sed etiam pœnam sumendam comprehensam esse. exempli gratia, *Videtur, vim feciſſe, atque eo nomine aqua & igni illi interdico. Videtur, prouinciam spoliasse, atque eo nomine litem ei æstimandam esse.*

Siqui-

Siquidem D. de Interdictis, Pomponius sic scribit: *Iis, qui relegantur, dies excedendi dari a præsidibus solet. etenim mors est, ita pronunciari: Illum provincia illa relego.* Fieri tamen etiam potuit, vt de pœna reticuerit, & ad legem rem reiecerit. Marcianus D. ad S. C. Turpilianum scribit: *Si pronunciauit, Calumniatus es, condemnauit eum, & quamuis de pœna nihil subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercebitur.* De ampliatione Cicero in Bruto: *Cum consules re audita Amplius de consilii sententia pronunciassent, paucis interpositis diebus iterum dixit Lælius, iterumque eodem modo à consulibus res est prolata.*

Diuersa vero fuit Ampliatio a Comperendinatione. quod Comperendinatio facta est, etiam si iudices primo cætu non iudicassent; Ampliatio vero ex incerta iudicum sententia nata est. Ampliatio ex arbitratu prætoris quocunque die, Comperendinatio ex præscripto legis tertio die. Ex caussa comperendinationis bis tantum caussa dicta est, ex caussa ampliationis sæpissime dici potuit. In comperendinatione potuit esse ampliatio, in ampliatione nequaquam comperendinatio. In comperendinatione defensor primum dixit, deinde accusator; in ampliatione primum accusator, deinde defensor. si autem per ampliationem iterum acta est, non minus secunda actio dicta est, quam si per comperendinationem, vt scribit Asconius. His actis prætor reum aut absolutum, aut condemnatum referebat in tabulas. Cœlius: *Mittit in Consilium eosdem illos, qui lites*

lites æstimarant, iudices. cum æquo numero sententiæ fuissent, Laterensis prætor leges ignorans pronunciauit, quid singuli ordines iudicassent. & ad extremum, vt solet, ait, Referam. Postquam discessit, & pro absoluto Seruilius haberi cœptus, legisque vnum & centesimum caput legit, in quo ita erat: Quod eorum iudicum maior pars iudicauit, id ius, ratumque esto, in tabulas absolutum non rettulit, ordinum iudicia perscripsit. Ius autem, ratumque id erat, quia ab his iudiciis prouocatio non erat. Declarauit lex Antonii, qui, teste in Philippicis Cicerone, ad extremum tulit, vt damnatis de maiestate & de vi esset prouocatio ad populum.

Cap. XXIII.

De Æstimatione Litis.

COndemnatum inde reum duæ res sequebantur, æstimatio litis, & animaduersio Æstimatio litis præcipue erat in caussa repetundarum, & peculatus. Erat autem iudicium: quo lis ei æstimabatur, id est, furtorum omnium ratio inibatur, atque inde pecunia reddebatur cui erepta dicebatur. Asconius: *Lis æstimata, est pecunia, de qua lis fuit, propter quam condemnatus est, in summam redacta, quæ de rei rebus exigatur. duæ enim res consequebantur* (nempe lege Cornelia) *damnationem; altera reddito pecuniæ iis, ad quos pertinebat, in quo vel simpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur; altera exilii.* Item: *Repetundarum caussa ita se habet, vt si conuictus reus sit, atque damnatus, pecuniam reddat æstimata lite, hoc*

est, in precium redactis omnibus furtis. quam summam pecuniæ proscriptis eius bonis sectores curabant. Cicero pro Cluentio: *Hic profertur id, quod iudicium appellari non oportet. P. Septimio litem eo nomine esse æstimatam. nunquam enim ea diligentia, quæ solet adhiberi in ceteris iudiciis, eadem reo damnato adhibita est. In litibus æstimandis fere iudices aut quod sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putent esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt aut quod se perfunctos iam esse arbitrantur, cum de reo iudicarunt, negligentius attendunt cetera. Itaque & maiestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis de pecuniis repetundis litet essent æstimatæ, & hoc quotidie fieri videmus, vt reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos pecunias peruenisse in litibus æstimandis statutum sit, eos illi iudices absoluant. quod cum fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimationem litium non esse iudicium.* In Verrem: *P. Septimio senatori damnato Q. Hortensio prætore de pecuniis: repetundis lis æstimata est eo nomine, quod ille ob rem iudicandam pecuniam accepisset.* & pro Postumio: *Litet, quo ea pecunia perüenerit, non suis propriis iudicijs, sed in reum factis condemnari solent.*

Cap. XXIV.

De Animaduersione.

ANimaduersio vero fuit mulctæ, pœnæve legitimæ persecutio, quæ prætoriæ curæ mandata est.

In mulcta sic acta res est. Pecunia per magi-

stra-

stratum exigebatur. quod si ille soluendo non esset, bona auctioni subiiciebantur, ea qui emissent, sectores vocati sunt. Liuius libro II: *Pecunia a patre Cæsonis exacta crudeliter.* & libro XXXVIII. *In bona Scipionis possessum publice quæstores prætor misit, neque in iis non modo vestigium vllum comparuit pecuniæ regiæ, sed nec tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat.* Asconius in Verrinas: *Repetundarum caussa ita se habet, vt si conuictus reus sit, atque damnatus pecuniam reddat æstimata lite, hoc est, in precium redactis omnium furtis. quam summam pecuniæ proscriptis eius bonis sectores curabant. Sectores autem dicti sunt, qui spem lucri sui sequuti bona condemnatorum simul auctionabantur, pro iisque pecunias pensitabant singulis, ac postea pro compendio suo singulas quasque res pecuniæ populo venditabant.* & alibi: *Quæsitoris cura est, vt sociis omnia rapta reddantur. Quæstor est, ad quem rediguntur pecuniæ ex proscripti bonis, & a quo sociis annumerantur. Sector autem est æstimator, redemptorque bonorum damnati, atque proscripti. qui spem sectatus lucri sui, id est, secutus spem æstimationis suæ bona omnia auctione vendit, & simul infert pecuniam vel ærario, vel sociis.* Cicero in Verrem: *Cum viderent, te iam non contra accusatorem tuum, sed contra quæstorem, sectoremque pugnare,* id est, in te iam damnatum animaduerti.

Verberatio, coercitio, & talio per lictores magistratus eius sunt facta, cuius fuit illa iudicatio.

Plautus in Amphitryone: *Quid faciam nunc, si Tresuiri me in carcerem compegerint, Inde cras è promptuaria cella depromar ad flagrum. Ita quasi incudem me miserum homines octo validi cædent.* In Asinaria: *Vbi caussam sæpe dixeris pendens aduersus octo astutos audaces viros, valentes virgatores.* Scribit etiam Asconius, fures, & seruos nequam apud Triumuiros capitales ad columnam Mæniam puniri solitos.

Infamium cura mandata fuit censoribus, ne eos paterentur in rep. munera illa, quibus per infamiæ notam priuati erant, obire.

Exilii obeundi exemplum sit Marcius Coriolanus, de quo sic libro VII. Dionysius; *Marcius damnatus cum multorum lacrymis domum reductus est. ipse ad eum casum nec gemitum, nec dictum, gestumve vllum magnanimo viro indignum edidit. Ingressus autem ædes cum videret vxorem, matremque lugentes, & vt in carissimorum digressu vociferantes, nihil permotus valere eas dixit, ac filiis commendatis ne viatico quidem sumpto ad portam contendit.*

Cap. XXV.

De Judicio Calumniæ, & Prævaricationis.

REo vero absoluto duo relinquebantur iudicia, contra accusatorem ambo instituta, vnum calumniæ, alterum prævaricationis: calumniæ, si falsum crimen intulisse constaret; prævaricationis, si cum defensore colluisset, & vera crimina occultasset. De calumniatore sic Marcia-

cianus titulo ad S. C. Turpilianum: *Calumniari est falsa crimina intendere. Calumniatoribus pœna lege Remnia irrogatur, sed non vtique qui non probat, quod intendit, protinus calumniari videtur. nam eius rei inquisitio arbitrio cognoscentis permittitur, qui reo absoluto de accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit. & siquidem iustum eius errorem repererit, absoluit eum. si vero in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. quorum alterutrum ipsis verbis pronunciationis manifestatur. nam siquidem ita pronunciauerit, Non probasti, pepercit ei; sin autem pronunciauit, Calumniatus es, condemnauit eum; & quamuis de pœna nihil subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercebitur.* Hinc Asconius in Scaurianam: *Cato prætor cum absoluto Scauro vellet de accusatoribus in consilium mittere, multique e populo manus in accusatores intenderent, cessit imperitæ multitudini, ac postero die in consilium de calumnia accusatorum misit. C. Triarius nullam grauem sententiam habuit, subscriptores eius Pacuuii denas, & Marius tres graues habuerunt.* Cicero pro Cluentio: *Nec tibi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ relinquere accusationem Cluentius.* Cœlius ad Ciceronem: *C. Sempronius calumniam maximo plausu tulit, cum M. Tuccium accusatorem suum lege Plotia de vi fecisset.* In declamatione contra Sallustium: *Est quædam calumnia, quam vnusquisque nostrum*

testante animo suo fert de eo, qui falsum crimen bonis obiectat. Pœnam calumniæ frontis inustionem, & notam fuisse, significat Plinius in Panegyrico, cum scribit: *Neque, vt antea, exanguem illam, & ferream frontem nequicquam conuulnerandam præbeant punctis, & notas suas rideant, sed spectent paria damno præmia.* quod intellexisse quoque videtur Cicero, cum in Rosciana calumniatores dixit litteram calumniæ ita odisse, vt omnes litteras oderint. eamque litteram iudices ad caput affixuros: *Sed si hos iudices bene noui, litteram illam, cui vos vsque eo inimici estis, vt etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt postea neminem aliu nisi fortunas vestras accusare possitis.* Papinianus D. de testibus: *Calumniæ damnatis iudicio publico testimonium dicere licet.* Hæc de calumnia.

Quid vero Præuaricatio fuerit, docet idem Marcianus eodem loco: *Præuaricari*, inquit, *est vera crimina abscondere. Præuaricator est, qui colludit cum reo, & translatitio munere accusandi defungitur. & qui proprias rationes dissimularet, falsas vero rei excusationes admitteret.* Item Vlpianus de verborum significatione: *Præuaricatores eos appellamus, qui caussam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt.* Ceterum vt de calumnia, sic de præuaricatione iudicium constitutum fuisse, ostendit Cicero in Partitionibus, in exemplo præuaricatoris præcepta locorum oratoriorum exercens: *Defensor testator consuetudinem sermonis, verbi-*

verbique vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricatoris. ex consequentibus quod ea littera de accusatore soleat dari iudici. ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis caussis quasi varie esse positus videatur. Plinius libro III. epistolarum: *Lege cautum erat, vt reus ante perageretur, postremo de prævaricatore quæreretur, videlicet quia optime ex accusatione ipsa accusatoris fides æstimatur.* & post: *In dubiis, atque incertis quoque probationibus accusator prævaricari potest. reus vero non aliis quam certis, & manifestis argumentis condemnari debet. præterea vt de aliquo pronuncietur, Videri hunc prævaricatum esse, sufficere, si doceatur, instrumenta corrupisse, quæ ad accusationem pertinebant, sed reus contra peragi non potest, nisi quid omnino instrumentis his, aut testimoniis corruptis contineretur, liquido appareat.* Demum Cicero ad fratrem: *Quo die hæc scripsi, Drusus de prævaricatione a tribunis ærariis absolutus in summa quattuor sententiis, cum senatores, & equites damnassent.* & de aruspicum responsis: *Clodius a Catilina pecuniam accepit, vt turpissime prævaricaretur.* Asconius: *Hoc iudicio absolutus est Catilina infamia iudicum, vt & Clodius infamis fuerit, quippe qui prævaricatus est. nam & reiectio iudicum ad arbitrium rei videbatur esse facta.*

Cap. XXVI.

De Legibus Iudiciorum publicorum.

ATque hæc quidem in vniuersum de iudiciis publicis disputata sint. Quoniam autem in singulis præcipua quædam ratio agendi, quærendi, cognoscendique seruata est, eaque tota a legibus, quæ de quoque iudicio, ac maleficio latæ sunt, vt diximus, est profecta; sequitur, vt quænam hæc fuerit, ex veteribus cuiusque legibus eruamus. Caussa vero legum de vno crimine sæpius ferendarum fuit, quod aut primæ vetustate obsoleſcerent, aut pœnæ leuitate negligerentur, aut aliqua ex parte gliſcente hominum libidine & ipsæ essent augendæ. Primis autem legibus crimen tantum, ac pœna videtur esse comprehensa. de ratione exercendæ quæstionis nihil præcipue videtur esse cautum, cum id aut legibus de quæstionibus singulis pro re nata constituendis, aut more ipso maiorum fieret. Itaque in iis legibus, hæc tum, vt puto, inerant verba: *Vti quæsitor a populo, aut a senatu lectus cum consilio, quod ei obtigisset, quæreret.* Post quæstiones autem perpetuas institutas, id est, post annum DCIIII, hæc fuerunt: *Vti prætor, siue iudex quæstionis, cui ea obtigisset, aut qui in eum annum iudex factus ex ea lege esset, quæreret, hoc, aut illo modo.* Quod ostendit Cicero in Cluentiana de lege Cornelia Veneficiorum loquens: *Iubet ea lex, qua lege hæc quæstio est constituta, iudicem quæstionis cum iis iudicibus, qui ei obuenerint, quærere de veneno.* Item: *Est sapi-*

sapientis iudicis animaduertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. item in aliis hæc verba sæpe repetita: *Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vti.* Neque vero solum criminum capita singula, ac pœnarum comprehendebantur, sed etiam actionis partes singulæ, de patronis dandis, Iudicibus legendis, testibus audiendis, atque citandis, de comperendinando, aut ampliando reo. quin etiam de præuaricatione, ac calumnia accusatorum, quid præcipue in quoque exercendo iudicio seruari oporteret, præscribebatur. quanquam multa ex vna in alteram legem iisdem verbis transferebantur, vnde etiam translatitia dicta sunt. Postremæ autem omnium leges fuere Corneliæ, Pompeiæ, & Iuliæ. Cornelias tulit L. Cornelius Sylla in dictatura; Pompeias Cn. Pompeius maxime in tertio consulatu; Iulias alias C. Iulius Cæsar consul, & dictator, alias C. Cæsar Octauianus Imperator. Quæ causa est, vt harum tantummodo in Pandectarum libris memoria celebretur, quod reliquæ superiores his vnis obseruatis oblitteratæ essent. neque enim post Cæsarem Octauianum leges vllæ sint latæ, cum comitia populi ad senatum traducta sint.

Cap. XXVII.

De Legibus de Pecuniis repetundis.

Disputaturi autem de singulis legibus iudiciorum agemus primum de pecuniis repetundis, quod hæc quæstio prima perpetua facta sit,

& prætorem certum habuerit. Repetundæ pecuniæ dictæ sunt, quas siue socii, siue ciues priuati a magistratibus, aut iudicibus, aut publicis curatoribus iudicio repetiuerunt. quas illi aut in prouincia, aut in vrbe, aut ob ius dicendum, aut ob aliud aliquid publice curandum cepissent. Quod genus furti cum exprimere vellent, *pecuniam ablatam, captam, coactam, conciliatam, auersam* dixerunt. quas voces cum Cicero in accusatione Verris repetundarum rei, tum legum veterum fragmenta celebrant. Ac repetundarum quidem quæstio primum constituta videtur sociorum, & prouinciarum caussa aduersus prætores, quæstores, legatos, ceterosque qui in prouinciis cum imperio, aut potestate versarentur, deinde ad vrbanos etiam magistratus, iudices, curatoresque translata, qui aliquid pecuniæ a priuatis cepissent. Video enim legem repetundarum *legem socialem* a Cicerone vocari in Verrem. *Ciuibus*, inquit, *cum sunt ereptæ pecuniæ, ciuili fere actione, & priuato iure repetuntur. lex repetundarum socialis est.* Primus autem, quod compererim, M. Porcius Cato, cum ex prætura Sardiniam obtineret, sumptus prouincialium in prætores coercuit, anno quingentesimo sexto; de quo Liuius: *Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat. fugati ex insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorum socii facere soliti erant, circumcisi, aut sublati.* In vetere etiam plebiscito de Thermensibus supra prolato nominatur lex Porcia, qua iuberetur, quid quenque dare

præ-

præbere oporteret. quæ nescio an ad hunc Porcium pertineat: *Ne iquis magistratus, prove magistratu, legatus, nei quis alius facito, neive imperato, quo quid magis ii dent, præbeant, ab iisve auferatur. nisi quod ed. S. ex lege Porcia dare, præbere oporteret, oportebit.* Per ea vero tempora, cum nullis adhuc legibus hoc crimen vindicatum esset, hæc caussa priuata fuit, & extra ordinem ex senatusconsulto a recuperatoribus cognita est. vt anno DLXXXIII. quemadmodum narrat Liuius libro XLIII: *Hispaniæ vtriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Hi de magistratuum Romanorum auaritia, superbiaque conquesti, nixi genibus ab senatu petierunt, ne se socios fœdius spoliari, vexarique, quam hostes, patiantur. cum & alia indigna quererentur, manifestum autem esset, pecunias captas, L. Canuleio prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negotium datum est, vt in singulos, a quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosque, quos vellent, sumendi potestatem faceret. vocatis in curiam legatis recitatum est S. C. iussique nominare patronos. quattuor nominauerunt, M. Catonem, P. Scipionem, L. Paulum, C. Gallum. Cum M. Titinio primum, qui prætor M. Manlio, M. Iunio consulibus in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumpserunt. bis ampliatus, tertio absolutus est reus. dissensio inter duarum prouinciarum legatos est orta. Citerioris Hispaniæ populi Catonem, & Scipionem,*

vlte-

vlterioris Paulum, & Gallum patronos sumpserunt, ad recuperatores adducti a citerioribus populis P. Furius Philus, ab vlterioribus M. Matienus. Grauissimis criminibus accusati ambo, ampliatique cum dicenda de integro caussa esset, excusati exilii caussa solum vertisse, Furius Praeneste Matienus Tibur exulatum abierunt. Narrat idem Liuius, ante L. Postumium Albinum consulem, qui ante triennium fuerat, neminem vnquam sociis in vlla re oneri, aut sumptui fuisse. *Ideo magistratus*, inquit, *mulis, tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis. priuata hospitia habebant. ea benigne, comiterque colebant. domusque eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diuerti mos esset. Legatis, qui repente aliquo mitterentur, singula iumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant. aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant.* Huc autem pertinent illa, quæ Cicero in sexta in Verrem de cultu eorum, qui in prouincias cum imperio, aut potestate mitterentur a maioribus, antequam peccari cœptum esset, constituta scribit: *Videte maiorum diligentiam, qui nihil dum etiam istiusmodi suspicabantur; veruntamen ea, quæ paruis in rebus accidere poterant, prouidebant. neminem, qui cum potestate, aut legatione in prouinciam esset profectus tam amentem fore putarunt, vt emeret argentum; dabatur enim de publico: vt vestem; præbebatur enim legibus. mancipium putauerunt, quo*

& omnes vtimur, & non præbetur a populo; sanxerunt, ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum.

LEX CALPVRNIA. His autem ita constitutis, crescente in dies magis magistratuum in prouinciis libidine, L. Calpurnius Piso tribunus plebis anno, vt dixi DCIIII. Manilio, & Censorino Cos. extitit, qui legem tulit, qua non solum pœna grauiore, vt verisimile est, hoc crimen vindicandum sanxit, sed etiam, vt certum hæc quæstio posthac haberet prætorem, instituit, ita vt noua lege opus non esset sociis, sed certum, ad quem confugerent, prætorem haberent. Hoc autem docet Cicero in II. de officiis, his verbis: *Caput in omni procuratione negotii, & muneris publici, vt auaritiæ tollatur etiam minima suspicio. modo hoc malum in remp. inuasit. nondum centum, & decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis a L. Pisone lata lex est, nulla cum antea fuisset. at vero postea tot leges, & proximæ quæque duriores, tot rei, tot damnati, tanta sublatis legibus, iudiciisque expilatio, direptioque sociorum, vt imbecillitate aliorum, non virtute nostra valeamus.* & in Bruto: *C. Carbone forum tenente plura iudicia fieri cœperunt. nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ ante nullæ fuerunt. L. enim Piso tribunus pl. legem primus de pecuniis repetundis tulit Censorino, & Manilio Consulibus.* Eodem autem tempore nominatur a Valerio lex Cæcilia libro V, cum scribit: *L. Lentulus consularis lege Cæcilia repe-*

repetundarum crimine oppressus censor cum L. Censorino creatus est. Etenim, cum Lentulus, vt est in fastis, censor fuerit anno ipso DCVI. id est, biennio, quam Piso legem tulit, fit, vt anno ipso DCV. sit damnatus. vt mirer, quo modo lege noua tam cito opus fuerit. Itaque aut Cæciliam eandem esse cum Calpurnia velim, vt a duobus tribunis lata modo hoc, modo illo nomine appelletur, aut apud Valerium Calpurniam pro Cæcilia oportere legi. Neque enim Calpurniæ Cæcilia, sed Iunia est substituta. hac autem lege litis æstimationem, non item aquæ, & ignis interdictionem, id est, exilium esse propositum, apparet, ex eo quod Lentulus damnatus altero anno censor sit factus. Neque vero hæc lex ad vrbanos magistratus, iudicesque, qui pecuniam ob iudicandum cepissent, videtur pertinuisse. quia anno DCXII. quæstio pecuniarum ob iudicandum captarum consuli extra ordinem a senatu commissa, non autem a prætore, qui ex ea lege quæreret, cognita sit. vt Cicero in II. de finibus demonstrauit, cum ait: *L. Tubulus, cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, vt anno proximo P. Scæuola tribunus pl. ferret ad plebem, vellent ne de ea re quæri. quo plebiscito quæstio decreta a senatu est Cn. Cæpioni consuli.* Quin etiam eodem anno, quantum ex epitoma Liuianorum quinquagesima quarta intelligi potest, socialis caussa ad senatum, non ad prætorem est delata. sic enim ibi scriptum est: *Cum Macedonum*

num legati conqueſtum veniſſent de Iunio Silano prætore, quod acceptis pecuniis prouinciam ſpoliaſſet, ac ſenatus de querelis eorum vellet cognoſcere, T. Manlius Torquatus Silani pater petiit, impetrauitque, vt ſibi eiusmodi cognitio mandaretur. & domi cauſſa cognita filium condemnauit. & in primo de finibus apud Ciceronem: *T. Torquatus illam ſeueritatem in filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipauerat, vt eum Macedonum legatis accuſantibus, quod pecunias prætorem in prouincia cepiſſe arguerent, cauſſam apud ſe dicere iuberet, reque ex vtraque parte audita, pronunciaret, eum non talem videri fuiſſe in imperio, quales eius maiores fuiſſent.* Eodemque tempore P. Scipio Æmilianus, poſtquam Numantiam deleuit, teſte pro Murena Cicerone, L. Cottam virum conſularem ad prætorem accuſauit. cuius cauſſa, vt ſcribit Valerius libro XIII, *quanquam grauiſſimis criminibus erat confoſſa, ſepties ampliata, & ad vltimum octauo iudicio abſoluta eſt.*

LEX IVNIA. Legem Calpurniam ſubſequuta eſt Iunia, quam tulit, vt arbitror, M. Iunius Pennus, qui tribunus pl. teſte in Bruto Cicerone, fuit Lepido, & Oreſte Conſulibus, anno DCXXVII. hac autem lege præter litis æſtimationem exilium etiam damnato eſt irrogatum. Itaque C. Cato, qui conſul fuit anno DCXXXIX. ea, vt puto, lege Macedonibus accuſantibus vtraque pœna mulctatus eſt. de quo ſic Velleius libro II: *Mandetur memoriæ ſeueritas iudiciorum, quippe Cato conſularis*

sularis repetundarum ex Macedonia damnatus est. cum lis ei IV. *millia æstimaretur.* & Cicero in Verrem: *C. Catone consulari damnato, tum cum seuera iudicia fiebant, sestertium quinque millia lis æstimata est.* Eundem autem exulatse Tarracone, scribit idem in oratione pro Balbo. Hanc autem legem ego Iuniam esse puto, quod in sequenti lege Seruilia repetundarum mentio fiat Calpurniæ, & Iuniæ legis, vt earum, quæ se inter se consequutæ sint. verba legis Seruiliæ sunt hæc: *Aut quod lege Calpurnia, aut lege Iunia, sacramento actum siet. aut quod hac lege nomen delatum siet.* Calpurnia certe lege damnari Cato non potuit, quod exilium nullum damnato irrogauit.

LEX SERVILIA. Post annos inde XXIV. lex Seruilia lata est, à C. Seruilio Glaucia prætore C. Mario sextum consule anno DCLXIII. Cuius fragmentum ego, cum Patauii profiterer, reperiri in nobilissimo Petri Bembi Cardinalis musæo in æneis tabulis vetustissimis incisum. quod a me magno multis in locis propter exesas, consumptasque litteras cum labore lectum, atque descriptum in hunc librum esse putaui coniiciendum, additis, ne fructus eius inanis esset, supplementis, quæ ego ad eliciendam sententiam minoribus, vt internoscerentur, litteris effingenda curaui. Quorum pleraque ex altero eiusdem legis fragmento item æneo sumpsi. Hanc autem Seruiliam legem esse Glauciæ, non leuibus ad suspicandum coniecturis adducor, primum quod cum legi

legi Calpurniæ, & legi Iuniæ hæc lex subiecta proxime sit, neque Iuniæ alia, quam Seruilia, subiecta reperiatur; deinde quod iudices CD. viros in perpetuum legi statuit, qui in senatu non essent, neque fuissent. Diximus autem Seruilia lege Glauciæ iudicia solis equitibus data. His adde, quod capita, quæ legis Seruiliæ apud scriptores extant, eadem in hac etiam lege, quanquam valde debilitata, visuntur. sunt autem hæc:

Qui prætor ex hac lege quæret, de iis quærito, qui consules, prætores, dictatores, magistri equitum, aut in alio magistratu pecuniam ab aliquo priuato abstulerint, ceperint, coëgerint, conciliarint, auerterint. Iudicum, qui ex hac lege facti erunt, iudicatio, litisque æstimatio esto.

De hisce, dum magistratum, aut imperium habebunt, eorum nomen deferri non licent.

Prætor, qui ex hac lege quæret ei, qui petet, patronos sumendi, & repudiandi dato.

Prætor, qui ius inter peregrinos dicet, CDL. *viros in perpetuum legito, qui in hac ciuitate iudicent. Idem facito, vti* CDL. *viros legat, qui quotannis de pecuniis repetundis iudicent.*

Qui ex hac lege pecuniam petet, ad eum prætorem, qui ex hac lege factus erit, eum vnde petet, in ius educito, nomenque deferto.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt is, qui nomen detulerit, die vicesimo ex CDL. *viris, qui in eum annum facti erunt, centum aduersario suo legat, edatve. Quos vero is ediderit,*

ex iis is vnde petetur, quinquaginta edito, legitove, qui iudicent.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt iudicum, & patronorum nomina in tabulis scripta habeat.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vt qui ita lecti erunt iudices in eam rem, eius perpetuo iudices sint.

Si is, vnde petetur, prius vrbe cesserit, & in exilium abierit, quam ea res iudicata erit: prætor ab iis item quærito ad quos eam rem peruenisse constiterit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, vti testes audiantur, ac citati omnes adsint testimonio dicendo.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito vti testes interroget, iudices pronunciet. ne quis iudex disputet.

Prætori, qui ex hac lege quæret, iudicium in alium diem proferre ius sit.

Si prætor, qui eam rem quæret ex hac lege, caussam non nouerit, ei amplius proounciare ius sit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, caussam semel a reo dictam in tertiam diem differto.

Legis autem verba, vnde hæc summatim hausimus, hæc cum supplementis sunt.

LEGIS SERVILIÆ FRAGMENTA DVO EX

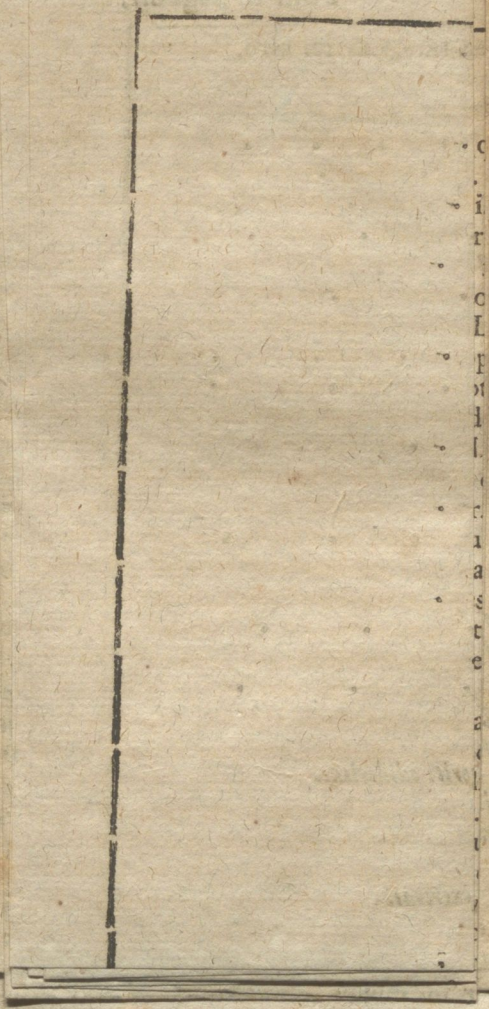

**LEGIS SERVILIÆ 2FRAGMENTVM VNVM.

C. SERVILIVS, P. fil. PONTIFEX, PVRI, SOC, PONVPLVNTE, VIRG. VESTÆ, TRIVIA, SINCIPITAM, SVTE, PIO, THIN, TRINTA, SEVIR, EPUL. COS. TR. MIL. IIL. COS. ORD. QVOI. CESTO. SOL. CONSVLATVM, SOMNISVELATINI EXTERARVMVE NATIONVM QVIQVE IN ARMIS ATV. DICIONE POTESTATE. AMICITIA, VE POPULIS, ROMANIS CONSTITVTO, PVGNILE, QVOD, MEL. AMARVM, AVARISSIM. CENSVS. ABSTVLERIT. DE EIS, EI. TAVL. PETITIO, MONCHIQUE, RELATIO, EIVS. TR. QUARTIO, RITO.

Quod. TR. VI. S. II, tit. Cap. III. & D. A. T. R. Mil. III, pr. mis. aliqua. rarum. fuerit, quæ. illius. commentatio. pater. fœtator. fuit. in. annos. singulos. peromia. quos. fuit. amplos. averterunt. ab aliqua. privata. assignare. Eb. Pr. quæstio. ollis. tendebam. indicatis. liberis. alimonia. quæquumque indicium.

propinie. ab. aliqua. bonis. privatis. alios. parentum. eius. filium. fore. puto. qui. quæstor. fuit. Cornelius. Sylla. Imperator. exulem. confirmum. interfuisse. fut. ex. ea. re. nis. petitio. nominique. relatio. ab. Pr. quæstio. ollis. tendebam. indicatis. liberis. alimonia quæquumque indicium.

ex. III. L. erum. rerum. H. L. ejs. quod. cæ. pecunia. — *en. ollis. utici. perent. ne. ea. re. eius. penus. nominique. relatio. ollis. Pr. quæstio. ollis. tendebam. insolicio. Isolique. alimonia. quæquumque. indicium. ne. R. L. erum. rerum. H. L. ejs.* — *quidque.*

Quidque. ea. res. abundavit. utti. ner. quidve. nominis. pro. ea. re. eius. penus. nominique. relatio. ollis. Pr. quæstio. ollis. tendebam. indicatis. liberis. alimonia. quæquumque. indicium. ne. R. L. erum. rerum. H. L. ejs. quod. cæ. pecunia.

Ab. ea. re. eius. petitio. nominique. delatus. ollis. quæstio. ollis. Pr. ollis. tendebam. insolicio. Isolique. alimonia. quæquumque. indicium.

De fab. in. int. nos. edmittet. ab. ulci. magistratu. imperaque. alicui. quemcunq. alius. facere. nihil. impedimento. ab.

Quidve. ea. res. abundavit. utti. ner. quidve. nominis. pro. ea. re. eius. penus. nominique. relatio. ollis. Pr. quæstio. ollis. tendebam. insolicio. Isolique. alimonia. quæquumque. indicium.

Pr. quæ. ea. re. H. L. quæst. facio. quid. edmittam. ent. id. veri. putasti. fidem. qui. nemo. fecit. — *Dic. hice. dum. Mag. ast. Imperium. habebunt. tendebam. a. n. fit.* — *Dic. cos. Pr. Mag. Eq. Cav. dict. Tr. Pl. II. tit. & D. A. Tr. Mil. I. III. Primo.* — *Mil. in altero exemplari non inscribitur.*

Dr. paterna. Aurelia. — *Quæ. ea. re. H. L. pequinius. potet. nominique. deliberi. quinus. nomen. ea. re. H. L. iure. C. Sept. jurius. ern. fit. in. vinc. fiet. patruus. in. nan. pra. dare. Pr. ad. quem. eos. nomen. delatum. ner. quæ. quæstor. habuerunt. publici. condemnatus. fit.*

*fiunt. scio. male. quæ. ea. qui. prete. quæ. quæ. fiunt. ne. ea. fabrilia. quæ. ea. ea. ea

dicqui. eo. homine. d
em. ctio. Fr. ejici. ex. H. L. q
s. ea. M.q.Inspiciqui. absenti. quomin
ntriqiem. eorum. dic. fciens. D. M. quoicl. h. q
quæfitore. loudicione. publicn. concernvnto
. um. Fr. quei. ex. H. L. quærer. aliam. partemem. eid. ejusm
ium. A. D. A fit. fuerint. ejectus. in. fcrutu. fec. mentus. eid. qui.
e. erit. quve. legerit. eos. parrem. tribum. cognomenque. loudice. q
s. H. L. QIR.cetis. legvit. factus. recitentur. in. conventu. luarvmve. fefe
quo. eorum. nam. magi. ea. parte. facito. vti. CDL. viros. ita. legat. qui. ha
mnos. LX. gnatus. fit. ejectus. in. vrbe. Romæ. propiusve. vrbem. Rom.
em. Tribum. cognomenque. trfxitmque. dfcriptos. habeto. eosque. propofito. fio
De. nomine. deferendo. loiudicioque. legendis. Quei. ex. H. L. propiorium. ds a
ex. ea. CDL. ejecti. quei. in. eam. aetatem ex. H. L. fcfert. erunt. adeo fcrtiti. erit. eos. iom
non. attingent. fciemem. D. M. magve. is. edito. nuncmque. abeil. is. ita. rcldent. tum. is. ea.
ea. fen. quei. is. quifque. quei. parte. ejectei. fecit. virtim. priatqmuse. fit. quidve. ei. fdcim
absenti. ejectus. trans. mare. erit. notus. emptus. de. vra. familia. vnum. neiue. eum.
neiue fraudemve. neiuque. quo. fupra. fcripta. fiem. Q. vnde. pertium. eft. ejectus
en. ex. H. L. defumm. erit. L. Iudices. ex. hac. lege. non. legerit. editoriue. felus.
um. legat. quei. ita. lcfcd. erunt. eis. in. eam. rem. npudicia. fumo. eventuque. eius
nei. pertimit. ei. vnde. pertium. erit. quei. eorum. volet. ea. tabelam. propli
tori. pertimtum. ex. . eum. eis. eum. rum. quod. poparnian. ex. H. L. cepto
rit. am. in. eis. eum. ablerit. Quolum. rebuem. ea. M. L. defumm. erit.
nomen. ex. H. L. ad. fe.delatum. erit. facito. ieei. iouicium. P
conquest. in. terra. Italia. in. oppodeis. foreis. conclia
audiunt. quod. eius rei. quærendæ. confeant. referm. ea. r
um. eius. fide. quærat. ejusue. in. fide. eius. fint. maiorisb
le. fecumue. duxerit. ium. exuat. hominis. III. eorum. rerum
ium. de. ea. re. volet. apud. Fr. in. primeri. mortem. ni. facito.
en. rem. Iudices. erunt. antiquam. primum. causa. d
ter. veri. ostium. voti. eam. rem. erunt. verba. audire.
ecticmur. proicrea. propofitoque. judam. apud. forum
e. Iudicem. aptefic. pofit. de. ea. re. Fr. quei. ex. H. L.
ter. quisue. ex. H. L. nominis. dilato. ito. erit. ei. eius. rei. pe
quei. eius. rem. querer. ex. H. L. eaudam. non. nocer
Iudicum. fori. oportebit. ter
te. quam. ibunt. facito. iurare. fefe
aitium. efe. Iudice
fatione. primo. quo.

EX ÆNEIS TABVLEIS PROPE VETVSTATE CONSVMPTIS EXSCRIPTA, ET SVPPLETA. **

Neque vero dubium est, quin multo plura capita in his legibus fuerint, quam, quæ ego indicaui, quorum partim vestigia æneis in tabulis extant, partim non extant. Sed ea coniectu difficillima sunt, nisi si diuinatione potius, quam coniectura stare velimus. Hac vero lege interpretatur Cicero solos senatores alligatos, quia dicat: *Qui dictator, consul, prætor, magister equitum.* sic enim inquit pro Postumo: *Glaucia solebat populum monere, vt cum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet. si esset dictator, consul, prætor, magister equitum, ne laboraret, sciret, nihil ad se pertinere; sin autem, Quicunque posthac legem, videret, ne qua noua quæstione alligaretur.* Non solum autem litis æstimationem, sed etiam exilium lege Seruilia esse irrogatum, ostendit idem in oratione pro Balbo & Liuius in epitoma LXX. de quo illud est in lege: *Si prius vrbe cesserit, aut in exilium abierit.* De persequendis autem pecuniis ab iis, ad quos peruenerint, Cicero pro Postumo: *Iubet lex Iulia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, peruenerit. quod totidem verbis translatum caput est non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Seruilia.* Quod autem scriptum est, petitorem die vicesimo, postquam nomen detulerit, iudices edere aduersario debere, & reum die vicesimo suos,

dem scribit diserte Asconius. *Viginti dies accusatori ad agendum, totidemque reo ad defendendum datos.* De comperendinatione rei idem est apud Ciceronem in tertia in Verrem. *Verum, vt opinor,* inquit, *Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur reus; antea vel iudicari primo poterat, vel amplius pronunciari.*

Ceterum hac lege postulatos esse MP. Aquilium consularem, P. Rutilium quæstorem, M. Scaurum consularem, & Q. Metellum Numidicum inuenio. De Aquillio sic in epitoma LXX: MP. *Aquillius cum de pecuniis repetundis caussam diceret, ipse rogare iudices noluit. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore eius discidit, vt honestas cicatrices ostenderet. quibus conspectis indubitanter absolutus est.* Vnde Cicero in II. de oratore Antonium ita fecit dicentem: *Nolite existimare, cum mihi* MP. *Aquillius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa caussa peroranda fecerim, sine magno dolore feciisse.* De P. Rutilio ita in eadem epitoma: *P. Rutilius, qui legatus Q. Mucii procos. a publicanorum iniuriis Asiam defenderat, repetundarum damnatus in exilium missus est.* Cicero in Verrem: *Q. Mucii Scævolæ quæstor Rutilius damnatus, quod cum prætore consenserit suo, ne publicani aliquid agerent in prouincia sua.* eundem Smyrnæ exulasse scribit item pro Balbo. De M. Scauro sic ille idem pro Scauro: *M. Scaurus pater reus factus est a Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cum P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, vt non timeret.* & in ea verba Asco-

sconius: *Q. Seruilius Cæpio ob legationis Asiaticæ inuidiam, & pecuniarum contra leges captarum reum fecit lege repetundarum, quam tulit Seruilius Glaucia.* De Metello pro Balbo: *Q. Metello causſam de pecuniis repetundis dicente, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causſa, fuit iudex ex illis equitibus Romanis nemo, quin remoueret oculos.*

LEX ACILIA. Deinde post Seruiliam legem lata est Acilia a MP. Acilio Glabrione, in qua illud fuit noui: *Vt neque ampliari neque comperendinari reus possſet.* Cuius meminit Cicero in Verrem loquens ad MP. Acilium Glabrionem prætorem repetundarum eius filium, qui legem Aciliam tulerat: *Fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus Roman. de pecuniis repetundis optimis iudiciis, seuerisſimisque iudicibus vsus est.* & in eam Asconius: *Acilius Glabrio legem Aciliam tulit de pecuniis repetundis seuerisſimam, vt qua ne comperendinari quidem reum liceret.* & alibi Cicero: *Ego tibi illam Aciliam legem restituo, qua lege multi accusſati semel dicta causſa, semel auditis testibus condemnati sunt.* & ibi Asconius: *Acilia lex Glabrionis patris huiusce prætoris neque comperendinationem, neque ampliationem habet.*

LEX CORNELIA Aciliam inde Cornelia subsequuta est a L. Cornelio Sylla dictatore lata. qua lege iudicia omnia de repetundis vsque ad primum Cæsaris consulatum peracta sunt, vt Cn. Dolabellæ, Cn. Pisonis, C. Verris, quem ædilis

accusauit Cicero, C. Macri, quem damnauit prætor, M. Fonteii, & L. Flacci, quos prætorius, & consularis defendit. capita vero legis hæc fuisse videntur, quantum intelligi ex monumentis scriptorum licet.

Qui prætor ex hac lege quæret, de eo quærito, qui dictator, consul, prætor, magister æquitum pecuniam dono ceperit, abstulerit, coëgerit, conciliarit, auerterit, nec solum auare, sed etiam libidinose, superbe, crudeliter se in prouincia gesserit.

Item de eo, qui iudex non suæ decuriæ munere functus erit, aut non perpetuo sederit, aut ob iudicandum pecuniam ceperit.

Item de eis, ad quos ea pecunia peruenerit.

Facitoque uti viginti dies accusatori det, totidemque defensori. Item de eis, qui pro cos. rationes ad ærarium non rettulerint. aut qui pro cos. priuatim aliquo profecti fuerint, aut transmarinas res accersiuerint.

Prætor, qui ex hac lege quæret, iudices ex senatoribus sortiatur, reo, & accusatori reiectionem permittat, atque in eorum locum subsortiatur. Item facito, uti accusatori viginti dies, totidemque reo concedat.

Si caussam non nouerit, ei comperendinare, & ampliare reum, ius sit.

Prætor, qui ex hac lege quæret, facito, ut reo damnato lis æstimetur, & aqua & igni interdicatur. Qui in reatu decesserit, ei ne lis æstimetur.

Atque

Atque hæc quidem, quæ dixi, hac lege esse iudicata, vna Verris accusatio testis esse potest, quem Cicero pecunias ob ius dicendum ita Siculis eripuisse arguit, vt omnia genera furtorum persequutus sit, *pecuniæ captæ, coactæ, ablatæ, conciliatæ, auersæ* in quarta; in quinta frumenta: in sexta signa surrepta; in septima supplicia iniqua ostenderit. Item Sallustius, qui dixit: *Cn. Piso propter Transpadani iniustum supplicium de repetundis accusatus est.* De quæstione autem eorum, ad quos pecunia peruenisset, quod etiam in Seruilia lege fuit, sic Cicero pro Cluentio: *Hoc quotidie fieri videmus, vt damnato de pecuniis repetundis, ad quos peruenisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi iudices absoluant. quod cum fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimationem litium non esse iudicium.* De itinere priuato proconsulum, & rebus in prouincia emendis idem ita in septima in Verrem: *Priuatim nec proficisci quoquam potes, nec accersere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere, mercari nihil licet. deinde cur quidquam contra leges parasti?* De iudice, qui non suo officio functus sit, elicitur ex Cluentiana *C. Fidiculanius iudex*, inquit, *caussam dixit, & bis dixit. vno iudicio mulcta ab eo est petita, quod non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset. prima actione facillime est absolutus. non numero hanc absolutionem. nihilo minus enim potest, vt illam mulctam non commiserit, accepisset tamen ob rem iudi-*

iudicandam pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem lege dixit, proprium crimen illius quæstionis non fuit. Fidiculanius quid fecisse dicebatur? accepisse a Cluentio sestertium cccc. cuius erat ordinis? senatorii. qua lege in eo genere a senatore ratio repeti solet de pecuniis repetundis, ea lege accusatus, honestissime est absolutus. adducti iudices sunt, non modo potuisse honeste ab eo reum condemnari, quod non perpetuo sedisset, sed si aliud is iudex nihil scisset, nisi quæ præiudicia de eo facta esse constaret, audire præterea nihil debuisse. De sortitione iudicum, reiectione, & subsortitione auctor est Asconius in Verrinas. Neque vero Cornelia lex edi iudices ab accusatore, & reo, vt Seruilia, voluit, sed rem sorti permitti. quod ex eo apparet, cum in caussa Verris ita factitatum sit, quæ lege Cornelia agebatur. Asconius autem ita: *Cum multi iudices in consilio cum prætore suo iudicaturi essent, qui quæsitor constitutus fuisset in caussa publica, verbi gratia repetundarum, ambitus, maiestatis, necesse fuerat eos primum de curia senatoria conscribi, cum senatus iudicaret; deinde in vrnam mitti, vt de pluribus necessarius numerus sortito confici posset; tertio permitti accusatori, ac reo, vt ex illo numero reiiciant, quos putauerint sibi aut iniquos, aut ex aliqua re incommodos fore. reiectione celebrata in eorum locum, qui reiecti fuerant, subsortiebatur prætor alios, quibus ille iudicum legitimus numerus compararetur. his perfectis iurabant in leges iudices*

dices, vt obstricti religione iudicarent. cum iurassent omnes praeter ipsum praetorem, nomina eorum libellis consignabantur, & vbique habebantur, ne pro selectis iudicibus aliqui suppositi corruptissime iudicarent. De comperendinatione, & ampliatione restituta Cicero in Verrem tertia, cum defensores Verris Corneliam legem, quae comperendinatum dabat, accusatori Ciceroni vtilem esse iactarent, sic respondit: *Adimo comperendinatum quod habet lex in se molestissimum, vt bis caussa dicatur. ego tibi illam Aciliam legem restituo. qua lege multi semel accusati, semel dicta caussa, semel auditis testibus condemnati sunt. puta te, non hac tam atroci* (nempe Cornelia) *sed illa mitissima,* (nimirum Acilia) *caussam dicere accusabo, respondebis. testibus editis ita mittam in consilium, vt etiam si lex ampliandi facit potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo iudicare.* Quo in loco Aciliam mitissimam, Corneliam atrocem non ex suo, sed ex aduersariorum iudicio vocat. seque Acilia caussam acturum libentius profitetur, comperendinatione, & ampliatione sublata; quam Cornelia, quae vtriusque rei dat potestatem. Hinc est, quod Fonteium repetundarum reum lege Cornelia duabus actionibus accusatum scribit: *M. Fonteius,* inquit, *ita duabus actionibus accusatus est, vt obiectum nihil sit, quo significari vestigium libidinis, petulantiae, crudelitatis, audaciae possit.* & in III. in Verrem dixit de Dolabella repetundarum reo: *Quid ego nunc in altera actione Cn.*

Dolabellæ ſpiritus proferam? Poſtremo de iis, qui in reatu deceſſiſſent, Valerius ita: *C. Licinius Macer repetundarum reus, dum ſententiæ dicerentur, in Menianum conſcendit, deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum vidiſſet, miſit ad eum, qui diceret, ſe non damnatum, ſed reum periiſſe. nec ſua bona haſtæ poſſe ſubiici. ac protinus ſudario, quod forte in manu habebat, ore, & faucibus coarctatis incluſo ſpiritu pœnam morte præcurrit. qua cognita re Cicero de eo nihil pronunciauit.*

LEX IVLIA. Poſtremo C. Iulius Cæſar legem de pecuniis repetundis tulit, quæ vsque ad extremum ſeruata etiam num in Pandectis celebratur. latam autem eſſe in primo conſulatu eius, colligitur ex oratione Ciceronis in Vatinium, qui Cæſare conſule tribunatum plebis geſſit: *Quæro ex te, ſis ne ex pauperrimo diues factus illo ipſo anno, quo lex lata eſt de pecuniis repetundis accerrima. vt omnes intelligere poſſent, amicisſimi tui legem eſſe contemptam?* & ex oratione pro Sextio, cum in Clodium ita agit: *Etiam ne eius, quem ſua lege, ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris de pecuniis repetundis legem non putat eſſe legem.* Huius legis hæc capita reperiuntur:

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui cum aliquam poteſtatem haberet, pecuniam ob iudicandum, decernendumve acceperit, vel quo magis aut minus quid ex officio ſuo faceret. Item de eo, qui comes iudicum pecuniam ceperit.

Qui

Qui ob denunciandum, vel non denunciandum testimonium pecuniam acceperit, cui damnato testimonium publice dicere, aut iudex esse, postulareve non liceat. Item de eo, qui ob militem legendum, mittendumve æs acceperit, quive ob sententiam in senatu, consiliove publico dicendam pecuniam acceperit, vel ob accusandum, vel non accusandum. Item de iis, qui magistratus vrbani plus domi muneris in anno acceperint, quam quod sit aureorum centum. Item de eo, qui ob iudicem arbitrumve dandum, mutandum, iubendumve, vt iudicetur; quive ob non dandum, iubendumve, vt iudicet; quive ob hominem in vincula publica coniiciendum, vinciendum, vincirive iubendum, exve vinculis dimittendum; quive ob hominem condemnandum, absoluendumve; quive ob litem æstimandam, iudiciumve capitis, pecuniave faciendum, vel non faciendum aliquid acceperit. Qui in acceptum tulerit opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, præbendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta, probata, præstita lege erunt. Quod contra hanc legem proconsuli, vel prætori donatum erit, non liceat vsucapi. Venditiones, locationes eius rei caussa pluris, minorisve factæ irritæ sunto, neque vsucapio esto prius quam in potestatem eius, a quo profecta res sit, heredisve eius veniat. Item de eis, qui munus publice mandatum accepta pecunia ruperunt. Item de eo, qui ob negotium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. Atque hæc quidem

quidem sunt in Pandectis D. ad legem Iuliam de repetundis, & D. de calumniatoribus. Apud Ciceronem vero, & alios hæc præterea inueniuntur:

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui pro cos. aut propr. cædes, adulteria, & stupra in prouincia fecerit. Qui ius in liberos populos de pecuniis creditis dixerit. Qui de prouincia exierit, aut exercitum eduxerit, & sua sponte bellum gesserit. Qui modum in imperato, & aestimato frumento exigendo excesserit. Qui libertatem sociis non conseruauerit. Qui aurum coronarium aut imperauerit, aut acceperit sine senatusconsulto. Qui quidquam a sociis praeter fœnum, & quattuor lectos, & ligna acceperit. Qui rationes in prouincia apud duas ciuitates non reliquerit, & easdem totidem verbis ad aerarium non rettulerit, & vltra triginta dies comites in beneficiis detulerit. Vt praetor quaerat ab iis, ad quos pecunia peruenerit. Quod eorum iudicum maior pars iudicarit, id ius, ratumque esto. Horum criminum pleraque obiecit Pisoni Macedoniæ proconsuli Cicero in oratione in eum habita: *Notata nobis sunt,* inquit, *prima illa scelera in aduentu, cum accepta pecunia a Dyrrachinis ob necem hospitis tui Platoris eius ipsius domum euertisti, & Pleuratum comitem eius necauisti. A te Iouis Velsuri fanum sanctissimum direptum est. Non ne sestertium centies & octogies, ex aerario tibi attributum Romae in quaestu reliquisti. non ne cum* CC. *talenta tibi Apolloniatae Romae dedissent, ne pecunias creditas soluerent, vltro Fusidium equitem*

Rom.

Rom. debitoribus suis addixisti? non ne cum hyberna legato, praefectoque tradidisses, euertisti miseras funditus ciuitates? Qui modus tibi fuit frumenti aestimati? qui honorarii? si quidem potest vi, & metu extortum honorarium nominari. Quid ego rerum capitalium quaestiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes, proferam? quid vectigalem prouinciam singulis rebus, quaecunque venirent, certo portorio imposito seruis tuis publicanis a te factam esse non meministi? quid centuriatus palam venditos, quid per tuum seruulum ordines assignatos? quid stipendium militibus per omnes annos a ciuitatibus mensis propositis numeratum? omitto aurum coronarium. lex enim generi tui (Caesarem significat) *& decerni, & accipere vetabat, nisi decreto triumpho. mitto diplomata tota in prouincia passim data. mitto numerum nauium, summamque praedae. mitto rationem exacti, imperatique frumenti. mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti praemiis nominatim. quorum nihil est, quod non sit in lege Iulia, ne fieri liceat, sancitum diligenter. exercitum dimisisti, neque vllam poenam, quae tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere.* Et in eadem de Gabinio Syriae proconsule loquens: *Eduxit exercitum e Syria. qui licuit extra prouinciam? tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. quid hoc turpius? Hic si sanae mentis esset, ausus esset, mitto exire de prouincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi, aut senatus acce-*

accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecuniis repetundis planissime vetant. Item Ciliciæ proconsul scribit ad Atticum: *De me scire fortasse mauis. hæc sunt. Adhuc sumptus nec in me aut publice, aut priuatim, nec in quenquam comitum nihil accipitur lege Iulia.* Item: *Leuantur miseræ ciuitates, quod nullus sumptus sit in nos, neque in legatos, neque in quenquam. Scito non modo non fœnum, aut quod dari lege Iulia solet, nos accipere, sed ne ligna quidem. nec præter quattuor lectos, & tectum quenquam accipere quidquam.* & alibi: *Caue putes, quidquam homines magis vnquam esse miratos, quam nullum teruncium, me obtinente prouinciam, sumptus esse factum nec in me, nec in quenquam meorum.* De rationibus referendis, & comitibus deferendis scribit ad Rufum libro quinto epistolarum. De pecunia persequenda ab iis, ad quos peruenerit, in oratione pro Postumo: *Iubet lex Iulia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, peruenerit. si hoc est, nouum in lege Iulia, sicut multa sunt seuerius scripta, quam in antiquis legibus, & sanctius iudicata, sane etiam consuetudo huius generis iudiciorum noua. sin hoc totidem verbis translatum caput est, quot fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in Seruilia, quem hunc morem nouorum iudiciorum in remp. inducimus?* & Cœlius: *Postquam legis vnum, & centesimum caput legit in quo ita erat: quod eorum iudicum maior pars iudicarit, id ius, ratumque esto, in tabulas absolutum non rettulit, ordinum iudicia perscripsit.*

De

Cap. XXVIII.

De Legibus Peculatus, Pecuniarum residuarum, & Sacrilegii.

PEculatus dictus est furtum pecuniæ publicæ; & peculator, qui furtum pecuniæ publicæ fecit, teste Asconio. Nomen autem accepit, vt scribit Festus, a pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse cœpit. siquidem ante æs, aut argentum signatum ob delicta pœna grauissima erat duarum ouium, & triginta boum. Vt autem ceteræ quæstiones, sic etiam peculatus primis temporibus certum prætorem, aut quæsitorem non habuit, sed lege, prout vsus incidebat, prætoribus aut etiam consulibus mandabatur. Sit exemplo iudicium L. Scipionis Africani, fratris factum anno DLXVI de quo in hunc modum Liuius: *Q. Petellius tribunus pl. ad plebem tulit, Velitis, iubeatis, quæratur, quæ pecunia captæ, ablatæ, coactæ ab rege Antiocho est, quique sub eius imperio fuerunt, quod eius in publicum relatum non est, vti de ea Ser. Sulpicius prætor vrbanus ad senatum referat, quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc sunt. omnes tribus, Vti rogas iusserunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent, Q. Terentium Cullionem patres iusserunt. ad hunc prætorem reus extemplo factus L. Scipio, simul & delata, & receptæ nomina legatorum eius, & quæstoris, & vt omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo, & accensus.* Vt autem intelligatur, quæ iam tum fuerit huius iudicii,

dicii, & quæstionis forma, paucis agamus. Crimen obiectum est L. Scipioni proconsuli, quod quo commodior pax Antiocho daretur. ipse sex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisset, quam in ærarium accepisset, quam in ærarium rettulisset. A. Hostilius legatus octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria, Furius quæstor auri centum triginta, argenti viginti pondo. Accusati autem prædes dabant, aut in carcerem trudebantur, lis æstimabatur, in bona damnatorum quæstores mittebantur. siquidem inquit Liuius: *Iudiciis a prætore perfectis Hostilius, & Furius damnati prædes eodem die quæstoribus vrbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnem, quam accepisset, pecuniam in ærario esse, nec se quidquam publici habere, in vincula duci cœptus est. In bona L. Scipionis possessum publice quæstores prætor misit.*

LEX VETVS PECVLATVS. Postquam autem quæstio repetundarum perpetua constituta proprium prætorem est nacta, tum vero quæstio etiam peculatus præcipuo prætori eodem modo mandata est. id vero ante dictaturam L. Syllæ, id est, ante annum DCLXXI. Qua tamen lege acceperit, adhuc inuenire non potui. A Sylla vero non accepisse, apparet, quia Pomponius D. de origine iuris scribit, Syllam tulisse, tantum de sicariis, veneficiis, parricidio, & falso, & propterea quattuor prætores adiecisse, non prætermissurus crimen peculatus, si a Sylla ad certum prætorem esset redactum. Post Syllam ve-

ro habuisse, multa sunt argumento, sed maxime insignia tria; vnum, quod Cicero M. Crasso, Cn. Pompeio consulibus anno DCLXXXIII. minatur Verri, quem de pecuniis repetundis reum agebat, iudicium peculatus; & quod Cluentium defendens Lepido, & Tullo consulibus anno DCLXXXVII. inquit, se prætorem de pecuniis repetundis quærere, C. Orchinium de peculatu; & sequenti anno in defensione Murenæ, L. Murenam prætorem vrbanam iurisdictionem esse sortitum, Ser. Sulpicium quæstionem peculatus. Quæ autem in lege peculatus hac fuerint, qua Verri iudicium comminatur, operæ precium est ex ipsius verbis accipere: *Reperiemus*, inquit, *quibus probemus, istum in quæstura pecuniam publicam Cn. Carboni consuli datam auertisse, istum alieno nomine a quæstoribus vrbanis pecuniam abstulisse. erunt qui & in eo quoque audaciam eius reprehendant, quod aliquot nominibus de capite frumenti decumani detraxerit. erunt etiam fortasse iudices, qui illum eius peculatum vel acerrime vindicandum putent. quod iste M. Marcelli, & P. Africani monumenta, quæ nomine illorum, re vera populi Rom. erant, ex fanis sociorum abstulerit.* Item de ratione iudicii ex oratione pro Murena: *Ser. Sulpicii sors tristis, atrox, quæstio peculatus. ex altera parte lacrymarum, & squaloris, ex altera plena cathenarum, & iudicum. cogendi iudices inuiti, retinendi contra voluntatem. scriba damnatus. ordo totus alienus. Syllana gratificatio reprehensa. multi viri fortes, ac maior pars ciuitatis offensa est. lites seuere æstimatæ.*

Ad quæstionem porro peculatus adiuncta est quæstio de pecuniis residuis. De quibus sic Asconius in Cornelianam: *Quia defuerat superioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa & sæpe eius rei remedia erant quæsita, in quibus hoc quoque vt pecuniæ publicæ, quæ residuæ apud quenque essent, exigerentur. id autem maxime pertinebat ad Cornelium Faustum Dictatoris filium, quia Sylla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & remp. tenuerat, sumpserat pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Rom. eaque res sæpe erat agitata. sæpe omissa; partim propter Syllanarum partium potentiam; partim, quod iniquum videbatur, post tot annos quam quisque pecuniam acceperat, eius reddere rationem.* Videtur autem de ea re C. Cornelius trib. pl. legem tulisse, cum dicat in defensione eius Cicero: *Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset, decreuissem senatui non placere, id iudicium de Syllæ bonis fieri.* & pro Cluentio: *Nuper apud C. Orchinium collegam meum peculatus quæstorem locus ab iudicibus Fausto Syllæ de pecuniis residuis non est constitutus. non quo illi aut exlegem esse Syllam, aut caussam pecuniæ publicæ contemptam putarent, sed quod accusante tribuno plebis conditione aqua disceptari posse non putauerunt.*

LEX IVLIA. Postremo C. Iulius legem tulit, qua peculatum, sacrilegium, & residuas pecunias est complexus. Eius legis capita in Digestis hæc extant:

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui ex pecunia sacra, religiosa abstulerit, interceperit, in suam

suam rem verterit, aut quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam vertat, fecerit. Qui in aurum, argentum, aes publicum quid indiderit, immiscuerit, aut quo quid indatur, immisceatur, fecerit dolo malo, quo id pejus fiat. Quique tabulam aeream legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, ei aqua, & igni interdicatur, atque pecunia ab herede repetatur. Quique publicam pecuniam delegatam in vsum aliquem retinuerit, neque in eam rem consumpserit. Item de eo, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione ex pecunia, quam accepit, aliave qua pecunia resedit, is damnatus amplius tertia parte, quam debeat, soluat.

Cap. XXIX.

De Legibus Maiestatis.

OMnium criminum grauissimum, atque antiquissimum fuit, cum populi Rom. est imminuta maiestas. Itaque Vlpian. Maiestatem sic definiuit: *Maiestas est crimen illud, quod aduersus populum Rom. aut securitatem eius committitur*; id est, in quo læditur aut dignitas, aut securitas eius. De dignitate idem quoque expressit Cicero in Rhetoricis, cum dixit: *Maiestatem minuere esse de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare.* De securitate ex iis, quæ dicentur, facile cognoscetur. His ergo constitutis sequitur, vt quæcunque aut populo, aut magistratibus eius directo iniuriæ factæ sint, ad maiestatis crimen pertineant.

LEX XII. TABVLARVM. De maiestate vero primus Romulus tulit tum cum legem de proditione sanxit, cuius Dionysius meminit. Neque vero aut ipsum, aut ceteros, qui consequuti sunt, reges vlli rei prius consuluisse, verisimile est, quam ei, quæ regiam ipsam rationem, & totius populi, ac reip. contineret. L. autem Brutus iudicium maiestatis tum exercuit, cum filios, qui aduersus patriam coniurauerant, & de ea regibus prodenda consilia agitauerant, vltimo supplicio affecit. In XII. etiam tabulis sancta maiestas videtur. siquidem Marcianus ad legem Iuliam maiestatis, scribit, *legem* XII. *tabularum iussisse, eum, qui hostem concitasset, quique ciuem hosti tradidisset, capite puniri.* In declamatione quoque Latronis contra Catilinam sic scriptum est: *Primum XII. tabulis cautum esse cognoscimus, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret.* Ex quo apparet, cœtus nocturnos qui celebrarunt, eos maiestatem, id est, securitatem populi imminuisse.

LEX GABINIA. Ex legibus autem post XII. tabulas, quibus defensa maiestas sit, vetustissima Gabinia fuit, ne quis coitiones clandestinas conflaret; qui fecisset, capitali supplicio plecteretur. Cuius in eadem declamatione mentio est: *Primum XII. tabulis cautum esse cognoscimus, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret. deinde lege Gabinia promulgatum, qui coitiones vllas clandestinas in vrbe conflauisset, more maiorum capitali supplicio mulctaretur.* Hæc autem iudicia sero proprium prætorem adepta sunt, sed a populo huic, aut illi pro re nata

re nata commissa sunt. Liuius libro IX: *Capuæ multæ principum coniurationes patefactæ, de quibus cum ad senatum relatum esset, quæstiones decretæ, dictatoremque quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. Vt quæstioni Campanæ materia decesset, versa Romam interpretando res. non nominatim qui Capuæ, sed in vniuersum, qui vsquam coiissent. coniurassentve aduersus populum Rom. quæri senatum iussisse. & coitiones honorum adipiscendorum caussa factas aduersus remp. esse.* Idem libro XXXIX. prodidit, extra ordinem de iis, qui sacrorum caussa coiissent, a consulibus esse quæsitum. Post annum inde DCIV. leges quattuor de maiestatæ latæ, Appuleia, Varia, Cornelia, & Iulia.

LEX APPVLEIA. Appuleiam tulit, vt opinor, L. Appuleius Saturninus, qui tribunatum gessit anno DCLI, C. Mario quintum consule, eumque in sequentem annum continuauit, in quo est interfectus. Hac lege C. Norbanus est postulatus. quem M. Antonius censorius defendit, vt in II. de oratore scribit Cicero. Antonius autem censuram biennio post gessit. Ea vero lege vim in vrbe, ac seditionem vindicatam esse, apparet ex verbis Antonii apud Ciceronem de oratore. quem ita cum Sulpicio accusatore loquentem inducit: *Habueras tu omnia in caussa superiora, vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam in Cæpionis graui, miserabilique casu in iudicium vocabas. deinde principem & senatus, & ciuitatis M. Æmilium lapide percussum esse constabat. vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere*

vellent rogationi, nemo poterat negare. & addit: *In illa omni defensione, quod esse in arte positum videbatur, vt de lege Appuleia dicerem, vt quid effet minuere maiestatem, explicarem, perquam breuiter perstrinxi.* Atque hac quidem lege ego quæstionem de maiestate perpetuam constitutam putarim.

LEX VARIA. Legem Variam Q. Varius tribunus pl. tulit anno DCLXII. de qua sic Valerius: *Q. Varius propter obscurum ius ciuitatis Hybrida cognominatus, tribunus pl. legem aduersus intercessionem collegarum perrogauit, qua iubebat quæri, quorum dolo malo socii ad arma ire coacti essent.* & Asconius in Scaurianam: *Italico bello exacto cum ob sociis negatam ciuitatem nobilitas in inuidia esset, Q. Varius tribunus pl. legem tulit, vt quæreretur de iis, quorum opera, consiliove socii contra populum Rom. arma sumpsissent.* Scribit autem in Cornelianam lege Varia multos damnatos. quod innuit etiam Cicero in Bruto, cum ait: *Exercebatur vna lege iudicium Varia.* & pro C. Cornelio: *Memoria teneo, cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, Cn. Pompeium caussam lege Varia de maiestate dixisse.*

LEX CORNELIA. Non multis inde post annis L. Sylla dictator legem de maiestate rettulit, qua populus Rom. vsque ad Cæsarem Dictatorem est vsus. Huius legis hæc capita apud scriptores dispersa leguntur.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui intercessionem sustulerit, aut magistratui, quo minus munere suo fungatur, impedimento fuerit. Qui ex-

tritum

ercitum e prouincia eduxerit, aut sua sponte bellum gesserit. Qui exercitum solicitauerit. Qui ducibus hostium captis ignouerit, aut pecunia liberarit. Qui ducibus prædonum captis ignouerit. Qui potestatem suam in administrando non defenderit. Qui ciuis Romanus apud regem externum versatus fuerit. Mulieris testimonium accipiatur. Calumniatoribus nulla pœna sit. His damnatis pœna aquæ, & ignis interdictio sit.

Hæc autem capita ex his, quæ proferam, locis sumpta sunt. Cicero in Pisonem loquens de Gabinio Syriæ proconsule: *Exercitum eduxit e Syria. qui licuit extra prouinciam? tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino, in Ægyptum venit, signa contulit. hic si mentis sanæ esset, ausus esset, mitto exire de prouincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi, aut senatus accedere. quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iuliæ de pecuniis repetundis planissime vetant.* & in oratione pro Cluentio, quam caussam egit multis post Syllæ dictaturam annis: *At Bulbus est condemnatus. adde maiestatis. legionem ab eo solicitatam in Illyrico, multorum testimoniis planum factum est. quod crimen erat proprium illius quæstionis, & quæres lege maiestatis tenebatur.* Scribit porro Asconius, C. Cornelium lege Cornelia maiestatis eodem tempore reum factum, quod cum legem tribunus plebis ferret, contra collegarum intercessionem legis codicem recitarat, atque intercessionem sustulerat. & Cicero, cum maiestatis iudicium intentat Verri, sic loquitur:

Meditetur de ducibus hostium, quos acceptæ pecuniæ liberauit, videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suæ reseruauit. meminerit, se confessum esse, duces a se prædonum securi non esse percussos, fateatur, se priuatum hominem prædonum duces viuos, atque incolumes domi suæ tenuisse. hoc in illo maiestatis iudicio si sibi licuisse ostenderit, ego oportuisse concedam. Asconius in III. in Verrem: *Qui potestatem suam in administrando non defenderit, imminuti magistratus, veluti maiestatis læsæ, reus est.* Suetonius in Claudio: *Quendam, quod comes regis in prouincia fuisset, damnauit, referens maiorum temporibus Rabirio Postumo Ptolemæum Alexandriam crediti seruandi caussa sequuto maiestatis crimen apud iudices motum.* Quin etiam mulieris testimonium in coniuratione Catilinæ ex lege Cornelia de maiestate valuisse, scriptum est D. ad legem Iuliam maiestatis. Omnino autem Sylla pœnam calumniatoribus in hoc crimine deferendo nullam proposuisse videtur. Siquidem Cicero scribit ad Appium maiestatis reum: *Maiestas est, vt Sylla voluit, vt in quenuis impune declamari liceret.* Hoc crimine accusatus est Gabinius, vnde idem in III. ad fratrem: *Hodie Gabinius, cum hora octaua edicto C. Alfii de maiestate adesse oporteret, concursu magno populi pene afflictus est.* & post: *Gabinius absolutus est. omnino nihil illo accusatore Lentulo, subscriptoribusque eius infantius. nihil illo consilio sordidius. quid plura de iudicibus? duo prætorii sederunt, Domitius Caluinus, is aper-*

is aperte absoluit, vt omnes viderent; & Cato, is diremptis tabellis de circulo se subduxit.

LEX IVLIA CÆSARIS. Legem Corneliam sequuta est Iulia a C. Iulio Cæsare item dictatore lata. cuius mentio est apud Ciceronem in prima in Antonium. Nam cum Antonius consul post mortem Cæsaris legem promulgasset, vt de vi, ac de maiestate damnatis ad populum prouocatio non esset, dixit Cicero legibus Cæsaris obrogari, qui tulerat, vt de vi, & de maiestate damnatis aqua, & igni interdiceretur.

LEX IVLIA AVGVSTI. Ad extremum C. Iulius Cæsar Augustus alteram Iuliam tulit. cuius hæc capita extant apud Vlpianum, Marcianum, Scæuolam, Venuleium, Modestinum, Papinianum, Hermogenianum D. ad legem Iuliam maiestatis.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quarito, Cuius opera, dolo malo consilium initum erit, quo obsides iniussu principis interciderent, quo armati homines cum telis lapidibusve in vrbe sint, conueniantve, aduersus remp. locave occupentur, vel templa, quove cœtus, conuentus fiat, hominesve ad seditionem conuocentur. cuiusve opera, consilio, dolo malo consilium initum erit, quo quis magistratus populi Rom. quive imperium, potestatemve habet, occidatur, quove quis contra remp. arma ferat, quive hostibus populi Rom. nuncium, litterasve miserit, signumve dederit, fecerit-ve dolo malo, quo hostes populi Rom. iuuentur aduersus remp. quive milites solicitauerit, concitaueritve, quo seditio, tumultusve aduersus remp. fiat.

Item de eo, qui in bellis cesserit, aut arcem non tenuerit, aut castra concesserit.

Qui iniussu principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparauerit, quive, cum ei in prouincia successum esset, exercitum successori non tradidit, quive imperium, exercitumve populi Rom. deseruerit, quive priuatus pro potestate magistratuve quid sciens dolo malo gesserit, quive quid eorum, quæ supra scripta sunt, facere curauerit. Cuiusve dolo malo iureiurando quis adactus est, quo aduersus remp. faciat, cuiusve dolo malo exercitus populi Rom. in insidias deductus, hostibusve proditus erit. factumve dolo malo cuius dicitur, quo minus hostes in potestate populi Rom. veniant, cuiusve opera dolo malo hostes populi Rom. commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliave qua re adiuti erunt, vt ne ex amicis hostes populi Rom. fiant, cuiusve dolo malo factum erit, quo rex exteræ nationis populo Rom. minus obtemperet, cuiusve opera dolo malo factum erit, quo magis obsides, pecunia, iuramenta hostibus populi Rom. dentur aduersus rempubl.

Item de eo quærito, qui confessum in iudicio reum, & propter hoc in vincula coniectum emiserit. item cuius ope, consilio, dolo malo prouincia, vel ciuitas hostibus prodita est. Qui statuas, aut imagines imperatoris iam consecratas conflauerint aliudve quid simile admiserint. Qui famosos libellos scripserint. Famosi, qui ius accusandi non habent, ad hanc accusationem admittantur, itemque milites. Serui deferentes audiantur, & quidem dominos suos, & liberti patronos. Itemque mulieres accipiantur. Qui in reatu

maie-

maiestatis decesserit, nisi a successoribus purgetur, hereditas fisco vindicetur. Qui ex alia caussa legis Iuliæ maiestatis reus est, quam perduellionis, mortis crimine liberetur, qui perduellionis, capite puniatur.

Perduellionis autem reum Vlpianus interpretatur, hostili animo aduersus remp. vel principem animatum. ita vt perduellionis crimen grauissimum inter maiestatis crimina videatur, & perduellio nunc non pœna grauissima, sed crimen grauissimum sit. Atque ex his quidem omnia sunt apud eos, quos dixi, Iurisconsultos. de famosis autem libellis apud Tacitum libro primo: *Primus*, inquit, *Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis de maiestate tractauit, commotus Cassii Seueri libidine, qua viros, fœminasque illustres procacibus dictis diffamauerat. mox Tiberius consultante Pompeio Macro prætore, an iudicia maiestatis redderentur, exercendas leges esse respondit.* Item: *Legem Tiberius maiestatis reduxit. cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant. si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta re maiestatem populi Rom. minuisset, facta arguebantur, dicta impune erant.* Item Suetonius: *Sub idem tempus Tiberius consulente prætore, an iudicia maiestatis cogi iuberet, exercendas esse leges respondit, & atrocissime exercuit. Statuæ quidam Augusti caput dempserat, vt alterius imponeret. acta res in senatu, & quia ambigebatur, per tormenta quæsitum est. damnato reo paulatim hoc genus calumniæ eo processit, vt hæc quoque capitalia essent, circa Augusti simulachrum seruum cecidisse, vestem mutasse, nummo, vel*

annu-

annulo effigiem impressam latrinæ, aut lupanari intulisse. dictum vllum, factumve eius existimatione aliqua læsisse. Periit denique & is, qui honores in colonia sua eodem die decerni sibi passus est, quo decreti & Augusto olim erant.

Cap. XXX.

De Legibus Ambitus.

Ambitum autem appellarunt crimen illud, quo quis se in ambiendo magistratu obstrinxit. Ambire vero erat petere, verum studiosius impensiusque, quam mores, legesque ciuitatis ferebant. Quoniam autem multis modis ambitus committi, legesque in petendo magistratu poterant violari, propterea videtur faciendum, vt antequam leges latas de ambitu exponamus, partes ipsius ambitus exquiramus, easque distinguere contendamus.

De partibus ambitus. Est igitur intelligendum, omnem petitionis rationem positam fuisse in amicorum, & populi voluntate concilianda. Amicorum nomen latius in hoc genere patuit, quam in reliquæ vitæ consuetudine. nam & propinqui, & necessarii, & omnino, qui aliquid voluntatis ostenderunt, inter amicos habiti sunt. popularis autem ratio quattuor habuit partes, nomenclationem, assiduitatem, blanditiam, & benignitatem. Vtrunque est apud Q. Ciceronem in libro de petitione consulatus: *Petitio magistratuum*, inquit, *diuisa est in duarum rationum diligentiam, quarum altera in amicorum studi-*

is,

is, altera in populari voluntate ponenda est. Hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quam in reliqua vita. quisquis est enim, qui ostendat in te aliquid voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero est habendus. sed tamen qui sunt amici ex caussa honestiore cognationis, aut affinitatis, aut sodalitatis, aut alicuius necessitudinis, his carum, & iucundum esse maxime oportet. & post: *Popularis autem ratio desiderat nomenclationem, blanditiam, assiduitatem, & benignitatem.* de quibus singulis exponamus. Amicos igitur primum in petitione colendos existimat. amicos autem vocat propinquos, necessarios, & qui aliquid ostendunt voluntatis. Propinqui fuere, qui aut cognatione, aut affinitate coniuncti fuere. Necessarii, quos non sanguis, sed consuetudo vitæ coniunxit, vt familiares, vicini, tribules, clientes, municipes, eiusdem sodalitatis, collegii, societatis, & ordinis. Ac qui ceteri quidem fuerint, liquet. Sodalitates autem fuerunt, de quibus Cato apud Ciceronem loquitur: *Primum habui semper sodales. Sodalitates autem me quæstore constitutæ sunt sacris Idæis Magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus omnino modice.* Collegia vero opificum, artificumque sodalitia dicta sunt. quæ Numa rex instituit, vt in libris de iure ciuium Rom. est demonstratum. Quin etiam collegia fuerunt augurum, & pontificum, & eiusmodi sacerdotum. Societates autem cœtus publicanorum fuerunt, qui in societates diuisi vectiga-

ctigalia populi Rom. conduxerunt. Ordines autem fuere senatorius, equester, & plebis. Horum autem omnium studia plurimum ad petitionem valuisse sæpissime Cicero docuit. Qui vero aliquid voluntatis ostenderunt, ii ferme aut salutatores, aut deductores, aut sectatores, aut suffragatores fuerunt. De quibus item Quinctus hoc modo: *Assectationis tres partes sunt, una salutatorum, cum domum veniunt, altera deductorum, tertia sectatorum. In salutatoribus hoc efficiendum est, vt hoc ipsum minimum officium eorum tibi gratissimum esse videatur. Deductorum autem officium, quod maius est, quam salutatorum, hoc gratius tibi esse significato, & quoad eius fieri possit, certis temporibus descendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia est ex hoc genere assidua sectatorum copia. in ea, quos voluntarios habebis, cura, vt intelligant, te sibi in perpetuum summo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab iis plane hoc munus exige, qui per ætatem, ac negotium poterunt, ipsi tecum vt assidui sint. qui se sectari non poterunt, necessarios suos in hoc munere constituant.* Quibus ex verbis apparet, saluatores fuisse, qui prima hora domum petitoris venirent, vt salute dicta inde discederent; deductores, qui præterea tantisper expectarent, dum illum domo exeuntem in forum deducerent, qui etiam observare dicebantur; sectatores, qui assidui cum eo omnibus horis essent, eiusque latera stiparent.

Ac

Ac petitorum quidem morem fuisse, vt summo mane domi inambularent, ac sui copiam salutatoribus facerent, significat Cicero in sexto epistolarum ad Atticum, cum inquit: *Aditus ad me minime prouinciales. nihil per cubicularium. ante lucem inambulabam domi, vt olim candidatus.* Sectatores autem homines obscuros, ac tenues fuisse, indicat idem in oratione pro Murena disputans contra Catonem: *Noli*, inquit, *eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii Cato. sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. ipsi, vt solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt. atque hæc a nobis petunt omnia. neque vlla alia re, quæ a nobis consequuntur, nisi opera sua compensari putant posse. Itaque legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, restiterunt.*

Nomenclatio vero, quæ præcipua popularis rationis pars fuit, eam habuit vim, vt petitor suo quenque ciuem nomine appellaret, ac salutaret. Vnde Quinctus scripsit: *Primum vt homines noris, significa, vt appareat, & auge, vt quotidie melius fiat.* Fuit ergo illud in primis petitori elaborandum, vt singulos ciues nosset, eorumque nomina teneret. siquidem qui aut non tenet, aut oblitus est nomen alterius, is parum eius rationem videtur ducere, teste in Rhetoricis Aristotele. Quare cum Ap. Claudius Scipioni Æmiliano suo in censura competitori obiiceret, quod is neminem ciuium nosset, respondit

Scipio

Scipio, non mirandum id videri. se enim dediſſe operam, vt a ciuibus ſuis cognoſceretur, non vt ipſe eos cognoſceret. Vnde dixit Quinctus: *Quin incipiat Antonius homines adiungere, atque inuitare ad amicitiam, quos per ſe ſuo nomine appellare non poſſit? mihi quidem ſtultius nihil videtur, quam exiſtimare, eum ſtudioſum tui, quem non noris.* Sed quoniam in tanto populo, & tantis vitæ occupationibus fieri non poterat, vt æque omnes cogniti eſſent. hinc miniſtrum inſtituerunt, qui petitori nomina ciuium, vt quisque occurrebat, ſuggereret, eumque nomenclatorem vocarunt. Eundem vero Cicero pro Murena monitorem appellat. *Quid quod habes,* inquit, *Cato nomenclatorem? in eo quidem fallis, ac decipis. nam ſi nomine appellari abs te ciues tuos, honeſtum eſt, turpe eſt, eos notiores eſſe ſeruo, quam tibi. Sin, ſi etiam noris, tamen per monitorem appellandi ſunt, cur non ante petis quam inſuſurrauit? aut quid cum admoneris, tamen quaſi tute noris, ita ſalutas?* Feſtus autem fartorem dictum tradit, quia clam veluti inferciret in aures candidati nomina ſalutandorum ciuium. Ceterum hunc his verbis deſcripſit Horatius:

Si fortunatum ſpecies, & gratia ſpectat,
Mercemur ſeruum, qui dictet nomina, læuum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram
Porrigere. hic multum in Fabia valet, ille Velina.
Cuilibet hic faſces dabit, eripietque curule
Cuilibet importunus ebur.

Sua-

Suadet igitur, vt qui honoribus ſtudet, paret ſeruum, qui dictet ciuium nomina, & læuo latere fodiendo admoneat petitorem officii ſui; nimirum cogat trans pondera dextram porrigere, id eſt, trans togam, quam ſcimus brachium cohibuiſſe, teſte in Vatinium Cicerone. Dum enim irent lentius, dextris pondere togæ grauatis, admonebat eos nomenclator, vt dextra e toga exerta prenſarent, quod cum aliquo incommodo faciebant.

Iam vero quam Blanditiam in petitione deſiderat Quinctus, idem ipſe declarat, cum ita præcipit fratri: *Deinde, quod natura non habes, induc in animum, ita ſimulandum eſſe, vt natura facere videare. opus eſt magnopere blanditia, quæ etiam ſi vitioſa eſt, & turpis in cetera vita, tamen in petitione neceſſaria. tibi enim cum deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt, cum amiciorem, non tam vituperanda. petitori vero neceſſaria eſt, cuius & frons, & vultus, & ſermo ad eorum, quoscunque conuenerit, ſenſum, & voluntatem commutandus eſt.* Blande autem appellare eſt non proprio nomine, ſed honeſtiore ſalutare, aut fratrem, aut patronum. quod loco ſuperiore declarauit Horatius addens:

Frater, pater adde,
Vt cuique eſt ætas, ita quenq; facetus adopta.

Hinc Auſonius ad Gratianum de conſulatu ab eo accepto: *Conſul ego Imperator Auguſte munere tuo non prenſaui manus, non cum ſalutantium confuſus occurſu aut ſua amicis nomina reddidi,*

aut aliena imposui, tribus non circui, centurias non adulaui.

ASSIDVITATIS inde vis qualis fuerit, declarat idem Quinctus, cum subiicit: *Assiduitatis nullum præceptum est verbumque ipsum docet, quæ res sit. prodest quidem vehementer nunquam deesse. Sed tamen hic fructus est assiduitatis, non solum esse Romæ, atque in foro, sed assidue petere, sæpe eosdem appellare. non committere, vt quisquam possit dicere, quod eius sit, consequi possis, si abs te non sit rogatum, ac valde ac diligenter rogatum.* Ex quo apparet, ad assiduitatem pertinere ambire, prensare, ac rogare. Ambire erat circuire. vnde ambitio, & ambitus nata sunt, quod petitores, vt inquit Festus, *circum forum irent.* vnde scripsit Valerius capite de verecundia: *Consulatum petens L. Crassus cum omnium candidatorum more circum forum supplex populo ire cogeretur.* Neque vero Romæ solum, & in foro ambibant, sed etiam in conciliabulis Italiæ, in quibus ciues multi negotiandi caussa versari solebant. Prensare autem erat rogandi caussa singulorum dextram prehendere. quod ostendit idem, qui scripsit, Scipionem Nasicam ædilitatis repulsam tulisse, quod cum rustici cuiusdam manum rustico opere duratam prehendisset, quæsuerit, an manibus ambularet. & Plutarchus, qui in Coriolano prodidit, morem fuisse magistratum petentibus δεξιοῦσθαι τὰς πολίτας, id est, dextram ciuium attingere, & Crassus apud Ciceronem: *Equidem cum peterem magistratus, solebam*

bam in prensando dimittere a me Scævolam, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum id quod erat petere blandius. quod nisi inepte non fieret, bene non posset fieri. Hinc Liuius de Tarquinio Superbo rege cum peteret regnum, *circuisse, prensasse minorum maxime gentium patres.* & de Decemuiris: *Tanta exarsit ambitio, vt primores quoque ciuitatis prensarent homines honorem suppliciter petentes.* Rogare porro erat precibus petere, ac beneficium reposcere. De precibus testis est Cicero pro Plancio: *Si populus tecum congrediatur, hæc dicat: Ego tibi Laterensis Plancium non anteposui. sed cum essetis æque boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi minus summisse supplicarat. semper se dicet rogari voluisse.* De commemoratione beneficii Liuius, qui inquit, Superbum regnum petentem *patres admonuisse paterni beneficii.* Atque in hoc quidem munere supplicationis, aut admonitionis, aut ipsi versabantur, aut alios claros viros adhibebant, qui vices suas sustinerent, qui suffragatores dicti sunt. Hi vero cum virtutes petitorum populo commemorabant, tum vero beneficia accepta exponebant. quod indicat Cicero pro Murena: *In consule declarando multum apud vniuersum populum Rom. auctoritatis habet suffragatio militaris. quare grauis est illa oratio, me saucium recreauit, me præda donauit, hoc duce castra cepimus, signa contulimus.* & pro Plancio, cum se ei petenti affuisse scribit: *Aliquid*

præterea non opibus, non inuidiosa gratia, sed commemoratione beneficii, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellaui populum. tribubus submisi me, & supplicaui. vltro me hercules se mihi etiam offerentes, vltro pollicentes rogaui. vatuit caussa rogandi, non gratia. neque ego sic rogabam, vt petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia parente eius semper plurimum essem vsus, sed vt quasi parenti, & custodi meo. Sic accepimus a Liuio, Ap. Claudium consularem rogasse pro P. Claudio fratre, L. Flamininum pro Tito, P. Nasicam pro Africano patruele, Catonem pro Flacco censore competitore. apud Plutarchum vero legimus P. Scipionem pro C. Lælio, C. Gracchum pro C. Fannio; apud Ciceronem Q. Metellum Pium pro Q. Callidio. Idem scribit Valerius. *Cicereius*, inquit, *vt vidit omnibus se centuriis Scipioni anteferri, templo descendit, abiectaque candida toga competitoris sui suffragatorem agere cœpit.*

Attulit etiam aliquid ad hanc rationem TOGA CANDIDA, quam induisse petitores perspicuum est, vnde ipsi candidati vocati. Docet hoc præter cæteros Macrobius; *Mos fuit*, inquit, *petitoribus, vt sumpta candida toga nundinis in Comitium venirent, & in colle considerent, vnde coram possent ab vniuersis videri.* Narrat etiam Plutarchus in Coriolano, petitores, cum in campum descenderunt, tunicam deposuisse, siue, quemadmodum idem inquit in Quæstionibus, ne in sinu pecuniam gestare possent, qua suffra-

suffragia emerent, siue vt cicatrices aduerso pectore acceptas commodius possent ostendere omnibus, qui occurrerent, aut quemadmodum prensationibus, & supplicationibus, sic etiam habitu, & nudatione corporis se deprimerent.

Sequitur BENIGNITAS, quæ posita fuit in conciliando populo, congiariis dandis, prandiis, præbendis, gladiatoribus exhibendis, locis parandis, & pecuniis diuidendis. De congiariis testis est Liuius, vbi loquitur de comitiis censoris M. Acilii Glabrionis: *In hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, fauor se populi inclinarat.* De conuiuiis sic Quinctus: *Benignitas late patet, & est in re familiari, quæ quanquam ad multitudinem peruenire non potest, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata est, est in conuiuiis, quæ facete abs te & amicis tuis concelebrentur, & passim, & tributim.* De muneribus gladiatorum extat testimonium in oratione pro Muræna, in qua orator gladiatores datos populo a Murena, a Sulpicio neglectos plurimum Murænæ ad consulatum profuisse, Sulpicio obfuisse contendit. Quin etiam in iis muneribus dandis multos consumpsisse patrimonia constat, vt de Milone, & Q. Gallio scribit Asconius. Fuisse etiam multos, qui locis tribulibus suis, cum gladiatores darentur, in foro commodantis gratiam eorum quæsiuerint, post apparebit. Quin etiam postremis temporibus consuetudo obtinuit, vt præsenti pecunia populi suffragia emeren-

tur, ad eamque rem miniſtri adhiberentur, nempe interpretes, ſequeſtres, & diuiſores. Interpretes, teſte Aſconio, erant, per quos pactio inducebatur; ſequeſtres, apud quos pecunia deponebatur; diuiſores, qui ſingulis nummos diſtribuebant. Vnde dixit Quinctius: *Si ſequeſtribus metum iniicimus diuiſores ratione aliqua coërcemus, perfici poteſt, vt largitio nulla fiat.* & Marcus contra Verrem: *Vnum illud ex hominibus certis reperiebam, fiſcos complures cum pecunia Sicilienſi a quodam ſenatore ad equitem Rom. eſſe translatos ex his quaſi decem ad ſenatorem illum relictos eſſe comitiorum meorum nomine; diuiſores omnium tribuum noctu ad iſtum vocatos. ex quibus quidam, qui ſe omnia mea cauſſa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit. demonſtrat qua oratione iſte vſus eſſet, commemoraſſe iſtum, quam liberaliter eos tractaſſet, etiam ante cum iſte praeturam petiiſſet, & proximis conſularibus, praetoriisque comitiis. deinde eſſe pollicitum, quantum vellet pecuniae, ſi me aedilitate deiecciſſent. hoc alios negaſſe audere, alios reſpondiſſe, non putare id perfici poſſe. inuentum tamen eſſe fortem amicum ex eadem familia Q. Verrem Romilia, ex optima diuiſorum diſciplina, patris iſtius diſcipulum, qui ſeſtertium quingentis millibus depoſitis id ſe perfecturum polliceretur.* & Antonius ad Gratianum de conſulatu ſuo: *Nihil cum ſequeſtre depoſui, cum diſtributore nihil pepigi.*

Praeter profuſam benignitatem adhibita eſt in comi-

comitiis, vltimis præsertim reipub. temporibus, quasi vis quædam, quæ quia sodalibus contractis adhibebatur, proprio nomine SODALITIORVM est appellata. Sodales autem hoc in loco erant quasi eiusdem factionis, & coitionis. Si quis autem tribules decuriasset, & conscripsisset, vt corrumperet populum, quoniam multitudine cogere videbatur, vis videbatur, quoniam pecunia contendebat, ad ambitum pertinebat. erant tamen sodalitia ad ambitu diuersa. nam in sodalitiis per sodales decuriatos, & conscriptos res agebatur, in ambitu per sequestres, & diuisores. Itaque scriptum est apud Asconium, Milonem eodem tempore de ambitu, & de sodalitiis apud diuersos quæsitores, & a diuersis accusatoribus esse postulatum, & Mamertinus dixit ad Iulianum Imperatorem: *An vero si centuriatis comitiis consul creatus essem, glorioſius mihi vniuersi populi suffragiis declaratus viderer? minime. siquidem etiam illis priscis temporibus multorum ambitu fuit campus infamis. nota diuisorum flagitia, notæ libellorum præstigiæ, tum operarum ad vim, & seditionem manus emptæ.* Sodalitates etiam ad ambitum pertinere, ostendit Cicero pro Plancio, cum inquit: *Hoc igitur sensimus, cuiuscunque tribus largitor esset, & per consensionem magistrorum, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maxime iis hominibus, qui eius tribus essent, esse notum.* magistros autem vocat diuisores, quos Plautus, teste Asconio, magistros curiarum vocauit. ad vim autem

tem spectasse, cum addit: *Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione deuincta, seueritatem senatus, & bonorum omnium vim, ac dolorem excitarunt. doce decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronunciasse, diuisisse,* Præclare. Decuriatio enim, & descriptio populi ad vim adhiberi solebant. vt pro Sextio: *Homines vicatim describere, ac decuriare.* & pro domo: *Cum desperatis ducibus decuriatos, & descriptos haberes exercitus perditorum.* & in II. Philippica: *Cuius etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.* & pro Plancio: *Ego Plancium habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos dico, quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso; Iam, vt ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriauisse.* Ac de ambitu quidem, & partibus eius hactenus.

LEX DE AMBITV VETVS. Leges autem, quibus eiusmodi crimen est vindicatum, multæ fuerunt. Primæ legis, quæ ad ambitum pertineret, mentio est apud Liuium libro IV, L. Pinario, L. Furio tribunis militum consulari potestate anno CCCXXII. qua togæ candidæ vsus est interdictus, *Placuit*, inquit, *senatui tollendæ ambitionis caussa tribunos legem promulgare, ne cui album inuestimentum addere petitionis caussa liceret. vicerunt tribuni, vt legem perferrent.* Hanc tamen legem obseruatam non esse, satis constat.

LEX

LEX POETELIA. Liuius tamen de ambitu primum latum esse C. Fabio, & C. Plautio cos. scribit anno CCCXCIIX, aduersus eos, qui nundinas, & conciliabula prensandi caussa obirent: *De ambitu*, inquit, *a C. Pœtelio tribuno pl. auctoribus patribus tum primum latum ad populum est. eaque rogatione nouorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas, & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant.* Verum & hanc legem tacito post consensu abrogatam existimare possumus, quippe cum petitores magistratuum etiam in prouincias ad coloniarum, & municipiorum gratiam colligendam, accurrisse constet. anno inde CCCCXXXIX. C. Mænium dictatorem quæstiones exercuisse scribit aduersus eos, qui magistratuum petendorum caussa coitiones fecissent, quod aduersus remp. essent.

LEX BÆBIA, ÆMILIA. Post autem anno DLXXI. lex de ambitu lata est a M. Bæbio, L. Æmilio cos. vt scribit Liuius. verum cuius sententiæ eæ fuerint, neque ipse addit, neque ego affirmare possum. Fieri autem potest, vt Æmilius tulerit legem aduersus suffragationes, & coitiones. Nam triennio ante Ap. Claudius consul suffragatorem se Publio fratri nouo exemplo addiderat, & postero anno magnæ in censuræ petitione contentiones, & coitiones exarserant. Lex autem Bæbia præcipue aduersus largitores videtur lata. siquidem Cato in ea oratione, qua legem Bæbiam defendit, teste Nonio. sic dixit: *Pecuniam, inlargibo tibi.* & Festus: *Cato in dissuasione*

sione ne lex Babia derogaretur: Hoc potius agam, quod hic rogat.

LEX CORNELIA, FVLVIA. Anno inde DXCIV. lex de ambitu lata est consulibus Cn. Cornelio Dolabella, & M. Fuluio Nobiliore, teste Liuio in epitomis. Puto vero hac primum lege capitali pœna cautum esse, ne suffragia donis, ac pecunia emerentur. Scribit tamen Plutarchus in Coriolano, se nescire, quis primus populum largitione corruperit: sero tamen largitionem factitatam, satis constare. Itaque ad eadem tempora illud pertinet Polybii, qui scribit ætate sua ambitum capitalem fuisse, id est, exilii pœna vindicatum esse. & quod est apud Plinium libro XXXV. Q. Coponium ambitus damnatum, quod vini amphoram dedisset ei, cui suffragii latio erat.

LEGES ALIÆ INCERTÆ. Postquam autem populus in mandandis magistratibus vti tabella cœpit, quod lege Gabinia fieri cœptum esse anno DCX V. alio loco docuimus, tum leges illæ latæ sunt, quarum Cicero meminit in tertio de legibus: *Ne quis tabellam inspiceret, ne rogaret, ne appellaret. quibus legibus studia suffragatorum sublata esse*, inquit, qui eam sedulitatem in campum afferebant, vt quos rogarent, eorum etiam tabellam, ne forte deciperentur, vellent inspicere.

LEX MARIA. C. inde Marium tribunum plebis legem tulisse de ambitu anno DCXXXIV, ex Plutarcho elicitur. Ea lex, vt ibidem scribit Cicero, pontes in comitiis fecit angustos, nempe ne

ne cui suffragatori ad rogandum locus in iis pateret. Ceterum qua lege quæstio ambitus perpetua constituta, & proprium prætorem adepta sit, est obscurum. Latum autem per hæc tempora facile crediderim. Siquidem an. DCXXXIX, cum vna petiissent consulatum P. Rutilius, & M. Scaurus, vt est in Bruto, non Rutilius solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium. Nec multo post C. Marius, vt addit Plutarchus, cum in præturæ petitione repulsus esset, accusatus est de ambitu, quia Cassius Sabaconis amici seruus intra septa conspectus esset inter eos, qui suffragium ferrent. Marius autem excusauit, se frigidam, cum æstuaret, ab eo petiisse bibendi caussa. Quin etiam idem narrat, sextum ab eo consulatum pecunia esse emptum, & L. Syllam in prætura repulsam passum, post corruptis pecunia tribubus, eam esse ademptum.

LEX FABIA. Per hæc etiam tempora lex Fabia promulgata est de numero sectatorum, eaque a populo repudiata. Itaque Cicero pro Murena dixit: *Tenuiores legi Fabiæ de numero sectatorum restiterunt.*

LEX ACILIA, CALPVRNIA. Anno inde DCXCVII, M. Acilio Glabrione, & C. Calpurnio Pisone cos. lex alia est lata. de qua sic scribit Dio; *Lex ab Acilio Glabrione promulgata est de ambitu, vt qui eius damnati essent, iis neque magistratum capere, neque in senatum legi liceret, & pecunia multarentur. nam post tribuniciam potestatem restitutam, cum*

eum multi senatu moti a censoribus eum ordinem recuperare cuperent de omnibus magistratibus varias coitiones, & conspirationes faciebant. legem autem promulgarunt consules, non quod ab ambitu alieni essent, siquidem & ipsi alieno studio, & magna contentione magistratum eum adepti erant. & Piso ambitus accusatus vix euaserat, sed a senatu coacti, quia C. Cornelius tribunus pl. acerbissimas ambitus reis pœnas constituere cogitarat, idque maxime populo approbante. Senatus autem intelligebat, immodicarum pœnarum denunciatione hominibus terrorem iniici, sed neque qui accusarent, neque qui condemnarent repertum iri modicis autem pœnis propositis neque accusatores, neque iudices defuturos. Itaque cum ante comitia lex nulla ferri posset, atque interea candidati multa facinora perpetrassent, vt ne a cædibus quidem abstinerent, decreuerunt, vt contra hos etiam lex ferretur. denique tanta cura cauerunt, ne quis largitionibus se corrumpi sineret, vt præter pœnas alias, quas damnatis constituebant, accusatoribus etiam honores proponerent. Hæc Dio. quæ etiam confirmantur ab aliis. Nam Cicero defendens Cornelium, inquit: *Cum ambitum videret populus Rom. & a tribunis pl. doceretur, nisi pœna accessisset in diuisores, extingui nullo modo posse, legem hanc Cornelii flagitauit, illam, quæ ex S. C. ferebatur, repudiauit.* & alio loco: *At enim extremi, ac difficillimi temporis vocem illam C. Corneli consulem mittere coegisti, qui remp. saluam esse vellent, vt ad legem accipiendam adessent.* Quæ verba exponens Asconius inquit: *C. Piso, qui consul eodem anno fuit, quo Cornelius tribunus pl. erat, cum legem*

de

de ambitu ex S. C. grauiorem, quam antea ferret, & propter multitudinem diuisorum, qui per vim aduersabantur, e foro eiectus esset, edixerat, id quod Cicero significat; & maiore manu stipatus ad legem perferendam accesserat. & alibi: *Legem tulit C. Calpurnius Piso consul, in qua præter alias pœnas pecuniarias quoque erat adiecta.* & pro Murena: *Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat. erat enim seuerissime scripta Calpurnia.* Honores autem, quos accusatoribus constitutos scribit Dio, hi sunt. primum ille, de quo Cicero in Cluentiana, quam habuit anno sequenti: *P. Popillius, & T. Gutta, qui caussam de ambitu dixerunt, qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitus condemnati. quos ego non iccirco esse arbitror in integrum restitutos, quod planum fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepisse, sed quod iudicibus probarint, quod in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent se ad præmia legis venire oportere.* & ibidem: *Deinde si tanta vis fuit istius criminis, vt qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret, cur in tanta multitudine accusatorum, tantis præmiis ceteri rei facti non sunt.* Deinde alter ille in Corneliana Balbi: *Obiectum est etiam, quod in tribum Cruſtuminam peruenerit. quod hic assecutus est legis de ambitu præmio.* Neque vero accusatores huius legis præmio magistratum eorum, quos damnassent, adepti sunt. exemplo sunt Torquatus, & Cotta, qui in Autronii, & Syllæ consulum designatorum locum facti sunt, cum illi de ambitu essent damnati non enim T. Torquatus, qui con-

sul

sul factus est, accusauit, sed filius eius Lucius. sic enim scribit Cicero de finibus 11: *L. Torquatus adolescentulus eripuit P. Syllæ consulatum, eumque ad patrem suum rettulit.* Hac ergo Calpurnia lege damnatus fuit P. Sylla Lepido, & Tullo cos. vt Cicero pro Sylla docuit: *Abfuit ab oculis vestris, & cum lege retineretur, ipse se exilio pæne multauit.*

LEX TVLLIA. Deinde L. Cæsare, C. Figulo cos. cum in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ, & Antonii audaciam, censuit senatus vt lex ambitus etiam cum pœna ferretur, eique rei Q. Mucius Orestinus tribunus pl. intercessit, auctore Asconio in orationem in toga. Quod nescio an senserit Cicero, cum pro Muræna dixit: *Itaque tenuiores & legi Bæbiæ, quæ est de numero sectatorum, & senatusconsulto, quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt.* Cicerone inde, Antonioque consulibus commemoratur senatusconsultum, & lex Tullia de ambitu. senatusconsultum in oratione pro Muræna: *Dixisti, senatusconsultum me referente esse factum, si mercede conducti obuiam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributus, & item prandia si vulgo essent data, contra legem Calpurniam factum videri.* Lex vero in oratione in Vatinium: *Cum mea lex dilucide vetet, biennio, quo quis petat, petiturusve sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die, quæ tanto in te est amentia, vt in ipsa petitione gladiatores audeas dare?* Hac vero lege damnatis etiam exilium fuit intentatum. vt scribit Dio inquiens: *Cum Catilina consulatum peteret; eius-*

eiusque assequendi caussa nihil intentatum relinqueret, ex auctoritate senatus latum, vt qui de ambitu condemnarentur, ii praeter aliam poenam decennali exilio multarentur, Cicerone consule auctore. Itaque Cicero ipse contra Sulpicium dixit: *Legem ambitus flagitasti, quae tibi non deerat. erat enim seuerissime scripta Calpurnia. mos est gestus dignitati, & voluntati tuae poena grauior in plebem tua voce efflagitata est, exilium in nostrum ordinem. concessit senatus postulationi tuae, morbi excusationi poena addita est. voluntas offensa multorum quibus aut contra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam reliquae vitae fructus relinquendi.* Eadem vero in lege continebantur etiam diuisorum indicia, pecuniae deprehensae, sectatorum multitudo, prandia data, centuriae descriptae, locus gladiatoribus datus. quando quidem haec vt Murenae ambitus reo obiecta purgat Cicero. sic enim inquit: *Senatus num obuiam prodire crimen putat? non, sed mercede. num sectari multos? non, sed conductos. num locum ad spectandum dare? aut ad prandium inuitare? minime. sed vulgo passim. quid est vulgo? vniuersos. Non igitur si L. Natta in equitum centuria voluit esse gratiosus, idem erit eius vitrico fraudi, aut crimini; aut si virgo Vestalis huius propinqua locum suum gladiatorum concesit huic, non & illa pie fecit, & hic a culpa remotus est?*

LEX AVFIDIA. Biennio inde post Messalla, & Pisone cos. lex ab Aufidio Lurcone tribuno pl. promulgata est, seuerior etiam, quam Tullia. Eius meminit Cicero in epistolis ad Atticum, de

Afra-

Afranio loquens, cui Pompeius consulatum emerat, teste in Catone minore Plutarcho: *Nunc est expectatio comitiorum, in quæ omnibus inuitis trudit noster Magnus Afronium, atque in eo neque auctoritate, neque gratia pugnat, sed quibus Philippus omnia castella expugnari posse dicebat, in quæ modo asellus onustus auro posset ascendere. consul autem suscepisse negotium dicitur, & domi diuisores habere. quod ego non credo. sed senatus consulta iam duo facta sunt odiosa, quod in consulum facta putantur, Catone, & Domitio postulante, vnum, vt apud magistratus inquiri liceret, alterum, qui domi diuisores haberent, aduersus remp. videri facere. Lurco autem tribunus pl. solutus est Ælia & Fusia, vt legem de ambitu ferret, quam ille promulgauit. noui est in legi hoc, vt qui nummos in tribu pronunciauerit, si non dedit, impune sit; sin dederit, vt quoad viuat, singulis tribubus sestertium xxx. debeat.* Sequenti tamen anno Afranio, & Metello cos. *C. Cæsar*, vt inquit Suetonius, *e duobus consulatus competitoribus L. Lucceio, Marcoque Bibulo Lucceium sibi adiunxit, pactus vt is, quoniam inferior gratia esset, pecuniaque polleret, nummos de suo communi nomine pronunciaret. qua re cognita optimates, quos metus cœpent, nihil non ausurum eum in summo magistratu, & consentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi, ac plerique pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente, eam largitionem e rep. fieri.*

LEX LICINIA. Lex inde lata est Licinia de sodalitiis Cn. Pompeio, & M. Licinio Crasso consulibus anno DCXCVII. Hanc autem rem his e-

go

go coniecturis elicio. Priore anno, nempe Philippo, & Marcellino consulibus, Cicero sic scribit ad fratrem: IV. *Idus Februarias Sextius ab indice Cn. Nerio de ambitu postulatus, & a quodam M. Tullio de vi. eo die S. C. factum, vt sodalitates, decuratique discederent, lexque de iis ferretur, vt qui non discessissent, ea pœna, quæ est de vi, tenerentur.* Sequenti vero anno Cn. Pompeius, & M. Licinius Crassus, vt scribit Dio, pœnam grauiorem constituerunt aduersus eos, qui largitionem fecissent, quasi vero ipsi minus deliquissent, quod non pecunia, sed vi magistratum adepti essent. Hac lege causam dixit postero anno L. Plancius. Itaque cum in defensione eius dixit Cicero: *Comitia Plancii ædilitatem petentis primum habere cœpit consul harum ipsarum legum ambitus auctor*, consulem legum ambitus auctorem intelligit M. Licinium Crassum. Post Plancium inde M. Cœlius, de quo in oratione: *Haud scio an de ambitu, an de criminibus istius sodalium, ac sequestrium similiter respondendum putem.* & sequenti anno Milo de quo Asconius: *Milo de ambitu ab Appiis, de vi a L. Cornificio, de sodalitiis a Fuluio postulatus est. erat autem postulatus de sodalitiis, & ambitu ea spe, quod primum iudicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebat, nec postea responsurum.* sodalitia vero supra diximus tribules decuriatos, populum descriptum, & sodales ad vim faciendam paratos esse complexa. quin etiam coitionem cum petitoribus comprehendisse, ostendit Cicero pro Plancio, cum inquit, *Dubitabitis, quin*

coitio facta sit, cum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? & nummorum diuisionem, cum addit: *Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti, nunc in caussa refrixit: neque enim qui illi nummi fuerint, nec quæ tribus, nec qui diuisor, ostenderis.* & exilii pœnam, cum addit: *Nunc postulatur a vobis, vt eius exilio, qui creatus sit, iudicium populi Rom. reprehendatis.* Quin etiam eadem lex ipsos iudices edi ab accusatore sine reiectione voluit. sic enim idem agit: *Veniamus ad caussam, in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis; omnes ambitus legis complexus es. neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi edititios iudices es sequutus, quod genus iudiciorum, si est æquum, nullà in re, nisi hac tribuaria, non intelligo, quamobrem senatus hoc vno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras caussas. de ipso denique ambitu, reiectione fieri voluerit iudicium alternorum. cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret hoc tamen vnum prætereundum putarit.* Quorum verborum hæc videtur sententia: Lex Licinia in eos erat lata, qui sodalitia, & qui ambitum commisissent: de sodalitiis iudices edi ab accusatore voluerat sine reiectione; de ambitu iudices sorte legi reiectione reo, & accusatori permissa. Inquit ergo: Tu nomine legis Liciniæ de sodalitiis complecteris omnes ambitus, qui in lege Licinia continentur, nec de sodalitiis quidquam attingis, nisi

nisi editos iudices, qui edititii iudices si non conueniunt, nisi cum tribus corruptæ sunt, non intelligo, cur magis iudices edi voluerit senatus, cum corruptæ sunt a sodalibus, quam cum corrumpuntur a diuisoribus, & cur in sodalitiis reiici iudices noluerit, in ambitu vero de reiectione iudicum fieri voluerit alternorum, id est, accusatoris, & rei, & cum nullum genus acerbitatis prætermitteret, quo ambitum castigaret, hoc tamen prætermiserit? Itaque paulo post ita inuehitur: *Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos. deinde effundas repente, vt ante consessum eorum videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari, apud eosque me ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas caussam de fortunis omnibus dicere? an vero nuper clarissimi ciues nomen editi iudicis non tulerunt, cum ex centum viginti quinque iudicibus principibus equestris ordinis, quinque, & septuaginta reus reiiceret. quinquaginta referret, omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi, conditionique parerent, nos neque ex delectis iudicibus sed ex omni populo, neque editos ad reiiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, vt neminem reiiciamus?*

LEX POMPEIA. Verum ne lex quidem Licinia profuisse quidquam ad coërcendum ambitum videtur. Siquidem Domitio, & Claudio cos. id est, proximo secundum Crassum, & Pompeium consules anno scribit Cicero ad fratrem:

Ambitus redit immanis. nunquam fuit par. Idibus Quinctilis fœnus fuit ZZ ex Z coitione Memmii quam cum Domitio habuit, & quæ sequuntur. & post: *De ambitu postulati sunt omnes, qui consulatum petunt, a Memmio Domitius, a Q. Curtio Memmius, a Q. Pompeio Messalla, a Triario Scaurus. magna res in motu est, propterea quod aut hominum, aut legum interitus ostenditur; opera datur, vt iudicia ne fiant.* Satis etiam constat, postero anno magnam inter consulatus competitores Scipionem, Hypsæum, & Milonem contentionem fuisse, cum non solum largitione profusa, sed etiam actionibus armatorum succincti peterent, vt inquit Asconius. Quo anno comitiis extractis, cum Kal. Ianuariis nulli essent consules, inde v Kalendas Martias per interregem Cn. Pompeius solus consul creatus statim iniit, & post diem tertium de legibus nouis ferendis rettulit. duas ex senatusconsulto promulgauit, vnam de vi, alteram de ambitu; pœnam grauiorem, & formam iudiciorum breuiorem. vtraque enim lex testes prius dari, deinde vno die, atque eodem ab accusatore, & ab reo perorari iubebat, ita vt duæ horæ accusatori, tres reo darentur. Addit præterea Dio, Pompeium legisse omnes homines, ex quibus iudices sorte ducendi essent, & certum patronorum numerum statuisse vtrique parti, & laudatores sustulisse; aduersus autem eos, qui ambitum fecisse arguerentur. eos quoque qui simili de caussa postulati fuerant, accusatores constituisse magno præmio proposito.

nam

nam quicunque duos reos feciſſent, atque vnum damnaſſent, ei impunitatem dediſſe. Vnde ſcripſit Aſconius: *Milo factus reus ambitus apud Torquatum abſens damnatus eſt. illa quoque lege accuſator fuit eius Ap. Claudius, & cum ei præmium lege daretur, negauit. poſt paucos quoque dies Milo apud Fauonium quæſtorem de ſodalitiis damnatus eſt, accuſatore P. Fuluio, cuius lege præmium datum eſt.* Plutarchus item latum a Pompeio ſcribit, ne laudatores darentur, & numerum iudicum centum ſexaginta. At Aſconius inquit, Pompeium trecentos ſexaginta ex amplissimo cenſu legiſſe, ex quibus ſorte ducendi erant in quaque quæſtione. Eodem anno ob eam cauſſam S. C. factum narrat Dio, ne quis conſularis, aut prætorius prouincias obtineret, niſi poſt quinquennium, quam magiſtratum geſſiſſet.

LEX IVLIA CÆSARIS. C. inde Iulius Cæſar dictator ambitus flammam reſtrinxit, cum comitia magiſtratuum alia ſibi reſeruaſſet, alia populo conceſſiſſet, ſiquidem ſcribit Suetonius; *Cæſar comitia cum populo partitus eſt, vt exceptis conſulatus competitoribus de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciaretur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. & edebat per libellos circum tribus miſſos, ſcriptura breui. Cæſar dictator illi tribui. Commendo vobis illum, & illum, vt veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* Eodem tempore, cum viueret, M. Varro ſcripſit in libris de vita populi Rom. teſte Nonio: *Tanta inuaſit honorum cupi-*

ditas plerosque, vt vel cœlum ruere, dum modo magistratum adipiscantur, exoptent. de lingua vero Latina: *Qui populum candidatus circumit, ambit. qui aliter facit, ex ambitu causam dicit.* Huc etiam pertinent illa ex declamatione contra Sallustium: *Sed si fuerim in honoribus petendis nimis ambitiosus, non hanc dico popularem ambitionem, cuius me principem confiteor, sed illam perniciosam contra leges, cuius primos ordines Sallustius duxit.*

LEX IVLIA AVGVSTI. Postremo C. Iulius Augustus comitiorum ius pristinum reduxit, ac multiplici pœna coërcito ambitu Fabianis, & Scaptiensibus tribulibus suis die comitiorum, ne quid a quoquam candidato desiderarent, singula millia nummum a se diuisit, vt Suetonius prodidit. Adiicit Dio libro LIV. Augustum statuisse, vt qui largitionibus magistratum petissent, quinquennio vacarent. Deinde vero cum Tiberii tempore comitia ad senatum & a senatu ad principem essent translata, ambitus omnis cessauit. atque ita lex Iulia, de qua scriptum est in Pandectis, teste Modestino, necessaria non fuit.

CAP. XXXI.

De Legibus inter Sicarios, & Veneficii & Parricidii.

NVllum est crimen, quod aut legibus, aut iudiciis vetustioribus vindicatum sit, quam cædes hominis. Id vero maleficii genus primo parricidium dictum. testis est Plutarchus, qui scribit,

bit, Numam regem *homicidium quodcunque nomine parricidii esse complexum.* item Festus, qui parricidam vacatum esse ait a Numa rege, quicunque hominem occidisset. *Parricida*, inquit, *non vtique is, qui patrem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque hominem. Id autem fuisse indicat lex Numæ Pompilii regis his composita verbis: si quis hominem liberum dolo sciens morti-duit, parricida esto.*

Postremo autem si cædes facta esset ferro, aut telo, crimen illud inter sicarios dictum est; si veneno, veneficium; si parentibus, aut propinquis nex allata, proprie parricidium. Sicarii a sica dicti. Sicam ferreum cultrum fuisse, scribit Iustinianus libro IV. Institutionum. Qualis vero gladius fuerit, describit Iosephus antiquitatum Iudaicarum libro XX. *Sicarii*, inquit, *latrones sunt cultellis vtentes magnitudine similibus acinacibus Persicis, recuruis, & similibus iis, quæ a Romanis sicæ dicuntur. vnde & qui latrocinantur nomen sumpserunt. Hi gladii breues erant, ita vt occultari sinu vestis possent, & facile nec opinantes confodi, & maxime in turba possent.* Itaque odio hominibus erant, & nomen homicidio dederunt. vt idem in secundo de bello Iudaico scripsit. Antiquis porro legibus cultrum habere non licuisse, apparet ex Aulularia Plauti: *Ad tresuiros iam go deferam tuum nomen. C. quamobrem? E. quia cultrum habes. C. coquum decet.* Itaque qui cultrum habebant non occi-

dendi hominis causſa, eius nomen tempore Plauti ad Triumuiros capitales deferebatur.

LEX INCERTA INTER SICARIOS, ET VENEFICII. Quæſtionis vero inter ſicarios meminit Cicero in II. de finibus, quæ exercita eſt extra ordinem poſt annum DCIV. ſic enim inquit: *L. Tubulus prætor cum quæſtionem inter ſicarios exerceret, aperte cepit pecunias ob rem iudicandam.* Item in Bruto: *De cæde facta in ſylva Scantia ſenatus decreuit, vt conſules quærerent, P. Scipio, & D. Brutus.* Hi vero anno DCXV. conſulatum geſſernnt.

DE VENEFICIIS vero ſæpe quæſitum ſuperioribus temporibus eſſe docet Liuius libro VIII, & lib. XL, & XLVIII. ſemper de mulieribus, quæ viros ſuos necauerant. in epitoma etiam libri LXVIII: *De veneficiis quæſitum. Poblicia & Licinia nobiles fœminæ, quæ viros ſuos conſulares necaſſe inſimulabantur, cognita cauſſa cum prætori prædes, vadesque dediſſent, cognatorum decreto necatæ ſunt.* Verum hoc ante annum ſexcenteſimum quartum, id eſt, antequam quæſtiones publicæ inſtituerentur.

LEX CORNELIA. Sylla vero dictator anno DCLXXI, vt diximus de ſicariis, veneficiis, parricidio, & falſo tulit, & propterea quatuor prætores adiecit, easque perpetuas poſthac eſſe quæſtiones voluit. Docet, vt iam ſæpe ſcripſi, Cicero in Verrem: *Lex teſtamentaria, nummaria, ceteræ complures, in quibus non ius aliquod nouum in populum conſtituitur, ſed ſancitur, vt quod*

ſemper

semper malum facinus fuerit, eius quæstio ad prætorem pertineat ex certo tempore. ceterum capita legis Corneliæ de sicariis, & veneficis, quæ extant, hæc sunt:

Iudex quæstionis cum iis iudicibus, qui ei obvenerint, de eius capite quærito, qui hominem occiderit, cuiusve dolo malo incendium factum erit, quique hominis occidendi, furtive faciendi causſa cum telo ambulauerit.

Iudex quæstionis cum iis iudicibus, qui ei obvenerint, de eius capite quærito, qui venenum malum hominis necandi causſa fecit, fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit. Deque eius capite quærito, qui tribunus militum legionibus quattuor primis, quive quæstor, tribunus pl. Triumuir capitalis, Triumuir agris dandis, aſsignandis, conſul, dictator, prætor, magiſter equitum, quive magiſtratum habuerit, quive in ſenatu ſententiam dixit, dixerit. qui eorum coit, coierit, conuenit, conuenerit, conſenſit, conſenſerit, quo quis falſum indicium profiteretur, vt quis innocens conueniretur, iudicio publico condemnaretur. Deque eius capite quærito, qui teſtimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur, quive magiſtratus, iudexque quæſtionis ob capitalem cauſſam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret. Qui contra hanc legem fecerit, is in inſulam deportetur, & bonis omnibus ſpolietur.

Capita quæ ſunt de cæde hominis, de incendiis, de ambulatione cum telo, de falſo teſtimonio,

nio, de pecunia ob rem capitalem accepta extant apud Marcianum D. ad legem Corneliam de sicariis; & apud Theophilum, qui scripsit dominum occisi serui lege Cornelia de sicariis agere potuisse. Reliqua de veneno, & de coitionibus sunt & apud illum, & apud Ciceronem in Cluentiana. Sic autem scribit Cicero: *Iubet lex eâ, qua lege hæc est quæstio constituta, iudicem quæstionis cum iis iudicibus, qui ei obuenerint, quærere de veneno in eum, quicunque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit.* & statim adiungit: *Deque eius capite quærito, qui tribunus militum legionibus* IV. *primis, quive quæstor, tribunus plebis, deinceps omnes magistratus nominauit, quive magistratum habuerit, quive in senatu sententiam dixit, dixerit, qui eorum coit, coierit, conuenit, conuenerit, quo quis iudicio publico condemnaretur.* & post: *Hanc ipsam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit. eam legem pro plebe, non in plebem tulit. postea L. Sylla domo a populi causa remotissimus, tamen cum eius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, populum Rom. alligare novo quæstionis genere ausus non est.* & post: *Video, quam infinita quæstio tentetur ab accusatoribus, cum eam legem, quæ in nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre conentur. Qua in lege est, Qui coierit. Quod quam late pateat, videtis. conuenerit. æque infinitum, tum obscurum, & occultum est. falsumve testimonium dixerit. quis de plebe Rom. falsum*

sum testimonium dixit vnquam? In hac lege notandum est, quod hæc quæstio iudici quæstionis mandatur, non quod prætor excludatur, sed vt in vniuersum quicunque perpetuus quæsitor notetur. Vnde Cicero de veneficio egit pro Cluentio apud Q. Nasonem iudicem quæstionis. Quod ait lex, *cum iudicibus, qui ei obuenerunt*, eos sorte duci, non edi oportere significat. *Adiectio autem veneni mali*, vt inquit Marcianus, *ostendit esse quædam & non mala venena. ergo nomen medium est, & tam id, quod ad sanandum, quam id quod ad occidendum paratum est, continet. sed & id, quod amatorium appellatur. Sed hoc solum notatur in lege, quod hominis necandi caussa habet.* Post legem Syllæ Cicero Varenum de cæde reum defendit. quem Quinctilianus reum factum scribit lege de sicariis. Scribit etiam Suetonius, Cæsarem ædilem in exercenda de sicariis quæstione eos quoque in numerum sicariorum habuisse, qui proscriptione ob relata ciuium capita pecunias ex ærario acceperunt, quanquam exceptos Corneliis legibus. Refert etiam Cicero in in oratione pro Cluentio,, se prætore de pecuniis repetundis quærente C. Orchinium, & C. Flaminium de sicariis quæstionem exercuisse. & Asconius, Cæsare, & Figulo consulibus post effecta comitia consularia, & Catilinæ repulsam Catilinam reum inter sicarios factum a L. Lucullo. & Cicero in Antonium: *Cupio scire quemadmodum eos inter sicarios sis defensurus.*

LEX VETVS PARRICIDII. Parricidii nomine

mine Romulus, vt inquit Plutarchus, cuiuscunque hominis cædem est complexus de cæde parentum præcipue nihil tulit, quod neminem tam nefarium esse arbitraretur, qui tanto scelere se obstringeret. Quin etiam sero admodum Romæ tale facinus est patratum, siquidem primus L. Hostius patrem interfecit post bellum Annibalis.

Tum vero admoniti flagitii nouitate Romani aliquid ad deterrendos ceteros tulisse videntur. Lex autem fuisse videtur eiusmodi: *Si quis parentes occiderit, aut verberauerit, ei damnato obuoluatur os folliculo lupino, soleæ ligneæ pedibus inducantur, & in carcerem ductus ibi sit tantisper dum paretur culleus, in quem coniectus in profluentem præcipitetur*: Itaque cum bello Cimbrico anno DCXL Poblicius Malleolus matrem necasse iudicatus est, hoc supplicio affectus est. Sic enim de eo scriptum est in epitoma libri LXVIII. Liuiani: *Poblicius Malleolus matre interempta primus omnium insutus culleo in mare præcipitatus est.* & in Rhetoricis ad Herennium: *Malleolus iudicatus est, matrem necasse. ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, dum culleus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur.* Plautus Vidularia, teste Nonio: *Iube hunc insui Culleo, atque in altum deportari, si vis annonam bonam.*

LEX CORNELIA. Cum autem hæc quæstio proprium non haberet quæstorem, Sylla eam legem rettulit, ac certum, & perpetuum habere prætorem voluit. atque ea de causa numerum

præ-

prætorum, vt dixi, adauxit. Est tamen propter affinitatem quæstio parricidii coniuncta cum quæstione de sicariis, easque modo vnus, modo duo prætores sortiti sunt. siquidem ipso viuente Sylla M. Fannius prætor idem de sicariis, & de parricidis quæsiuit. & Cicerone prætore M. Plætorius, & C. Flaminius ambo inter sicarios quæsiuerunt. Sylla vero nihil ad veterem legem addidisse videtur. tantum, vt significat Cicero, eam prætori certo commisisse existimatur. Itaque cum apud M. Fannium defenderet Sex. Roscium lege Cornelia parricidii reum, de pœna eadem, quæ supra dicta sunt, rettulit. Quid est, inquit, *tam commune, quam spiritus viuis. terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? ita viuunt, dum possunt, vt ducere animum de cœlo non queant; ita moriuntur, vt eorum ossa terram non tangant; ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur; ita postremo eiiciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquiescant.*

LEX POMPEIA. Post Syllam inde Cn. Pompeius consul legem Pompeiam tulit de parricidis talem.

Prætor, qui ex hac lege quæret, de eius capite quærito, quipatrem matrem, auum, auiam, fratrem, sororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam, (materteram,) consobrinum, consobrinam, vxorem, virum, generum, socrum, vitricum, (nouercam,) priuignum priuignam, patronum, patronam, occiderit, cuiusve dolo malo id factum erit, siue consciusfuerit.

erit. deque eius matris capite quærito, quæ filium, filiamve occiderit, & aui eius, qui nepotem occiderit, eiusque qui emit venenum. vt patri daret, quamvis non potuerit dare, is si confessus erit, virgis sanguineis verberatus, deinde culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, & vipera, & simia, deinde in mare profundum culleus iactetur. Quod autem Marcianus ait, qui hoc commiserint, pœna ea teneri, quæ est lege Cornelia de sicariis; Modestinus vero culleum, gallum, viperam, & simiam nominat, id videtur exponi a Iustiniano: cuius de lege Pompeia parricidii hæc verba sunt lib. IIII. Institutionum: *Lege Pompeia de parricidio cauetur, vt siquis parentis, aut filii, aut omnino affinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit, siue clam, siue palam id ausus fuerit, nec, is cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis extitit, licet extraneus sit, pœna parricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque vlli alii solemni pœnæ subiiciatur, sed insutus culleo cum cane, & gallo gallinaceo, vipera, & simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, secundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in vnmem proiiciatur. si quis autem alius cognatione, vel affinitate coniunctas personas necauerit, pœnam legis Corneliæ de siccariis sustinebit.* Addit Venuleius D. de accusationibus: *Lex Pompeia parricidii seruis non conuenit. quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatos,*

gnatos, aut patronos occiderint. quæ in seruos, quantum ad verba pertinet, non cadunt: sed cum natura est communis, similiter & in eos animadvertetur. Suetonius; *Augustus manifesti parricidii reum, ne culleo insueretur, quod non nisi confessi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogasse: certe patrem tuum non occidisti?* Seneca libro de clementia primo: *Augustus non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit.*

Cap. XXXII.

De Legibus Falsi.

CRimen Falsi latissime patuit. nam omnia quæ falso dicta, aut scripta, aut facta in alterius damnum essent, hoc nomine complexi sunt. De falso antiquæ fuere leges, sed certos non habuere prætores.

LEX CORNELIA. Sylla relatis legibus certum etiam prætorem ei crimini addidit. Docet hoc, vt dixi, Cicero, cum inquit: *Lex Cornelia testamentaria, nummaria, ceteræ complures, in quibus non ius aliquod nouum populo constituitur, sed sancitur, vt quod semper malum facinus fuerit, eius quæstio ad prætorem pertineat ex certo tempore.* Testamentariam vero nummariam vocat, quia præcipue de falsis testamentis, nummisque statuit. vt ex D. ad legem Corneliam de falso intelligitur, vnde hæc præcipue capita hausimus:

Prætor qui ex hac lege quæret, de eius capite quærito, qui testamentum amouerit, celauerit, eripu-

ripuerit, deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit, quique testamentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit dolo malo, cuiusve dolo malo id factum erit. Qui sibi legatum fidei commissumque ascripserit. Qui nomine prætoris literas falsas reddiderit, edictumque falsum proposuerit. Deque eius capite quærito, qui ob falsas testationes faciendas, testimonia ve falsa inuicem dicenda dolo malo coierit, quique iudicem corruperit, corrumpendumque curarit.

Deque eius capite quærito, qui nummos aureos partim tinxerit, vel finxerit, qui, in aurum vitii quid indiderit, qui argenteos nummos adulterinos flauerit, qui cum prohibere tale quid posset, non prohibuit. Qui nummos stanneos, plumbeos emerit, vendiderit dolo malo. eique damnato aqua, & igni interdicito.

Meminit etiam huius legis Cicero de natura deorum tertio: *Tum hæc quotidiana*, inquit, *sicæ, venena, peculatus, testamentorum lege noua quæstiones.* Meminit quoque Suetonius: *Augustus, cum de falso testamento ageretur, omnesque senatores lege Cornelia tenerentur, non tantum duas tabulas damnatoriam, & absolutoriam simul cognoscentibus dedit, sed tertiam quoque, qua ignoscebatur iis, quos fraude ad signandum, vel errore inductos constitisset.*

Cap. XXXIII.

De Legibus de Vi.

IVdicium de vi legibus antiquis constitutum fuis-

fuisse, probabile coniectura est. neque enim quidquam sæpius in ciuitate factum est, quam vis siue in vrbe, siue in agro, siue armatis hominibus, siue inermibus. Tamen, si quæras, non solum nullam legem latam, sed nullam etiam quæsticnem exercitam inuenias. Ferme enim quæ post ad vim translata sunt, ea legibus de maiestate, & de sicariis comprehensa erant. Vltimis autem temporibus tres leges latæ sunt, Plautia, Iulia Cæsaris, & Iulia Augusti.

LEX PLAVTIA. Lex Plautia Catulo, & Lepido consulibus lata est. cum enim mortuo eo anno Sylla, Lepidus Marianarum partium assertor cum Catulo Syllano de actis Syllæ contendere cœpisset, ingens seditio concitata est, victorque pulso vrbe, & in Sardinia interfecto Lepido Catulus hanc legem tulit vna cum P. Plautio tribuno pl. vnde etiam nomen accepit, vt in oratione pro Sextio dixit Cicero: *De vi quæritis, quam legem Q. Catulus armata dissensione ciuium, resp. pæne extremis temporibus tulit.* & Gellius lib. XIII, vna cum Suetonio narrat, Cæsarem legem Plotiam suasisse, cum ex Cilicia Syllæ morte comperta rediisset. Hac autem lege iudicia de vi omnia facta sunt vsque ad Cæsarem dictatorem, eaque multa capita legis de sicariis, & de maiestate comprehensa sunt. & mandata quæstio videtur in hunc modum.

Is, cuius hæc quæstio erit, de eius capite quærito, qui aduersus remp. coniurarit, insidias senatui fecerit, magistratibus vim attulerit, qui

cum telo in publico fuerit, aut seditionis caussa loca superiora occuparit, alienasve ædes saxis, ignibus, aut ferro occuparit. deque iis quotidie quærito. Itemque de eius capite quærito, qui possessorem e fundo hominibus armatis deiecerit dolo malo, aut armatis obiectis, vt inde profugerent, caussam attulerit, prohibetoque, ne prædium vnde deiectus possessor sit, vsucapiatur. eis damnatis aqua, & igni interdicito.

Iudicia porro, quæ deinceps hac lege facta sunt, vnde legis sententia colligi potest, hæc fuerunt. Suetonius: Cæsar victo Sertorio in consulatu primo Pompeii, *L. Cinnæ vxoris fratri, & qui cum eo ciuili discordia post necem Lepidi ad Sertorium confugerant reditum in ciuitatem lege Plotia confecit, habuitque & ipse super ea re concionem.* nimirum significat, Cæsarem docuisse legem Plotiam aduersus Lepidianos non esse scriptam, sed pro Lepidianis, quanquam seditionis caussa ad Sertorium post Lepidi necem confugissent. Narrat item Sallustius, Catilinam patefacta coniuratione a L. Paulo lege Plautia, interrogatum. idque iudicium de vi vocat Dio libro XXXVII. Quin etiam reliquos eius coniurationis socios eadem lege postulatos, elicitur ex oratione Sallustii in Ciceronem: *Sed, vt opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentia vxore de rep. consuluisti, cum legis Plautiæ iudicia domi faciebatis. ex coniuratis alios pecunia condemnabas, cum tibi alius Tusculanam, alius Pompeiam villam ædificabat, alius domum*

domum emebat. qui vero nihil poterat, is erat calumniæ proximus. is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat. Cicero etiam pro Sextio inquit, hanc legem fumantes reliquias coniurationis suæ extinxisse. Addo etiam, Milonem hac lege de vi Clodium postulasse. Eius iudicii meminit Dio libro XXXIX: *Lentulo, & Metello consulibus P. Clodius ædilitatem petebat, tanquam iudicium de vi declinaturus. nam ipsum Milo reum fecerat, sed non peregerat; neque enim quæstores, per quos sortitionem iudicum fieri opus erat, designati fuerant, & Metellus consul prætori interdixerat, ne cuius nomen acciperet, antequam iudicum sortitio facta esset. opus autem erat, ædiles ante quæstores creari.* Item Cicero ad fratrem: *Marcellinus cum grauiter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset, sententiam dixit, vt ipse iudices prætor vrbanus sortiretur. iudicum sortitione facta comitia haberentur.* & pro Milone: *Clodius dum vixit, reus Milonis de vi lege Plotia fuit.* Clodius autem domum Ciceronis oppugnarat. Item de aruspicum responsis: *Decreuit senatus, vt qui vastitatem meis ædibus intulisset, lege de vi, quæ est in eos, qui remp. oppugnassent, teneri.* Eodem etiam tempore P. Sextius, qui pro Cicerone restituendo cum armatis contra Clodium steterat, de vi accusatus est. Cum autem Cicero dicat, *lege, quam Q. Catulus tulit*, mihi interpretandum videtur, lege Plotia ex auctoritate consulis Catuli lata. siquidem

dem supra dictum est, lege Plotia in coniuratos vindicatum esse, & legem Catuli fumantis coniurationis reliquias extinxisse. & ipse in epistolarum ad Atticum quarto de iudicio Sextiano loquens inquit: *Non puto, te de iudiciis, quæ Plautia lege fiunt, quærere.* Hac vero lege quotidie quæri potuisse, significat in oratione pro Cælio, cum ait: *Lex est, quæ de seditiosis, conscleratisque ciuibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, remp. oppugnarint, quotidie quæri iubet.*

Cn. inde Pompeius in tertio consulatu legem tulit de vi, qua nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit, & pœnam grauiorem, & formam iudicii breuiorem. quam legem, quia non in vniuersum lata erat, sed nominatim certum crimen continebat, in hunc numerum non debemus referre. Quod reprehendit Cicero pro Milone orans: *Erant veteres quæstiones vel de cæde, vel de vi; nec erat necesse, vt noua quæstio constitueretur.* & in Antonium: *Quid attinebat noua lege quærere de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta?* Lege autem Pompeia quæsitor a populo creatus est extra ordinem, qui de vi in Appia via facta quæreret. Itaque lex etiam Plautia eodemmet anno in eodem reo est obseruata. Nam Milo idem, qui apud Domitium quæsitorem reus factus est de vi lege Pompeia, factus est etiam apud L. Fabium quæstorem lege Plautia de vi,

vi, & M. Saufeius socius eius apud Considium quæstorem lege Plautia de vi, subscriptione ea, quod loca occupasset, & cum telo fuisset antesignanus operarum Milonis. Hos vero quæstores credo eosdem fuisse, aciudices quæstionum. Quoniam enim sæpe his temporibus contra hanc legem peccabatur, propterea præter prætorem multis aliis quæsitoribus erat opus. Quod si alicui prætori aliarum quæstionum quæsitori hæc quæstio commissa esset, tum vero eam vim habebat, vt cogeret, illum propriam quæstionem relinquere, & hanc subito cognoscere. siquidem quotidie lex quæri volebat, ne diebus quidem festis omissis. tumque is reus extraordinarius dicebatur. Cœlius: *Rufus M. Tutium accusatorem suum post ludos Rom. reum lege Plotia de vi fecit. quia videbat, si nemo extraordinarius reus accessisset, caussam sibi eo anno esse dicendam.* Exilium porro ea lege indictum, ex causis superioribus omnibus intelligitur. Quæ vero dixi de deiectione e fundo armatis hominibus dolo malo, ea eliciuntur ex oratione pro M. Tullio, quæ est de vi. in qua hæc verba sunt: *Dico vim factam a Fabii familia. aduersarii non negant. damnum datum esse M. Tullio, concedunt. vici vnam rem. vi, hominibus armatis. non negas. vici alteram. dolo malo. factum negas. de hoc iudicium est.* item ex Iuliano D. de vsucapionibus: *Si dominus fundi homines armatos venientes existimauerit, atque ita profugerit, quamuis nemo eorum fundum ingressus sit, vi deiectus videtur.*

detur. Sed nihilominus id prædium etiam, antequam in potestatem domini redeat, a bonæ fidei possessore vsucapitur. quia lex Plautia, & Iulia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa fuissent, non etiam ex quibus vt quis deiectus fuisset.

LEX IVLIA CÆSARIS. Post legem Plautiam Iulia lata est a Cæsare dictatore. cuius tenuis memoria extat. vnus enim tantum meminit Cicero; qui in prima in Antonium inquit, lege, quam Antonius consul post mortem Cæsaris promulgarat, vt de vi damnati ad populum prouocarent, obrogari legi Cæsaris, quæ iubet, ei, qui de vi damnatus sit, aqua, & igni interdici. quam pœnam non a Cæsare primum irrogatam esse constat. Neque vero lex Antonii inter leges est referenda, quia tantum sit promulgata, non lata. Postero autem anno Q. Pedius cum C. Octauio consul legem tulit nominatim de Cæsaris interfectoribus quæ siue de vi, siue de sicariis, siue de maiestate dicatur, pro lege non est habenda, cum, neque in vniuersum, neque in futurum sit lata. Huius meminit Velleius libro II: *Lege Pedia, quam consul Pedius collega Cæsaris tulerat, omnibus, qui Cæsarem patrem interfecerant, aqua, ignique damnatis interdictum est.*

LEX IVLIA AVGVSTI. Demum C. Cæsar Augustus leges tulit de vi publica; & de vi priuata: publicam appellans, vt inquit Iustinianus, quæ armis; priuatam, quæ sine armis esset facta. Prioris legis hæc capita fuerunt.

Qui

Qui arma, tela domi suæ, agrove in villa præter vsum venationis, vel itineris, vel nauigationis coegerit, præter ea quæ quis promercii causſa habuerit, hereditateve ei obuenerint. Qui turbæ ſeditioniue faciendæ conſilium inierint, ſeruosque ac liberos homines in armis habuerint. Qui pubes cum telo in publico fuerit. Qui peſſimo exemplo conuocatu, ſeditione villas expugnauerint, & cum telis, & armis bona rapuerint. Qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam. Qui puerum, vel fœminam, vel quenquam per vim ſtupraverit, qui in incendio cum gladio, aut telo rapiendi cauſſa fuit, vel probibendi dominum res ſuas ſeruare. Qui hominibus armatis poſſeſſorem domo, agrove ſuo, aut naui ſua deiecerit, expugnauerit concurſu, vtque id ſtaret, homines commodauerit. Qui cœtu, concurſu, turba, ſeditione incendium fecerit, quique hominem dolo malo incluſerit, obſederit, quive fecerit, quo minus ſepeliatur, quo magis funus diripiatur, diſtrahatur, quive per vim ſibi obligauerit. Qui cum imperium, poteſtatemve haberet, ciuem Rom. aduerſus prouocationem necauerit, iuſſeritque quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur. Si legatorum, oratorum, comitumque quempulſauerit, ſiue iniuriam fecerit. Qui reum vinxerit, impedieritve, quo minus intra certum tempus adſit. Qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tuto exerceantur, aut iudices, vt oportet, iudicent. vel is, qui poteſtatem, imperiumve habebit, quam eius erit, decernat, imperet, faciat. Qui ludos, pecuniamve ab aliquo inuito publice, priuatimve per iniuriam ex-

egerit. Qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut vbi iudicium publice exercebitur, præter eum qui propter venationem habeat homines, qui cum bestiis pugnent. Qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, & pulsetur, neque occisus homo sit. Qui ædes alienas, aut villas expilauerit, effregerit, expugnauerit, siquidem in turba cum telo fecerint. Qui noua vectigalia exercuerint. Prætori, cui exercitio hac lege obuenerit, eam, si proficiscatur, mandare liceto. Damnatis de vi publica aquæ, & ignis interdictio esto.

Hæc autem capita omnia sunt in Digestis ad legem Iuliam de vi publica, ex Marciano, Scævola, Vlpiano, Mæciano, & Paulo. Addit Paulus, armatos non vtique eos intelligendos esse, qui tela habuerunt, sed etiam, qui quid aliud, quod nocere potest; & telorum appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt accipi. Ceterum qui telum tutandæ salutis suæ caussa gerunt, non videri hominis occidendi causa portare. Iustinianus autem in quarto Institutionum pœnam hac lege fuisse deportationem interpretatur, quod in locum interdictionis successerit. De mandanda vero quæstione est in titulo de officio eius, cui mandata est iurisdictio: *Lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is, cui obtigerit, exercitio, possit mandare, si proficiscatur, non aliter itaque mandare poterit, quam si abesse cœperit, cum alias etiam iurisdictio a præsente mandetur.*

Capita vero legis de vi priuata hæc fuerunt: *Qui*

Qui cœtum, & concursum fecerit, quo minus quis in ius producatur, quive quæstionem de alterius seruo habuerit. Qui quem ex agro suo hominibus congregatis sine armis deiecerit. Qui creditor sine auctoritate iudicis res debitoris occuparit. His damnatis tertia pars bonorum publicetur, neque senator, neque decurio sit, aut vllum honorem capiat, neve in eum ordinem sedeat, neve iudex sit. Hæc ex Scæuola, Paulo, Vlpiano, Modestino Digestis ad legem Iuliam de vi priuatâ. Atque hæc quidem de iudiciis publicis dicta sint. Nunc vt totum negotium iudiciale conficiamus, de iudiciis populi, quæ invenerimus, afferamus.

DE IVDICIIS, LIBER TERTIVS, DE IVDICIIS POPVLI.

Argumentum.

DEineeps exponit iudicia, in quibus populus iudicauit, eaque fuisse & priuata, & publica inquit. priuatorum vnum affert exemplum. De publicis ita agit. primum tam inde a Romulo rege iudicatum a populo tradit, comitiis curiatis. Centuriata inde curiatis, & centuriatis tributa successisse (a). *atque in iis omnia iudicata crimina esse, quæ a magistratu ad populum sint delata, sed præcipue maiestatis, & peculatus* (b). *itemque pœnas, mulctam, seruitutem, & mortem. quo in loco quid caput, & perduellio fuerit, aperit, ac genera necis exponit* (c). *Iudicio inde curiato exposito* (d), *reliqua duo aggreditur. ac de mulcta actum tributis comitiis ait; de capite vero, siue perduellione centuriatis: & quinam magistratus ius agendi habuerint, docet* (e). *Egisse autem hoc ordine* (f). *primum diem priuato dictam a magistratu pro rostris ad accusationem audiendam de certo crimine. ac formulam diei dicendæ certam fuisse. tum vades aut prædes a reo datos esse iudicio sistendi caussa, aut in carcerem*

(a) C. 1. Quæ fuerint Iudicia populi. (b) C. 2. de Criminibus. (c) C. 3. de Pœnis. (d) C. 4. de Iudiciis curiatis. (e) C. 5. Quorum Iudiciis tributis, & centuriatis actio fuerit. (f) C. 6. Quo ordine Comitiis

terem ductum (g). *Citatum inde die dicta reum, & si non affuisset, damnatum* (h), *si affuisset, triplici accusatione accusatum intermissa die, productis testibus* (i). *sequutam inde esse anquisitionem* (k), *& irrogationem* (l) *quarum illa verbo, hæc scripto pœnam complexa sit. & rogationem promulgatam mansisse per trinas nundinas. Inde quartam accusationem excepisse. & reo facultatem caussæ dicendæ datam* (m), *accusatorem vero diem comitiis edixisse. Interea reis auxilia multa præsto fuisse, si tribuni pl. intercessissent, si rei precibus, & sordibus, populum exorassent, si comitia per auspicia haberi non potuissent, si morbi, aut voluntarii exilii caussa reus solum vertisse excusatus fuisset, si accusator aut diem produxisset aut in cœpto destitisset* (n). *Quod si reus euocatus non affuisset, per cornicinem citabatur ante ostium domus. si ne tum quidem accessisset, exilium ei scisebatur* (o). *Si affuisset, rogatio ferebatur, & suffragia populo dabantur, vel absoluendi caussa, vel damnandi. His expositis, narrat de iudicio perduellionis, in quo Duumuiri creabantur* (p). *Damnato reo exponit, vt in eum sit animaduersum, vbi agit de homine libero vendundo, atq; necando: & genera omnia necis, quo modo susceptæ sint, exponit, percussio, strangulatio, præcipitatio de saxo,*

tiis centuriatis, aut tributis actum sit. (g) C. 7. de die accusationi dicenda. (h) C. 8. de Citatione rei. (i) C. 9. de Triplici accusatione. (k) C. 10. de Anquisitione. (l) C. 11. de Mulctæ, pœnæve irrogatione. (m) C. 12. de Quarta accusatione, & defensione. (n) C. 13. de Die iudicio indicenda, & auxiliis reorum. (o) C. 14. de Euocando reo. (p) C. 15. de Rogatione ferenda, & Iudicio faciendo.

xo, de robore, in crucem actio, & proiectio in profluentem (q) atque vltimo loco de Eculeo torquendi, ac cruciandi homines instrumento (r). *His expositis, postremo quoniam mentionem sæpe ante fecerat togæ & tunicæ, de iis etiam* (s) *quæ ad hanc disputationem pertinere videantur, calceisque Romanis* (t), *subiungit, atque ita tractationi de antiquo Iure populi Romani finem tandem imponit.*

(q) C. 16. de Animaduersione. (r) C. 17. de Tormentis in Eculeo. (s) C. 18. De Toga. C. 19. de Tunica. (t) C. 20. de Calceis.

Cap. I.

Quæ fuerint Iudicia Populi.

Explicatis iudiciis, quæ iussu populi a magistratibus exercita, & a iudicibus disceptata sunt, sequitur, vt de iis agamus, in quibus populus ipse disceptator, & iudex fuit. Hæc autem non aliter, ac superiora, & priuata, & publica fuerunt. Priuata dico, quæ de controuersiis aut ad res, aut ad personas, aut ad obligationes pertinentibus constituta sunt; publica, quæ de criminibus. Priuatorum vnicum est exemplum, plurima publicorum. Liuius lib. III. *Victoriam honestam ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini, atque Ardeates de ambiguo agro cum sæpe bello certassent, ad Romanos se contulerunt. consilio populi a magistratibus dato magna contentione actum, iamque editis testibus cum tribus vocari,*

vocari, & populum inire suffragia oporteret, consurgit P. Scaptius, &, Si licet, inquit, consules de rep. dicere, ernire ego populum in hac caussa non patiar. data dicendi potestate, dixit, agrum, de quo ambigebatur, finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis iure belli publicum populi Rom. factum. Consules, cum Scaptium non silentio modo, sed cum assensu etiam audiri, animaduertissent, deos hominesque testantes flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt. cum his circumire tribunos, orare, ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam rem litem vertendo, Vocatæ tribus iudicauerunt, agrum publicum populi Romani esse. Nec abnuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret.

De publicis vero, quæ subtilior est disputatio, hæc accepimus. Populus Rom. iudicandi potestatem iam inde a Romulo rege acceptam vsque ad Augustum Imperatorem retinuit. verum non iisdem semper comitiis. nam curiatis quidem tantum sub regibus, centuriatis autem, & tributis rep. dominatu regio liberata. Iudicauit autem de criminibus, & pœnis criminum omnibus, quæ ad se a magistratu essent delata. Neque enim, quod in iudiciis prætoriis euenit, de iis tantum criminibus cognouit populus, quæ aliqua lege continerentur, sed de omnibus, quæ magistratus ad se detulisset, & de omnibus pœnis, quas ille irrogasset, sed tamen ea forma actionis, quæ legibus, & moribus contineretur. neque enim vt illa duo arbitrio, & iuri magistratuum, sic etiam agendi ratio fuit permissa. Quamobrem iudicia

populi

populi publica tractaturi primum de criminibus, deinde de pœnis, tum de forma actionis, postremo de animaduersione dicemus. siquidem hæc tria magistratui ad populum data sunt, cognitio, irrogatio, animaduersio. Vnde queritur Cicero, dari Decemuiris agrariis a Rullo cognitionem sine consilio, pœnam sine prouocatione, animaduersionem sine auxilio.

Cap. II.
De Criminibus.

CRimina, vt dixi, maleficia fuerunt. Quæ vero maleficia ad populi iudicium a magistratibus adducta sunt, ea potissimum duo fuerunt, maiestas, & peculatus. quorum in illo dignitas, in hoc fortunæ reip. actæ sunt. Ad maiestatem autem pertinere existimatum est, si quis tyrannidis, aut regni occupandi consilia habuisset: si aduersus remp. coniurasset; si hostes ad bellum reip. faciendum concitasset, aut iuuisset; si magistratum populi Roman. in ordinem coëgisset; si sacra imminuisset, ciues Roman. aut carcere, aut morte indicta caussa affecisset; male sua culpa pugnasset, plebis commodis aduersatus esset, populo Roman. maledixisset Quorum quæ prodita litteris fuerunt, hæc fere, vt quidque deinceps actum est, exempla sunt. Nam Coriolano dies dicta est, quod plebis commodis restitisset; Sp. Cassio, quod tyrannidem affectasset; T. Menenio, quod Cremeræ præsidium amisisset; Sp. Seruilio, quod male cum Tuscis pugnasset; Ap. Claudio, quod legem

legem agrariam oppugnasset; Cæsoni Quinctio, quod legi agrariæ resistens tribunos pl. de foro pepulisset; M. Postumio, quod cum Veientibus male pugnasset; MP. Sergio, quia ad Veios fugisset; P. Virginio, quia collegam prodidisset; M. Manlio ob affectati regni suspicionem; P. Manlio Imperioso, ob acerbitatem in delectu adhibitam; Tusculanis, quod ipsorum consilio atque ope Veliterni populo Roman. bellum fecissent; Glaudiæ, quod pressa in turba dixisset, *Vtinam P. Claudius frater meus viueret, atque iterum classem duceret*; Cn. Fuluio, quod male bello Punico secundo pugnasset; C. Claudio, & Ti. Sempronio censoribus, quod concionem a tribuno pl. auocassent; Ser. Galbæ, quod Lusitanos contra fidem datam trucidasset; P. Popillio Lænati, quod indicta caussa ciues Roman. necasset; L. Opimio, quod eosdem in carcerem coniecisset; M. Scauro, quod eius opera sacra multa populi Roman. essent diminuta; M. Iunio Silano, quod bellum cum Cimbris iniussu populi gessisset; Metello Numidico, quod in legem Saturnini agrariam iurare noluisset; P. Furio, quod Numidici restitutioni obstitisset; M. Ciceroni, quod falsum senatusconsultum de ciuibus indicta caussa necandis rettulisset. Quæ omnia iudicia de maiestate fuerunt, quanquam maiestatis imminutæ nomen nullum reis obiectum sit, præterquam Claudiæ, auctore Suetonio in Tiberio. Peculatus autem exempla sunt iudicium M. Camilli propter prædam Veientanam, MP. Curii propter interuersam

Samni-

Samnitium pecuniam, M. Liuii Salinatoris propter Illyricam prædam non æqualiter militibus diuisam, P. Africani propter Antiochinam, M. Postumii propter mendatium cum detrimento populi Roman. naufragium, Catuli propter Capitolii restitutionem. Quin etiam cædis, falsi, repetundarum, adulterii, tentatæ pudicitiæ, & vis illatæ crimina in iudicium populi esse vocata inuenio. Siquidem P. Horatius de cæde sororis populi iudicium subiit; P. Sestius, quod apud eum effossum cadauer esset; Ap. Claudius, quod vindicias in seruitutem ab libertate contra leges dedisset; C. Lucretius, quod prouinciam spoliasset; C. Scantinius, quod puerum de stupro appellasset; Cn. Sergius Silus, quod matri familias nummos promisisset; T. Milo, quod vim armatam fecisset. Ex quibus apparet, omnia crimina, quæ aut directo aut non directo rempublicam ipsam attigerunt, ad populi iudicium pro magistratus arbitrio esse adducta, aut ab ipso cognita, & damnata, post per prouocationem ad populum esse translata.

Cap. III.

De Pœnis.

Poenarum autem genera in his iudiciis fuerunt damnum, exilium, seruitus, & mors. Hæc vero in duo nomina diuiserunt, mulctam, & caput. Quos enim damno affecerunt, id est, pecunia condemnarunt, in iis mulctæ nomen vsurparunt. vnde illa, *pecunia iudicare, pecunia an-*

qui-

quirere, mulctam dicere, & mulctam irrogare, sunt nata. quem exilio, seruitute, morteve affecerunt, in eo nomen capitis factitarunt. Ex quo illa profecta *diem rei capitalis dicere, capitis iudicare*, aut *anquirere, rei capitalis accusare.* pro quibus etiam *perduellionem iudicare, & perduellionis actionem intendere* posuerunt. atque ipsi mulctæ vt capitis, sic perduellionis nomen tanquam idem valens opposuerunt. vt Liuius: *Bis pecunia anquisitum est. tertio cum capitis se anquirere diceret, tribuni plebis permiserunt, vt aut capitis, aut pecuniæ iudicaret. priuato. ille perduellionem iudicauit.* item Cicero: *Diem, credo, dixerat, mulctam irrogarat, actionem perduellionis intenderat.* Nomen vero perduellionis & crimen, & pœnam significauit. si crimen, quod erat grauissimum inter crimina, nempe imminutæ maiestatis; si pœnam, quæ erat acerbissima, nempe mortis. vt in P. Horatio, Sp. Cassio, M. Manlio, C. Rabirio. quorum Horatio, & Rabirio crux, Cassio, & Manlio saxum fuit propositum. Liuius tamen etiam, cum de iudicio M. Postumii, Cn. Fuluii, Gracchi, & Claudii, quibus aqua, & igni interdicebatur, nomen perduellionis vsurpauit. Ceterum de mulcta, & exilio supra dictum est.

Pœna seruitutis lege Ser. Tullii regis, teste Liuio, & Dionysio, proposita fuit iis, qui nomen suum in censum non detulissent, itemque, qui citati nomen in militiam non detulissent. Nam Cicero in oratione pro Cæcina de hac re loquens

captiose potius, quam vere ita dixit: *Populus cum vendit eum, qui miles factus non est, non adimit ei libertatem, sed iudicat, non esse eum liberum, qui vt liber sit, adire periculum noluit. cum autem incensum vendit, hoc iudicat, cum ii, qui in iusta seruitute fuerint, censu liberentur, eum, qui cum liber esset, censeri noluerit, ipsum sibi libertatem abiudicauisse.*

Mortem autem attulerunt, aut securi percutiendo, aut arbori infelici suspendendo, id est, in crucem agendo. quorum vtrunque verberatio præcessit, aut de Saxo Tarpeio, aut de Robore præcipitando, aut in culleo insutum in profluentem proiiciendo, aut denique laqueo gulam frangendo. de quibus suppliciis post agam pluribus, cum de animaduersione disputabo.

Atque de his quidem criminibus magistratus ad populum priuatos homines accusarunt, atque has pœnas pro arbitrio irrogarunt. aut certe multa pœnave prius pro iure magistratus indicta, cum parem, maioremve potestatem appellassent, & ad populum prouocassent, eos reos ad populum peregerunt. populus autem multam, pœnamve aut iussit, aut remisit; sed vt dixi, sub regibus comitiis curiatis, post exactos reges centuriatis, & tributis.

Cap. IV.

De Iudiciis curiatis.

CEterum de ratione iudiciorum curiatorum vix habemus, quid dicamus, quod vnicum tantum

tantum extet P. Horatii iudicium curiatis comitiis factum. id quod primum, vt inquit pro Milone Cicero, Romæ capitis iudicium fuit. P. autem Horatius tum de parricidio interrogatus est lege Numæ, quæ fuit; *si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, parricida esto.* parricidam scilicet vocauit, auctore Festo, non qui parentem occidisse diceretur, sed qualemcunque hominem. atque hac lege interrogatum eum tradunt Festus, & Dionysius, & Cicero, cum dixit pro Milone: *Romana ciuitas primum iudicium de capite vidit P. Horatii, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Romani comitiis liberatus, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur.* Actio tamen instituta est ex lege, quam tum rex Tullus tulit. qua lege creati duumuiri sunt, vt perduellionem, id est, rem capitalem, & mortis pœnam, iudicarent, &, si reus ad populum prouocasset, ad eum de prouocatione certaretur. Verba legis, teste Liuio. hæc fuerunt: *Duumuiri perduellionem iudicent. si a duumuiris prouocarit, prouocatione certato; si vincet, caput obnubito, infelici arbori suspendito, verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Res autem acta sic est: Rex concilio populi aduocato *duumuiros, qui P. Horatio perduellionem iudicent*, inquit, *facio secundum legem.* Duumuiris creatis tum alter ex his inquit: *P. Horatii perduellionem tibi iudico. Lictor colliga manus.* accessit lictor, iniecitque laqueum. tum Horatius, auctore rege, *prouoco*, inquit. Ita de prouocatione certatum ad populum

est. populus absoluit. Ex quibus apparet, crimen in hoc iudicio fuisse parricidium, id est, cædem sororis, pœnam perduellionem, id est, mortem in cruce; duumuiros creatos primum iudicasse, deinde de eorum iudicio certatum, ac populum eorum iudicium infirmasse. Atque hoc quidem modo curiatis iudicatum comitiis est.

Cap. V.

Quorum Iudiciis tributis, & centuriatis Actio fuerit.

EXactis autem regibus idem populus, eum iam ius centuriatim conueniendi, ac scisendi lege Ser. Tullii regis haberet, iudiciorum potestatem adeptus est multis legibus. Nam & anno primo a P. Valerio consule, teste Dionysio, latum est, vt populus consulum decretum irritum facere posset, si quis a consulibus condemnatus ad populum prouocasset. & sexto decimo post anno senatusconsultum in MP. Valerii sententiam est factum, vt populus iudiciorum potestatem haberet, & maxime si quis remp. læsisse aut seditione conflanda, aut tyrannide paranda, aut ciuitate hostibus prodenda, aut aliquo eiusmodi facinore patrando argueretur. atque hæc iudicia comitiis centuriatis facta esse intelligendum est, cum nondum essent tributa. nam iudicium Coriolani, quod tributis comitiis per ea tempora factum est, extraordinarium fuit. quippe cum nulla lege, aut more tum primum plebs tributis comitiis iudicarit. Sacratis autem legibus, quæ anno ab exactis

actis regibus sextodecimo latæ sunt, & XII. tabularum, quæ post annum quinquagesimum sextum promulgatæ sunt, scitum est, ne de capite ciuis Roman. nisi centuriatis comitiis agi posset. quod Cicero in oratione pro Sextio, & in secundo Legum scriptum reliquit. Vnde in tertio addidit, *vere L. Cottam dixisse, nihil omnino actum esse de se a Clodio, quia tributis comitiis de capite suo egisset, quæ rata esse non possent.* Quocirca post ea tempora de mulcta ciuis Roman. semper actum est tributis, de capite centuriatis. Quam legem fortasse obsolescentem rettulit C. Gracchus anno DCXXX. siquidem scribit Cicero pro Rabirio: *C. Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Roman. iniussu vestro iudicaretur.* Nam *iniussu vestro* cum dixit, populi, non plebis intellexit. etenim Cicero tum agebat ad populum centuriatim conuocatum in iudicio perduellionis. Tributis autem comitiis soli minores magistratus e. gerunt, vt tribuni pl. ædiles curules, & ædiles pl. De tribunis omnes loquuntur. De ædilibus curulibus docet Valerius capite de pudicitia, cum inquit, *M. Marcellum ædilem curulem C. Scantinio tribuno pleb. diem ad populum dixisse, quod filium suum de stupro appellasset,* & P. Clodium ædilem curulem Miloni de vi ad populum diem dixisse, Cicero testis est. De ædilibus plebis Liuius libro II, qui Veturio, postquam consulatu abiit, ab C. Alieno ædili plebis diem dictam, eumque decem millibus æris damnatum scribit. & Gellius, qui *Claudiæ a C. Fundanio, & Ti. Sempronio*

pronio ædilibus pl. mulctam ægris grauis XXV. millium dictam ex Capitone refert. Comitiis autem centuriatis egerunt consules, prætores, & quæstores. De primis nota res est. De quæstoribus auctor est Liuius. quos diem dixisse Sp. Cassio ob affectatam tyrannidem scribit libro secundo. Quin etiam idem libro sexto auctor est, tribunos pl. accusasse T. Manlium populo centuriatim in campo citato. verum intelligendum est. petita a consulibus potestate. quemadmodum idem libro XXVI, aperte explicuit.

Atque ordine quidem priuati tantum in iudicium adducti sunt. Itaque T. Menenius, Sp. Seruilius, Ap. Claudius, C. Sempronius, postquam consulatu, aut decemuiratu abiissent, iudicio a tribunis pl. oppugnati sunt, extra ordinem autem etiam magistratus tentati, vt Scantinius tribunus pl. a Marcello ædili curuli apud Valerium. & L. Flacco ædili curuli Decianus tribunus pl. diem dixit apud Ciceronem in oratione pro Flacco; & Claudio, Gracchoque censoribus tribuni pl. apud Liuium libro XLV. Ex quo declaratur, hoc arbitrio magistratus permissum, vt priuatum, & magistratum apud populum accusarent.

Cap. VI.

Quo Ordine Comitiis centuriatis, aut tributis actum sit.

Ceterum ordo agendi siue tributis, siue centuriatis comitiis legibus, aut moribns constitutus hic fuit. Magistratus qui reum facere, aut

aut accusare voluit, in Rostra ascendit, & populo per præconem aduocato diem ei, quem reum facere cogitauerat, ad accusationem audiendam prædixit. Vbi vero prædicta dies venit, item e Rostris reum per præconem citauit, atque accusationem instituit, eamque ter intermissa die peregit. Vbi vero ter accusauit, tum rogationem per trinas nundinas promulgatam habuit, in qua crimen, & pœnam criminis comprehendit, ac tertiis nundinis quartam accusationem intulit, ac reo caussæ dicendæ potestatem fecit. atque inde diem prædixit, qua die ad populum de pœna certandum erat. Quod si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustuliſſet, iudicium sublatum erat. Qui citati ad diem non affuiſſent, neque excusati essent, iis exilium iubebatur. Inde rogatio ad populum ferebatur, deque ea populo suffragium permittebatur. Hæc fere Dionysius libro VII. scribit obseruata esse in iudicio Marcii Coriolani. Quæ vera esse etiam Ciceronis testimonio in oratione pro domo cognoscitur, in qua ita est: *Moderata populi iudicia a maioribus sunt constituta. primum ne pœna capitis cum pecunia coniungatur. deinde ne nisi prædicta die quis accusetur. vt ter ante magistratus accuset intermissa die, quam mulctam irroget, aut iudicet. quarto sit accusatio trinum nundinum prodita die, qua die iudicium sit futurum. multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt. deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute. denique etiam si qua res illum diem aut auspiciis, aut excu-*

satione sustulit, tota caussa, iudiciumque sublatum est. His summatim expositis nunc separatim dicamus de partibus singulis.

Cap. VII.

De Die accusationi dicenda.

QVicunque igitur magistratus alterum reum ad populum facere cogitauit, in Rostra, vt dixi, ascendit, ac concione aduocata palam testatus est, se certa, quam nominabat, die, de certo, quod nominabat, crimine, certum, quem nominabat, hominem accusaturum esse, ac proinde ei, vt ad audiendam sui accusationem adesset, denunciauit. Hæc autem actio diei dictio, & qui ita agebat, diem dicere, dicebatur. Hinc Liuius libro xxxvii: *Gracchus, & Rutilius tribuni pl. M. Acilio Glabrioni diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ, prædæque aliquantum captæ in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ærarium detulisset:* & libro xliii: *Tribunus pl. Claudio diem dixit, quod concionem a se auocasset.* & libro ii: *A. Virginius tribunus pl. Cæsoni diem capitis dixit;* id est se certo die illum accusaturum esse de crimine capitali denunciauit. & paulo post: *Cui rei capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, indicta caussa non debere violari.* Item: *Appio in carcerem coniecto tribunus pl. Virginius ei diem prædixit, priusquam dies prædicta adesset, Appius sibi mortem conscisuit.* & alibi: *Tribuni plebis omissa multæ certatione rei capitalis diem M. Postumio dixerunt.* Videtur autem diei dicendæ formula hæc fuisse: *Ap. Claudi*

Claudi huc ad me Nonis Septembris adesto, vt te accusari audias, quod vindicias contra libertatem dederis.

Dicta in hunc modum die in rebus capitalibus vades, in mulcta prædes ab reis poscebant. Hi erant locupletes sponsores rei in iudicio ad diem dictam sistendi, aut mulctam, qua damnatus esset, soluendi. Qui si dati non essent, reos in carcerem coniiciebant, atque ibi eos vsque ad diem iudicii asseruabant. De vadibus scribit Liuius libro II: *Virginius tribunus pl. arripi iubet Cæsonem, cui diem capitis dixerat, & in vincula duci. pater clamitabat, cui reo dies rei capitalis sit dicta, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta caussa non debere violari. tribunus negat supplicium sumpturum de indemnato seruaturum tamen in vinculis esse vsque ad iudicii diem. vt qui hominem necauerit, de eo supplicii sumendi copia populo Rom. fiat. appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt. in vincula conjici vetant. Sisti reum, pecuniamque nisi sistatur, populo promitti placere pronunciant. Vades dare senatui placuit. vadem vnum tribus millibus obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. ac primus vades publicos dedit.* & de M. Postumio: *Tribuni pl. omissa mulctæ certatione rei capitalis diem Postumio dixerunt; ac, ni vades daret, prehendi a viatore, atque in carcerem duci iusserunt. Postumius vadibus datis non affuit.* De prædibus Gellius libro VII, ex vetere historia ita scribit: *L. Scipioni M. Minucius Augurinus tribunus pl. multam irroga-*

vit, eamque ob causſam prædes popoſcit. & poſt: *Augurinus tribunus pleb. Scipionem prædes non dantem prehendi, & in carcerem duci iuſſit.*

Cap. IIX.
De Citatione rei.

POſtquam autem dies dicta venit, accuſator in Roſtra aſcendens reum per præconem ex Roſtris citauit. Hoc oſtendit Liuius, vbi de iudicio P. Scipionis agit. *Vbi dies*, inquit, *dicta venit, tribuni in Roſtris prima luce conſiderunt. citatus reus.* & paulo poſt: *Scribæ viatoresque tribunos reliquerunt, nec cum iis præter ſeruilem comitatum, & præconem, qui reum ex Roſtris citabat, quisquam fuit.* Potuit autem aut maior, aut par magiſtratus intercedere ne citaretur. & ſi abſens fuit, potuit excuſari. Quod ſi citatus, neque excuſatus non affuiſſet, pro arbitrio magiſtratus potuit, ei pœna irrogari. Varro: *M. Terentio, quando citatus neque reſpondit, neque excuſatus eſt, ego ei vnum ouem mulctam dico.* Aſconius: *Q. Varius trib. pleb. belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum iuſſit. ille per viatorem accerſitus, proceſſit in forum.*

Cap. IX.
De Triplici accuſatione.

VBi vero primum adeſſe iuſſus, deinde ſecunda actione citatus affuit, tum vero accuſari eſt cœptus. Cicero pro domo, vbi agit de iudicio ſuo: *Hæc cum ita ſint in re, vbi crimen eſt? vbi*

bi testes? quid indignius, quam qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus suffragium ferre? Accusatio vero triplex fuit. siquidem intermissis diebus ter est habita. Ea vero eodem artificio confecta est, quo superiores, de quibus disseruimus. quippe accusator crimen certum attulit, idque testibus, & argumentis probauit. vnde dixit paulo ante Cicero: *Vbi crimen est, vbi accusator, vbi testes?* Et de testibus quidem insignis est locus in VII. in Verrem, vbi se accusaturum Verrem ad populum de maiestate minatur. *Mihi credite*, inquit, *arctioribus ad populum laqueis tenebitur. credet iis equitibus Rom. populus Rom. qui ad vos antea producti testes ipsis inspectantibus ab isto ciuem Roman. sublatum in crucem esse dixerunt, credent omnes quinque & triginta tribus M. Annio, qui se praesente ciuem Rom securi percussum dixit.* & alter apud Liuium libro XXXVII: *M. Cato testis quae vasa aurea, atque argentea captis castris inter aliam praedam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse.*

Cap. X.

De Anquisitione.

CVm autem ter accusaret, in singulis accusationibus perorandis mulctam, poenamve pro arbitratu dicebat, eaque Anquisitio dicebatur. Erat autem eius haec formula: *Quando igitur haec, & illa, quae dixi, feci sti, ob eas res ego mulctam tibi hanc dico, vel pecuniam hanc, siue perduellionem tibi iudico.* Liuius libro primo: *P. Horati perduellionem*

nem tibi iudico. Varro: *M. Terentio, quando citatus non affuit, vnum ouem mulctam dico.* Cicero pro Scauro: *Subiit etiam iudicium populi anquirente Cn. Domitio tribuno pleb.* Dionysius libro septimo: *In extremo accusationis posuit, se Marcio mortem* καταψηφίζεσθαι, id est, capitalem pœnam dicere, *quod ædiles prehendere iussos violasset.* Sæpe autem euenit, vt cum in prioribus accusationibus pecuniæ iudicassent, in tertia capitis anquirerent, aut cum in primis capitis anquisissent in tertia pecuniæ iudicarent. Liuius de iudicio Cn. Fulvii: *Sempronius*, inquit, *tribunus pleb. die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum in concionibus vexabat, multa temeritate, atque insciitia, exercitum in locum præcipitem produxisse dictitans. Reus ab se culpam in milites transferebat. Bis est accusatus. pecuniaque anquisitum. tertio testibus datis, cum iurati permulti dicerent, fugæ initium a prætore ortum. tanta ira accensa est, vt capite anquirendum concio acclamaret.* Item de eodem: *Cum Sempronius tribunus pl. bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret, trib. pl. appellati, cum collegæ negarent, se in mora esse, quo minus quod ei more maiorum permissum esset, seu legibus, seu moribus mallet, anquireret, quoad capitis vel pecuniæ iudicasset priuato, tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fulvio dixit.* & de T. Mænonio: *In mulcta temperarunt tribuni, cum capitis anquisissent, duo millia æris damnato mulctam dixerunt.* Item: *Mulcta duumviro dicta a pontifice, deque ea, cum prouocasset, certatum ad populum.* Item: *Tribuni pl. ducentum millium*

millium æris mulctam M. Postumio dixerunt. Dum autem accusator agebat, reus sub Rostris abiectus adolescentum conuiciis expositus stabat. Liuius: *Gracchus tribunus pl. decreuit, se Scipionem absentem accusari non passurum, & si affuerit, & se appellet, auxilio ei futurum, ne causſam dicat. P. Scipionem sub Rostris stare, & præbere aures adolescentum conuiciis, populo Rom. magis deforme, quam ipsi esse.* Ex quo apparet, magistratus non minus accusationi, quam citationi rei intercedere potuisse.

Cap. XI.

De Mulctæ Pœnæve Irrogatione.

POstquam autem accusator tertiam accusationem perfecerat, tum rogationem scriptam promulgabat, in qua crimen & pœnam, mulctamve comprehendebat. Erat autem lege vetitum, vt inquit Cicero pro domo, *ne pœna capitis cum pecunia coniungeretur*, duabus, vt puto, de causſis; vna quod de capite centuriatis comitiis agebatur, de mulcta tributis; altera, ne populo necessitas imponeretur, vt aut vtramque iuberet, aut vtramque repudiaret. Rogatio vero per trinas nundinas promulgata manebat, vt populo nota fieret, antequam de ea iudicaret. Hæc actio accusatoris, mulctæ pœnæve irrogatio; iudicatio populi, mulctæ pœnæve certatio dicta est. Cicero libro III. de legibus: *Cum magistratus iudicasſit, irrogasſitve, per populum mulctæ pœnæ certatio esto.* Suetonius in Tiberio: *Salinator tribus Romanas in censura notauit, quod cum se post priorem consulatum*

mulcta

multa irrogata condemnassent, consulem iterum fecerant. Asconius: *Diem ei dixit ad populum, multamque irrogauit, quod eius opera multa sacra populi Roman. diminuta esse diceret.* pro Milone: *Diem mihi credo dixerat, multam irrogarat, actionem perduellionis intenderat.* pro Rabirio: *Quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eadem multae irrogatione perscriptum, hunc nec suae neque alienae pudicitiae pepercisse.* Rogatio autem dicebatur, quod de ea rogandus erat populus; irrogatio; quod aduersus reum conscripta esset. Vnde Cicero pro domo: *Priuilegium pertimui, ne mihi praesenti si multa irrogaretur, nemo intercederet.* Idem autem etiam erat dicere multam. Liuius de M. Postumio: *Tribuni pl. ducentum millium aris multam M. Postumio dixerunt, cuius certandae cum dies aduenisset.* Cicero in Antonium: *Crassus consul Flacco collegae multam dixit, quam multam populus Rom. remisit.* Erat autem formula irrogationis eadem, atque anquisitionis. nam vtraque & crimen, & poena comprehendebatur. sed in anquisitione res verbo peragebatur, in irrogatione scripto.

Cap. XII.

De Quarta Accusatione, & Defensione.

CVm igitur irrogatio per tres nundinas promulgata mansisset, tum tertiis ipsis nundinis accusator rursus in Rostra conscendit, ac rursus citato reo quartam accusationem instituit. quam Cicero pro domo quartam accusationem trinum nundinum appellauit. eaque perfecta potestatem

reo

reo ad causſam dicendam fecit. Vnde Dionyſius ſcripſit: *Dies a tribuno pl. Marcio reo ad causſam dicendam tertiæ nundinæ præfinitæ.* Vbi vero reus causſam dicturus, atque accuſationi reſponſurus erat, tum aut ipſe, aut patronus eius permiſſu accuſantis magiſtratus in Roſtra aſcendebat, atque inde agebat. Ex quo memorabile illud in Cæſare prætore, de quo Cicero ad Atticum: *Cæſar, qui olim, prætor tum eſſet, Q. Catulum ex inferiore loco iuſſerat dicere, Vettium in Roſtra produxit.* Reus autem, aut rei patronus non ſolum crimina diluere oratorio artificio contendit, ſed etiam causſam ſuam populo virtutibus ſuis commemorandis commendauit. Eliciuntur hæc ex iudicio M. Manilii, & P. Scipionis apud Liuium: *cum dies venit*, inquit, *quæ præter cœtus multitudinis, ſeditioſasque voces, & largitionem, & fallax indicium pertinentia proprie ad regium crimen ab accuſatoribus obiecta ſunt reo, apud neminem auctorem inuenio. Manlius homines prope quadringentos produxiſſe dicitur, quibus ſine fœnore expenſas pecunias tuliſſet. quorum bona venire quos duci addictos prohibuiſſet ad hæc decora quoque belli non commemoraſſe tantum, ſed etiam protuliſſe conſpicienda ſpolia hoſtium cæſorum ad triginta, dona imperatorum ad triginta,* & quæ ſequuntur. Item: *Vbi dies dicendæ cauſſæ venit, Scipio iuſſus dicere cauſſam ſine vlla criminum mentione oratione magnificam de rebus a ſe geſtis exorſus. tribuni pl. veteta luxuriæ crimina Syracuſanorum hibernorũ, & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem præſentium criminum rettuliſſent, ſuſpicionibus, magis, quam argumentis pe-*

niæ

cuniæ captæ reum accusarunt. Eodem modo Cicero in secundo de oratore C. Carbonem consulem caussam L. Opimii defendisse scribit, ac iure C. Gracchum cæsum contendisse. Extat præterea oratio, quo idem C. Rabirium perduellionis reum defendit, ex qua quæ ratio defensionum ad populum fuerit, eluceſcit. Asconius: *Q. Varius tribunus pl. belli concitati crimine adesse apud se Scaurum iussit anno* LXXII: *ille per viatorem accersitus processit in forum. deinde accepto respondendi loco dixit: Q. Varius Hispanus M. Scaurum principem senatus socios in arma ait concitasse. M. Scaurus princeps senatus negat. testis nemo est. vtri vos Quirites conuenit credere? qua voce ita omnium commutauit animos, vt ab ipso etiam tribuno dimitteretur.*

Cap. XIII.

De Die Iudicio indicenda & Auxiliis Reorum.

QVarta inde accusatione absoluta magistratus accusator diem comitiis edixit, quibus rogationem, quam per tres nundinas promulgatam habuerat, ferret. Ea vero res acta est in hunc modum. Si tribuni pleb. mulctam irrogarant, diem comitiis tributis dicebant, quod ipsi pro potestate poterant, si perduellionem, diem centuriatis comitiis a prætore vrbano poscebant. Vnde Cicero pro domo: *Cæso ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & C. Seruilius Ahala damnati comitiis centuriatis, cum in exilium profugissent, ab eodem populo in suam pristinam dignitatem*

gnitatem sunt restituti. Hos vero satis constat, reos a tribunis pleb. esse factos. Liuius libro XL. III: *Tribunus pl. vtrique censori perduellionem se iudicare pronunciauit. diemque comitiis a C. Sulpicio prætore vrbano petiit.* & Antias libro XLV, teste Gellio libro VI: *Licinius tribunus pl. perduellionis ei diem dixit, & comitiis diem a Q. Marcio prætore poposcit.* Sin autem consul, atque prætor mulctam irrogarunt, tributa comitia; si perduellionem, centuriata indixerunt: quanquam harum actionum rara exempla sunt.

Interea vero dum hæc ad rei exitium parabantur, multa auxilia ipse sibi quærere poterat. quorum vnum a magistratibus, alterum a populo, tertium a lege, quartum ab ipso accusatore profectum est. A magistratibus auxilium latum est, si tribuni pl. aut collegæ accusatori, aut alteri magistratui intercessissent, ne reum citaret, ne in carcerem duceret, ne accusaret, ne pœnam irrogaret, ne comitia ei iudicio haberet, aut si ei diem accusationis, & iudicii produxissent. hæc enim omnia facere pro arbitratu potuerunt. Liuius de Scipione: *Tribuni pl. appellati ita decreuerunt, vt si morbi caussa excusaretur, sibi placere, accipi eam caussam, diemque a collega produci. Gracchus tribunus pl. decreuit, se Scipionem absentem accusari non passurum, & si affuerit, & se appellet, auxilio ei futurum, ne caussam dicat.* & de Fuluio: *Tribuni pl. appellati, cum collegæ negarent, se in mora esse quominus, quod ei more*

maiorum permissum esset, seu legibus, seu moribus, mallet, anquireret, & Cicero pro domo: *Pertimui, ne mihi præsenti, si mulcta irrogaretur, nemo intercederet.* Decretum Gracchi, cuius meminit Liuius, est apud Gellium libro VII, hoc modo: *P. Scipio Africanus postulauit pro L. Scipione Asiatico fratre, cum contra leges, contraque morem maiorum tribunus pl. hominibus accitis per vim inauspicato sententiam de eo tulerit, mulctamque nullo exemplo irrogauerit, prædesque eum ob eam rem dare cogat, aut si non det, in vincula duci iubeat, vt eum a collegæ vi prohibeamus. &, Quod contra collega postulauit, ne sibi intercedamus, quominus suapte potestate vti liceat, de ea re nostrum sententia omnium data est. Si L. Cornelius Scipio Asiaticus collegæ arbitratu prædes dabit collegæ, ne eum in vincula ducat, intercedemus. Cum autem Auguriuus tribunus pleb. L. Scipionem prædes non dantem prehendi, & in carcerem duci iussisset, tum Gracchus ita decreuit: Cum L. Cornelius Scipio Asiaticus triumphans hostium duces in carcerem coniectauerit, alienum videtur esse a dignitate populi Rom. in eum locum Imperatorem populi Rom. duci, in quem locum ab eo coniecti sunt duces hostium. itaque L. Cornelium Scipionem Asiaticum a collegæ vi prohibeo.*

Populare autem auxilium significauit Cicero, cum dixit, *multas res ad placandum, atque ad misericordiam esse concessas, exorabilem populum, facilem pro salute supplicationem fuisse.* significi.

gnificat autem humiles reorum preces, atque cognatorum, amicorumque pro iis supplicationes, & prensationes. Etenim cum ipsi die sibi dicta mutata veste sordidati, ac barba, & capillo prensarunt populum, tum nobiles etiam, qui idem pro se facerent, habuerunt. Liuius: *App. Claudio tribuni pl. diem dixerunt. nunquam antea tam inuisus plebi reus ad iudicium vocatus populi est, senatus eum perpellere non potuit, vt vestem mutaret, ac supplex prensaret.* Item: *Virginius tribunus pleb. Appio diem dixit. C. Claudius patruus cum gentilibus, clientibusque in foro prensabat singulos.* item: *Tribuni pleb. diem Manlio dicunt. commota plebs est vtique, postquam sordidatum reum viderunt. nec cum eo non modo patrum quenquam, sed ne cognatos quidem, aut affines, postremo ne fratres quidem, quod ad eam diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimine non etiam proximi vestem mutarent.* Gellius libro III: *Scipioni Æmiliano dies dicta est ad populum a Claudio Asello tribuno pleb. is cum esset reus, neque barbam desiit radi, neque non candida veste vti, neque fuit solito cultu reorum.* Recte. tum enim vulgo barbam radebant, & quotidiana toga alba fuit quare in reatu atram induebant. Ceterum, vt inquit Festus, *cum reus populum comitiis vrauerat per deos, vt eo periculo liberaretur, iubebat magistratus eum resecrare, id est, populum religione absoluere. vt ita demum populus religione te-*

neretur, si is, qui per deos orauerat, insons, innocensque esset.

Tertium vero auxilium, quod a lege præbitum est, fuit duplex, auspicia, & excusatio. Vnde Cicero dixit: *Si qua res diem iudicii aut auspiciis, aut excusatione sustulisset, totam caussam, iudiciumque sublatum esse.* Quod autem auspiciis inquit iudicium discussum esse, comprobatur exemplo P. Clodii, qui, vt inquit Valerius, obiectus populo cum effugere debitam pœnam non posset, subito coorti imbris beneficio tutus fuit a damnatione. *discussa enim quæstione aliam, velut diis interpellantibus, de integro instaurari non placuit.* & Liuius libro XL: *De mulcta certatum ad populum. Cum plures iam tribus introuocatæ dicto esse audientem pontifici duumuirum iuberent, mulctamque remitti, si magistratu se abdicasset, vitium de cœlo, quod comitia turbaret, interuenit.* Excusationis autem ratio fuit huiusmodi. Citato reo licuit non adesse, si excusaretur. Excusatio vero aut morbi fuit, aut exilii voluntarii, aut funeris curandi; morbi, vt in P. Scipione, de quo Liuius: *P. Scipio die longiore producta in Linternum concessit certo consilio, ne ad caussam dicendam adesset. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quam vt reus esse sciret, & submittere se in humilitatem caussam dicentium. vbi dies venit, citarique absens cœptus est, L. Scipio fratri morbum caussam esse, cur abesset, excusabat. quam excusationem qui diem dixerant, cum non acci-*

perent,

perent, tribuni pl. appellati ab L. Scipione ita decreuerunt: vt si morbi caussa excusaretur, sibi placere accipi eam causssam, diemque a collegis produci. Gracchus cum vetuisset, nomen suum decreto collegarum ascribi, ita decreuit: Cum L. Scipio excusset, morbum esse causssam fratri, satis id sibi videri, se P. Scipionem, priusquam domum redisset, accusari non passurum. Exilii, vt Cæsoni Quinctio. de quo idem: *Iudicii die cum excusaretur solum vertisse exilii causssa, nihilominus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere concilium.* Funeris, vt Cicero pro Rabirio perduellionis reo: *Cum ad iudicii moram familiaris funeris excusatio quæretur.*

Quartum præsidium ab accusatore petitum est. id autem fuit, quoties accusator accepta excusatione, aliave de causssa aut diem produxit, aut omnino incœpto destitit, vt de Appio Liuius: *Appius adeo constantia sua tribunos obstupefecit, vt diem ipsi sua voluntate producerent.* & de Scipione: *Orationibus in noctem perductis dies producta est.* & de P. Manlio: *Filius tribunum iurare mortem intentans coegit, se patris sui accusandi causssa concilium pleb. nunquam habiturum. iuravit, & præ se deinde tulit, ea vi subactum incœpto destitisse.* & de Acilio: *Centum millium æris mulcta Acilio irrogata erat. bis de ea certatum est. tertio, cum de petitione destitisset reus, nec populus de mulcta ferre suffragium voluit. & tribuni eo negocio desiterunt.* item de Milonis iudicio intentato a Clodio Cicero ad fra-

trem: *Ante diem tertium Nonas Milo affuit. ei Pompeius aduocatus venit. dixit Marcellus a me rogatus. honeſte diceſſimus, producta dies eſt in* VIII. *Idus. Ante diem* VIII. *Idus Milo affuit dixit Pompeius, ſiue voluit. nam, vt ſurrexit operæ Clodianæ clamorem ſuſtulerunt. idque ei perpetua oratione contigit, non modo vt acclamatione, ſed vt conuicio, & maledictis impediretur. ſurrexit Clodius, ei tantus clamor a noſtris, vt neque mente, neque lingua, neque ore conſiſteret. res in poſterum dilata eſt. Clodius in Quirinalia produxit diem.* Ceterum formula dimittendi rei fuit: *Non moror.* Liuius libro IV: *Tum Hortenſius, Non videbit, inquit, plebs Romana ſordidatos tribunos ſuos. C. Sempronium nihil moror.*

CAP. XIV.
De Euocando Reo.

QVod ſi reus per præconem ex Roſtris citatus ab accuſatore non affuiſſet, in arcem, & ante fores per cornicinem euocabatur. Scriptum hoc eſt, licet obſcure, apud Varronem libro V, de lingua Latina: *Indicat*, inquit, *commentarium vetus anquiſitionis M. Sergii Manii filii quæſtoris, qui capitis anquiſiuit Trogum. in quo ſic eſt: Auſpicio orando ſede in templo auſpici, dum aut ad prætorem, aut ad conſulem mittas auſpicium petitum cum eat, præco reum vocet ad ſe, & eum de mœris vocet. præconi id imperare oportet. cornicinem ad priuati ianuam, & in arcem mittat,*

mittat, vbi canat classicum T. Trogo, & comitia edicat e Rostris argentarii tabernas occludant, patres censeant, exquiras, & adesse iubeas. & paulo post: *Qui de censoribus classicum ad comitia centuriata redemptum habent, vti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat, tum circumque mœros, & ante priuati huiusce T. Quinctii Trogi scelerosi hominis ostium canat, & vt in campo prima luce adsit.* Item Plutarchus in Gracchis: *Moris est Romanis, si quis capitis anquisitus non adsit, cornicinem summo mane ad fores eius venientem classico euocare, neque prius de eo iudices sententias ferre.* Tacitus lib. 11: *In P. Marcium consules extra portam Esquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco animaduertere.* Inde, si ne ita quidem affuisset reus, exilium ei scisscebatur. aut si exilii caussa solum vertisset, ei iustum id esse exilium iubebatur. Liuius de Postumio: *Postumius vadibus datis non affuit, tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit: Si M. Postumius ante Kalendas Maias non prodisset, citatusque eo die non respondisset, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse.* & de Fuluio: *Priusquam dies comitiorum aderat, Cn. Fuluius Tarquinios abiit. id ei iustum exilium esse sciuit plebs.* Quo loco notandum est, quicunque citati non affuissent, iis exilium esse iustum tributis comitiis, non centuriatis, quamuis centuriatis tantum de capite ageretur, vt diximus; si præsentes fuissent, cen-

turiatis opus fuisse. Quare ne hac quidem ratione defendi Clodius potuit, qui Ciceronem neque citatum, neque excusatum, & absentem tributis in exilium pepulit, vt ipse pro domo queritur.

Cap. XV.

De Rogatione ferienda, & Judicio faciendo.

VBi vero summus iudicii dies est constitutus, tum magistratus, qui accusauerat, & propterea comitia indixerat, reum per præconem rursus citauit, ac populum aduocauit. Reque agi cœpta populum in tribus, aut in centurias discedere iussit, omnibus rebus obseruatis, quæ in habendis comitiis solennes erant. quæ repetere non est hoc loco necesse. Inde Rogationem per scribam recitari populo iussit, de qua suffragia populum ferre oportuit. ac demum populum, num eam acciperet, rogauit. Formula rogandi fuit: *Rogo vos, Velitis iubeatis ne, vt M. Tullio aqua, & igni interdicatur, quod falsum senatusconsultum rettulerit, quod ciues Rom. indicta caussa necandos curarit.* sic enim & pœna, & crimen, quæ erat pœnæ caussa, rogabatur. Cicero pro domo: *Quæro quid sit aliud proscribere, Velitis, iubeatis, vt M. Tullius in ciuitate ne sit, bonaque eius vt mea sint. ita enim fecit, & si aliis verbis tulit.* & paulo post: *At quid tulit legum scriptor peritus, vt M. Tullio aqua, & igni interdictum sit; non tulit, vt interdicatur. quid ergo? vt interdictum sit. Quid si his verbis scripta est ista proscriptio, vt se ipsa dissoluat? est enim: Quod M. Tul-*

M. Tullius falsum S. C. rettulerit. Item: *Tulisti de me ne reciperer, non vt exirem. vbi cauisti, ne meo loco censor in senatum legeret? quod de omnibus etiam, quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus.* & post: *In me, cui dies dicta nunquam est, qui reus non fui, qui nunquam fum a tribuno pl. citatus, damnati pœna esse potuit ea præsertim, quæ ne ipsa quidem rogatione perscripta est?* Recitata rogatione, & rogato populo populus in suffragia mittebatur ab eodem illo, qui rogator comitiorum erat, eo modo, qui in legibus ferendis, & magistratibus creandis obseruabatur. scilicet vt per pontes in septa transirent. & ad pontes tabellas sententiæ suæ indices custodibus comitiorum darent. Asconius in Cornelianam: *Domitius tribunus pleb. Silanum ad populum accusauit, criminatus bellum cum Cimbris injussu populi gessisse. ac de eo tabellam quoque dedit.* Est autem repetendum, primis temporibus suffragia in iudiciis ferri voce solita. Anno vero DCXVI, L. Cassius tribunus pleb. legem tulit, vt in omnibus iudiciis præterquam perduellionis populus tabella suffragium ferret. neque ita multo post Cœlius idem etiam in perduellione seruari voluit: vt in libris de iure ciuium Rom. diximus. cum autem populus legem accipiebat, rogatus nihil aliud respondebat, nisi *Volo, Iubeo, vti rogas*, aut tabellam dabat, in qua scriptum erat, *Vti rogas*: quo facto condemnasse dicebatur, aut se rogationem antiquare significabat, quo pacto pœnam remittere, & absoluere demonstrabat. Cicero pro domo: *Tu iure munitam ciuitatem, &*

libertatem nostram putas esse oportere, vt si tribuno pl. rogante, Velitis, iubeatisve, Sedulij centum, se velle, & iubere dixerint, possit vnusquisque nostrum amittere ciuitatem? Liuius libro XLIII: *C. Lucretium, vbi dies, quæ dicta erat, venit, tribuni ad plebem accusarunt, mulctam decies centum millium æris dixerunt. comitiis habitis omnes quinque & triginta tribus eum condemnarunt.* Item: *Prior Claudius caussam dixit. & cum ex decem & octo centuriis equitum octo condemnassent, multæque aliæ primæ classis, extemplo principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis vestem mutarunt, vt supplices plebem circumirent, maxime tamen sententiam mutasse dicitur Ti. Gracchus, quod cum clamor vndique plebis esset, periculum Gracho non esse, conceptis verbis iurauit, si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio comitem exilij eius futurum. adeo tamen ad extremum spei venit, vt octo centuriæ ad damnationem defuerint.* Asconius: *Scaurus ita absolutus est, vt a tribus tribubus damnaretur, a triginta duabus absolueretur, & in eis pauca puncta inter damnationem, & absolutionem intercessent.*

Illud etiam post reges exactos, in perduellione, id est, in mortis pœna retentum est, vt duumuiri crearentur, qui perduellionem iudicarent. resque inde per prouocationem ad populum transferretur. Meminit huius consuetudinis Liuius in iudicio Manlii ita scribens libro VI: *Sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos auctores sint.* & Dio in consulatu Ciceronis: *Tulit,* inquit, *T. Labienus tribunus pleb. vt duumuiri crearentur, qui Rabirio perduellionem iudicarent, quod Satu-*

Saturninum tribunum pleb. in tumultu ciuitatis occiderat. atque duumuiri tum a prætore vrbano, non vt moris erat, a populo Caius, & Lucius Cæsares constituti perduellionem ei iudicarunt. verum cum prouocasset ad populum, a Cicerone consule oratione, quæ extat, defensus euasit, consilio Metelli Celeris prætoris, & auguris, qui vexillo e Janiculo remoto populi scitum, qui in campo centuriatim iudicabat, irritum fecit. nec Labienus eam quæstionem instaurare alio die curauit. Hanc autem iudicii formam vetustate obsoletam se consule a Labieno tribuno pl. relatam contendit Cicero in oratione ipsa pro Rabirio: *De perduellionis iudicio, quod a me sublatum criminari soles, meum crimen est, non Rabirij. Quod vtinam, Quirites ego id aut primus, aut solus ex hac rep. sustulissem. vtinam quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ laudis esset. quid enim optari potest, quod ego mallem, quam me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse; sed ista laus est propria maiorum nostrorum, qui expulsis regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt. deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infectam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt.* & post: *Namque hæc tua, I lictor, colliga manus, ista sunt cruciatus carmina, quæ libentissime commemoras, Caput obnubito, arbori infelici suspendito. quæ verba Quirites jampridem in hac rep. non solum tenebris vetustatis, verum, etiam luce libertatis oppressa sunt.* Atque hæc quidem siue de mulcta, siue de capite, si-

ve

ve de perduellione tributis, aut centuriatis comitiis ageretur, hoc modo acta sunt.

Cap. XVI.

De Animaduersione.

IVdicio facto susceptа est animaduersio. Hæc in cæteris pœnarum generibus eodem modo in populi iudicio facta est, atque in prætorio. De quibus, supra satis dictum esse videtur. Nunc, quod reliquum est, de seruitute, & nece dicamus.

Seruitus, vt diximus, per venditionem inducta est. Venditio vero, quæ & auctio dicta est, sub hasta est facta, magistratu ei, qui pluris licitatus esset, hominem addicente. Varro, teste Nonio: *Manius Curius consul in Capitolio cum delictum haberet, nec citatus in tribu ciuis respondisset, vendidit tenebrionem.* Idem scribit, & multo clarius Valerius: *Curius coniectis omnibus in sortem tribubus primum nomen vna extractum citari iussit. neque eo respondente bona adolescentis hastæ subjecit. Quod vt illi nunciatum est, ad consulis tribunal cucurrit, collegiumque tribunorum appellauit. Tum Curius & bona eius, & ipsum vendidit.*

Necis autem genera hoc modo susceptа sunt. percussio securi facta est per lictorem prægressa verberatione, quæ virgis adhibebatur. Liuius libro secundo: *Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes. consules in sedem processere suam missique lictores ad sumendum supplicium nudatos virgis cædunt, securique feriunt.* Eadem ratio seruata in aliis,

vt

vt in Campanis, libro XXVI: *Producti omnes virgisque cæsi, ac securi percussi. inde citato equo Cales proconsul percurrit. vbi cum in tribunali consedisset, productique Campani deligarentur ad palum, præconi imperat, vt lege agere juberet. Ita de iis quoque sumptum supplicium.*

Iam vero strangulatio, quæ laqueo fiebat, & præcipitatio, quæ de Robore, ambæ suscipiebantur in carcere. Carceris vero duæ præcipue fuere partes, Tullianum, & Robur. Tullianum a Ser. Tullio rege est additum. de quo Sallustius: *Est locus in carcere, quod Tullianum, appellatur, vbi paulatim ascenderis ad lævam, circiter XII. pedes humi depressus. eum muniunt vndique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis eius facies est.* De Robore sic Festus: *Robur dictus est in carcere is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robustcis includebatur.* Carceris vero cura triumuiris erat commissa, vt eorum interuentu supplicium sumeretur. Pomponius D. de origine iuris: *Triumuiri capitales constituti, qui carceris custodiam haberent, &, cum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret.* Vnde Cicero quoque sanxit in Legibus: *Vincula sontium seruanto, capitalia vindicanto.* & in Catilinam dixit: *Carcerem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt.* His cognitis, dico strangulationem factam esse in Tulliano, præcipitationem vero de Robore, vtrumque autem per carnificem iussu Triumuiri capitalis. Audiamus Sallu-

stium: *In Tullianum postquam demissus est Lentulus, iudices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregerunt.* & Ciceronem in Vatinium: *Quæro, fregeris ne in carcere ceruices illi ipsi Vectio, ne quod iudicium corrupti iudicii extaret?* Valerius autem de præcipitatione testis est, libro VII: *Quin etiam familiares Gracchorum, ne quis reipubl. inimicus amicus esse vellet, de Robore præcipitati sunt.* Liuius libro XXXVIII: *Vt in carcere vir clarissimus inter fures, & latrones includatur, & in Robore, ac tenebris expiret.* & libro VI: *Eum pati vinctum in carcere in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam.* Plautus in Curculione: *At ego faciam vos ambo in Robusto carcere vt pereatis.* De Triumuiro quoque illud est apud Valerium libro sexto: *Mulierem damnatam prætor triumuiro necandam in carcere tradidit. quam receptam is, qui custodiæ præerat, misericordia motus non protinus strangulauit, aditum etiam filiæ dedit, sed diligenter excussæ, nequid cibi inferret, existimans futurum, vt inedia consumeretur. cum vero animaduertisset, filiam lactis sui præsidio sustentantem, rem ad triumuirum, triumuir ad prætorem, prætor ad consilium iudicium pertulit, & remissionem pœnæ mulieri impetrauit.* Dejectio item e rupe, siue e saxo Tarpeio per carnificem facta est, prægressa verberatione iussu magistratus, eoque supplicio liberi homines affecti, vt scribit libro tertio Ciuilium Appianus: Gellius

lius tamen libro decimo cap. XVIII. posuit: *Decemuiri seruos manifesti furti prehensos verberibus affici, & de saxo praecipitari iusserunt.* Liuius libro sexto: *Manlium tribuni de Saxo praecipitarunt;* id est, praecipitari iusserunt. Vt autem liberi de Saxo deiiciebantur, sic serui in crucem agebantur. Cicero decimo tertio ad Atticum: *O mirificum Dolabellam meum. magnam ἀναιτίωσιν res habet. de Saxo. in crucem.* & in prima in Antonium: *Talis animaduersio fuit Dolabellae, cum in audaces, sceleratosque seruos, tum in impuros, nefariosque liberos.* nimirum seruos in crucem actos significans liberos de Saxo praecipitatos. Hoc etiam supplicium interuentu Triumuiri per carnificem sumptum est. Valerius libro octauo: *Fannii seruus Alexander, cum in summam veniisset suspicionem C. Flauii equitis Romani occisi, septies tortus pernegauit ei se culpae affinem esse; sed perinde atque confessus, & a iudicibus damnatus, & a L. Calpurnio triumuiro in crucem actus est.* Opera vero carnificis triumuirum id feciisse crediderim, siquidem Cicero in oratione pro Rabirio gloriatur, se carnificem de foro, crucem de campo sustuliisse. De verberatione testatur idem in primo de Diuinatione: *Seruus per circum cum virgis caederetur furcam ferens ductus est.* Verberatio vero fiebat per lictorem. Vnde erant illa solemnia: *I lictor, colliga manus, verberato, caput obnubito, arbori infelici suspendito.* Erant autem Crux, patibulum, & arbori infelici suspensio idem. Sallusti-

us.

us teste Nonio: *Notissimus quisq; aut malo dependens verberabatur, aut immutilato corpore improbi patibulo eminens affigebatur.* Isidorus libro quinto: *Patibulum vulgo furca appellatur: sed patibuli minor pœna, quam crucis. nam patibulum appensos statim exanimat, crux autem affixos diu excruciat.*

De culleo, & profluente satis supra dictum est. Aliquando etiam contumelia causa cadauera in Tiberim, aut in scalas Gemonias proiecta. cuius rei exempla non desunt. His de extremo supplicio explicatis, quoniam supra de tormentis egimus, hic de torquendi instrumento, quod Eculeum dixerunt, nonnulla subiiciemus.

Cap. XVII.

De Tormentis in Eculeo.

QVis vero, aut qualis Eculeus fuerit, qui inter antiqua tormentorum genera numeretur, nemo adhuc litteris prodidit. Quantum autem ex veterum non leuissimis elici monumentis potest, Eculeus catasta fuit lignea, cochleata, ad intendendum ac remittendum apta, atque ad torquendos homines, vt facti veritas eliceretur, instituta. Tormenti vero genus erat huiusmodi: Vbi catastæ huic brachia, pedesque eius, qui torquendus erat, neruis quibusdam, quæ fidiculæ dicebantur, alligauerant, tum catasta intenta, atque in altum erecta, vt ex eo quasi ex cruce quadam miser ille penderet, primum compagem ipsam ossium illius diuellebant, deinde candentibus eiusdem

dem corpori laminis admotis, atque bisulcis vngulis ferreis lateribus laniatis doloris acerbitatem augebant.

Ac catastam quidem lignean, atque in altum erigi solitam fuisse, ostendunt aperte Sozomenus Hist. Ecclesiasticæ libro v, & Prudentius in hymno D. Vincentii martyris, quorum ille eculeum *lignum tortorium*, hic *stipitem noxialem* appellat. Siquidem inquit Sozomenus: Καὶ προσαγαγὼν πρὸς τὸ βασανιστήριον ξύλον ἀωρεῖθαι προσέταττεν. id est, *Et cum ad tortorium lignum adduxisset, in sublime tolli iussit.* & Eusebius Hist. Eccl. lib. v. τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν. id est, *Pedum extensiones in ligno.* Prudentius autem: *Incensus his Asclepiades iusserat.*

Euiscerandum corpus eculeo minus
Pendere. & paulo post:
Iubet amoueri noxialem stipitem,
Plebeia clarum pœna ne damnet virum.

At paulo post, qui in eculeum esset coniectus, ex eo, quasi ex alto ligno pependisse, ostendit multo apertius, cum eundem martyrem ex eculeo ita vociferantem inducit:

Audite cuncti, clamo longe, ac prædico,
Emitto vocem de catasta celsior.

Eandem autem machinam cochleatam fuisse, ex versu veteris poetæ Pomponii elicitur, qui a Nonio Marcello profertur:

Et vbi insilui incochleatum eculeum,
Ibi tolutim tortor: id est, torqueor.

Quod autem brachiis, pedibusque eculeo fidiculis alligatis eculeus distentus ossium commissuras cum dolore distraxerit, ex multis locis cognoscitur. primum ex eodem hymno, vbi ita tyrannus imperat:

Vinctum retortis brachiis
Sursum, ac deorsum extendite,
Compago donec ossium
Diuulsa membratim crepet.

deinde ex hymno D. Romani martyris, in quo martyr ipse ita ex eculeo loquitur:

Miserum putatis, quod retortis pendeo
Extentus vlnis, quod reuelluntur pedes,
Compago neruis quod sonat crepantibus.

& Asconio: *De seruo Alicore quæstio ita habita, vt is articulatim consecaretur.*

Quibus verbis satis, quæ figura fuerit eius, qui in eculeo torqueretur, ostenditur, cum se pendere brachiis, pedibusque retortis extentum ait, neruis scilicet, quibus deuincta membra erant, propter summam intentionem crepantibus: His autem addere possumus etiam Suetonium de Tiberio ita scribentem: *Excogitauerat inter genera cruciatus etiam, vt larga meri potione per fallaciam oneratos repente veretris deligatis, fidicularum simul, vrinæque tormento distenderet.* Ex quibus apparet, nullum alium cruciatum a fidiculis, quibus membra eculeo adhærebant, nisi distensionis esse profectum. Vnde Isidorus non omnino malus auctor antiquitatis

tis iure suo, Eculeum dictum, *quod extenderet*, scripsit. Eusebius autem summe distentum ait, cum ad quintum foramen peruenisset. inquit enim libro v. τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν ἐπὶ πέμπτον διατεινομένων τρήπημα.

Vt autem incitandi doloris caussa eculeus, aut fidiculæ tendebantur, sic eiusdem remittendi eadem laxabantur. Quocirca Valerius de patientia ita scriptum reliquit: *Zeno cum a Nearcho tyranno torqueretur, esse dixit, quod secreto audire eum maxime expediret, laxatoque eculeo aurem eius morsu corripuit, atque abscidit. In Theodoro autem Hieronymus tyrannus tortorum manus frustra fatigauit; rupit enim verbera, fidiculas laxauit, soluit eculeum, laminasque extinxit prius, quam efficeret, vt tyrannici odii conscios indicaret.* & Quinctilianus declamatione vltima ita: *An quæstionem illam fuisse credis, qualis vernilibus corporibus adhibetur. Ideo enim eculeum mouebam artifex senex, tenebam fidiculas ratione sæuitiæ, vt leniter sedibus suis remota compago per singulos artus membra laxaret.* Ex quibus verbis, qui in laxando eculeo leniter fidiculas remisisset, eum aliqua ex parte doloris acerbitati consuluisse apparet.

Postremo vero laminarum candentium, & vngularum effodientium ita multa testimonia extant, vt ea referre putidum magis, quam necessarium esse videatur. Cyprianus ad Donat. *Hasta illic, & gladius, & carnifex præsto est. vn-*

gula effodiens latera, & deradens, eculeus extendens, ignis exurens, hominis corpus vnum supplicia plura, quam membra. & de laude martyrii: *Hoc vero quod eculeo corpus extensum candentes stridet ad laminas, non exempti sanguinis, sed tentationis est caussa.* & Prudentius in hymno D. Vincentii:

Extorque, si potes, fidem,
Tormenta, carcer, vngulæ,
Stridensque flammis lamina,
Atque ipsa pœnarum vltima
Mors Christianis ludus est.

& post:

Ridebat hæc miles Dei
Manus cruentas increpans,
Quod fixa non profundius
Intraret artus vngula.

& in hymno D. Romani:

Amor coronæ pene præuenit trucem
Lictoris artem sponte nudas offerens
Costas bisulcis execandas vngulis.

& post:

Non vngularum tanta vis latus fodit
Mucrone, quanta dira pulsat pleuresis,
Nec inusta laminis ardet cutis,
Vt febris atro felle venas exedit.

Et Cicero in Verrem: *Quid cum ardentes lamine, ceterique cruciatus admouebantur.* Et Seneca libro III. de Ira: *Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tribula-*

bularibus, & eculeo, igne, vultu suo. & in Antonium: *Ponite ante oculos vincula, verbera, eculeum, carnificem, tortoremque Samarium.*

Extorquendæ autem de seruis veritatis caussa, eculeum adhibitum fuisse, & supra significauimus, cum de quæstionibus diximus, & docet Cicero pro Deiotaro, cum ait: *Cum more maiorum de seruo in dominium ne tormentis quidem quæri liceat, in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab inuito, exortus est seruus, qui quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.* pro Milone: *Sed quæstiones vrgent Milonem. quibusnam de seruis?* item: *Facti quæstio in eculeo, iuris in iudicio.* Translatus est inde eculeus ad cruciandos homines, & acerbiore supplicio afficiendos. quod in Christianis martyribus patuit.

Cap. XIIX.
De Toga.

AC de iudiciis quidem Romanorum hæc hactenus. Nunc, quoniam dum superiora iura tractauimus, vestitus sæpe, cultusque Romani meminimus; neque satis is nobis locus præsertim alio properantibus est purgatus, pauca hoc loco de toga, tunicaque Romanorum subiicere placet, quæ adeo variatæ sunt, vt cives a peregrinis, viros a pueris, equites a senatoribus, priuatos a magistratibus, magistratus ab imperatoribus, separarint.

Toga amictus fuit exterior, a tegendo, vt scribit Varro, corpore appellata. Hæc fuit lanea, semicircularis, tunica superior, ad talos fluens, eademque aperta. Laneam fuisse, ostendit multis in locis Martialis. Itemque Varro, cum inquit: *Læna quod de lana multa. duarum enim togarum instar.* Semicircularem, docet Dionysius in Prisco, cum scribit, *togam pictam amictum fuisse, non vt Lydorum, quadratum, sed semicircularem, eamque a Romanis togam, a Græcis* Τήβεννον *appellatam.* & Isidorus libro XIX. scribens; *togam pallium esse purum forma rotunda. mensuram vero togæ iustæ esse sex vlnas.* Contra vero quadratum fuisse innuit Athenæus libro quinto, cum inquit: *Romani in Asia vt vim Mithridatis effugerent, ad templa confugerunt, & quadratis vestimentis abiectis pallia sumpserunt.* togas autem eas fuisse, Cicero indicat in oratione pro Postumo: *P. Rutilium*, inquit, *facilius certe necessitatis excusatio defendet, qui cum a Mithridate Mitylenis oppressus esset, crudelitatem regis in togatos vestitus mutatione vitauit. ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, consularis homo soccos habuit, & pallium.* Tunicæ porro superiectam, omnia testimonio sunt. præcipue autem quod, vt scribit Gellius libro septimo, antiquitus sine tunicis sola toga amicti fuerunt. &, vt Asconius scripsit in Scaurianam: *Cato prætor iudicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus. in-*

forum

forum quoque sic descenderat, iusque dicebat. idque repetierat ex vetere consuetudine, secundum quam & Romuli ætatis statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt togatæ sine tunicis. & quod Plutarchus scribit, Tiberium Gracchum fugientem togam dimisisse, atque in tunica cecidisse. Fluxisse autem eam ad talos, elicitur ex verbis Ciceronis de toga prætexta Quinctii tribuni pleb. loquentis in Cluentiana: *Facite vt non solum mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam purpuram recordemini.* Apertam fuisse, cognoscitur ex Valerio de Nasica loquente libro tertio: *Lævam manum apertæ togæ circumdedit.* & ex eo, quod toga dicebantur amiciri, ipsaque amictus, & amiculum vocabatur. vnde idem libro secundo: *Iussit, eum toga laciniis abscisis amictum, discinctaque tunica indutum nudis pedibus adesse.* & Gellius libro XI: *obtentu togæ tanquam se amiciens.*

Huius porro togæ partes quodammodo fuerunt lacinia & sinus. Laciniæ partes apertæ togæ fuerunt, sinus præcinctæ. Laciniæ meminit Velleius: *Scipio Nasica circundata læuo brachio togæ lacinia in Gracchum irruit.* id quod Valerius dixit: *Lævam manum aperta toga circumdedit.* & libro II: *Iussit eum toga laciniis abscisis amictum adesse.*

Cinctura vero, vnde sinus profluit, fuit triplex, laxior, astrictior, & cinctus Gabinus. laxior fuit, qua togæ lacinia trahebatur. de qua Macro-

bius libro 11: *Cæsar ita toga præcingebatur, vt trahendo laciniam, velut mollis incederet, vt Sylla tanquam prouidus dixerit Pompeio, caue tibi illum puerum male præcinctum.* & de eodem Suetonius: *Cæsarem fuisse cultu notabilem ferunt: vsum enim lato clauo ad manus fimbriato. nec vt vnquam aliter, quam vt super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura. vnde emanasse Sylla dictum constat, optimates sæpius admonentis, vt male præcinctum puerum caue-rent.* & Horatius primo sermonum: *Rideri possit eo, quod Rusticius tonso toga defluit.* Astrictior fuit, qua sinus togæ in anteriori parte conficiebatur. nec toga ad pedes deuenire permittebatur. vnde alte præcincti pro expeditis dicti, Suetonius de eodem Cæsare iam sene: *Cæsar, cum interficeretur, toga caput obuoluit, sinum sinistra manu ad ima crura deduxit, quo honestius caderet.* & Macrobius: *Hortensius ad speculum se intuens togam corpori sic applicabat, vt rugæ non forte, sed industria locatas artifex nodus astringeret, & sinus ex composito defluens lateris modum ambiret.* Frontinus libro quarto: *Piso Titium præfectum cohortis, quod loco fugitiuis cessérat, cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare iussit.*

De cinctu Gabino sic Isidorus: *Cinctus Gabinus dicitur, cum ita imponitur toga, vt togæ laciniæ, quæ post reiicitur, attraheretur ad pectus, ita vt ex vtroque latere penderet. vt sacerdotes pingebantur.* Item Seruius exponens versum illum:

lum: *Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino Insignis reserat stridentia limina consul*, inquit, *Gabinus cinctus est toga sic in tergum reiecta, vt vna eius lacinia a tergo reuocata hominem cingat. hoc autem vestimenti genere vtebatur consul bella indicturus: ideo quia cum Gabii Campaniæ ciuitas sacris operaretur, bellum subito venit. tum ciues accincti togis suis ab agris ad bella profecti sunt, & adepti victoriam. vnde hic est ortus mos.* Liuius libro IIX. de Decio consule se deuouente: *Pontifex cum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerta super telum subiectum pedibus stantem dicere.* Mox: *Ipse incinctus cinctu Gabino armatus in equum insiluit, & se in medios hostes immisit.* Item Valerius de religione: *Fabius Gabino cinctu cinctus manibus, humerisque sacra gerens ex Capitolio descendit.* Ex his apparet, quemadmodum sinus præcinctæ togæ pars fuerit. Quin etiam sinus togæ gremium fuit. Vnde illud Liuii de Fabio legato in senatu Carthaginis: *Sinu ex toga facto*, item: *Sinu effuso.* quod dixit Florus: *Excusso togæ gremio.*

Vsus autem togæ proprius Romanorum fuit, vt Græcorum pallium. Itaque Togati pro Romanis dicti, vt Palliati pro Græcis. & fabulæ Togatæ fuerunt, in quibus Romani inducebantur, vt Palliatæ, in quibus Græci. & Galli, atque Hispani, teste Strabone Togati vocati, qui victum, cultumque Romanorum asciuerunt. Quare Suetonius; *Augustus*, inquit, *inter varia munuscu-*

la togas insuper, & pallia distribuit lege proposita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu vterentur. Cicero pro Rabirio, obiectum dixit Rabirio quod Alexandriæ palliatus fuisset; & Scipioni obiectum inquit Liuius, quod cum pallio, crepidisque inambulasset in gymnasio. Cicero etiam obiecit Verri, quod *steterit soleatus prætor cum pallio purpureo muliercula nixus in littore.* & in Antonium dixit de iudice Græco Romæ iudicante: *Iudex modo palliatus, modo togatus.*

Eadem toga pacis fuit insigne, vt sagum belli, vnde togati sagatis oppositi. Etenim in tumultu priuati togas, magistratus prætextas ponebant, & saga militaria sumebant. vt idem ostendit eodem in loco. His in vniuersum de toga cognitis, nunc de generibus eius agamus. fuerunt autem hæc, pura, candida, pulla, prætexta, paludamentum, picta, trabea.

TOGA PVRA fuit communis toga hominum priuatorum, eorumque virorum. Itaque etiam virilis est appellata. Ac pura quidem dicta, quod albi coloris esset, nulla admista purpura; virilis vero, quia pueris virilem ætatem ingredientibus dabatur. Albam fuisse ostendit Pollux, τήβεννον λευκὸν & ὁλόλευκον appellans. item Martialis, cum ait: *Et toga non tactas vincere iussa niues.* & Papinius: *Nec saltem teneris ostrum iuuenile lacertis Exuit, albentique humeros induxit amictu* & Gellius qui scribit: *Scipionem Æmilianum reum ad populum factum candida veste,*

veſte, non autem ſolito reorum cultu fuiſſe, & pura quidem etiam dicta reſpectu prætextæ, quæ admiſtam habebat purpuram. itaque a Plutarcho in Bruto dicitur ἀπόρφυρος, id eſt, expers purpuræ.

Prætexta vero vtebantur pueri vsque ad annum XVI. qui annus tyrocinii dicebatur, tum vero togam virilem, puramve ſumebant in Capitolio. Valerius libro V: *Cotta ipſo die, quo togam ſumpſit virilem, protinus vt è Capitolio deſcendit, C. Carbonem accuſauit.* Plinius libro IIX: *Tirones recta tunica ſimul cum toga pura induebantur.* Cicero ad Atticum: *Ego meo Ciceroni Arpini potiſſimum togam puram dedi.* Suetonius: *Auguſtus duodecimum annum agens auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit: quadriennio poſt virili toga ſumpta militaribus donis triumpho C. Cæſaris Africano donatus eſt.* Senecæ primo epiſtolarum: *Tenes vtique memoria, quantum ſenſeris gaudium, cum prætexta poſita, ſumpſiſti virilem togam.* Hæc autem ita totum corpos amiciuit, & ita quodammodo impediuit, vt etiam brachium vtrumque cohibuerit. Vnde loquens Cicero de pueris virilem ſumentibus dixit pro Cœlio: *Nobis olim annus erat vnus ad cohibendum bracchium toga conſtitutus.* & Horatius loquens de petitoribus honorum, emere eos debere monuit ſeruum, *Læuum Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram Porrigere.* nimirum pondus intelligens togæ, quæ bracchium manumque cohibebat.

Cete-

Ceterum cum communis, & quotidiana toga esset alba, tum vero, si petendi honores erant, induebant candidam, eaque signum erat petitionis. Erat autem candida, vt inquit Isidorus, *cui intendendæ albedinis caussa cretam addiderant*: Est enim plus candidum, quam album. Macrobius libro primo: *Mos fuit petitoribus, vt sumpta candida toga nundinis in Comitium venirent, & in colle considerent, vnde coram possent ab vniuersis videri.* Hinc candidati vocati, de quibus alio loco satis.

Toga vero pulla fuit atri coloris, quam induebant luctus, & reatus caussa. tumque dicebantur veste mutata. In luctu autem atrati, in reatu sordidati appellabantur. De luctu Cicero in Vatinium: *Qua mente feciſti, vt in epulo Q. Arrii cum toga pulla accumberes?* item: *Quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla?* item; *Quis vnquam cœnauit atratus, cum ipse epuli dominus Q. Arrius albatus esset?* De reatu Liuius libro VI: *Tribuni pl. diem Manlio dicunt. conversa plebs est, vtique posquam sordidatum reum viderunt. nec cum eo non modo patrum quenquam, sed ne cognatos quidem aut affines, quod ad eam diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent.*

Toga vero PRÆTEXTA, hæc enim sequitur, fuit toga alba illa quidem, *sed cui purpura*, vt inquit Macrobius, *erat prætexta*, id est, quæ in ora habebat purpuram, vnde eam Græci scriptores περιπόρφυρον vocant, id est, circumquaque purpuram

puram habentem. Hæc vero fuit puerorum, magistratuum, sacerdotum, & eorum, qui publicum munus curarent. Hoc ostendit Valerius tribunus pleb. apud Liuium libro XXXIV: *Purpura viri vtemur prætextati in magistratibus, in sacerdotiis, liberi quoque nostri prætextis purpura togis vtentur; magistratibus in coloniis, municipiisque hic Romæ infimo genere magistris vicorum togæ prætextæ habendæ ius permittemus, nec id vt viui solum habeant tantum insigne, sed etiam vt cum eo crementur mortui, fœminis duntaxat purpureo vsu interdicemus? & cum tibi viro liceat purpura in veste stragula vti, matrem familias tuam purpureum amictum habere non sines? & equus tuus speciosius instratus erit, quam vxor vestita?* De eadem re sic Macrobius in primo: *Tullus Hostilius rex Romanorum tertius debellatis Etruscis sellam curulem, lictoresque, & togam pictam, atque prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, primus vt Romæ haberentur, instituit. Sed prætextam illo sæculo puerilis non vsurpabat ætas. erat enim, vt cetera, quæ enumerauí, honoris habitus. Sed postea Tarquinius Priscus rex quintus de Sabinis egit triumphum. quo bello filium suum annos quatuordecim natum, quod hostem manu percusserat, & pro concione laudauit, & bulla aurea, prætextaque donauit, insigniens puerum vltra annos fortem præmiis virilitatis, & honoris. nam sicut prætexta magistratuum, ita bulla gestamen erat triumphantium. Hinc deductus mos, vt prætexta*

texta, & bulla in vsum puerorum nobilium vsurparentur ad omen, & vota conciliandæ virtutis ei similis, cui primis in annis munera ista cesserunt. Alii putant, eundem Priscum, cum is statum ciuium solertia prouidi principis ordinaret, cultum quoque ingenuorum puerorum inter præcipua duxisse, instituisseque, vt patricii bulla aurea cum toga, cui purpura prætexeretur, vterentur, sed vsque ad eos, quorum parentes equo stipendia iusta meruissent. Libertinis vero nullo iure vti prætexta licebat, ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo. Sed postea libertinorum quoque filiis prætexta concessa est bello Punico secundo. Alii a Romulo hoc institutum rettulerunt, qui primum filium ex Sabinis mulieribus procreatum bulla aurea, ac prætexta insignibus decorauerit. Nonnulli credunt, ingenuis togam prætextam additam, vt ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerentur. Valerius cap. de indole: *Statua bullata, & incincta prætexta S. C. puero posita est.* De prætexta magistratuum non est opus pluribus exemplis, quam quæ supra prolata sunt. Hinc prætextati dicti, & qui in ætate essent prætextata, id est, puerili, & qui in magistratu.

Iam vero paludamentum fuit toga imperatoria, non solum purpura, sed cocco etiam, auroque distincta, vt scripsit Isidorus. Plutarchus purpuream, Silius coccineam, vt supra diximus, appellauit. vnde Plinius scripsit libro XXVII, *Coccum imperatoriis paludamentis fuisse dicatum.* de eo satis

satis etiam supra est disputatum. Hæc Græco vocabulo Chlamys, teste Nonio, appellata. de qua Isidorus: *Chlamys est, quæ ex vna parte induitur, neque consuitur, sed fibula infrenatur.* & Valerius libro III: *L. Scipionis statuam chlamydatam, & crepidatam in Capitolio cernimus. quo habitu quia aliquando vsus erat, effigiem suam formatam poni voluit. L. quoque Sylla cum imperator esset, chlamydato sibi ac crepidato ambulare deforme non duxit.* Quod si chlamys Græcis non omnino idem, ac paludamentum Romanis fuit, certe tamen & ipsa vestis imperatoria fuit.

Toga vero picta primum purpurea, deinde picta, item palmata, ac triumphalis appellata: purpurea, quod tota coloris esset purpurei; picta, quod in ea imagines aliquot acu depictæ essent; palmata, quod victorias cum palmis intextas haberet; triumphalis, quia ea triumphantes ornarentur. Dionysius de Prisco rege loquens περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον vocat, id est, amictum purpureum varium. Plutarchus in Æmilio ἀλουργίδα χρυσόπαστον, id est, vestem purpuream auro intextam. Festus: *Picta, quæ nunc toga dicitur, purpurea antea vocitata est, eaque erat sine pictura.* Isidorus libro XIX: *Toga palmata dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hostibus palmas, quæ vocabatur & toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet.* Liuius libro XXXI: *Dona ampla data,*

ta, quæ ferret rex, toga purpurea, & toga prætexta. Cicero in Antonio: *Cæsar sedebat in Rostris amictus toga purpurea in sella aurea coronatus.* Plutarchus: *Cæsar sedit in foro in tribunali triumphali veste ornatus.* Ausonius in Panegyrico ad Gratianum: *Palmatam, inquis, tibi misi, in qua Divus Constantius parens noster intextus est.*

Præter has omnes erat trabea. hanc etiam vt prætextam quoque, & togam pictam ab Etruscis ad Romanos translatam scribit Florus. *Trabearum,* inquit Seruius, *tria genera: vnum, quod diis sacratur, & est totum purpureum: alterum, quod est regum, quod est purpureum, sed habet aliquid albi: tertium augurale, & purpura, & cocco mixtum.* De regia trabea sic Isidorus libro XIX: *Trabea togæ species ex purpura, & cocco. qua operti Romanorum reges initio incedebant. hanc primum Romulus inuenisse fertur ad discretionem regii habitus.* Dionysius in secundo: *Trabea toga fuit, quæ fibula astringebatur;* vbi vero de Saliis loquitur, trabeas vocat togas περιπορφύρας, id est, prætextas punico colore. Plinius libro IIX: *Trabeis vsos reges accepimus.* & libro IX: *Romulus purpura vsus est in trabea.* & Plutarchus: *Romulus sedit ἀλουργίδι id est purpurea veste, ornatus.* Præter reges etiam consules trabeam vsurparunt. Virgilius libro VII: *Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino Insignis reserat stridentia limina consul.* Claudianus in

Pa-

Panegyrico secundo: *Quo tandem flexus trabeas auctore rogantes induerit, fastisque suum concesserit annum.* Liuius libro XXXII. *Consul vero primo in continentem trabeatus ad hostem pergit.* Item equites. Valerius de institutis: *Equites trabeati Idibus Quinctilis transuehi solitι.* Tacitus libro III. *In funere Germanici atrata plebs, trabeati equites fuerunt.* Hæc de togis, & earum generibus, præter has vero fuit læna, palla, lacerna, & penula. Læna fuit toga pinguior hiberno tempori apta. Vnde Martialis de læna loquens dixit: *Tempore brumali non multum leuia prosunt, Calfaciunt villi pallia vestra mei.* vnde prouerbium natum est, *Æstate lænam teris.* De hac Varro ita: *Læna quod de lana multa. duarum enim togarum instar vt antiquissimum mulierum recinium, sic hoc duplex virorum.* Festus: *Læna vestimenti genus, habitus duplicis. quidam appellatam existimant Tusce quidam Græce, quam χλαίναν dicunt.* Nonius *læna vestimentum militare, quod supra omnia vestimenta sumitur.* Virgilius: *Tiroque ardebat murice læna.* Ibi Seruius: *Læna genus vestis est. est autem proprie toga duplex, amictus auguralis.* Cicero in Bruto M. *Popilius cum consul esset, eodemque tempore sacrificium cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis.* Plutarchus in Numa: *quas verebant reges lænas, Iuba inquit χλαίνας esse.*

Palla toga scenica fuit. Cicero in Antonium *Tuditanus insanus cum palla & Cothurnis num*

mos populo de rostris spargere solebat. Suetonius: *Caligula tres consulares super pulpitum collocauit, deinde repente magno tibiarum, & scabellorum crepitu cum palla tunicaque talari prosiliuit, ac disaltato cantico abiit.*

Lacerna vero, vt inquit Festus, dicta *quod a capitio sit minor. Hæc vtrinque indui potuit, & vtrinque reiici,* & fere togæ superiecta est. diuersorum vero colorum fuit, nimirum aut albi, aut atri, aut purpurei, vsusque varii; nam & imbris caussa, & frigoris adhibita est, vt in circo ludorum caussa, & in castris. Hæc quæ dixi, proximæ probant auctoritates. Martialis libro XIIII. *Amphitheatrales nos commendamur ad vsus, cum tegit algentes nostra lacerna togas.* & in VIII. *O quantos risus pariter spectata mouebit Trita palatina nostra lacerna toga.* Iuuenali Satyra IX. *pingues aliquando lacernas Munimenta togæ duri, crassique coloris.* Item Horatius in quarto: *spectabat modo solus inter omnes Nigris munus Horatius lacernis, cum plebs, & minor ordo, maximusque sancto cum duce candidus sederet.* Item: *Et quæ Tyron toties epotauere lacernæ.* Plinius libro XIIX: *Virgiliæ nubilo occasu pluuiosam hiemem denunciant, statimque augentur lacernarum precia.* Valerius libro II. scribit Octauium in bello lacernatum fuisse. & Isidorus togatos pro vrbanis, lacernatos pro militibus vsurpatos scribit. Cicero vero obiecit Antonio, quod lacernatus in vrbem rediisset, non togatus. *Quod quærebas,* inquit, *quemadmodum rediissem, primum*

primum luce non tenebris, deinde cum calceis, & toga, nullis nec gallicis, nec lacerna. Quin etiam lacernas pro togis in vrbe vsurpatas aliquando apparet. Indicat Suetonius cum scribit: *Augustus visa pro concione pullatorum turba negotium dedit ædilibus, ne quem posthac paterentur in foro, circove nisi positis lacernis togatum consistere.* & apud Gellium libro XIII. Gastritius Hadriano imperante quosdam Senatores reprehendit, *tunicis, & lacernis indutos, ac gallicis calciatos, non togatos.*

Extremum præceptum sit de penula. Hæc ex lana alba, aut ex gausape fuit confecta, pluuiæ, atque itineris caussa, non togæ, vt lacerna, sed tunicæ superimposita. Lampridius: *Alexander imp. penulis intra vrbem frigoris caussa, vt senes vterentur, permisit. cum vestimenti genus semper itinerarium, aut pluuiæ fuisset.* Nonius: *Penula vestis, quam supra tunicam accipimus.* Varro virgula diuina: *Non quærenda est homini, qui habet virtutem, penula in imbri.* Quinctilianus: *Galba penulam roganti respondit, si non pluit, non est opus tibi, si pluit, ipse vtar.* Horatius in epistolis: *Rhodos aut Mytilenæ pulchrà facit, quod Penula solstitio, campestre niualibus auris.* Spartianus: *Tribunus pleb. factus Hadrianus ad perpetuam tribuniciam potestatem omen sibi factum asserit, quod penulas amiserit, quibus vti tribuni plebis pluuiæ tempore solebant.* De penula gausapina sic Martialis:

Is mihi candor ineſt, villorum gratia tanta.
Vt me vel media ſumere meſſe velis.

Ac de toga quidem, eiusque generibus quod ad hunc locum mihi pertinere viſum eſt, hactenus.

Cap. XIX.

De Tunica.

Togæ vero ſuppoſitæ tunicæ plures fuerunt. Sed quæ togam proxime attigit, ea proprio nomine TVNICA dicta eſt. Hæc anguſtior, & brevior, quam toga fuit, ac primum ſine manicis, deinde manicata, & cinctura conſtricta eſt. De modo Tunicæ Quinctilianus libro XI: *CVI LATI clauiius non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paululum, poſterioribus ad medios poplites vsque perueniant. nam infra mulierum eſt, ſupra centuriorum.* Hinc talares tunicæ, id eſt, vsque ad talos demiſſæ, ſemper probro obiectæ ſunt. de manicis Gellius libro VII *Tunicis vti virum prolixis vltra brachia, & vsque in primores manus, ac prope in digitos Romæ atque omni in Latio indecorum fuit. eas tunicas Græco vocabulo noſtri χειροδότας appellauerunt, fæminisque ſolis veſtem longe, lateque diffuſam decere exiſtimauerant ad vlnas, cruraque aduerſus oculos protegenda. Viri autem Romani primo quidem ſine tunicis toga ſola amicti fuerunt, poſtea ſubſtrictas, & breues tunicas citra humerum deſinentes habebant. quod genus Graci*

ci dicunt ἐξωμίδας. *Hac antiquate inductas P. Africanus Pauli filius P. Sulpicio Gallo homini delicato inter pleraque alia, quæ obiectabat, id quoque probro dedit, quod tunicis vteretur manus totas operientibus. Qui cum chirodota tunica inferior accubuerit.* Item Cicero in Catilinam: *Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut barbatos videtis manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos, non togis.* Scribit porro Plutarchus, Catonem maiorem, *per hiemem tunica exomide sumpta, per æstatem nudum opus in agro perfecisse.* Iuuenes tunicatos in campo se exercuisse, scriptum est apud Ciceronem in Cluentiana, plebeculam vero Romanam tunicatam incessisse, significauit Horatius cum popellum eam tunicatum vocauit. Cum ergo ciues omnes Romani tunica vterentur, factum est, vt tunica ordines distinxerint. nam senatores, & equites tunicam clauatam induerunt, plebs rectam, & sine clauis. Clauata tunica fuit, quæ clauos purpureos intextos habuit, aut latos, aut angustas. fuerunt autem claui, quasi flores panno intexti. Vnde Martialis dixit: *Lato mapalia clauo.* Festus clauata vestimenta scribit fuisse clauis intertexta. Varro in octauo addit: *Si quis tunicam in vsu ita consuit, vt altera plagula sit angustis clauis, altera latis, vtraque pars in suo genere caret analogia.* Plinius libro IX. *Toga prætexta & latiore clauo e regibus primum vsum Etruscis deuictis Tullum Hostilium satis constat.* Silius: *Sacrificum lato vestem distinguere clauo.* Varro,

Modio, teste Nonio: *Istorum Vitreæ togæ ostentant tunicæ clauos.* Ceterum tunica latos clavos purpureos intextos habens, quæ & latus clauus, & tunica laticlaui dicta est, propria fuit senatorum. atque amplissimi ordinis insigne. Indicat Suetonius, vt ante dictum est, loquens de Augusto: *Sumenti virilem togam tunica lati claui resuta ex vtraque parte ad pedes decidit. fuerunt qui interpretarentur, non aliud significare, quam quod is ordo, cuius insigne id esset, quandoque ei subiiceretur.* Item: *liberis senatorum, quo celerius reip. assuescerent, protinus a virili toga latum clauum induere & curiæ interesse permisit.* & de Tiberio: *Senatori latum clauum ademit.* & de Caio: *Latum clauum, quanquam initio affirmasset, non lecturum senatorem, nisi ciuis Rom. abnepotem, etiam libertini filio tradidit.* Vt autem latus clauus fuit senatorum, sic angustus clauus equitum Romanorum, ostendit Paterculus de Mæcenate scribens, qui equestri dignitate contentus erat. *Mæcenas non minus Agrippa Cæsari carus, sed minus honoratus quippe vixit angusto clauo pæne contentus.* Lampridius item in Alexandro: *Tum satis esse constituit, vt equites Romani a senatoribus claui qualitate discernerentur.* Eademque ratione Papinius:

- - Non sanguine cretus
Turmali, trabeaque Remi, & paupere clauo
Augustam sedem & Latii penetrale senatus
Aduena pulsasti.
Primaque patricia clausit vestigia luna,

Mox

Mox Tyrios ex more sinus, tunicamq; potentem
Agnouere humeri.

Quippe turmalem sanguinem, trabeam Remi, & pauperem clauum vocat locum equestrem. nam equitum erant turmæ, trabea, & angustus clauus sed trabeis vtebantur, cum transuehebantur idibus Quinctilis. Item Ouidius in quarto Tristium: *Curia restabat, claui mensura coacta est.* id est, postquam egressus sum e pueris restabat ordo senatorius, vt latum clauum continuarem. at claui mensura coacta est, & angustum sumpsi cum virili toga. Hinc senatores laticlauii, equites Rom. anguſti clauii dicti, quorum Suetonius meminit in Augusto: *Ac ne expers castrorum esset, binos plerumque laticlauios præposuit singulis alis.* In Othone etiam angusticlauii meminit.

Recta vero tunica erat, vt arbitror, sine clauis, siquidem scripsit Plinius lib. VIII. *Tanaquil primo rectam tunicam texuit, qua cum toga pura induebantur tirones, & nouæ nuptæ.*

Vt autem tunica recta togæ puræ, clauata prætextæ, sic palmata togæ pictæ respondit. Festus: *Tunica palmata a latitudine clauorum dicebatur, quæ nunc a genere picturæ palmata appellatur:* id est tunica, quæ ante a latitudine clauorum dicebatur, nunc palmata vocatur a genere picturæ. Vt enim toga picta olim purpurea, post picta fuit, sic tunica socia pictæ togæ olim latus clauus, post palmata a genere picturæ vocata, & simul cum toga picta triumphantibus data, Liuius libro x. *Quos vos sellis curulibus, toga*

prætexta, tunica palmata, toga picta, corona triumphali, & laurea honoratis. & libro xxx. *Toga picta, & palmata tunica donat.* Florus addit, ab Etruscis trabeam, prætextam, togam pictam, & tunicam palmatam fluxisse. Idem scribit Dionysius libro tertio, vbi tunicam palmatam vocat tunicam purpuream auro signatam. & vbi loquitur de Saliis, vocat *tunicam variam*, id est, pictam, sic enim quoque togam pictam nuncupat. Eodemque modo Liuius in primo dixit, *tunicam pictam Saliorum.* Tunicam porro multi & priuati, & in magistratu omiserunt. testis est Acro, qui rationem reddens, cur Horatius *Cethegos cinctutos*, dixerit, sic inquit: *Cinctuti Cethegi tunicas non gerebant sed pro tunica cinctum, vel campestre ab vmbilico ad pedes reliquo corpore exerto, & nudo, nisi toga tegeretur.* vnde Lucanus: *exertique manus vasana Cethegi.* Porphyrio vero cinctutos vocatos scribit, *a cinctu* qui tunicæ aptatus esset infra pectus. Sed eo cinctu videntur, tanquam subligaculo pudenda etiam velata fuisse. Hinc Luperci cinctuti. Ouidius: *Semicaper coleris cinctutis, Faune, Lupercis* quod subligaculis essent vincti. Vnde Plutarchus scripsit, *Lupercos nudos in subligaculis discurrere.* Idem etiã candidatos sine tunica cũ toga candida prensasse scripsit in Coriolano. Pædianus Catonẽ ius dixisse, cum esset prætor, sine tunica, campestri sub toga cinctũ, notauit, eumq; morem repetiisse ex statutis Romuli, & Camilli ætate factis. Eiusdem campestris meminit Isidorus: *cincto iuuenes in exercitatione campestri*

stri verecunda velabant. vnde & campestre dicebatur. Cicero item pro Cluentio: *Nobis olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga constitutus, & vt exercitatione, ludoque campestri tunicati vteremur.* & Horatius: *Facit quod penula solstitio, campestre niualibus auris.* Scio mul a de tunicarum interiorum generibus adiici posse. Verum ego, quæ ius distinguere ciuium Romanorum potuerunt, mihi tantummodo attingenda putaui. Quamobrem non nihil de calceis quoque senatorum subiiciam.

Cap. XX.

De Calceis.

CAlciamentorum porro genera duo fuerunt, calceus, & solea. calceus totum pedem texit, solea plantam tantum: pars enim superior habenis deuincta fuit. sed & calceorum, & solearum multa genera. Ceterum calceus astrinxit magis pedem, quam solea. Vnde illud Pauli Æmilii, de quo Plutarchus: *Nonne hic calceus pulcher est? at nescis qua ex parte pedem meum torqueat.* Cicero in Rhetoricis: *si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat.* Horatius Satyra tertia: *Et male laxus in pede calceus hæret.* Suetonius: *Augustus forensia, & calceos nunquam non intra cubiculum habuit ad subitos repentinosque casus parata.* Erant præterea calcei senatorum a calceis aliorum diuersi. Docent hoc multi in primis Zonaras, *patricii*, inquit, *gestabant in vrbe calceos vrbanos forma litteræ Rho, vt a centum senatoribus trahere originem*

piderentur. aut quod prima esset littera Romanorum. Isidorus calceos lunatos senatorum vocat additque, *Romulum calceos patricios reperisse, assuta Luna. Luna vero non sideris in eis formam, sed notam centenarii numeri significabant, quod initio patricii centum fuerint.* Hinc Cicero in Philippicis; *Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se, apertam curiam vidit post Cæsaris mortem, mutauit calceos. repente pater conscriptus factus est.* Suetonius: *Cæsar veste laxiore, & calceo alto, & rubro vsus est secundum reges Albanos, ad quos referebat genus propter Iulum.* item: *Augustus calciamentis altiusculis vsus est, vt procerior, quam erat, videretur.*

De soleis sic Gellius libro XIII. *Omnia id genus, quibus plantarum calces tantum infime teguntur, cetera prope nuda, & teretibus habenis iuncta sunt, soleas dixerunt, nonnunquam voce Græca crepidulas. Gallica autem opinor esse verbum nouum non diu ante ætatem M. Ciceronis vsurpari cœptum. itaque ab eo ipso positum in secunda Antonianarum: Cum gallicis* inquit, *& lacerna cucurristi.* Item in Verrem: *Stetit soleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in littore.* & in Pisonem: *Cum ad te quinta ferme hora cum C. Pisone venissem, memini nescio quo e gurgustio te prodire inuoluto capite soleatum.* & in Antonium: *Rediui cum calceis, & toga, nullis nec gallicis, nec lacerna.*

HÆC

HÆC SVNT fere, quæ de antiquo iure populi Romani, diuturnis quæsita laboribus ego potui reperire. Quod opus cum ego Venetiis, libris duobus de ciuitate Rom. editis iam ante annos quindecim inchoassem, ac continuo Patauii tribus de Italia additis prouexissem, ad extremum Bononiæ, (his enim omnibus in locis hæc mihi profiteri studia contigit) prouinciis Iudiciisque attextis anno salutis MDLXXIIII. perfeci. Quod admonuisse volui, ne quis hæc præcepta perinde mihi ad colligendum, digerendumve facilia, atq; sibi ad legendum, cognoscendumq; procliuia existimaret verum quæ a me de singulis huiꝰ iuris partibꝰ constituta sunt, ea sciret longiore animi consultatione confecta. Quod si quis nostram multis in locis diligentiam, aut perspicaciam quærat, is scito, non nostram illum tam industriam, quam rerum ipsarum, quas tractauimus, naturam arguere. quæ quoniam ab hominum voluntate, ac temporum inclinatione toræ manarunt, solidam nullam tueri constantiam potuerant. & propter scriptorum inopiam coniecturis, interdum, ac suspicionibus potius, quam certis veteris consuetudinis auctoritatibus nixæ fuerunt. Quod in vetere iure populi Rom. enucleando elaboraui, idem in ATHENIENSIVM quoque Rep. libris quatuor Bononiæ quoque editis præstiti; atque ad extremum REGNVM etiam Italiæ memoriæ consecrare ingressus rem libris XV. ad annum vsque salutis nostræ millesimum ducentesimumque, sed alia scribendi ratione, perduxi. Ex quibus aliisque item eiusmodi generis lucubrationibus plurimis facile intelligere homines poterunt, ad hæc sublenanda studia non voluntatem mihi, aut industriam, verum aut neruos defuisse, aut fortunam.

FINIS.

Io. Georgii Græuii

Animaduerſiones in Carolum Sigonium de Iudiciis

ex eius Præfatione in Tomum II. Theſauri Antiquitatum Romanarum.

APud Carolum Sigonium lib. I. de iudiciis cap. 5. p. 1691. a) *actio præſcriptis verbis* obſcurius ſic explicatur: *Quod ſi nulla merces conſtitueretur, ſed tantum, quantum inter eos conueniſſet, neque locatio, neque conductio, ſed actio præſcriptis verbis dicebatur*, cum liquidius a iuris Romani peritis hominibus dicatur eſſe actio, cum petitor ex innominato contractu vrget, vt is, cum quo contraxit, fidem liberet, vt verba, quibus pepigerat, poſtulant, vt ſi conuenerit, hoc tibi a me dari, vt tu mihi illud des, idque tu non præſtiteris, naſcitur actio præſcriptis verbis, h. e. ex præſcriptis verbis contrahentium.

Eadem pagina contractibus iuris ciuilis adiicit *fiduciam*, quam ex Boetio tradit ſpeciem eſſe mancipationis, cum res aliena mancipatur alicui hac lege, vt mancipanti remancipetur. Hæc quoque perquam caliginoſa ſunt, nec omnino vera. Nam *actio fiduciæ* veteribus ICtis dicebatur, quæ poſteris eſt actio hypothecaria. Quam Græci vocant hypothecam, qua voce quoque vſi ſunt ICti poſteriores Iuſtiniani ætate, Latini veteres dixe-

a) *Vid. noſtram editionem pag.* 409.

dixerunt *fiduciam*, quæ est rerum immobilium, sicut pignus rei mobilis. Inde apud Paulum lib. II. sententiarum titulus est de commodato, deposito, pignore, fiduciaue. & lib. III. 7. *Rem legatam testator si postea pignori vel fiduciæ posuerit.* Vbi vides *pignora & fiduciam* tanquam diuersa poni, quamuis postea cœperit etiam vsurpari *fiducia* pro *pignore*. Hinc *seruus fiduciatus* est apud Paullum lib. II. de lege commissoria, vbi vulgo male legitur *fiduciarius*. Annius exponit recte seruum oppignoratum. In antiqua inscriptione est *fiduciare monumentum*, pro quo in alia est *pignori obligare*, vt multis docuit maximus Salmasius de modo vsurarum cap. XIV. Hinc *fiduciæ actio, fiduciæ iudicium, fiduciatæ res.* Est igitur actio fiduciæ, qua debitor repetit hypothecam aut pignus a creditore pecunia soluta, quæ ab Imperatore actio quasi Seruiana dicitur, quod ad instar Seruianæ esset instituta, de qua multis in locis ICti in Pandectas.

Cap. XX. p. 2709. b) *Assiduus* male ex Gellio lib. XVI. exponitur diues, quamuis consentiat Cicero in Topicis, ac si originem duceret ab assibus dandis, cum assiduus sit qui præsto semper est. Cato de re rustica Cap. 145. *Assiduos homines quinquaginta præbeto.* Hinc *assiduitas* est eorum, qui semper nobis adsunt. Plancus ad Ciceronem in X. ad fam. ep. 25. *Malo præsens obseruantia, indulgentia, assiduitate memorem me tibi*

b) *Huius editionis pag. 454.*

tibi probare. Cicero pro Murena q. *Asſiduitatis & operarum harum quotidianarum putat eſſe conſulatum.* Hoc eſt, conſulatum putat debere conferri in illos, qui quotidie in foro verſantur, & reip. & ciuibus operam in vrbe nauant. Minut. Felix. *Auiditatem deſiderii frequens asſiduitatis vſus impleuit.* Hinc *asſidui ciues* dicti ſunt honeſtiores & opulentiores, qui quotidie verſabantur in foro, & aliis ciuibus officia præſtabant & operam in rebus ciuilibus. Opponuntur proletariis & capite cenſis, qui opera mercenaria victum quærentes raro in foro conſpiciebantur, cum iis nullus eſſet locus in Comitiis & concionibus. Hæc vera eſt, *asſidui ciuis* ſeu *vindicis* ſignificatio, vt fere idem ſit *ciuis asſiduus*, ac *ciuis claſſicus*, qui erat ex quatuor claſſibus ciuium, qui ius habebat ſuffragiorum in Comitiis, cum illo carerent proletarii & capite cenſi.

Cap. 20. p. 2709. c) *Vas*, inquit Sigonius, *teſte Varrone fuit, qui pro altero vadimonium promiſit.* Atqui vadimonium non promittit vas, ſed vnde petitur, ſeu prouocatus in ius, vt inferius ipſe Sigonius recte dicit. Non fruſtra cenſet vir amplisſimus, & cum in viuis eſſet, mihi amicisſimus, Guilielmus, Gœſius in appendice ad Pilatum iudicem, locum Varronis eſſe corruptum, & in eo *ſpondet* librariorum vitio eſſe omiſſum. Sic vero putat ſcripſiſſe Varronem: *Vas appellatus, qui pro altero ſpondet, qui vadimonium*

c) *ibid.*

nium promittebat. qui pro *altero* nimirum in iudicium vocato, *qui promittebat vadimonium*, nimirum petitori qui cum vadabatur, ei promittebat se dicta die præsto futurum vnde petitur, & hoc illum præstiturum spondebat vas. Nam vadimonium non est itio in ius pro altero, vt censent viri docti, sed est promissio dato vade se sistendi in iudicio, quod faciebat is, qui vocatus erat in ius. Is promittebat vadimonium, quod est, promittebat se die, quem finierat prætor, in iudicium venturum, & ne petitor dubitaret de eius fide, vadem dabat, qui pro illo spondebat. Dato vade licebat in ius vocato vadere, donec dies respondendi in iudicio venisset. Sin vadem dare non posset, in carcerem eum coniiciebat petitor, vt ex Plauti Persa doctissimus Goesius ostendit.

SA. *Vadatur hic me.* RE. *vtinam vades*
desint, in carcere vt sis.

vide plura in addendis libri laudati.

Cap. 28. p. 1731. d) corrupte scribitur in Plinii loco ex VI. ep. 32. *ingens vtrimque aduocatorum & numerosa subsellia præstantium corona*, cum recte legatur in editis. *Ingens vtrimque aduocatio, & numerosa subsellia: præterea densa circumstantium corona latissimum iudicium &c.*

In eodem capite eadem pagina censet Sigonius prætores detulisse causas perplexi iuris ad centumuiros, quorum iudiciis præfuerint decemuiri,

d) *nobis*, 511.

uiri, non ipse prætor. At mihi videtur viri consultissimi & mihi coniunctissimi Gerardi Nood sententia verior, qui libro I. de iurisdictione cap. 12. docet prætorem decemuiros in Consilium adhibuisse, & cum eis præfuisse centumuiralibus iudiciis, quod in primis colligi existimat ex Plin. v. ep. vlt. *Sedebant iudices, decemuiri venerant, obuersabantur aduocati, silentium longum. tandem a prætore nuncius dimittuntur centumuiri.* Et post: *Hoc facto commotus prætor, qui centumuiralibus præsidet deliberaturus, an sequeretur exemplum, inopinatum nobis otium dedit.* Vnde liquet decemuiros in consilio prætori fuisse, eosque rexisse iudicia centumuiralia, nec ea alia fuisse ac decemuirorum & prætoriis iudiciis, in quibus ipse prætor ac decemuiri cum centumuiris causas cognoscebant. Firmat ista locus Lucani in Panegyrico ad Calpurnium Pisonem, quem quoque laudauit Sigonius:

Seu trepidos ad iura decem citat hasta virorum,
Et firmare iubet centeno iudice causas.

Lib. II. cap 4. e) vere dicit extra ordinem sæpe iudicia fuisse facta, non a quæsitoribus, sed aut a consulibus, aut aliis magistratibus. Hæc erant extraordinaria iudicia, quæ dicebantur proprie *cognitiones*, vt publica iudicia vocabantur *quæstiones*. Publica iudicia erant de criminibus, de quibus lex lata erat, & finita illa lege pœna, secun-

e) pag. 540.

secundum quam legem postulabatur a quocunque ciue qui publici criminis aliquem volebat accusare: nisi essent, quibus iure id licebat. Publicæ dicebantur, & quia pertinebant ad statum publicum siue reipublicæ, non ad priuatorum statum, vt iudicia priuata, & quia ex legibus publicis oriebantur. Extraordinaria iudicia erant, quæ ex legibus publicis non oriebantur, sed in quibus quærebatur de criminibus, de quibus aut nullæ leges erant, aut si leges essent, cum crimen atrocius duceretur, quam vt secundum leges iudicaretur puniendum esse. In iudiciis publicis sortiebantur inter se prætores quam quisque deberet exercere quæstionem de vi, de adulterio: in extraordinariis cognoscebant aut consules, aut totus senatus, aut princeps, aut præfectus vrbi intra centesimum lapidem, aut præfectus prætorio vltra centesimum lapidem, aut in prouinciis imperatoris legati Augusti pro prætore, in populi vero proconsules. In iudiciis extraordinarii non poterat quilibet ciuium accusare, vt in publicis, sed cuius intererat. His in rebus præcipue differunt iudicia publica & extraordinaria, quæ cum vulgo minus sunt nota, & parum recte doceantur in scholis, paucis volui attingere. Prætores seu quæstores, qui exercebant iudicia publica, non habebant iurisdictionem. Illa erat penes prætorem vrbanum & peregrinum. Hinc intelligendus locus Taciti in Agricola cap. 6. in quo aqua viris doctis hæsit: *Idem præturæ te-*

nor & silentium, nec enim iurisdictio obuenerat. Solus Sauilius hic plus vidit ceteris, qui tamen non fuit auditus. Sunt qui τὸ *iurisdictio* hic accipiunt non de potestate iuris dicendi, sed de potestatis exercitio. Inepte Barclaius notat, *præturæ annum transisse Agricolam quiete & otio. quoniam iurisdictio non obuenerat, hoc est ius non dixerat, sed ludos & inania honoris modo rationis & abundantiæ duxerit.* quasi ludi editi ad modum facultatum pertinerent ad præcedentia, & caussæ fuerint silentii illius anni, quo præturam gesserat Agricola. Hoc vero ait Tacitus, Agricolam tranquille & otiose præturæ annum exegisse, & non multum in illo se iactasse, quia ei prætura vrbana aut peregrina non obuenerat, sed sortitus erat quæstionem criminis, aut plurium etiam criminum. Quia vero illo anno nemo illorum criminum reus fuit factus, quæ sortitus erat, vt quæstionem non exercuerit, hinc dicitur fuisse silentium illius anni prætorii. Iurisdictio erat potestas iudicandi, & iudices dandi in ciuilibus litibus, & priuatis delictis, quæ non pertinebant ad remp. Huic potestati adiunctum erat imperium, quo poterant cogere, qui erant sub illorum iurisdictione, vt parerent sententiæ latæ a iudicibus datis: id vocabatur imperium mistum, quia iurisdictioni erat admistum. Sed merum imperium erat ius & facultas non modo cognoscendi de criminibus, sed damnatos puniendi secundum legum præscripta. Quod ius in

rep

rep. penes populum erat, qui solus habebat potestatem grauius animaduertendi in ciues, & eos capite multandi, hoc est aut vita aut libertate priuandi; aut quibus id populi iussu erat in singulis caussis delegatum. In prouinciis imperium hoc habebant præfecti prouinciarum, quibus id lege curiata datum erat a populo. Itaque Iurisdictio vniuersa mandari potest, tam in vrbe, vt legibus & priscorum scriptorum testimoniis declararunt viri docti, quam in prouinciis. Suet. Iul. 7. *Quæstori vlterior Hispania obuenit, vbi cum mandatu prætoris iure dicundo conuentus circumiret.* Vbi vides Iurisdictionem in prouincia mandatam fuisse quæstori a prætore. Sed cognitio & imperium mandari non poterat, l. 6. D. Off. procos. *Nec enim potest quis gladii potestatem sibi datam, vel cuius alterius coercitionis ad alium transferre.* & l. 11. ibid. *Si quid erit quod maiorem animaduersionem exigat, reiicere legatus apud proconsulem debet; neque enim animaduertendi, coercendi, vel atrociter verberandi ius habet.* Potuisse tamen imperium quoque nonnunquam mandari, sed non nisi permissu legis specialis, docuerunt viri doctissimi, quibus subscribo.

Cap. VI. f) scribit Sigonius lege Seruilia Glauciæ cautum esse, ne minor annis triginta Iudex legeretur, inductus loco Suetonii in Augusto: *Iudices Augustus tricesimo ætatis anno allegit,*

f) *pag. 550.*

git, id est, quinquennio maturius quam solebat, fallitur. Locum deprauatum esse dudum ostendit magnus Cuiacius in obseruationibus, & firmis argumentis docet legendum esse xx. annus pro xxx, quia legitimus & Augusti tempore & ante Augustum annus, quo poterant in iudicum decurias adscribi Romani, erat annus xxv. Augustus itaque sanxit, vt anno xx. ciues Romani possent iudices legi.

Idem lib. II. Cap. 10. p. 1711. g) reos scribit toga alba deposita atram induisse. Atram seu pullam togam induebant tantum in luctu: sed in reatu obsoletam & sordidam sumebant, vnde *sordes* pro reatu, & *sordidati* pro reis sæpius legitur. Alia vero erat sordida & obsoleta, alia toga pulla seu atra.

Ibid. c. 14. h) p. 1756. B. verba ista, *Formula vero ista interrogandi testis fuit*, aliis litteris sunt exprimenda. Non enim Ciceronis sunt, sed Sigonii.

Ibid. c. 30. p. 1783. F. i) mire in loco Horatii de nomenclatore,

Qui fodiat latus & cogat trans pondera dextram
Porrigere

exponit *trans pondera*, trans togam, quam scimus, addit, brachium cohibuisse. Sed *trans pon-*

g) *Vid. pag. 563.*
h) *Legendum, c. 15. vt docet pag. 575.*
i) *pag. 640.*

pondera est contra grauitatem, cum cogitur quibuslibet blandiri, & manum illorum prensare contra quam tam viros graues decet. *Pondus* enim & *pondera* sæpe grauitatem notat. Cic. XI. ad Att. 7. *Addis etiam, quod etsi mihi leuius est, quam tuum iudicium, tamen non est leue, ceteris quoque, id est, qui pondus habent, factum nostrum probari.* hoc est qui viri graues sunt, & magnæ auctoritatis. Alia Exempla in Epistolis clarorum virorum a Michaele Bruto editis Angelus Bargæus ad Antonium Ciofium attulit, & ex illo non pauci alii.

In libro III. cap. 17. p. 1822. k) ostendit equuleum fuisse catastam erectam. Atqui catasta fuit pegma, seu tabulatum. Verosimilior est illorum opinio, qui censent equuleum fuisse stipitem erectum, vnde dicuntur homines in equuleo suspendi, & stare sub equuleo incurui apud Amm. Marcell. quia brachiis retro alligatis ac reuulsis homo rectus stare non poterat, vt recte Octauius Ferrarius Electorum lib. I. cap. 5. qui varias doctorum opiniones de equuleo ibi expendit.

k) *nobis pag. 320.*

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM.
Maior Numerus Tomum minor paginam indicat.

A.

A nota absolutionis II. 589
Abalienatio I. 144
Absentes Reipubl. causa non possunt postulari II. 555
Absoluendi formula II. 518. 591
ACCENSI apparitores in castris & in iure II. 167
magistratuum I. 361. II. 167
ferme liberti erant I 360
in militia qui II. 162 & 163
populum tertia inclamata rogabant, numquis lege agere vellet II. 425
Prætorum in prouincia ad citandum & silentium diutius loquentibus imponendum destinati II. 190
in vrbe II. 419
accire & silentium imponere soliti I. 362
Acceptilatio quid? II. 41
Accipere imperium in prouinciam non idem ac sortiri prouinciam II. 314
Accretionis ius II 404
Accusabantur ad populū priuati magistratus II. 694
Accusandi ad populum ordo II. 696

Accusare ad populum quid? II. 301
neque quicunque neque quemque potuit II. 554. 555
Accvsatio vid. *Actio* it. *Diem dicere.* it. *Nominis delatio.*
ad populum fiebat intermissis diebus II. 699
qualis? II. 301
apud Proconsulem in prouincia qualis? II. 200
fuit longa & perpetua oratio II 580
interrupta & perpetua II 579
per plures dies habita II 579
quarta ad populum II. 702
quibus esset laudi? II. 556
quomodo facta II. 578. 579
quotuplex II. 699
testimoniis maxime nitebatur I. 568
Eam sibi deposcentibus iudicium datum quod diuinatio dicta est II. 557
Eius quale artificium oratorium fuerit II. 580
Accvsator vid. voc. *postulatio* & *nominis delatio.*
calumniam iurat II. 558
diem producere potuit & incepto desistere II. 709
ex lege dixit II. 581
habuit potestatem Lege Licinia iudices edendi reo II. 567
magistratum eorum, quos accusauit, non est adeptus II. 653
nomine delato dies inquirendorum Criminum postulauit II. 200
omnia voce & libello complectitur II. 561
pote-

potestatem habet iudices reiiciendi II. 563
primus ex multis accusator, reliqui subscriptores dicti II. 557
quo die iudices aduersario edere debeat II. 611
quomodo citatus sit II. 200. 564
quomodo postulauerit, nomenque detulerit II. 200. 552
reum ex dictis seruorum conuincit II. 569
reum ex rostris citat II. 698
si ad diem non affuit reus liberatus est II. 565
Eius munus probrosum II. 555
ACERRAE Colonia I. 789
municipium I. 706
præfectura I. 542
ACHAIA ab Achæis dicta propter principatum eorum in Græcia II. 67
idem quod Græcia II. 63
prouincia II. 70
quomodo se liberauerit II. 65
vectigalis facta II. 71
ACHAIAE Agri II. 72
Conuentus iuridici II. 72
descriptio, fines, populi, status ante Romanorum Imperium II. 63
populi II. 63
ACHAEI cum Ætolis in Græcia eminebant II. 64
Concilium Græciæ contraxerunt quod Achaicum dictum I. 65
impetum faciunt in Lacedæmones I. 69
inter se conspirant II. 65
quatuor primum ciuitates in conciliũ vocant II. 65

Romanorum socii fiunt II. 66
Iuspecti Romanis iisdem suæ ruinæ & Achaiæ siue Græciæ prouinciæ faciendæ occasionem dederunt I. 69
Acies singulæ in denas partes distributæ II. 158
tres hastatæ, principes & triariæ II. 157
Acquisitio quomodo fiat iure Gentium II. 404
quomodo iure Quiritium II. 404
rerum singularum aut vniuersarum II. 404
Actio legis. vid. *Legis actio.*
magistratuum, qualis fuerit II. 292
pro accusatione II. 568. 578
prima & secunda nata ex ampliatione & comperendinatione II. 568
pro iudicio quæ & qualis II. 439
quomodo edita II. 451
exercita in iudicio publico II. 554
intentata II. 457. 458
in hereditatem II. 463. 464
postulata & data II 447
Actionvm dationem præcedit postulatio II. 439
intentiones singulæ proprias formulas habuerunt II. 457
translatio quid II. 473
Actionvm *varia genera* petitori concessa II. 451
Actiones arbitrariæ II. 444
quæ & quomodo duplicis geris II. 485
bonæ fidei II. 444

bonæ

b. f. quæ II. 487
quæ earum formulæ & intentiones II. 485. 487
ex contractibus & maleficiis dominorum & patrumf. vel seruorum & filiorumf. II. 442
honorariæ II. 441
in partem & in solidum II. 442
in personam II. 439. 486
in rem *ib.*
in simplum, duplum, triplum, quadruplum II. 442
legitimæ II. 441
mixtæ, ex personalibus & realibus II. 439
ex rei persecutoriis & pœnalibus II. 441
quomodo intentatæ II. 439
noxales II. 444
quomodo intentatæ II. 484
pœnæ persequendæ causa II. 441
præiudiciales quæ II. 476
præscriptis verbis II. 748
rei persequendæ causa II. 441
secunda & tertia quando instituta II. 201. 516
stricti iuris II. 444

ACTIONVM *variæ species:* nempe

ACTIO ad exhibendum II. 445. 486
communi diuidundo II. 440. 445. 487
condictionis. Add. *Condictio* II. 440
damni dati ex L. Aquilia II. 442. 482
de dote II. 442. 445. 483. 487
de eo quod metus causa, eiusque a reliquis diuersitas II. 483
de in rem verso II. 443
eius formula II. 448

de libertate quæ habeat singularia II. 476. 479
quomodo in ea intendatur II. 478
de pauperie II. 444
quomodo in ea intendatur II. 484
de peculio quid II. 443. 444
quæ intentio in ea II. 483
de seruitute luminum an diuersi quid habeat II 476
de seruo corrupto II. 482
de ventre cognoscendo, eiusq; singularia II. 476. 479
exercitoria II. 483
familiæ herciscundæ II. 440. 445. 487
finium regundorum II. 440
furti II. 441
nec manifesti differt a reliquis II. 482
pertinet ad pœnæ persecutionem II. 481
quomodo in ea intendatur II. 481
in bonum & æquum quando data II. 444
institoria II. 443. 484
Pauliana II. 441
præscriptis verbis II. 409. 480. 487
Publiciana II. 441. 486
quod iussu II. 443. 483.
Seruiana II. 441. 486
tributoria II. 443. 484
vi bonorum raptorum II. 442. 482
vindicationis II. 440. 458
vxoria II. 442. 445. 487
Actor actionem electam in ius vocato edebat II. 451
postulabat II. 453
de rato satisdationem præstat II. 500

in inficiatione sponsionem concepit II. 473
iudicem a prætore petens formulam ipsam certis conceptisque verbis profert I. 379
iurat de Calumnia II. 506
quanti litem æstimet II. 519
sæpe plures habet actiones ex quibus aliquam eligit II. 451
si cessit rem aut pacto aut transactione composuit II. 455
Vadabatur reum II. 454
Eius formula cum se stetisset in iudicio II. 457
Actuarii limites I. 649
Actus II. 404
ADDICERE iudicia quid II. 456
pars, iurisdictionis II. 428
quando in vsu II. 422
ADDICTIO debitoris qualis II. 523
prætoris II. 428
ADDICTVS quid? II. 525
quid differat a seruo I. 94
Adipiscendæ possessionis interdictum cui vtile II. 437
Administrare quid? II. 305
Adolescentibus accusatio fuit laudi II. 556
Adoptantis conditiones I. 157
ADOPTATI ætas I. 140
differentia ab arrogato I. 139
ADOPTIO quid? II. 430
fiebat apud prætorem II. 430
lege curiata I. 139
filiorum qualis I. 137

per mancipationem I. 137
pro arrogatione I. 139
tribuit adoptantis nomen I. 140
sacra I. 117
vindicatione & mancipatione coniuncta I. 819. II. 430
Eius formula II. 430
iura I. 137. 138 819
Adria I. 596
Adulterii crimen II. 532
Aduocatus quis? II. 453
Ædificatio II. 404
ÆDILES an Patricii II. 274
Ædiles CVRVLES habuerunt tantum potestatem non imperium II. 293
instituti I. 226
quam curam habuerint I. 226
quam iurisdictionem habuerint II. 423
quibus Comitiis creati I. 211
tributis Comitiis egerunt II. 693
Ædiles PLEBIS aliquid de potestate Consulum detraxerunt I. 225
in Coloniis I. 373
in municipiis I. 712. 715. 716
quæ iura habuerunt I. 424
quando instituti I. 225
Ædui socii secundi Romanorum & in Gallia vlteriore II. 41
Æqui an Latini fuerint I. 477
prope ad internecionem deleti I. 506
quæ oppida habuerint I. 478. 505
Volscis adiuncti I. 503

Eo-

Eorum bella I. 503. 504. 505
fœdera & oppida I. 503. 505
Æquicolæ qui I. 478
Æquitatis causas cognouerunt centumuiri II. 490
ÆRARII a militaribus stipendiis repulsi I. 374
qui sint I. 209. 213
suffragio caruerunt I. 374
Ærarium facere quid I. 374
ÆRARIVM Romanum in potest. senatus fuit I. 275
per Pompeium & Cæsarem, apertum I. 202. 825
quando ditissimum I. 198. 200
quando exhaustum I. 201. 202
Add. *Tributum*
de *Ære* alieno leges I. 93. 94
Ære dirutus miles I. 189
Æs circumforaneum I. 326
Æsculapius Deus ascitus a Romanis quando I. 113
Æsernia colonia I. 505. 506
Æsis fluuius terminus Galliæ citerioris I. 548
Æstimatio litis II. 593
Æstimatorius Contractus II. 410
Æstimatum frumentum quod? II. 9. 208
Æsylum Colonia I. 679
ÆTAS iudicum in iudiciis priuatis I. 418. 845
publicis II. 551. 756
militaris quæ apud Romanos I. 166
quæstoria quæ? I. 267
senatoria quæ? I. 267
ÆTOLI bella suspiciunt I. 65
frangunt fœdus cum Romanis II. 68
in Græcia eminebant II. 64

pacem ineunt II. 67
primi socii Rom. fuerunt trans mare II. 65
reuertuntur ad Romanos II. 66
Ætolicum concilium quale? II. 65
AFRICA an fuerit frumentaria an stipendiaria victis tertio bello Catthaginensib9 II. 110
prouincia facta II. 108
Eius bella tria II. 108
Colonia II. 110
Conuentus iuridici II. 110
descriptio, fines populi II. 106
tributum & vectigal impositum a Romanis II. 109
Agathocles II. 9
AGER Albanus I. 25
a Romulo & sequentibus Regibus diuisus I. 628
a Seruio Tullio in multas partes diuisus I. 35
Campanus quomodo diuisus I. 207. 624
cultus per seruos & quare I. 307
Gabinus I. 24
Gallicus & Picenus diuisus I. 600. 633
hostium plebi diuisus aut publicus factus I. 20. 205
quomodo diuisus vid. *Agrorum diuisio*
Sabinus plebi diuisus I. 633
scripturarius quis? I. 298. II. 258
tam priuatus quam publicus diuidebatur I. 627
Tusculanus I. 29
Agere lege quid? II. 415
Agere cum populo poterat magistratus omnis I. 212
Agnatio quid differat a gentilitate I. 101
Agnatis dedit prætor bonorum possessionem II. 433

Agraria

Agrariæ leges a quibus latæ sint I. 627. 628. 642
Agrarii Curatores quo numero crearentur & ornarentur I. 646. 647
Agricolæ qui I. 296
Agricultura maximopere culta a Romanis I. 305
Agrorvm divisio facta a Cæsare, Antonio & Triumuiris I. 643
pauperibus I. 644
peditibus & equitibus I. 645
per curatores agrarios I. 646
plebi rusticæ I. 308
qua ratione I. 627
quomodo in lege præscripta I. 648
quo ordine I. 644
tam cultorum quam incultorum I. 295
Agrorum genera quinque I. 25. 627
Agrorum limites lege præfiniti I. 645. 646
Ala equitum II. 165
Alba Colonia I. 676
Alba Pompeia I. 757
Albani I. 25. 483
Albano in monte feriæ Latinæ I. 479
triumphatur II. 248
Albanum fœdus I. 482
Albia cur dicta I. 795
Albium Ingaunum I. 795
Albium Intemelium I. 795

Album

Album differt a candido II. 732
vestimentum prohibetur in petendo munere II. 648
Aleria Colonia II. 16
Aletium oppidum I. 539
Aletrium Colonia I. 789
Alex fluuius I. 539
Alexandri M. successores Syriæ Reges aliquot II. 87
Alliffæ præfectura I. 717
Alligati testes qui II. 576
Allobroges participes coniurationis Catilinæ II. 43
quando victi & in prouinciæ formam redacti II. 41. 42
qui? II. 41
Alluuio II. 404
Alpes Cottiæ in potestatem redactæ I. 801
marinæ, Cottiæ, Graiæ, Rheticæ, Cannicæ I. 795
maritimæ ius latii consecutæ I. 800
subactæ I. 799
quæ illarum diuisio, quis situs I. 794. 795. 796.
in Alpibus trophæum Augusti I. 803
Alpina bella & fœdera I. 798. seq.
Alpinæ gentes I. 803
Alsium Colonia I. 679
Ambaruale sacrificium I. 23
Ambierunt non solum Romæ sed etiam in Conciliabulis Italiæ II. 642
Ambire quid? II. 636. 642
Ambitio II. 642
Ambitvs capitalis fuit II. 650

Cri-

Crimen II. 531
non solum Romæ sed & in Conciliabulis Italiæ factus II. 642
partes eius singulæ quæ? II. 636
per senatus consultum coercetur II. 135
quibus legibus coërcitus II. 648 --- 662
Amentes I. 437
Amilcar Pœnorum Dux II. 19
Amici qui in petitione II. 636. 637
Amictus & Amiculum II. 727
AMPLIATIO diuersa a comperendinatione II. 592
in causa priuata II. 586
publica II. 589
sublata lege Acilia, restituta Cornelia in causa repetundarum II. 613. 618
Eius formula II. 591
nota N. L. 589
Amplius pronunciatio quæ? II. 591
Ana flumen II. 30
Anagnia municipium I. 707
præfectura I. 757
Ananes populi I. 595
Ancon colonia militaris I. 783
Anguliclauii II. 738
Angustus clauis insigne equitum Romanorum I. 288
ANIMADVERSIO in causa publica quæ? II. 594
in iudicio populi quæ? II. 716
in milites I. 187
leuis I. 188
ANNVLI an senatoribus cum equitibus fuerint communes? I. 289

di-

distinguebant equites a plebe I. 289
ANNVLI aurei ius I. 288
etiam libertis datum I. 289
Annulus Prætoris II. 186
Anquirere capitis & pecuniæ quid? II. 689
ANQVISITIO quid & eius formula II. 689 699
quid differat ab irrogatione II. 689 702
Atemnæ Colonia I. 670
Antepilani qui? II. 158
Anteſtatio quæ? II. 447
Antiochiæ Conuentus II. 97
Antium Colonia I. 672
Antonianæ Coloniæ I. 784
ANTONIVS Galliam comatam obtinet II. 64
qua ratione legem Iuliam ſuſtulerit: II. 137
quare non de Catilina triumphauerit? II. 247
Anxur Colonia I. 675
Apamea a quo ædificata? II. 94
Apollonia II. 48. 61
Apparitores magiſtratuum qui? I. 360
Appellatio Collegæ quid? II. 354
Appius qua occaſione legem Corneliam falſe interpretatus ſit? II. 358
Apta Iulia in Gallia II. 46
Apulia duplex I. 542
Apuliæ fines & oppida I. 542
Apulorum bella & fœdera I. 542. 543
Aqua & ignis in nuptiis adhibebatur I. 123
Aquæ Sextiæ in Gallia condita II. 42
Aquæ & ignis interdictio II. 536
Aquæductus & hauſtus II. 404

Aquilæ præesse, est toti legioni præesse II. 161
Aquileia Colonia I. 684
Aquileiæ Conventus erat Galliæ citerioris I. 616
Aquilifer in exercitu II. 162
M. *Aquilius* Siciliæ prouinciæ confector II. 23
Aquinum Colonia I. 786
Aquitania subacta II. 44
eius fines II. 40
Aratores an ciues Romani? I. 296. 298
qui? II. 16. 187
Aratrum in Colonia circumscribenda I. 648
ARBITER alius compromisso eligitur, alius a prætore datur I. 379
etiam Prætoris Imperio subiectus II. 520
non iurat II. 504
quando actori iuramentum in litem detulerit? II. 518
quando datus I. 378
quando sententiam, quando arbitrium tulerit? 518
qua ratione sententiam pronunciauerit II. 519
quas causas cognouerit? II. 488
quomodo adactus, quomodo sumtus II. 493
ARBITRARIÆ actiones diuersæ an stricti iuris & b. f. II. 444. 519.
quæ? II. 445
reales & personales II. 445. 486
Arbitrii pronunciandi formulæ II. 519
Arbitrium quid differat a iudicio I. 378. II. 519
Arbitror respondebant testes II. 375
Arbori infelici suspensio quæ II. 719
Arcera quid II. 499
Ardea Colonia I. 673

Ar-

Argentaria ars parum honesta l. 328
Argentariæ tabernæ in foro l. 325
Argentarii fœneratores l. 324
qui? l. 322. 325
ad *Argentariorum* tabernas fiebant auctiones l. 327
Aricia Colonia l. 687
municipium l. 687. 704
Ariminum Colonia l. 678
deducta ab Augusto l. 790
a triumuiris l. 786
pro Gallia sumtum l. 613
Armati qui? ll. 680
Arpinates in tribu Cornelia l. 786
Arpinum municipium l. 707
præfectura l. 712
Volscorum & Samnitium fuit l. 510
Arretini in tribu Pomptina l. 768
Arretium Colonia militaris l. 778
Arrogatio ll. 406
filiorum qualis l. 137
Arsia fluuius terminus vltimus Italiæ l. 793
Artes sellulariæ seruis & peregrinis, rusticæ & militares liberis & ciuibus concedebantur l. 48
Artifices qui l. 355
Eorum ars sordida l. 335
distinctio a quo & cur inuenta l. 336
Aruspices qui l. 216. 217
Aruspicum mores circa litationem ll. 221
As vsurarum quid? l. 329
Asia dicitur tribus modis ll. 73
finibus ad distinguendum difficillimis ll. 74

leges

leges accepit ab Aquillio & Mucio II. 79
libertatem an Attali testamento an Romanorum liberalitate acceperit? II. 77
Eius descriptio fines & populi II. 73. 80. 82
liberæ ciuitates II. 82
Reges post Alexandrũ M. ante Romanos II. 74
ASIA PERGAMA, siue *Attalica* ab Attalo Rege Romanis data II, 75
Prouincia facta a Romanis II. 78
quæ? II. 73
ASIAE PROVINCIAE conuentus iuridici qui? II. 81
Regiones II. 78
Tributa extraordinaria imposita II. 81
vectigalia imposita II. 77. 80
Assertio duplex decemuiralis & centumuiralis II. 513
Assiduitatis in petendo magistratu vis qualis fuerit II. 642
ad *Assiduitatem* pertinet, ambire prensare ac rogare II. 642
Assiduus quis? II. 425. 749
Astures deleti II. 37
Ateria lex quæ? II. 534
Atestini in tribu Romilia I. 768
ATHENIENSES II. 64
a Romanis defensi II. 66
liberi relicti II. 64
illis Sylla pepercit II. 72
Athenis libera in vrbe conuentus iuridicꝰ actus II. 72
Atinas præfectura I. 714
Atinates in Tribu Terentina I. 768
Attalus secundus Rex Pergami auctus regno à

Romanis II. 77
Attalus tertius Rex Pergami regnum Asiæ reliquit Romanis II. 77
Atella Colonia I. 790
præfectura I. 752
Attellani histriones nec tribu mouebantur, & in legione merebant, vt honestiores I. 174
Attributa pecunia quid? II. 331
Atubii Colonia II. 38
Auctio, quæ fuerit I. 149
Auctionis hasta I. 149
Auctor pro venditore I. 149
Auctor an esset, rogabatur a petitore possessor II. 464
Auctores patres fuerunt, quid significet? II. 277
AVTORITAS pro dominio I. 149
quod ius fuerit I. 149
Auentinus mons pomœrio incluſus I. 21
Ausidus amnis I. 566
AVGVRES nunciationem habuerunt I. 224
qui? I. 216. 217
Augusta Emerita I. 803
Augusta prætoria Salassorum I. 804
Augusta Taurinorum custodia I. 790
Augusta Vagiennorum I. 800
Augustæ ab Imp. Augusto conditæ aut deductæ I. 731
Augustei termini I. 651
Augustus quid in colonias mutauerit? II. 17
restituit suffragiorum ius I. 214
Auium inspectio ad quæ Comitia pertinuerit, & quando fuerit vsitata I. 104. II. 292
Auriculam tangebat, qui antestabatur I. 488

Ausonia

Ausonia I. 458
AVSONVM bella I. 533
gens deleta I. 533
oppida I. 531
Auspices in nuptiis I. 213
AVSPICIA accipiebantur a populo Comitiis euriatis e Capitolio II. 304
Comitiorum an eadem ac militaria I. 223
duo maxime vsitata I. 222
erant triplicis generis I. 104
ex acuminibus II. 219
Imperatoris duo II. 218
in exercitu vnius fuerunt imperatoris II. 218
in vrbe I. 223
perennia II. 326
proconsulibus & proprætoribus non competierunt I. 237. *n.* 374
propria magistratuum II. 292
maiora maiorum, minora minorum I. 840. 841
patriciorum I. 104
quando pestifera II. 221
singula quibus comitiis conuenerint I. 104
tripudii qualia? II. 218
Auspicato Colonia dicebatur I. 656
Auxilia sociorum qualia? I. 484. II. 153. 164
AVXILIVM populare II. 706
quartum ab accusatore petitum II. 709
reo a magistratibus præstitum II. 705
tertium reo datum fuit auspicium & excusatio II. 708

Auximum Colonia I. 686
Axius fluuius II. 55

B.

Bachanalium quæstio I. 722
Bænis II. 35
Bætis II. 30
Baleares insulæ quæ & quando victæ II. 38
Barba radebatur vulgo tempore Æmiliani II. 707
Basilica quæ? II. 191. 509
Bateſtani II. 30
Belgæ subacti II. 44
Belgica vid. *Gallia.*
Bella ab initio per consules gerebantur II. 123
Comitiis centuriatis iubebantur I. 241
Eorum causa tantum iuniores citabantur II. 326
Bellum Achaicum II. 68. 69. 70
Allobrogicum II. 42
Campanorum I. 530. seqq.
Ciuile II. 96
cum Celtiberis gestum II. 31--34
Etruscorum I. 516. seq.
Illyricum II. 47. 48. 49
Italicum, Marsicum, sociale I. 447
Lusitanicum II. 34
Macedonicum II. 56. 60
Mithridaticum II. 70. 95
Numantinum II. 34
Punicum primum II. 18
secundum II. 20
Sabinorum I. 595. seq.

Sam-

Samniticum I. 567. seq.
Sertorianum II. 36
Viriathinum II. 34
Vmbrorum I. 553. seq.
Volscorum I. 502. 503
in *Beneficiis* deferre quid? II. 248. 251
Beneficium reposcere II. 643
Beneuentum Colonia I. 678
a triumuiris deducta I 786
Benignitas in petendo magistratu, quæ & quotuplex? II. 645
Berræa a quo ædificata II. 94
Bithynia a Nicomede rege testamento relicta Romanis & ab eis prouincia facta II. 99
cum Ponto coniuncta II. 100
Eius descriptio, fines & populi II. 97. 98
Reges ante imperium Romanum II. 97. 98
Vectigal impositum II. 102
Blande appellare quid? II. 641
Blanditiæ in Comitiis quæ? II. 641
Bœoti fœdus cum Romanis ineunt II. 66
Boia vinculorum genus II. 534
Boii Galli deleti I. 599
Eorum bella I. 599
fines & oppida I. 596
Bona rei latitantis vendebantur II. 450
BONÆ FIDEI ACTIONES
diuersæ ab arbitrariis II. 485. 488
harum tres formulæ II. 485
Bonæ fidei causas cognouerunt arbitri II. 488

Boni in republica opponuntur multis I. 439
plebi I. 439
Bononia Colonia I. 684. 788
Bononienſes in Antonium Clientela I. 699
Bonorvm poſſeſſio quid? II. 405. 432
cur a prætore inuenta? II. 433
quomodo poſtulata & data? II. 432
ſecundum tabulas & contra tabulas II. 433
Bonorvm possessiones quot & quæ? II. 432. 433
octo ab inteſtato II. 433
in *Bonorum poſſeſſionem* mittere quid? II. 435
Bonorum publica emtio quid? II. 450
Bos quanti æſtimetur? II. 534
Boucanum colonia I. 790
Bouillæ Colonia militaris I. 780
Braccatæ vid. Gallia
Bracari II. 35
Brixiani in tribu Fabia I. 278
Brunduſium Colonia I. 679
Bruttiani qui? I. 364
Bruttii depreſſi I. 578
vnde dicti? I. 538
Eorum bella & fœdera I. 540. ſeq.
fines & oppida I. 538. 539
Bruxentum Colonia I. 682
Bulla puerorum ingenuorum I. 74
triumphantes ornabat? II. 240

C.

C nota condemnationis II. 589
Cadauera in Tiberim aut in ſcalas Gemonias pro-

proiecta II. 720
Cædes quæstionibus & testimoniis probata tabularum fidem non desiderat II. 569
Cænina Colonia I. 670
Cænomanorum fines & oppida I. 597
Cærites post legem Iuliam in tribu Clustumina I. 768
primi municipes I. 689
sine suffragio municipes facti I. 693. 703
Cæritum bella I. 522
in *Cæritum* tabulas referre quid? I. 371. 373
CÆSAR an quid detraxerit legi Semproniæ II. 137
cur imminuerit suffragiorum ius? I 2 3
cur interfectus fuerit I. 81
sine sorte pro arbitrio & iudicio prouincias mandauit II. 137
Eius bella in Hispania II. 36
in Gallia II. 43. 44
Calabria eadem ac Messapia I. 538
Calabriæ oppida I. 538
Calabrorum bella I. 541
Calatia præfectura I. 717
Colonia militaris I. 783
Calceus quis? II. 745
senatorum lunatus aut forma litteræ Rho II. 745
Calciamenta Romana Calceus & Solea II. 745
Callæcia subacta II. 35
Callæcorum in Hispania fines II. 35
Cales Colonia I. 674

Cales municipium I. 708
Calicadmus flumen II. 87
Caluitur quid in XII. Tabulis? II. 447
CALVMNIÆ intentio, qualis II. 485
iudicium in accusatorem II. 525. 596
Iusiurandum accusatoris II. 558
Pœna II. 598
sublata lege Syllæ II. 630
Calumniam iurare II. 558
Calumniatores qui? II. 525
literam calumniæ oderunt II. 598
Camuni victi I. 804
Cameria Colonia I. 670
CAMPANI equites ciuitate donati I. 706
municipium I. 796
Eorum bella I. 530. seqq.
fœdera I. 335
Campaniæ fines & oppida I. 529
laudes I. 529
partes I. 529
Campanus ager sæpe diuisus I. 577
Campestre, vestimenti genus II. 742
Candida toga, quæ esset in petitione II. 644
CANDIDATI candida toga induebantur in prensando II. 644
cur illam deposuerint in Campo II. 644
prensabant sine tunica & cur? II. 742
Eorum ambitus. Vid. *ambitus partes* II. 644
Candidus, Color quomodo differat ab albo II. 632
Cantabri II. 37

Capena Colonia militaris l. 784
Capitales cauſſæ quæ? ll. 538
Capitalis cognitio in caſtris qualis in ciuem Romanum? ll. 216
CAPITE CENSI erant ex turba forenſi l. 347
ex ſexta Claſſe l. 56
in legione extra ordinem conſcripti l. 174
qui? l. 57
de *Capite* ciuis Rom. quomodo ageretur? l. 84 ſeq.
Capitis anquirere & iudicare quid ll. 689
diminutio maxima l. 79
quæ? ll. 537
pœna coniungi cum pecunia non poterat ll. 701
Capitolinorum Collegium l. 319
Capitolinus mons l. 20
Cappadocia ll. 98
Captiui an fuerint necati in triumpho ll. 242
Captiuitatis Jus ll. 404
CAPVA Colonia militaris deducta ab Auguſto l. 790
a Cæſare l. 782
a Sylla l. 780
præfectura aſperius tractata l. 713
Rom. facta l. 578
Capuæ conuentus l. 714
CARCER quis ll. 534
Eius curam triumuiri capitales habebant ll. 717
cuſtos commentarienſis dictus ll. 535
partes duæ ll. 717
in eo quæ ſupplicia ſumta ll. 717
CARNI in prouinciæ formam redacti l. 460

Venetiæ & Gallis attributi l. 608
Eorum fines oppida bella & fœdera l. 607. 609
Carnicæ Alpes quæ? l. 797
Carnifex adhibitus ad strangulationem, præcipitationem & crucem ll. 717. 719
non Ciuis Romanus, non in vrbe l. 370
Carseoli Colonia l. 676
Carthaginensium bella tria cum Romanis ll. 107. 108
fœdus cum Romanis l. 465. 466
Carthago an prouincia facta ll. 109
deleta & consecrata ll. 108
prima Colonia deducta in Africa ll. 15
Casinum Colonia l. 676
Cassiterides insula, quando victa? ll. 38
Castella quæ sint? l. 622
Castrorum portorium l. 682
Castrum nouum Colonia l. 679
Castulonensis saltus ll. 37
Catulus non triumphauit ll. 247
Catulus Confector prouinciæ Siciliæ ll. 23
Cauea quid l. 422
Caudina sponsio l. 465. 466
Caudium Colonia l. 790
Causa cadere ll. 457. 473
Causæ Capitales vnde? ll. 232
criminales vnde ll. 232
defenduntur aliæ inficiatione, definitione aliæ, quædam iure ll. 582
de iure & æquitate a Centumuiris iudicatæ ll. 490
etiam grauissimæ & obscurissimæ a centumuiris tractatæ ll. 491

in

in quibus pecunia deponeretur? II. 501
leuiores & faciliores a iudice cognitæ II. 488
pœnales an omnes capitales fuerint II. 537
præiudiciales primum a decemuiris, deinde a centumuiris iudicatæ II. 509
priuatæ de recipiendis & reddendis a recuperatoribus cognitæ II. 488
publicæ & priuatæ vide *Iudicia.*
quomodo & quando defensæ II. 508
Causæ coniectio II. 507
Caussaria missio I. 181
Cautio rei vxoriæ quando & cur introducta I. 133
Celeres qui? I. 276. 277. 842
Celtiberia victa II. 34
Celticæ fines II. 32. 41
Censores an lustrandi populi causa exercitum imperarint II. 327
cognouerunt de vacationibus militaribus I. 82
designati Comitiis centuriatis II. 276
curarunt vias I. 729
cur opifices præterierint? I. 342
diminuerunt autoritatem consulum I. 226
eiiciebant libertinos e tribubus rusticis I. 349
equum publicum adimebant I. 371
dabant I. 281. 371. 843
in Coloniis I. 667
infamium curam habuerunt II. 596
in municipiis I. 700
legebant Senatores I. 268
locabant vectigalia I. 208. 295
lustrabant populum, quod aliud est, quam lustrare

ſtrare exercitum more imperatorio ll. 327
notabant ordines, ſenatorium equeſtrem plebeium & qua ratione l. 372
quando conſtituti? l. 163
quando haſta vſi? ll. 419
qui? l. 168
quos in cenſum numerarint l. 164
eorum officium l. 226
Cenſoriæ tabulæ l. 164
Cenſualis forma l. 167
in *Cenſum* profeſſio l. 164
CENSVS a quibus peractus l. 163
Clandeſtinus l. 166.
Claſſes diſtinxit l. 56. 162. *vid. tamen* 846
ciuitatem ſecum attulit l. 164
equeſtris l. 283
fortunarum quomodo factus l. 167
illatus a Seruio Tullio rege l. 70. 162
in campo Martio fiebat l. 168
in toto orbe ab Auguſto actus l. 573
iudiciarius l. 417
Latinorum l. 493
non datus a Coloniis l. 662
ordines diſtinxit l. 371
ordinum an idem ac iudicum l. 417
pauperum frumenti diſtribuendi cauſa a Cæſare per dominos inſularum actus, non luſtralis l. 842
pertinuit ad capita & bona ciuium l. 162. 163
ad ciues Rom. in urbe, a quo & prouinciis l. 166
per-

pertinuit ad ciues Rom. præsentes, interdum etiam absentes l. 166
non ad pueros, mulieres, senes, pontifices l. 165
plebis l. 371
quam vim habuerit l. 163
quas opportunitates attulerit l. 163
senatorius l. 265
ante Augusti tempora l. 266
CENTVMVIRALIA IVDICIA a decemuiris exercita ll. 424
a Prætore exercita ll. 752
de ventre & libertate ll. 511
in quatuor consilia distributa ll. 510
tanquam rotæ iudiciales ll. 509
earum artificium oratorium ll. 504
CENTVMVIRI etiam de causis iuris grauissimis & obscurissimis iudicarunt ll. 419
quando dati l. 378
orti l. 378
postulati ll. 493
Centuriata Comitia vid. *Comitia.*
CENTVRIAE aliæ equitum, aliæ peditum l. 55
equitum tres a Romulo institutæ l. 30
fabrorum duæ l. 55
in Comitiis aliæ prærogatiuæ, aliæ iure vocatæ ll. 287. l. 830
omnes CXCIII l. 55
pars classium populi a Seruio Tullio instituta l. 55
sexaginta in legione ll. 160
tubicinum duæ l. 55

Centu-

Centvriones in exercitu qui? ll. 156. 157. habuerunt adiutores ll. 162. horum nomen ll. 162 insigni vtebantur vili ll. 161. primipili ordo honestissimus ll 160. quot & quomodo electi ll. 156. 157. stipendium duplex ceperunt l. 185.
Centuripini Latinæ conditionis ll. 27.
Certatio multæ pœnæve ll. 701.
Cessio ll. 404.
Cessio in iure ll. 428. 429.
Cibaria quæ? ll. 361.
Cicero legatos tres tantum secum in Asiam duxit ll. 152. in Sicilia quatuor habuit ll. 152. Eius leges num autoritatem habeant ll. 299.
Cilices aliquot liberi relicti ll. 90.
Cilicia agros publicos habuit ll. 92. complexa est Ciliciam, Pamphyliam & Isauriam ll. 87. 90 quibus paruerit ante Romanos post Alexandrum M. ll. 87. Syriæ adiungitur ll. 94. tribus diœcesibus ex Asia demtis, aucta ll. 90. Eius bella ll. 87. 88. 89. descriptio, fines & populi ll. 87. pars altera prouincia facta ll. 89. partes aliquot demum ab Imperatoribus in prouinciam redactæ ll. 92. tres conuentus iuridici ll. 90.
Cinctvra togæ arctior ll. 728. laxior quid ll. 727. triplex ll. 727.
Cinctus ll. 741
Cinctus Gabinus quis? ll. 728
Cinctuti Cethegi quales? ll. 744
Circeii Colonia l. 671
Circumluuio ll. 404
Cirtha Colonia Numidiæ ll. 117

CITATIO Add. vocatio in ius accusatoris a prætore facta ll. 565. iudicum a prætore facta ll. 567. rei ad populum ab accusante magistratu facta ll. 698

CIVIS Romanus quinam in prouinciis versatus ll. 187. ab impotenti regum & tyrannorum dominatione liberatus l. 80. adeptus iura non solum libertatis & gentilitatis sed & sacrorum & ceremoniarum l. 112. agrum vt plurimum coluit. l. 48. artes operosas an exercuerit? l. 339. 342. capitis damnari non potuit nisi centuriatis Comitiis lege sacrata l. 84. 85. ciuis duarum ciuitatum esse non potuit l. 28. conditionis triplicis l. 74. ignobilis aut nobilis aut nouus l. 255. ,423. optimus aut popularis l. 255. 431. ignominiæ causa ex ordine a censoribus pellitur l. 371. immunis portoriorum l. 208. iudicauit res priuatas & publicas l. 375. municipum filias in matrimonio habuit l. 696. nomen suum sæpe maximo periculo vindicauit l. 90. non vnius semper fuit conditionis l. 13. optima lege l. 14. 15. pauper cur a tributis immunis l. 341. perfectus & imperfectus l. 16. perfectus ius suffragiorum & honorum habuit l. 213. proprio iure vsus, quod Quiritium est dictum l. 152. proprium habuit ius Comitiorum & suffragii l. 210. qualem potestatem habuerit in liberos l. 134. quatenus Consuli subiectus & Imperatori miles ll. 369. quiuis sedem spectandorum ludorum causa habuit l. 375. quos agros tenuerit l. 26. 27. solus testamentum condere & ex illo succedere potest l. 142. 153. 358. verberari non poterat l. 82.

Ciui

Ciuilis vis quæ? ll. 438
Ciuiles controuersiæ quæ? ll. 438
Ciuium Roman. Colonia l. 657. 660

Civitas pro *cœtu ciuium*, e republ., cuius est, æstimatur l. 12. immunis quid? ll. 8. libertate affecta ll. 8. seruitute affecta ll. 8. 10. stipendiaria immunis, fœderata, libera ll. 10. vectigalis quid? ll. 8.

Civitas pro *iure ciuitatis*, communicata arbitrio populi l. 689. beneficio alicuius patricii obtenta l. 111. dabatur cum libertate l. 75. oppidanis vel singulis vel vniuersis Romam migrantibus l. 16. post vrbem a Gallis captam etiam domicilium pristinum non mutantibus l. 17. eripi non poterat inuito l. 76. 79. non amittitur absentia l. 28. quæsita per migrationem & censum l. 738. Eius *amissio* l. 28. 76. *ius plenissimum* l. 214. de *Ciuitate* Italicorum leges vid. *leges* l. 742. 793.

Civitates pro meritis diuersimode tractatæ ll. 8. 11. Siciliæ paucæ bellis subactæ ll. 23.

Claritas Iulia Colonia ll. 38.

Classes a Seruio Tullio rege institutæ l. 55. ex censu distinctæ l. 56. *vid. tamen* 846. in centurias distributæ l. 55. 56. sex factæ, sed quinque tantum celebratæ l. 56. tribuum partes factæ l. 57 infra *Classem*, qui dicti l. 56.

Classicus pro diuite l. 846.

Classis prima, secunda, tertia, quarta, quinta cuius census fuerint l. 55. 56. sexta proletariorum & capite censorum l. 55.

Clauata vestis quæ? ll. 741.

Clauus in veste, quid? ll. 741. latus & angustus

I. 271. 288. II. 743. pauper II. 743. Eius mensura *ib.*
Clientes pleb. Rom. qui, & eorum officium I. 103
Cloacina Dea a Romanis consecrata I. 113
Clusii in tribu Arniensi I. 768
Coactores qui? I. 327
Coëmtio in matrimonio quæ? I. 128
Coercitio prætoria quæ? II. 190. qualis? II. 190. 595. sola magistratum non constituit II. 296. Eius insignia II. 190.
Cœtus nocturni vindicati II. 628
Cognatis proximis dedit prætor bonorum possessionem II. 433.
Cognitio causæ in iudiciis publ. in duas actiones fuit diuisa II. 568. extraordinaria II. 752. quomodo dilata? II. 564. 565. quomodo facta? II. 488.
Cognitionum dies II. 428
Cognitor qui? II. 488
Cohors pars decima fuit legionis II. 158. prætoria cui permissa I. 183. quæ? II. 168. 387. 388.
Cohortis distributio I. 170
Coitiones clandestinæ vindicatæ II. 628. in petendo magistratu II. 649.
Collatia prima præfectura I. 709
Colenda capta II. 36
Collegæ appellatio quid? II. 354
Collegia a Clodio restituta I. 337. augurum & pontificum II. 637. contra rempubl. sublata I. 337. opificum & artificum a quo instituta I. 335. 336. sodalitia dicta II. 637. horum iura I. 338.

quæ? II. 637. Eorum Magiſtri I. 337.
Collegium Capitolinorum I. 319
Coloni alia ſacra habebant quam ciues Rom. I. 115. ſub vexillo deducebantur I. 654.
Coloniæ aliæ Ciuium Rom. aliæ Latinæ I. 658. 659. aratro circumſcribebantur I. 654. autorem habent Romulum I. 670. auſpicato deducebantur I. 656. caruere ſuffragiis ante legem Iuliam I. 694. ciuitatis Rom. partem tantum habuerunt I. 661. differunt a municipiis I. 688. duodecim inofficioſæ & octodecim officioſæ I. 662. habuerunt *immunitates varias* I. 662. 694. *militiæ vacationem* I. 663. leges a Curatoribus agrariis acceperunt I. 665. luſtrabantur I. 656. militares *a quibus deductæ* I. 773. *quare* I. 774. quid, & quæ earum origo? I. 624. II. 15. ſenatum & populum habuerunt I. 666. transmarinæ, Gallicæ militares II. 16. tulerunt ſuffragia poſt legem Iuliam I. 764. 767. ab Auguſto inſtitutæ I. 789. II. 17. a Cæſare conditæ I. 787. a Cn. Pompeio Strabone deductæ in Gallia II. 16. Africæ I. 15. a Metello in Balearibus conſtitutæ II. 38. Antonii I. 784. C. Grachi II. 15. Corinthiæ II. 72. Corſicæ II. 29. Galliæ II. 45. 46. Hiſpaniæ II. 38. Illyrici II. 54. Prouinciarum II. 15. Sardiniæ II. 29. Syllæ II. 16. triumuirorum Reipublicæ I. 786.
Coloniarvm deducendarum *leges* I. 627. *ſex cauſæ* I. 625. iura I. 657. magiſtratus I. 667. Patroni I. 669. Respublica qualis? I. 694. ſingularum, quæ a populo deductæ ſunt nomina I. 670. ſq.

Columna mœnia in foro, quæ? II. 569
Comagenæ reges relicti a Pompeio II. 94.
Comata Gallia *Vid. Gallia* II. 34. 44
Comitatus Præsidum qualis II. 149
Comiter quid significet in fœdere I. 472

Comitia ad senatum & ab eo ad Principem translata II. 662. ad iuniores etiam & emeritos spectabant II. 326. adumbrata quomodo? II. 2 3 bina prærogatiuæ & iure vocatarum *qualia* I. 281. *quomodo & quando mutata?* II. 281. 284. 289. Ciuium Rom. propria I. 210. diuisa iuter Cæsarem & populum II. 661. iusta *quæ* II. 140. *sola centuriata & curiata fuerunt* II. 140. per XVII. tribus non poterant fieri II. 270. populi a Tiberio sublata I. 836. quibus Magistratibus creandis seruierint II. 269. quid? I. 209. sacerdotum qualia I. 219. vi & largitione corrupta. Add. *ambitus* I. 210. 211.

Comitia centvriata cum tributis solum magistratuum causa tempore Ciceronis in vsu II. 280. num imperio militari eguerint II. 325. penes diuites I. 210. quæ? I. 210. Eorum *vsus* I. 211. 389. in accusatione maiorum magistratuum & quæstorum II. 694. bello iubendo I. 241. creandis *consulibus* II. 276. 335. *prætoribus* II. 276. die propter crimen perduellionis dicenda II. 704. exilio præsenti sciscendo II. 711. magistratibus deferendis II. 140.

Comitia cvriata ad imperium militare mandandum adhibita sunt II. 140. an per triginta lictores habita sint, ut censuit Gruchus? II. 265. au-

ſpicata I. 106. 240. II. 140. auſpiciorum cauſa II. 280. centuriata confirmauerunt II. 265. cum lege curiata, quæ multum differt, a Sigonio confuſa I. 847. 849. cur in Macedonia habere non potuerint II. 148. diuturnitate temporis exoleuerunt I. 211 quæ? I. 210. quomodo centuriatis adiuncta fuerint? II. 264. Eorum *vſus* I. 211. *in* confirmandis conſulibus & prætoribus II. 276. creandis *curatoribus agrariis* I. 647. *Imperatoribus* II. 335. deferendo Imperio militari II. 140. 145. iudicio faciendo II. 685. 690.

Comitia tributa ad iudicia translata II. 692. auſpicata & inauſpicata I. 106. II. 148. quæ? I. 210. verius Concilium plebis dicta I. 210. Eorum *vſus* I. 211. I. 389. *in* accuſandis magiſtratibus minoribus. II. 693. exilio abſenti ſciſcendo II. 711. multa decernenda II. 693. 704.

Comitiati tribuni militum qui? II. 155

Comitivm pars fori II. 420. in eo iudex iudicabat II. 420. 504. puteal erat II. 504.

Commeatus militares I. 181

Commentariensis Cuſtos carceris II. 535. in exercitu ſeu caſtris qui? II. 163. 164. ſub Imperatoribus ſcriba fuit II. 164.

Commodati actio II. 441. 445

Commodatvm quid? II. 407. non transfert dominium II. 480.

Communi diuidundo actio II. 440

Comperendinatio diuerſa ab ampliatione II. 592. in cauſa priuata II. 592. publica II. 585. repetundarum ſublata lege Acilia, reſtituta lege Cornelia

nelia II. 617. in ea prius defensor posterius actor dixit II. 585. item probationes obtulit II. 586.
Comperendini dies qui II. 456
Compitalia sacra vrbanorum I. 54. 113
Compromissi ratio etiam in iudicio prouinciali II. 198
Comum Colonia I. 759
CONCILIABVLA ad ius municipii redacta I. 727. Ciuitate donata post legem Iuliam I. 767. Ciuitatibus concessa I. 767. in Italia quæ? I. 726. nundinis instructa I. 726. *vsus eorum in* iure dicendo I. 727. quæstionibus cognoscendis I. 727.
CONCILIVM Aetolicum II. 65. conuocatum a quæsitore I. 404. Etruscorum ad fanum Volturnæ I. 515. Latinorum I. 478. plebis pro Comitiis tributis I. 210.
Condemnationis formula non solum crimen commissum, sed et pœnam continebant II. 591. nota C. II. 589.
CONDICTIO duplex II. 479. est actio in personam habetque suam peculiarem formulam I. 812. II. 440. furtiua II. 441. *in ea qualis intentio fuerit?* II. 479. *quid?* II. 479.
Conditio ciuium Rom. quæ optima? I. 74
Conductio vectigalium ex Censura I. 295
Confarreatio nuptiarum quæ? II. 128
Congiaria quæ? I. 664
Coniectio causæ quæ? II. 128
Coniicere causam quid? II. 508
Coniuncta defensio II. 972
Coniuratio in militia qualis? I. 179

Connvbii ius I. 120. inter patricios & plebeios diremptum lege XII. tabb. l. 112 Romanis fuit cum patrui filia I. 123. non cum *Italicis* l. 20. *libertinis* I. 122. *omnibus muliebribus* l. 119. 121.
Reliqua vide in voce Nuptiæ.
Consecratio Carthaginis qualis? II. 108
ex *Consensu* obligatio II. 408
Consertio manus in fundo vt fiebat II. 460
Consilia publica duo I. 222. in republ. municipiorum I. 698.
Consilium in castris Imperatoris quale II. 225. quid? I. 403. 407.
Consuetudo quomodo differat a legibus I. 67. Eius autoritas I. 65.
Consulare Imperium quando mandatum I. 33
Consulares prouinciæ Sylvæ & Calles II. 383
Consulatum cur & quando multi appetierint II. 135
Consvles abdicati. I. 61. acceperunt militare imperium a populo in Comitiis curiatis. II. 123. accusarunt Comitiis centuriatis II. 701. an opifices seruos & peregrinos ad militiam conuocarint I. 341. centuriatis Comitiis *creabantur* II. 333. *designabantur* II. 276. creauerunt tribunos militum II. 154. Consulares legatos sibi elegerunt II. 152. designati quomodo Collegam dixerint II. 333. dictatorium imperium non solum a senatu sed a populo etiam extraordinarium acceperunt II. 365. ex consulatu in prouinciam euntes legem curiatam desiderarunt II. 336. exercitui non præfuerunt iure] magistratus II. 323. extra ordinem cognouerunt de crimine *peculatus* II. 623. *repetundarum* II. 606

II. 606. gerebant bella II. 123. habuerunt imperium iustum II. 141. militare ex lege curiata II. 318 iubendi tantum potestatem II. 320. non insitum I. 224. 310. 325. iurisdictionem in exercitum ut ciues tanquam consules, ut milites tanquam Imperatores II. 369. 370. potestatem II. 293. in magistratu aut ex magistratu bellum gerentes, aut in prouinciam profiscentes vnde Imperium acceperint? I. 329. præfuerunt prouinciis in consulatu II. 123. iuris imminutionem quomodo passi I. 225 ius dixerunt II. 416. lege curiata commode vtebantur, non necessario opus habebant. I. 238. lictores XII. habuerunt, totidem secures & fasces præferentes I. 227. II. 123. parare & habere exercitum non possunt II. 351. primo triumpharunt I. 246. 249. profecti paludati votis nuncupatis II. 307. prouinciarum rectores II. 123 quæstiones exercuerunt II. 538. *qua ratione hoc abrogatum* II. 538. quomodo *belli duces* II. 319. *confirmati* II. 276. *creati* II. 276. *delectum habuerint* II. 319. *differunt* a prætoribus & Imperatoribus II. 291. a regibus I. 225. *instituti & qui?* I. 225. *legem curiatam tulerint?* II. 329. Senatum sæpe habuerunt II. 342. Senatus sunt duces & principes I. 433. separati sunt a prætoribus & proconsulibus II. 123. summo S. C. ornati quo imperio affecti sint? II. 351. 354. Tribunis plebis resistunt I. 433. vsi sunt lictoribus & viatoribus I. 364. 365.

Consul consecratus a Romanis I. 113
Contentio quid? II. 580. inter competitores consulatus II. 660.

Conteſtari litem quid? II. 501
Contractus II. 407. bonæ fidei II. 407. nominati ibid. innominati II. 407. 410.
Controversiæ ciuiles, ſiue priuatæ quot & quæ? II. 186. 402. obligationum II. 406. perſonarum II. 402. rerum II. 403. tractantur in iure priuato II. 402.
Contubernales adoleſcentes qui? II. 168. qui illos habuerunt II. 169.
Conuentus in præfectura erat ſenatus I. 166. 714.
Conventvs iuridici Antiochiæ II. 97. Athenis II. 72. Capuæ I. 714 *in* Achaia II. 72. Africa II. 110. Aſia II. 81. Cilicia II. 90. Cyrenaica II. 113. Gallia citeriore I. 615. Hiſpania II. 39. Illyrico II. 54. Macedonia II. 63. Syria II. 97. Theſſalonicæ II. 63. indicebantur a prætoribus prouinciam II. 184. luſtrabantur a prætoribus II. 185. quid? I. 725. vbi & a quibus acti II. 369. in eis dabantur iudices I. 321. II. 197. vide tamen I. 844.
Conuiuium poſt ſacrificium fiebat II. 318
Corcyra II. 48
Corſinium Italicum vocatum I. 748
Corinthus deleta a Mummio I. 70. reſtituta a Cæſare II. 72.
per *Cornicinem* euocabant rei ad populum II. 710
Cornicula dona militaria I. 186
Cornicularius quis? II. 163. an fuerit miniſter tribuni militaris II. 164.
Corona myrtea ouantium ornamentum I. 245. triumphalis quæ? II. 240.
ſub *Corona* emtio I. 148

Coronæ militares quot & quæ? I. 186. 187
Corsi frumentum & stipendium pendere coacti II. 29. rebellarunt II. 28.
Corsica bella II. 27
Corsica duas Colonias habuit II. 29. prouincia sub Sardinia comprehensa II. 27. 28. Eius Coloniæ II. 16. 29.
Cortona Colonia militaris I. 779
Cossa Colonia I. 678
Creditarum pecuniarum ius quale II. 205
Creditores quomodo se gerere debeant circa venditionem bonorum debitoris II. 450.
Cremona Colonia I. 679
Crepidula II. 746
Creta victa in prouinciæ formam redacta II. 113. iuncta cum Cyrenaica II. 114. liberata ab Antonio II. 114
Crimen maiestatis grauissimum II. 627. perduellionis II. 635. rogabatur, itemque pœna II. 702
Crimina quæ? II. 531. extraordinariam cognitionem desiderantia II. 562. quæ ad iudicium populi adducta sint II. 686. 688. quibus testimoniis confirmata? II. 569
Croto Colonia I. 682
Crustumerium colonia I. 670
Crux pœna militaris I. 193. supplicium II. 719
Culleus adhibebatur ad supplicium parricidarum II. 668
Culter antiquis legibus prohibitus II. 663
Cumæ Colonia I. 790. municipium I. 706. præfectura I. 717.

CVRATORES agrarii I. 646. a quo vbi & quomodo creati I. 647. Coloniarum Colonos sub vexillo in coloniam deducebant I. 564. leges coloniis præscribebant I. 666.

Curiales I. 52

Curiæ significatio triplex I. 52

CVRIÆ Forensis, Velienſis, Rapta, Velitia veteres dictæ I. 53. fuerunt in vrbe I. 965. non semper fuere tribuum partes I. 54. nouæ & veteres I. 53. pro focis, locis, templis I. 54. Tifata, Titia, Saucia I. 53. tres a Romulo inuentæ I. 52. *XXX. a Sabinis mulieribus nominatæ* I. 52. *in Palatio* I. 53

CVRIARVM expertes municipes I. 55. I. 695. magiſtri II. 647. ſacra a Romulo inſtituta I. 54. II. 3.

Curiata comitia vid. *Comitia.* lex vid. *Lex.*

Curiones qui & quot? I. 215. 217.

Currum triumphantis qui ſecuti II. 240

Caſtodia reorum duplex II. 534

Cuſtodiæ liberæ quæ? II. 534

Cuſtos accuſationis quis? II. 558. carceris quis? II. 535

Cybele Dea aſcita a Romanis I. 113

Cyprus adiuncta Ciliciæ prouinciæ II. 105. data Arſinoæ a Cæſare poſt reſtituta populo Rom. II. 106. prætoria prouincia II. 105. prouincia facta per M. Catonem II. 104. quibus paruerit ante Romanos II. 103.

CYRENAICA an ſtatim poſt teſtamentum Ptolomæi prouincia facta II. 112. a Ptolomæo ſuperiore Romanis teſtamento relicta II. 111. libera a Senatu relicta II. 112. relicta ab Appione rege Populo

pulo Romano & prouincia facta, & cum Creta coniuncta II. 111. 113. 214. vectigalis relicta Rom. II. 113. Eius Conuentus iuridici II. 113.

D.

Damnvm datum a fera II. 444. a quadrupede mansueta *ib.* iniuria II. 442. vindicatur L. Aquilia II. 482. quid? II. 411. species pœnæ quid II. 533
Dare quid II. 440. 442
Dare pro reddere II. 480
Datio bonorum possessionis fiebat a prætore pro arbitrio II. 432. *tutoris* ad iurisdictionem pertinet II. 432. quando fieret II. 432
Debitores addicti I. 94. necti desiti I. 94. nunquam ex lege secti I. 94. 97. secessioni in montem sacrum occasionem præbuerunt I. 92. trahebantur & nectebantur a creditoribus I. 92.
Decemprimi municipiorum I. 699
Decemviri agrarii I. 634. 646. a plebe lecti II. 280. causæ cognoscendæ II. 509. I. 382. consulares creati ad leges scribendas, leges XII. tabularum scripserunt I. 61. in consilium adhibiti a Prætore II. 752. iudicia præiudicialia dicta II. 509 512. 513. litium de libertate & ventre cognouerunt II. 511. centumuirale iudicium sortiti sunt & coegerunt II. 424. 509. magistratus fuerunt II. 548 omnibus causis centumuiralibus an præiudicium fecerint II. 513. 752. quando dati I. 378. quibus iudiciis præfuerint I. 382. Stlitibus iudicandis II. 423. I. 377. quando hi constituti II. 424. Eorum hasta II. 424. 509.

Deces-

Decessio præsidum ex prouincia II. 236. quæstoria inconstans fuit II. 237.
Decernere vid. *Decretum.*
Decima frumentorum I. 295
Decimatio pœna militaris I. 191
DECRETA in prouincia edebantur latine II. 193 interponere quid II. 162. 422 referuntur ad Magistratus II. 298
Decumæ frumentorum genus vectigalis II. 9. I. 205. 296
Decumani limites qui I. 649. publicani qui I. 296 II. 9. Eorum coloniæ I. 776
Decumanum frumentum quod II. 9
Decuriæ iudicum I. 407 scribarum I. 316
Decuriatio populi II. 648
DECVRIONES in coloniis censu legabantur I. 666 quo numero *ib.* in militia, qui turmas equitum duxerunt & centurionibus responderunt II. 164 municipiorum I. 699.
DEDITITII I. 356. 358. iniquissima fœderis conditione vsi sunt I. 470. nec testamenta condere nec ex illis succedere poterant I. 358. nullo modo priuilegiorum Ciuium Rom. participes fieri poterant I. 358.
Deditus an remanet ciuis I. 79
Deductores qui II. 638
Defensio causæ priuatæ *breuis & longa* II. 507 coniuncta & pura II. 472 *per plures dies* II. 583 publicæ II. 581. 703.
Defensor aut poscebat testes, aut exagitabat II. 581

Deiectio e fundo armatis manibus dolo malo l. 677. *quid* ll. 437. e rupe seu saxo Tarpeio ll. 718
Delatio nominis an idem ac intentio litis ll. 559. quomodo & qua formula facta ll. 558. 559
Delegatio quid ll. 411
Delicta vid. *crimina*. vxorum quæ l. 130
Delmatæ in Illyrico victæ ll. 51. 52
Delminium ll. 51
Denarius diurnum stipendium multis l. 184. quantus l. 185.
Deos nouos qui priuatim coluerunt damnati l. 114. quos Romani asciuerint l. 113. coluerint l. 113. 215.
Depectus quis dicatur ll. 525
Depositvm ll. 407. dominium non transfert ll. 480. quam actionem producat ll. 441. 445.
Derthon colonia l. 687. 84.
Descriptio populi ll. 648
Dextram ciuium attingere ll. 642
Dicæ scriptio quando præcedere debebat ll. 194
Dicas scribere & sortiri quid ll. 194
Dicere quid ll. 422. vadimonia quid ll. 456
Dico pars iurisdictionis ll. 431
Dictator a lege curiata accepit imperium militare l. 234. ll. 321. 329. non dictaturam ll. 331. 332 cum populo agere debebat ll. 332. cur creatus l. 226. ll. 332. 354. dictus ab interrege aut consule l. 226. habuit imperium cum iure vitæ ac necis l. 833. *iustum* ll. 141. 293. *non militare institum* ll. 321. potestatem ll. 293. *an maiorem in bello, quam consul?* ll. 355. *qualem?* ll. 355 primum triumpha-

uit l. 294. ll. 246 quomodo institutus l. 226
Diem dicere quid ll. 696
Diem diffindere ll. 504
Dies accusatori datus ad inquirenda crimina ll. 563 ad iudicium veniendi ll. 563 ad populum dicendi ll. 696 ad inquirendum sumtus post nominis delationem cur ll. 569 comperendinus quid ll. 456 epilogorum ll. 583 fastus, nefastus, intercisus ll. 421 iudicii ad populum quomodo indicta ll. 704 longior in crimine repetundarum requirebatur ll. 563 perendinus ll. 501. rei capitalis quomodo dicitur ll. 689. sesionum & postulationum ll. 424. status ll. 502
Diffarreatio quid l. 128
Diffindere diem quid? ll. 504
Dimissio ignominiosa militis l. 188
Diploma prætoris quomodo perficeretur ll. 186
Disciplina alia militaris, alia vrbana l. 188
Diuinatio, de accusatore constituendo qualis ll. 557
Diuisores pui ll. 646
Diuites possederunt vim in comitiis l. 210
Divortivm ex lege xii. tabularum l. 132. quibus ex causis permissum l. 132. 133. quid differat a repudio l. 132. quis primus fecerit l. 133. Eius formula l. 132.
Dixi, ponebant litigatores in fine orationis ll. 587
Dixisse litigantes pronunciabat præco ll 587
Do pars iurisdictionis ll. 432
Do vt des contractus ll. 410. vt facias ll. 410
Dolus malus quis ll 432
Domicilivm Romæ ad ius ciuitatis Romanæ

non sufficit l. 15. optimum pertinet l. 16. 18. ciui Romano quæ commoda afferat l. 18. municipibus non competebat l. 695

Dominii actio quæ instituenda ll. 458. quomodo in ea intendatur ll. 438. 463

Dominivm legitimum in sex rebus erat positum, hereditate, mancipatione, in iure cessione, vsucapione, sub corona emtione, auctione l. 141 non amittitur mutui datione, commodato vel deposito ll. 480 petitur eadem ratione ac possessio ll. 463

Dona militaria l. 186

Donatio ll. 404

Dos reddebatur in diuortio l. 133

de *Dote* actio ll. 483 differt a rei vxoriæ actione ll. 487

Durius amnis ll. 236

Dvvmviri in coloniis l. 667. in municipiis l. 700 nauales *non fuerunt Duces* ll. 328. *quale imperium habuerint* ll. 328. *tribunis militum pares* ll. 329. perduelliones qui & quomodo iudicarint ll. 691. l. 388. post reges exactos creati, qui crimen perduellionis iudicarent ll. 714. Sibyllini l. 216.

Dvx deductionis in Coloniam l. 654. honore antecellit aliis ll. 153. imperium lege curiata accipit ll. 325. quis ll. 153. 304.

E.

Ecetræ colonia l. 671

Ecetrani l. 503

Ecvlevs ad foramen quintum adducebatur ll. 723. cocleatus erat ll. 721. cuius figuræ? ll. 320. 757. extendebat artus cum dolore ll. 722. extorquendæ de seruis veritatis causa adhibitus ll. 720. 725. remittebatur ll. 723. torquendi instrumentum ll. 720.

Edere quid ll. 452

Edetani ll. 30

Edictvm Ædilium & prætorum constituit iudicia priuata ll. 414. contra leges prouinciæ fieri non poterat ll. 89. duplicis generis l. 220, ll. 291 interpositum cum res longiorem disquisitionem non requireret ll. 837. peremtorium ll. 505. perpetuum *duplex* ll. 4. 15. *proponebatur a prætore initio magistratus* l. 813. ll. 414. præsidum in prouinciis ll. 188. prætoris *de euocando reo si comparere noluerit* ll. 449. *in prouincia quale?* ll. 187. *in vrbe* ll. 88. *multa permisit* ll. 187. *quoties illud fuerit repetitum* ll. 449, proponebatur etiam a prætore peregrino ll. 418. quantam habuerit autorem l. 65. quid comprehendat ll. 189. quid sit? l. 65. ll. 414. repentinum s. peculiare *in prouincia* ll. 207. *in vrbe* l. 813. translatitium quid? ll. 188. valuit primum per annum ll. 414. vrbanum etiam prætorem in prouincia obligauit ll. 187.

Editio actionis *qualis* ll. 451. *sequitur in ius vocationem* ll. 439. instrumentorum sine die & Consule fieri debet ll. 451. iudicium qualis ll. 567.

Effectio rei quid ll. 404

Elua triumuir in Colonia Ardea deducenda ll. 656

Eman-

Emancipati a sacris patris dimittebantur l. 117
Emancipatio filiorum qualis l. 135. quid ll. 428. vindicatione & mancipatione erat coniuncta ll. 429 Eius formula ll. 429.
Emeritis stipendiis qui l. 174
Empti venditi actio ll. 441. 445
Emptio bonorum publica ll. 406. continet omnes acquirendi dominii modos l. 142 quid ll. 406 sub corona l. 148
Emptum frumentum, quod & quotuplex ll. 10
Enubere quid l. 122
Epilogorum dies qui ll. 583
Eporœdia colonia l. 687. 801
Επικρόλεια quid ll. 211
Epirotæ ad Macedones transeunt ll. 55. ad Perseum defecerunt ll. 68. prædam suam amittunt ll. 68 quinam ll. 63.
Epulones l. 216. 218
EQVESTRIS census l. 283. familia l. 286. militia quomodo lecta ll. 164. ordo *alteram iudicum decuriam obtinebat* l. 282. *lege Sempronia iudicia acquisiuit* l. 40. ab Augusto in senatum legi iussi l. 271. a censore equo *publico donati* l. 281. *spoliati* l. 371. priuato spoliati l. 282. 372.
EQVITES a plebe in spectando secreti l. 422. annulo & angusto clauo a plebe distincti l. 209. 288 ante legem Grachi non iudicarunt l. 409. bella frequentarunt l. 273. duplicis generis l. 276. 278 equo publico l. 279. 280. ex censu l. 283. 418 ex plebe lecti l. 283. ex negotiatoribus l. 320. fuerunt in collegio Mercuriali l. 319. in municipiis l. 700

instituti a Romulo l. 276-278. magistratus non capiebant, eoque capto equites esse desinebant l. 284. militares l. 281. non omnes publicani l. 302 num patricii l. 283. olim post pedites lecti l. 176. propter publicanos a senatu seiuncti l. 303. publicani l. 299. qui publico & militari imperio meruerunt l. 282. seminarium senatus l. 265. subiecti censoribus l. 279. trabeati transuehebantur ll. 376. varie appellati l. 277. veteres l. 286. *raro memorati* l. 218.

EQVITVM ala ll. 165. 170. centuriæ tres a Romulo institutæ Ramnensium, Tatiensium, & Lucerum l. 279. decuriæ ll. 165. 170. notæ l. 372. numerus ante ciuile bellum l. 283. stipendium quantum l. 184. turmæ ll. 165. 170.

Equus publicus quid l. 281. 282. 843

Ἐργολαβία quid l. 300

Esquilina l. 350. 351

ETRVRIA descripta eius fines, populioppida l. 514. 515. 516. maritima ciscimina & transciminia l. 515. Syllæ dominatione omnia amisit l. 778

ETRVSCI l. 82. Eorum bella l. 516. seq. concilium ad Fanum Volturnæ l. 515. fœdera 516. 517. sq. *Etryci* in societatem Romanorum venerunt l. 528

Exceptio in iure quid ll. 472. quomodo fuerit facta ll. 472. Eius formula contra condictiones ll. 479

Exclamatio quando locum habuerit ll. 318

Excusabatur reus ad populum aut morbo aut exilio aut funere ll. 708.

Exercitor quis ll. 443

Exer-

Exercitoria actio quæ II 443. quomodo intenderetur II. 484

EXERCITVS ad triumphum fuit necessarius II 317 comitiorum causa in vrbe imperari non poterat II. 326. hibernare non poterat apud socios II. 225 nouus quomodo conscriberetur II. 213 proconsulis ratio II. 212. quomodo *diuisus* I. 169. *emendatus* II 215. *lustratus* II 214. Romanor. vnde confectus II. 153. Add *Legio.*

Exhaurire plebem I. 347 626
Exhibitoria interdicta II. 488

EXILIVM damnatis propter ambitum impositum I 655 lege Pompeia de vi indictum II 677 quale II. 5. 6 quomodo *obiretur* II. 60. 61 quomodo *sciscretur* II 711.

Exules qui II. 557
Exta aucta, Magmenta dicta II. 223 quomodo inspecta II. 221
Extraordinaria crimina quæ II. 562
Extraordinariæ causæ II. 569
Extraordinarii in militia erant copiæ sociorum II. 166

F.

Fabrateria colonia I. 686
Fabrum ærarium collegium I 336
Fabulæ de diis Græcis a Romulo repudiatæ I. 113. palliatæ & togatæ II. 729.
Facere quid II. 440
Faces spineæ I. 124
Facio vt des contractus II. 410. vt facias II. 410

Factio I. 345
Fæsulæ colonia militaris I. 778
Faliscon, Colonia I. 786
Falsi crimen *notatum lege Cornelia* II. 671. *quale* II. 532. 671. iudicium II. 526.
Familia quid differat a gente I. 101. sæpe simul patricia & plebeia I. 110.
Familiæ emptor I. 158. erciscundæ actio II. 440 *in ea quæ intentio?* II. 440.
Familiarum foci I. 112. sacra I. 116
Famosi libelli pertinent ad crimen de maiestate II. 635
Fanum colonia militaris I. 784
Far in nuptiis I. 128
Farracia quæ I. 128
Fartor qui II. 640
Fasti dies quid II. 421
Fax in nuptiis I. 125
Feminæ e castris remotæ II. 169
Ferentinæ lucus ad quem conueniebant Latini, vbi I. 479
Ferentinates nouum ius tentarunt I. 737
Ferentinum municipium I. 708
Feriæ Latinæ, quales, lege *Latinæ* I. 479
Festi terminus agri R. I. 23
Festucaria vis II. 461
Fetiales I. 216
Fex urbis quæ I. 347
Fideicommissa quid II. 405 sunt vel vniuersalia vel particularia II. 405
Fideiussio II. 408 eius formula II. 408

Fideiussor quid II. 408
Fidenos Colonia I. 670
Fides consecrata a Romanis I. 113
Fidenæ colonia I. 670
Fiducia quid I. 818. II. 409. 748
Fiduciæ actio II. 441. 445. 748
Fiduciarius pater II. 430
Figulorum collegium I. 336

FILIVS a parente ter venundatus fit sui iuris II. 430 quomodo in potestate patris I. 134 vsque ad tertiam mancipationem in eam redibat II. 429 Eius adoptio I. 137 arrogatio *ib.* emancipatio I. 135 II. 429

Finium regundorum actio II. 440
Firmum colonia I. 679
Flamines maiores patricii tantum fuerunt, id est Dialis, Martialis, Quirinalis I. 217 qui & quot & singulorum nomina ac diuersitates I. 215. 217
Flaminius primus prætor Siciliæ II. 20
Flexumines qui I. 277
Flora consecrata a Romanis I. 113
Florentiæ Colonia I. 787
Florentini in tribu Scaptia I. 768

FOCVS pagorum a sacerdotibus pagorum seruatus I. 112 priuatarū curiarum a curionibus seruatus I. 112 priuatarum familiarum a priuatis patribus-familias seruatus I. 113 publicus a Vestalibus cultus I. 112

Fœdaturæ colonia I. 787
FOEDERATA OPPIDA ciuitate, id est suffragio donata sunt post legem Iuliam I. 750 exilii causa re-

receperunt ciues Rom. I 719. 720 habuere *ædilem* I. 721 *censorem* I. 721 *consulem* I. 720 *dictatorem* I. 720 *prætorem* I. 721 *quæstorem* I. 721 *suam remp. & suas leges* I. 719 *suffragii, tribuum, magistratuum ius* I. 766 in Italia quæ II. 23. I. 718 in prouinciis II. 10 iure ciuitatis Romanæ caruerunt I. 22 libera I. 718. 719 nihil magistratui Romano dederunt I. 721 num conciliabula habuerint I. 767 variarunt secundum rationem temporum I. 720

Foedvs æquius I. 471 æquissimum & eius formula I. 472 Æquorum I. 502. 503. seqq. Apulorum I. 543 Campanorum I. 535 Carthaginensium cum Romanis I. 465 cum Gaditanis II. 37 differt a sponsione & pactione I. 46 Frentanorum I. 545 Hernicorum I. 508 508 iniquissimum quale I. 470 iureiurando firmatum I. 469 Latinorum I. 482. 483 Lucanorum I. 536 Numantinum quale I. 466 Philippi II 57 qua formula feriretur I. 466 468 quid I. 465. 468 Sabinorum I. 555 Samnitium II. 567 Senonum I. 550 triplicis generis I. 470

Fœnebres leges multæ I. 332

Fœnerari idem ac hominem interficere I. 335

Fœneratores I. 310

Fœneratio quid differat a versura I. 331 num honesta I. 328

Fœnus ex vnciario semunciarium factum I. 330 vnciarium I. 319 de eo ius varie dictum I. 332

Forensis turba quæ I. 347

Forma quæstionum a prætore factarum I. 403

Formæ colonia I. 787 municipium I. 705

Formiani in tribu Æmilia I. 697

Formio fluuius Italiæ terminus I 763
FORMVLÆ *actionum* a Pontificibus scriptæ a JCtis compositæ II. 426. 457 accurate seruandæ *ib. Formula* actionis arbitrariæ II 486 bonæ fidei II. 487 444 485 Calumniæ I. 482 condictionum II. 479 damni ex lege Aquilia dati II. 482 de dote II. 483 de in rem verso II 454 de pauperie I. 484 de peculio II. 483 de ventre II. 479. 495 exercitoriæ II. 483 fiduciæ II. 487 furti II. 480 institoriæ II 484 mistæ II. 481 488 496 noxalis II 484 præscriptis verbis II 480 quod iussu II. 483 quod metus causa II. 482 rapinæ II. 482 rei vxoriæ II. 487 serui corrupti II. 482 tributoriæ II. 484 vindicationis II. 459
FORMVLA absoluendi II. 518. adoptionis II. 430 amicitiæ II. 12 ampliationis II. 591 anquisitionis II. 699 arbitrii pronunciandi II. 518 creandi magistratus & legendi imperatoris diuersa I. 235 criminis ambitus II. 559 peculatus II. 599 repetundarum II. 559 dandæ libertatis & immunitatis II. 83 deditionis I. 471 deferendi nominis II 559 dici dicendi II. 697. dimittendi *rei ad populum* II. 710 *militis ignominiose* I. 188 diuortii & repudii I. 33 emancipationis II. 429 exceptionis II 472 fideicommissi II. 405 fideiussionis II. 408 fiduciæ II 410 fœderum I. 468 immunitatis, & libertatis II. 12 intendendæ litis in *condictione* II. 479 *vindicatione* II. 459. 460 *ceteris actionibus* II. 475 sqq. in iure cessionis II. 428 intercessionis in reo ad populum II. 708 interdictorum II 436 irrogationis II. 702 iudicii dandi II. 493 iudicis dandi in *actionibus arbitrariis* II. 498 *bonæ fidei* II. 497 *condictione*

ll 495 496 *pœnalibus* ll. 496 *reliquis singulis* ll. 495 496 497 *vindicatione* ll. 495. iudicis postulandi l. 379 ll. 493 iurisiurandi *in fœdere* l. 469 *iudicis* ll. 504 568 legis Calpurniæ ll. 605 L. curiatæ *de confirmandis magistratibus* ll. 331 *de imperatoribus constituendis* ll. 331 L. Seruiliæ ll. 608 magistratus creandi & confirmandi ,diuersa ll. 267. 276 mandandæ quæstionis ll. 540 600 manumissionis ll. 331 nexi ll. 336 nuncupandi testamenti l. 158 in nuptiis l. 125 postulandi dominii ll. 464 præfecturarum l. 709 711 prouinciæ ll. 7. l. 615 rogandi populum vt iudicet ll. 717 sacramenti militaris l. 177 sententiæ *absolutoriæ* ll. 591 *arbitrariæ* ll. 519 *condemnatoriæ* ll. 591 *cum non liqueret* ll. 516 sententiæ *in actione iniuriarum* ll. 517 *varia in singulis actionibus* ll. 516 sistentium se ll. 457 sponsionis faciendæ *in amicitia* l. 465 *in litibus* ll. 466 stipulationis ll. 407 subscriptionis libelli in accusatione ll. 561 testis interrogandi ll. 575 vindicationis ll. 428 460 vis simulatæ in iure ll. 459

Forum pro oppido, in quo ius dictum aut nundinæ habitæ l. 724 ad municipium redactum l. 727 ad quæstiones cognoscendas non pertinuit l. 725 Appii, Aurelii, Cassii, Cornelii, Flaminii, Julii, Liuii, Sempronii l. 728 indicebatur a Prætore l. 726 Julium ll. 46 qua ratione & a quo ortum l. 724 quomodo actum l. 724

Fossæ Marianæ in Gallia ll. 43
Frater fratrem legare potuit ll. 152
Fratres Aruales l. 215
Fraudes Italorum l. 739

Fregella l. 511
Fregella colonia l. 675 defecerunt l. 734
Fregenæ colonia l. 679
Frentanorum fines, oppida, bella l. 544 545
Frigon fluuius ll. 55
Frumentaria pecunia ll. 233 ratio quomodo exerceretur a prætore in prouincia ll. 208
Frumentum æstimatum ll. 9. 208 datum militibus l. 185 decumanum, ll. 9 208 emptum quotuplex ll 10 208 honorarium ll. 10 208
Frusino præfecti l. 717
Fulginum præfectura & municipium l. 717
Fundani in tribu Æmilia l. 697
Fundi municipium l. 705
Fundi populi qui l. 490
Fundus quid l. 490
Funus excusauit iudicii die ll. 709
Fur etiam apud iii. viros punitus quid l. 437 triplici actione tenetur ll. 451
Furiosi non possunt esse optimates l. 436
Furti actio ad pœnæ persecutionem pertinet ll. 481 diuersa a cæteris ll. 481
Furtiua condictio ll. 441. 480
Furtum ll. 411 manifestum ll. 411 *huius actio* ll. 441 *pœna* ll. 411 nec manifestum ll. 411 eius *actio* ll. 441 *pœna* ll. 411 non solum vindicatione sed & condictione repeti potest ll. 480
Fusligatio in castris fuit adhibita l. 191 ll. 335

G.

Gabinus ager l. 24

Gades quando victæ & quo fœdere ll. 37
Gaditanorum cum Romanis fœdus ll. 37
GALLI Braccati Senatores a Cæsare facti ll. 45 nec ciuitatis Romanæ participes nec libertatis compotes fuerunt l. 616 singuli quando venerint in Italiam, & vbi sedes posuerint, & quæ oppida tenuerint l. 595 596 597
GALLIA Aquitania, Belgica, Celtica ll. 43 diuisa in cispadanam & transpadanam l. 605 611 in prouinciæ formam redacta l. 460 libertate donata a triumuiris reipublicæ l. 763
GALLIA *Cispadana* ciuitate donata lege Pompeii l. 756 *citerior* habitata a Romanis habuit conuentus iuridicos Aquileiæ, Lucæ Mediolani, Rauennæ l. 616 l. 605 latine locuta l. 615 prouincia facta & quibus finibus l. 601 604 611 612 togata vocata & varie sumta l. 605 Eius fines flumina & populi l. 580 ll. 40 *Comata* siue *braccata* prouincia facta ll. 344 vectigal stipendiarium soluere coacta ll. 44 *Narbonensis* prouincia facta ll. 40 vectigal agrarium pependit ll. 44 vnde dicta ll. 43 *Togata* aucta l. 614 *Transpadana* ciuitatem a Cæsare accepit l. 760 762 non ius ciuitatis sed latinitatis data l. 759 *Vlterior* descripta, eius populi & bella ll. 40 seqq.
Gallicæ calceamenti genus ll. 746
Gallicus ager in Italia diuisus l. 600
Gelo Rex ll. 18
Genialis lectus l. 126
Gens Flauia obscura l. 416 quid differat a familia l. 101

Gentiles qui l. 100
Gentilitas quid & quomodo differat ab agnatione l. 101 Eius ius l. 99
Gentilia sacra l. 116
Gladiatores dabantur a petitoribus ll. 645
Gladii ius quod l. 224
Gladius ponebatur vbi iudicium esset exercendum ll. 545 prætoris insigne ll. 422 quando a prætoribus fuerit adhibitus ll. 419 ficariorum ll. 663
Grachuris opp. conditum in Hispania ll. 34
Grachus primam coloniam in prouinciam collocauit ll. 15
Gradus præmiorum apud Romanos l. 463
Græcia duplex ll. 63 prouincia facta ll. 70 tota bello Macedonico in fide Romanorum mansit ll. 68 libertatem accipit ll. 67 vectigalis facta ll. 71 Add Achaia.
Græci quam partem Italiæ tenuerint l. 538
Grauiscæ colonia l. 685. 790
Gruchii opinio de lege curiata improbata l. 827 seqq. ll. 263 seqq.

H.

Habitatio ll. 404
Hadria Colonia l. 678
Hasta auctionis l. 149 data militi ignominiam afferebat l. 188 decemuirum & centumuirum ll. 424. 509 iurisdictionis insigne ll. 419 pro auctione l. 820 pura donum militare l. 186
Hastæ iudicium ll. 491

Hastati in legione & ordines eorum ll. 155 qui ll. 157
Heluetia subacta ll. 43
Heracleenses in Bythinia ll. 102 in Italia fœderati l. 723
Hereditas adiri non potuit nisi a ciue Rom. l. 142 cognoscebatur a centumuiris ll. 490 cui deferenda si nullum adsit testamentum ll. 405 iusta quid l. 142 legitima quid l. 142 ll. 405 testamentaria quid ll. 403 405 Jus hereditatis quid? l. 142
Heres legitimus ll. 433 suus habet bonorum possessionem ll. 433 pro herede possidere quid? ll. 437
Hernici an Latini l. 507 in deditionem accepti l. 508 participes feriarum Latinarum l. 507 Eorum bella, fœdera l 507 508 fines, oppida l. 507
Hernicus ager Romanus vocatus l. 27
Hiberna præsidum qualia ll. 226
Hibernacula quæ & quando instituta ll. 226
Hibernatio ignominiosa quæ l. 189
Hiero ll. 19
Hippo colonia l. 786 eadem quæ Vibo l. 683
Hirpini & eorum oppida l. 665
Hispania cur a Romanis inuasa ll. 30 diuisa in citeriorem & vlteriorem ll. 32. 37 frumenti vicesimas soluit ll. 39 prima continentis prouincia facta ll. 30 32 qua ratione nouas leges acceperit ll. 35 quid ll. 29 vectigal frumentariũ & stipendiariũ pendere iussa ll. 39 vlterior a vectigalibus liberata ll. 36 *Eius* bella ll. 30 - - 34 coloniæ ll. 33. 34 conuentus iuridici ll. 39 descriptio & populi ll. 29 insulæ

læ ll. 37
Hiſpellum colonia militaris l. 784
Hiſtriones mouebantur tribubus l. 373 non merebant in legione l. 174 præter Attellanos l. 174 345.
Homo ſacer quis l. 82
Honorariæ actiones quid ll. 44
Honorarium l. 165 ll. 418 frumentum / ll. 10 ius quod l. 165 ll. 418 vinum quod ll 209
Honores libertinis denegati l. 353 quid & qui l. 214 ſenatorum fuerunt ll. 272 tantum patuerunt ciuibus l. 214 215 etiam opificibus & plebeiis l. 344 modo pleniſſimo iure ciues fuerint l. 214
Hora tertia legis actioni dicata ll. 425
Horatius interfecta ſorore abſolutus ll. 691
Hordeum pro tritico dare militi ignominia l. 190
Hymen in nuptiis canebatur l. 124

I.

Iapudes oppidum ſuum Metulum incendunt ſeque ipſos occidunt l. 806 victi l. 806 ll. 52
Iapygia eadem, ac Sallentina l. 538
Ignobiles qui l. 424 426
Ignominia militum l. 188 quid ll. 536
Ignoſcere victis quid ll. 11
Ilercaones ll. 30
Ilergetes ll. 30
Illyrici coloniæ ll. 54 conuentus iuridici ll. 54 deſcriptio, populi, oppida, fines ll. 47 pars *Macedoniæ prouinciæ adiuncta* ll. 54 *maritima prouin-*

uincia facta II. 53 prouincia non totum continebat Illyricum II. 54
Illyricorum bella II. 47 48 49
Illyrici mercatores Romanos spoliant II 48
IMAGINES in atriis I 4 9 maxima cura conservatæ I. 428 non nisi noui & nobilibus permissæ I. 424 quomodo habitæ & elatæ I. 428 4 9 vestibus exornatæ I. 428 I 424 quid? *ib.*
Immissio in bona ex primo et secundo decreto II 449
Immunes ciuitates quæ II 10
Immunitatis dandæ formula II. 12
IMPERATOR alio loco & modo imperium exercebat ac magistratus I. 23 5 II 3 3 23 5 an exercuerit ius vitæ & nexis II 216 an reum sine consilio absoluere potuerit II. 216 an solus paludamento fuerit ornatus II. 307 ante imperatoria insignia accepta non dicatur II. 308 cur non in vrbe II. 315 exercitum pro arbitrio potuit dimittere II. 227 imperium accepit lege curiata vel plebiscito I. 236 in nonnullis rebus potestatem restrictam habuit II 225 in rebus militaribus consilia adhibuit II 225 iurare debebat de numero hostium in prælio occisorum I. 250 iurisdictionem in ciues quatenus milites habet II. 369 ius dixit ciuibus & sociis vt militibus II. 309 iustus quis II. 3 5 Legatum habuit idemius exercentem II 217 Lege curiata an crearetur? II. 333 omnia auspicato gerere debebat II. 217 pecuniam militibus diuisit I. 187 prædam militibus dat I. 186 qua pompa triumphauerit II. 240 quale ius in exercitum habuerit II 212

II. 212 quis I. 235 II. 228. 304. 305. 319. 325 quis semel de vno bello appellatur II. 228 quomodo ad bellum delectus I. 241 quomodo res suas in bello gesserit II. 223 *Eius nomen* cui alias competat I. 234 etiam legato præsidis & quæstori communicatum II. 229 quomodo decretum II. 228 duo significat II. 228

cum *Imperio* esse quid II. 236 n. 312 376

IMPERIVM accipere in Prouinciam non idem ac sortiri Prouinciam II. 314 a lege II. 140 306 I. 236 alio loco exercebatur ac magistratus II. 313 amplius patet, quam potestas I. 538 an idem quod magistratus? II. 290 294 305. an in campo magistratui competat II. 327. an sit extramuranus magistratus II. 312 bellicum *a lege curiata habetur* II. 140 290 *an in magistratu fuerit insitum* II. 310 *lege curiata consulibus & prætoribus in prouinciis data* II. 125 290 *non in vrbe sed extra vrbem habetur* I. 234 II. 317 *quomodo differat ab imperio magistratus* I. 234 *prorogatur aliter quam continuatione magistratus* I. 236 312 capiebatur & inibatur alio modo quam magistratus II. 306 consulare, prætorium, dictatorium I. 235 cum mandatum est, rei militaris administratio mandata est II. 330 dictatorium consules non solum a senatu sed etiam a populo extra ordinem acceperunt II. 356 dictaturæ non inest II. 321 duplex magistratus & imperatoris I. 234 II. 291 293 eorum qui ex priuatis ad bella siue in prouincias missi sunt vnde II. 367 in vrbe & extra eam I. 234 lege Cornelia quale acceptum II. 357. lege curiata confirmaba-

tu

tur non dictatura II. 333 Magistratus in tribus rebus positum nempe in edicendo, vocando, prehendendo I. 220 291 mandatur senatusconsulto, plebiscito, lege curiata & centuriata II. 146. 330 merum non merum & mistum II. 544 merum *quid* II. 545 754 *alteri mandari non potuit* II. 545 752 *cui competierit* II. 754 non merum quid II. 544 545 mistum quid II. 545 754 non dictum de tribunis plebis II. 294 330 opponitur magistratui & priuato & quare duo significet II. 271 populi Romani ex quibus consistat II. 308 præsidum quid II. 179 prætoris vrbani & prouincialis diuersum II. 346 priuatis non solum lege tributa sed etiam senatus consulto sæpe mandatum I. 329 pro potestate belli gerendi II. 213 quid I. 233 II. 141 213 solum non constituit magistratus II. 296 Tribunitium vbi & quomodo mandetur II. 328 tributis comitiis & plebiscito est prorogatum I. 236 II. 312

Impetratio in iure quid II. 426
Inalpini qui I. 799
Incensi pœna quæ I. 97 169
Incestus virginum vestalium II. 543
Inducia fraudulentæ I. 467 pacem non dant perpetuam, vt pax I. 467 quæ & vnde dictæ I. 466 467 *Earum* ratio I. 467
Infamia adimit honores II. 536
Infamium cura mandata censoribus II. 596
Inficiatio quid II. 472
in *Inficiatione* actor sponsionem concepit II. 473
INGENVI in legibus tantum I. 172 libertinam duce-

ducere prohibiti I. 7 . 122 qui I. 69 70. 74 *Eorum* insignia in puerili ætate I. 74 iura quoad annulos I. 289. 291

Ingenuus ciuis Romanus i. e. optimo iure I. 75 I. 15

Ingressus præsidum finito officio prouinciali, quibus solennitatibus sit factus II 239

In *Integrum* restitutio II. 520

Iniuria contra rempublicam directo facta II. 531 priuato illata II. 532 quæ publico iudicio exercita II. 531 quid? I. 377 II. 411 Eius pœna II. 412

Inquilini habuerunt domicilium, sed non iura ciuitatis I. 15

Insignia coercitionis II. 190 equitum I. 288 magistratus I. 291 *in ineundo officio* II. 306 ouationis II 245 prætorum II. 191. 418 puerorum ingenuorum I. 74 senatorum I. 271 triumphantium II. 241

Institor mercis I. 322 quæstuariæ negotiationis I. 322 quis II. 443

Institoria actio II. 443 quomodo fuerit intenta II. 484

Institutum quid? I. 66

Insvbres in Italia domiti I. 604 qui I. 598. Eorum oppida *ib.*

Intentio actionis siue litis *qualis* II. 456 *quæ formula in singulis actionibus facta* II. 457 *quomodo?* II. 463 seqq. furti II. 480 mistarum actionum II. 481 perduellionis in causa publica II. 689

Interamna Colonia I. 676

Intercedebatur accusationi & citationi rei ad populum II. 701

Intercessio quando habuerit locum II. 354 Eius formula in liberando reo ad populum II. 705
Intercisi dies II. 421
Interdicere quid II. 434
INTERDICTA adipiscendæ possessionis cui data II. 436. 459. data a Prætore in possessionem mittente II. 435 duplicia quæ II. 438 formulis inclusa I. 812 II. 435 Prætori reseruata II. 434 principium actionum II. 435 quando habuerint vsum II. 434 quomodo postulata & interposita II. 434. 435 recuperandæ possessionis cui data II. 437. 459 retinendæ possessionis quando vsurpata II. 437. 459 restitutoria, exhibitoria, prohibitoria II. 438 simplicia II. 438 sunt actiones in rem I. 812 singulorum genera & formulæ II. 436. 437. usus II. 438
INTERDICTVM de vi armata quid II. 438 uti possidetis II. 437 vtrubi II. 437
Interpretes qui in Comitiis? II. 647 in prouincia? II. 193 magistratuum? I. 362
Interreges qui I. 227
in *Interrogando* teste summa industriæ oratoriæ laus est posita II. 574
Interrogare legibus quid? II. 560
Intestabilis quis II. 573
Intestatus quis II. 405
Inustio frontis II. 598
IRROGATIO multæ pœnæve II. 701 quid II. 702 quid differat ab anquisitione II. 702 valet ad perniciem, provocatio ad salutem II. 301
Insauria iuncta Ciliciæ prouinciæ II. 89. Eius fines II. 87

Istri devicti II. 48
Istria cum Apulia iuncta & victa II. 49. 50 iuncta cum Italia I. 793 Eius descriptio I. 47
Itali belli & pacis tempore olim præstantissimi I. 453
Italia diuisa in colonias, municipia, præfecturas oppida fœderata, fora & conciliabula I. 622 in oppida vicos & castella I. 622 duplex natura & iure I. 460. 622 immunis tributorum ab Augusto facta I. 573 in tribus coniecta I. 464 pro meritis tractata I. 464 quomodo maiorem laudem adepta I. 455 semper Romanos imitata & cum iis de gloria dimicata I. 454 tripliciter consideratur I. 459 varie appellata I 458 *Eius* fines *a iure* I. 462 *a natura* I. 460 *primum Formio, deinde Arsia* I. 763. 791 iura amicitiæ tria I. 464 pars vectigalis I. 573 populi I. 458. 462. 513.
Italici a Magistratibus excluſi I. 576 an habuerint iura suffragiorum I. 576 bello Punico defecerunt I. 577. ciuitate *donati lege Iulia* I. 749 *spoliati a Sylla* I. 753 etiam Latini dicti I. 474 fraudes legi de ciuitate faciebant I. 739 in suas sedes redire coacti I 739 in tribus nouas coniecti I. 750 in veteres tribus translati I. 751 militabant in auxiliis Romanorum I. 574 nullam ciuitatis Romanæ aditum olim adepti I. 616 ob varia merita, varia præmia & pœnas acceperunt I. 578. 579 qui I. 513 quo iure Galliam prouinciam superarint I. 576 tributa & vectigalia soluerunt I. 572 vt ius suum commodius redderent, bellum Italicum excitarunt I. 747 *Eorum* oppida diffe-

runt a vicis I. 622 lege Julia in municipiorum numerum relata I. 623
Italicum ius quale I. 462. 572. 573 vnde constet I. 464
Iudææ reges relicti a Pompeio II. 94
Jvdex aut sorte legebatur aut edebatur II. 566 citabatur II. 567 dabatur aut non dabatur pro arbitrio prætoris II. 494 *qui conuenisset inter aduersarios* II. 197 *etiam in prouincia* II. 179 a regibus, Consulibus & prætoribus I. 378 Editicius I. 403. 418 iudicium a quo daretur II. 492 quomodo postularetur II. 169. 197. 488. 492 ex ætate I. 267. 418 ex censu I. 417 iudicandi socios aduocauit II. 198. 506 iurabat eiusque nomen inscriptum in arcis reponebatur II. 568 iurat se ex lege iudicaturum II. 504. 507 lectus e negotiatoribus I. 321 ex ordine senatorio, antiquo, regio II. 550 liberior fuit arbitriis, quam in actionibus bonæ fidei II. 519 litem suam faciens II. 526 non quiuis, nec ex omni ordine dari potuit II. 494 paliatus & togatus II. 730 postulabatur I. 197 *in verba sponsionis* II. 492. 493 priuatus quis? I. 408 pro sententia pecuniam accipit II. 526 quæstionum *an magistratus* II. 547 *creabatur inter ædilitatem & præturam* II. 549 quis? I. 404. 406 II. 546. 548 qua formula datus II. 494 quas causas cognouerit II. 488 qui? II. 550 quomodo *conuenire dictus* II. 492 diuersus a magistratu I. 378 in Consilium missus I. 587 in iudiciis publicis lectus II. 550. 564 reiectus & sublectus II. 566 selectus I. 408. 409 sententiam de tabula pronunciat II. 52 sibi

sibi iurisperitos adiunxit I. 382. 506. II. 198 sodales litiis ab accusatore, in ambitu a reo & accusatore editus I. 409 stans cognouit II. 507 vnde lectus II. 491 *Iudicum* ætas I. 418. 845. II. 550. 756 decuriæ a prætoribus confectæ I. 418 genera multa, iudex, arbiter, recuperatores, centumuiri, decemuiri stlitibus iudicandis I. 377 Officium I. 376. II. 515
Iudicandi potestas ad ius ciuitatis pertinet I. 420
Iudicare capitis II. 689 pecunia II. 695 perduellionem II. 689 quid II. 422
Iudicatio populi II. 701
Iudicatum quid II. 298 Judicatum solui cautio I. 375 II. 193. 401
Jvdicia ab Aurelio Cotta, senatoribus, equitibus & tribunis ærariis data I. 415 ad duos ordines a Cæsare redacta I. 416 alia priuata alia publica I. 377. II. 401 an differunt ab arbitrariis I. 378 II. 519 a Prætore data & impetrata I. 376 811. 837 II. 192. 494 vti postulata II. 196 a Quæstoribus extra ordinem facta I. 400 a quo haberi dicta I. 837 centumuiralia in plura consilia distributa II. 509 centuriata de capite, tributa de multa fuerunt I. 398. II. 693 constituta præsidibus & comitibus eorum repetundarum, peculatus, maiestatis II. 252 curiatis comitiis qualia II. 691 cur non facta II. 503 decemuiratus præiudicia fuerunt ratione centumuiralium II. 512. de libertate I. 97. de vi facta II. 673. 674 dilata *ob rei morbum* II. 503 *quomodo* II. 564 equitum I. 409 equitibus & senatoribus a Druso communicata I. 411 extraordinaria Add. *cognitiones* II. 752. 753 in crimine maiestatis an proprium prætorum habuerint

iint II. 628 in quinque partes diuiduntur II. 401 litis æſtimatoria II. 593 non erant honores I. 377 omnia abſolutoria, & quomodo? II. 494. 518 ordinata obſeruatione ac lege Julia & Memmia II. 552 ordinum I. 374 penes equites lege *Sempronia* I. 409. II. 550 *L. Seruilia Glauciæ* I. 412. II. 550 penes Senatores lege *Capionis* I. 411 *L. Cornelia* I. 415 *Romuli* I. 409 penes ſenatores, equites ac tribunos ærarios lege Aurelia I. 415. II 550 penes ſenatores & equites lege Julia I. 416. II. 555 penes ſenatores equites & centuriones lege Antonia I. 416. II 550 penes tres ordines lege Plautia I. 415. II. 550 per tabellas facta lege Caſſia & Cælia I. 400 populi *de quibus criminibus facta ſint* II. 684 *quæ fuerint* II. 684 poſtulabantur ex edicto II. 296. 446 454 facta a populo II. 684 in prouinciis quomodo facta ſint II. 193. 199 Latinorum diuerſa a Romanis I. 489 lege Julia conſtituta II. 502 quæ? II. 401 quomodo inſtituta II. 502.

JUDICIA PUBLICA criminalia capitalia I. 385 II. 532 537 de criminibus conſtituta II. 401 in prouinciis eodem modo inſtituta ac Romæ II. 204 quæ I. 377. II. 199. 531. 752 quando & a quibus facta I. 376 qua ratione ab extraordinariis diuerſa II. 53. quid? II. 193 401 quomodo in prouinciis facta ſint II. 199 rei priuatæ II. 532 ſolis Senatoribus a Sylla reddita I. 412 tria ſummæ æſtimationis II 538 tribubus data I. 414 tribus ordinibus quomodo patuerint I. 375 vnde dicta II. 530. 752 *Eorum* a populo factorum exempla I. 388. 389. II. 686 forma I. 387 leges II. 600. Add. voc. *Quæſtio-*

ſtiones publicæ.

Jvdicivm Calumniæ ll. 525. *& præuaricationis* ll. 596 dare quid? l. 837. 811 falſi ll. 526 magiſtratus *quid* ll. 297 *quomodo datum* ll. 193 maieſtatis ll. 628 peculatus, eiusque forma ll. 624 perduellionis per duumuiros l. 388 ll. 692 populi de Coriolano l. 309 publicum rei priuatæ lege Lætoria ll. 532

Jvlia Derthona l. 784 Faneſtris colonia l. 784 Felix l. 784 Hiſpella l. 784 Paterna Narbo ll. 46 Sutrina l. 784

Iulia fora vnde l. 727
Iumentum quid in lege xii. Tabb. ll. 449
Iuniores qui l. 166. 848 Eorum ætas l. 166
Iure, non iure formula in ſententiis ferendis vſurpata ll. 516. 591
Iure vocatæ tribus, quæ ll. 284. 287
ex *Iure* manu conſertum vocare ll. 459
in *Iure* ceſſio quid ll. 428 eius formula ll. 428
Iuridici conuentus Vid. *Conuentus*

Jvrisdictio ad ius Quiritium pertinet l. 725 ædilium quæ ll. 423 exercita a Prætore in prouincia hyeme ll. 179 a Regibus, conſulibus, Prætoribus, Ædilibus ll. 416 habet partes duas, decretum & iudicium l. 220. ll. 192 in tribus verbis poſita, l. 229. 422 Do, ll. 432 dico, ll. 431 addico ll. 438 magiſtratuum qualis ll. 291 mandari poteſt ll. 755 etiam a Prætore ll. 205. 424 militaris *qualis* ll. 215 *pertinet ad proconſulem* ll. 369 non exercita in liberos populos ll. 187 prætoria *comitiis centuriatis a populo data* ll. 417 *in quo conſiterit* ll. 421

proprie sic dicta quæ ll. 199. 205. 308 prouincialis qualis? ll. 25. 189 quid? ll. 186. 187. 754 respicit res priuatas ll. 308 quomodo a prætoribus exercita ll. 190 quomodo a ius dicente exercenda ll. 446 uniuersa pendet ab edicto ll. 190 vrbana & peregrina quibus fuerit concessa ll. 417 *quæ* ll. 308

Jvs *ciuile* a Jureconsultis compositum l. 163 quid ll. 462 Quiritium ius dictum l. 152 quod commodum afferat l. 150 tantum inter ciues Romanos l. 150 *ciuium* Romanorum quid l. 58 vnde sumtum l. 27 *dicere* quid l. 220. ll. 291. 308. 415. 425 Add. *Iurisdictio*. & *locus* vbi ius dicitur ll. 420 *gentium* violatum l. 467 *hereditarium* quid l. 142 *honorarium* quid l. 65. ll. 418

Italicum quale ll. 7 *Latii* vel Latinitatis datum Transpadanis Lege Pompeia ll. 757. 759 differt a iure Quiritium l. 490 honestissimum in Italia l. 463 quale l. 489. ll. 7 *patrium* quale l. 134 *populi Rom.* quadruplex ciuis Rom. Latii, Italicum, prouinciæ l. 11 *priuatum* quæ contineat l. 68. vnde l. 712 pro loco iurisdictionis ll. 419 *prouinciale* l. 711. 712. ll. 7. 12 *prouinciæ* deterius quam Latii & Italiæ ll. 7 *Quiritium* differt a Latinorum iure l. 375. 489. 659 iura priuata ciuium Romanorum comprehendit l. 262. 490. 659 quale l. 152. 162. 490 *scriptum* & non scriptum quid l. 58

in *Ius rapere* seu educere quid ll. *447*

In Jvs vocatio non fiebat e domo ll. *448* in publicis iudiciis *fiebat vt inpriuatis* ll. 553 *quando locum habuerit* ll. 552 qualis in iudicio priuato ll. *447*. Add., *Citatio*.

K.

Kardines limites l. 649

L.

Labeates in Illyrico victi ll. 51
Lacedæmonii Achaico concilio se aggregunt ll. 68 se ab illo seiungunt ll. 89. 70
Lacerna togæ legatos in Græciam mittunt ll. 69 genus ll. 738
Læmonia tribus l. 39
Læna, togæ genus ll. 737
Læuinus M. confector prouinciæ Siciliæ ll. 23
Lanuuium colonia l. 783 municipium a Lauinio diuersum l. 704. 850
Laodicea a quo ædificata ll. 49
Lapis in fœdere faciendo abiicitur l. 469
Larentia consecrata a Romanis l. 113
Largitio in comitiis ll. 650. 657
Laticlauii qui ll. 7
Latinæ coloniæ l. 658. 659 *feriæ* quales l. 479 dies illis additi quot & a quibus l. 480. 481
Latini alio iure vsi ac Romani l. 489 cædi potuerunt in castris l 496 clam soli Romæ censi sunt l. 166 conditionis *deterioris ac Romani* l. 492. 492 *melioris ac prouinciæ* l. 473 etiam Italici dicti l. 474 ex vrbe exire iussi quando l. 498 militarunt in auxiliis Romanis l. 494 nominis socii l. 474 non habuerunt testamenti factionem l. 358 num possint virgis cædi l. 496 num a tributis vacui l. 493 partem Romanæ ciuitatis & aditum ad illam habuerunt l. 616 per migra-

tionem & censum in ciuitatem Romanam transierunt I. 164 priuilegia quædam ciuium Romanorum habuerunt I.358 proprie qui I.487.357 quomodo Romæ habuerint *ius honorum* I.500 *suffragia* I.497.500. quot modis vocati I. 473. vsque ad L. Iuliam ius suum sponsaliorum vsurparunt. I. 695. Eorum bella I. 483.484. census I. 493. concilium *omissum* I.488 *quale* I.479 definitio I. 476 fœdera singula I. 482. 483. 484 iura I. 501 mulctæ & præmia I. 484-488 sponsalia I.492.

LATINITAS idem quod ius Latii I.463.489 commodissima I. 463 differt a iure Quiritium I.357. 489.500.501 quid? I. 462.489.500.

Latinus ager descriptus I. 476

LATIUM duplex antiquum & nouum I. 477 novum quale & quando factum I.509 uetus incolentes non omnes Latini dicti I.477 vtriusque fines, populi & oppida I.477.478 510. Add. *Latii Ius.*

Latus clauus I. 288. a latitudine clauorum I. 272 floribus variatus & distinctus I. 272 senatorum insigne I.272.

Laudatio reorum aliquando defensioni proposita, aliquando inserta, nonnunquam sublecuta est II. 584.583

LAUDATORES qui II. 583 quot in iudiciis dati II 83 sublati 660

Lauici colonia I.673

Lauinium colonia I.188 cum Lanuuio confusum I.85

Laurea non lictorum sed imperatoris insigne II 307. triumphantibus data II. 240

Laus Pompeia colonia I.759

Lectus

Lectus genialis, qui I. 126
Legare pro testari I. 154 qui possint I. 154
Legatum II. 404.

Legatus an in omni prouinciali munere vices præsidis sustinuerit II. 204 an obnoxius legibus peculatus, maiestatis & repetundarum II. 252 a Prætore cum imperio relictus II. 217 cur lictoribus & fascibus vsus I. 152 habuit ex mandato Prætoris in prouincia *iurisdictionem* II. 204 *non quæstionem nisi id speciale lege cautum* II. 205 imperatorum quale ius habuerit II. 217 in castris ius dixit II. 220 in prouinciis sensu duplici II. 150 legari sibi a quouis potuit II. 152 Præsidis II. 150 proconsulis non est magistratus II. 377 pro iure curationis imperauit II. 296 quomodo differat a Quæstore II. 170 quomodo electus II. 151 rationes reddere tenebatur II. 251 triumphum imperatoris quando obtinuerit II. 218. *Eorum* decem aut quinque ad faciendam prouinciam missi II. 150 numerus auctus II. 152 tres in Græciam legum cognoscendarum causa a Rom. missi I. 60

Lege agere quando permissum II. 425 quid II. 415. 425

Leges agrariæ I. 628 *usque* 642 crimen & pœnam continent II. 600 Corneliæ de maleficiis & quæstionibus quatuor perpetuæ II. 451

Leges de ambitu II. 648 -- 662 ære alieno I. 333 ciuitate II. 739. 740 coloniis I. 650. 651. 666 debitoribus I. 93. 94 falso II. 671 fœnore I. 332 libertate I. 75 seq. limitibus I. 650 maiestate II. 628 parricidio II. 663, seq. peculatu II. 626 pecuniis repe-

repetundis II. 601 peregrinis vrbe exigendis I. 738. 742 prouinciis II. 135. 137 publicis iudiciis *cur ſæpius relatæ* II. 60 *quid comprehenderint* II. 601 repetundis aduerſus prouinciarū præſides latæ II. 206 Sacerdotibus I. 218. 219 & ſicariis II. 663. vi II. 673

Leges XII tabularum a quibus ſcriptæ I. 60. ius ciuile produxerunt I. 63 ius omne priuatum & publicum & diuinum complexæ ſunt I. 62. II. 462 obſcuræ I. 63 priuata iudicia conſtituerunt II. 412 producunt legitima, vt legitimam hereditatem &c. I. 63 quomodo, & a quibus & qua occaſione conſcriptæ I. 60

Leges fœnebres labefactatæ quando I. 324 iudiciorum *priuatorum* II. 412 *publicorum* II. 600 latæ ſunt de ſingulis criminibus II. 206. omnia comprehendere non poſſunt II. 187 opponuntur moribus I. 65 Ponticis ac Bithynis datæ a Pompeio II. 100. 101 quæ I. 64 II. 187 quid ſociis in itinere præſtandum II. 180 regiæ *abrogatæ* I. 59 *quæ* I. 59 remitti a Senatu quomodo potuerint I. 268 Siculis datæ II. 22 ſacratæ *quæ* I. 82. 83. 84 *quinque pro plebe* I. 82. 83 tabellariæ I. 98 *quot* I. 98 Valeriæ tres de prouocatione I. 86

Legibus interrogare quid II. 560

Legio Campana II. 19 ex iunioribus tantum I. 172 non habuit hiſtriones I. 172 quadrata I. 170 II. 153 quid I. 169 II. 153 quomodo conſcripta I. 175 quos non admiſerit I. 172 quot milites complexa ſit I. 169. 170. 172 Romana II. 19 tantum ingenuos habuit I. 172. vtilior, quam auxilia I. 194 *Eius* ius I. 169 numerus variatus I. 170. 494 præmia

mia I. 182. 186

Legis actio a pontificibus inuenta I. 64. I. 809 quæ II. 426 427. 431 Eius formulæ a quibus editæ II. 426. I. 809

Legitima quid II. 405

Legitima actiones quid II. 441

Lemanus lacus receptaculum Rhodani fl. I. 769

Lepidus cum Hispania Galliam Narbonensem obtinet II. 46 vna cum Cicerone dimicat pro libertate I. 81

Lepontii in Alpibus victi I. 799. 804

Lethe fluuius II. 35

Lex absolute posita legem duodecim tabularum denotat I. 63 huius autoritas & laus I. 62 Add. *Leges.* & *Legis actio.*

Lex *Acilia* Calpurnia de ambitu II. 651 Acilia de pecuniis repetundis II. 613 *Æbutia* I. 463 *Æmilia* Scauri de suffragiis I. 351 *Alliena* de limitibus I. 652 *Antonia* de comitiis Sacerdotum I. 219 iudiciis I. 416 prouinciis II. 137 *Apuleia* agraria I. 661 de maiestate II. 629 *Aquillia* de damno II. 413 *Ateria*, siue Tarpeia de mulcta II. 534 *Atilia* de tutelis II. 413 *Atinia* de surreptione II. 413 de tribunis plebis senatoribus I. 275 *Ausidia* de ambitu II. 655 *Aurelia* de iudiciis I. 415 II. 550 Bæbia agraria I. 627 Æmilia de ambitu II. 649 *bonorum* emptorum II. 450 *Cæcilia* an eadem ac Calpurnia II. 606 de pecuniis repetundis II. 605 non pertinuit ad magistratus vrbanos II. 606 de vectigalibus Italiæ tollendis I. 573 *Calpurnia* de ambitu II. 651 pecuniis repetundis II. 605 quæstionibus

nibus perpetuis II. 540 *Cassia* agraria I. 632 de patriciis I. 102 tabularia I. 98. 400 *Catuli* de vi II. 673 *Claudia* de ciuitate I. 740 Senatoribus I. 272 *Clodia* de Cypro publicanda II. 104 de prouinciis II. 134. 147 suffragiis libertinorum I. 349 *Cælia* tabellaria II. 713

Lex Cornelia agraria I. 640 Fuluia de ambitu II. 650 de falso II. 671 cur vocetur testamentaria nummaria II. 671 de iudiciis I. 415 limitibus I. 650 maiestate II. 226 630 huius legis capita II. 630 de numero Pontificum I. 218 parricidiis I. 668 pecuniis repetundis II. 613 prouinciis & imperio I. 238. II. 333. 358. 365 rem sorti permittit I. 616 de senatorum CC præsentia, si quis legibus solueretur I. 263 II. 358 de sicariis, veneficiis II. 664 Syllæ de lectione iudicum II. 550

Lex Cvriata de adoptione I. 119 imperio militari magistratuum II. 140. 145. 289. 331 de imperio magistratuum in castris fieri non potuit II. 148 de imperio consuli vtilis fuit non necessaria, quomodo II. 358 dictaturam non dat dictatoribus II. 331 duplex vna ad confirmandos magistratus, altera ad imperium militare mandandum II. 272 magistratuum qualis *ex Gruchi opinione* II. 262 *ex Sigonii opinione* II. 273 magistratus an a præsente collega lata sit II. 337 prætoribus militare imperium dedit II. 345 priuatis non ferebatur II. 147

Lex de ambitu vetus II. 648 capite ciuis Romani I. 84 diuortio vxoris I. 131 furto II. 411 heredibus II. 433 iniuria I. 412 in ius vocatione II. 447 imperio qua formula lata I. 325 iudicio falsi

falsi II. 526 iure patris in filium I. 135 libertate & immunitate Thermensium II. 82. seq. libertatis iudicio II. 477 maiestate II. 628 mancipio I. 158 nexo I. 158 nouis tabulis I. 96. 333 prouocatione ad populum I. 225 quæstoribus parricidii II. 536 sacris priuatis perpetuis I 117 secandis debitoribus addictis a magistratu nunquam seruata I. 96. II. 524. septem iuribus viritim plebi diuisis I. 630 sodalibus I. 336 sponsore II. 466. seq. talione II 539 testamentis I. 72. 153 testimoniis II. 572 tutela I. 116 vi festucaria II. 459 vsucapione II. 147 vsucapione vxoris I. 127 vsura I. 330

Lex *Domitia* de comitiis sacerdotum I. 218 *Duilia* de vnciaria vsura I. 330 *Fabia* de numero sectatorum II. 651 plagiariis I. 79. 816 *Falcidia* de legatis II. 314 *Flauia* agraria I. 640 de coloniis I. 652 limitibus I. 652 *Fuluia* de ciuitate I. 743 *Furia* de testamentis I. 154. II. 413 *Fusia* Caninia de manumittendis seruis I. 556. 355 *Gabinia* de bello piratico II. 147 maiestate II. 628 tabellaria I. 98 *Genucia* de versura I. 331 *Grachi* agraria I. 345 de ciuitate I. 743 *Hieronica* II. 25. 26 *incerta* inter sicarios & veneficia II. 664

Lex Julia agraria I. 641 *Augusti* de ambitu II. 661 iudiciis I. 416. II. 503. 552 maiestate II. 633 huius capita II. 633 de manumissione I. 355 spectaculis equitum I. 423 de vi II. 678 *Cæsaris* de ambitu II. 661 de Capua colonia I. 781 iudiciis ordinum I. 416 iudicibus legendis II. 550 limitibus I. 650 maiestate II. 633 peculatu, sacrilegio & pecuniis residuis, eiusque capita II. 626 pecuniis repetun-

petundis, ll. 181. 220. 618 rationibus ad ærarium reddendis ll. 249 ſociorum ciuitate l. 749 vi ll. 678

Lex *Iunia* de pecuniis repetundis ll. 607. Norbani Tiberii de conditione ſeruorum l. 357 Penni de peregrinis l. 742 *Labieni* de comitiis ſacerdotum l. 219 *Lætoria* de circumſcriptione pupillorum ll. 532 lictoribus prætoris vrbani ll. 419 *Licinia* agraria l. 206. 308. 634 de ambitu & ſodalitiis ll. 567. 656. 658 numero ſacerdotum l. 218 vſuris l. 329 *Licinia & Mucia* de ciuitate ſociorum l. 746 *Livia* de ciuitate Italicorum l. 746 de Coloniis l. 639 iudiciis l. 415 Druſi de lectione iudicum ll. 550 ne Latinus in caſtris cæderetur l. 496 *Mamilia* de limitibus l. 650 *Manilia* de imperio Pompeii ll. 234 *Marcia* agraria l. 639 *Maria* de ambitu ll. 650 Porcia de numero occiſorum hoſtium ll. 247 *Memmia* de iudiciis publicis an eadem vt Remnia ll. 552 *militaris* ll. 331. 341 *Numa* agraria l. 628 de poteſtate patrum l. 135 *Ogulnia* de auguribus l. 218 *Oppia* l. 702

Lex *Papia* de ciuitate l. 214. 741 peregrinis l. 741 Poppæa de connubiis libertinorum l. 122 *Papiria* tabellaria l. 99. *Parricidii* vetus ll. 667 *Peculatus* vetus ll. 624 *Peducia* de limitibus l. 652 *Penni* de peregrinis l. 742 *Plautii* de iudiciis l. 414 de vi comprehendit multa capita legis de ſicariis & maieſtate ll. 673. Siloni de legendis iudicibus ll. 550. l. 414 *Pœtelia* de ambitu ll. 649 *Pompeia* de ambitu ll. 659 ciuitate & Latinitate l. 757 iudiciis l. 416. 418 parricidii ll. 669 de vi ll. 676 *Porcia* de pecuniis repetundis ll. 602 prouocatione

I. 87 *Romuli* agraria I. 628 de potestate patrum I. 134 *Roscia* theatralis I. 290. 423 *Rupilia* de iudiciis Siciliæ data II. 187. 194 *Ruttilia* de tribunis militum II. 154

Lex *Scauri* de suffragiis libertinorum I. 351 *Sænia* de patriciis I. 102 *Seruilia* Cæpionis de iudiciis senatorum I. 411 de elegendis iudicibus II. 550 *Seruilia* de ciuitate I. 745 Glauciæ de iudiciis equitum I. 412 de lectione iudicum II. 550 de pecuniis repetundis II. 608 an idem ac lex Calpurnia II. 609 Rulli agraria I. 640 *Sempronia* agraria I. 206 de capite Ciuis Romani I. 88 ciuitate I. 745 coloniis extra Italiam II 16 iudiciis equitum I. 409 limitibus I. 650 prouinciis II. 131 non fuit constans II. 132 de tyronibus I. 745 vestibus militum I. 185 vsuris I. 331 *Sibrani & Carbonis* de ciuitate I. 751 *Sulpicia* de ære alieno I. 333 suffragio Italicorum I. 751

Lex *Terentia* Cassia de frumento Siciliæ II. 187 *Thoria* agraria I. 207. II. 637 *Trebonia* de prouinciis Cæsaris II. 134 *tributa* nemo dixit quam Gruchius II. 268 *Tullia* de ambitu II. 654 *Valeria* de ære alieno I. 86 libertate I. 57. 82 prouocatione II. 538 *Varia* de maiestate II. 630 *Vatinia* de colonia Nouocomensi I. 760 imperio Cæsaris II. 134 *Voconia* de hereditatibus mulierum I. 155. II. 413

Libellus famosus II. 635 Libelli formula in delatione nominis II. 561

Liberalis causa duplex II. 477 vindicias & vin-

dicationes continet, id est possessionis & assertionis postulationem II. 478 sponsiones in ea vsitatæ II. 478

Liberæ ciuitates quæ II. 8. 12

LIBERI alii ingenui, alii libertini I. 69 de saxo deiiciebantur I. 719 populi non erant subiecti iurisdictioni Romanorum II. 190 qui I. 68 torqueri non potuerunt I. 80 verberari non potuerunt I. 79

Liberi emancipati naturales & adoptiui a prætore acceperunt bonorum possessionem II. 433 in parentum potestate erant I. 134 vendi poterant a parentibus I. 134

LIBERTAS concussa, labefactata & funditus euersa I. 81 inuito adimi non potest I. 79 maximopere defensa a populo Romano I. 80 pertinuit ad cognitionem decemuirorum & centumuirorum II. 512 qua formula data II. 83 quid I. 75 vniuersæ Græciæ data II. 67 *Eius actio* qualis II. 476 *genus* aduersus fœneratores & creditores I. 92 magistratus legibus de prouocatione constitutum I. 98 tyrannos I. 80 legibus tabellariis constitutum I. 98 *iudicium* II. 477. 478 *ius* quomodo diuisum I. 68 *vsus* I. 79. 80. 82

LIBERTI ad honores admissi I. 74 an perpetuo in tribubus vrbanis fuerint I. 352 apparuerunt magistratibus I. 360 bonorum possessionem a Prætore acceperunt II. 433 ciues facti a Seruio Tullio Rege I. 75 contendunt vt in tribus rusticas transferantur I. 349 donati annulo aureo I. 289. 291 erant

erant plebeii ordinis I. 349. 311 extra ordinem milites facti I. 352 ingenuas ducere nequeunt I. 122 in vrbanas tribus translati I. 52. 349. 350 ministri magistratuum & sacerdotum I. 361 non in senatum lecti I. 3[illegible]4 qui I. 72. 73. 74 repulsi a tribubus rusticis I. [illegible]49 stipendio & suffragio caruerunt I. 349. 3[illegible]2 vt sæpe in omnes tribus dispersi & inde remoti I 349. 350

Libertinis honores non patuerunt I. 15. 74. 353 *Eorum* collegia I. 354 filii cuius conditionis I 73 iura deteriora ac ingenuorum I. 348 & Latinorum I. 3[illegible]9 numerus quo tempore maximus I. 354 status triplex I. 3[illegible]7

Libra & æs in mancipatione & adoptione II. 428 mancipatione I. 143 nexo I. 144 testamento I. 158

Libripens in mancipatione II. 428 testamento I. 1[illegible]8

LICTORES adhibiti ad percussionem II. 7[illegible]6 a magistratibus maioribus II. 291 ad quid a quæstoribus adhibiti II 17[illegible] differunt a seruis publicis I. 370 duo prætorum vrbanorum II. 419 duodecim proconsulum II 123 fuerunt e plebe I. 364 sex prætorum prouincialium II. 123 triginta an legem curiatam de imperio iusserint II. 26[illegible].271 vnde dicti I. 365 *Eorum* officium est prehensio, summotio & silentii impositio II. 190 quale in manumissione ? II. 431

LIGVRES Bæbiani & Corneliani qui I. 588 Comati, siue Capillati, Vagienni, Taurini I. 799. sq.

in prouinciæ formam redacti I. 460. 594 *Eorum* bella I. 583. 584. 585. seq. fines populi & oppida I. 581. 582 fœdera I. 592. 593

Limen attingere sponsæ religiosum I. 124

Limitanus Mamilius vnde dictus I. 650

LIMITES antiqui qui I. 651 Decumani, Kardines prorsi, transuersi, maritimi, montani, subruncini, actuarii linearii I. 649 diuisi & assignati I. 649 in agris diuidendis varii I. 649

Liris fluuius Campaniæ vnde fluat I. 510

LITES æstimatur II. 560. 593 de dominio quomodo intenderetur II. 463 primum domestico arbitro committebatur II. 446 quomodo amitteretur & intenderetur II. 456 *Litis* contestatio II. 501 *Litem* suam facere quid? II. 526 in *litem* iurare. *Vid. iurare.*

Lissum in Illyrico in Italia oppugnatum II. 17

Litare quid II. 221

Litato res agebatur II. 221

Liternum colonia I. 682

LITIGATOR dicebat II. 507 interdictum postulabat II. 405 iurabat II. 506 quando litem amitteret II. 456 quomodo iudicem postulauerit II. 492 satisdare tenebatur II. 500 vterque sibi in perendinum diem denunciabat II. 501

Locati conducti actio II. 441. 445

Locatio quid II. 408

Loco plus petitur II. 473

Locus vbi ius dicebat prætor quotuplex II. 419

Locustæ prætorio imperio pulsæ II. 384

Luca colonia l. 686 in Liguribus, inde Galliæ attributa l. 613
Lvcani depressi l. 578 in fidem Romanorum venerunt l. 536 *Forum* fines, bella & fœdera l. 536 in *Luctu* atrati erant ll. 712
Luceres primi & secundi instituti a Tarquinio Prisco l. 33 qui l. 32
Luceria colonia l. 675
Lucullus cur septem annos Ciliciæ & Asiæ præfuerit ll. 133
Lugdunum conditum ll. 46
Luna in calceis senatorum ll. 746
Luminum seruitus ll. 404
Luperci l. 215. 217
Lusitania subacta & prouincia facta ll. 33
Lvstratio, coloniæ l. 659 exercitus quibus solennibus fuerit peracta ll. 214 populi qualis ll. 327
Lybice ll. 107
Lycia libera ll. 87. 92 immunitate donata ll. 93 vectigalis ll. 87. 93
Lydius fluuius ll. 55

M.

Macedonia libera quæ ll. 61 prætori obtemperauit ll. 62 prouincia facta ll. 57. 60 tributum Romanis dare cogitur ll. 57 vectigal pendere iussa ll. 62 victo Andrisco prouincia facta ll. 61 Perseo rege libera quomodo relicta ll. 60 *Eius* descriptio, populi, fines, bella ll. 55. 61. 62 iuridici conuentus ll. 63

Macellum significat, omnia ad victum hominis pertinentia l. 823
Macium castrum vnde trib. Mæcia l. 43
MAGISTER collegii l. 337 curiæ ll. 647 equitum quis l. 216 in prouincia l. 311 in ventendis bonis ll. 450 nauis seruus ll. 433 societatis l. 331
MAGISTRATVS accusati sunt ad populum extraordinem ll. 694 accusationi & citationi rei intercedere potuerunt ll. 701 aliquando a senatu confirmati, aliquando a populo, & quomodo ll. 277 aliter ac imperium administrati ll. 308 capti ll. 305 initi ll 306 alio loco administrauerunt ac Imperator ll. 313 aut creati aut proditi, aut dicti l. 233 aut pro autoritate aliquid statuerunt aut iudicem ad cognoscendum dederunt ll. 291. 297 Coloniarum *qui* l. 667 *vsi sunt prætexta* l. 668 comitiis mandabantur ll. 145. 306 decemuirorum ll. 423 diem indicunt comitiis quibus rogationem ferrent ll. 704 diuersi ab imperio l. 290 a iudicibus l 376 facti non lege sed comitiis ll 140. 306 habet ius referendi l. 222 in fœderatis ciuitatibus l. 719 intra & extramurani ll. 311 irrogant mulctam ll 301 iudicium habuerunt quo sensu ll. 293 iurisdictionem quæstionem & rei militaris administrationem in se seiuncta habuerunt ll. 309 iurisdicundi, imperandi, agendi, auspicandi potestatem habuerunt l. 220 ll. 291 maiores & minores quibus comitiis fiant ll 264 269 maximam potestatem accipiunt summo S. C. & quæ ea sit ll. 351 Mediastici l. 721 militare imperium lege curiata acceperunt l 236. ll 329 non insitum habuerunt ll. 308 minores comitiis tribu-
tis

tis egerunt ll. 693 non potuerunt postulari ll. 515 noui cur in castris Pompeii Macedonicis non fuerint creati ll. 148 num in campo imperium acceperint ll. 327 nullam rem absque addicentibus pullis aggrediebantur ll. 218 omnes vrbani & prouinciales ciuilem potestatem habuerunt ll. 293 ordine petebantur & lege ll. 365 patricii & plebeii maiores & minores ll 262 peregre proficiscentes quid præter annulum publice acceperint ll. 145 plebeii post patricios, latini post plebeios extiterunt l. 463 populo diem per præconem ad accusationem audiendam e Rostris prædicunt ll. 695 postulantibus dederunt iudicem aut recuperatorem l. 376. 377. ll 492 quænam iura reddiderint ll. 415 quando in vrbe manserint, quando cesserint ll. 313. 315 quando nomen Imperatoris vsurpauerint l. 234 quando vsi vi armata ll. 308 & virgis ll. 535 qui de publicis & priuatis rebus iudicabant, Romæ fuerunt separati ll. 308 qui minorem potestatem habebant, coercitionem, qui maiorem, imperium habebant ll. 293 qui vocationem & prehensionem habebant, aliis insigniis vsi, quam qui prehensionem solummodo aut neutram l. 838. ll. 291 quid l. 219 quomodo auxilio esse potuerunt reo ll. 705 quomodo creati l. 236. ll. 366 & continuati ll. 310 reipublicæ Municipiorum l. 698. 700 reum per præconem citant e Rostris ll. 695 *prætexta vtebantur* l. 702 sententiam iudicum pronunciant l. 376 sola potestate imperandi & sola coercitione non constituuntur ll. 296 stipendium acceperunt ll. 363 varii quomodo in rempublicam inducti l. 224 *Eorum*

actio qualis ll. 242 apparitores qui l. 360 auſpicia qualia ll. 292 iurisdictio in decreto & iudicii datione conſiſtit ll. 220. ll. 291 ius an coloniis tributum l. 602 poteſtas quæ in verbis Ciceronis de legibus expreſſa ll. 295 tria imperia ll. 544 vocatio & prehenſio qualis l. 220. ll. 291.

Magmenta quæ ll. 223
Magmentaria vaſa ll. 223
Maieſtas quid ll. 627 Eius partes ll. 686
Maieſtatis crimen l. 385. ll. 531 teſtes ſolos deſiderat ll. 569
Maleficia ad populi iudicium ſpectantia ll. 686 quæ ll. 531
ex *Maleficio* & quaſi maleficio obligatio ll. 407
Mamertinæ ciuitates ll. 24
Mamertini an ſoli ciues Romani ll. 26 Eorum libertas ll. 24. 25
Manceps qui l. 293

Mancipatio fiduciaria ll. 409 in teſtamento l. 157 quid l. 144. 404. 429 ſecunda ll. 429 Eius formula ll. 429

Mancipii ius l. 143. 158
Mancipi & nec mancipi res ll. 403
Mandati actio ll. 441. 445
Mandatum quid ll. 409
Manicæ tunicarum ll. 740
Manipulus qualis ll. 158
Manlius vnde Torquatus dictus l. 549

Manvmissio fiebat coram prætore ll. 431 per cenſum introducta a Seru. Tullio l. 70 per vindictam

ctam a Valerio Poblicola l. 71 quomodo facta ll. 431 restricta ab Augusto l. 354 Eius formula & solennia ll. 431 modus triplex l. 70
Manumissus a patricio, patriciorum iura non acquirebat l. 348
Manus consertio ex iure ll. 459. 460 iniectio qualis ll. 447
Marcellus an Syracusanum regnum in prouinciæ formam redegerit ll. 21
Mariana Corsicæ colonia ll. 16
Maritimi limites l. 649
MARITVS vid. *noua nupta* & *sponsa* cingulum virgineum sponsæ soluit l. 126 nuces pueris spargit *ib.*
MARSI bellum Italicum excitarunt l. 747 *Eorum* bella & fœdera l. 563 fines & oppida l. 562
MASSILIENSIS primi socii Rom. in Gallia ll. 41 relicti sunt liberi a Cæsare ll. 46
MATERFAMILIAS quæ l. 126. 129 vna tantummodo in familia l. 129
MATRIMONIVM per coemptionem l. 128 confarreationem l. 128 vsu factum l. 127 *Eius* renunciatio l. 132
Matrona quæ l. 129
MAVRITANIA prouincia facta ll. 119 Eius descriptio fines & reges ll. 118
Mediasticus l. 721
Mediolani conuentus erat Galliæ citerioris l. 616
Medullia colonia l. 670
Mensarii cur creati & qui l. 323

Mercatores Mercurium coluerunt l. 319 qui l. 317 quid differant a negotiatoribus l. 318 vbi domicilium habuerint l. 318 *Eorum* collegium vbi & quando cœptum l. 318 dies festus l. 319 duo genera l. 318

Mercatura num honesta l. 318

Mercis institores l. 322

ante *Meridiem* causa vrgebatur ll. 507

Merum *imperium* an mandari potuerit ll. 545 olim quæstio appellabatur ll. 544 quid ll. 544

non *Merum* proprie iurisdictio dicta ll. 544

Merx peculiaris quæ ll. 433

Messapia eadem ac Calabria l. 545

Messapiorum bella l. 541

Metellus Dalmatas subegit ll 52 vnde Numidicus dictus ll 115

Metu'um ab incolis obsidione cinctis cæde sibi illata incendio deletum l. 806

Migratione quæsita ciuitas l 738

Miles vid *Milites*.

Militare ius ll. 319 sacramentum l. 176. 177

Militares Coloniæ deductæ l. 773 coronæ l. 185 vacationes multæ & a censoribus cognitæ l. 181. 182

Militaris commeatus l. 181 disciplina in castris ll 215 ignominia l. 188 iurisdictio ll. 215 lex sacrata l. 180 pœna *crux* l. 193 *decimatio* l. 191 *fustigatio* l. 191 promotio eiusque gradus ll. 163 res per ætatem tractabatur ll 179

Milites *acceperunt* colonias militares l. 773 fru-

frumentum, vestes arma &c. l. 185 pecuniam diuisam l. 187 item prædam l. 186 *ære* diruti l. 189 *facti* extra ordinem libertini l. 172 non opifices l. 341 *missi* variis modis, honeste ob causam &c. l. 180 *quomodo* castigati a centurionibus ll. 161 puniti l. 188. 189 scripti l. 175. seq. *sub* pellibus ll. 226 *Eorum* præmia l. 182

Militia Italica Romanis obstricta l. 574 sociosum l. 495 Eius ius ll. 319

Mineruium colonia l. 687

Ministri inferiores ll. 187

Minius fluuius ll. 38

Minturnæ coloniæ l. 677 Colon. militaris l. 783

Missio in possessionem differt a datione possessionis ll. 435 iudicum in consilium ll. 587 militum honesta & causaria l. 181

Mista actio ll. 441 Eius intentio ll. 481

Mistum imperium ll. 432

Monitor quis ll. 640

Mons Albanus vid. *Albano*

Montani limites l. 649

Morbvs quid significet in xii. tabulis ll. 449

sonticus *differebat iudicium* ll. 503 quid? ll. 503

More maiorum quæ fieri dicantur l. 66. 67

Mores qui ll. 65 quid differant ab institutis l. 65

Mortis pœna qualis ll. 690

Motus vrbani l. 112

Mucia, dies festus Asianorum ll. 79

Mvlcta a quibus petita l. 392 militis l. 177 *in prin-*

principiis sumta ll. 217 quid ll. 533 Eius irrogatio l. 392. 394 ll. 689

Mulctam dicere ll. 689 repetere ll. 560

Mulctatio qualis ll. 594

MVLIER in tutela perpetua fuit l. 161 neminem potest accusare ll 554 testimonium ex lege Cornelia de maiestate ferre potuit ll. 632

Mulio ll. 191

Multi bonis oppositi l. 439

MVNERA interpretum l. 363 militaria quæ l. 183 municipium quid l 689 præconum in ciuitate l. 363 publica in diuersos Magistratus fuerunt diuisa l. 227 *Add. Munus*

Municipales l. 434

MVNICIPES a censoribus in tribus coniecti l. 690 an ius Quiritium habuerint l 692. 696 an suffragium habuerint & ius petendorum honorum l. 692 censi sunt l. 697. 701 caruerunt domicilio Romæ sacris curialibus & suffragii iure in comitiis curiatis ferendi l. 115. 695 duas patrias habuerunt vnam naturæ alteram iuris l. 695 iura Connubiorum Romanorum assecuti l. 696 magistratus in municipio & Romæ gesserunt l. 697 non optimo iure ciues l. 15 primi qui l. 689 qui l. 17. 689. 691 quotuplices l. 691. 693 vnde dicti l. 689

MVNICIPIA agros vectigales habuerunt l. 702 ante legem Juliam varie sumuntur l. 708 constituta ll. 15 cum suffragio l. 694 decuriones equites & plebem habuerunt l. 698 fiebant lege l. 689 in Italia l. 703. seq. prouinciarum ll. 16 quid? l. 689 quo-

quomodo a coloniis differant l 688 quomodo constituta l. 689 quos magistratus crearint l. 698 seq. senatum populumque habuerunt l. 698 sine suffragio l. 691 *Eorum* iura *diuersa* l. 691. 697 *aliquando competierunt præfecturis* l. 712 respublica l. 698 singulorum nomina l. 703

Munus iudicum ll. 551 in iudiciis publicis ll. 544 quæsitorum ll. 544

Mutina colonia l. 685

Mutinenses in tribu Pollia l. 768 non transfert dominium ll. 480

MVTVVM quid? ll. 107 Mutui condictio ll. 441

Mysia pars Attaliæ ll. 73. 74

N.

Narbo colonia ll. 16

NARBONENSIS Galliæ oppidorum conditio ll. 45 prouinciæ incolæ ll. 40. - 44

Natura cœli & soli an aliquid ad naturam hominis attribuat l. 452

Naturalis pater ll. 429. 430

Naualem triumphum quis primum egerit ll. 248

Nauigia an prætoribus in itinere danda ll. 182

Necessarii qui ll. 637

Necis genera ll. 716

Nefasti dies ll. 420

NEGOTIATORES a mercatoribus differunt l. 318 in prouinciis iudices legebantur l. 321 notiores mercatoribus l. 321 qui l. 318. ll. 16. 187 vbi domicilium habuerint l. 318 Eorum conuentus l. 318

Negotiorum gestorum actio ll. 410. 445

Nepet colonia l. 674
Nepini in Sicilia latinæ conditionis ll. 27
Neptunia colonia l. 687
Nequinum colonia l. 676
NEXI ius l. 143. 819 *proprium ciuis Romani* l. 146 liberatio l. 146 obligatio quomodo fiat l. 147
Nexus & Nexum quid l. 147 ll. 525 quis l. 144
NOBILES agros capiunt l. 635 pauci populares l. 434 qui l. 424
NOBILITAS ex imaginibus & magistratibus l. 424 ex virtute l. 430. 431 primum patriciorum deinde plebeiorum l. 425 quid l. 425
Nola colonia militaris l. 780
Nomenclatio quid ll. 693
Nomenclator qui ll. 640
Nomendanum municipium l. 704
Nomentum municipium l. 705
Nominatio contractus ll. 407
NOMINIS *delatio* quæ & quomodo facta ll. 558 voce & scripto ll 561 Eius formula ll. 559. 560 *receptio* ll. 562
Nominum obligatio ll. 516
Non iure pronunciare quid ll. 517
Non liquere pronunciabatur in causis etiam priuatis ll. 516
N. L nota ampliationis ll. 589
Norba colonia l. 672
Norici victi l. 805
Nota grauior erat in Cærites referri quam tribu moueri l. 374
Notæ ordinum quæ l. 371

NOVA *nupta* caput obnubebat flammeo l. 124 deducebatur a prætextatis pueris tribus l. 124 limen attingere religiosum l. 124 quibus solennibus cubiculum intret l. 125 rapiebatur l. 124. *Eius coma* distinguebatur a marito l. 125 *verba* l. 125
Nouæ tabulæ quæ l. 96
Nouatio quid ll. 411
Noui homines qui l. 424 426. 427
Nouitas medium nobilitatis & ignobilitatis l. 426
Nouum Comum a Cæsare deductum l. 761 Latii iure d natum l. 761
Nouocomenſis cæsus a Marcello l. 761
Noxa quando in nouum dominum daretur ll. 444
Noxalis actio ll. 444 de pauperie ll 444 Eius intentio ll. 484 natura ll. 444
Nuceria colonia l. 786. 790
Nuces spargebantur in nuptiis l. 26
Numa cur artificum distinctionem inuenerit l. 336
Numantinum bellum eiusque auctor ll. 34 fœdus l. 466
NVMERVS coloniarum pro agri amplitudine scribebatur l. 646 iudicum in iudiciis publicis ll. 565 Prætorum *auctus* ll. 540 *ſenatus arbitrio permiſſus* ll. 541
NVMIDIA noua Asia vocata ll. 16 prouincia facta an a Cæsare an Mario ll. 116. 117 *Eius* colonia ll. 117 descriptio, fines, popul, reges & bella ll. 106. 115. 116 præfectus post victoriam Cæsaris ll. 117
Nummularii qui l. 322
Nummus pro recens natis & diem suum obeuntibus

tibus item iis qui virilem togam sumerent l. 47
Nundinatio l. 726
Nundinæ quæ l. 48
Nuntiatio augurum l. 224
Nuptiæ vid. *Connubium. Noua nupta* propter gradus sanguinis prohibitæ l. 123 *Earum* auspices l. 123 confarreatio l. 128 *in iis* aqua & ignis adhibebatur l 123 postes oleo ungebantur l. 124

O.

OBLIGATIO ciuilis ll. 406 ex consensu ll. 408 ex quasi contractu ll. 410 ex quasi maleficio & ex maleficio ll. 411. 412. 480 honoraria ll. 406 literarum ll. 408 mixta ll. 406 naturalis ll. 406 nominum ll. 407 408 præscriptis verbis ll. 480 quid ll. 406 quotuplex ll. 406. 407 realis ll. 407 soluta quatuor modis ll. 410 verbalis ll. 407
Obligationum controuersiæ quæ ll. 406
OBSERVATIO de cœlo ad omnia comitia pertinuit l. 223. 104 ll. 292 infirmauit comitia l. 223 magistratuum propria in vrbe l. 223
Obuagulare quid ll. 574
Occupationis ius ll. 404
Ocriculani sponsione amici l. 553
Octuani in colonias l. 716
Octauæ genus vectigalis l. 666
Odium Romanorum erga Pœnos ll. 19
OFFICIVM iudicum in iudiciis publicis ll. 551 quæsitorum tam ordinariorum quam extraordinariorum ll. 544
Oleo perungebant postes l. 124

Olyſippo colonia II. 38
Omina quæ II. 220
Opifices, artifices num ciues Rom. fuerint I. 14. concitabantur a ſeditioſis I. 343 ex plebe I. 310 non militabant, nec ſellularii I. 341 tributi immunes I. 341 ultimis temporibus optimo iure ciues fuere I. 342 *Eorum* ars ſordida I. 335 collegia, vt & artificum I. 335 ſuffragia acceperunt I. 343
Oppida fœderata in Italia quæ, eorum iura & reſp. I. 718 ſeq. Gallica an eiusdem iuris ac Italica I. 722
Ὀψώνιον quid? I. 184. 848
Optimates cum populariibus ciuitatem ſeditionibus vexauerunt & demum perdiderunt I. 436 continuere rempublicam I. 431 qui I. 431. 432. 434 ſunt ſenatores & equites I. 435 varii generis I. 433 Eorum partes I. 434
Optio ad quem pertineat II. 474 de cognitione II. 512
Optiones in militia quæ II. 162
Opus eſſe quid ſignificet II. 360
Orator ciuilis quis II. 359 eſt patronus II. 563
Ordo *equeſtris* alteram iudicum decuriam obtinebat I. 282 lege Sempronia accipit iudicem I. 49 medius I 257 *ex* quo conſtiterit I. 304 *honeſtiſsimus* quis II. 160 *plebeius* infimus I. 257 *Senatorius* amplisſimus I. 257 *quomodo* amittatur & acquiratur I. 284
Ordines ciuitatis qui I. 255 in republ municipiorum I. 698 militares, quales II. 150 ſeq. Se-

natorius, equestris, & plebeius II. 638 superiores II. 160 tres ad iudicia vocati I. 415 *Eorum* census an idem ac iudicium I. 418 iudicia I. 375 notæ I. 371 spectacula I. 375

Ornamenta ædilium I. 424 illius qui imperium recte administrauerit II. 228 prouinciarum *demonstrant harum magnitudinem* II. 143 *quæ* II. 142 senatorum I. 271. 272 triumphantium II. 241

Osci sedibus pulsi I. 512 Eorum fines oppida & fœdera I. 510

Ostia colonia I. 670

Ovatio differt a triumpho II. 360 quid I. 248 II. 245 Eius causæ II. 245 insignia II 245

Oves quanti æstimatæ II. 534 qua occasione in Capitolio immolarentur II. 245 virili genere proferuntur II. 689

P.

Pactio differt a fœdere & sponsione I. 465. 466

Padi fluuii origo I. 795

Pæstum colonia I. 678

Paganalia sacra rusticorum I. 54. 113

Pagi dedere nomina tribubus rusticis I. 38. 40 qui I. 23 622 Eorum collegium I. 312 foci I. 112

Pagus Læmonius vide *tribus Læmonia* I. 40

Palatualis I. 218

Palla togæ genus II. 737

Palliati II. 729

Pallium Græcorum proprium II. 729 in Romano probrosum II. 729

Palma toga II. 735

Palmata tunica II. 733
Paludamento togam mutare quid II. 176
PALVDAMENTVM non lictorum sed magistratuum insigne II. 307 prætexta mutare quid II. 307 quid II. 175. 176. 734
Paludati exire iubebantur S. C. II. 315
Paludatum exire II. 174
Pamphyliæ pars prouincia facta II. 88
Parma colonia I. 685
Papiria tribus Tusculanorum I. 704
Parochi II. 183
Paret in iudicando quid significet II. 494
Parici quæstores I. 386
Parricida quis I. 386 II. 663 Romæ primus quis I. 386 II. 668 Eius supplicium II 668. 670
PARRICIDIVM quid I. 386 II. 532. 662. 668 sero vindicatum II. 668
Pastores an fuerint ciues Romani I. 296. 298 qui I. 296
Patauiorum in Venetia seditio I. 609
Patauium Galliæ oppidum I. 613
PATER an filium mittere legatum potuerit II. 152 ius habet filiorum vendendorum usque ad tertiam venditionem I. 135 II. 429. 430 item vitæ & necis in ipsos I. 134 naturalis quomodo filium emanciparet II. 429
Paterfamilias habet testamenti factionem I. 154 qui I. 135 sacra priuata pro arbitrio instituit I. 117
Patibulum II. 719
Patres pro senatu I. 259

Patres conscripti pro senatu I. 29
Patres & patricii a Romulo I. 99
Patria naturæ & iuris municipum I. 696
Patriciæ familiæ multæ, quæ & plebeiæ I. 102
Patriciarum gentium iura I. 101
Patricii a quibus lecti I. 101. 102 ad plebem transibant I. 110 agricolæ I. 48 cum plebe iuncti I. 103 etiam in ordine plebeio fuerunt I. 304 ingenui fuerunt I. 100 lege lata fiebant I. 101 libertos suos non reddebant patricios I. 348 maiorum gentium & minorum I. 109 nobiles I 425 non omnes vnius gentis lecti I. 110 primum gentem habuerunt I 99 pro ingenuis I. 69 quomodo tribuni plebis facti I. 111 *soli* auspicia habebant I. 103 fiebant flamines Diales Martiales, Quirinales, Reges sacrorum & salii Palatini I 108 prodebant interregem I. 108 remp regebant sub Romulo I. 107 *vnde* dicti I. 99 *Eorum* connubia cum plebeiis direpta I. 112 seditiones I. 111
in *Patrimonio* aut extra Patrimonium quæ res II. 403

Patroni bonorum possessionem a Prætore acceperunt II 433 certo numero constituti II. 660 coloniarum I. 669 defenderunt reum ex rostris II. 660 electi ex negotiatoribus I. 321 nominati in causa repetundarum II. 556 qui & eorum iura I. 103 II. 514 reorum qui & quot sumerentur II. 564 Eorum ius in liberti filium I. 75
Pauperes exemti a tributis I. 195
de *Pauperie* actio II. 444 quomodo intenderetur II. 484

Pax Carthaginiensibus data I. 108 Etruscorum I. 516. seq. ex inducis non dabatur in perpetuum sicut ex fœdere I 467 Illyricorum cum Romanis II. 48 Julia colonia I. 38 Lucanorum I. 537 Philippi cum Perseo II. 58. 59. Romanorum cum Latinis I. 488 Pœnis II. 19 Volscis & Æquis I. 503. 504

Pecuarii qui I. 296. II. 16

Peculator quis II. 623. vnde nomen acceperit II. 623

Pecvlatvs crimen II. 531 & testes & tabulas desiderat II 569 exempla ad iudicium populi pertinentia II. 687 quid I 387. II. 613

de *Peculio* actio II. 483. 444

Pecvnia ablata capta, coacta, conciliata, auersa, quæ II. 602. 615 attributa & vectigalis quæ I. 312. II. 231. 233. 361 frumentaria II. 233 militibus ante triumphum diuisa I. 187 pro multa II. 234 quanta Romæ fuerit ex censu cognitum I. 163 quibus in causis deponeretur II. 501 residua quæ II. 626 signabatur in prouincia II. 234

Pedarii senatores, qui I. 273

Pedem struit, quid in XII. Tabulis II. 447

Pedites centuriati II 166 *Eorum* distributio I. 170 stipendium quando ortum & quantum I. 183. 184.

Pedum municipium I. 704

Pelignorum bella I. 563. 564 fines I. 561

Peloponensus vniuerso Achaico immiscetur concilio II. 65

Penatibus Lauinii a consulibus res diuina facta I. 113
Penni lex de peregrinis I. 742
Penula gausapina II 739 itineris & pluuiæ causa II. 739 tunicæ super imponebatur II. 739
Percussio per lictorem fiebat II. 716
Peregrinus ager I. 24 *homo* an habeat iura possessionis & Dominii I. 150 vulnerari poterat I. 88 olim hostis dicebatur I. 147 virgis cædi poterat I. 88
Perduellio crimen & pœnam grauissimam significat I. 385 II. 635. 689
Perduellionem iudicare & actionem perduellionis intendere II. 689
Perduellionis iudicium per duumuiros & populum II. 714
Perenne auspicium II. 326
Peremtorium edictum II. 505
Pergami reges II. 73. 74
Permutatio II. 410. 404
Perorationes in defensione II. 582
Persarum Reges Syriæ imperant II. 49
Personales actiones quid II. 439
Personarum controuersiæ II. 402
Petere & repetere pecuniam, multam, pœnam II. 560
Petitores cur tunicam in campo deposuerint II. 644 Magistratuum II. 639 singulos ciues noscere debebant II. 639
Philippvs bellum gerit cum Perseo II. 57 Macedo regnum quotidie dilatat II. 55

Phry-

Phrygia maior & minor II. 74
PICENTINI depressi I. 578 vnde venerint & qui fuerint I. 548
PICENTVM bella & fœdera I. 547 fines & oppida I. 545. 546
Picenus ager diuisus I. 548. 600
Pictura II. 404
Picus consecratus a Romanis I. 113
Picumnus consecratus a Romanis I. 113
Pietas Julia I. 793
Pignoratitia actio II. 445
Pignus quid II. 407
Pilus & Pilani qui II. 157
Piratæ Cilices II. 88
Pisæ colonia I. 685 pro Liguria I. 613
Pisaurum colonia I. 684. 785
Placentia colonia I. 679
Plagiarii qui I. 79
Plagii crimen II. 532
de *Plano* cognoscere II. 420
Planum prætoris II. 420
PLEBEII auspicia adepti, quæ I. 105 auspiciis primo carent I 104 honores adepti I. 109. 264 magistratus non sunt minores magistratus II. 268 nobiles & ignobiles I. 426. 428 patriciis oppositi a Romulo I. 107 quæ propria habuerint I. 108 qui I. 257 quosdam honores nunquam ceperunt I. 108 senatores lecti I. 263. 264 *Eorum* agricultura & militia sub Romulo I. 107 gentes, harumque iura I. 106
Plebiscita dabantur in comitiis tributis II. 277 de libertate & immunitate II. 83. quæ I. 65. II. 355

Plebs a portoriis & tributis num fuerit immunis I. 204 a Romulo I. 99 ab equitibus in spectando separata I. 422 an habuerit iura imaginium I. 426 ante legem Grachi non potuit iudicare I. 409 bonis opposita I. 409 cliens patriciorum I. 103 coloniis exhausta I. 626 de plebe, e plebe, plebeius idem I. 257. 258 honores & suffragia acquisiuit I. 342 interregem ex se aut flaminem Dialem non potuit impetrare I. 108 iudicium Coriolani fecit primum extra ordinem I 389 loca sua habuit in theatro a senatoribus separata I. 422 omnia iura sibi asciuit I. 111 propter inopiam deducta I. 644 quomodo & a quibus agros ad colendum acceperit I. 308. 629 quos agros colat I. 305 Romana quæ I. 245. 304. rustica honestior ac integrior I. 305 sub regibus honore caruit I 14 urbana quæ I. 309. 310. 345. 346 *Eius* concilium I. 210 iura in municipiis I. 702 notæ I. 371 ordo I. 256. 259 secessio in montem sacrum I. 92. 111 Transitiones ad plebem I. 110

Plus petitur re, tempore, loco II. 473

Poblicius Malleolus Romæ matricida II. 668

Poena calumniæ II 598 capitis cum pecunia coniungi non poterat II. 701 damni, exilii, seruitutis a populo irrogata II. 688 delictorum ab uxoribus commissorum I. 130 eius qui a formulis actionum recedebat II. 457 eorum qui largitionem fecissent II. 657 furti manifesti & non manifesti II. 411 incensi I. 169 militaris I. 188. 191 mortis quid II. 690 octo generum II. 533 parricidarum II. 668

II. 668. 670 quomodo irrogata II. 701 seruitutis quid II. 689 vel bona, vel corpus, vel ius, vel vitam lædit I 533
Poeni pace facta Sicilia excedunt II. 19. 21 Eorum in Romanos odium II. 19
Pola colonia I. 793
Polentina colonia I 684
Pomerium a quibus prolatatum I. 20 quid I. 19 Eius termini I. 22. 23
Pomonalis I. 218
Pompa triumphantium qualis I 243 II. 241. 241
Pompeii colonia militaris I. 780
Pompeiopolis condita in Hispania II. 36
Pompeius quando prouinciam & ornamenta acceperit II. 147
Pomponius Strabo quas provincias in Gallia deduxerit II. 16
Pondus pro toga II. 550 rectius pro grauitate II. 757
Pontes in comitiis I. 213
Pontica bella II. 99
Pontiæ colonia I. 675
Pontifex *maximus* I. 217 agere cum populo potuit II. 333 Eius comitia I. 219
Pontifices & eorum numerus I. 216 leges sacras condiderunt, sacerdotes examinarunt & de religione responderunt I. 217 soli sacra omnia promiscue commendata habuerunt I. 216
Pontvs aliquando Cappadocia dicta II. 98 prouincia facta a Pompeio & Bithynia iuncta II. 100

retenta per Cæsarem II. 102 *Eius* descriptio, fines, populi II. 99. 101 reges ante Romanos II. 99
Popellus tunicatus ex turba forensi I. 348
Populare auxilium reo præstitum II. 706 quid I. 438
Populares qui I. 431. 439
Populi iudicia quæ II. 684 extraordinaria I. 399
POPVLVS *Romanus* conflatus I 17 consulum decreta irrita facere potuit II. 692 de quibus criminibus & pœnis cognouerit II. 685 etiam honorem triumphandi dedit II. 248 habuit potestatem communicandi ciuitatis iura absque patrum autoritate I. 689 hostibus fœdus petentibus sæpe inducias dedit I. 467 iudiciorum potestatem quando & quomodo adeptus II. 692 ius habuit confirmandi magistratus a se designatos II. 684 militaris imperii deferendi & prorogandi II. 129 multam & pœnam aut iussit, aut remisit II. 690 potestatem iudiciorum creandorum magistratuum, iubendarum & antiquandarum legum habuit I. 389 pro libertate maximopere dimicauit I. 80 quomodo diuisus I. 58 in suffragia missus II. 713 quousque retinuerit potestatem iudicandi II. 685 vindicauit tacite quasi per leges tabellarias libertatem I. 98
Porca feriebatur in fœdere I. 469
Portitores qui I. 296 II. 9
PORTORIA exacta a regibus I. 204 in Italia sublata I. 205 non exigebantur a ciuibus Romanis I. 208 peregrinarum mercium a quo instituta I. 205 quid I. 204

Por-

Portumalis I. 218
Portus pro domo II. 574
Possessio aduersarii quomodo fuerit interrupta defringendo surculum II. 462 quid II. 434 tribus modis inita II. 463 vsum significat II. 458
Possessionis actio præcedit dominii actionem II. 458 quomodo inferretur II. 467 adipiscendæ retinendæ, & recuperandæ interdicta II. 437. 459
Possessor rerum corporalium agere non poterat II. 475
pro *Possessore* possidere quid II. 437
Postes oleo perungebantur a virginibus I. 124
Postliminii ius I. 79
Postvlare non licuit omnibus, nec postulari II. 554 555 quid II. 453 quibus prohibitum II. 453 in iudiciis publicis II. 554 vindicias quid II. 478
Postvlatio actionis siue iudicii II. 453 ante nominis delationem II. 552 fiebat præsente & absente eius in quem fiebat II. 550 interdicti ad legis actionem spectat II. 434 peculiare quid habuit in causa repetundarum II. 556 qualis in iudicio publico II. 553 sequitur editionem II 439 tutoris ad legis actionem spectat II. 432
Potentia colonia I. 684
Potestas imperio minor est I. 837 II. 179 imperandi sola non constituit magistratus II. 296 parentum in liberos a Romulo data I. 134 patria I. 136 præsidum quid II. 179 populi in iudiciis II. 692 sæpe pro magistratu ponitur II. 303
Potitii sacerdotum antiquissimi I. 217

Præ-

Præcipitatio de robore II. 717 rupe I. 778
Præcones a consulibus ex ciuibus Romanis legebantur I. 363 ad hastam I 327 in Ciuitate I. 363 in prouincia II. 191 liberi I. 363 proconsulis II. 167 Eorum decuriæ I. 363 munera I. 363 II. 11. 191
Præda diuisa militibus I. 185
Prædia vrbana & rustica I. 399. II. 403
Præfecti in castris ius dixerunt I. 217 præfecturarum I. 709 præfecturis ius liberum non dixerunt I. 711
Præfectvra *ciuitate* donata I. 712. 761 *decreta* a Senatu I. 710 *habuit* ædiles & quæstores I. 715 equites Romanos I. 714 magistratus alios Roma missos alios in præfectura creatos I. 715 plebem I. 715 pro senatu conventum I. 714 quatuor viros, sexviros I. 715 *prima* Collatia I. 709 *prouinciis* antiquior I. 709 quæ in Italia I. 709. 710 vtrum gauisa iure Latii & Italiæ I. 711 vtrum habuerit honores & suffragia I. 711 *Eius* conditio deterrima I. 709 duo genera I. 716 formula I. 709 ius I. 711 origo I. 709 respublica I. 713 *Singularum* nomina I. 717
Præfectvs alas equitum ducebat & respondebat tribunis militum II. 164 castrorum evocatorum, fabrum II. 166 equitum II. 165 sociorum II. 166 urbi quis I. 225
Præiudicia in causis priuatis a decemuiris facta II 509. 512. 513
Præiudiciales actiones quæ II. 476. 512
Praemia militaria quæ I. 128 quomodo a populo

pulo Romano accepta I. 462 Eorum gradus I. 463
Præneſte colonia I. 779
Præneſtinus I. 721
PRAEROGATIVA centuria I. 831 comitia I. 831 II. 281 tribus quæ I. 284. 287. 8. 1
Præs in mulcta a reo datus II. 699 qui 293
Præſcriptio de vendendis debitoris bonis quomodo fiat II. 450.
Præſcriptis verbis actio quæ II. 445. 480
PRÆSIDES acceperunt exercitum vel ab ipſo præſide decedente vel eius legato I. 213 alii domi alii in foro cognoſcebant I. 186 aliquando pro arbitrio legatos in prouincias miſerunt II. 151 an præſentes omnibus ius dicentibus ſatisfecerint II. 204 arbitrio ſuo rem gerere potuerunt II. 213 auſpicia duo ſeruabant & litatorem gerebant II. 217. 218 conſilium habuerunt II. 215 contubernales habuerunt II. 169 cur & quando imperium acceperint II. 178. 309. 755 decedentes ad duas ciuitates rationes relinquebant II. 238 duo quæſtorem vnum, aut vnus duos quæſtores habere potuerunt II. 178 edicta de ſingulis rebus ſcripta ediderunt II. 188 egreſſi aliquandiu ad vrbis portas fuerunt II. 177 exercitum veterem capiebant aut nouum conſcribebant II. 213. eundem luſtrabant & quædam edicto emendabaut II. 214 hieme ius dicebant, æſtate rem gerebant II. 179 in itinere ſociis incommodi II. 180 ineuntes prouinciam nuncupatis pro republica votis, & acceptis imperii inſigniis ad portam ſalutati I. 174. 176 liberis po-

pulis

palis ius non dixerunt II. 187 lictores laureatos præferebant, antequam imperatores nuncupabantur II. 229 nec volentes vuæstiones mandare aliis potuerunt II. 206 nisi de triumpho cogitarent posito paludamento vrbem ingrediebantur II 328 non solum de priuatis controuersiis sed etiam de criminibus cognouerunt II 200 nonnulli noua tributa imponebant, nonnulli ea remittebant I. 212 num per plures dies ad vrbem esse potuerint II. 176 obstricti legibus peculatus, maiestatis & repetundarum II. 252 paludati exibant II. 173 perlustrabant conuentus II. 185 potestatem in prouincia sorte, militare imperium lege curiata, ornamenta nouo senatus consulto nacti sunt II. 146 prouinciis ab initio præpositi quinam II. 122 quæ a sociis ex lege acceperint II. 180 Quæstoribus æquales II. 178 quando officium suum aggressi sint II. 179 quid a sociis in itinere acceperint II. 180 *quomodo* antecessoribus in prouincia successerint II. 177 de prouincia discesserint II. 236 ius dixerint II. 183. 184 in castris II. 213 iurisdictionem exercuerint II. 190 prouincias acceperint II. 122 res capitales in castris exercuerint II. 216 triumphum egerint II. 239. 240 *referebant* rationes ad ærarium & comites in beneficiis deferebant II. 248 S. C. iussi aut dirarum obnunciatione impediti II. 177 sine iudice cognoscebant II. 192 triumphare cogitantes ad urbem manebant & triumphum petebant II. 238 vbi & quando potestatem suam exercuerint II. 183

Praesidvm comitatus qualis ll. 149 *edicta* translatitia & noua quæ ll. 188 *itinera* per prouincias ll. 180 *officium* duplex ll. 180 in quo constiterit ll. 123. 172 *potestas* ll. 179 in castris constricta legibus Cornelia & Julia ll. 226 *varia* significatio ll. 139 *Præsidium Iulium* colonia ll. 38

Praetexta ll. 404 cur in pueris ll 731 qualis & quorum fuerit ll. 418. 732 vsitata Magistratibus in coloniis l. 668 in municipiis l. 702

Prætextam paludamento mutare quid ll. 175 *Prætextati* qui ll. 734

Praetores a legibus scriptis discedere poterant ll. 348 alteri iurisdictionem mandare potuerunt ll. 417 an a Consulibus & Imperatoribus diuersi ll. 291 auxilio esse potuerunt reo ll. 705 bonorum possessi nem pro arbitrio dederunt ll. 432 certi ab initio de peculatu non cognouerunt ll. 623 *ad crimen parricidii & de sicariis cognoscendum constituti* ll. 669 *de crimine falsi cognoscendo* ll. 671 citabant *iudices* ll. 568 *reum accusatorem & patronos per præconem* ll. 265 illos per accensum ll. 456 consulum auctoritatem diminuerunt l. 226 dabant actionem aut eandem negabant ll. 549 dabant *postulationem nominis & recipiebant dilationem pro arbitratu* ll. 564 *tutorem* ll. 432 decemuiros stlitibus iudicandis habuerunt ll. 423 duas iurisdictiones per annum exercebant ll. 130 ex S. C. vrbana sortiti munera ius ciuibus & peregrinis dixerunt ll. 345 gratificari potuerunt reo ll. 589 habent *ius nomen recipiendi & non recipiendi*

piendi ll. 562 *poteſtatem rem in alium diem transferendi* ll. 564 honorati in prouinciis propter egregiam adminiſtrationem ll. 209 imperium & poteſtatem habuerunt ll. 293 in prouinciam exituri lege curiata imperium acceperunt ll. 347. 354 in prouinciis ius dixerunt ll. 25 non aliter ac in vrbe ll. 189. 2. 4 interdicta ſibi ipſis reſeruarunt ll. 434. 435 in tribunali cognoſcunt ll. 191 iurisdictiones duas ſortiebantur, vrbanam & peregrinam l. 128 ll 123. 416 ius de fœnore diuere varie l. 332 ius in vrbe dicebant l. 226 iuſtum imperium habebant ll. 141 legebant iudices ll. 551. 565 mandabant accenſo vt inclamaret horam tertiam ll. 425 multos a poſtulatione repulerunt ll. 555 non habuerunt imperium etſi ius comitiorum centuriatorum habuerunt ll. 323 non habuerunt militare imperium inſitum, ſed a lege curiata illud acceperunt ll. 345 numerum teſtium præſcribunt ll. 498 peregrini quo tempore creati l. 380 præerant centumuiralibus iudiciis cum decemuiris ll. 752 prætorios legatos elegerunt ll. 152 plures plerumque octo aliquando X creati. ll. 136 pro arbitrio iudices poſtulatos dederunt aut non dederunt l. 492

PRÆTORES PROVINCIALES an habuerint ius vitæ & necis l. 227 duplex imperium habuerunt ll. 344 prouinciarum rectores ordinarii ll. 123 prouincias a Senatu, imperium a populo acceperunt ll. 348 quomodo ius dixerint ll. 196 ſex lictoribus totidem faſces & ſecures præferentibus vſi ll. 123 eorum *partes quæ?* ll. 347

Prætores quæsitores vrnas mouebant ll. 587 quæstiones *ex lege exercuerunt* l. 403. ll. 13. 540 *sortiti sunt* ll. 129. 540 quando causam alio reiicere possunt il. 204 quando gladio & quando hasta vsi ll. 419 quando in Siciliam missi? ll. 20 quando peremptorium edictum ediderint? ll. 505 quare bonorum possessionem introduxerint? ll. 405 quas causas ad centumuiros detulerint ll. 508 qui & quando instituti ll. 123 qui in magistratu aut ex magistratu bellum gesserunt aut in prouincias profecti sunt, lege curiata lata imperium militare nacti sunt ll. 348. 349 quibus bonorum possessionem dederint ll. 432 quibus insignibus & quo loco vsi ll. 418 quomodo *in prouincia rem frumentariam exercuerint* ll. 208 *in rem publicam inducti* ll. 416 *iudicium dederint* ll. 193 *iurisdictionem & quæstionem exercuerint in prouincia* ll. 129. 130. 200 *potestatem acceperint ius in vrbe dicendi* ll. 416 *prouincias obtinuerunt* ll. 127 recuperatores dabant in prouincias ex conuentu l. 97 retinebant & dimittebant iudices ll. 591 reum aut absolutum aut condemnatum referebant in tabulas ll. 592 reum condemnaturi prætextam ponebant ll. 590 sæpe *naues, nautas militesque prouinciæ ciuitatibus imperarunt* ll. 210 *onera sociis remiserunt* ll. 204 *seruum addicebant vindicanti* ll. 459 *vadimonia differebant* ll. 455 sex in vrbe creati l. 229 ll. 130. 540 simul quæsitores criminum erant ll. 345 singuli duas prouincias acceperunt ll. 20 summo mane in comitium ve-

niebant & imperabant ll. 425 tributa & vectigalia nouæ prouinciæ impoſuerunt ll. 29 triumpharunt ll. 246 vbi poteſtatem ius dicendi in vniuerſum acceperint ll. 345

PRAETORES *vrbani* cum peregrinis ius dixere ll. 416 habuerunt *duos lictores* l. 227 ll. 419 imperium a prouincialibus diuerſum ll. 231. 347 & maiorem dignitatem l. 229 ll. 423 tantum iuriſdictionem ll. 47 ornati ſunt imperio militari ad belli conſilia ſubito inеunda ll. 323. 45 pecuniam publicam Romæ curarunt ll. 231 proponebant edictum vt ſecundum id ius dicerent ll. 188. 414 418

PRAETORIA *actio* ll. 441 *cognitio* domeſtica ll. 183 duplex ll. 183 popularis ll. 8 *cohors* prætorem ſecuta ll. 168 quid *ibid* vnde dicta ll. 368 vnde ſtipendium acceperit ll. 168 *iurisdictio* in quo conſtiterit ll. 421

PRAETORII *addictio* ll. 428 *inſignia* prætexta, ſella, lictores, haſta ll. 418 *munus* annuum ll. 10 durauit etiam per bienium & triennium absque prorogatione populi ll. 133. 134 officium in manumiſſione ll. 431 quæſtione exercenda ll. 130

Prætorium vectigal remiſſum ll. 212

Prætura, quando & cur a multis appetita ll. 135

Prætutianus ager l. 546

Præuaricari quid ll. 598

Præuaricationis iudicium in defenſorem ll. 596

Præuaricatores qui ll. 598

PREHENSIO cum vocatione l. 220 l. 838 ll. 291. ſine vocatione l. 838

Pren-

Prensatio in petitione, qualis ll. 642
Primo cœtu iudicare quid ll. 584
Primores l. 289
Primus & secundus pilus ll. 158
PRIMVS PILVS ordo superior ll. 160 primæ legionis honestior ceteris ll. 161 quot legiones antecesserit l. 160
Principes consilii publici qui l. 433
Principes & ordines eorum in militia ll. 157
Principia locus in castris quis ll. 217
PRIVATAE controuersiæ quæ ll. 186 cur ita appellentur ll. 402 vbi tractentur ll. 402
PRIVATI accusati sunt ad populum ordine ll. 694 duplici sensu ll. 377 carebant auspiciis ll. 147 imperium qua lege nacti l. 239 qui cum imperio consulari & prætorio mittebantur, an fuerint magistratus ll. 371 quomodo ornati imperio consulari & prætorio ll. 370 prouinciam imperium & ornamenta consequuti sint ll. 146. 147. 148. 363. 367 triumphare non potuerunt ll. 317
Priuernates erant in tribu Vfentina l. 706
Priuernum municipium l. 706
Priuilegia irrogari vetita l. 84
in *Procinctu* testamentum quale l. 157
PROCONSVL duodecim lictoribus vsus ll. 123 hostibus ius non dixit ll. 370 quid? ll. 123. 237 quomodo ab Imperatore diuersus ll. 388
PROCONSVLES PROPRAETORES auspiciis caruerunt l. 240. ll. 372. 374 an magistratus sint ll. 373. 378 qui ex priuatis ad bella missi sunt an vt cum imperio

Perio sic & cum magistratu fuerint ll. 370 quomodo differant ll. 123
Procurator qui l. 322 quando præstet satisdationem ll. 500
Professio in censu l. 163 164
Prohibitoria interdicta ll. 438
Proletarii ex turba forensi l. 348 qui l. 57. ll. 454 750
Promagister societatis l. 301
Pronubæ collocabant sponsam in lecto l. 125
Propinqui, qui ll. 637
Prætor varia significatione ll. 139 Add. *Proconſ.*
Proquæstor accepit alimenta a quæstore ll. 172 quis ll. 171
Prorogare consulatum quid ll. 310 imperium ll. 310
Prorogatio imperii, quæ fiebat a Populo per Syllam sublata ll. 358
Prorsi limites l. 649
Provincia duobus seruilibus bellis conflictata ll. 22

Provinciae quid ll. 7. 367 a triumuiris diuisæ a legatis administrabantur ll. 139 ab Imperatoribus confectæ ll. 119 ab initio iis mandata sunt qui consulatum & præturam gesserunt ll. 344 an omnibus eadem amplitudine & numero concessæ ll. 142 consulares *libere a senatu decernebantur*, *in Prætoriis intercedi potuit* ll. 131 *obtineri debebant iussu Antonii sexennio* ll. 137 *per biennium*, *vt Prætoriæ*, *per annum ex sententia Cæsaris* ll. 137 cur a nonnullis diu gubernatæ ll. 13 datæ

datæ priuatis etiam a senatu ll 127 deponi poterant ll 135 ex S. C. in sortem coniectæ sunt ll. 183 habebant ciues Romanos eorumq; conuentus ll. 16 in senatus potestate ll. 125. 130 in sortem coniiciebantur aut comparabantur a consulibus & prætoribus ll. 125. Latinitatem ac libertatem quando consecutæ ll. 16. 17 legibus priuatæ & prætore ac præside ornatæ sunt ll 7. 122 minus antiquæ ac præfecturæ l. 709 prætoriæ octo quo anno ll. 136 priuatis extra ordinem dabantur a populo ll. 127. 130 post tribunitiam potestatem restitutam a populo & magistratibus & priuatis sæpe mandatæ sunt ll. 134 quænam prætoriæ, quænam consulares ll. 125. quomodo & qua formula factæ ll. 7. 250 quotannis a Senatu Consules & Prætores acceperunt ll. 125. 127. 130. 132 quo tempore confectæ ll. 18 singulæ florente populo Romano tanquam libero confectæ ll. 119 triplici significatu ll. 7 varie tractatæ ll. 124. 138. 139. pro meritis ll. 8. 11 vectigales factæ & legibus ac magistratibus spoliatæ ll. 8

Provinciarvm ciuitates, aliæ vectigales, aliæ immunes, aliæ seruæ, aliæ liberæ ll. 8 coloniæ & municipia ll. 15 contemplatio secundum quatuor tempora ll. 124 imperium militare a populo in comitiis datum ll. 127 magnitudo in ornamentis quærenda ll. 143 ornamenta decernebantur ll. 142 145. 149 quæstores ll. 8. 170 rectores ordinarii prætores ll. 123 sumtus qui ll. 360

Prouinciale ius ll. 7. 12

Prouincialis pecunia quotuplex ll. 231

Provocatio ad magistratum quid? II. 302 ad populum *quando habuerit locum* II. 354 *quid* II. 301 adempta, dictatorum ius constituit II. 354. 355 de ea leges, Valeria, Porcia, Sempronia, vide *Leges*.
Publica bonorum emptio quid II. 406
Publicæ res quæ II. 403
Publicani non omnes equites fuerunt I. 302 qui I. 299. II. 16. 187 quotuplices I. 293 vectigalia conduxerunt I. 293. 294 in primis vectigalia provincialia I. 296 ultro tributa conduxerunt I. 293 299 Eorum auaritia I. 302 ordo ex equitum Romanorum ordine constitit I. 299 societates quales I. 300
Pudicitia quomodo causa diuortii I. 133
Pueri imperfecti ciues I. 213 ingenui bullam ferebant in pectore I. 74 post prætextam sumebant togam virilem II. 731 suffragio caruerunt I. 212. 213
Pugnare absque sacramento olim prohibitum I. 178
Pupilli accusare nequeunt II. 554 contra circumscriptiones defensi lege Lætoria II. 730 qui & de eorum tutela I. 159
Pura defensio quæ II. 472
Pura toga quæ II. 730
Puteal Libonis II. 504 fuit ara II. 505
Puteoli colonia I. 682 ab Augusto deducta I. 779
Pyrgi colonia I. 681

Qua-

Q

Quadruplatores qui I. 330

QVAESITOR certus ab initio peculatui non constitutus II. 623 cur & quomodo creatus I 394 de vi cognoscenda II. 676. 679 iudices dimittere & retinere potuit II. 586 parricidii II. 538 pro iudice quæstionis I. 406 vrnas custodiebat II. 586 Eius officia II. 544. 586

QVAESTIO de vi antiquitus non instituta II. 623 eodem modo in prouinciis instituta ac Romæ II. 204 etiam mandata extra ordinem sine sorte per legem II. 540. 543 exercita per reges, consules, & prætores II. 330 538 extra ordinem in conciliabulis cognita I 727 in sortem coniecta a prætoribus I. 73. II. 450. inter sicarios extra ordinem exercita II. 664 mandata *a populo* II. 538 *a senatu* II 538 non in foris Italicis sed Romæ cognoscebatur I 75 parricidii coniuncta cum quæstione de sicariis II. 669 qua forma facta a prætore I 403 qua formula mandata II 601 quando merum imperium appellata II. 544 quid? II. 538 quomodo exercita II 569 570 vbi II. 571 vtrum idem quod imperium militare II. 310

QVAESTIONES *perpetuæ constitutæ* II. 540. 600 de ambitu II. 540. 651 falso II. 671 maiestate II. 538 540. 630 peculatu II. 538. 540. 624 pecuniis repetundis II. 539. 540 residuis II. 626 primæ quæ I. 402 quales I 398. II. 540 *publicæ* II. 199 752 de rebus priuatis lege Lætoria II 532 mandari non potuerunt sine lege II. 23 quales fuerunt & quomodo

do mandatæ vsque ad annum DCIII l. 398. ll. 540 *Add.* voc. *iudicia publica. quatuor* in sortem coniici cœptæ ll. 540

QVAESTOR ærarius l. 312 an obnoxius legibus peculatus, maiestatis & repetundarum ll. 252 caruit imperio ll. 235 contubernales habuit ll. 169 cum imperio sæpe in prouincia relictus ll. 235 duplex vni præsidi datus ll. 178 habuit ex mandato Prætoris imperium militare, quæstionem & iurisdictionem ll. 234 sæpeque curam rei frumentariæ ll. 235 in municipiis l. 701 in præfecturis l. 716 legi in senatu poterat l. 267 Lilybitanus & Syracusanus ll. 22. magistratus patricius sed ex minoribus l. 233 mercedem scribis dabat l. 315 non eodem iure in prouinciis versatus quo legati ll. 170 non semper cum Præside in prouinciam prouectus ll. 178 populi suffragiis creatus ll. 170. 171 prouincialis ll. 170 *qui pecuniam publicam curauit* ll. 172. 231. 234 publicorum iudiciorum iurisdictione caruit ll. 753 qua lege prouinciam acceperit? ll. 20 quando munus inierit l. 178 quomodo rationes reddiderit ante & post legem Juliam ll. 249 scribas habebat & lictores ll. 173 singulis prouinciis datus ll. 170 tantum habuit potestatem ll. 293 vrbanus l. 225 *hic accusauit comitiis centuriatis* l. 694 aliaque munera habuit l. 132 *Eius* necessitudo cum suo prætore ll. 172 officium l. 404. ll. 172 potestas in prouincia ll. 170. 231

Quæsturæ capiendæ annus legitimus XXVII l. 267

Qua-

Quæstus Senatorius indecorus l. 272
Quasi contractus obligatio ll. 410
Quasi possessio ll. 367. 343
Quatvorviri in municipiis l. 700. 762 in præfecturis l. 714 viarum curandarum ll. 424
Quinqueuiri agrarii l. 676
Quirinalis sacerdos l. 217
Quirinus consecratus a Romulo l. 113
Quiritium ius melius Latino l. 375

R.

Ramnenses a Romulo instituti l. 7. 32 primi & secundi instituti a Tarquinio Prisco l. 32 qui l. 17. 32
Rapina quid ll. 411 huius formula ll. 482 pœna ll. 411
Rapinæ actio ll. 482
Raptio in ius ll. 447
Rationes deponebantur apud duas ciuitates prouinciæ ll. 238 quomodo referrentur a præsidibus ad ærarium ll. 248 reddebant etiam legati & quæstores ll. 251. 249
Rationum relatarum tabulæ ll. 578
R. R. quid significet ll. 578
Raudus & Rauduſculum quid l. 145
Rauenna condita ll. 46 fœderata ciuitas l. 723 Ibi conuentus erat Galliæ citerioris l. 616
Re plus petitur ll. 473
Reales actiones quid ll. 439
Recvperatores de crimine repetundarum extra ordinem cognoscebant ll. 603 in prouinciis dabantur ex conuentu ll. 197. l. 384 quando dati l. 378

qui & quas causas cognouerint l. 383. ll. 483 tantum de facto cognouerunt ll. 489 vnde lecti ll. 491
Recuperatorium iudicium ll. 498. 499 huius exempla ll. 508
Recta tunica ll. 741. 743
Referendi ius proprium magistratus l. 222
Reges ius dixerunt ll. 416 quæstiones exercuerunt ll. 538 quibus ciuitatem dederint l. 16 trabea vsi sunt ll. 736 Eorum potestas l. 224. 225
Regione sua in alteram transire non licitum l. 34
Regionum numerus non conuenit cum numero tribuum l. 36
Regium colonia l. 786 Lepidi cur dictum l. 728 quid significet l. 728
Rei effectio quid ll. 404
Rei persecutoriæ actiones quæ ll. 441
Relegati qui ll. 537
Religiosæ res quæ ll. 403
Rem ratam habere ll. 500
in *Rem* Domini versum ll. 444
de *in Rem* verso actio ll. 443 quomodo intenderetur ll. 484
Remittere nuncium ll. 132
Renunciatio matrimonii l. 132
Repetundæ pecuniæ vnde dictæ ll. 602
Repetundarum crimen ll. 531 & testes & tabulas desiderat ll. 569 *quæstio* contra quem primum instituta ll. 602
Repudium quid differat a diuortio, eiusque formula l. 132
Reum controuersiæ ll. 403

RES aut corpus habuerunt aut eo caruerunt ll. 403 corpore vacantes eodem modo petebantur & vindicabantur ll. 474 non solum affirmanter sed & neganter defendi poterant ll. 475 furtiua non vsucapitur l. 148 in patrimonio aut extra patrimonium ll. 403 iure gentium aut Quiritium acquisita ll. 403 mancipi aut nec mancipi ll. 403 nummaria a quo exercita l. 323 qua actione persequenda ll. 441 sacra, religiosa, sancta, publica quæ ll. 403. 434. vniuersitate acquiritur sex modis ll. 405

RESPVBLICA bona quid l. 12. 13 coloniarum qualis l. 665 ei directo factæ iniuriæ quæ ll. 531 non facta causis priuatis ll. 402 municipiorum l. 698 præfecturarum l. 713 quotuplicis generis l. 12

Romana eiusque genus l. 14 mutationes l. 13. 14

Resecare quid ll. 707

Resignatum æs, quid l. 189

Restipulari vnde ll. 469

Restipulatio in sponsione ll. 466

Restitutio in integrum quid ll. 521

Retinendæ possessionis interdictum quando vtile & quotuplex ll. 437

REVS a populo citatus si non abfuisset ad exilium damnabatur ll. 711 accusatore diem producente aut desistente ll. 709 præsidium habuit ll. 709 adhibet laudatores ll. 583 ad populum e rostris citabatur per præconem ll. 695 ad populum si citatus non affuisset, ante fores per cornicem euocabatur ll. 710 ad populum adductus sub

sub rostris stabat humilis ll. 701 ægrotus dilationem habet ll. 503 arbitrio iudicis non parens, quomodo tractandus ll. 519 artificio oratorio vsus ll. 703 auspiciis liberatus ll. 708 aut comperendinabatur, aut condemnabatur aut absoluebatur ll. 201 auxilio magistratus vsus ll 705 citabatur ll. 564 citatus ad populum excusari poterat ll. 698 cur accusatori det custodem ll. 558 die certa adesse iubebatur ll. 695 exilio, funere morbo, excusatur ll. 708 extraordinarius ll. 677 habebat potestatem iudices inidoneos reiiciendi ll 546 in causa *priuata postulat aduocatum* ll. 453 *in publica patronum* ll. 563 in exceptione sponsionem concepit ll. 473 in quæ vincula ante & post confessionem coniectus ll. 234 534. 535 in rostro ascendit & agit ll. 703 iudicium duplex subiit ll. 520 neque ampliari neque comperendinari lege Acilia potuit ll. 613 populum placauit ll. 706 præstitit iuramentum calumniæ ll 506 qua formula dimissus ll. 710 aut actore se sistente vsus ll. 457 quando ad pedes iudicum se proiiciat ll. 590 quis ll. 501 quo die iudices aduersario cedere debeat ll. 611 quomodo *dies ad populum ei diceretur II. 704 reus fieret apud Prætorem II. 560 litem perdat II. 456* satisdationem præstat iudicatum solui ll 500 si citatus non affuit, damnatus est ll. 565 sordidatus ll 732 vestem mutat ll. 563. 707

Rex sacrificulus I. 216. 217 sacrorum tantum patricius I. 219 *Add* voc. Reges.

Rhegium oppidum II. 19

Rhati

Rhati qui & quando victi I. 7. 97. 804
Rhetores Græci & Latini in quo plurimum tempus consumserint II. 508
Rho littera in calceis senatorum II. 745
Rhodanus fluuius II. 40
Rhudiæ I. 636
Ritus nuptiarum I. 123
Robur pars carceris II. 717
Rogare quid II. 702
ROGATIO ad populum in accusatione quomodo ferretur II. 701 in petendo magistratu quid II. 643 per scribam populo recitatur II. 712 trinis nundinis II. 695 701
Roma quid significet I 21
Romanæ coloniæ quæ I. 659. 660
ROMANI Athenienses tuentur II. 66 Latinis ius ciuile non communicarunt I. 491 quibus diis dedicarint I. 113 quomodo de agris cultis & incultis disposuerint I. 295 septendecim populos habuerunt hostes II. 24 tria bella cum Carthaginiensibus gesserunt II. 107. 108 Eorum bellum cum Pœnis II. 19 bella duo Siciliæ causa susceptæ II. 18 conditio melior Latinorum I. 473
Romilia tribus prima inter rusticas I. 39
ROMVLVS Coloniarum Autor I. 670 cur Legem de parricidis non tulerit II. 668 in tres partes vrbem diuisit I. 34 oppida bello capta colonias fecit I. 624 populum in patres & plebem diuisit I. 99 rempublicam non scriptis legibus fundauit I. 65 suffragiorum autor I. 709 trans Tiberim

rim Romanum agrum prouenit I. 22
e *Rostris* agere quid II. 420
Rubicon Galliæ citerioris terminus I. 612
Rufuli qui II. 155
P. *Rupilius* Siciliæ Prouinciæ confector II. 23
Rustica vita honestior vrbana I. 48. *Eius* studium apud Romanos I. 305 tandem seruis commissum I. 307
Rusticæ tribus pro plebe rustica I. 308 vrbanis prælatæ II. 349
Rustici qui I. 434
Ruteni II. 42

S.

SABINI ciuitate donati I. 559. 707 in tribu Sergia I. 707 Sacra Romana acceperunt I. 115 *Eorum* fines & oppida I 554. 555 fœdera & bella I. 555. seqq.
Sabinus ager diuisus I. 633
Sacer homo quis I. 82
SACERDOTES ex plebeiis & patriciis creati I. 219 in coloniis. I. 668 in republica Municipiorum I. 698 perpetui I. 219 pro iure sacerdotii imperarunt II. 296 varii I. 215. 217 *Eorum* comitia qualia I. 219 numerus auctus I. 218 quæ propria fuerint I. 218 de iis leges I. 218. 219
Sacerdotium quid? I. 215
SACRA a Latinis in monte Albano peracta I. 479 aut publica aut priuata I. 112 *curiarum* a Romulo institutа I. 54. 113 *compitalia* & paganalia I. 54. 113 quibus ritibus ea peracta I. 114 *municipali-*

palia non deserebantur I 119 alia, quam ciuium Rom. I. 115. 695 *patriciorum* alia quam plebeiorum I. 118 *priuata* familiarum, siue gentilitia qualia I 116 hereditaria atque hereditatis onus I. 117 perpetua manserunt . 117 a Romulo instituta I. 113 *publica* ab omnibus aliis separata fuerunt Romanis I. 115

Sacrata leges vid. *Leges* res, quæ II. 403

SACRAMENTVM *in sponsione* I 466 *militare* apud Romanos quid contineant I. 177. 178. II 326 in specie sic dictum I 179 *quid* II. 467 Sacramento quærere quid? II. 464

Sacrificium ambaruale I. 23 in monte Albano factum a Latinis I. 480

Sacrosancti tribuni plebis I. 83

Sacrosanctum quid I. 83

Sagum belli insigne II. 731

Salassi qui & quando victi I. 756. 801

Salernum colonia I. 682

Salii I. 212 palatini patricii I. 217

Sallentina eadem atque vltima Japygia I. 538

Sallentinorum fines oppida & bella I. 538. 541

Salona Julia colonia II. 54

Salonensis conuentus II. 17. 54

Salutare quid II. 641

Salutatores qui II. 638

SAMNITES a Sylla deleti I. 753 ferociſſimi inter omnes Italiæ gentes I. 566 Eorum bella & fœdera I. 567 seq. fines & oppida I. 565. 566

Sanates qui I. 460

Sanctæ res quæ II. 403
Sanguinis missio militi ignominiosa I. 190
SARDI frumenta & stipendia soluerunt II. 29 pro decumis octauas soluerunt II. 29 venales prouerbio dicti vnde II. 28
SARDINIA prouincia facta consularis II. 27. 125 sub se comprehendit Corsicam II. 28 vnam coloniam habuit II. 29 *Eius* bella II. 27 mores in colendis agris II. 28
Saticula colonia I. 675
Satio II. 404
SATISDATIO II. 465 actorum de rato, reorum iudicatum solui II. 500 a quibus præstanda II. 500 eius qui in ius sequi noluerat II. 450 in litibus quæ & quotuplex II. 500 in prouinciali iudicio II. 198 quomodo postulata II. 465
Satricum colonia I. 174
Saturnia colonia I. 458. 685
de *Saxo* præcipitatio quæ II. 718
Scamna in limitibus I. 649
pro *Scapulis* lex I. 88
Cn. *Scipio* cur in Hispaniam missus II. 31 vnde Africanus dictus II. 107
P. *Scipioni* triumphus negatus II. 246
SCRIBÆ ad honores adspirare potuerunt I. 317 ad quid a quæstoribus adhibiti II. 173 a quæstoribus mercedem acceperunt I. 315 apparuerunt magistratibus I. 314. 361 e plebe I. 310 in decurias diuisi I. 315 in prouincia II. 191 ingenui I. 361 nauales, infimæ dignitatis I. 315 qui I. 314. II. 167. 191

Eorum decuriæ precio emptæ I. 316 officium in manumissione II 431 ordo non honestus I, 316 vsus in vrbe quis II. 419
Scribere dicam quid II. 194
Scriboniorum cognomen II. 505
Scriptura II. 404 genus vectigalis I. 205. 296 II. 9
Scripturarius ager I. 298
Scolacium coloniæ I. 687
Secessio plebis in montem sacrum I. 111
Sectatores qui II. 638. 639
Sectores qui II. 595
Secunda actio quando institueretur II. 516
Secundani in colonia I. 776
SEDITIONES conflatæ a patriciis & plebeiis I. 440 ab optimatibus & popularibus I. 440 ab ordine publicanorum I. 302 in urbe qua lege vindicentur II. 628
Segestani in Sicilia Latinæ conditionis II. 27
Selecti iudices I. 408
Seleucia a quo ædificata II. 94
Sella curulis quæ I. 191. 418 vsitata in loco publico & priuato II. 418
Sellam ponere quid II. 420
Sellularii I. 341
Semis vsura II. 329. 334
Sena colonia in Senonibus I. 551. 677
Senagalliæ oppida & flumina I. 548. 549
SENATORES a censore legi debuerunt I. 268 alligati lege Sempronia I. 90 Seruilia II. 611 annulos gestarunt I. 289 an potuerint esse equites I. 271

279 equo meruerunt I. 279 fuere tribuni plebis iure magistratus I. 275 in Coloniis & municipiis I. 666 in petendis honoribus occupati I. 272 iudicia a Druso receperunt I. 413 *lecti* a regibus, consulibus & censoribus I. 259 ex censu I. 265. 417 ex equitibus I. 265 loca a populo secreta in spectaculis obtinuerunt I. 421. 422 non nisi, qui magistratum gesserunt I. 267 *non* fuerunt omnes, qui in senatum venerunt I. 274. 275 *pedarii* I. 274 primum iudicia exercuerunt I. 409 primum patricii post etiam plebeii fuerunt I. 263 post reges exactos fuerunt trecenti I. 261 qua ætate lecti I. 267 quæstum sine turpitudine exercere non potuerunt I. 272 qui curulem magistratum gesserant, iis prælati qui plebeium I. 269 Senatu eiici potuerunt I. 374 si censum labefactaslent, ordinem amiserunt I. 266 *Eorum* insigne tunica, lati clavi I. 271 calcei lunati II 746 *lectio* varia I. 259 *nota* I. 371 *numerus* auctus a Cæsare & Sylla I. 262 non semper idem ad senatusconsulta facienda requisitus I. 262

Senatorio loco qui? I. 258

Senatus ærarium ac vectigalia in potestate habuit I. 275 aliquando imperauit I. 198 an decernere imperium potuerit II. 147 arbitrium habuit præmia & pœnas ciuitatibus statuendi I. 710. II. 11 qua conditione a Romulo institutus I. 258 decernit prouinciam etiam extra ordinem II. 336 de quibus rebus cognoscere potuerit I. 276 extraordinem quomodo lectus I. 269 neminem iussit sortiri prouincias, nisi

nisi cui populus antea magistratum mandasset II. 364 non solus, sed cum populo honorem triumphandi concessit II. 248 prætores in prouincias compulit II. 135 primum ius confirmandorum comitiorum & magistratus habuit I. 277 prouincias prætorias & consulares pro iudicio suo statuit II. 125 prouinciis ornamenta concedit II. 142 idque post legem curiatam de imperio latam II. 143 quasnam prouincias Consulibus & Prætoribus decreuerit II. 125 aliquando leuissimas II. 133 remisit aliquando tributum I. 197 sæpe habitus per Consules II. 342 Senatu mouere quid I. 371

SENATVSCONSVLTVM coërcet ambitum II. 135 de formula amicorum & sociorum II. 12. 13 in Tullii sententiam de obtinenda prouincia factum II. 139 quid, & qua autoritate? I. 64 summum, videant ne respublica detrimenti aliquid capiat II. 351

Senes imperfecti ciues I. 213 *sexagenarii* cur de ponte deiicerentur I. 212 suffragio caruerunt I. 212 213

Seniores qui I. 166

SENONES a Vite flumine ad Æsim I. 548 deleti & agro pulsi I. 551 Romam ceperunt I. 549 *Eorum ager* diuisus I. 551 Togata Gallia dictus I. 551 Umbriæ adiunctus I. 552 *bella* I. 549 *foedera* I. 550

Sententia refertur ad iudicem, decretum ad magistratus II. 298 Eius multæ formulæ II. 516 sq. ratio in iudicio priuato II. 515 iudicio publico II. 587

Septempagi I. 22
Septemviri agrarii I. 647 epulonum I. 216. 218
Septuani in coloniis I. 776
Sepulchra alia hereditaria, alia familiaria I. 118
Eorum iura I. 118
Sequestres qui II. 646
Sergia tribus Sabinorum I. 107
Seruare de cœlo quid I. 224
Servi agriculturæ exercendæ soli adhibiti I. 307 an habuerint iura ciuitatis I. 69. 75 ciuitatem amittunt I. 76 contrahit cum vel sine consensu domini II. 443 dedititii I. 356 deferebant nomen incensum I. 164 in crucem agebantur II. 719 magister nauis II. 443 manumissi ciuitate a Seruio donati I. 75 noxæ dediti in alterius dominiũ transibant II. 444 publici *apparuere magistratibus* I. 370 *differunt a lictoribus* I. 370 qui, quo anno, quibus conditionibus manumittendi I. 355. 356 qui I. 68. 69 quid differant ab addictis I. 94 torquebantur *contra reum* II. 569 *non contra dominum, nisi in incestu* II. 570 vindicta & non vindicta liberati I. 360
Seruilia bella duo in Sicilia II. 22
Servius Tullius censum instituit, populum in classes & centurias diuisit I. 162 in quatuor partes vrbem diuisit I. 162
Servitvs ciuitatum, legibus & magistratibus Rom. parere II. 10 iusta I. 68 personarum II. 404 pœnæ II. 689 quomodo inducta fuit per venditionem magistratus II. 716 rei II. 404 vrbanorum & rusticorum prædiorum II. 404

Sessionum dies II. 424
Setia colonia I. 674
Sexprimi in præfecturis I. 715
Sextani in coloniis I. 776
Sexuiri in præfecturis I. 715
Sibillini Sacerdotes I. 216. 218
Sica quæ II. 663
Sicarii qui II. 663 de iis leges II. 664 *inter* Sicarios crimen II. 532. 663

SICILIA constituta a Lutatio, Marcello, Levino, Rupilio & Aquilio II. 19. 20. 21. 22. 23 prætorem Romanum adepta II. 20 prima prouincia facta II. 18. 20 quæstores duos habuit Lylibetanum & Syracusanum II. 22. 170 quando victa, quo fœdere relicta II. 20 quater debellata II. 23 quatuor habuit prouinciæ confectores II. 23 seruilibus bellis iactata II. 22 *Eius* ciuitates nonnullæ depressæ II. 23 iuridici conuentus II. 25 pars altera prouincia facta II. 21 tributa extraordinaria II. 32 vectigalia II. 23

SICVLI Græci fuerunt II. 194 habuerunt præcipuum ius in priuatis controuersiis II. 26 in priuatis controuersiis præcipuo iure fuerunt II. 26 latinitate & ciuitate a Cæsare & Antonio donati II. 26 leges accipiunt II. 22 sæpe bellicos sumtus præbuerunt II. 24 semper amicitiam cum Romanis coluerunt II. 24

Signa cohortium in colonias deductarum I. 654
Signia colonia I. 670
Signiferi II. 162

Simuessa colonia I. 677
Sinus togæ, quid II. 729
Siponium colonia I. 682
Sistere se quid II. 457
Societas quid II. 409 publicanorum I. 293 II. 637 *Eius* iura tria I. 464 magister & promagister I. 304
Socii iudicis consilium ei dederunt II. 507 nominis Latini I. 473. 474 Eorum auxilia II. 166 formula II. 12 militia I. 495 præfecti II. 166 *Pro socio* actio II. 441. 445
Sodales in comitiis, qui II. 647. Titi II 215. 217
Sodalitates ad ambitum pertinebant & ab eo diuersæ II. 647 sacrorum quæ II. 637
Sodalitia in comitiis quæ II. 647 quæ II. 637. 339
Solutio quomodo obligationem tollat II. 410
Sontes virgis cædere I. 364
Sonticus morbus quis II. 503
Sora colonia I. 676
Scordidatus II. 756
Sortiri dicas quid II. 194 prouinciam quid II. 313
Sortitio iudicum qualis I. 306. II. 566 Latinorum I. 498 prætoria quomodo mutata II. 540
Spectacula ordinum I. 420 primo promiscua, indiscretis ordinibus I. 420. 421
Spectio & nunciatio magistratuum I. 224
Spoletum colonia I. 679
Sponsa vide *Noua nupta.* collocabatur in lecto a pronubis I. 125 e sinu matris rapitur I. 124 Eius cingulum soluebatur a sponso I. 126

Sponsalia Latinorum quæ I. 492 Romanorum an eadem? I. 815

SPONSIO affirmatiua & negatiua II. 475 de libertate II. 478 de ventre II. 479 differt a foedere & pactione I. 465 fiebat pro modo litis & arbitrio prouocantis II. 472 genus societatis I. 464 in actione de damno lege Aquilia dato II 482 in furto II 480 in iudicio priuato quid II. 466 in rebus corporeis II. 475 qua *formula* facta I. 465 II. 466. 471

Statiua æstiua & hiberna II. 226 præsidum qualia II. 226

Stillicidii recipiendi seruitus II. 404

STIPENDIA cur reddita magistratus II. 363 legitima equitis & peditis quæ I 174 vid. *tamen* 848 non data libertinis I. 352 non pertinuerunt ad colonias I. 662 pro tributo II. 8 quando & quanta Romanis data I. 183. 184

Stipendiariæ ciuitates II. 10

Stipendiarius, qui certum tributum soluit II. 9

STIPVLATIO & restipulatio sponsio dicitur II. 466 quid II. 407 quomodo facta II. 407

ex Stipulatu actio II. 440

Stuprum I. 130

Strangulatio per laqueum quomodo II. 717

Stricti iuris actiones II. 445. 485

Strigæ in limitibus I. 649

Strigatus ager qui I. 649

Strymo amnis II. 55

Subruncini limites I. 649

Scripſcriptio in delatione nominis I. 561 libelli quomodo fuerit concepta II. 561
Subſcriptores in accuſando qui II 557
Suburana tribus primi inter vrbanas I. 39
Sueſſa colonia I. 675
Sueſſula colonia I. 781 municipium I. 706
Suffragatio II 643
Suffragatores qui II. 643
SVFFRAGIA accepit plebs I. 342. 343 donis & pecunia empta, pœnæ capitalis reum faciebant II. 650 *non pertinent ad ius* coloniarum I. 662 nec libertinorum I. 349. 352 nec præfecturæ I. 713 nec puerorum, ſenum ſexagenariorum aut ærariorum I. 213 *pecunia* præſenti emta II. 645 quo loco & qua ratione a populo lata II. 713 Romæ non competebant Latinis I. 497 498 *Eorum ius* I. 209 imminutum a Cæſare I. 213
Sui heredes a prætore acceperunt bonorum poſſeſſionem II 433
Sumtus prouinciarum qui II. 360
Superſtites teſtes in XII. Tabb. II. 460
Supplicatio ægre decreta præſidi II. 230 quomodo II 229
Supplicia a Triumuiris per carnificem ſumta II. 719 parricidarum I. 668. 670
Surculum defringere II. 462
Sutrii in tribu Velina I. 768
Sutrium colonia I. 674. 784
SYLLA cur non triumphauerit II. 247 dedit leges de ſicariis, veneficiis, parricidio & falſo, & ita quo-

quoque quatuor prætores II. 624 legem tulit, vt qui prouinciam obtineret, in ea imperium haberet II. 358 non sustulit legem Semproniam II. 132 numerum prætorum vsque ad decem auxit II. 136 Senatoribus solis dedit iudicia I. 415 tollere voluit plebiscita II. 145 Eius dominatione Etruria omnia amisit I. 778

Syllatium colonia I. 687
Syluæ prouincia consularis II. 383
Syracusa quando & a quo capta II. 21
Syracusani reges Siciliam tenent II. 18
Syria a quibus prætoribus administrata II. 95 prouincia facta a Pompeio excepta Comagene & Judæa, quibus reges relicti II. 94. 95 vectigalis facta II. 97 *Eius* conuentus iuridici II. 97 descriptio fines populi II. 93 reges ante Romanos II. 94. 95

T.

Tabella iudicum absolutionis, condemnationis & ampliationis II. 588 libertatis vindex I. 97 98 populi II. 713
Tabellariæ leges, quæ & quot I. 98
Tabellarius II. 191
Tabernæ argentariæ veteres & nouæ in foro I. 325
Tabvlæ argentariorum II. 577 auctionariæ II. 577 censoriæ I. 164 dati & expensi II. 577 nouæ quid I. 96 pactionales II. 578 pro literis & syngraphis II. 578 quæstionum, earumque obsignatio II. 571 rationum relatarum II. 578 de *iis* disputatio II. 577

Talio qualis II. 535. 595
Tarentum colonia I. 687
Tarpeius mons I. 20
Taurini qui I. 795
Taurinorum Augusta colonia I. 790
Tauriſci victi I 806
Tauromenitanæ ciuitates fœderatæ II. 24
Taurus quando immolatus II 245
Tatienſes qui I. 32
Teanum colonia I. 779 Sidicinum municipium I. 708
Teleſia colonia I. 787
Telum portare II 708
Templa cui dicata I. 113
Tempore plus petitur II. 473
Tempſa colonia I. 682
Termini Auguſtei I. 651
Terminus Deus I. 113
Teſtamentum a ſolis ciuibus Romanis condi poterat I. 153 cognoſcebatur a centumuiris II. 490 nuncupatum, per æs & libram factum & ſolutum I. 158 per nexum *ib.* ruptum, irritum factum & deſtitutum II. 405 *Eius ius* I. 153 ex lege XII. Tabb. I. 153

Testes alii inuiti, alii ſponte teſtimonium dixerunt II. 573 aligati II. 576 interrogati ab accuſatore & defenſore II. 574 *ante accuſationem* II. 575 iuratireſpondebant II. 575 per tabulas dixere teſtimonium II. 576 poſt cauſam dictam dati II. 576 qui II. 571 quales II. 572 vltra decem raro admiſſi II. 498 *de iis* diſputatio II. 569 lex XII. Tabb. II 572 Testi-

Testimonivm mulieris auditum in coniurationes ll. 632 quomodo denunciatum ll. 498 ubi necessarium & sufficiens ll. 569
Tetrapolis quæ ll. 94
Theatri gradus l. 422
Thessalia in prouinciæ formam redacta ll. 56
Eius descriptio & populi ll 56
Thraciæ populi aliquot Macedoniæ prouinciæ adiuncti ll. 62
Thermeses in Asia liberi ll. 82. 83
Thurii colonia l. 682
Tibicinum collegium l. 336
Tiberinus consecratus a Rom. l. 113
Tigni immittendi seruitus ll. 404
Tirones qui l. 173
Titii Sodales l. 215. 217
Toga ad talos fluxit ll 727 alba deponebatur a reo atra induta ll. 563 aut potius sordida ll. 756 aperta fuit ll. 727 brachium cohibebat ll. 731 candida in petitione ll. 644. 732 lanea & semicircularis ll. 726 mutata *paludamento* ll. 176 *prætexta* ll. 307 num quadrata ll. 726 pacis insigne ll. 730 picta, siue palmata, qualis & quorum fuerit ll. 735 pura siue virilis alba fuit ll. 730 *quando data pueris* ll. 731 pulla, quæ ll. 732 quid ll. 725. 726 Romanorum propria ll. 729 triumphalis ll. 240 tunica superior ll. 726 Eius partes lacinia & sinus ll. 727 usus qua lege interdictus ll. 648
Togata Gallia quæ l. 548. 614
Togati Galli & Hispani qui ll. 729

Tormenta in quæstionibus II. 569
Torquendi ratio in eculeo II. 720
Trabea qualis II. 736 quotuplex II. 736 vestimentum regum consulum & equitum Romanorum II. 736
Traditio quotuplex II. 404
Transactione componebatur res actore cedente II. 455 in iure raræ II. 474
Translatio actionis quid II. 473
TRANSPADANI *Galli* de ciuitate impetranda egerunt I. 760 habuerunt ciuitatem a Cæsare I. 760 in senatum lecti a Cæsare I. 762 ius Latii acceperunt lege Pompeia I. 757. 759
Transuersi limites I. 649
Triarii & ordines eorum II. 157
Tribules conscribere II. 647
Tribunal prætoris II. 191. 419
Tribunatus plebis patriciis non datus I. 84
TRIBVNI ÆRARII qui I. 312 antiquus ordo I. 313 e plebe I. 313 iudicia adepti lege Cottæ I. 313
Tribuni Celerum I. 225
TRIBVNI MILITVM alii a populo, alii ab imperatoribus orti I. 821 II. 153. 155 comitati & rufuli II. 155 conscripserunt legiones I. 175 equitibus non præfuerunt II. 153 imperium quomodo acceperint II. 328 ius dixerunt in castris II. 217 lecti in exercitu II. 153 non duces sed ministri ducis II. 328 non vsi insignibus II. 156 num habuerint contubernales II. 169 pedestribus copiis præfuerunt II. 143

143 quatuor legionibus primis II. 153 qui II 153 quomodo creati II. 153. 154. 155 quomodo eorum numerus auctus I. 821. II. 153. 154

TRIBVNI PLEBIS appellabantur in iudicio priuato II. 495. 499 non publico II. 563 cur creati I. 83 839 egerunt comitiis tributis II. 704 centuriatis permissu aut consulis aut prætoris II. 704 habuerunt potestatem auspiciorum I. 223. 840 instituti multum de imperio consulum detraxerunt I. 225 numero aucti I. 83 prehensionem tantum habuerunt I. 83. 838. 839 sacro sancti I. 83 sæpe exactionem tributi impediuerunt I. 197 Senatores fuere iure magistratus I. 274. 275 sine imperio, sine magistratu II. 292. 293. 294 *Eorum* potestas imminuta a Sylla I. 91 restituta a Cotta & Pompeio I. 91

TRIBVS aliquot ab illustribus familiis appellatæ, vt Claudia, vnde ea dicta I. 40 Cornelia, Papiria, Æmilia, Sergia, Fabia, Horatia, Memenia, Veturia I. 40 Crustumina, Veientina, Stellatina, Formentina, Sabatina, Arnienſis, vnde illæ dictæ & quando additæ I. 40. 41 Pomptina, Poblilia, Mæcia, & Scaptia, Vfentina & Falernia, Anienſis & Ferentia, Velina & Quirina, vnde dictæ & quando additæ I. 41. 42. 43 Galeria, Pollia, Voltinia, I. 40 Julia, Flauia, Vlpia quando & a quo nominatæ I. 45 Papia, Camilla præter 35 tribus I. 44 Romilia, Læmonia, Popinia, Veiontia vnde I. 39. 40 Suburana prima ex vrbanis I. 39. *Vid. tamen* I. 845

TRIBVS a nominibus Sabinorum non pppellatæ I. 32

l. 32 Arnienſis vltima ſpatio locorum l. 43 a Romulo inſtitutæ tres, Ramnenſes Tatienſes Luceres l. 29 32. ll. 153 auctæ & diuiſæ a Seruio Tullio l. 33. 34. 35. 36 a Tarquinio Priſco ſub iisdem nominibus l. 33 Cruſtumina nobilitate excellens l. 808 eadem, quæ centuriæ equitum l. 33 in comitiis centuriatis quoque adhibitæ l. 833 iure vocatæ & prærogatiuæ quæ? ll. 284. 287. l. 830 ius ciuitatis l. 29 locales factæ a Seruio Tullio l. 38 neceſſariæ ad ſuffragium l. 212 numero xxxv. l. 41. 380 pars ciuitatis l. 29 quando ortæ l. 30. 31

TRIBVS RVSTICÆ, aliæ aliis nobiliores l. 808 honore a Cenſoribus auctæ l. 51 ingenuis conceſſæ & relictæ l. 49 nobiliores vrbanis l. 48. 49 patriciorum l. 49. 50 ſacris Paganalibus vſæ l. 54 earum nomina l. 38 prima Romilia l. 34

TRIBVS ſeminarium ciuitatis Romanæ l. 58 triplici ſignificatu l. 29 vnde dictæ l. 29. 40

TRIBVS VRBANÆ complexæ ſunt turbam forenſem & libertinos l. 327. 349 libertinis relictæ l. 49 Palatina, Suburana, Eſquilina, Collina, vnde dictæ l. 38 quomodo a ruſticis differant l. 45 - 49 quando ignominioſa haberi cœptæ l. 39 vnde nomina acceperint l. 39 vſæ ſacris, quæ Compitalia dictæ l. 54 Earum nomina l. 39

Tribu mouere l. 373

Tributa comitia. Vid. *Comitia.*

Tributarius quis ll. 9

Tributoria actio quomodo intenderetur ll. 484

Tributum an datum a Latinis l. 493 annuum l. 196

l. 196. 201 conferebatur in tribu, classe & centuria l. 209 ἐπικεφάλειον in capita & ostia ll. 211 ex censu quomodo imperatum & quando l. 194. 197 extra ordinem impositum l. 194 impeditum a tribunis plebis l. 197 in capita l. 194 incertum quod l. 294 noua a Prætoribus imperata varie ll. 209. 210 Ordinarium Asiæ non imponitur ll. 81 neque extraordinarium ll. 9 prouinciarum duplex l. 573 ll. 8 pro vectigali certo ll. 8 quid? 193 remissum l. 197 solito grauius imperatum l. 198 temerarium l. 198. 200 triplex l. 194

Trinundinum obseruatum in accusando ll. 702

TRIPVDIVM *pullorum* auspicium proprium imperatorum in bello l. 104. 224. 294 quid l. 104. 106 ll. 218 solistimum & infaustum ll. 218

TRIVMPHANS corpus minio illinere solius l. 246 ll. 240 cur legem de imperio acceperit l. 252 ingressus in vrbem, ascendit ad capitolium, votis conuiuium exceptus l. 234 ll. 239 rationes reddere cogebatur ad ærarium ll. 248 *Eius* conuiuium quale l. 243 ll. 239 insignia l. 243. 244. 245 iura ll. 240. 241

TRIVMPHVS aut uno die aut pluribus finitus ll. 242 a senatu & populo concessus l. 251 ll. 248 duplex l. 243 ll. 245 durauit ad vltima tempora imperii l. 442 ll 239 ex quibus victoriis l. 251 ll. 248 in monte Albano actus l. 251 ll. 248 naualis a quo primum actus ll. 248 non permissus priuato ll. 246 317 nec sine exercitu l. 252 ll. 316 qua pompa actus l 243 - 245 ll. 240. 241 quid l. 242 quomodo postu-

postulatus II. 238. 239. 241

TRIVMVIRI agrarii I. 646 Capitales, Monetales, Nocturni I. 227 II. 424 capitales interueniebant suppliciis sumendis II 717 mensarii I. 323 prouincias inter se diuidunt & per legatos administrant II. 139 reipublicæ constituendæ causa colonias militares deduxerunt I. 786

Trossuli I 277

Tuder colonia I. 787

Tudertes in tribu Crustuminia I. 768

Tullianum pars carceris II. 717

TVNICA angusti clani equitum Romanorum II. 742 chirodata II. 741 clauata senatorum & equitum II. 741 cur a petitore in campo fuerit deposita II. 644 laticlaui senatorum propria II. 271 742 manicata II 740 omissæ a *candidatis petitoribus* II. 744 a *Catone per ætatem* II. 741 *a multis, magistratibus & priuatis* II. 744 palmata II. 743 picta II. 744 quid II. 740 recta II. 743 talaris II. 740 vsitata omnibus, etiam iuuenibus II. 741

Tunicatus popellus I. 348

TVRBA *forensis* ad seditionem apta I. 347 agris inhians I. 347 sex ciuitatis I. 347 in quatuor tribus vrbanas coniecta a Fabio I. 347 quæ I. 310 quos homines comprehenderit I. 346

Turma equitum II. 165 vnde II. 165

Tusculani in tribu Papiria I. 704

Tusculum municipium I. 703

TVTELA mulierum perpetua I. 161 quid I. 159

Tutelæ actio quid I. 159 II. 445 ius I. 159 de *Tutelis* Lex Atilia I. 161

Tvtor datur a magistratu consule, prætore, tribuno plebis I. 151 a patre ciue Romano testamento vi patriæ potestatis I. 159. 160 legitimus I. 160 quis I. 159 Eius postulatio & datio II 432

V.

Vacatio a militia perpetua est Senibus & sacerdotibus I. 181 in militia varia I. 180. 181 militaris a censoribus cognita I. 182

Vadatio qualis II. 454 in iudicio prouinciali II. 198

Vadimonivm dicere II. 456 differre II. 455 promittere II. 453

Vadimonium desertum amissione litis multatum II. 456 in iudicio publico I. 559 quid II. 751

Valentia colonia I. 679. II. 35.

Valerius primus Sardiniæ prætor II. 28

Vardæi in Illyrico victi II. 52

Vas quid II. 454. 750

Vectigal Asiæ II. 18 Galliæ Agrarium & stipendiarium II. 44 Hispaniæ impositum II. 39 in potestate senatus fuit I. 275 non a prætoribus impositum prouinciis II. 209 non Siciliæ II. 24 prætorium remissum II. 212 prouinciarum aut certum aut incertum I 294. II. 8. publicum in municipiis I. 702 quid I. 194. II. 8. quomodo imminutum I. 205. 823 quomodo locatum I. 208 293 294 salis I. 207 sublatum ab Augusto I. 573 varii generis, portorium, decumæ, scriptura I. 204. 296

Vectigalis ciuitas quæ II. 8 pecunia II. 233
Veientina tribus I. 40
Veientum bella I. 517. seq.
Veii colonia militaris I. 784
Velitræ colonia I. 671
Venatrum colonia I. 787
Venditio II. 404. 408 bonorum, qualis? II. 450 liberi hominis qualis? II. 716
Veneficium II. 663 crimen II. 532 de eo leges II. 664
Veneni quæstio II. 665
Venenum malum quid II. 667
Venerius II. 191
Veneti comprehensi nomine Galliæ togatæ I. 611 in prouinciæ formam redacti I. 460. 608 *Eorum* fines & oppida I. 606 flumina I. 607 fœdera I. 607 nomina I. 606
Venetia regio propagata I. 610
Venii victi I. 805
de *Ventre* a decemuiris & centumuiris cognitum II. 511 actio II. 479
Venusia Colonia I. 786
Verbera quæ II. 535
Verberatio fiebat per lictorem II. 719 præcessit extremum mortis supplicium II. 535 qualis II. 595.
Verona colonia I. 759
Veronenses in tribu Publilia I. 768
Versura quæ & qua lege vetita I. 330
Vesta a quo consecrata I. 113

Veſtales I. 215 ſex cum veſtali maxima I. 215. 217 646.
Veſtis a reo mutata II. 563 induta imaginibus I. 428.
Veſtinorum fines, oppida, bella, fœdera I. 560. 563.
Veterani qui I. 174 in colonias militares deducti I. 776.
Vexillum in coloniis deducendis I. 654
Vfens, a quo Vfentina tribus I. 43
Via Appia I. 729 Aurelia I. 729 Æmilia I. 729 Claudia I. 729 Domitia in Gallia II. 42 triplex in Galliam togatam ab vrbe Caſſia, Aurelia, Flaminia I. 614
Viæ ſeruitus II. 404
Viarvm *curatio* II. 211 cenſoria in Italia I. 730 prætoria in prouinciis I. 731
Viatores I. 364. II. 191 a conſulibus legebantur I. 365 etiam conſulum erant, vt lictores II. 291 tantam poteſtatem non arguebant, quantam lictores I. 838 vnde dicti I. 365 Eorum decuriæ I. 365 officium I. 364
Viaticvm a ſenatu dari non poterat, legem curiatam non habenti II. 358 locabatur II. 362 præſidum quale I. 238. 362. II. 144 quid a Cicerone appelletur II. 362 ſumebatur ex ærario II. 362
Vibo colonia I. 683
Vicariis quando præſide prouinciarum vſi II. 204.
Viceſima vectigal quid I. 208

Vicetini in tribu Menenia l. 768
Vicinitas quid l. 32. Vicus quid? l. 622
Victori decernebatur ſupplicatio ll. 229
Videtur feciſſe, formula condemnationis ll. 516. ſeq.
Vidua non eſt materfamilias l. 129
Vigintiuiri l. 646. ll. 424
Vinculorum nomine quæ continentur ll. 534
Vindex qui ll. 454. 750
VINDICATIO eſt poſſeſſionis & dominii poſtulatio ll. 458. 464 quæ ll. 440 quomodo fiat ll. 428 ſerui quomodo fieret ll. 459 *Eius* actio ll. 460 formula l. 812. ll. 428
VINDICIÆ non poſſeſſio, ſed res cuius poſſeſſio poſtulatur ll. 460 quomodo poſtulatæ ll. 459. 478 ſecundum libertatem aliæ a L. Bruto datæ aliæ lege XII. tab. l. 814
Vindicta cum virga l. 71
Vindictæ manumiſſio l. 70. 360
Vinum feminis prohibitum l. 130 honorarium ll. 209
Violare ius gentium l. 467
Violatio induciarum l. 467
Vir in poteſtate vxoris non eſt l. 129 bonorum poſſeſſionem a Prætore accepit ll 433
Virga caput ſerui percutiebat prætor ll. 431
Virgarum ius l. 88. vſus magiſtratibus conſuetus ll. 538
Virgo nubens aquam & ignem attigit l. 123 oleo poſtes inunxit l. 124

Viri-

Viriathini belli autor ll. 34
Viriplaca Dea l. 131
Virtus Iulia colonia ll. 38
Vis armata & inermis ll. 437. 459 ciuilis & festucaria ll. 461 in comitiis ll. 673 in vrbe qua lege vindicata ll. 629. 673 moribus facta ll. 461 priuata ll. 678 publica ll. 678 *simulata* & ciuilis ll. 438 quid ll. 459 quomodo facta ll. 460. 461. 462 *vera* ll. 437. 459 quid ll. 459
Vitellia colonia l. 173
Vitis centurionum insigne ll. 161
Vltro tributa, quæ & quomodo conducta a publicanis l. 299
Vlubra colonia l. 787
Vmbra aucta a Tyberis fontibus vsque ad Narem l. 553 Eius fines, oppida, bella, fœdera l. 552. 553
Vnciaria lex l. 330 vsura l. 329
Vndecumani in coloniis l. 718
Vngulæ in Eculeo ll. 723
Vocari in ius nemo ex domo sua poterat ll. 447. 448.
Vocatio in ius quid ll. 447
Vocatio iunctam habuit prehensionem l. 838. ll. 299. 220 magistratuum qualis l. 220. ll. 292
Vocontii & Volsci priuatim rempublicam habuerunt ll. 45
Volaterræ colonia l. 779. 783. 787
Volsci an Latini, & quomodo l. 478 Colonos Romanos acceperunt l. 503 Eorum oppida, bella,

bella, & fœdera l. 502. 503. 504
Vota præsidum, cum vrbe paludati exirent ll. 180
Vrbs quid? l. 19 ad *Vrbem* esse, quid ll. 238
VRBS ROMA a Romulo in tres partes diuisa l. 29. quæ intellecta sit l. 19 Eius magnitudo l. 21 mœnia a quibus prolata l. 20 pomœrium l. 19
Vrnæ in iudicio ll. 588
Vsu fieri matrimonium quid dicebatur l. 127
VSVCAPIO quid? l. 147. ll. 404 in lege Mamilia quinque pedum l. 148 in re furtiua non obtinet l. 148 vxorum l. 128 Eius ius l. 147
VSVRA as l. 329 centesima l. 329 semis l. 329. 334 semiunciaria l. 329 vnciaria l. 329 de ea leges l. 329. 330
Vsurpare ex iure ciuili ll. 462
Vsurpari quid l. 128
Vsurpatio quid l. 148. ll. 462
Vsusfructus ll. 404. 434
Vti possidetis & Vtrubi interdictum ll. 437
Vulsinienſium bella l. 519. 520
Vulturnum colonia l. 682 præfectura l. 682
VXOR in manu mancipioque mariti erat ll. 554 in prouinciis sub Augusto duci cœpta ll. 170 ob delictum quomodo punita l. 130 obtinuit a Prætore bonorum possessionem ll. 433 proprie dicta l. 124. 126 sine autoritate mariti nec testari nec contrahere potest l. 130 tribus modis habebatur, vsu, farre, coemtione l. 127 vsucapta l. 128. 847. vtrum differat a matrefam. l. 126 Add. *Noua nupta.*
VXORIA *actio* differt ab actione de dote ll. 487 qualis ll. 485 *cautio* quando cœpta l. 133

Z.

Zama l. 116

ERRATA
TOMI II.

pag. 9. lin. 2. portubus, *pascuis*,
p. 106. l. 22. Philænorum; *Cyrenaicæ &*
p. 180. l. 22. *imperandum*
p. 216. l. 24. *plurium*
p. 217. l. 17. imperator
p. 226. l. 7. esset, *ausus esset*,
p. 235. l. 19. partit*is*
p. 238. l. 19. manebant
p. 281. l. 27. ac *propterea*
p. 287. l. 9. quæso
p. 287. l. 21. xxxv. tribus
p. 288. l. 27. ante *annos* l. 28. pro: non leg. *nam*
p. 300. l. 7. sit l. 8. confugiant
p. 317. l. 1. neque *vero*
p. 319. l. 17. eos
p. 320. l. 27. quid
p. 332. l. 13. constitisse
p. 338. l. 20. de collegio *prætorum* l. 22. nec
p. 340. l. 14. fuerunt. *imo ne consules quidem fuerunt.* nam
p. 342. l. 31. vt *tu censes, comitiis tributis, & lege curiata. est autem absurdum inprimis, Clodio, qui, vt*
p. 352. l. 11. vllius. *nec*
p. 364. l. 3. Quod
p. 365. l. 3. affers
p. 405. l. 1. pro: sex leg. *quinque*
p. 406. l. 16. post *contracta erat* adde ex Græuio: *a iu-*

a iure tamen Quiritium non approbabatur: veluti si seruus ciui Romano pecuniam crediderit, iure quidem naturæ, quæ parem omnium hominum conditionem esse voluit, obligatio nata est, sed ea Prætor non ius dicit. Ciuilis est, quæ vel nunquam contracta est.

p. 408. l. Obligatio*nes* ex consensu erant
p. 410. l. 20. veluti *si* centum
p. 440. l. 7. post: *vero ad* add. *simplex factum, vt nauis ædificationem, ac traditionem & vtrumque quidem ad*
p. 460. l. 14. doceret
p. 460. l. 26. siue *ager, siue* aliud
p. 473. l. 29. pro *postulatus* leg. ex Græuio *stipulatus*
p. 476. l. 29. legitimam *caussam* habet
p. 479. l. 1. perstaret
p 499. l. 20. tribu*n*orum
p. 512. l. 10. *iudicium*
p. 538. l. 7. ad *quæsitores*. quæsitores
p. 571. l. 26. *h*omines
p. 597. l. 25. pro: *tibi* Belgæ habent: *elabi* l. 31. post: *suum* add. ex iisdem: *reum*
p. 602. l. 6. ob *iudicandum, aut ob* aliud
p. 641. l. 24. salutare, *vt patrem*, aut
p. 672. l. partim *raserit, partim*
p. 712. l. 7. *ferenda*

FINIS.

S

Kb 5002 b

(2.)

ULB Halle
008 867 542
3

Gymnasium zu Naumburg

CAROLI SIGONII
DE
ANTIQVO IVRE
POPVLI ROMANI

DE
PRO
DE ROMA

AN
IOANN
CVM NOV

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-1192015415-219100519-19/fragment/page=0933